

Dai Rapporti del primo nunzio apostolico in Ungheria
S. E. Mons. Lorenzo Schioppa, 1920-1925

Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius
politikai jelentéseiből, 1920–1925



+ Lorenzo Schioppa
Arcivescovo di Gerusalemme
Vescovo Apostolico

Nunciusi jelentések 1.

Dai Rapporti del primo nunzio apostolico
in Ungheria
S. E. Mons. Lorenzo Schioppa
1920-1925

Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius
politikai jelentéseiből
1920–1925

Szerkesztette:
SOMORJAI ÁDÁM OSB



BUDAPEST, 2020

Kiadja:
MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA
MUNKAKÖZÖSSÉG (METEM) Budapest
HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY
www.heh.hu

Felelős kiadó:
Várszegi Asztrik

Kiadói szerkesztő
Zombori István

A fordítást készítette:
Hamerli Petra és Somorjai Ádám

A magyar fordítást az eredeti olasz szöveggel összevetette:
Korompai Eszter

Lektorálták:
Érszegi Márk, Tóth Tamás és Zinner Tibor

A mutatókat készítette:
Somorjai Gabi

A kötet megjelenését támogatta:



ISBN 978-615-5826-07-8

Nyomdai előkészítés:
Sigillum 2000 Bt., Szeged
Nyomdai munkák:
EFO Nyomda
www.efonyomda.hu

TARTALOM

Bottari DE CASTELLO: Prolusione	7
Bottari DE CASTELLO: Ajánlás	8
SOMORJAI Ádám: Bevezetés.....	9
HAMERLI Petra: Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius politikai jelentései Magyarországról, 1920–1925	13
JOHAN Ickx: Nem, nem, soha! – Én nem politizálok... – Lorenzo Schioppa távozása Budapestről	27
A jelentések fordítása magyar nyelven	
1920.....	47
1921.....	72
1922.....	113
1923.....	145
1924.....	165
1925.....	192
A könyvben szereplő jelentősebb személyek életútja	199
Felhasznált irodalom – Bibliografia	205
Rapporti in lingue originali	
1920.....	209
1921.....	232
1922.....	275
1923.....	309
1924.....	335
1925.....	362
Levéltári források – Fonti consultate	369
Névmutató – Indice dei nomi	370
Helynévmutató – Indice dei nomi geografici.....	377

PROLUSIONE

I Nunzii apostolici, detti anche Legati del Romano Pontefice, hanno il compito di rappresentare stabilmente lo stesso Romano Pontefice presso le Chiese particolari o anche presso gli Stati e le Autorità pubbliche cui sono stati inviati (cf. can. 363 CIC). I Nunzii sono Arcivescovi titolari, cioè, secondo antica usanza, insigniti di un titolo vescovile di una sede che è estinta, e nella vita diplomatica sono equiparati agli Ambasciatori. Il Nunzio è preposto a una missione diplomatica, detta Nunziatura Apostolica.

Quindi un Nunzio Apostolico rappresenta la Santa Sede anzitutto presso la Chiesa locale. Egli inoltre ha il compito di curare le relazioni diplomatiche tra la Santa Sede e lo Stato in cui opera. Esercita varie funzioni ed agisce secondo ampie facoltà canoniche a nome del Santo Padre (cf. can. 364 CIC) e manda regolarmente rapporti intitolati al Cardinale Segretario di Stato in ufficio.

Secondo antica tradizione diplomatica, in molti Stati il Nunzio è pure Decano del Corpo Diplomatico accreditato nello Stato, cioè, per protocollo, è considerato per ufficio come il primo nella precedenza. Parla a nome di tutti i Capi delle missioni diplomatiche e saluta il Capo di Stato in occasioni solenni, come per esempio il Capo d'Anno.

L'Ungheria divenne indipendente e sovrano dopo il crollo dell'Impero Austro-Ungarico, e conseguentemente all'istituzione dei rapporti diplomatici bilaterali, come pure all'accreditamento del primo Ministro plenipotenziario presso la Santa Sede, fu nominato il primo Nunzio a Budapest nel 1920, nella persona di S. E. Mons. Lorenzo Schioppa e vi rimase fino al 1925.

E' per me una gioia presentare in questo libro una raccolta dei suoi rapporti, che trattano in particolare della vita politica (e non riguardano invece la sua attività religiosa). La selezione di questi rapporti politici fu opera dell'Ufficio competente ecclesiastica nella materia, cioè della S. Congregazione per gli Affari Ecclesiastici Straordinari, la Prima Sezione della Segreteria di Stato di Sua Santità, nell'Archivio della quale si custodiscono questi documenti.

Ringrazio per l'iniziativa l'Editore come pure i Curatori del volume. Auguro che la collana in parola, che intende continuare con la pubblicazione dei rapporti dei Nunzii susseguenti a Budapest, cioè di S. E. Cesare Orsenigo (1925-1930) e S. E. Angelo Rotta (1930-1945), arrivi felicemente al porto.

Budapest, 29 giugno 2017
Sollennità dei Principi degli Apostoli
SS. Pietro e Paolo

+ Alberto Bottari da Castello
Arcivescovo tit. di Oderzo
Nunzio Apostolico in Ungheria

AJÁNLÁS

Az apostoli nunciusok, más szóval a római pápa legátusai azt a feladatot kapják, hogy magának a római pápának a személyét tartós jelleggel képviseljék azoknál a részegyházaknál vagy államoknál és hatóságoknál is, amelyekhez küldetésük szól (vö. CIC 363. sz. kánon). A nunciusok címzetes érsekek, ősi gyakorlat szerint egy már megszűnt püspöki szék címét viselik, és a diplomáciai életben a nagykövetekkel egyenrangúak. A nuncius egy diplomáciai misszió, nevezesen az apostoli nunciatúra élén áll.

Az apostoli nuncius feladata tehát elsősorban az, hogy az Apostoli Szentszéket mindenekelőtt a helyi egyháznál képviselje. A római pápa nevében különböző feladatokat tölt be, és széles körű kánonjogi felhatalmazással rendelkezik (vö. CIC 364. sz. kánon), és rendszeres jelentéseket küld a hivatalban lévő bíboros államtitkár címére.

Régi diplomáciai gyakorlat szerint a nuncius az adott állam kormányánál akkreditált diplomáciai testület doyenje, azaz, protokoll szerint ő a rangidős. A diplomáciai testület nevében szólal fel, és ünnepélyes alkalmakkor, így pl. Újesztendő ünnepe alkalmából ő köszönti az államfőt.

Magyarország önállóságát, függetlenségét és szuverenitását Ausztria–Magyarország összeomlását követően nyerte el, és azt követően, hogy felvették a kétoldalú diplomáciai kapcsolatot, s hogy a magyar kormány kinevezte első szentszéki követét, került sor az első budapesti nuncius kinevezésére, Lorenzo Schioppa személyében, aki ezt a szolgálatát 1920–1925 között végezte.

Nagy öröm számomra, hogy bemutathatom ezt a kötetet, amely az ő politikai jellegű jelentéseinek válogatása. A jelentések válogatása az illetékes egyházi – vatikáni – hivatalok munkája, nevezetesen a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjáé, amely abban a korban Őszentsége Államtitkárságának Első Szekciója, amelynek levéltára őrzi az itt közölt jelentések eredeti példányait.

Megköszönöm a kötet Kiadójának, továbbá a szerkesztőknek értékes munkájukat. Kívánom, hogy a sorozat további kötetei, amelyek Cesare Orsenigo (1925–1930) és Angelo Rotta (1930–1945) politikai jellegű jelentéseit vannak hivatva közölni, belátható időn belül megjelenhessenek.

Budapest, 2017. június 29-én
Szent Péter és Pál apostolfejedelmek főünnepén

+ Alberto Bottari da Castello
Oderzói c. érsek,
Magyarország apostoli nunciusa

BEVEZETÉS

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását követően Magyarországon és Csehszlovákiában az első világháborút lezáró Versailles-környéki békekötéseket követően alakult meg önálló nunciatúra.¹ A trianoni békeszerződés után és azt követően, hogy követet küldött a Vatikánba,² Lorenzo Schioppa* justinianopolisi c. érsek kapott kinevezést, 1920. augusztus 10-én. Az első nuncius követutasításának szövege és elemzése már megjelent.³ A nunciusi jelentések hivatali példányait a Vatikáni Titkos Levéltár „Archivio Nunziatura di Ungheria” fondja őrzi, a politikai jellegű jelentések eredetijeinek nagy részét pedig a Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciójának történeti levéltára, amely az egykori Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának jogutódja. Az utóbbi anyagából válogattunk és teszünk közzé egy mintakötetet. Meggyőződésünk, hogy ezekből a nunciusi jelentésekből új szempontból világíthatók meg az egyes események, egy olyan szempontból, amelyből nézve a magyarországi események részei a világ, nevezetesen a világegyház történéseinek.

Az első általunk közölt jelentés dátuma 1920. október 5, sorszáma 10, az utolsó 1925. április 25, sorszáma 3509. 1658 nap alatt tehát 3509 jelentés kelt, ezek egy része sifírozott távirat (olaszul: cifra), napi átlagban tehát (vasár- és ünnepnapokat is számítva) valamivel több, mint két jelentés.⁴

Az apostoli nunciusok jelentéseiket a diplomáciai postán a Vatikáni Államtitkársághoz küldték, ahol iktatószámot kapott, majd az Apostoli Szentszék hivatalai között, címzés, ill. illetékesség szerint szétosztották. Válogatásunk a Vatikáni Államtitkárság egyik, politikai ügyekkel foglalkozó szekciójának a levéltárában őrzött anyag alapján készült, amely 1920–1925 között a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja néven (olaszul: S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari) a Vatikáni Államtitkárság

1 EÖRDÖGH István: A pápai nunciatúra újralakulása Magyarországon 1920-ban. (Ismeretlen római dokumentumok alapján), in: *Történelmi Szemle* 39 (1997) 1. sz. 99–110.

2 Gróf Somssich József* személyében, aki 1920. július 26-án kezdte meg hivatalát és vizsgált periódusunk nagy részében, egészen 1924. szeptember 27-ig volt vatikáni követ.

3 A követutasítás szövegét lásd: MRKONJIC, Tomislav: Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria (1920–1939). in: *Gli archivi della Santa Sede e il regno d’Ungheria (secc. 15–20)*. In memoriam di Lajos Pásztor. Szerk. PLATANIA, Gaetano–SANFILIPPO, Matteo–TUSOR, Péter. Budapest–Roma, 2008. (Bibliotheca Historiae ecclesasticae universitatis catholicae de Petro Pázmány nuncupatae. series i. Collectanea Vaticana Hungariae. classis i. Vol. 4.), 274–284. – Elemzésére lásd TÓTH Krisztina: Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai, 1920–2015*. Szerk. FEJÉRDY András, Budapest–Róma 2015. 85–105.

4 Fennmaradtak a vonatkozó iktatókönyvek, lásd: TUSOR Péter–TÓTH Krisztina: *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatúra levéltára (1920–1939)* (Collectanea Vaticana Hungariae vol. 14), Budapest–Róma 2016. Továbbá: MRKONJIC, Tomislav: i. h. LI. 262.

(Segreteria di Stato di Sua Santità) Első Szekciója volt,⁵ iktatószáma ez időben még közös volt az Államtitkárságéval.⁶

A nuncius összes jelentését értelemszerűen nem közöljük, címadásunk szerint a politikai jelentésekből válogattunk. Az itt közölt dokumentumok sorszámból is következik, hogy ez az összes nunciusi jelentések töredéke. Ha teljes kiadásra törekednénk, akkor a Vatikáni Titkos Levéltár fondját kellene alapul venni és az összes vatikáni hivatal levéltárában fel kellene kutatni ezeknek a sorsát, erre azonban most még értelemszerűen nem vállalkozhatunk. Jelen szövegkiadásunk ilymódon erős válogatással készült, a táviratokat – néhány kivétellel, de akkor is jegyzetben – nem közöltük, mert ugyan korukban friss híreket továbbítottak, de számunkra nem hoznak új információkat, hiszen a jelentések, amelyek a táviratokat követően készültek, összefoglaló és elemző jellegűek és tartalmazzák a korábban táviratilag megküldött információkat is. Elegendő tehát a jelentések közzlése, az is szűrővel, mert vannak fontosabb és vannak kevésbé fontos jelentések. Mindazonáltal ez csupán egy első közzlé, figyelemfelhívó vállalkozás, mint egész tervezett sorozatunk, amelynek ez a nyitó kötete. Jobban kellene ismerni a vatikáni levéltárakat ahhoz, hogy egyfajta kritikai kiadás készülhessen és szükséges lenne mind az itt tárgyalt témák, mind pedig azok összefüggéseinek ismerete, hogy újabb és újabb tényfeltáró, mélyfúró kutatásokat végezhesünk.

Az itt közölt – és nem közölt – nunciusi jelentéseknek az eredeti, az Államtitkársághoz, általában Gasparri bíboros államtitkár nevére címzett szövege. A hivatali példányt is (*minuta*) figyelembe vesszük, amennyiben megtaláltuk, ez általában a Vatikáni Titkos Levéltár „Fondo Nunziatura in Ungheria” fondjában került megőrzésre. Anyaggyűjtésünkhöz felhasználtuk az *Inventarium Vaticanumot*,⁷ valamint a Titkos Levéltár konzultációs termében tanulmányozható „Indice”-t.⁸ Ugyanígy vétel érkezését az államtitkárságon (*accusa ricevimento*), amely általában rövid néhány soros vételigazolás volt, de fontos esetekben ezen túlmenően értékelhette a jelentést, ill. további utasításokat tartalmazott. Indokolt esetekben ezekből idéztünk az olasz szövegkiadás jegyzeteiben.

Az elmúlt évtizedek folyamán tucatnyi magyar – és nem magyar – kutató tanulmányozta a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja történeti levéltárának magyar vonatkozású anyagát.⁹ Forrásgyűjteményünk ezt a munkát van hivatva kiegészíteni, abban a reményben, hogy a kutatás hamarosan meg fogja haladni az e kötetben tanulmányozható információkat és felismeréseket. Ugyanis a szövegkiadás során nem vállalkoztunk arra, hogy bevonjuk az összes vonatkozó szakirodalmat, inkább csak arra, hogy a

5 Ismertetését lásd: SOMORJAI Ádám: Kétszáz éves a Vatikáni Államtitkárság történeti – „külgügyminisztériumi” – levéltára. Módszertani szempontok a magyar vonatkozású források kutatásához, in: *Levéltári Közlemények* 87 (2016) 219–248.

6 Ez a gyakorlat 1926-ban változik meg, amikortól kezdve a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja önálló iktatószámot ad, nevezetesen, az Államtitkárság gyakorlatától eltérően, amely mindmáig a pápaság kezdetétől végéig sorsámoz, más vatikáni dikasztériumok gyakorlata szerint minden évben újrakezdi a sorszámozást.

7 TUSOR Péter–Tóth Krisztina: *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunziatura levéltára (1920–1939)* (Collectanea Vaticana Hungariae vol. 14), Budapest–Róma 2016. 359 lap. Lásd recenziókat: SOMORJAI Ádám: Lendületben a vatikáni kutatások, in: *Levéltári Közlemények* 87 (2016) 350–355.

8 MRKONJIC, Tomislav: *Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria*. („Archivio della Nunziatura Apostolica di Budapest”). aa. 1920–1939. Indice 1235, 6–7. Kézirat.

9 Vö. SOMORJAI Ádám: Magyar vonatkozású kutatások a Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltárában, in: *Levéltári Szemle* 66 (2016), 3. sz. 45–57.

szövegértést elősegítendő, bevonjuk azt a szakirodalmat, amelynek ismerete feltétlenül szükséges. Itt sem törekedtünk teljességre, inkább csak arra, hogy elősegítsük a szövegértést.

A jelentések számos helyen magyar hivatalos szövegeket közölnek olasz fordításban. Ezek magyar szövegét igyekeztünk megtalálni, ahol nem sikerült, ott olaszból fordítottuk vissza. Az olasz nyelvű források magyar nyelvű fordítása és jegyzetelése Hamerli Petra és alulírott munkája, amelyet az eredeti szöveg alapján Korompai Eszter javított. A francia nyelvű szövegek magyar fordítása Somorjai Gabi munkája, a latin szövegeket e sorok írója gondozta, csakúgy, mint az olasz nyelvű rész szövegközlését. A szerkesztői megjegyzéseket szögletes zárójelben hozzuk. A szövegek közreadóit Érszegi Márk, Tóth Tamás és Zinner Tibor lektorok segítették munkájukban, akiknek figyelmes javításait és észrevételeit e helyen is köszönjük.

Kelt Zalaapátiban, 2019. október 8-án

Somorjai Ádám OSB

A könyv korrektúrájakor érkezett a fontos hír, hogy Ferenc pápa 2019. október 22-én kelt motu proprio-jaival megváltoztatta a Vatikáni Titkos Levéltár nevét. Új neve: Vatikáni Apostoli Levéltár, olaszul: Archivio Apostolico Vaticano. Az évszázadokon bevett ASV (Archivio Segreto Vaticano) rövidítés ilymódon AAV-re változott. Kérjük ezt figyelembe venni.

Kelt Rómában, 2019. október 28-án

Somorjai Ádám OSB

LORENZO SCHIOPPA BUDAPESTI APOSTOLI NUNCIUS POLITIKAI JELENTÉSEI MAGYARORSZÁGRÓL, 1920–1925¹

Lorenzo Schioppa (1871–1935) justinianopolisi érsek, az első budapesti apostoli nuncius 1920. október 5-én kezdte meg 1925. április 27-éig, Hágába történő áthelyezéséig tartó magyarországi kiküldetését. Budapesti tevékenysége alatt Schioppa számos jelentést írt Magyarországról és a magyar katolikus egyház viszonyairól, amelyek közül kötetünkben a politikai tárgyúak kaptak helyet. Ezek a jelentések – csakúgy, mint Schioppa utódainak, Cesare Orsenigónak (1925–1930) és Angelo Rottának (1930–1945) beszámolóí – ugyanis képet adnak arról, hogy az Apostoli Szentszék² megbízásából Budapestre akkreditált pápai diplomaták miként értékelték a Horthy-korszak Magyarországnak, e történelmünk és államberendezkedésünk szempontjából alapvető változásokat hozó időszaknak politikai viszonyait.

A külső szemlélő sajátossága, hogy mindig más képet ad egy adott körülményről, mint a belső vizsgálat, aminek köszönhetően árnyalhatja, kiegészítheti annak eredményeit. Mindazonáltal ez nem jelenti azt, hogy a külső megítélés teljesen objektív lenne, inkább benyomásokat közvetít, amelyek hol megerősítik, hol kiegészítik, hol pedig megkérdőjelezik eddigi ismereteinket. A kötetben közölt dokumentumok jelentősége egyfelől abban áll, hogy Lorenzo Schioppa széles körűen igyekezett bemutatni Magyarország viszonyait a Szentszéki Államtitkárságnak, és nem rejtve véka alá véleményét, helyenként igen kemény kritikát fogalmazott meg az ország politikájáról, politikai vezetéséről. Másfelől – tekintve, hogy a jelentések a magyar nemzeti traumaként értékelt trianoni békeszerződés aláírását (1920. június 4.) követő évek eseményeinek külső, ez esetben szentszéki megítélését tárják elénk – a dokumentumok révén más megvilágítást nyerhet

1 A Lorenzo Schioppa első benyomásait tartalmazó, 1920 októbere és decembere között készült jelentéseket egy korábbi tanulmányomban már összefoglaltam, így a két írás tartalmaz átfedéseket. Lásd: HAMERLI PETRA: *A Trianont követő „zűrzavar” Lorenzo Schioppa apostoli nuncius szemével (1920. október–december)*. In: Egyháztörténeti Szemle, 2017/2. 80–96. Ez az írás 2018 elején készült.

2 Az Apostoli Szentszék államiságának kérdése 1871–1929-ig tisztázatlan volt. Az ún. „római kérdés” csak hosszas tárgyalásokat követően, a Benito Mussolini olasz kormányfő és Pietro Gasparri bíboros államtitkár által aláírt lateráni szerződésekkel (1929. február 11.) sikerült rendezni. A megállapodások lefektették Vatikán városállam területét, pénzügyi egyezményben rögzítették az egyházi állam Olaszország által vállalt kártérítésének összegét, valamint Olaszország és a Vatikán között megkötötték a konkordátumot. Ily módon a vizsgált korszakban Vatikán városállam még nem létezett. A diplomáciai kapcsolatokat azonban korábban is, későbbben is az Apostoli Szentszék létesíti az egyes államokkal.

Magyarország két világháború közötti helyzete is. A magyar társadalom ugyanis gyakran még napjainkban is hajlamos pusztán a trianoni rendelkezéseket felelőssé tenni az időszak Magyarországának nehéz társadalmi, gazdasági és szociális körülményei miatt, azonban Schioppa beszámolóí rávilágítanak arra, hogy a nehézségekhez a pártok közötti viszálykodás és az egyes politikusok személyes érdekeinek előtérbe helyeződése is nagymértékben hozzájárult.

Természetesen – mint minden ember – a nuncius is olykor tévesen ítélte meg bizonyos eseményeket, ami vélhetően abból fakad, hogy – hasonlóan a többi diplomatához – a történéseket elsősorban az általa képviselt „állam”, ez esetben a katolikus egyház érdekeinek szemszögéből vette nagytit alá. Azonban e tévedések semmit nem vonnak le a jelentésekben közölt információk, benyomások értékéből, és azok elgondolkodtató voltát sem befolyásolják.

I. A magyar–szentszéki kapcsolatok felvétele az első világháborút követően – a Budapesti Apostoli Nunciatura felállítására

Magyarország és az Apostoli Szentszék kapcsolatai gyakorlatilag az államalapítás koráig nyúlnak vissza, miután az első koronázott magyar király, Szent István (1000–1031) megteremtette a magyarországi egyházszervezet alapjait.³ Noha Magyarországon a katolikus felekezet újabban nem egyedüli vallás volt – a katolikusok mellett jelentős számban képviseltették magukat a protestánsok és az evangélikusok, valamint jelen volt hazánkban az izraelita, az ortodox és az unitárius vallás is –, a katolicizmus mégis fontos szerepet töltött be a magyarság körében a 20. század elején is. Ebből fakadóan az első világháborút követően a legradikálisabb baloldaliak kivételével mindegyik politikai csoport törekedett a katolikus egyházzal való jó viszony fenntartására, s a hivatalos kapcsolatfelvételt. Az Apostoli Szentszékkal történő diplomáciai kapcsolatok felvételének igénye a Károlyi Mihály miniszterelnöki kinevezésével (1918. október 31.) együtt kikiáltott első magyar köztársaságban rögtön megfogalmazódott.

Az Osztrák–Magyar Monarchia fennállásának idején Magyarország is a bécsi nunciatura fennhatósága alá tartozott, amelyet a forradalmak hónapjaiban Teodoro Valfré di Bonzo gróf, címzetes érsek, apostoli nuncius (1916–1920) vezetett. Magyarország hercegprímása, Csernoch János bíboros esztergomi érsek (1912–1927) 1918. november 20-án levélben fordult XV. Benedek pápához (1914–1922), amelyben feltárta azt a veszélyt, amelyet az egykori Monarchia nemzetiségeinek követeléseinek jelentettek az országra nézve. Mint a bíboros összegezte, az utódállamok követeléseinek teljesülése esetén Magyarország területe hozzávetőlegesen 50–60 ezer km²-re csökkenne, tengeri kijárat nélkül.⁴ Ezek a változások nyilvánvalóan az egyházmegyék területét is érintették, ráadásul az utódállamok – Csehszlovákia, Románia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (Jugoszlávia) – egyike sem volt katolikus többségű ország, aminek következtében az új állam

3 FRAKNÓI Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szentszékkal. I. kötet.* Budapest, Szent István Társulat 1901. 3.

4 ICKX, Johan: *A Pápai Államtitkárság Második Szekciójának Történeti Levéltárában őrzött dokumentumok jelentősége a magyar egyháztörténetírás számára.* In: FEJÉRDY András (szerk.): *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015.* Budapest–Róma, METEM – Római Magyar Akadémia 2015. 45–60.

területére kerülő hívek sorsa is aggasztotta mind a hercegprímást, mind Valfré di Bonzót. Utóbbi aggályát fejezte ki az egyre erősödő kommunizmus miatt is.⁵

Noha az „öszirózsás forradalom” eseményei maguk után vonták az egyházi személyeket ért atrocitásokat is, amelyek javarészt a vagyonszerzésre irányultak,⁶ a katolikus egyház készen mutatkozott arra, hogy konszolidált viszonyt alakítson ki az új kormányzattal. A magyar püspöki kar 1918. november 20-án levélben köszöntötte Károlyi Mihályt és kormányát, kijelentve, hogy a független Magyarország megalakulását „a püspöki kar meleg, hazafias érzéssel fogadja, azt fenntartás nélkül elismeri és biztosítja a magyar népköztársasági kormányt, hogy a nehéz viszonyok közt a független, önálló Magyarország kiépítésében minden erejével támogatni fogja. Eddig egyház és állam szoros kapcsolatban állott, és az egyház Szent István koronájának fényes oltalma alatt fejtette ki áldásos tevékenységét az igazi lelki kultúra javára: e hivatásában ezentúl is el fog járni abban a tudatban, hogy bármint változzék is el az államforma, a néplelek igényei az erkölcsi tisztulásra és megváltásra el nem változnak, s abban a reményben, hogy e hivatásnak még kormányzati szempontból való fontossága is arra fogja indítani a magyar népkormányt, hogy az egyház és állam jobb viszonyát az egyház szabadságának biztosításával, az illetékes tényezőkkel rendezni fogja.”⁷

A püspöki kar kedvező hozzáállása nyilvánvalóan fontos volt a magyar–szentszéki kapcsolatok felvételének szempontjából is, amely a Szentszéknek elsősorban a határváltozásokkal együtt az egyházszervezetben is jelentkező területi, anyagi, és közigazgatási módosulások tisztázása, illetve – az új államformára való tekintettel – az egyház és állam viszonyának alakulása – ezen belül is elsősorban a főkegyúri jog kérdésének rendezése – végett volt fontos.⁸ A diplomáciai közeledésre az Apostoli Szentszék részéről is szándék mutatkozott, amelyet Valfré di Bonzo Csernoch bíboros útján tudott Károlyival.⁹ A magyar kormány nem csupán a megváltozott körülmények között felmerülő egyházi kérdések – a főkegyúri jog, az intézményrendszer, vagy a birtokok sorsa – végett tartotta fontosnak a Szentszékkel való kapcsolatfelvételt, hanem azért is, mert a diplomáciai kapcsolatok helyreállítása kitörést eredményezett volna a nemzetközi elszigeteltségből. Ezen felül a magyar politikusok abban reménykedtek, hogy a pápának sikerül közbenjárnia majd annak érdekében, hogy az antant hatalmak kedvezőbb békefeltételeket szabjanak ki Magyarországra nézve.¹⁰ Mint Csernoch írta Károlynak, a magyar püspöki kar

5 TÓTH Tamás: *A Szentszék és az I. világháborút követő politikai változások Magyarországon*. In: FEJÉRDY András (szerk.): *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*. Budapest–Róma, METEM – Római Magyar Akadémia 2015. 61–74. (A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság 1918. december 1-jén ezen a néven alakult, az ismertebb „Jugoszlávia” elnevezés csak 1929-ben lett hivatalossá. Azonban a korabeli források túlnyomóan ezt megelőzően is Jugoszlávia néven írtak az államról, így a történetírásban általánosan elfogadott elv az utóbbi elnevezés használata az 1918 és 1929 közötti eseményekre vonatkozóan is. Tanulmányomban én is ezt a hagyományt követem)

6 TENGELY Adrienn: *A magyar egyházak a forradalmak korában*. Eger, Líceum 2011. 13.

7 LITVÁN György (szerk.): *Károlyi Mihály levelezése. I. kötet, 1905–1920*. Budapest, Akadémiai 1978. 311. irat. A magyar püspöki kar Károlyi Mihályhoz, 1918. november 20. 287–288. [Károlyi levelezése I.]

8 ÉRSZEGI Márk Aurél: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatfelvétele 1920-ban*. In: FEJÉRDY András (szerk.): *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*. Budapest–Róma, METEM – Római Magyar Akadémia 2015. 75–84. [ÉRSZEGI 2015.]

9 Uo. 76.

10 Uo. 75.

azzal a kéréssel fordult a Szentszékhez, hogy a pápai állam „*az entente-hatalmakkal a létfölételeiben megtámadott Magyarország védelmére keljen.*”¹¹

Károlyi válaszelevelében biztosította Csernoch bíborost arról, hogy tüstént továbbította mind a hercegprímás, mind pedig Valfré di Bonzo levelét a külügyminisztérium felé azzal a céllal, hogy megkezdődhessen a kapcsolatfelvétel előmozdítása. A miniszterelnök egyúttal kérte Csernochtól, hogy vesse latba befolyását annak érdekében, hogy Magyarország és a Vatikán között mihamarabb létrejöjjön a diplomáciai összeköttetés, továbbá, hogy a Szentszék elismerje a nemrégiben kikiáltott Magyar Népköztársaságot.¹² Ezt követően Persián Ádám katolikus ügyi kormánybiztos és Csiszárík János, a külügyminisztérium kánonjogi tanácsosa felkeresték a bécsi nunciust, hogy tárgyaljanak a kapcsolatfelvételről,¹³ azonban a hivatalos megbeszélésekkel Károlyi nem őket bízta meg, hanem Charmant Oszkár bécsi magyar követet, aki a család ügyvédjeként a miniszterelnök bizalmi embere volt. Károlyi 1919 januárjában kettős megbízatással küldte Rómába Charmant-t, akinek feladata egyfelől az volt, hogy politikai tárgyalásokat kezdeményezzen Olaszországgal, amely az antanthatalmak közül egyedülként mutatkozott hajlandónak szorosabb kapcsolatokat kialakítani Magyarországgal, másfelől pedig ki kellett puhatolnia, hogy mely másik államok fogadnák esetleg szívesen Magyarország közeledését.¹⁴ Római útja során Charmant a Vatikánba is ellátogatott, ahol Pietro Gasparri bíboros, a Vatikáni Államtitkárság Rendkívüli Egyházi Ügyekért felelős titkára (1922–1930) mellett XV. Benedek pápa is fogadta a magyar küldöttet. Az audienciák során Charmant a lehető legnagyobb előzékenységgel találkozott, mind az államtitkár, mind a pápa késznek mutatkozott a budapesti nunciatúra felállítására. Siker esetén könnyebben kezelhetőnek vélték az egyházi birtokok ügyét és a szétszakított egyházmegyéek kérdését, valamint a Vatikánban feléledt a remény, hogy lehetőség nyílik a főkegyúri jogtól való megszabadulásra.¹⁵

Az események kedvező akulásának azonban a Tanácsköztársaság kikiáltása véget vetett. A proletárdiktatúra idején egyházüldözés vette kezdetét, s a rezsim kimondta az állam és az egyház szeparációját, valamint az állami szintű, intézményes keretek között zajló vallásgyakorlás tilalmát. Ennek címén a Garbai-kormány gyakorlatilag teljes mértékben akadályozta az egyházak tevékenységét, és ellehetetlenítette a magyar–szentszéki kapcsolatok kibontakozását is.¹⁶ A szegedi ellenkormány azonban igyekezett fenntartani a kapcsolatokat a Szentszékkel.¹⁷

A Tanácsköztársaság bukását követően József főherceg a bécsi nunciatúra Budapestre költöztetését vetette fel Valfré di Bonzónak, és Csernoch, valamint Bethlen István is szorgalmazták a diplomáciai kapcsolatok felállítását. A nunciatúra áthelyezésébe

11 Károlyi levelezése I. 321. irat. Csernoch Károlynak, 1918. november 28. 297–298.

12 Uo. 346. irat. Károlyi Csernochnak, 1918. december 21. 332.

13 ÉRSZEGI 2015. 76.

14 HAMERLI Petra: *Magyar–olasz kapcsolatok a padovai fegyverszünetől a Tanácsköztársaság végéig*. In: ZACHAR Péter (szerk.): *Diplomácia, emancipáció és egyházpolitika*. Budapest, Heraldika 2014. 154–214.

15 ÉRSZEGI 2015. 77. A főkegyúri jog (ius supremi patronatus) a magyarországi uralkodókat megillető jog volt, amelynek értelmében a király befolyásolhatta, hogy kik nyernek el vezető egyházi tisztséget Magyarországon. A köztársaság kikiáltását követően felvetődött, hogy e jog megilleti-e a köztársasági elnököt is.

16 GERGELY Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*. Budapest, ELTE Újkori Magyar Történeti Tanszék 1997. 10. [GERGELY 1997.]

17 Uo. 79.

Gasparri bíboros nem egyezett bele, így a békeszerződés aláírását megelőzően nem valósult meg a kapcsolatfelvétel.¹⁸

A trianoni eseményeket követően Magyarország nemzetközi státusza rendeződött, ami felgyorsította a diplomáciai közeledést. Magyarország első szentszéki követe, a legitimista Somssich József 1920. július 26-án nyújtotta át megbízólevelét XV. Benedek pápának, ami a szentszéki magyar követség hivatalos megnyitását jelentette.¹⁹ Ezután sor kerülhetett arra, hogy a már 1920 márciusában kinevezett nuncius, Lorenzo Schioppa – akit a pápa nem kívánt Magyarországra küldeni a szentszéki magyar követ megérkezése előtt – is megkezdhesse magyarországi küldetésének előkészületeit. Augusztus 10-én XV. Benedek a justinianopolisi címzetes érseki címet adományozta Schioppának, és hivatalosan is kinevezte budapesti apostoli nunciussá.²⁰ Ezzel megtörtént a nunciatúra felállítása, így az Apostoli Szentszék és Magyarország között helyreálltak a diplomáciai kapcsolatok.

Az apostoli nunciatúra, amely a pápai állam külképviselőt hivatott ellátni, a Pápai Államtitkárság (Segreteria di Stato di Sua Santità) felügyelete alatt áll, amelynek vezetője a bíboros államtitkár.²¹ A nuncius feladata kettős. Egyfelől a fogadó állam kormányával tartja fenn a diplomáciai kapcsolatokat, másfelől a helyi katolikus egyháznál képviseli a pápát, mint az egyetemes egyház vezetőjét. Ez utóbbinak köszönhetően a nuncius a többi diplomatánál jóval kiterjedtebb kapcsolatrendszerrel rendelkezik, amiből következően információi is részletesebbek.²² A Szentszék követe a jelentéseit a misszió vezetőjeként írja alá, és a bíboros államtitkárnak címezi. Tartalmuk tekintve ezek a beszámolók lehetnek az adott ország helyzetét átfogóan bemutató írások, és szólhatnak konkrétan, az egyház szempontjából fontos témákról is.²³

II. Lorenzo Schioppa jelentései

A pápai állam szokásainak megfelelően Pietro Gasparri bíboros államtitkár (1914–1930) 1920 augusztusában követutasítást készített Schioppa számára, amelyben összefoglalta a magyar politikai, nemzetiségi és vallási helyzetről való ismereteit, s ezek fényében megjelölte azokat a kérdésköröket, amelyeket a nuncius figyelmébe ajánlott. A pápa követének az egyházmegyék helyzetének rendezését, az egyházi javakat és azok kezelését, az egyházi javadalmak betöltését, és a főkegyúri jog gyakorlásának kérdését kellett fokozottan tanulmányoznia.²⁴ Amint az a követutasításból kiviláglik, Gasparri meglehetősen jól tájékozott volt Magyarország egyházi viszonyait illetően. A bíboros

18 Uo. 80.

19 Uo. 13.

20 ÉRSZEGI 2015. 81.

21 ÉRSZEGI Márk Aurél: *Magyarország helyzete 1918 őszén a pápai nuncius szerint*. In: SOMORJAI Ádám OSB – ZOMBORI István (szerk.): *Episcopus, archiabbas, benedictinus, historicus ecclesiae*. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára. Budapest, METEM 2016. 353–372.

22 Uo. 355.

23 Uo. 354.

24 Lorenzo Schioppa követutasítását Tóth Krisztina részletekbe menően elemezte, és egyúttal tartalmát magyar nyelven összefoglalta tanulmányában: TÓTH Krisztina: *Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása*. In: Fejérdy András (szerk.): *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*. Budapest – Róma, METEM – Római Magyar Akadémia 2015. 85–106.

államtitkár részletesen bemutatta Schioppának azt, hogy az egyházmegyék határai, s ezáltal a magyarországi egyházszervezet miként változott az első világháborút követően, és röviden érzékeltette azt is, hogy az egyházfők és a hívek hogyan fogadták ezeket a változásokat. Gasparri nem mulasztotta el a görögkatolikusok helyzetének ismertetését sem. A bíboros tájékozott volt a magyar egyházi vagyion kezelésének elveit és a főkegyúri jog gyakorlását, illetve ezek történetét illetően is. Az állam és az egyház viszonyáról szintén értékes információkkal rendelkezett.²⁵

Szembeötlő azonban, hogy a követutasítás Magyarország „világi” kérdéseivel egyáltalán nem foglalkozott, ily módon a politikai, gazdasági és társadalmi helyzetre vonatkozóan a nuncius feltehetően nem rendelkezett számottevő adatokkal. Ennek ellenére – amint azt az általunk közölt politikai jelentések bizonyítják – Schioppa meglehetősen jól feltérképezte Magyarország viszonyait, és számos jelentős problémára kiterjedt a figyelme, amelyekről nem mulasztotta el tájékoztatni felettesét. Ennek köszönhetően – a követutasításban foglaltak teljesítésén túlmenően – a nuncius számos jelentést írt Magyarország belpolitikai helyzetéről, főbb politikai erőiről és a legjelentősebb közéleti személyiségekről, valamint részletekbe menően kitért a királykérdésre, a külpolitikára, az egyházpolitikára és olyan, a katolikus körökben felháborodást keltő esetekre is, mint a párbajok és a válások nagy száma, vagy a gazdagok és a szegények közötti mély szakadék.

1. Belpolitika

Schioppa legtöbb politikai jelentése Magyarország belpolitikai viszonyairól ad képet Gasparrinak, és a kutatóknak, ismertetve egyfelől a nunciushoz az ország politikai helyzetéről kialakult általános benyomásait, másfelől pedig véleményét az 1920. évi I. törvénycikkkel (1920. január 1.) megalakított Nemzetgyűlésben helyet kapott pártokról,²⁶ és Magyarország legbefolyásosabb közéleti személyiségeiről.

Az általános helyzetet (1., 4., 10., 14., 15., 30., 42., 43., 51., 70., 74. számú dokumentumok) Schioppa „zűrzavarosnak” ítélte, amit a trianoni békeszerződés aláírásának következményének tudott be. A Szentszék megbízottja úgy vélte, hogy a magyar társadalom egészét – a politikusokat és az állam polgárait is beleértve – sokkhatásként érték a Trianonban megfogalmazott rendelkezések, amelyek területi, gazdasági, vallási, kulturális és társadalmi tekintetben is súlyos veszteségeket okoztak az országnak. A nuncius több ízben említést tett arról, hogy Magyarország az Alexandre Millerand francia miniszterelnök 1920. március 8-án kelt levelében foglaltak teljesítésében reménykedett, amelyet a magyarság úgy értelmezett, mint ígéretet a trianoni határok megváltoztatására. Schioppa – helytállóan – úgy fogalmazott, hogy a magyar politikusok hamis illúziókat tápláltak a külföldi államokkal való kapcsolataikat illetően (1. és 9. számú dokumentumok). A levél ugyanis nem ígért konkrétan határmódosítást, csupán felvetette annak lehetőségét, hogy idővel a gazdasági és néprajzi szempontok figyelembevételével esetleg lehetőség nyílik

²⁵ Uo. 85–100.

²⁶ A Horthy-korszak parlamentjéről (1920–1926-ig Nemzetgyűlés): Püski Levente: *A Horthy-korszak parlamentje*. Budapest, Országgyűlés Hivatala 2015. A Horthy-korszak politikai berendezkedéséről ugyancsak ő írt monográfiát: Püski Levente: *A Horthy-rendszer, 1919–1945*. Budapest, Pannonica 2006.

kisebb korrekciókra. A párizsi békekonferencia (1919) eseményei, és az ott elhangzott nyilatkozatok ismeretében azonban elmondhatjuk, hogy az antanthatalmak közül éppen Franciaország támogatta leginkább az utódállamokat, Csehszlovákiát, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságot és Romániát Magyarországgal szemben. A Millerand-levél feltehetően azért íródhatott, mert Franciaország egy rövid időre potenciális tőkefelvevő piacot látott Magyarorszáiban.²⁷

Schioppa elismerte, hogy Horthy Miklós rengeteget fáradozott azért, hogy Magyarország helyzete, és főként külföldi megítélése mielőbb javulásnak induljon a békeszerződés aláírását követően. A nuncius jelentéseinek hangvételében azonban érezhető egyfajta csodálkozás afelett, hogy Magyarország a boldogulását nem a megváltozott viszonyok közepette kívánta elérni, hanem Trianon revíziójára törekedett, amely az ország minden politikai tényezőjének központi gondolata volt. A szentszéki diplomata alapvetően egyetértett, amikor a magyar politikusok a békeszerződés igazságtalan voltát hangsúlyozták beszédeikben és felszólalásaikban, de úgy vélekedett, hogy Magyarországnak inkább a jövőbe kellene tekintenie, és igyekeznie kellene elfogadni a megváltozott körülményeket (9. és 14. számú dokumentumok).

Az általános politikai helyzetet bemutató jelentések között több időzött az egyes politikai csoportok – Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME),²⁸ Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE),²⁹ Magyar Nemzeti Függetlenségi Párt (Fajvédő Párt)³⁰ – szervezkedésénél is. Schioppa helytállóan fogalmazott a „magyarországi fasiszmus” kapcsán, amikor erről szóló beszámolóiban (41. és 42. számú dokumentum) kifejtette, hogy Magyarországon a fasiszta ideológia nem mozgatott meg tömegeket, csupán helyi szintű szerveződésekre és kisebb politikai csoportok kérészerű törekvéseire korlátozódott.³¹ A nuncius jól látta, hogy ezek a csoportok többnyire a nemzeti király megválasztását célzó szabad királyválasztók táborához tartoztak, azonban tévedett, amikor úgy vélekedett, hogy Horthy minden bizonnyal szívesen fogadná a magyar koronát (41. számú dokumentum). A Horthy Miklós életét és politikai pályafutását bemutató nagyszámú monográfia³² mindegyike alátámasztja, hogy Horthy nem akart király lenni, és politikai jogkörének az 1930-as években történő bővítése nem a trónfoglalást célozta, hanem azt, hogy a kormányzónak elegendő hatalma legyen az egyre erősödő német befolyás és az ezzel párhuzamosan mindinkább teret hódító magyar szélsőjobboldal visszaszorítására.

A Szentszék megbízottja igyekezett feltérképezni a magyarországi politikai erőket, a *pártpolitikát* is (2., 5., 11., 12., 23., 28., 34. számú dokumentumok). A pártokat bemutató

27 Franciaország első világháború utáni, Magyarországgal kapcsolatos politikájáról a legrészletesebb monográfia: ORMOS Mária: *Padovától Trianonig, 1918–1920*. Budapest, Kossuth 1983.

28 Az ÉME-ről: ZINNER Tibor: *Az ébredők fénykora 1919–1923*. Budapest, Akadémiai 1989.

29 A MOVE-ről: DÓSA Rudolfné: *A MOVE – egy jellegzetes magyar fasiszta szervezet, 1918–1944*. Budapest, Akadémiai 1972.

30 GYURGYÁK János: *Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány*. Budapest, Osiris 2012.

31 A magyarországi szélsőjobboldal történetéről számos írás született már, a legátfogóbbak: ORMOS Mária: *Nácizmus – fasiszmus*. Budapest, Magvető 1987.; PAKSA Rudolf: *A magyar szélsőjobboldal története*. Budapest, Jaffa 2012.; VONYÓ József: *Jobboldali radikálisok Magyarországon: tanulmányok*. Pécs, Kronosz 2012.

32 Horthy életéről és pályafutásáról monográfiák, tanulmányok százai állnak rendelkezésünkre. A legátfogóbbak: BENCsik Gábor: *Horthy Miklós*. Budapest, Magyar Mercurius 2012.; TURBUcz Dávid: *Horthy Miklós*. Budapest, Napvilág 2014.; külföldi szerzőtől, magyar fordításban: HOREL, Catherine: *Horthy*. Ford. Ferch Magda. Budapest, Kossuth 2017.

jelentések arról tanúskodnak, hogy a nuncius meglehetősen jól ismerte a programjaikat, habár ismertetésük során nem a pártok átfogó bemutatására törekedett elsősorban, hanem inkább a katolikus egyház helyzetét érintő elemekre helyezte a hangsúlyt. Mindazonáltal kitűnő és elgondolkodtató az a meglátása, miszerint a pártpolitika nem az országos, hanem az egyéni érdekek fokozott figyelembevételén alapul, továbbá, hogy a sok esetben hangoztatott keresztény (keresztyén) jelző nem feltétlenül a katolikus és protestáns egyházak elveinek tiszteletben tartását jelenti, sokkal inkább a Magyarországon egyre elterjedtebbé váló antiszemitizmus kifejezője. Schioppa úgy vélekedett, hogy az országban a „keresztény–keresztyén” jelző a „magyar” szónak egyfajta szinonimájaként a zsidóság ellen irányuló fokozott ellenszenv megfogalmazására szolgált, aminek okát abban látta, hogy a magyarság – amely a Tanácsköztársaság (1919. március 21–augusztus 1.) kikiáltásában szerepet vállalókat a zsidóság képviselőinek tartotta – hajlamos volt a zsidóságot okolni az első világháborút követően elszenvedett károkat.³³

A Nemzetgyűlésbe jutott pártok közül Schioppa a Keresztény (Keresztyén) Nemzeti Egyesülés Pártjáról (KNEP), és az Országos Kisgazda- és Földműves Pártról közölt részletes információkat (2. számú dokumentum), mivel 1920-ban az első Teleki Pál-kormány e két párt koalíciójával alakult meg. A nuncius pontos információkkal rendelkezett Teleki Pál 1921-ben bekövetkezett lemondásának okairól, amelyben kétségtelenül jelentős szerepet játszott a IV. Károly első (1921. március) visszatérési kísérletében történő kétes szerepvállalás (12. számú dokumentum). Teleki helyét a Horthy-korszak legjelentősebb miniszterelnöke, Bethlen István vette át, aki 1921 áprilisától 1931 augusztusáig töltötte be a miniszterelnöki posztot.

A két pártot illetően Schioppa úgy fogalmazott, hogy a KNEP – noha nem tekinthető felekezeti pártnak – többségükben katolikus tagokat számlált, míg a Kisgazdák között szerinte főként a liberális szemléletű vidéki kisbirtokosok kaptak helyet (2. számú dokumentum). Ami a KNEP-et illeti, Schioppa információi és észrevételei helytállóan tekinthetőek. Az 1919. október 25-én megalakult párt keresztény alapokon szerveződött, amit azáltal kívánt bizonyítani, hogy az oktatásból és az állami hivatalokból eltávolította azokat, akik a keresztény értékek ellen voltak és forradalmat szítottak. Ugyancsak igyekezett mérsékelni a zsidók felülreprezentáltságát az egyetemeken. A szociális intézkedések között fontosnak tartotta az árdragítók elleni intézkedéseket, a lakásépítést, a földbirtokreformot, és a munkásbiztosítást.³⁴ Az Országos Kisgazda- és Földműves Párt „liberális szemléletét” tekintve azonban a nuncius értesülései nem bizonyultak a legmegbízhatóbbaknak. A párt a 20. század elején alakult Kisgazdapártból szerveződött újjá 1919 novemberében, Nagyatádi Szabó István vezetésével. A KNEP-hez hasonlóan keresztény alapon állt, és a nemzeti függetlenség is a programjában szerepelt. Elsősorban a társadalom többségét alkotó kisgazdák és földművesek érdekeit tartotta szem előtt. Magyarország államformáját népszavazással kívánta eldönteni, és szorgalmazta, hogy az egyes társadalmi csoportok a népességben elfoglalt számarányuk alapján vehessenek részt a kormányzásban. A párt támogatta a magántulajdon tiszteletben tartását, így min-

33 A Horthy-korszak antiszemitizmusáról: UNGVÁRY Krisztián: *A Horthy-rendszer mérlege: diszkrimináció és társadalompolitika, 1919–1944*. Budapest, Jelenkor 2016.

34 GERGELY Jenő – GLATZ Ferenc – PÖLÖSKEI Ferenc: *Magyarországi pártprogramok 1919–1945*. Budapest, Kossuth 1991. A Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának nyilatkozata. 52–59.

den kommunista törekvés ellen tiltakozik. Emellett arra törekedett, hogy minél több önálló kisgazdaság létesüljön Magyarországon.³⁵

Magyarország politikai tényezői között Schioppa jelentéseiben az 1922-ig fennálló, radikális eszméket valló Keresztény Nemzeti Pártot és az illegálisan tevékenykedő Magyarországi Munkáspártot említette a két legjelentősebb párton kívül, amelyek 1922-ben Egységes Párt néven egyesülve alkották a kormánypártot. A Keresztény Nemzeti Párt Friedrich István vezetésével alakult meg 1919 őszén, a békés társadalmi és gazdasági fejlődés zálogának a polgárságot tartotta. Céljai között szerepelt a tulajdonjog tiszteletben tartása és védelme, a munkások jólétének biztosítása és a nagytőke hatalmaskodásának megakadályozása. Nézete szerint ugyanis ezáltal lehetett visszaszorítani a párt legfőbb ellenségét, a „*kommunizmusban csúcsosodó szocialista dogmát*”, ahogyan a programban fogalmaztak a pártvezetők. A párt keresztény világnézeti és erkölcsi alapon szerveződött, amelynek értelmében elengedhetetlennek tartotta a családi, magán- és közélet erkölcsi tisztaságát. A demokrácia alatt az egyenlő érvényesülési lehetőségek biztosítását értette.³⁶

A magyar társadalomban és a budapesti apostoli nunciaturán egyaránt félelmet keltő politikai csoport, a Magyarországi Munkáspárt 1920 júliusában alakult Csizmadia Sándor vezetésével. A programban megfogalmazott elvek szerint a párt a fizikai és szellemi munkások támasza kívánt lenni, amelynek célja az osztályellentétek és osztálykülönbségek, valamint a gazdasági kizsákmányolás megszüntetése. A párt legfőbb ellenségei az erőszak, a terror és a diktatúra voltak, legfőbb céljának pedig – amelyet demokratikus úton, fokozatos fejlődéssel kíván elérni – a munkásosztály felvilágosítását tartotta. Általános, egyenlő és titkos választójogot szorgalmazott, ezenkívül teljes, cenzúrázatlan szabadságot a véleménynyilvánításban és egyenjogúságot tűzött ki célul. A párt tagjainak nézete szerint föld birtoklásához csak azoknak volt joguk, akik azt ténylegesen művelték.³⁷

Schioppa beszámolóí arról tanúskodnak, hogy a KNEP és a kisgazdák – noha koalícióra léptek, majd nevükben is egyesültek – valójában sohasem jutottak közös nevezőre a világnézetüket és alapelveiket illetően. Mindazonáltal a szentszéki megbízott úgy vélte, hogy Magyarország többi, kis politikai csoportja között nem akadt olyan, amelyiknek esetleges hatalomra jutásával számolni lehetett az 1920-as években, így az ország legjelentősebb politikai ereje hiányosságaival együtt is az Egységes Párt volt. Napjaink ismeretei igazolják, hogy a nuncius e tekintetben remek megfigyelőképességről tett tanúbizonyságot annak ellenére is, hogy óhatatlanul csak az egyházi szempontok figyelembevételével alkotott véleményt a pártok programjáról.

Hasonlóan tett a magyar politikai élet legfontosabb személyiségeinek bemutatásakor is (3., 8., 10., 30., 32., 35., 43., 44., 46., 48., 66., 70. számú dokumentumok), akiknek a katolikus egyházhoz való viszonyát – eleget téve a Gasparri által írt követutasításban foglalt feladatoknak – minden esetben behatóan megvizsgálta. Emellett a nuncius számos olyan információt közölt a magyar politikai elit tagjairól, amelyeket más forrásokban eddig nem lelhattünk fel. A jellemrajzok értékét adja továbbá az is, hogy a Horthy-korszak neves személyiségeinek egyéni céljai, politikai lépései is jobban megérthetők

35 Uo. Az Országos Kisgazda- és Földműves Párt programja. 34–40.

36 Uo. A Keresztény Nemzeti Párt programja. 31–34.

37 Uo. A Magyarországi Munkáspárt programja. 46–50.

általuk, mivel külső szemlélő véleményén alapulnak. Teleki Pál és Bethlen István miniszterelnökökről, Apponyi Albert legitimista politikusról, valamint Gratz Gusztáv, Bánffy Miklós és Scitovszky Tibor külügyminiszterekről Schioppának kifejezetten kedvező véleménye volt, míg Vass József kultuszminiszterről vagy Friedrich István képviselőről kedvezőtlen képet kapunk. A Fajvédő Pártot vezető Gömbös Gyulának, Daruváry Géza külügyminiszternek és Horthy Miklós kormányzónak pozitív és negatív jellemvonásai egyaránt kibontakoznak a beszámolókból. Elgondolkodtató a nuncius által bemutatott Horthy-kép (69. számú dokumentum), amelyből a kormányzó befolyásolható, döntésképtelen személyiségként tárul elénk.

Összességében a Szentszék magyarországi követének az volt a véleménye, hogy a magyar politikai elit hajlamos volt a múltban élni, és a Trianon előtti állapothoz való visszatérés módját keresni a jövő építése és a megváltozott körülményekhez történő alkalmazkodás helyett. A politikusok – csakúgy, mint a magyar társadalom egésze – bűnbakot kerestek a kialakult helyzetért, amelyet a zsidóságban és a bolsevik ideológiában találtak meg. Az ezekkel való szembehelyezkedést a keresztény diskurzussal igyekeztek kifejezésre juttatni, miközben egyházi-felekezeti tekintetben a társadalom nagy része nem ismerte és nem követte a valódi keresztény értékeket. A Nemzetgyűlés tagjainak nagy részét jellemezte továbbá az is, hogy Magyarország érdekei helyett az egyéni ambíciókat tartották szem előtt politikai elveik megfogalmazása során.

2. A királykérdés

Tudvalevő, hogy az Apostoli Szentszék hagyományosan jó kapcsolatokat ápolt a katolikus egyházat és vallást tisztelő Habsburg-házzal, és annak tagjaival. Budapesti kiküldetése során – mint az a jelentésekből érzékelhető – Schioppa maga is élénk kapcsolatokat ápolt a Magyarországon élő Habsburgokkal, és az Apponyi Albert gróf által vezetett legitimistákkal egyaránt.³⁸ Ennek fényében nem meglepő, hogy a nuncius jelentéseiben viszonylag sokat időzik az 1918. november 13-án kelt eckartsau-i nyilatkozatban uralkodói jogainak gyakorlásáról lemondott IV. Károly 1921. március 26-án és 1921. október 21-én történt visszatérési kísérleteinél (6., 15., 16., 18., 19., 20., 21., 24., 25., 27., 33. számú dokumentumok).

A szentszéki diplomata belátta, hogy a magyar kormány nehéz helyzetbe került Károly visszatérései miatt, miután a kisantant-államok fegyveres beavatkozással fenyegettek a király újbóli trónra kerülése esetén, az antant képviselői pedig felszólították a magyar kormányt arra, hogy akadályozza meg Károly visszatérését a magyar trónra. A nyomásnak engedve Horthy a „húsvéti királypuccsot” azzal zárta le, hogy megkérte IV. Károlyt az önkéntes távozásra, mondván, hogy a királykérdés megoldása még nem időserű. A második kísérletet nem volt ilyen könnyű elsimítani, miután Károly hadereővel érkezett, s leendő kormánya tagjait is megválasztotta. Budaörsnél összecsapásra is sor került a király és Horthy csapatai között október 23-án, amelynek eredményeképp Károlyt sikerült visszatartani. Az antant rendelkezései értelmében a királyt – családjával együtt – ideiglenesen a tihanyi apátság területén szállásolták el, amíg az antantállamok

38 A Horthy-korszak Magyarországnak legitimizmusáról: KARDOS József: *Legitimizmus: legitimista politikusok Magyarországon a két világháború között*. Budapest, Kossuth 1998.

el döntötték végleges száműzetési helyét. Ennek értelmében IV. Károly Madeirára kényszerült, és ott is halt meg 1922-ben. Ami a további, esetleges Habsburg-kísérleteket illeti, 1921. november 6-án a magyar nemzetgyűlés elfogadta a Habsburg-dinasztia trónfosztását kimondó, 57. törvénycíkket.³⁹

A trónfosztást Schioppa felháborodással vette tudomásul, és nem értett egyet azzal sem, hogy Károlyt fegyverrel űzték el Magyarországról, és száműzték is az ország területéről, azonban megértéssel fogadta azt a nézetet, miszerint a királykérdés megoldása nem volt idősezerű a nagyhatalmak és a kisantant nyomása miatt. Károly halála után meglehetősen ironikus hangvételű beszámolót küldött Gasparrinak arról, hogy a kormány tagjai posztumusz szertartást rendeztek a király lelki üdvéért, miközben pár hónappal korábban mindent latba vetve üldözték el őt (34. számú dokumentum). A nuncius úgy vélte, hogy a „kegyeleti szertartás” esete is a magyarországi „zűrzavar” kitűnő példájának tekinthető.

3. Külpolitika

A nuncius politikai jelentései között nyilvánvalóan helyet kaptak olyanok is, amelyek Magyarország külpolitikáját – pontosabban fogalmazva, az 1920-as évek elején inkább külpolitikai útkeresését – mutatják be. Schioppa beszámolója szerint Magyarország az antant hatalmak közül Olaszországgal igyekezett elsősorban jó kapcsolatokat kiépíteni (22., 51. és 53. számú dokumentumok), miután a két állam politikai érdekei az első világháborút követően több tekintetben találkoztak.⁴⁰ Ezenfelül 1924-ben, a népszövetségi kölcsönről folyó tárgyalások idején Olaszország hajlandóságot mutatott arra, hogy maximalizálja a Magyarország által fizetendő jóvátétel összegét, valamint 20 évben határozza meg a kifizetés határidejét.⁴¹ Ennek fényében – amint arra a nuncius is rávilágít – nem volt közömbös a magyar kormány számára az 1924. január 27-én, öt évre aláírt római egyezmény (57. és 58. számú dokumentumok), amelynek értelmében a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (Jugoszlávia) beleegyezett Fiume olasz anektálásába, s a két állam

39 A visszatérési kísérleteket és azok antant-, illetve kisantant-államok általi fogadtatását lásd részletesen: HORNYÁK Árpád: *A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság és IV. Károly első restaurációs kísérlete*. Századok, 2001/ 5. 1183–1201.; KERÉKES Lajos: *A Habsburg-restaurációs kísérletek és az osztrák–magyar viszony 1921-ben*. Századok, 1976/ 1. 3–50.; ORMOS Mária: „Soha, amíg élek!” *Az utolsó koronás Habsburg puccskísérletei 1921-ben*. Pécs, Pannónia 1990.

40 A magyar–olasz kapcsolatfelvétel okairól, a két állam politikai érdekeinek egyezéséről: ORMOS Mária: *Bethlen koncepciója az olasz–magyar szövetségről (1927–1931)*. In: *Történelmi Szemle*, 1971/1–2. 133–156.; HAMERLI Petra: *A magyar–olasz kapcsolatok alakulása 1918–1919-ben*. Századok, 148/1. 133–150.; HAMERLI Petra: *Magyar–olasz kapcsolatok a padovai fegyverszünetől a Tanácsköztársaság végéig*. In: ZACHAR Péter (szerk.): *Diplomácia, emancipáció és egyházpolitika*. Budapest, Heraldika 2014. 154–214.; HAMERLI Petra: *Magyarország szerepe a két világháború közötti, Közép-és Dél-Európa felé irányuló olasz külpolitikában*. In: CSISZÁR Imre, KÖMÍVES Péter Miklós (szerk.): *Tavaszi Szél 2014: Spring Wind 2014*. III. kötet. Debrecen, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2014. 134–143.

41 A Magyarországnak ítélandó népszövetségi kölcsönről folyó tárgyalásokról és a kölcsönhöz, valamint a jóvátételhez való olasz viszonyulásról: HORNYÁK Árpád: *Adalékok a magyar jóvátétel rendezésének és az 1924. évi népszövetségi kölcsön megszerzésének jugoszláv és angol vonatkozásaihoz*. In: HORNYÁK Árpád: *Találkozások – ütközések*. Fejezetek a 20. századi magyar–szerb kapcsolatok történetéből. Pécs, Bocz 2010. 22–39.; ORMOS Mária: *Az 1924. évi magyar államkölcsön megszerzése*. Budapest, Akadémiai 1964.

között megállapodás született a Habsburg-restauráció megakadályozására irányuló közös politikai lépésekről.⁴² Schioppa jelentései képet adnak arról is, hogy ezek az államok – Olaszország és a kisantant államai – miként viszonyultak Ausztriához, és esetleges közeledésük az osztrák államhoz milyen visszhangra talált Magyarországon (38., 39. és 45. számú dokumentumok).

Miután az Apostoli Szentszék által képviselt katolikus egyház elvből ellenezte a bolsevik ideológiát, a nuncius nem nézte jó szemmel Magyarország közeledését a Szovjetunióhoz, amely 1924-ben a magyar politikai elitet is rendkívüli módon megosztotta (17., 67., 68., és 74. számú dokumentumok). A kérdés megvitatása érdekében Schioppa személyesen találkozott Horthyval (68. számú dokumentum), aki hevesen ellenezte a magyar–szovjet kapcsolatok felvételét, azonban – noha a nuncius segítséget nyújtott ennek nyilvánosan történő kifejezésre juttatásához – a kormány hónapokig tovább folytatta a szovjetekkel való megbeszéléseket. Magyarország és a Szovjetunió közeledési kísérlete azonban megghiúsult, miután a szovjetek nem kívántak beleegyezni abba, hogy alkalmazzák Magyarország irányában a legnagyobb kedvezmény elvét, így – a nuncius legnagyobb meglepedésére – a kapcsolatfelvétel elmaradt.⁴³

A szentszéki–magyar kapcsolatokra⁴⁴ vonatkozó politikai jelentések (47., 54., 62. és 64. számú dokumentumok) között többnyire azok kaptak helyet, amelyek az egyes magyar politikusok pápai audiencián való fogadásának lehetőségét mérlegelik. Bethlen István magánkihallgatását – noha a miniszterelnök protestáns volt – a nuncius kifejezetten támogatta, hangsúlyozva, hogy Bethlen a magyar közélet legbefolyásosabb személye volt, s emellett kiemelkedő intelligenciával és egyéb kvalitásokkal rendelkezett. Schioppa kiemelte azt is, hogy Bethlen nem tartozott a katolikus egyház tevékenységét gátolni akaró és a protestánsokat előtérbe helyező politikusok közé (54. számú dokumentum). Albert főherceg látogatását a szentszéki megbízott ugyancsak támogatta (62. számú dokumentum). Budapesti tartózkodása során a nuncius leginkább Somssich József szentszéki magyar követ visszahívását nehezményezte, akinek helyébe a kormány Bornemissza Gyula bárót, Bethlen bizalmi emberét akkreditálta (64. számú dokumentum). Lorenzo Schioppa nunciusságának idején Magyarország egy ízben, nevezetesen a magyar jóvátételi kölcsön megszerzése érdekében folyamodott nyíltan a Szentszék közbenjárásáért (47. számú dokumentum).

42 A magyar–jugoszláv kapcsolatokról: HORNYÁK Árpád: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok, 1918–1927*. Újvidék, Forum 2004.; az olasz–jugoszláv viszonyról: BUCARELLI, Massimo: *Mussolini e la Jugoslavia 1922–1939*. Bari, B. A. Graphis 2006.

43 A magyar–szovjet kapcsolatokról: KOLONTÁRI Attila: *Magyar–szovjet diplomáciai-politikai kapcsolatok, 1920–1941*. Budapest, Napvilág 2009.

44 Az Apostoli Szentszék és Magyarország kapcsolatairól: FEJÉRDY András (szerk.): *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*. Budapest – Róma, METEM – Római Magyar Akadémia 2015.

4. Egyházpolitika

Megbízásának eleget téve a nuncius igyekezett átfogó képet adni Magyarország egyházpolitikájáról,⁴⁵ a katolikus egyházhoz való viszonyáról is (7., 9., 40., 49., 52., 60., 61., 63., 65. és 72. számú dokumentumok). Schioppa felülreprezentáltnak tartotta a protestánsokat a magyar közéletben a katolikusokkal szemben, és általában véve bensőségesebbnek ítélte meg a protestáns felekezetek hitéletét a saját egyházához viszonyítva. Ennek okát elsősorban a katolikus püspöki kar hanyatlásában találta meg, amelynek legfőbb jele a szentszéki diplomata szerint az volt, hogy az egyházfők a 20. század elején egyre inkább a vagyoni szempontokat tartották szem előtt, és nem a hívekkel való kommunikációt. Schioppa kiemelte továbbá azt is, hogy Magyarországon a pártok és egyesületek nem felekezeti alapon szerveződtek, hanem a keresztény értékek mentén, vagyis az egyes egyházak mindegyike képviseltette magát ugyanabban a szervezetben. Ennek ellenére az 1920-as években megnövekedett az igény a hit gyakorlására, így a nuncius látott reményt a katolikus egyház újbóli felvirágzására (7. számú dokumentum). Schioppa meglátása szerint a protestánsok hajlamosnak mutatkoztak irigységgel, sértődöttséggel szemlélni a katolikus sikereket (41. és 61. számú dokumentumok).

A követutasítás rendelkezései értelmében a Szentszék követe feltérképezte a katolikus egyház vagyoni helyzetét is (9., 52. és 65. számú dokumentumok), amelyet meglehetősen siralmasnak talált, miután az egyházi javak jelentős része a földreformnak esett áldozatul. Ezenfelül Schioppa úgy vélekedett, hogy a protestánsok anyagi helyzete látványosan pozitívabb képet mutat, mint a katolikus egyházé, aminek okát abban látta, hogy a politikai elit jelentős része – így Horthy és Bethlen is – a protestáns felekezetek valamelyikéhez tartozott.

5. Megfigyelések a magyar társadalomról, a hétköznapi életről

Budapesti kiküldetése során Schioppa beszámolt Gasparrinak olyan, a magyar társadalomról vagy a hétköznapi életről⁴⁶ képet adó esetekről, amelyek a katolikus egyház értékrendjével összeegyeztethetetlennek bizonyultak. Az egyes társadalmi csoportok helyzetét illetően a nunciust felhábortotta a gazdagok és a szegények közötti mélységes szakadék, amelynek áthidalására a kormány – a pápai állam és budapesti képviselője, Schioppa segítségével – is hiába igyekezett lépéseket tenni (26. számú dokumentum).

Ugyancsak visszatetszést keltett a nunciusban a párbajozás szokása (31., 36., 37., 55. és 56. számú dokumentumok), valamint a válások nagy száma (55., 59. és 71. számú dokumentumok). A párbaj a sérelmek orvoslásának gyakori módja volt a korszakban, s mivel az összecsapások esetenként halálos kimenetelűek voltak, a nuncius felszólította a magyar püspöki kart, hogy körlevélben, nyilvánosan emeljen szót a viták kezelésének eme szokása ellen. Noha a püspökök kiváló helytállásról tettek tanúbizonyságot az eset kapcsán, a kormány mégsem tett intézkedéseket a párbajozás megtiltására. Hasonló volt

45 A Horthy-korszak egyházpolitikájáról: FAZEKAS Csaba: *Történelem és egyházpolitika. Válogatott publicisztikai írások, 1992–2006*. Miskolc, Bíbor 2006.

46 A Horthy-korszak Magyarországnak hétköznapijairól: GYÁNI Gábor: *Hétköznapi élet Horthy Miklós korában*. Budapest, Corvina 2006.

a helyzet a válásokkal is, amelyek kivitelezése Magyarországon olyannyira egyszerűnek bizonyult, hogy sok, a válást tiltó országból – például Olaszországból is – Magyarországra költöztek a felek, ahol az állampolgárság ugyancsak könnyű megszerzését követően azonnal felbonthatták a házasság kötelékét.

*

Amint az az eddigiek is bizonyítják, Lorenzo Schioppa politikai jelentései rendkívül érdekes észrevételeket tartalmaznak a Horthy-korszak Magyarországnak kezdeti éveiről. A dokumentumok többsége eddig ismeretlen momentumokat közöl olyan eseményekről, amelyeket jól ismertként tartott számon a magyar történetírás. Emellett a források érdeme az is, hogy külső szemlélő – ez esetben az Apostoli Szentszék megbízottja – álláspontját közvetítik a magyar történelem mindmáig vitás kérdéseiről, árnyalva a trianoni békeszerződés aláírását követő magyar bel- és külpolitikát, egyházpolitikát, társadalmat, hétköznapokat és a királykérdést. A IV. Károly visszatérési kísérleteiről összegyűjtött dokumentumok külön értéke, hogy Schioppa jelentései Habsburg-párti szemszögből világítják meg a kérdést, amelyet eddig a Habsburg-ellenes államok és a magyar szempontok mentén ismertünk. Természetesen a kötet forrásai ezen túl is számos olyan adalékot tartalmaznak, amelyek színesítik, esetenként új megvilágításba helyezhetik a korábbi ismereteinket.

NEM, NEM, SOHA! – ÉN NEM POLITIZÁLOK...

Lorenzo Schioppa nuncius távozása Budapestről¹

Bevezetés

Nagy meglepéssel tölt el, hogy írásunk a „Nunciusi Jelentések” című új sorozat első kötetében jelenhet meg, amely válogatást nyújt a magyarországi apostoli nunciátúra politikai jellegű jelentéseiből. Ez az első kötet 1920 és 1925 között Lorenzo Schioppa jelentéseit tartalmazza. A sorozat abba a vonulatba tartozik, amellyel az egyes nemzetek kutatói dokumentálják az Apostoli Szentszék XX. századi diplomáciai tevékenységét.² Ezek a publikációk is azt igazolják, hogy a nemzetközi tudományos közvélemény nagyon fontosnak tartotta a források kiadását és azok tanulmányozását.³

1 A tanulmány olasz nyelven megjelent. Lásd: Johan ICKX, *Nem, nem, soha! – Io non faccio della politica... La partenza del nunzio apostolico mons. Lorenzo Schioppa da Budapest*, in: *Incorrupta monumenta Ecclesiam defendunt. Studi offerti a mons. Sergio Pagano, prefetto dell'Archivio Segreto Vaticano*, szerk. Andreas GOTTMANN – Pierantonio PIATTI – Andreas E. REHBERG (Collectanea Archivi Vaticani 106), Vatikánváros, Archivio Segreto Vaticano 2018. III. 291–310. Olaszból fordította: SOMORJAI Ádám OSB.

2 *I diari di Achille Ratti*, Vol. I, *Visitatore apostolico in Polonia (1918–1919)*, szerk. Sergio PAGANO – Gianni VENDITTI, Città del Vaticano 2013, XLI+482 (Collectanea Archivi Vaticani, 93); *I diari di Achille Ratti*, II. *Nunzio apostolico in Polonia (1919–1920)*, szerk. Gianni VENDITTI, Città del Vaticano 2015, XXIII+329 (Collectanea Archivi Vaticani, 94); *I «Fogli di udienza» del cardinale Eugenio Pacelli Segretario di Stato*, I., (1930), szerk. Sergio PAGANO, Marcel CHAPPIN, Giovanni COCO, Città del Vaticano 2010, XXVI+592. (Collectanea Archivi Vaticani, 72); *I «Fogli di udienza» del cardinale Eugenio Pacelli Segretario di Stato*, Vol. II, (1931), szerk. Giovanni COCO – Alejandro Mario DIEGUEZ, Città del Vaticano 2014, XVI+937. (Collectanea Archivi Vaticani, 95); Georges-Henri RUYSSSEN: *La questione Armena*, Vol. IV. 1908–1925. *Documenti dell'Archivio Segreto Vaticano (ASV) e dell'Archivio Storico della Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati (SS.RR.SS.)*, Róma 2015, 631; Uő: *La questione Armena*, Vol. V. 1908–1925. (27 maggio 1918–3 marzo 1921) *Documenti dell'Archivio Segreto Vaticano (ASV) e dell'Archivio Storico della Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati (SS.RR.SS.)*, Róma 2015, 556; Uő: *La questione Armena*, Vol. VI. 1908–1925. (9 marzo 1921 – 20 febbraio 1923) *Documenti dell'Archivio Segreto Vaticano (ASV) e dell'Archivio Storico della Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati (SS.RR.SS.)*, Róma 2015, 558; Uő: *La questione Armena*, Vol. VII. 1908–1925. (20 febbraio 1923 – 24 gennaio 1930) *Documenti dell'Archivio Segreto Vaticano (ASV) e dell'Archivio Storico della Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati (SS.RR.SS.)*, Róma 2015, 599; *La Lituania nei documenti dell'Archivio della Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari (1919–1938)*, szerk. Rita TOLOMEO – Silvia GIAMMEL, Vilnius 2014, 1676 (két kötetben) (Fontes Historiae Lituaniae, Vol. XII); Hubert WOLF és mások: *Eugenio Pacelli. Kritische Online-Edition der Nuntiatrberichte von 1917–1929* (= <http://www.pacelli-edition.de/>).

3 A Római Német Intézet kiadásában megjelent *Nuntiatrberichte aus Deutschland* a XVI–XVII. századdal foglalkozik, hasonlóképpen az „Academia Scientiarum et Litterarum Polona”, amely az *Acta Nuntiatrae Polonae* sorozatot gondozza. Lásd: <http://dhi-roma.it/nuntiatrberichte.html> és <http://pau.krakow.pl/index.php/en/wydawnictwo/publikacje-on-line/acta-nuntiatrae-polonae/wykaz-wydanych-woluminow> (letöltés 2017. július havában). A római École française pedig az *Acta Nuntiatrae Gallicae* sorozatot gondozza.

Mons. Lorenzo Schioppa apostoli nunciusi kinevezése egybeesett a magyar nemzettel való tartós diplomáciai kapcsolatok felvételével, hogy viszonzást nyerjen „a magyar nemzet gyermeki tisztelete és hűséges ragaszkodása Krisztus földi helyetteséhez és Szent Péter Székéhez”.⁴ XV. Benedek pápa „jóindulatúan elrendelte egy Apostoli Nunciátúra felállítását Budapesten, s ezen igen fontos küldetést Főtisztelendő Mons. Lorenzo Schioppára kívánná bízni, aki jelenleg a Bajorországi Apostoli Nunciátúra uditoréja”.⁵

Bár Mons. Eugenio Pacelli, a bajorországi apostoli nuncius és Mons. Schioppa kapcsolatát további tanulmányoknak kell elemezniük, egyelőre megállapítható, hogy Pacelli egyrészt értékelte Schioppa „diplomatikus” alkatát, másrésztől viszont voltak fenntartásai és kétségei túl szoros hazai és külföldi németbarát kapcsolatai miatt.⁶ Mons. Pizzardónak, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja titkárának egy néhány évvel később készített hivatali följegyzésében ezt olvashatjuk: „Mgr. Pacelli abban az időben, amelyben S[chiooppa] ügyhallgatója volt, jelezte, hogy másfele is dolgozott [»faceva troppo da agent«] és ([Giuseppe] Barluzzival egyetértésben) volt egy pénzesdoboza, amely az ilyen jövedelmeit tartalmazta: azt óhajtotta, hogy előbb hozzá, ne a nunciushoz vigyék a postát, hogy kiválaszthassa azt a levelet, amelyet ő akart. Egy alkalommal. Mgr. Pac[elli] tévedésből felnyitott egy ilyen levelet, és azt látta, hogy egy hölgygel tegező viszonyban volt. Gerlach⁷ szerint Geyer bárónővel túlságosan bizalmas volt a kapcsolata...”⁸ Ezek az esetek nem voltak elszigeteltek, és megdöbbenésre adtak okot, mert lazaságra engedtek következtetni a nyilvánossággal való kapcsolatokban és a hivatali ügyekben egyaránt, főleg azt követően, hogy, mint 1929-ben Mons. Pizzardo följegyezte: bizalmas „információt kapott, a magyarországi olasz követ néhány éve elmondta neki, hogy [Budapesten] Mons. Schioppa apostoli nunciussal járt színházba”.⁹

Budapestre távozását megelőzően még Rómában a hivatal elkészítette Schioppa számára az instrukciókat.¹⁰ Ezeknek három fő témája: az ellenséges hadműveleteket követő katonai

4 Ennek leírását lásd: ÉRSZEGI Márk Aurél: Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatfelvétele 1920-ban, in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*, szerk. FEJÉRDY András, Budapest 2016, 80–83. – Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati, Archivio Storico (a továbbiakban: SS.RR.SS.), Fondo AA.EE.SS. Austria-Ungheria, 1918–1920, Pos. 1340, Fasc. 534, f. 69^rv (Mons. Schioppa magyarországi nunciusi kinevezésének hivatali példánya, 1920. február 27.).

5 SS.RR.SS. Fondo AA.EE.SS., Austria-Ungheria, 1918–1920, Pos. 1340, Fasc. 534, ff. 69^v-70^r (Mons. Schioppa magyarországi nunciusi kinevezésének 1920. február 27-én kelt tervezete).

6 Eugenio Pacellinek a pápai diplomácia soraiba beférközött túl szoros németbarát elemek iránti szinte eltúlzott félelme az első világháború kezdeteiig nyúlik vissza, lásd: Johan ICKX: *De oorlog en het Vaticaan. Geheime weerstand na de brand van Leuven 1914*, Tielt 2017. 139; 141–142; 146; 151.

7 Gerlach jelentését nagy óvatossággal és fenntartással kell kezelni. Rudolf Gerlach von Schickenburg bajor volt, 1910-től a Pápai Egyházi Akadémián, a pápai diplomaták iskolájában folytatta tanulmányait. Vö. *Pontificia Accademia Ecclesiastica. Terzo centenario (1701–2001)*. Róma 2003, 271. Mons. Gerlach gyanúba esett, hogy az első világháború alatt a németek javára kémkedett, lásd: Annibale PALOSCIA: *Benedetto fra le spie. Negli anni della Grande guerra un intrigo tra Italia e Vaticano*, Róma 2007; Mónica FÜSTER CANCIO: *Los años 20 en España a través de los despachos diplomáticos del nuncio Federico Tedeschini* (Thesis ad Doctoratum in Theologia totaliter edita), Romae 2017. 79–81. (Dissertationes Series Theologica, 54.)

8 SS.RR.SS. Fondo Spogli, Scatole Bianche Pio XI I, 1925, Pos. 18, f. 254 (Appunto di S.E. Mons. Pizzardo [1929?]).

9 SS.RR.SS. Fondo Spogli, Scatole Bianche Pio XI I, 1925, Pos. 18, f. 272 (Mons. Pizzardo érsek 1929. április 4-én kelt följegyzése).

10 Mara DISSEGNA: *L'apertura delle nunziature ungherese e romana: due documenti a confronto*, in *Diplomazia senza eserciti. Le relazioni internazionali della Chiesa di Pio XI*, szerk. Emma FATTORINI, Róma

megszállás és a trianoni békekötés által előállt új helyzetben a szelt egyházmegyék helyzetének rendezése; az egyházi javak és az azzal kapcsolatos katolikus autonómia kérdése; az egyházi javadalmak betöltése, amely a királyi főkegyúri jog kiváltsága.¹¹ 1920. augusztus 22-én a római Santa Maria degli Angeli-bazilikában Schioppát Mocisso ill. Giustinianopoli¹² címmel püspökké szentelték és egy héttel később, augusztus 28-án Budapestre utazott.¹³

1920. október 3-i Budapesre érkezését követően Schioppa október 6-én átadta megbízólevelét a kormányzónak.¹⁴ Budapesti apostoli nunciusként Schioppa, rendkívüli és felhatalmazott nagyköveti rangban a diplomáciai képviselő első osztályába tartozott.¹⁵ Ilyen minőségében a diplomáciai testület doyenje volt. A nuncius fogadása Magyarország-szerte rendkívül ünnepélyes volt. A kortársak II. Szilveszter korának megújulását látták benne, Mons. Federico Tedeschini államtitkár-helyettes pedig kijelentette „így még nem fogadtak nunciust sehol a világon.”¹⁶

Mons. Federico Fioretti megvédi Mons. Schioppát

Schioppa nuncius missziója kezdetével, érkezésével és fogadásával kapcsolatban minden részlet ismert, sokkal kevésbé ismeretesek a missziója végével kapcsolatos események. Ezzel kapcsolatban érdemes teljes egészében idézni Mons. Federico Fioretinek,¹⁷ a budapesti nunciatúra uditorjának, ügyhallgatójának 1925. május 17-én kelt eredeti és megrendítő, ezidáig ismeretlen beszámolóját. Fioretti abból az alkalmából írt, hogy Schioppa elhagyta Budapestet és befejezte első magyarországi nunciusi misszióját. A dokumentum eredetijét az Államközi Kapcsolatok Szekciójának Történeti Levéltára őrzi, a „Spogli” („Hagyatékok”) fondban, XI. Piusz pápa ún. fehér dobozaiban.¹⁸

2013, 165–172. ÉRSZEGI Márk Aurél: Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatfelvétele 1920-ban, 80sk.

11 Az instrukciók olasz szövegét lásd: Tomislav MRKONJIĆ: *Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria (1920–1939)*, in *Gli archivi della Santa Sede e il Regno d’Ungheria (secc. 15–20). In memoriam di Lajos Pásztor*, szerk. Gaetano PLATANIA – Matteo SANFILIPPO – Péter TUSOR, Budapest–Róma 2008, 274–284; Részletes elemzése: TÓTH Krisztina: *Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása*, in FEJÉRDY András (szerk.): *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*, i. m. 85–106.

12 *Annuario Pontificio* 1926, Róma 1926, 320.

13 ÉRSZEGI Márk Aurél: Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatfelvétele 1920-ban, 81.

14 ÉRSZEGI Márk Aurél: Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatfelvétele 1920-ban, 82.

15 Igino CARDINALE, *Le Saint-Siège et la diplomatie. Aperçu historique, juridique et pratique de la diplomatie pontificale*, Paris stb. 1962, 92.

16 Az idézetet lásd: ÉRSZEGI Márk Aurél: Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatfelvétele 1920-ban, 83.

17 Federico Fioretti Nazzano Romanóban született (Róma környékén), 1886. május 17-én. 1916-ban a haiti internunciatúra titkára, 1921–22-ben ugyanott ideiglenes ügyvivő. Majd másodfokú uditore a budapesti (1923), első fokú uditore a brüsszeli nunciatúrán (1927). 1931-ben Öszentsége házi prelátusa (prelato domestico). 1934. február 24-én a Szent Péter-bazilika kanonokja és 1936-tól 1953. január 9-én bekövetkezett haláláig a Szent Péter-bazilika káptalanjának nagyobb kamerlengója. Lásd: *Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria aa. 1920–1939. Indice 1235*, szerk. Tomislav MRKONJIĆ, Città del Vaticano 2010, 14; Dario REZZA – Mirko STOCCHI: *Il capitolo di san Pietro in Vaticano dalle origini al XX secolo*. I. kötet: La storia e le persone, Città del Vaticano 2008, 332; *Annuario Pontificio dal 1917 al 1934*.

18 SS.RR.SS. Fondo Spogli, Scatole Bianche Pio XI I, 1925, Pos. 18, ff. 261^r-262^v. Mons. Fioretti ugyan ezen levélnek tervezete in A.S.V., Nunziatura Apostolica di Budapest, anno 1925, Busta 13, fasc. 23, ff. 543^r-544^v.

Monsignore Lorenzo Schioppa elhagyja Budapestet

Első nuncius volt Magyarországon. Boldog emlékü XV. Benedek rendelte el, hogy képviselje az Apostoli Szentszékét ebben az országban, attól kezdve, hogy Horthy határozott kormányzata elkezdte annak újjászervezését. 1920 októberében érkezett Budapestre és diadalmenetben fogadták a Duna partjai mentén. Egy hatalmas és hangos zászlós körmenet fogadta őt és vezette az egyetemi templomig, ahol ünnepélyes Te Deumot énekeltek. Magyarország az őt kivéreztető nagy háború után volt, Kuhn Béla felforgató és elszegényítő tragikus vörös napjai után, miután szép tartományaitól megfosztotta Trianon csonkítása. Mindent újra kellett kezdeni, újjá kellett építeni, újra meg kellett szervezni. A magyarok mély hittel fogadták a Szentatya küldöttjét és dicsőséges történelmük ezer esztendejére utalva benne látták azt a Legátust, aki István királynak Szilveszter pápa Szent Koronáját hozta.

Mons. Lorenzo Schioppa nem élt vissza a belé helyezett bizalommal. A megbízólevél átadásakor elhangzott beszédében így szólt: „büszke vagyok arra, hogy Legfelső Szuverénje által kiválasztattam, hogy Magyarország helyreállításának szenteljem munkásságomat és hogy az Apostoli Szentszék és a Magyar Nemzet közötti barátság kötelékét még szorosabbra fonjam, minden erőmmel ezt fogom szolgálni, lelkesedéssel és azzal a szeretettel, amelyet e nemes és nagylelkű ország iránt táplálok.”

Budapesti tartózkodásának öt esztendeje alatt az apostoli nuncius legjobb energiáit naponta e program megvalósításának szentelte. Először is a vallás terén.

Példájával és igehirdetésével megerősítette az ősi hitet, támogatta a katolikus egyesületek megalakítását és újjászervezését, szóval és tettel segítette a falusi templomok és kápolnák építését. Majdnem minden vasárnap lehetett őt látni a szent ruhákba öltözve, hívek koszorújától övezve, amikor új oltárokat szentelt, harangot áldott meg, és osztotta az Úr testét.

Hangja visszhangzott a katolikus nagygyűléseken, amikor arra tanította a magyarokat, hogy milyen célokat kell követniük teljes lelki újjáéledésük során: a válás és a párbajozás megszüntetése, a szükségét szenvedő osztályok iránti tevékeny karitás. Egyetértést hirdetett a közös Haza fiai között és megerősítette a lelkeket, amikor a halhatatlan remények Hiszekegyét énekelte.

Mons. Schioppa műve a legnagyobb hatékonysággal és legérdemesebb módon a szociális téren nyilvánult meg. Boldog emlékü XV. Benedek és XI. Piusz pápa nemes példáin nyerve inspirációt, missziója kezdetétől fogva három otthont nyitott meg a szegény és árva gyermekek ápolására és tanítására. Ezek az otthonok mindmáig léteznek, hála a Szentatya nagylelkű és gondoskodó karitásának. A nuncius védő és vigasztaló angyala lett az elhagyott gyermekeknek csakúgy, mint a főváros és a vidék bebörtönzöttjeinek és munkanélkülieinek, a hajléktalannoknak és az éhezőknek, az élet hajótörötteinek és munkanélkülieinek, akik az éjszakai menedékekben húzódtak meg. Hány könnyet törölt le Mons. Schioppa, hány szívet erősített meg, hány lelket világosított meg! Károly király is kérte az ő áldását, mint végső útravalót, mielőtt örökre elhagyná a kedves magyar földet, hogy a Duna partjairól a száműzetés és a halál felé hajózzon.

Mons. Schioppa diplomáciai tevékenységének méltatására talán még nem érett meg az idő. Egy napon a történelem majd igazolja, mennyire volt türelmes és

kitartó a lelkek megbékéltetésének munkájában, hogy egyre szorosabbá és szívélyesebbé tegye az Apostoli Szentszék sok évszázados kapcsolatait, amelyek Magyarországhoz kötik, a háború utáni rendkívül kényes helyzetben. Mindenki egyetért abban, hogy a hozzá fordulókat derűs lelkülettel, nagy beleérzéssel, úri finomsággal, készséges lelkülettel fogadta.

Ápilis hónapban Mons. Lorenzo Schioppát a Legfőbb Főpap áthelyezte Hollandiába, hogy az Apostoli Szentszékét Őfelsége a Holland Királynőnek Kormányánál képviselje. Amikor ő megkezdí útját, hogy elérje rendeltetési helyét, minden szív elszomorodik, és minden magyar ember jókívánságai kísérik új állomása felé vezető útján. Miközben ő egyszersmindenkorra elmegy, a nagy magyar föld, az ezeréves Magyarország fenséges arca, a kék hegyektől kezdve a végtelen rónáig, elismerően köszönti őt és áldja...

A krónika számára, ha sommásan is, beszámolunk a Mons. Schioppa iránti barátság és szeretet megnyilvánulásairól a Budapestről való eltávozása előtti napokban. Horthy Miklós kormányzó akart lenni az első, aki kimutatja mély szimpátiáját az apostoli nuncius irányában. Búcsúfogadásakor, azt követően, hogy Első Osztályú Magyar Érdemkeresztjével tüntette ki, egy baráti reggelire hívta meg őt. Az Elnökség Titkára, Mons. de Bácsy valóban úri fogadásban részesítette a nunciust az ő pompás palotájának elegáns termeiben, ahol a megjelentek között voltak József Főherceg és Augustza Főhercegnő Őfőmagasságain túl a Főváros legelőkelőbb személyiségei. Izabella Főhercegnő is meghívta a nunciust egy búcsúbédre; csakúgy, mint Apponyi Albert gróf. A diplomáciai karban kollégák versenyeztek, hogy kimutassák doyenjük irányában szívélyes barátságukat. Távozása előtt két nappal Walkó külügyminiszter a Nemzeti Kaszinóban adott búcsúvacsorát, ahol részt vettek: Gr. Bethlen, a minisztertanács elnöke, a kormány minden tagja és más személyiségei. Szívélyes pohárköszöntők hangoztak el mind a külügyminiszter, mind pedig az apostoli nuncius részéről. A távozás napján az Északi [sic!] Pályaudvaron a késői óra ellenére is számosan gyűltek össze, akik személyesen akarták búcsúztatni a nunciust. Horthy különleges megbízottat küldött, jelen volt a minisztertanács elnökének képviselője és egy másik a külügyminisztérium részéről, továbbá Gr. Klebelsberg, a vallás- és közoktatási miniszter. A diplomáciai testület teljes volt. Mons. Mészáros helynök a bíboros primás személyét képviselte, akit a papság és a rendfőnökök nagy számban kísértek. Egyetemisták kórusa énekelte a pápai és a magyar himnuszt. A nuncius rosszul leplezte mély és benső megrendülését: s míg vonata mozgásba lendült, ablakából kinézve utoljára köszöntötte szeretett Magyarországot: „Éljen Magyarország”,¹⁹ amelyet az állomáson felgyűlemlett tömeg örömmel ismételtetett.

Schioppa misszióvezető távozásával Mons. Fioretti egy rövid átmeneti időszakra automatikusan ideiglenes ügyvivő lett a budapesti nunciaturán.²⁰ Ideiglenes misszióvezetői minőségében írta meg és írta alá ezt a gépelt beszámolót. Ez a körülmény a beszámoló tartalmának körültekintő értelmezését kívánja meg: egy beosztott személy csak bizonyos

¹⁹ Az eredetiben: „Élien Magyarország” [A ford. megj.]

²⁰ Igino CARDINALE: *Le Saint-Siège et la diplomatie. Aperçu historique, juridique et pratique de la diplomatie pontificale*, Paris stb. 1962. 132.

korlátok között nyilatkozhat meg. Az idézett szöveg alapján feltételezhető-e, hogy tartalma történeti szempontból elvitathatatlan? A szöveg megerősíti azt a különleges tiszteletet, jóakaratot és bensőséges kapcsolatot, amellyel a magyar nép Krisztus Egyházához, a római pápához viszonyult, továbbá az első apostoli nunciushoz, aki az első világháború után érkezett Budapestre és így nem adhat okot gyanúra. De, az igazat megvallva, a szöveg nem győz meg éppen arról, hogy minden jól végződött. Mi szolgálhatott alkalmul az Apostoli Szentszék számára, mi lehetett az oka, hogy egy ilyen tapasztalt, kitüntetett²¹ és dicsért diplomatát egy inter-nunciatúrára helyezzenek át, tehát mintegy lefokozzák őt? Úgy tűnik, a diplomatakarrieren valamely csorba esett. A korábbi történetírás azt állította, hogy ezt az áthelyezést a kortársak pozitívan értékelték, mert egy olyan nunciatúrára került, amely hídként szolgált az európai katolikus világ és a skandináv protestantizmus között. Mindezt annak ellenére, hogy a magyar sajtó botrányt keltett egy bizonyos Riemer úr pápai kitüntetése miatt, pedig a háború alatti kereskedés körül gyanúra adott okot.²² Mire gondolhatunk azokkal a levelekkel kapcsolatban, amelyek bizonyos egyházi körök által aláírt figyelemzetéseket tartalmaztak Schioppa nuncius budapesti helyzetével kapcsolatban: „Eben von Budapest zurückgekehrt [...] ich bin dort dringend angefleht worden, von einer Seite, die ich nicht gering anschlagen darf, auf die großen Gefahren aufmerksam zu machen, in welchen der dortige Vertreter des Hl. Stuhles zum eigenen Schaden und zum Schaden des Hl. Stuhles sich befinde. Man sagte mir, jetzt sei noch Zeit durch schleunige Versetzung ihn aus gefährlichen Netzen und Schlingen zu erretten...”²³ E sorok olvastán azt lehetne gondolni, hogy a nuncius személye körül Budapesten rágalomok alakultak ki, abból a célból, hogy eltávolítsák őt. De „a veszélyes hálók és csapdák”, amelyekről a följelentés szól, más természetűek, mint a kitüntetések körüli frivol botrányok, sőt, véleményünk szerint, ez az állítólagos könnyed magaviselet, amellyel Schioppa viseltetett külső szemlélyekkel kapcsolatban, ürügyé vált, amelyet fegyverként használtak fel ellene.

21 1923-ban Schioppa már átvette Horthy kormányzótól a magyar vöröskereszt érdemcsillaga kitüntetését. Budapestről való távozása alkalmából pedig, szintén Horthytól, az első osztályú magyar érdemkeresztet. Vö. *Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria aa. 1920–1939. Indice 1235*, szerk. Tomislav MRKONJIĆ, Città del Vaticano 2010. 12–13.

22 A Pester Lloyd az MTI és „A Reggel” budapesti napilap híradása nyomán arról a római pletykáról ír, hogy Schioppa nuncius visszahívása összefüggésben állna egy bizonyos Riemer Gyulának a Szent Sír Lovagrend lovagjává való kinevezésével. A nunciatúra ügyvezetője viszont szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy Schioppát nem visszahívták, hanem a pápa különleges bizalmából új munkakörrel bízták meg, nevezetesen, hogy a Szentszékot a holland kormánynál képviselje. Riemert Lányi püspök javasolta a kitüntetésre és ez a döntés nem Schioppáé volt. – A.S.V., Nunziatura di Budapest, anno 1925, Busta 13, fasc. 16, f. A.S.V., Nunziatura di Budapest, anno 1925, Busta 13, fasc. 16, f. 38^r (újságkivágás a „Pester Lloyd” 1925. április 28-i számából). Vö. *Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria aa. 1920–1939. Indice 1235*, szerk. Tomislav MRKONJIĆ, Città del Vaticano 2010, 13.

23 „Budapestről éppen visszaérkezve [...] ott sürgősséggel kértek egy olyan helyről, amelyet nem tarthatok alacsonynak, hogy figyelmeztessenek azokra a nagy veszélyekre, amelyek az Apostoli Szentszék ottani képviselőjét övezik, saját és a Szentszék kárára. Elmondták nekem, hogy gyors áthelyezéssel meg lehetne őt menteni a veszélyes hálókából és csapdákból...” (német) – SS.RR.SS. Fondo Spogli, Scatole Bianche Pio XI I, 1925, Pos. 18, f. 268 (P. Kolb SJ 1924. december 4-én Grazban kelt levele Gasparri bíboroshoz, részlet).

A román diplomácia árnyéka

Kb. egy évvel ezt megelőzően, 1923 november vége felé panaszok érkeztek a Vatikáni Államtitkársághoz Demetrio Pennesco,²⁴ a Román Királyság szentszéki követe részéről, aki kormánya útmutatása szerint följelentette Schioppa részvételét egyes magyar irredenta megmozdulásokban, amely összeegyeztethetetlen diplomáciai funkciójával.²⁵ Schioppa – Pennesco szerint – túl messzire ment beszédében, sőt a vallási szolgáltatásokat kifejezetten irredenta célokra használta fel, s ilymódon veszélyeztette a nemzetközi kapcsolatokat. Pennesco azt állította, hogy a Román Királyság kormánynak hivatalos álláspontját közli és arra kérte Gasparrit, hogy „prendre, en même temps, les dispositions qu'Elle jugera nécessaires, enfin que son Excellence Monseigneur Schioppa s'abstienne dorénavant de confondre les questions religieuses avec les affaires politiques et d'encourager des mouvements pareils tendant à porter atteinte à la sécurité et à l'intégrité du Royaume de Roumanie...”²⁶ A „személyes és bizalmas” levélhez a román diplomata csatolta a budapesti ‘Uj Nemzedék’ c. újságban megjelent magyar nyelvű beszéd olasz fordítását.²⁷ A román követ megjegyezte, hogy a nuncius beszédét „fu spesso interrotto di applausi frenetici, di esclamazioni entusiaste da parte del pubblico. E specialmente l'animazione è stata straordinaria, le grida di “Evviva!” echeggiarono insieme agli applausi, allorquando il Nunzio ha detto in lingua ungherese quelle tre parole negative dell'irridente ungherese: NO! NO! GAMMAI! Ogni volta che si sono ripetuto queste tre parole dell'irridente, la sala ha crollato sotto gli applausi [...]”²⁸

A nunciust haladéktalanul megkérdezték.²⁹ Saját védelmében Schioppa a következőket írta: „Mi affretto ad assicurare l'Eminenza Vostra che mi sono sempre astenuto di prendere parte a riunioni di carattere irredentista, tranne se per tale riunione voglia intendersi la Processione Eucaristica pel Congresso Cattolico dell'ottobre p.p. alla quale figurava forse qualche vessillo di irredentisti, il che però, anche se lo avessi saputo prima, non credo poteva impedirmi di partecipare a tale cerimonia del resto di carattere strettamente religioso.”³⁰ Jelentéséhez csatolta beszédének magyar és olasz példányát.

24 Demetrio C. Pennesco 1920. július 29-én adta át megbízólevelét. Vö. Philippe LEVILLAIN: *Les secrétaires d'Etat de Pie XI à nos jours. Sources diplomatiques, mémoires, souvenirs*, in *Mélanges de l'Ecole française de Rome* 110 (1998) 2, 624.

25 SS.RR.SS. Fondo AA.EE.SS., Ungheria, anno 1923–1930, Pos. 18–21 P.O., Fasc. 27, ff. 75^r-76^v (Pennesco levele 1923. november 28-án kelt Gasparri bíboros államtitkárhoz).

26 „Egyidejűleg hozza meg az Ön által szükségesnek ítélt intézkedéseket annak érdekében, hogy Őexcellenciája, Mons. Schioppa a jövőben tartózkodjon attól, hogy összekeverje a vallási kérdéseket a politikaiakkal, és ne bátorítsa azokat a mozgalmakat, amelyek a Román Királyság biztonságát és integritását veszélyeztetik...” (francia) – I. h. f. 76^r (Pennesco levele 1923. november 28-án kelt Gasparri bíboros államtitkárhoz).

27 I. h., ff. 77^r-83^r; 84 („Lavorate Ungheresi, che l'Ungheria futura sia degna di quella del passato”, Lorenzo Schioppa pápai nuncius beszéde a budapesti katolikusokhoz).

28 „Gyakran megszakították a lelkes taps és a nyilvánosság lelkesedő felkiáltása. Különösen akkor fokozódott a rendkívüli lelkesedés és az ‘Éljen’-kiáltás, amikor a nuncius magyar nyelven mondta a magyar irredenta negatív szavait. NEM! NEM! SOHA! Minden alkalommal, amikor megismételte az irredentának ezt a három szavát, a terem majd beszakadt a tapsok miatt [...]” I. h. f. 82^r.

29 I. h. f. 85^r (Mons. Schioppának írt levél hivatali tervezete, 1923. december 14.).

30 „Sietek afelől biztosítani Eminenciádat, hogy mindig tartózkodtam az irredenta jellegű összejöveteleken való részvételtől, kivéve, ha ilyen összejöveteleken az elmúlt októberben tartott Katolikus Nagygyűlés eucharisztikus körmenetét értik, amelyen talán lobogott valamely irredenta zászló, amely körülmény

A Vatikáni Államtitkárságra ily módon Schioppa beszédének két fordítása érkezett. Az egyiket Pennesco követ, a másikat a budapesti nunciatura küldte és föl kell figyelni, hogy a fordítások egymástól eltérnek. A két változat összehasonlítása során arra gondolhatunk, hogy a diplomatáknak igen nehéz a munkájuk, mivel véleményüket, döntéseiket szekundér források, beszámolók és fordítások alapján kell kialakítaniuk. (A két olasz szöveget lásd függelékben.)

Térjünk vissza esetünkhöz. Az Államtitkárság Schioppa válaszából azt olvashatta ki, hogy a támadás okafogyott, a következő válaszban tájékoztatta Románia teljhatalmú követét: „...*che Mons. Schioppa ha assicurato di non aver mai partecipato ad alcuna riunione irredentista. Quanto al fatto addotto dall'E.V., mons. Nunzio mi fa presente che trattavasi di una processione eucaristica tenuta pel Congresso Cattolico dell'ottobre u.s. Nessun difficoltà v'era, quindi, ch'egli potesse partecipare ad un atto essenzialmente religioso; né la circostanza che in tale processione figuravano anche dei vessilli di irredentisti, era tale da poter impedire al Nunzio di partecipare alla sacra cerimonia.*“³¹

A válasz továbbá kifejti, hogy a nuncius beszéde pontos olasz szövegének kézhezvételét követően az ‘Uj Nemzedék’ és más magyar újságok által támasztott zavar erőltetett volt. A román követ bizonyára értette ennek szándékát.³² Az Államtitkárság védelmébe vette budapesti nunciát, egyben biztosítást adott, hogy Schioppának újra figyelmébe ajánlották, hogy a jövőben mindig a neki nyújtott instrukciók szerint járjon el, hogy cselekedetei és szavai ne jussanak be a politika szférájába és ne adjanak okot esetleges félreértésekre.³³ Úgy tűnik, hogy az incidenst ily módon elsimították.

Egy évvel később, 1924. december 27-én a román követ újra elővette a kérdést. Egy vehemens levéllel, amellyel “*certaines attitudes de Monseigneur Schioppa, nonce Apostolique en Hongrie, hostiles à la Roumanie*”³⁴ mutatott rá, továbbá utalt a január 12-én kelt válaszra, följelenti azt a tényt, hogy Mons. Schioppa “*a trouvé bon de prononcer, cette année – ci aussi, des discours regrettables.*”³⁵ A panasz Schioppának 1924. október 12-én Budapesten tartott XVII. Katolikus Nagygyűlésen elhangzott felszólalására vonatkozott. A Román Királyi Kormány megbízta azzal, hogy közvetítse indignációját és kérje Gasparri bíboros államtitkárt, hogy tegye meg az általa szükségesnek tartott lépéseket, hogy véget vessen azon dolgoknak, amelyek ártanak a jó kapcsolatoknak, amelyeket a Román Királyság fenn óhajt

azonban, ha azt megelőzően értesülesem is lett volna felőle, nem hiszem, hogy megakadályozta volna a kifejezetten vallási jellegű ünnepen való részvételemet.” (olasz) – I. h. f. 86^{IV} (Mons. Schioppa 1922. december 18-án kelt jelentése Gasparri bíboroshoz).

- 31 „... hogy Mons. Schioppa afelől biztosított, hogy soha sem vett részt irredenta összejövetelen. Az Excellenciád által említett esettel kapcsolatban mons. nuncius úr azt állította, hogy az elmúlt októberben tartott Katolikus Nagygyűlés eucharisztikus körmenetéről van szó. Nem látható nehézség tehát, hogy ne vehessen részt egy kifejezetten vallási jellegű megmozduláson; sem pedig az a körülmény, hogy ezen a körmeneten valamely irredenta zászló volt látható, nem akadályozhatta meg a nunciust abban, hogy részt vegyen a szent ceremónián.” (olasz) – I. h. f. 90^{IV} (Gasparri bíboros Pennescóhoz írt, 1924. január 12-én kelt válaszlevelének hivatali példánya). A tervezetet Mons. Borgongini Duca készítette.
- 32 Anélkül, hogy arra kitérne, az Államtitkárság ily módon finoman értésére adja a román diplomatának, hogy az általa küldött fordítás sem felelt meg az eredeti szövegnek.
- 33 SS.RR.SS. Fondo AA.EE.SS., Ungheria, anno 1923–1930, Pos. 18–21 P.O., Fasc. 27, f. 90^V (Gasparri bíboros Pennescóhoz írt, 1924. január 12-én kelt válaszlevelének hivatali példánya).
- 34 „Mons Schioppának, Magyarország apostoli nunciának bizonyos, Romániával ellenséges attitűdjeire”. (francia)
- 35 „Ebben az évben is jönnek találatok, hogy ilyen sajnálatos beszédeket mondjon.” (francia) – I. h. ff. 91^{IV} (Pennesco 1924. december 27-én kelt levele Gasparri bíboroshoz).

tartani az Apostoli Szentszékekkel.³⁶ A román fél részéről tehát világos a szándék: feláldozni a budapesti nunciust, a Bukaresttel való jó kapcsolatok érdekében.

Amint az várható volt, ez alkalomból az Államtitkárságnak Schioppához írt utasítása, amelynek mellékleteként megküldék Pennesco jegyzékét és panaszát a budapesti nuncius ellen, határozottabb volt: „*Voglia ad ogni modo, come norma di condotta, astenersi da qualsiasi atto che possa offrir motivo di lamento, del che non dubito data la ben nota prudenza della Signoria Vostra, ma anche qualsiasi pretesto di recriminazioni.*”³⁷ Ez a levél nyilvánvalóan nehézzé tette a nuncius helyzetét.

Schioppa siet kifejtteni válaszában a XVII. Katolikus Nagygyűlésen 1924. október 12-én elhangzott beszédének értelmezését, melynek címe: „Hiszek Magyarország feltámadásában.”³⁸ Leírja, hogy egy határozott és szigorú leckét akart adni a gazdag magyaroknak, akik bár beszélnek a karitásról, érzéketlenek a szegények szenvedései iránt.³⁹ Hogy célhoz jusson, Schioppa úgy érezte, hogy a magyarokat a legérzékenyebb ponton szólítja meg, a nemzeti érelemre appellált. Ugyanakkor azonnal kijelentette: „*io non faccio dell'irredentismo, io non faccio della politica*”,⁴⁰ és kifejtette, hogy ő csak Magyarország vallási, erkölcsi és szociális újjáépítésére gondolt.⁴¹ Rámutat arra, hogy beszéde nem tévesztett célt, mert a jótékonyság a karácsonyi ünnepek alatt érezhetően megnyilvánult, részben a gazdagok bőkezűségének köszönhetően. Majd Pennesco román követre utalva, megkérdezi, hogy esetleg nem ő szenved-e „*pas trop de zèle*”,⁴² védelmébe hívja a többi állam, így Jugoszlávia és Csehszlovákia hallgatását, amelyek semmilyen módon sem panaszkodtak a budapesti nuncius ellen.⁴³ Sőt, Mons. Majláth erdélyi püspök és romániai szenátor jóakarató szavait idézi fel védelmében, aki az inkriminált beszéd másnapján személyesen azt írta Schioppának, hogy „*il Ministro (Duca) sembra conoscere il discorso in parola di V.E. ed osservò che questa volta anche lui è di parere che il Nunzio Apostolico di Budapest non abbia meritato il rimprovero di nessuno*”.⁴⁴ Arra a következtetésre jut,

36 I. h. ff. 92^r (Pennesco 1924. december 27-én kelt levele Gasparri bíboroshoz).

37 „Alapvető szabályként mindenképpen szíveskedjék tartózkodni bármely olyan cselekedettől, amellyel okot adhatna a panaszra, ami ugyan kétségen kívül áll, ismervé Uraságod bölcsességét, de olyantól is, amely tiltakozásra adhatna ürügyet.” (olasz) – I. h. ff. 93^r (Mons. Schioppának írt levél hivatali tervezete, 1925. január 6.).

38 Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati, Archivio Storico, Fondo AA.EE.SS., Ungheria, anno 1923-1930, Pos. 18-21 P.O., Fasc. 27, ff. 77^r-83^r; 84 (“*Credo nella risurrezione dell’Ungheria*”, a nunciának a Budapesten tartott XVII. Katolikus Nagygyűlésen elhangzott beszéde, mellékletben a magyar nyelvű szöveg: „*Hiszek Magyarország feltámadásában*”).

39 Az anyagi javak birtoklásával járó bőkezűség igencsak fontos volt Mons. Schioppának. 1925. január 12-én azt jelentette római előljáróinak: „Magyarországi küldetésem során kezdettől fogva az egyik legsúlyosabb gond volt számomra az, hogy meggyőzzem és arra kényszerítem ezeket a püspököket és káptalanokat, hogy jobban kezeljék a rendelkezésükre álló hatalmas eszközöket, egyben keresztény nagylelkűséggel viszonyuljanak hozzá. Hogy ezek a javak valóban hatalmasak, ma is, Magyarország megcsonkítását követően, a következő felsorolás igazolja...” – A.S.V., Nunziatura di Budapest, anno 1925, Busta 13, fasc. 16, f. 329.

40 Én nem vagyok irredenta, én nem politizálok. (olasz)

41 I. h. f. 95^r (Mons. Schioppa Gasparri bíborosnak, 1925. január 13.).

42 a túlbuzgóságtól. (francia)

43 I. h. f. 95^v (Mons. Schioppa Gasparri bíborosnak, 1925. január 13.).

44 „A miniszter (Duca) úgy tűnik, ismeri Excellenciád beszédének szó szerinti szövegét és megjegyezte, hogy ez alkalommal ő is azon véleményen van, hogy a budapesti apostoli nuncius senkitől sem érdemel szemrehányást.”

hogy vagy a miniszter, vagy Pennesco követ hazudott, amikor azt írta, hogy kormánya nem volt megelégedte a budapesti nuncius magatartásával. Majláth püspök levelének egyik mondata mégis kétséget és gyanút ébresztett Schioppában, miután azt olvasta, hogy „*Non sembra escluso che l'interpellazione come la risposta del Ministro sia ordinata dal Governo a proposito, adesso quando si mira la convenzione favorevole al Governo in riguardo al Concordato.*”⁴⁵ Schioppa továbbá azt írta, hogy ennek a mondatnak az értelmét nem tudja teljesen felfogni, mert nem volt értesítse a tárgyalások jelenlegi állásáról, de az a véleménye, hogy „*ma l'italiano di Mgr. Mailath, se non grammaticalmente perfetto, è psicologicamente chiaro e forse anche preciso e esatto*”,⁴⁶ így arra gondolhatunk, hogy sokkal nagyobb erők léptek be ügyébe és neki, a budapesti nunciussnak kellett megfizetnie az árát.

A Vatikáni Államtitkárságnak immáron kevés játéktere maradt. Utolsó kísérletként Gasparri bíboros 1925. január 29-én megpróbálta megvédeni budapesti nunciussát és úgy informálta Dimitru Pennesco követet, hogy a nuncius biztosította őt, hogy nem irredenta és nem politizál, és megintették, hogy a jövőben tartózkodjék minden olyan megnyilvánulástól, amely félreértésre adhatna okot.⁴⁷ Az Apostoli Szentszék utolsó kétségbeesett kísérlete, alapos mérlegelést követően, mégsem orvosolhatta a helyzetet, ezért azt a megoldást választották, hogy Schioppa nunciust kiemelik a Budapesten körülötte kialakult darázs-fészkekből, megtartva őt a diplomáciai szolgálatban, 1925. május 3-án Hollandia internunciatúrájára helyezték át.⁴⁸ A diplomaták világa kicsiny és így a budapesti affér Schioppát egészen a Balti-tenger partjáig üzte.⁴⁹ 1925 június elején Hollandia kép-

45 „Nem kizárt, hogy mind a (parlament) interpellációt, mind a miniszter választását maga a kormány rendelte meg ezzel kapcsolatban, most, hogy a konkordátum ügyében a kormány számára kedvezően áll a helyzet.” — I. h. f. 95^v (Mons. Schioppa Gasparri bíborosnak, 1925. január 13.).

46 „ha Mons. Majláth olasztsága nyelvtanilag nem is tökéletes, pszichológiailag világos és talán precíz és egzakta.”

47 I. h. f. 98^{tv} (Gasparri bíboros Pennescohoz írt, 1925. január 29-én kelt válaszlevelének hivatali példánya).

48 1927 januárjában, amikor Mons. Schioppa meglátogatta a berlini nunciaturát, Mons. Pacelli, az ő korábbi főnöke a bajorországi nunciaturán, megvédte őt és írt Rómába, hogy megakadályozza, hogy a litvániai Kaunas internunciatúrájára helyezték át, mert a két internunciatúra túl messze esett egymástól. Lásd SS.RR.SS. Fondo Spogli, Scatole Bianche Pio XI I, 1925, Pos. 18, f. 257 (Mons. Pacelli levele [Mons. Francesco Borgognini Duca?-nak], Berlin 1927. január 27). Úgy tűnik, hogy levele későn érkezett meg Rómába, közvetlen eredményt nem ért el és 1927. január 31-én Schioppát kinevezik litvániai internunciussnak is, s ezzel nem engedtek a litvánok nyomásának, amelyről ezt írja Rita Tolomeo: „Schioppa megtartotta mindkét hivatalát, ami azzal a következménnyel járt, hogy nem kevés megdöbbenésre adott okot azon túl, hogy a litván körök természetesen csalódtak, akik Faidutti kinevezését óhajtották.” *La Lituania nei documenti dell'archivio storico della Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari (1919–1938)*, szerk. Rita TOLOMEO – Silvia CAMILLI GIAMMEI, Vilnius 2014. 21. Egy évvel később, 1928. április 30-án kapott kinevezést Mons. Riccardo Bartoloni, az ő utódja Litvániában. Lásd: Giuseppe DE MARCHI: *Le nunziature apostoliche dal 1800 al 1956*, Città del Vaticano 2006, 167.

49 Mons. Orsenigo, akivel helyet cserélt, azt javasolta, hogy Schioppával Bruxellesben találkozzék. Schioppa azonban nem cselekedett hágai kollégája terve szerint. 1925. május 16-án indult el Budapestről az Orient Expresszel, május 18-án érkezett meg Amszterdamba. Itt a két internuncius teljes inkognitóban találkozott, ahogy Orsenigo kérte kollégájától.

Vö. A.S.V., Nunziatura di Budapest, Anno 1925, Busta 13, fasc. 1, ff. 56^{tv}-57 (Orsenigo levele Schioppához); 63^{rv} (Schioppa útvonalterve); f. 87ⁱ (Orsenigo levele Schioppához, 1925. május 11.). Nem világos, hogy a római előljárókat tájékoztatták-e minderről, de feltűnő, hogy a két nuncius közti személyes levelezés fennmaradt a budapesti nunciatura fondjában.

viselője az Apostoli Szentszéknél, Octaaf van Nispen tot Sevenaer⁵⁰ megküldte hivatali előljáróinak Schioppa két beszédét azok fordításaival együtt, így az 1923. október 7-én és az 1924. október 12-én elhangzottat,⁵¹ feltételezhetően azért, hogy biztosítsa kormányát, hogy Schioppa „nem politizált”. Néhány évvel az eseményeket követően, 1927. május 10-én a Román Királyság megkötötte a konkordátumot az Apostoli Szentszékkal.⁵²

50 Octaaf van Nispen tot Sevenaer (1867–1956) katolikus családból származott, amely elkötelezte magát politikai téren.

1912–1913-ban az Alsóház elnöke volt. Hollandia nagykövete az Apostoli Szentszéknél, majd azt követően Bécsben. 1927-ben, amikor Schioppa már hollandiai internuncius volt, van Nispen visszautasította a hollandiai külügyminiszteri székre való meghívást. (Vö. SS.RR.SS. Fondo AA.EE.SS., Olanda, anno 1925–1936, Pos. 50 P.O., fasc. 4, f. 66; A.S.V., Segreteria di Stato, rubrica 256, a.1912, fasc. 4, ff. 24–26). Lásd még: Hans DE VALK, *Romeinse bescheiden voor de geschiedenis der Rooms-katholieke kerk in Nederland 1832–1914. Archiefwijzer van de Romeinse archivalia* (=Rijks Geschiedkundige Publicatiën uitgegeven door het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis. Grote Serie, 231), 2. Vol., Den Haag 1996.

51 SS.RR.SS. Fondo AA.EE.SS., Ungheria, anno 1923–1930, Pos. 18–21 P.O., Fasc. 27, f. 99^f (Octaaf van Nispen tot Sevenaer levele Pizzardo szubsztitutushoz, 1925. június 3.).

52 Az Apostoli Szentszék és az egyes államok közt megkötött egyezményeket különböző gyakorta indifferenciált elnevezésekkel illetik, a „konkordátum” elnevezés, amely az állam és a katolikus egyház közötti általános szabályozást jelenti, úgy tűnik, lassan alakul ki. Gyakori elnevezések: konvenció (convenzione), „ígéretet” („promesse”), eskük (giuramento), megegyezés (accordo), paktum (patto), konkordátum (concordato), (pápai) engedmény (indulto [papale]), stb. A régi egyházjogi kódex által használt kifejezések: konvenció (convenzione, 3. kánon), paktum (patto concluso, 255. kánon), konkordátum (1471. kánon). Pl. a Lettországgal kötött 1922. évi megegyezést konkordátumnak nevezik, de az *Acta Apostolicae Sedis* „convenzione”-ről szól. Ezeket a kifejezéseket differenciálatlanul használják. Ilyen értelemben használták a konkordátum kifejezést a következő országokra: Bajorország, Lettország, Lengyelország, Olaszország, Baden, Németország és Románia, de már Poroszország esetében, éppen azért, mert kevésbé teljes a kapcsolatok szabályozásában, ünnepélyes konvenciónak hívják (convenzione solenne). A Csehszlovákiával 1928-ban kötött megegyezés csak bizonyos részkérdésekre tér ki, ezért a neve: „modus vivendi”, az 1927. évi Magyarországgal kötött megegyezés neve: „intesa semplice”, amelyet a két fél sohasem hozott nyilvánosságra. Árpád von KLIMÓ „*Vereinbarung*”-ról, megegyezésről beszél. A levéltári források azonban azt bizonyítják, hogy nincs szó sem megegyezésről, sem ratifikált vagy publikált szövegről. A magyar kormány semmiképpen nem akart egy megegyezést. Ebben az esetben kifejezőbb volna „hallgatolagos modus vivendi”-ről beszélni a két fél között. (Vö. Árpád von KLIMÓ: *Impartialität versus Revisionismus? Zum Verhältnis zwischen dem Heiligen Stuhl und Ungarn in der Zwischenkriegszeit*, in JÖRG ZEDLER, *Der Heilige Stuhl in den internationalen Beziehungen 1870–1939* (Sprei-Studien, 2), München 2010, 311–332. itt: 319.) Franciaország és Portugália esetében a paktumok a liturgikus tisztelet szabályozására vonatkoznak, amelyekkel fogadni kell Franciaország képviselőjét a keleti országokban, illetve az egyházi hierarchiát Kelet-India portugál területein. Ezért az első esetben megegyezésről (accordo) van szó, a második esetben pedig konvencióról. Összességében arra gondolhatunk, hogy a konkordátum és az ünnepélyes konvenció kifejezés gyakran azonos tartalmat fejez ki. Így a Romániával kötött konkordátum, amelyet olykor ünnepélyes konvenciónak is neveznek, ténylegesen ünnepélyes konvenciónak tekintendő. (G.M. RESTREPO, *Concordata, regnante Sanctissimo Domino Pio PP. Pio XI inita, latine e gallice reddita*, Roma 1934, pp. 4–7 nota 1.). Meg kell jegyezzük, hogy az első cikkelyek mindig ugyanazt a témát tárgyalják, azaz meghatározza azt az államot, amelyben a Katolikus Egyházat ugyanazon jogokkal ismeri el és azt a követelményt, hogy a katolikus vallást szabadon és nyilvánosan lehessen gyakorolni, továbbá, hogy az állam elismeri annak jogi személyi mivoltát és hierarchiáját. Míg a katolikus országokban nem ritka egy olyan kitétel elhelyezése is, amely több jogot ad az egyháznak, Románia esetében megelégedtek a klasszikus megfogalmazással. Egyébként nem volt az első nem katolikus ország, amellyel az Apostoli Szentszék megegyezésre jutott: az első világháború előtt Oroszországgal és Szerbiával történt szerződéskötés, de Románia esetében az első megegyezés a világháborút követően történt meg – és ez a különlegessége – egy olyan országgal tehát, amely nem katolikus ugyan, de elismeri a központosított katolikus hierarchiát.

(Vö. G. M. RESTREPO: *Concordata*, pp. 378–379. nota 325.).

Összegzés

Mons. Lorenzo Schioppa áldozatul esett a nemzetközi diplomáciának, abban az összefüggésben, amelyben az első világháborút követően a feltörekvő államok meg akarták szilárdítani a saját új önazonosságukat. Románia esetében a román királyi kormány a magyar nacionalizmustól érezte veszélyeztetve magát. A román diplomácia két szinten cselekedett. Egyrészt a politikai vagy diplomáciai személyiségek kárára titkos denunciálásra alapozott, másrészt arra törekedett, hogy eltávolítsa azokat a személyeket, amelyek akadályozták őket új önazonosságuk megszilárdításában, ill. felébreszthették volna az új országhatárok mögé integrált lakosság ősi álmait.

Amint fentebb kimutattuk, jobban érthetővé válik, hogy Mons. Fioretti uditore kezdeményezte a nunciusa személye körül összezavart helyzet tisztázását, miután a vatikáni előljárókhöz is eljutott az őt befeketítő kampány és amelynek a nuncius áldozatává vált. Ezt igazolja az a körülmény is, hogy Fioretti azzal a szándékkal írta méltatását, hogy az megjelenjék a „L'Osservatore Romano” hasábjain.⁵³ Ilymódon akarta megmenteni Mons. Schioppa személyét a vatikáni diplomácia szolgálatában. Kísérlete azonban hiábavalónak bizonyult, mert a szöveget sohasem tették közzé. Bizonyára azért, mert az Államtitkárságon valaki sokkal több információval rendelkezett az egész ügy diplomáciai-politikai hátterét illetően, amelyben a Román Királyság érdekeit figyelembe vette.

Mint láthatjuk, Mons. Schioppa budapesti nunciusi mandátumának befejezése körül nélkülözhetetlen volt a különböző fondokban őrzött levéltári források feltalálása és figyelembevétele. Szükség volt tehát arra, hogy kutatásainkat kiterjesszük abban a reményben, hogy több forrást és ilymódon magyarázatot találhatunk a Román Királyság és a Vatikáni Államtitkárság hivatali levelezésében. Mons. Schioppa Budapestről való távozásának története egyben figyelmeztetésül is szolgálhat a történész számára: soha sem szabad azt hinnie, hogy az első levéltári forrás alapján leírható a teljes igazság.

53 “...che mi hanno indotto a tracciare un breve resoconto per L'Osservatore Romano.” Lásd: SS.RR.SS. Fondo Spogli, Scatole Bianche Pio XI I, 1925, Pos. 18, f. 260 (Mons. Federico Fioretti jelentése Mons. Giuseppe Pizzardo szubsztitútushoz, Budapest, 1925. május 17.).

FÜGGELÉK

Demetrio Pennesco szövege

LAVORATE UNGHERESI, CHE L'UNGHERIA FUTURA SIA DEGNA DI QUELLA DEL PASSATO

(Discorso pronunciato dal Nunzio papale Lorenzo SCHIOPPA)

innanzi i cattolici⁵⁴ riuniti a Budapest)

Chi ha posto la corona dei Santi sul capo del vostro primo Re, il quale ha saputo così bene aiutarvi nelle dolorose lotte che avete dovuto sostenere per la fede e la vostra cultura, e il quale vi è rimasto l'unico vostro amico imparziale nella catastrofa [sic], il Papa vi saluta e vi manda la sua buona parola. Desidera vivamente che questo Congresso sia di una importanza capitale e storica per la futura Ungheria. Perché tutti volete che la vostra Patria oggi ricoperta di un velo da lutto e piangente, sia domani impressa di bellezza e più gloriosa.

Ma, innanzi tutto, lavorare dovete, per il cambiamento morale della vostra Ungheria.

È quello un problema che oggi tormenta i popoli e le nazioni ed in quale popoli e nazioni si dibattono agonizzando; NO! non è, quello il problema del pane, non è una malattia economica, sociale o politica, ma è un problema che tocca l'intimo dell'anima: è una malattia spirituale.

Questi benefici morali, questi principi di religione, erano, una volta, la base e la forza di ogni nazione, sono quei beni che vengono distrutti, avvelenati dalla guerra, dalla rivoluzione [sic], da chi non trova mai pace.

77

Voi tutti o Cattolici, siete chiamati a risolvere questo problema spirituale, siete chiamati a lottare, a trovare il rimedio a questa

A budapesti nuncius szövege

B[uda]pest All[egato] al N. 2783

Colui che donò al vostro primo Re la Santa corona, colui che vi aiutò generosamente nelle tragiche lotte per la vostra civiltà e la vostra fede, colui che è rimasto, nell'ora della catastrofe, l'unico, il vero, il disinteressato vostro amico, il Papa, vi saluta e vi benedice. Egli augura che questo Congresso segni un'ora solenne e storica per l'avvenire dell'Ungheria. Perché se volete, o Signori, che la vostra Patria, ammantata oggi di lutto e velata di lagrime risorga domani più bella e più gloriosa,

voi dovete lavorare Innanzi tutto per la sua redenzione morale.

Il problema che oggi travaglia i popoli e le nazioni, la malattia che oggi ha ridotto le nazioni ed i popoli nella più tragica delle agonie più che un problema di pane, più che una malattia economica, sociale e politica è un problema di anime è una malattia spirituale.

Sono i valori morali i quali un giorno formavano i fondamenti incrollabili delle nazioni, che la guerra, le rivoluzioni, la pace senza pace hanno scosso e capovolto.

Voi, o cattolici, siete chiamati ad affrontare vegeti problemi spirituali, voi siete chiamati a cercare i rimedi per guarire questa

54 „t” beszúrás tollal.

malattia che imperversa ovunque, Voi Cattolici siete chiamati a rimettere sul trono di onore, quel alto senso morale che deve regnare nell'individuo, nella famiglia, nella società. -

Voi o Cattolici! siete un potere, siete una coscienza, siete il più forte elemento costruttivo.

Ma questo potere, questa forza di costruzione, rimane in voi cosa senza valore, cosa morta se l'anima, se la forte volontà non esiste, e se questa volontà non si cambia in azione produttiva.

Voi avete un motto patriottico il quale oggi è come lo spirito del vostro essere nazionale "NO! NO! GIAMMAI!"

Cattolici magiari! che questa sia anche il vostro motto religioso.

NO! NO! GIAMMAI! , lasceremo i nostri principi di fede : Pazienza, collaborazione, rapporti amichevoli, : molto bene ma perché i vostri principi di fede non siano intaccati perché nulla possa offendere la fede cattolica, dovete avere una volontà inflessibile, simile ad una rocca di granito contro la quale invano soffia il vento, romba il tuono, infuriano le acque. La pace confessionale che desideriamo noi, cattolici non significa e non può significare una noncuranza religiosa che l Chiesa condanna.

La Pace confessionale non significa è non può significare la noncuranza religiosa la quale nasce da sé nell'anima del

78

popolo dal momento che gli si permette di prendere parte, dopo che partecipato ai servizi divini cattolici, ad altri servizi [sic] i quali rappresentano per lui un miscuglio condannabile perché nefaste. Infatti, il popolo, dopo avere assistito alla funzione cattolica ed avere ascoltato la buona parola del prete cattolico, lo si vede andare ad altre funzioni religiose ed ascoltare la parola del pastore protestante, il canto del Talmud et la parola del rabbino della sinagoga.

malattia di anime, voi siete chiamati a ricostruire questi valori morali nella vita individuale, nella famiglia, nella società.

Voi siete una forza, voi siete una coscienza, voi siete il più potente elemento costruttivo, o cattolici.

Ma la vostra forza, la vostra coscienza, la vostra potenza costruttiva non avrà alcun valore se non è sorretta da un'energica volontà se non è tradotta in un'attività fattiva e feconda.

Voi avete un grido patriottico che è oggi come l'anima della vostra vita nazionale: nem, nem, soha! Cattolici ungheresi sia questo anche il vostro grido religioso.

Nem, nem, soha!: no, no, giammai cedere sui nostri principi religiosi! Tolleranza, collaborazione, amichevoli relazioni si, ma tutto ciò che tocca in qualunque modo principi religiosi del cattolicesimo deve rimanere intatto, come quelle rocce granitiche che non sono graffite neppure dal fulmine e dalla tempesta. 88

La pace confessionale che noi cattolici sinceramente desideriamo non è e non dev'essere d'indifferenza confessionale che la Chiesa condanna.

La pace confessionale non è e non dev'essere d'indifferentismo confessionale che nasce spontaneamente nell'anima popolare quando la si lascia assistere a cerimonie in cui con deplorable promiscuità si succedono la Messa e la benedizione del Sacerdote cattolico, il sermone e la benedizione del Pastore protestante e il canto del Talmud e la benedizione del detestato rabbino della sinagoga.

No! NO! GIAMMAI! , tralascieremo le nostre virtù religiose. Il cattolicesimo è stato il primo a dimostrare al mondo le sue virtù, il fondo delle quali è la purità, i l'amore del prossimo, amore dei nemici ha dimostrato a tutti l'esempio dell'eroismo, ed è geloso dei suoi tesori.

PIU SPECIALMENTE? A VOI? GIOVANI, RIVOLGO LA MIA PAROLA.

Rammentatevi che il vostro sangue è destinato alla vostra famiglia ed alla vostra Patria. Conservatelo puro e forte [sic] per dare alla famiglia ed alla Patria dei figli che formeranno una futura Ungheria florida e più gloriosa.

No! NO! GIAMMAI! giammai, tralascieremo i nostri doveri religiosi. Il nostro dovere sacrosanto e l'educare i figli nostri nella, fede dei nostri padri e perciò vogliamo che l'insegnamento religioso - il quale è una gloria del cattolicesimo magiare - sia promosso ovunque, e divenga di più in più profondo e produttore.

Il nostro dovere è il preservare di ogni offesa l'istituzione del matrimonio la quale è la forza di una nazione e perciò

79

Lotteremo affinché il santuario del matrimonio non sia mai il menomamente [sic] sfiorato della possibilità del divorzio.

Dobbiamo stimare la vita, e fare sì, che anche gli altri stimino la vita, la vita la quale è un dono di Dio e della quale soltanto Dio può disporre e perciò: vogliamo rendere duello impossibile, il duello che infrange e distrugge ciò che Iddio ha fatto: la vita. Il duello il quale disonora l'onore stesso pure avendo apparenza del contrario. Il duello riporta gli uomini al tempo dei selvaggi e della barbaria antica egli offende la morale e in conseguenza Iddio, la famiglia e la Patria perché senza nessuna causa mette la vita in pericolo e la distrugge, la vita che Iddio ci ha dato per la famiglia e per la Patria. Il nostro dovere è che l'anima dei nostri giovani rimanga immacolata per che

Nem, nem, soha, no, no giammai cedere nelle nostre virtù religiose. Il cattolicesimo che ha rivelato al mondo virtù eroiche come l'umiltà, la castità, il perdono dei nemici è geloso di questi suoi tesori.

Io mi rivolgo specialmente a voi o giovani. Ricordatevi che il vostro sangue è sacro alla famiglia ed alla patria. Serbatelo puro e forte per poter dare alla famiglia ungherese, alla patria ungherese figli e cittadini che possano preparare un avvenire più prospero e glorioso.

Nem, nem, seha, no, no, giammai cedere nei nostri doveri religiosi. Abbiamo il dovere di educare i nostri figli nella fede dei loro padri e perciò vogliamo che l'insegnamento del catechismo, che è una delle glorie del cattolicesimo ungherese, venga generosamente aiutato a divenire sempre più prospero e fecondo.

Abbiamo il dovere che l'istituzione della famiglia sia garantita da qualunque assalto che ne possa scuotere la compagine e perciò vogliamo che il Santuario domestico sia in tutti i modi preservato dalla possibilità del divorzio.

Abbiamo il dovere di rispettare e far rispettare la vita che è dono di Dio e di cui Dio solo può disporre e perciò il duello che disonora l'onore che pretende tutelare, che ci precipita in tempi e costumi barbari e selvaggi che offende al tempo stesso Dio, la famiglia e la patria, mettendo stupidamente in pericolo e qualche volta spegnendo delle vite che sono sacre a Dio, alla famiglia e alla patria.

Abbiamo il dovere che il cuore della nostra gioventù rimanga incontaminato per potere servire puramente e fortemente Dio e l'Ungheria e perciò vogliamo che sia combattuta senza tregua la stampa, il teatro, il

possa servire con onestà e coraggio Dio e l'Ungheria e per ciò vogliamo: iniziare senza paura una lotta contro quel tipografo, quel tipografo, quel teatro, quel cinematografo e contro tutto quel che vuole uccidere nei piaceri la forza della nostra gioventù. del sangue della quale deve essere formata l'Ungheria di domani.

Cattolici!

Senza volerlo, vi ho tracciato vi ho tracciato il programma del vostro Congresso. Svegliatevi! stringetela vostra fila! organizzatevi! Lavorate! Fate tutto ciò che è in poter vostro: sia con il verbo, con la stampa la propaganda per realizzare questo programma.

80

Il cattolicesimo è una forza, ebbene aiutatevi di questa forza e mettetela al servizio della vita pubblica. De voi dipende. Il cattolicesimo è coscienza: infiltratela intorno a voi, Cattolici infiltrate questa coscienza nella minima cellola [sic] della vita nazionale Da voi dipende. Il cattolicesimo è un elemento costruttivo da voi dipende di far comprendere che, senza di voi non c'è costruzione: ma vi è la distruzione, la corruzione ed il nulla.

Avanti! Cattolici! in nome di Gesù Cristo! Che nessuno vi sorpassi! Non permettete a nessuno di scacciarvi dal vostro posto ! Non abbiate paura di nessuno. Oppure l'Ungheria con voi si rinnoverà [sic], oppure senza di voi non si rialzerà mai più!

Il vostro grande poeta Alessandro PETOFI, del quale il centenario è stato l'apoteosi del suo genio; e l'apoteosi della cultura ungherese, dice in una sua poesia più ardente e elevata: "la via che porta ad ogni gloria è la sofferenza!".

Cattolici magiari!!

Oggi soffrite: vi è che gliele sulla via della gloria! -

Le vostre lacrime non cadono invano! La vostra umiltà non sarà inutile! Il dolor sarà

chino tutto ciò che in qualunque modo può snervare nelle voluttà l'energia

88v

della nostra gioventù dal cui sangue deve uscire l'Ungheria di domani.

Signori, senza volerlo vi ho tracciato il programma del vostro Congresso. Scuotetevi, unitavi, organizzatevi, lavorate, agite colla parola, con la stampa con la propaganda, con tutti i mezzi per realizzare questo programma.

Se il cattolicesimo è una forzata a voi di far pesare questa forza nella bilancia della vita pubblica. Se il cattolicesimo è una coscienza, sta a voi di fare penetrare questa coscienza in tutte le pieghe dell'anima nazionale. Se il cattolicesimo è un elemento costruttivo, sta a voi di far ben comprendere che senza di voi non vi à costruzione ma distruzione e rovina.

Cattolici avanti nel nome di Gesù Cristo. Non cedete il passo a nessuno; non vi fate sopraffare da nessuno; non temete di nessuno. O l'Ungheria risorgerà con voi o non risorgerà giammai.

Il vostro grande poeta Alessandro Petöfi, il cui centenario è stato non soltanto l'apoteosi del suo genio, ma l'apoteosi della cultura ungherese, in una delle sue più infiammate e dolci poesie ha detto: "Alla gloria non si va che attraverso il dolore."

Cattolici ungheresi, se oggi siete addolorati vi trovate sulla via della gloria.

Le vostre lacrime non cadranno In vano. Le vostre umiliazioni non saranno inutili.

[sic] lo stimolo il più possente per spingervi a realizzare il vostro programma religioso e la vostra azione. L'Umiltà sarà per voi la via che vi porterà verso la gloria, la gioia, la salvezza della Patria e la felicità!

Mille anni vi guardano!

Mille anni, nel corso dei quali avete conservato la vostra fede in aspre lotte; mille anni nel corso dei quali avete protetto la cultura contro il barbarismo, mille anni nel corso dei quali la vostra cultura si è affinata ed ha progredito, Mille anni di

Il dolore sarà la leva più potente per spingervi a realizzare il vostro programma di fede e di azione. L'umiliazione sarà la strada che vi condurrà alla gloria, alla gioia, alla felicità della redenzione della patria.

Io vi ripeto li grido delle Termopoli: mille anni vi guardano; mille anni di fede conservata tra le lotte più tragiche, mille anni di cultura salvata eroicamente dalla barbarie, mille anni di civiltà sempre più bella e progredita. Mille anni di storia vi guardano e vi dicono: lavorate perché l'Ungheria dell'avvenire sia degna dell'Ungheria del passato!

81

storia che vi guardano e che vi dicono :
“Lavorate, affinché L'Ungheria futura Pia degna dell'Ungheria del passato!”

89

Il prece del Nunzio papale è stato interrotto spesso di applausi frenetici, di esclamazioni entusiaste da parte del pubblico. E specialmente l'animazione è stata straordinaria, le grida di Evviva! echeggiarono [sic] insieme agli applausi, allorché il Nunzio ha detto in lingua ungherese quelle tre parole negative dell'irredente ungherese: NO! NO! GIAMMAI!

Ogni volta che si sono ripetute queste tre parole dell'irredente, la sala ha crollato sotto gli applausi, degli uomini, il viso impresso d'ardente emozione, si sono alzati dai loro posti ed hanno acclamato il Nunzio papale. E quando Cornel Bolile ha tradotto il discorso del Nunzio e che il pubblico ha potuto comprendere le acclamazioni sono durate minute intere, ed il Nunzio appena ha avuto modo di ringraziare con un sorriso simpatico che l'ovazione finale si è iniziata senza fine. -

Le bandiere redente alla processione

Dopo ceto ha seguito il gruppo dei lavoratori e dei funzionari delle Ferrovie dello Stato, i quali hanno portato le tre bandiere irredente, conservate nella Basilica, e che si rompevano sotto il peso dei nastri delle 63 associazioni. Segue poi il clero centrale

82

In testa del corteo, si vedevano i monaci dei diversi ordini, in seguito, i preti secolari e infine i prelati con “Brehm Lorine” rappresentante del vescovo di Gyula, con Meszaros Janos, rappresentante del vescovo di Budapest, Kollanyi Ferenc di Jaak ed il prelato Breyer Istvan, rappresentante del segretario [sic] di Stato. Dopo i prelati seguirono i membri del corpo episcopale in vesta viola. Prima vi era Bardos Remigio di Pannonhalma, vicino a lui: Zadravecz Istvan, vescovo militare, poi, sempre in fila di due seguivano ancora, Rott Nandor vescovo di Veszprem con Fetser Antal di Gyor; Mikes Janos di Szombathely con Glattfelder Gyula vescovo di Czanad. Il corpo dei vescovi si chiudeva con Monsignor Szmrecsanyi Lajos di Eger e Radnay Farkas.

Dopo di loro seguiva SCHIOPPA LORENZO, Nunzio papale in completa vesta di prelato con gran mantello. Al suo lato vi era Federico Fioretti, uditore del Nunzio Vestito del caratteristico uniforme di festa dei camerieri del Papa. =

**A JELENTÉSEK FORDÍTÁSA
MAGYAR NYELVEN**

1920

1

POLITIKAI HÍREK¹

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 10. sz. jelentése Pietro Gasparri*
bíboros államtitkárnak²

Budapest, 1920. október 5.

Államtitkársági iktatószám: 12423

Tisztázat, gépelt, aláírt³

Jelzete: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 27r-29v⁴

Fogalmazvány: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.1, foll. 3rv-4rv⁵

**APOSTOLI NUNCIATÚRA
MAGYARORSZÁG⁶**

Érkeztetés ikt. sz. 13134, 1920. november 6.

Eminenciás és Főtisztelendő Uram,⁷

Ma reggel Külügyminiszter Úr őexcellenciájánál, mint illő, levizitáltam, hogy átnyújtsam neki a missziómmal kapcsolatos iratokat és kérem őt, hogy eszközöljön ki számomra

1 Az egyes jelentések címeit az eredetiben a tárgy rovatból emeltük ki.

2 A nunciusi jelentések címzettjei általában az egyes dikasztériumok vezetői. Az általunk vizsgált jelentések címzettje egy kivétellel Pietro Gasparri bíboros államtitkár (1852–1934, bíboros államtitkár 1914–1930), ezért a továbbiakban ezt nem tüntetjük fel. Az egy kivétel a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának titkára, aki a bíboros államtitkár hivatali helyettese, Francesco Borgongini Duca* – lásd a 61. sz. jelentést.

3 Az általunk hozott jelentések mindegyike – amennyiben az AA.EE.SS. fondjában őrzött példány szövegét közöljük – eredeti és aláírt tisztázat, két kivétellel mindegyik gépelt. Ezért a továbbiakban ennek közlésétől eltekintünk.

4 A jelentés közvetlenül a nunciusnak adott missziókezdő instrukciókat követi: i. h. 3r-24v. Az instrukciók szövegét közölte Tomislav MRKONJIC: Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria (1920-1939) in: *Gli archivi della Santa Sede e il Regno d'Ungheria (secc. 15-20)*. In memoriam di Lajos Pásztor. Szerk. PLATANIA, Gaetano – SANFILIPPO, Matteo – TUSOR Péter. (Bibliotheca Historiae ecclesiasticae universitatis catholicae de Petro Pázmány nuncupatae. series I. Collectanea Vaticana Hungariae. classis I. Vol. 4.), Budapest-Róma, 2008. pp. 274-284; Vö. TÓTH Krisztina: Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*, szerk. FEJÉRDY András, Balassi Intézet, Római Magyar Akadémia – METEM, Budapest-Róma 2015. 85–105. Lásd még: DISSEGNA, Mara: L'apertura delle nunziature in Ungheria e Romania, in: *Diplomazia senza eserciti. Le relazioni internazionali della chiesa di Pio XI*, a cura di Emma FATTORINI, Roma 2013. pp. 155–177.

5 A jelentések fogalmazványát, illetve hivatali példányát a Vatikáni Titkos Levéltár őrzi. Általában ezek is gépelték, az aláírás vagy kézjegy olykor fel van rajta tüntetve.

6 A jelentések fejléces papíron készültek. A továbbiakban ezt nem tüntetjük fel.

7 A megszólítás mindig ez (Eminenza, Reverendissima), a vatikáni levelezési gyakorlatot követi. A továbbiakban nem hozzuk.

látogatást a Kormányzó Úr Őfőméltóságánál,⁸ hogy bemutathassam neki megbízólevelemet.

Magyarország jelenlegi külügyminisztere gr. Csáky Imre,* aki az egykori Dunai Monarchia⁹ minisztere volt,¹⁰ és aki, követve a legliberálisabb tendenciákat, bevezette azt a róla elnevezett dekrétumot, amely lehetővé teszi az újszülöttek bejegyzését a különböző vallások szerint, és amely a polgári házasság bevezetését készítette elő. [Csáky Imre]¹¹ Édesanyja protestáns volt.

Az említett miniszter politikája enyhén liberális színezetű, ami talán a családi hagyományak is köszönhető. Mindazonáltal, amint arról megbízható forrásból biztosítottak engem, [Csáky] jó katolikus és képtelen lenne bármit is ártani a katolikusoknak.

A lehető legmelegebb és legtiszteletteljesebb fogadtatásban részesített engem, és mélyen tisztelő szavakkal illette a Szentatyát,¹² csodálattal szólt Eminenciádról, és végtelen hálóját fejezte ki Őszentsége iránt azért, amit Őszentsége Magyarorszáért tett, beleértve a nunciatúra megalapítását. Ezen túl kifejezte abbéli reményét, hogy azokat a súlyos, megvizsgálandó és megoldandó kérdéseket, amelyek a magyarországi katolikus egyházat érintik, a két hatalom¹³ a legnagyobb egyetértésben tudja majd kezelni.

Végezetül őszinte meglepéssel esetelte azt a rendkívüli tiszteletet és lelkesedést, amely Budapestre érkezésemet kísérte, és amelyről folyó hó 9-én kelt, 4. sz. jelentésemben tájékoztattam Eminenciádat. Hozzáteszem, hogy a kormányt örömmel töltötte el az, hogy az esemény ilyen ünnepélyes és szívélyes keretek között, a pártok teljes egyetértése jegyében, a legkisebb incidens nélkül zajlott.

Délután a Miniszter úr viszonzta látogatásomat, ugyanolyan kedves és tiszteletteljes volt. A beszélgetésben Magyarország politikai helyzete került szóba, így fontos információkat osztott meg velem hazája nemzetközi viszonyairól.

A Miniszter úr tájékoztatott engem arról, hogy nemsokára ratifikálják az egykori háborús ellenfelekkel kötött békeszerződést. Nem lehet másképp tenni, tette hozzá, remélik azonban, hogy a ratifikálás után, amikor sor kerülhet a többi kormánnyal való kapcsolatok normalizálására, kevesebb nehézségbe ütközik majd az ország újjáépítéséért folyó munka. Különösen Franciaország ragaszkodik ahhoz, hogy a ratifikálás mielőbb megtörténjen. Franciaország ugyanis, ezt más jól informált személy mondta nekem, attól fél, hogy Magyarország esetleg Németország felé orientálódhat, mivel a mostani külügyminisztert a franciák túlzottan németbarátnak tartják.

Gr. Csáky hozzátette, hogy Franciaország mostanában nem keveset segít Magyarországnak, különösen gazdasági téren, igyekszik tőkét elhelyezni az országban,¹⁴ és min-

8 Vitéz nagybányai Horthy Miklós, Magyarország kormányzója.*

9 Értsd: Osztrák–Magyar Monarchia.

10 Helyesen: édesapja, gr. Csáky Albin volt a monarchia idejében miniszter, tárcája: vallás- és közoktatásügyi miniszter (1888–1894).

11 Azokat az információkat, amelyek az olasz nyelvű szövegkörnyezetben leírás nélkül is egyértelműek, a magyar szöveg megértéséhez viszont szükséges kiírni őket, szögletes zárójelbe tesszük.

12 XV. Benedek pápa.*

13 Magyarország és az Apostoli Szentszék.

14 Paléologue-terv. Maurice Paléologue francia külügyminiszter úgy vélte, hogy Magyarország kulcsfontosságú szerepet tölt be Közép-Európa gazdaságában, amely ezáltal csak úgy lehet működőképes a térségben, ha Franciaország – Nagy-Britanniát kiszorítva onnan – saját vezetése alatt olyan együttműködési rendszert alakít ki a közép-európai államok között, amelyben Magyarország betöltheti a földrajzi elhelyezkedéséből fakadó kulcsszerepet, azaz a magyar kereskedelmi- és hitelszervezetet alkalmassá kell ten-

dent megtesz azért, hogy kiemelje a [magyar] nemzetet a nyomorúságból, amely mostanában jellemzi. Magyarország nem kereste – folytatta a Miniszter Úr – Franciaország támogatását, és ami azt illeti, Magyarország nem is igazán ezt szeretné, de a jelenlegi körülmények között arra kényszerül, hogy minden segítséget elfogadjon, bárhonnan érkezzen is. Anglia és Olaszország ugyancsak késnek mutatkozni az ország megsegítésére, azonban szembesülniük kellett Franciaország folyamatos és erőteljes ellenkezésével. Ezért is szükségesnek bizonyult Franciaország segítsége, hogy megtörjék ezt az ellenkezést. Ezenkívül Olaszország és Anglia mindig csak kecsegtették Magyarországot a nagy ígéretekkel, amelyek aztán, szerencsétlen módon, soha sem teljesültek. A Miniszter úgy hiszi, hogy ez Anglia részéről abból fakad, hogy ott a bolsevizmus elég erős ahhoz, hogy megakadályozza az [angol] kormányt egy olyan ország megsegítésében, mint Magyarország, amely olyan energikus küzdelmet vívott a bolsevizmus ellen. Olaszország érdekei, mondta a Miniszter úr, olyannyira találkoznak Magyarország érdekeivel, hogy [Olaszország] előbb-utóbb barátsági szerződést fog kötni Magyarországgal.¹⁵

Reményeink azon alapulnak – fejezte be Csáky gróf –, hogy a békeszerződés ratifikálását követően Millerand* ígéretei, amelyeket nevezetes levelében tett,¹⁶ megvalósulnak: a Nemzetek Szövetségéhez fordulhatunk, és kérhetjük a bennünket ért igazságtalanságok orvoslását. Azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt, hogy még ha valamelyik ellenségünknek, Szerbiának, Jugoszláviának,¹⁷ Csehszlovákiának nem is lesz szavazata a kérdésben, két ellenszavazatunk akkor is biztosan lesz a bennünket érintő ügyekben. A magyar nép azonban nem esik kétségbe – fejezte be a Miniszter úr, és udvariasan elbúcsúzott.

Tegnap a francia és az angol megbízott is meglátogatott. Amíg a békét nem ratifikálják, az egykori ellenséges hatalmak képviselői nem diplomáciai jelleggel állomásoznak Budapesten, hanem mint főbiztosok, címüket és funkciójukat tekintve is.¹⁸ A francia főbiztos¹⁹ politikai mederbe terelte a beszélgetést, és kifejtette, hogy nem tudná megállapítani mennyire megalapozottak a magyarok Trianon revíziója iránt táplált reményei, de azt be kell vallania, hogy ez a szerződés nagyon kemény Magyarországra nézve, és alkalmazása is kemény módszerekkel folyt. Franciaországnak elemi érdeke – folytatta Fouchet –, hogy Magyarország mielőbb normalizálja kapcsolatait a szomszédos államokkal, mivel enélkül nemzet nem fogja megtalálni békés egyensúlyát, és mindig fenyegetni fogja Európa békéjét.

Az angol főbiztos²⁰ azt sugallta nekem, hogy missziómnak egyebek mellett arra is kellene irányulnia, hogy lecsillapítsam a kedélyeket, és meggyőző erővel lépjek fel a

ni a duna-balkáni övezet kiszolgálására. (ORMOS Mária: *Padovától Trianonig*. Budapest, Kossuth 1983. 384–385.).

15 Így is lett. Az olasz–magyar barátsági szerződés dátuma: 1927. április 5.

16 Alexandre Millerand francia miniszterelnök 1920. március 8-án kelt levele, amely szerint a trianoni békeszerződésben foglalt hatások és szankciók megváltoztathatóak.

17 Schioppa vélhetően Romániára gondolhatott vagy Szerbia, vagy Jugoszlávia helyett. – A délszláv állam 1918-ban Szerb–Horvát–Szlovén Királyság néven alakult, a „Jugoszlávia” elnevezés csak 1929 októberében lett hivatalos. Tekintve, hogy már a kortársak is felváltva használták a két megnevezést 1918 és 1929 között, a történeti irodalom általában a „Jugoszlávia” névvel él az 1929-et megelőző események esetében is, ezért mi is ehhez tartjuk magunkat.

18 A Szövetséges Katonai Ellenőrző Bizottság (avagy a katonai antantmisszió) 1920 és 1927 között állomásozott Magyarországon.

19 Maurice Fouchet.*

20 Sir George Clerk.*

háború elkerülését illetően, mivel, öszerinte legalábbis, Magyarország eléggé erőteljesen háborús hangulatban van. Egyébként még azt is hozzátette, hogy a magyaroknak végül is joguk volna háborút indítani, mert túlságosan keményen bántak el velük.

A teljesség kedvéért végezetül ki kell térnem arra, hogy az olasz megbízott is tiszteletét tette nálam. Caracciolo di Castagneto herceg* rendkívül udvarias levélben fordult hozzám, amelyben audienciát kért tőlem abból a célból, hogy ő és személyzete tiszteletét nyilváníthassa. Az audienciát megadtam, és mind a herceg úr, mind pedig az őt kísérő titkárai, Persico gróf és Lanza di Trabia márki, a legnagyobb fokú udvariassággal viselkedtek irányomban.²¹

Szent Bátorának csókjára alázatosan leborulva és a legnagyobb tisztelettel ajánlom magam

Legfőtisztelendőbb Eminenciás Uram legalázatosabb, legengedelmesebb és legodaadóbb szolgája,

*Lorenzo Schioppa [s. k.]
jusztinianopoliszi c. érsek,
apostoli nuncius.*²²

2

A POLITIKAI HELYZET MAGYARORSZÁGON. A POLITIKAI PÁRTOK

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 47. sz. jelentése

Budapest, 1920. október 24.²³

Államtitkársági iktatószám: 13164

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594 foll. 34r-37v

Mínuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.3, foll. 168rv-172rv²⁴

Heteken át tájékozódtam, gyűjtöttem az információkat, véleményeket és híreket, végeztem tanulmányokat és gondolkodtam. Ezek után, úgy hiszem, eljött az idő, hogy beszámoljak Eminenciádnak e Magyar Királyság jelenlegi helyzetéről.

A politikai helyzettel kezdem, és pedig egyes pártokkal, amelyek körül az ország egész közlélete forog.

Előbb egy általános helyzetképet kell nyújtanom.

Bár Magyarországot a látszólagos rend és nyugalom jellemzi, valójában eluralkodott a zűrzavar és a bizonytalanság. A jelenlegi helyzet instabilitása veszélyeket hordoz. Hiány-

21 Ne feledjük, hogy az 1929. február 11-én aláírt lateráni szerződést megelőzően az Apostoli Szentszék és Olaszország viszonya kifejezetten rossznak volt tekinthető.

22 Schioppa minden jelentését ezzel – vagy ugyanilyen értelmű – mondattal zárja, ezért a továbbiakban ennek külön feltüntetésétől eltekintünk.

23 A jelentés beérkezett 1920. november 28-i dátummal nyugtázta a Vatikáni Államtitkárság első Szekciója, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja, ikt. száma: N. B-13164 (Segreteria di Stato), lásd: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.1, ff. 11rv (eredeti).

24 A jelentés mellékletei: Wie ist Graf Julius Andrássy Führer der Kristlich-sozialen Partei geworden? ff. 174rv-179r; Die Regierungskrise ff. 180r-189r; Somma dei deputati: ff. 190rv-191rv; La situation politique 192rv-193r; Skizze über die ungarischen politischen Verhältnisse 194r-197r; Le traité de paix proposé à la Hongrie ff. 198r-206r

zanak az emberek, hiányzik a program, hiányzik az energia. A lelkes, sokat ígérő politikai beszédek nem állnak összhangban a tettekkel. Azt lehetne mondani, hogy a kirakatnak dolgoznak. Látványosak a megnyilvánulások, de komoly dolog alig van vagy egyáltalán nincs. Így az erők szétforgácsolódnak, ha egyáltalán erőnek lehet tartani azt, ahogy fellépnek a közügy vezetői. Új emberek, fiatalok, tapasztalatlanok, felkészületlenek. Egy szóval, a tekintély és ennek következtében az *ubi consistam* teljes hiánya.²⁵ Csak egy dologban ért egyet mindenki: ez a trianoni békeszerződés igazságtalanságainak elítélése és az a következtetés, hogy így nem mehet tovább. Innentől pedig eltérnek a vélemények. Egy kicsiny, de hangos csoport a háborút fontolgatja, mások a jól ismert Millerand-féle levélre alapozva nem tekintik véglegesnek az említett békeszerződést és a revízió lehetőségével áltatják magukat. Néhányan beérik a várakozással, nem tudni mire, és csak nagyon kevesen vannak azok, akik úgy vélik, hogy a helyzet végleges. Ehhez járul az az igen nehéz és kényes kérdés, hogy kit illet Szent István koronája: ez a kérdés még inkább foglalkoztatja és megosztja a magyar társadalmat, erről később számolok be Eminenciádnak.

Ez a zűrzavaros állapot azt okozta, hogy egyes személyiségek, így gr. Apponyi,* akik vissza akartak vonulni a politikától és átadni helyüket az új nemzedéknek, kötelességüknek gondolják, hogy újra hallassák hangjukat a közéletben, hogy megszabadítsák az országot a tekintély hiányától és a politikai zűrzavartól.

Az általános helyzetkép ismertetése után a politikai pártok helyzetét elemzem, amely, természetesen, meghatározza a kormány helyzetét; a későbbiek folyamán írok majd jelentést Eminenciádnak a jelenlegi kormány vezetőiről. Most az egyes kormányzópártok helyzetét elemzem.

A magyar parlament túlnyomó része a keresztény és az agrárprogram szószólója. A szocialistákról nem tartoznak ide. A kommunizmus²⁶ bukása után Magyarország harcot hirdetett a szocializmus ellen, amely azt előkészítette.

1896 óta szerepelt a magyar parlamentben egy *keresztény párt* (a Néppárt), amelynek nem volt nagy taglétszáma, de erős volt. Ennek a pártnak most sikerült jelentős pozíciót szereznie.²⁷

Ugyanígy jelentős befolyásra tett szert a *kisgazdapárt*.²⁸ A magyar nép túlnyomó részben agrárnép. A kommunista zsarnokság idején a gazdák sokat szenvedtek és most, miután leküzdötték az ellenséget, mintegy reakcióképpen, egy nagy agrárpárt jött létre.²⁹

E két párton kívül van egy *demokratikus párt*, amely a fővárosban négy mandátumot szerzett.³⁰ Végezetül van még néhány más politikai párt, akik politikai pártoktól független programmal kerültek be a parlamentbe.

Ennyi a pártok száma. Most pedig a *programjukról*.

A *keresztény párt*, mint jeleztem, a régi néppárt új kiadása. Ezeknek a tagjai mind az új pártban tömörülnek, de folytatják a régi politikát. A régi néppárt, amint Eminenciád

25 Archimédész mondása latinul: „Da mihi *ubi consistam*, et terra commovebo”. „Adj egy fix pontot, és én kifordítom sarkaiból a világot.” Más szavakkal: a nuncius szerint a magyar közéletet a fix pont teljes hiánya jellemzi.

26 A nunciusi jelentés a Tanácsköztársaságra utal (1919. március 21–augusztus 1.).

27 Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP), az egykori Katolikus Néppárt utóda. 1922-től az Egységes Párt vette át a helyét, amely – különböző elnevezésekkel – 1944-ig volt kormánypárt.

28 A nunciusi jelentés végig a „partito agrario”, ’agrárpárt’ kifejezést használja.

29 Országos Kisgazda és Földmíves Párt, 1922-től az Egységes Pártban.

30 Nemzeti Demokrata Polgári Párt.

előtt ismeretes, nem volt felekezeti jellegű, ezért a programjában a kereszténység és a Katolikus Egyház védelme szerepelt, mint lényeges kötelesség. S bár nem volt felekezeti párt, nagyobb részt katolikusokból állt, és vezetőik között számos pap volt. Ezért klerikális pártnak is hívták. Azt mondják, hogy a néppártnak kevés reménye lett volna a sikerre, ha megőrizte volna a régi nevét és programját. A régi néppárt vezetői ezért nevet változtattak, módosították a programot és így szálltak politikai küzdőterre. Mindez a kommunizmus bukását követően, rendkívül nehéz körülmények között történt, amikor bárki is lépett volna kormányra, vállalnia kellett volna, hogy esetleg elveszíti a presztízse nagy részét. Ennek ellenére a keresztény párt igyekezett elérni, hogy hitele és befolyása legyen. De bármennyire is igyekezett megszerezni a többséget, ez nem sikerült neki teljes mértékben, mert a kisgazdapártban erős ellenfél jelentkezett. A vidék lakosságának több mint 40%-a nem katolikus, továbbá vidéken még hódítanak a kommunista eszmék. Ezért mindazok, akik a keresztény pártban klerikális pártot láttak, vagy annak pótlékát, nagy tömegekben léptek be a kisgazdapártba.

A keresztény párt tagjai javarészt konzervatívok, de demokraták és keresztényszocialisták is akadnak közöttük. A párt igyekszik minél több hívet szerezni a városokban és vidéken, XIII. Leó pápa* tanításának szellemében gyakorolva a demokráciát.³¹

A *kisgazdapárt* tagjai főként a vidéki gazdálkodók. A pártprogram a földművesek érdekeinek képviseletét hangsúlyozza, törekvéseinek csúcsát pedig az agrárreformban óhajtja elérni, amiről Eminenciádnak egy külön jelentésben számolok majd be, mert az az Egyház javait is közelről érinti.

A demokrata párt a régi liberális és radikális elemeket fogja össze, fő erejük a zsidóság tagjai.

Végezetül pedig a keresztény pártból kivált egy csoport, amely a nevét Friedrich Istvánról* kapta, aki fiatal és rendkívül aktív, és a kommunizmus bukása után miniszterelnök volt.³² Ebben a pártban elsősorban az antiszemiták találhatók. Mindenesetre ez a fajta antiszemitizmus nem egyértelmű, hiszen a csoportosulás feje, Friedrich az egyik helyi szabadkőműves páholy aktív tagjaként is ismeretes.

Ami a parlament képviselőinek felekezeti hovatartozását illeti, a 205 képviselőből 110-en katolikusok, 75-en protestánsok (reformátusok és evangélikusok), négyen zsidók, és 16-nak nincs feltüntetve a vallása, ugyanis a Nemzetgyűlési Almanachban³³ nem jegyzik fel a felekezeti hovatartozást.

Az említett pártokon túl ott vannak még a *parlamenten kívüliek* is, akiknek megvan a maguk értéke, bár nem parlamenti képviselők. Közöttük a legerősebb a *szocialista* párt.³⁴ Ez a párt legalább százezer tagot számlál a fővárosban, és csak valamivel kevesebbet

31 XIII. Leó pápa nevéhez fűződik a „Rerum Novarum” kezdetű enciklika (1891), amelynek lényege a katolikus egyház szerepvállalásával a keresztény értékek mentén megvalósuló szociális társadalmi reform. A pápa sérthetetlennek nyilvánítja a magántulajdont mint az emberi lét alapvető természetét, a családot helyezi a társadalom középpontjába az állammal szemben, és az egyház feladatául tüzi ki a társadalmi problémák igazságos megoldásának keresztény alapon történő elősegítését.

32 Keresztény Nemzeti Párt. Megjegyzendő, hogy bár Schioppa „utolsó pártként” említi, nem jutott be a parlamentbe.

33 Vö. Nemzetgyűlési Almanach 1920–1922. A Nemzetgyűlés tagjainak életrajzi adatai. Szerk. VIDOR Gyula, Budapest [1921], interneten: https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_Almanach_1920-1922/?pg=0&layout=s

34 Magyar Munkások Országos Pártja.

vidéken. Ha ma nincsenek képviselői a parlamentben, azt a kommunizmus rovására kell írni, amely őket teljes mértékben hiteltelenítette. Mindazonáltal ennek a pártnak az agitációja igen nagy és intenzív. A nem túl távoli jövőben bizonyára nagy lesz a befolyása egész Magyarországon. Főlöszleges hozzátenni, hogy programja teljes mértékben materialista és keresztényellenes, és hogy szinte kizárólag zsidó származásúakból áll.³⁵

A liberális párt³⁶ sincs képviselve a parlamentben, ám sokan tartanak attól, hogy az a hallgatás, amelybe ma a magyar liberalizmus bezárkózik, s amely a múltban oly jelentős szerepet játszott ebben az országban, nem lesz tartós.

Miután számba vettem a parlamenti és a parlamenten kívüli pártokat, amelyek további frakciókra, csoportokra oszlanak, valamint a programjukat, a továbbiakban azok *tényleges tartalmáról* referálok.

Úgy tűnhetne, hogy a keresztény párt lenne a jelenlegi magyar parlament legnagyobb és legjobb ereje. Sajnos, mégis fenntartásokkal kell élni e párt tényleges értékével kapcsolatban. Sokan azért választották meg a keresztény képviselőt, mert a divatot követték, mások a kommunizmusra való reakcióképpen, mások pedig azért, mert új embereket akartak, végül egyesek azért, mert a kormányzat támogatta ezeket a politikusokat. Valójában ezeknek a képviselőknek a nagy része alig nevezhető lélekben kereszténynek, egy másik része az aktualitás miatt, egy harmadik része az antiszemita gyűlölet miatt tartozik hozzá.

És valóban, ez az antiszemita gyűlölet a zászló, amely eltakarja a pártok, csoportosulások és frakciók eme tényészetének romlott portékáit. Ezekben a politikai körök a KERESZTÉNY KURZUS kifejezéstől hangosak, de ez nem más, mint egy tartalom nélküli kifejezés, legalábbis politikai értelemben. Mindenki mélyen meg van győződve a politikai, igazgatási, kereskedelmi élet keresztény értelmű átszervezésének és helyreállításának szükségességéről, de a *keresztény szó* az ő gondolatvilágukban egyszerűen a *magyar szó* szinonimája, ellentétben a zsidó fajjal, amelyet ők maguk, ezek a keresztények vagy magyarok, hagytak beáramlani az ország szívébe a saját tunyaságukkal, liberalizmusukkal, tehetetlenségükkel, és amelynek a kezében voltak és mindmáig maradtak a kereskedelem, az ipar és a magyar gazdaság kulcspozíciói. Ha ilyen a keresztény párt, el lehet képzelni, milyenek a többi pártok, amelyek valamennyien a kommunizmus elleni heves reakció jegyében keletkeztek, és nagy részben olyan emberekből állnak, akik rögtönözték politikai pályafutásukat, akik karrieristák, akik az alatt a zászló alatt gyülekeztek, amely előnyösebb volt személyes érdekeik szempontjából, és mind az antiszemita hitet vallják [sic!], mert ez volt az aktuálisan divatos kurzus. Most Apponyi ilyen körülmények között jelent meg újra a politikai horizonton. Azt mondják, hogy őt – aki gyakorló katolikus és rendkívül művelt és intelligens, de gyenge és túlságosan megengedő személyiség, akinek a politikai pályája mindig szerencsétlen – most kihasználják a zsidók. Valóban, erre utal az az örömteli fogadtatás, amellyel a politikai életben való ismételt szerepvállalását a zsidó napilap, a *Pester Lloyd* üdvözli megjelenését a politikai életben, miközben komoly és illetékes személyiségek aggodalommal figyelik [Apponyi] hatalomra jutásának lehetőségét, amiben szerencsétlenséget sejtjenek az ország számára.

35 Sic! „è composto quasi esclusivamente di giudei” („szinte kizárólag zsidókból áll”). A jelentés bizonyára a vezetőkre óhajt utalni, a tagság és a szervezett munkásság nagy száma miatt ez így valótlanság.

36 Függetlenség 48-as és Kossuth Párt.

Ez a bizonytalan és zavaros politikai helyzet, amelyet Eminenciád elébe tártam, nyilván összefügg a lelkiállapottal, amelyet itt a trianoni békeszerződés okozott. Ez ugyanis Magyarországtól elszakította népességének és területének kétharmadát, minden ellenséges invázióval szemben nyitott határt hagyott maga után, természetes védelem nélkül; elvette erdőit, legelőterületeit, bányáit, sóját, olaját, gázlelőhelyeit, vízerőműveit; annyira feldarabolta folyamai rendszerének természetes egységét, hogy lehetetlenné vált a folyóvizeivel való észszerű gazdálkodás; a mezőgazdaságra korlátozta gazdaságát, ugyanakor megfosztotta ezt a mezőgazdaságot a fejlesztés minden eszközétől, elszakította szükséges nyersanyagaitól és kiszolgáltatta a szabályozatlan vizek kényének-kedvének. Még folytathatnám egy darabig a hatalmas károk és igazságtalanságok felsorolását, amelyeket az antant itteni képviselői előttem megvallottak. Ezt talán csak talán Anglia nem osztja, amely rendkívül keménynek bizonyul Magyarországgal szemben. Ezek az igazságtalanságok generálják a bizonytalanságot és zavart, amelyről Eminenciádnak beszámoltam. De ha ezek a körülmények megmagyarázzák és, mondhatnám, indokolják is a jelenlegi politikai helyzetet, sajnos, fennáll, és szerény véleményem szerint még inkább rosszabb lesz, amikor komolyra fordul a békeszerződés ratifikálása és a királykérdés vitája.

3

A POLITIKAI HELYZET MAGYARORSZÁGON. A KORMÁNY

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 57. sz. jelentése

Budapest, 1920. október 28.³⁷

Államtitkársági iktatószám: 13117

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 38r-39v

Mínuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.3, foll. 208rv-211r

Érkeztetés ikt. sz. 13164, 1920. november 28.

A magyarországi parlamenti helyzet, amint már folyó hó 24-én kelt 47. sz. jelentésben már alkalmam volt tisztelettel kifejezni Eminenciádnak,³⁸ és a folyó év január 25-i választások, amelyek azt létrehozták, csak egy koalíciós kormány³⁹ megalakításához vezethettek. A két legnagyobb párt – a keresztény nemzeti és a kisgazdapárt – egyike sem nyert abszolút többséget, szükséges volt hát a koalíciós kormányzat. Mindazonáltal a koalíciós kormány megalakítása nagy nehézségekbe ütközött, hiszen mindkét párt kereszténynek nevezte magát programalkotó elveiben és várható volt, hogy konkurensként jelentkeznek és rivalizálnak egymással. Ezért pártfúzióra is gondoltak, de az nem sikerült, ugyanis formálisan csak egy kormánypárt van, de az – amint arra fentebb hivatkoztam jelentésemben utaltam – számos, egymástól eltérő frakcióra oszlik, s ez már kétségtelen-

37 A jelentés beérkezett 1920. november 28-i dátummal nyugtázta a Vatikáni Államtitkárság első Szekciója, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja, ikt. száma: N. B-13164 (Segreteria di Stato), lásd: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.1, ff. 11rv (eredeti).

38 Lásd az előző dokumentumot.

39 Schioppa jelentéseiben – a „Governo”, olykor „gabinetto”: „kormány” kifejezés mellett – rendre visszatér a „ministero”, „minisztérium” kifejezés, amely hű olasz fordítása a korabeli „m. kir. minisztérium” kifejezésnek. Tekintettel arra, hogy mai magyar kifejezéssel ezt rendre „kormánynak” értjük, e szóval fordítjuk.

né tette, hogy ez a nagy, keresztények és kiscgazdák által alkotott kormányzati párt nem tarthat ki sokáig repedések nélkül és magától felbomlik majd.⁴⁰

A kormányfő, gr. Teleki Pál, * fiatal, intelligens és finom ember, elismert földrajztudós, inkább tudós, mint politikus, de politikai ambíciók fűtik. Temperamentuma nyugodt és szenttelen, arisztokratikus és konzervatív hajlamú, őrzi semlegességét a két párt között. Valására nézve katolikus, bár családjának nagyobb része protestáns. Személyesen nem tartozik egyetlen párthoz sem, de élvezzi a kormányzó és a parlament nagyobb részének bizalmát. Ritkán kezdeményez a parlamentben és inkább külpolitikai kérdésekkel foglalkozik.

Csáky Imre külügyminiszterről, mint írtam folyó hó 5-én kelt, 10. sz. tiszteletteljes jelentésemben.⁴¹

A kereskedelemügyi miniszter Rubinek Gyula. * Itt egy kicsit kitérek a személyére, mert a kiscgazdapárt vezetője.⁴² A mezőgazdasági kérdéseket nagyon jól ismeri. Nem jó szónok, de képes egy erős párt megalakítására és annak irányítására. Nincs ambíció híján. Kissé keménynek tartott modora miatt sokan nem szeretik és azért sem, mert rosszul viselik el a politikai győzelmét. Korábban a nagybirtokosok szervezetének volt barátja, ma mindenben kiscgazdapárti. Ő az, aki benyújtotta a földreform törvénytervezetet⁴³ és csak az agrárkérdés érdekli, amely teljesen lefoglalja. Mindenáron parlamenti többségre kíván szert tenni, azonban Horthy nem látná őt szívesen a kormány élén. Rubinek ellenzi a Habsburg-házát, de kész volna alkalmazkodni a leendő magyar király kérdésének bármilyen megoldásához. Bár katolikus, nem jeleskedik vallása gyakorlásában.

Mivel a kiscgazdák jelenleg fontos szerepet töltenek be a magyar politikai közéletben, nem tartom haszontalannak fejük, egyben a földművelésügyi miniszter, Nagyatádi-Szabó István⁴⁴ bemutatását, aki egyben a vezetőjük is. Finom modorú, töprengő, mindenekelőtt világosan látó ember, aki nem kevés politikai küzdelem árán került a miniszteri székbe. Nem lángelme, de biztosan lát és bizalmat gerjeszt maga körül. Mindenáron nevet akar szerezni magának és be akar kerülni a kiscgazdák történelmébe, és mint Rubinek, nagyon elkötelezett a földreform mellett, amelyet radikálisabb formában képzelt el. Hogy radikális elképzeléseivel felhagyjon, kinevezték miniszternek, amivel meg van elégedve, és most Rubinek tervének a híve. Felekezeti kálvinista és a református kisbirtokosok éppen úgy elkötelezett hívei, mint a kis falvakban élő zsidóság.

A kultuszminiszter a keresztény párti Haller István. * Kiváló szónok, igen aktív ember, hosszú ideig a Katolikus Népszövetség titkára és vezetője. Kereszténydemokrata és igen ambiciózus. Klerikus volt és hallgatott is teológiát. Műveltsége felszines, komoly tudása kevés, ékesszólásával mégis képes arra, hogy nagy befolyást gyakoroljon a tömegekre. Rendszeresen hallgat szentmisét, ám mégsem lehet buzgó katolikusnak tekinteni, bár őszintén óhajtja a keresztény értékrend győzelmét. Okos szervező, személyisége által-

40 Nevezett pártok 1922-ben feloszlatták magukat, s megalakították az Egységes Pártot.

41 Lásd fentebb, 1. sz. dokumentum.

42 A Kiscgazdapárt vezetője Nagyatádi Szabó István* volt, bár igaz, hogy Rubinek is jelentős szerepet töltött be a pártban. – Rubinek Gyula (1865–1922), kiscgazda politikus, gazdasági író, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) titkára, majd igazgatója. 1919. augusztus 27.–1920. július 19. (majd augusztus 15-ig ideiglenesen) földművelésügyi, 1920. július 19.–1920. december 16. kereskedelemügyi miniszter.

43 Eredetileg Nagyatádi-féle földreform, azonban – tekintve, hogy Nagyatádi radikális elképzeléseket vallott ezen a téren – a kormány Rubinekre bízta a végleges tervezet kidolgozását, amit Nagyatádi tiszteletben tartott, s a tervezetet elfogadta.

44 A nuncius vélhetően valamelyest összekeverte a két politikust, lásd fentebb.

nos tiszteletet vált ki. Nagyon szeretne kormányfő lenni, ám idáig nem sikerült magának többséget szerezni a pártjában. De valójában a kereszténydemokratáknak nincs is elismert vezetőjük. A vezetés több csapatkapitány között oszlik meg.

Végezetül érdemes elidőzni a *közélelmezési miniszter* személyénél, aki pap, Őszent-sége tiszteletbeli *kamarása*, neve *Vass József*.^{*} A Collegium Germanicum⁴⁵ növendéke volt, művelt, kiváló egyházi ember, művelt és egyetemi professzor. Neve, amely vasat jelent, valóban a vasra emlékeztet, energiája kimeríthetetlen és fáradhatatlan. Igen nagyra becsült szónok, de politikai talentum nélkül, mindig is a szociális kérdések foglalkoztatták. Sajnos, túl sokra tartja magát, és a nagy ambíció árt neki.

Ezzel a heterogén összetételű kormánnyal – és ilyen a többi szakminiszter is –, amelynek mindegyik tagját személyes karriervágy vezérelt politikai pályára és a saját ügyét védi, könnyen érthető, hogy a közügyekből hiányzik a stabil egyensúly, annál is inkább, mert a kormány kulisszái mögött rejtett erők dolgoznak a saját javukra, és abban érdekeltek, hogy a lehető legtovább tartson ez a mostani bizonytalan helyzet, amelyben királyság van király nélkül és egy parlament, amely csak a nemzetgyűlés funkcióival rendelkezik. A helyzet tehát nagyon kedvező a túlzásba vitt antiszemizmussal nem is mindig bölcsen leplezett önös érdekek számára. A zsidók: íme az ellenség, ez az általános közhangulat; de talán azok a valóságosabb és nagyobb ellenségek, akik a leghangosabban kiabálnak.

4

ZAVARGÁSOK BUDAPESTEN

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 117. sz. jelentése

Budapest, 1920. november 14.

Államtitkársági iktatószám: 13118

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 40r-42v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.1, foll. 5rv-8r

Érkeztetés ikt. sz. 13164, 1920. november 28.

Az utóbbi napok sajnálatos és tragikus budapesti eseményei, amelyek több állampolgár életét követelték meg, megerősítik két korábbi – 1920. október 24-én kelt, 47. sz. és 1920. október 28-án kelt, 57. sz.⁴⁶ – tiszteletteljes jelentésemet, amelyekben Eminenciának beszámoltam Magyarországnak bizonytalan és veszélyes politikai helyzetéről.

⁴⁵ Teljes nevén Pontificium Collegium Germanicum et Hungaricum. Az intézményt 1552-ben, jezsuita vezetés alatt alapították a Német–Római Császárság területéről származó teológushallgatók nevelésére, azaz a céllal, hogy olyan katolikus klérust neveljenek, amely képes lesz felvenni a harcot a reformáció terjedésével. 1580-ban III. Gyula pápa egyesítette az intézetet a magyar kollégiummal, amely ebben a formában működik 1782–1818 közti rövid szüneteléstől eltekintve mindmáig, egyre inkább nemzetközi jellegű. Vass József és a Pápai Német- és Magyar Kollégium kapcsolatára lásd: MESTER János: *A Collegium Germanicum Hungaricum és Vass József*, Budapest 1929. Újabb levéltárára lásd: TÓTH Tamás: *A Collegium Germanicum et Hungaricum levéltára*, in: *Magyarország és a Római Szentszék (Források és távlatok). Tanulmányok Erdő Péter bíboros tiszteletére*, szerk. TUSOR Péter, Budapest–Róma 2012. (Collectanea Vaticana Hungariae, classis I, vol. 8), 137–156.

⁴⁶ Lásd fentebb: 50skk.

Hozzá kell tennem, hogy az általam korábban leírt helyzet még tovább romlott. Míg 47. sz. jelentésemben azt írtam, hogy a felszint látszólagos rend és nyugalom jellemzi, de valójában zűrzavar és bizonytalanság van, most azt kell mondanom, hogy a felületi nyugalom is megrendült és a rend is megbomlott. A kormány⁴⁷ mindent megtesz, hogy biztosítsa a rendet és nyugalmat a felizgatott lakosságnak, ami pillanatnyilag talán sikerülni is fog, ha továbbra is határozottan lép fel. Amint azonban 57. sz. jelentésemben már kifejtettem, a kormánynak nincs tekintélye, és a pártok inkább személyes kérdésekben küzdenek egymással, semmint érdemben, így még azt a kevés kormányzati tekintélyt is elkoptatják, amellyel a kormány a funkciójánál fogva rendelkezhetne. Tegyük hozzá azt a rendkívüli mély válságot, amelyet az ország a napokban élt át a trianoni békeszerződés kikényszerített ratifikálása miatt,⁴⁸ aminek politikai és gazdasági téren egyaránt kiszámíthatatlan következményei lesznek Magyarországon. Eminenciád könnyen beláthatja, milyen – nem haboznék úgy fogalmazni: halálos – veszélyek sújtják ezt a rendkívül szerencsétlen népet.

Az utóbbi napokban történt tragikus budapesti események önmagukért beszélnek. Ezeket jó forrásból informálva foglalom össze, bár egyáltalán nem könnyű feltárni a sírmas tények természetét és valódi jellemzőit.

Amikor a bolsevizmust⁴⁹ előbb a román hadsereg,⁵⁰ majd a jelenlegi kormányzó, Horthy tengernagy által vezetett nemzeti hadsereg megdöntötte, ez utóbbi hadsereg oldalán számos önkéntes csapat alakult, amelyek saját vezetőjükről nevezték el magukat. Hősként üdvözöltek és lelkesen fogadtak mindenkit, akinek sikerült összegyűjtenie néhány száz felfegyverzett embert az ország védelmére a bolsevizmus ellen, az egyes különítmények embereire pedig elismeréssel néztek és ünnepelték őket. Amikor a nemzeti hadsereg végleges formát öltött és megalakult, nem merete feloszlatni ezeket a csapatokat, amelyekbe aztán zavaros fejű elemek és olyan katonák is beszivárogtak, akik egykor a vörös hadsereghez tartoztak, és valódi kommunista érzelmeiket a körülmények miatt eltitkolták. Ezek a csapatok azonban többé-kevésbé sértetlenül maradtak, találtak táborhelyet maguknak, de nem volt már jól megfogalmazott céljuk, sem elegendő eszközük. Ezért sokan közülük, főleg a tisztek, akik a háború idején ahhoz szoktak, hogy a nemzet védelmezőinek tekintsék magukat, és akiket a forradalom után a magyar társadalom megváltóként ünnepelt, valóságos brigantizmusra kezdtek vetemedni – részben tehetetlenségükben, részben azért, mert semmi kedvük nem volt dolgozni, pénzügyi forrásaik pedig kimerültek. Ezek a cselekmények most nap mint nap egyre nagyobb számban lepleződnek le a maguk visszataszító súlyosságában. Rablás, megfélemlítés, zsarolás, fegyveres merénylet napirenden van, főleg a szénhiánytól szenvedő Budapest majdnem teljesen sötét éjszakáin – egészen a legutóbbi büntettig, amelynek áldozata egy ártatlan, az életveszélyesen megfenyegetett polgárok védelmére kelő rendőr volt november 10-ről 11-re virradó éjjel.⁵¹ Ezt a büntettet az említett számos szabadcsapat egyikének tisztségviselői

47 Első Teleki-kormány (1920. július 19–1921. április 14.).

48 A trianoni békeszerződést 1921. november 15-én ratifikálták (1921. évi XXXIII. törvénycikk).

49 Értsd: a Tanácsköztársaságot.

50 Románia, mint ismeretes, elsősorban nem a Tanácsköztársaság és a bolsevizmus ellen harcolt, hanem a Tiszáig terjedő magyarországi területeket akarta elfoglalni, amelyeket – Erdély, a Bánát és Bukovina mellett – ugyancsak magának követelt a békekonferencián.

51 Soltra Józsefet november 9-éről 10-ére virradó éjjel ölték meg. Lásd: ZINNER Tibor: *Az ébredők fénykora 1919–1923*, Budapest, 1989. Akadémiai Kiadó, 94. (Értekezések a történeti tudományok köréből, 110.)

és katonái követték el, akik egy ideje a központi fekvésű Britannia Szállóban⁵² laktak, és, mint utóbb kiderült, egy sor további bűntény volt a rovásukon. A kormány tekintélyének, előrelátásának és határozottságának hiánya ez alkalommal is bebizonyosodott, hiszen vérenek kellett folynia a nyílt utcán ahhoz, hogy a kormány nyomást gyakoroljon ezekre az elemekre és megbüntesse azokat a gonosztevőket, akiknek a tettei nem lehettek ismeretlenek előtte.

Az, hogy ezeknek a tiszteknek volt-e politikai céljuk is a bűncselekményekkel, nem világos. A napilapok erre engednek következtetni. Beszéltem néhány politikussal ezzel kapcsolatban, ők nem tudják vagy nem akarják nyíltan megmondani, de az biztos – bizonyítást nyert –, hogy a Britannia Szállóban lakó férfiak kapcsolatban álltak egy nemrégiben alakult politikai társasággal, az Ébredő Magyarok Egyesülete⁵³ nevet viselő szervezettel, amelynek több tagja bent ül a parlamentben is, és amelynek programjában számos dolog szerepel, köztük, természetesen, a zsidók elleni harc, de még inkább a jelenlegi kormány megbuktatása. A Britannia Szálló lakói által elkövetett legutóbbi eseményekkel egyidejűleg az Ébredő Magyarok Egyesülete tényleg demonstrációba kezdett, és fegyverrel a kezükben behatoltak egy klubba, hogy ott elhelyezzenek néhány, az elfoglalt területekről menekült családot, akik valójában a vagonok ezreinek egyikében húzzák meg magukat, s akiket napról napra az éhség és a hideg kínoz.⁵⁴ Nem kell megjegyezni, hogy az Ébredő Magyarok Egyesületét nem éppen az a humanitárius cél vezérelte, hogy a szerencsétlen menekültek számára kényelmesebb elhelyezést biztosítson; hanem az, hogy nehézségeket támasszanak a kormánynak és zavargásokat keltsenek a városban. S miközben az erőnek erejével letelepítették a klubban a szerencsétleneket, értékes tárgyakat vittek el, szivarokat és más javakat, nagy mennyiségben!

Közben e gyászos mozgalom mögött sokan Friedrich képviselőt sejtik – róla az 1920. október 24-én kelt, 47. sz. jelentésben⁵⁵ közöltem részleteket Eminenciáddal –, aki egy, a jelenlegi kormánynak szívósan ellenálló, kicsi, de izgága ellenzéki csoport vezetője, korábban miniszterelnök, és mindenáron újra az akar lenni. Végtelenen antiszemita szabadkőműves, mint az Ébredő Magyarok Egyesületének fent említett minden vezetője, a békeszerződés ratifikálásának elkeseredett ellensége, korábban József főherceg,* majd Károly király* királyságának szószólója, most nem lehet tudni, hogy kié, tehát azoknak az eléggé veszélyes politikai figuráknak az egyike, akik saját ambícióik oltárán egy egész nemzetet hajlandók feláldozni.

A kormányzat, más megtorló intézkedések mellett, felfüggesztette az Ébredő Magyarok Egyesületét is,⁵⁶ és szemmel tartja Friedrichet; de a békeszerződésnek a parlament ál-

52 A II. világháború után 'Béke Szálló' lett, utóbb a neve 'Raddison Blu Béke Hotel' (Budapest, VI. Teréz krt. 43.).

53 Schioppánál: „Ungheresi che si svegliano”. Az Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) a „keresztény fajiság” védelmét tűzte ki célul „úgy a közgazdasági, kulturális, mint társadalmi téren”. – 1918. december 13-án alakult meg, az alapszabályt jóváhagyó közgyűlést 1919. január 6-án tartották.

54 1920. november 7-én a Lipótvárosi Kaszinóba és (az Erzsébetvárosi) Demokrata Körbe „belokoltattak” az ún. vagonlakók közül az Ehmann-telepről. Válaszul a kormány razziát tartatott a fővárosi szállodákban, amikor a Britannia-, a Berlin-, a Deák Ferenc és a Savoy-szállókat megtisztította a különítményektől. Lásd: ZINNER T.: *Az ébredők fénykora 1919–1923*, i. m. 94.

55 Lásd fentebb: 50skk.

56 A Teleki-kormány belügyminisztere 1920. november 11-én – immár másodszor – felfüggesztette az ÉME budapesti központjának tevékenységét. Ebben az is szerepet játszott, hogy az ÉME vasutas szakcsoportja engedély nélkül tíz perces országos vasutas- és félórás budapesti villamosztrájkot szervezett, veszélyez-

tali ratifikálását követően a miniszterelnök, gr. Teleki bejelentette, hogy benyújtja a saját és kormánya lemondását. Hogy milyen lesz Magyarország leendő kormánya, hogy lesz-e elég ereje arra, hogy tovább haladjon a Teleki által az utolsó órában elkezdett megtorló intézkedések útján, hogy tartani tudja-e magát, ezek azok a kérdések, amelyek foglalkoztatják ezt a sajnálatra méltó országot.

5

A KORMÁNYVÁLSÁG MEGOLDÁSA

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 122. sz. jelentése

Budapest, 1920. november 16.⁵⁷

Államtitkársági iktatószám: 13119

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 43r-43v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.3, foll. 212rv-213rv

Érkeztetés ikt. sz. 13164, 1920. november 28.

Folyó hó 14-én kelt, 117. ikt. sz. jelentésem⁵⁸ folytatásaként van szerencsém tisztelettel tájékoztatni Eminenciádat arról, hogy Őfőméltósága, a kormányzó nem fogadta el a Teleki-kormány lemondását, amely így hivatalában marad.

A tegnapi parlamenti ülésen gróf Teleki miniszterelnök a következő nyilatkozatot olvasta fel: „A ratifikációs törvényjavaslat tárgyalása alkalmával jeleztem a t. Nemzetgyűlés előtt azt, hogy a kormány kötelességének tartja, hogy a ratifikációval kapcsolatban beadja lemondását. En tegnap az egész kormány elhatározása folytán a kormányzó úrnak bejelentettem az egész kormány lemondását és állásunkat rendelkezésére bocsátottam. A kormányzó úr őfőméltósága azonban ezt a lemondást nem fogadta el, azzal a kettős okadatulással, hogy egyrészt a ratifikációból kifolyólag nem látja annak okát fennforogni, hogy a kormányt állásától fölmentse, másrészt ő jelenleg a kormánynak a rendcsinálás terén való kötelességteljesítését rendkívül fontosnak tartja, mert itt egy félórás kormányválság is zavart idézhetne elő. Ezért ő azt kívánja, hogy ezt a munkánkat befejezésre vigyük.”⁵⁹

Ennek köszönhetően a válság pillanatnyilag elhárult, és a kormányt támogató két nagy párt – a kisgazdák és a keresztény nemzetiek – fűzőja is eltart még egy darabig.

Mindeközben, mintha még nem volnának elegenden az eddig is fennálló politikai pártok, ma jelentették be az újságok egy új párt, a Magyar Rendpárt⁶⁰ megalakulását. Ennek vezetője a jelenlegi igazságügyi miniszter, Grecksák Károly.* A párt alapító tagjai között a hadsereg számos nyugalmazott tábornoka található.

tevte a közrendet, továbbá „az egyesület külön nyomozószervet állított fel, amely hatósági jogkört bitorolt”. (ZINNER T.: *Az ébredők fénykora 1919–1923*, i. m. 96.)

57 A jelentés beérkezését 1920. november 28-i dátummal nyugtázta a Vatikáni Államtitkárság első Szekciója, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja, ikt. száma: N. B-13164 (Segreteria di Stato), lásd: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.1, ff. 11rv (eredeti).

58 Lásd fentebb, 56skk.

59 A szöveget idézzük, lásd: A Nemzetgyűlés 129. ülése 1920. évi november hó 15-én, hétfőn, 17. Interneten https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1920_07/?pg=0&layout=s

60 A Magyar Rendpárt 1920–1922-ig működött, Schioppa elnevezésével: „Il partito ungherese dell'ordine”.

Közben Friedrich ellenzéki pártja is elkönnyvelhetett egy olyan sikert, amelyből akár teljes győzelem is lehet. Ma lett nyilvános az abaujszinai⁶¹ testületi választások eredménye, amelynek során a kormánypártok jelöltje, maga a honvédelmi miniszter 1400 szavazatot szerzett, Friedrich pártjának jelöltjére pedig 1200-an voksoltak, így a két jelölt között a második forduló fog dönteni.

6

A KIRÁLYKÉRDÉS MAGYARORSZÁGON

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 126. sz. jelentése

Budapest, 1920. november 16.

Államtitkársági iktatószám: 14013

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 44r-46r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 61rv-64rv

Érkeztetés ikt. sz. 14067, 1920. dec. 19.

Amint már volt szerencsém 1920. október 24-én kelt, 47. sz. tiszteletteljes jelentésemben⁶² utalni rá Eminenciádnak, a királykérdés egyike az ország politikai életét izgalomban tartó legnehezebb kérdéseknek.

Azt, hogy Magyarország államformája királyság kell hogy legyen, senki nem vonja kétségbe. Minden párt, legalább ebben egyetért. Sőt, elfogadott tény, hogy Magyarország királyság: a minisztériumok, a bíróságok, a közhivatalok, maga a kormány, hivatalosan mind *királyinak* nevezi magát.

A komoly és nehéz kérdés az, hogy ki legyen a király személye. Itt a vélemények megoszlanak, a pártok küzdenek, a politikai harc hevessé válik.

A protestánsok azt állítják, hogy az országnak teljesen szabadon kell választania. Véleményük szerint a jogfolytonosság megszakadt: a népnek joga van megválasztani azt az uralkodót, akit óhajt. Így az utóbbi napokban, október 14-én Kovács István képviselő – aki katolikus kispap volt, majd elhagyta a hitét – beszédet mondott a parlamentben, hogy elérjen egy ilyen értelmű parlamenti döntést. Ahogy elmondta: „a jogi érveken túl erősebb a Nemzet akarata. A Nemzetnek joga van olyan királyt óhajtani, aki lelkileg osztozik a Nemzet törekvéseiben. A Nemzetnek joga van trónra ültetni egy olyan uralkodót, akit arra méltónak ítél. Én szilárdan úgy vélem, hogy jogunk van szabadon királyt választani.”⁶³

61 Abaujszina (Sena, Szlovákia). A jelentésben: „Abaújszin”.

62 Lásd fentebb: 50skk.

63 A Nemzetgyűlési Napló szerint: „Csak arra akarok rámutatni, hogy ezeknél az emberi jogon alapuló jogi érveknél sokkal hatalmasabb érv is szól szerintem a nemzet szabad királyválasztási joga mellett. [...] Egy nemzetnek nem lehet más uralkodója, mint az, akinek lelkében azok a vágyak, amelyek bennünk mindannyiunkban, az emberek millióiban élnek, mint egy gyújtólencsében összpontosulnak, és aki megérezkíti ennek a nemzetnek minden vágyát, minden kívánságát. Az a jog, mely ezt a nemzetet életre hívja, az a vágy, hogy élni akar, feljogosítja ezt a nemzetet, ha a törvények esetleg nem engednék is – de szerintünk megengedik – hogy azt ültesse a nemzet trónjára, akit arra szíve és lelke szerint a legméltóbbnak ítél.” Lásd: https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1920_06/?pg=60&layout=s 63.

A beszéd nagy vihart kavart az országgyűlésben és előrevetítette annak árnyékát, hogy mi történhet majd, ha eljön az a nap, amelyen a kérdést meg kell majd oldani. Teleki miniszterelnöknek⁶⁴ azzal sikerült lecsillapítania a kedélyeket, hogy megígérte: természetesen a Nemzetgyűlés lesz hivatott dönteni a kérdésről, amire egyébként még nem érett meg a helyzet, mivel a képviselőknek olyan égetőbb kérdésekben kell dönteniük, mint a földreform, vagy a békeszerződés ratifikálása, stb.⁶⁵

Világos, hogy a protestánsok a fent említett megoldásért harcolnak, mert gyűlölik a Habsburg-házát. Ők protestánst akarnak a trónon. Szerintük az egyes felekezetek jogegyenlőségét odáig kellene kiterjeszteni, hogy hatályon kívül helyezték azt a törvényt, amely előírja, hogy a királynak mindig katolikusnak kell lennie. Úgy tűnik, hogy a protestánsok jelöltje a jelenlegi kormányzó, aki református, de ő ez év október 18-án Székesfehérváron tartott beszédében nyíltan megmondta, hogy egyáltalán nem kíván trónra lépni.

A katolikusok ellenben úgy tartják, hogy Magyarországnak van királya, akit Szent István koronájával koronáztak meg. Amíg ő nem mond le a trónról, addig nem lehet szó új király megválasztásáról. A pártok közül a kisgazdák többnyire a szabad királyválasztás mellett foglalnak állást, a keresztény nemzetiek pedig általában legitimisták: azonban nem mindenki ért egyet sem az egyik, sem a másik pártban.

Az olyan jól ismert személyek, mint gr. Apponyi Albert, gr. Andrássy Gyula* vagy Rakovszky* házelnök szintén legitimisták voltak, viszont nem akarják, hogy a király egyúttal Ausztria császára is legyen. A püspöki kar f. év október 27-én tartott legutóbbi ülésén is egyhangúan a legitim király mellett nyilatkozott és ezt Károly király tudomására is hozták, bár a papság – főleg a fiatal papok – nem értenek egyet a püspökökkel.

A magyar társadalom általában közönyös maradt a kérdés iránt, bár komoly Habsburg-ellenes propagandát folytattak a nép körében.

József főherceg őszintén elmondta nekem (és hozzátette, hogy Károly királynak is), hogy ő a legitim uralkodó pártján van, ha azonban Károly király lemondana, József *saját magát* jelöltetné a trónra. A másik jelölt Albert főherceg,* Frigyes főherceg fia volt,* akit a hadsereg tisztjei különösen támogatnak.

Egyelőre nem számoltam volna be minderről Eminenciádnak, ha megbízható forrásból nem értesültem volna egy olyan hírről, amely váratlan módon dönthetné el a kérdést. Nos, Károly király értesítette a bíboros hercegprímást⁶⁶ – egyben kérte, hogy tudassa ezt József főherceggel és Horthy kormányzóval is –, hogy a következő tavasszal vissza akar térni Magyarországra, történjen, ami történni fog. Továbbá megkérte Csernoch bíborost, hogy készítse elő a terepet az egész püspöki karral együttműködve, a táborigi püspököknek⁶⁷ pedig biztosítania kellene számára a hadsereg hűségét. Károly király egyben kijelentette, hogy

64 A jelentés a „Presidente del Consiglio” kifejezést használja, a „Consiglio” szón a „Consiglio dei Ministri”-t, tehát a minisztertanácsot érti. Így a „minisztertanács elnöke” kifejezéssel is fordítható.

65 A Nemzetgyűlési Napló szerint: „... erről a kérdésről, a királykérdésről [...] mielőtt a Nemzetgyűlés ezzel a kérdéssel komolyan foglalkoznék, senki se beszéljen. [...] Én azt hiszem, hogy jobb lett volna a dolgot itt elő nem hozni, mert az ilyen felszólalás a parlament színe előtt bizonyos mértékig a kérdésnek elébe vág [...] azt hiszem, hogy [...] mindnyájunknak egyformán kötelessége az, hogy ezt a kérdést mindegyképpen elimináljuk, a nyilvánosság előtt ezt a kérdést ne tárgyaljuk, ezzel ne foglalkozzunk. Fontos ez különösen azért, mert nagy kérdések állanak előttünk. Itt van elsősorban a földbirtokreform kérdése [...]. Itt van azután a pénzügyi helyzet kérdése, a költségvetés kérdése, a ratifikáció kérdése, a közigazgatási reform, stb. ...” i. h. 70.

66 Csernoch Jánost.*

67 Zadravecz István* (1884–1965), táborigi püspök 1920-tól.

Franciaország támogatja a tervét, amely szerint nem csupán visszatérne Magyarországra, hanem megtartaná minden címét és jogát, amelyek császárként és királyként megilletik. Végezetül pedig közölte, soha nem engedné meg, hogy József főherceg kormányzó legyen.

Hogy sikerre vihető-e a terv, nem tisztem megmondani. Látva a magyarok felületességét és szeszélyességét, továbbá az *elvesztett* háborúban kifáradt népet, a sokkal inkább életbevágó kérdéseket, különösen az éhezés problémáját, amelyek halálos veszélyként lebegnek e boldogtalan ország felett, nos, az a benyomásom, hogy, ha Károly királynak egy szép napon sikerülne megérkeznie Budapestre, minden bizonnyal közönyösen fogadnák, mint bárki más, hiszen nem élvezi az általános rokonszenvet. Csak a politikai pártok maradkodnának egymással, de végül talán ők is meghajolnának a kész tények előtt.

Ami a francia támogatást illeti, természetesen nem tudhatom, milyen ígéreteket kapott a király. Azt azonban elmondhatom, hogy itt kezd szertefoszlni az a sok illúzió, amelyeket Franciaországnak Magyarország számára kedvező magatartásával szemben tápláltak.

Hamelin tábornok, a francia katonai misszió itteni vezetője bizalmasan elmondta nekem, hogy Párizsból kapott utasításai szerint keményen kell bánnia Magyarországgal. Egyébként már maga az az „ultimátum, amelyet az antant – így Franciaország is – intézett a magyar kormányhoz a békeszerződés november 1-jei, aztán – főleg Olaszország közbenjárására – november 15-i ratifikálásáról, nem jelenthetett mást, mint a keménység szükségtelen fitogtatását, hiszen mindenki tudta, hogy a magyar kormány kész volt a ratifikálásra. Nos, ez a tény – úgy látom – Franciaországnak Magyarországhoz való igazi és tényleges viszonyulásának nem túlságosan biztató megnyilvánulása lehet, amelynek, szerintem, valódi célja a gazdasági kihasználás. Ehhez hozzá kell tenni, hogy – amint a tábori püspök elmondta a Magyar Püspöki Kar legutóbbi ülésén –, úgy tűnik, hogy a kisantant államai *casus belliként*⁶⁸ értékelnék, Károly király visszatérését a magyar trónra. Ezt az értesülést megerősítette nekem az olasz katonai antantmisszió vezetője, Mombelli* tábornok is. Egyelőre érthetetlen, hogy Franciaország, a kisantant álláspontja ellenében, miért támogatná Károly visszatérését. Ugyanakkor a hírt olyan közvetlen és kifogástalan forrásból kaptam, hogy nincs okom kételkedni valóságtartalmában és kötelességemnek tartottam továbbítani Eminenciádnak.

7

A VALLÁSI HELYZET MAGYARORSZÁGON

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 155. sz. jelentése
Budapest, 1920. november 23.⁶⁹

Államtitkársági iktatószám: 15548

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 47r-50v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 2, fasc. 17, foll. 417rv-422rv

Amióta itt vagyok, meglepett egy dolog a magyarországi vallási helyzettel kapcsolatban. A dolog természetét és okát alaposan ki akartam vizsgálni, hogy magyarázatot találjak rá, és aztán jelentést tegyek róla Eminenciádnak.

⁶⁸ Közvetlen háborús okként. (Latin)

⁶⁹ A jelentés beérkezének nyugtázása: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 2, fasc. 17, f. 461r (eredeti).

Egyfelől olyan impozáns, ünnepélyes és lelkes katolikus rendezvényeken vettem részt, mint amilyen a megérkezésemkor fogadott (f. év október 4-i, 9. sz. jelentés⁷⁰), és amilyen a XIII. Katolikus Nagygyűlés volt (f. év október 27-én kelt, 56. sz. jelentés⁷¹).

Másfelől azonban azt láttam, hogy a katolikusok nem tudtak egyedül érvényesülni a társadalmi és politikai nyilvánosság e két legnagyobb és legjelentősebb rendezvényén, úgy értem, hogy a parlamentnek és a sajtónak – mindkettőnek egyformán – a protestánsok segítségéhez kellett folyamodnia. A parlamentben alakult egy keresztény, de nem katolikus párt, amely erőtlen, nem egységes és alig van múltja (f. év október 24-i, 47. sz. jelentés),⁷² ebből alakult egy kormány, amelynek nincs tekintélye és határozatlan (f. év okt. 28-i, 57. sz.),⁷³ ami pedig a sajtót illeti, nem katolikus, hanem keresztény lapok vannak, amelyeket a katolikusok és a protestánsok közösen működtetnek (nov. 3-án kelt, 71. sz. jelentés⁷⁴).

A helyzet alapos tanulmányozása után és az ezzel kapcsolatos megbízható információk birtokában azt hiszem, hogy megtaláltam annak az ellentétnek az okait, amely Magyarországon tapasztalható a katolicizmus külső megnyilvánulásai és tényleges élete, valódi értéke között, különösen ami azt a szinte szükséges támogatást illeti, amelyet a katolikusok kénytelenek kérni a protestánsoktól a közéletben.

Az első ok a protestánsok erkölcsi fölénye volt. A történelmi Magyarország (Horvátország nélkül) kerekítve 18 millió lakost⁷⁵ számlált. Közülük 11 millióan voltak katolikusok (9 millióan római, 2 millióan görög szertartásúak). A protestánsok száma 3.974.000 volt, 2,6 millióan kálvinisták,⁷⁶ 1,3 millióan pedig a lutheránus⁷⁷ felekezethez tartoztak. Unitáriusnak 74 ezren, ortodoxnak 2.334 ezren, zsidó vallásúnak pedig 911 ezren vallották magukat. A többiek jelentéktelen szektákra oszlanak.

Nem állnak rendelkezésemre a trianoni békeszerződés következtében lecsökkent népesség és a vonatkozó felekezeti megoszlás adatai (egyelőre nincsenek meg ezek az adatok, a következő népszámlálás 1921. január 10-én lesz). Azt azonban tudom, hogy csaknem valamennyi ortodox és görögkatolikus határon túlra került, ami a római katolikusok arányának 4%-os növekedését eredményezte, akik így az ország lakosságának korábbi

70 Kötetünkben nem közöljük.

71 Kötetünkben nem közöljük.

72 Lásd fentebb: 50skk.

73 Lásd fentebb: 54skk.

74 Hivatali példányát lásd: ASV, Nunz. Ap. Ungheria, busta 3, fasc. 1. Kötetünkben nem közöljük.

75 Ha összeadjuk a Schioppa által részletezett adatokat, jóval nagyobb számot kapunk, közel 20 millió főt. Ebből arra következtethetünk, hogy Schioppa az adatokat olyan forrásokból vette, amelyek a horvátországi lakosságot nem kezelték külön, így a vázolt felekezeti megoszlás őket is magában foglalta. Az adatok ismeretében több, mint valószínű, hogy a nuncius az 1910. évi népszámlálás eredményét vette alapul, amely a következő adatokat mutatja: római katolikus: 10 millió 888 ezer fő (52,13%), görögkatolikus: 2 millió 26 ezer fő (9,70%), görögkeleti (ortodox): 2 millió 987 ezer fő (14,30%), református: 2 millió 621 ezer fő (12,55%), evangélikus: 1 millió 340 ezer fő (6,42%), unitárius: 74 ezer fő (0,36%), zsidó: 932 ezer fő (4,46%), egyéb: 17 ezer fő (0,08%) – Az itt hozott számok kerekítettek. Részletezve lásd: *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi Népszámlálása. Első rész: A népesség főbb adatai, Magyar Statisztikai Közlemények 42. kötet, 1912. 8* old. vö. KARUS László: A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711–1914. Pécs 2012. Táblázat a 481. oldalon: A magyar korona országai lakosságának megoszlása vallásfelekezetek szerint.*

76 Más szóval református.

77 Más szóval evangélikus.

60%-a helyett kb. 66%-át fogják kitenni. Nincs azonban lényeges változás a katolikusok és a protestánsok számarányában, mert az ortodoxok számának csökkenéséből mennyiségileg a protestánsok is profitáltak. Relatív jelentőségük ezért nem csökkent, úgyhogy érvelésemet alapozhatom a dolgok régi állapotára.

A magyar protestánsok jelentősége és ereje különböző okokkal magyarázható. Számuk meghaladta a katolikusok számának egyharmadát, és ha csak a római katolikusokat vesszük (jó oka volt annak, hogy a görögkatolikusokat ne számítsák be), akkor a protestánsok majdnem feleannyian voltak, mint a katolikusok. De a protestánsok között több értelmiségi és tudós van (70%), mint a római katolikusok között (64%), az utóbbiak viszont megelőzik őket a középfokú végzettséggel rendelkezők számát tekintve: a kálvinisták 1,25%-ával szemben 1,91%, míg a lutheránusok 1,25%-ával szemben 1,8% az arányuk.

A magyar protestantizmus igazi erőssége a hitük természetében és a szervezetükben rejlik. Több évszázadon át küzdöttek a vallásüldözés ellen a világi hatalom minden támogatása nélkül, sőt, e hatalom ellen, és kizárólag a saját erejükből törtek föl. Miután lassan kivívták előbb a vallási toleranciát, majd a szabad vallásgyakorlás polgári jogát, olyan önálló szervezetet hoztak létre, amelyben minden hittestvér részt vesz, és amely a szolidaritás és az erő tudatával ruházza fel őket, ez pedig az állam védelme alatt kényelemhez szokott katolikusoknál hiányzik. A református és az evangélikus egyháznak ez a szervezete, vagy még inkább szervezetei a katolikus plébániák számánál relatíve több egyházközséget és olyan iskolarendszert tudtak létrehozni, amely semmivel sem rosszabb annál, amit a múltban az állam nyújtott a katolikusoknak; és mindezt az utolsó ötven évben teremtették meg (amikor az államtól sok támogatást kaptak) kizárólag áldozatkészségüknek és a hívek bőkezűségének köszönhetően. Vannak olyan protestáns egyházkerületek, ahol a hívek az állami adójuk akár kétszeresét vagy háromszorosát áldozzák a templomuk vagy az iskolájuk támogatására.

Könnyű elképzelni, hogy ez a fejlődés kialakított a protestánsokban egy olyan testületi szellemet, erőtudatot és ragaszkodást ehhez az erőhöz, amely magától a keresztény hitüktől függetlenül létezik. Pozíciójuk védelmét tekintve a hívek tömege által támogatott protestáns egyházak valóságos bevehetetlen erődnek mondhatók.

A második ok a katolikusok erkölcsi gyengesége.

Valóban nem lehet azt állítani, hogy a magyar katolikusok ugyanezzel az erkölcsi erővel rendelkeznének, bár az utóbbi években nagy fellendülés volt, különösen szervezeti értelemben. Magyarországon a katolikus egyház külsőleg a saját gazdagságára és az állami kapcsolataira támaszkodott. Ez a helyzet legyengítette a katolikus erőket. A klérus nagy része – beleértve a szerzetesrendeket is – elpuhult: az értelmiségiek egyáltalán nem folytattak már valódi kommunikációt az egyházzal [sic!]. A püspökök között is akadtak jó néhányan, akik nem álltak hivatásuk magaslatán, hogy szépen fejezzem ki magam.

Szerencsére most mindez változik. Most a katolicizmus valóságos újjászületésének vagyunk tanúi. Ez nagyban köszönhető a Zichy Nándor* által alapított Néppártnak.⁷⁸ A magyar katolikusok azonban, sajnos, még így is távol álltak attól, hogy a számuknak megfelelő erőt képviseljenek.

A magyar katolicizmusnak ez a gyengesége nem annyira a protestantizmussal szemben jelentett fenyegető veszélyt, mint inkább más, erősebb és félelmetesebb ellenségekkel, a

⁷⁸ Katolikus Néppárt, 1894-ben alapította Zichy Nándor.

hitetlenség szellemére alapozott, keresztényellenes szabadkőművesekkel és a zsidó befolyással szemben. Ez a szellem és ez a befolyás, amely a liberalizmus, ill. a radikalizmus doktrínájában testesül meg, és amely a XIX. század utolsó negyedében és a XX. század első éveiben uralkodott Magyarországon, állandó fenyegetést jelentett a gyengén védett vallási érdekek, különösen a leginkább életbevágó érdekek, az oktatás szempontjából.

A harmadik ok az, hogy az iskola megmentéséhez közös munkára van szükség.

A magyar nevelésügy történelmi fejlődése során az oktatás túlnyomó részben az egyház kezébe került. Alapvető érdek volt megtartani ezt a vezető szerepet, vagyis megtartani az iskolatörvényeket.

A katolikusok túl gyengék voltak ahhoz, hogy ezt megtegyék, mivel jó néhány katolikus értelmiségi elfogadta az állam semlegességét az iskolaügyben.

Ebben a küzdelemben a magyar katolikusok bizonyosan összeomlottak volna a protestáns egyháznak és a protestáns államférfiak többségének erőteljes fellépése nélkül, amellyel ellenálltak az iskolát érintő beavatkozási kísérleteknek.

Tehát ez a háttér és oka annak, hogy a katolikusok és a protestánsok kezdtek együttműködni. Később azonban a protestánsok leváltak a katolikusokról, inkább a zsidósággal fogtak össze, és mivel a katolikusok magukra maradtak, az utóbbi években – Zichy gróf néppártjának erőfeszítései ellenére – csak kevés eredményt sikerült elérniük a közéletben, főleg a parlamentben és a sajtóban.

A bolsevizmus előretörését követően, majd miután a nemzeti hadsereg azt leverte,⁷⁹ a protestánsok nem kívántak többé együttműködni a kommunizmus okozta katasztrófa értelmi szerzőinek tartott zsidókkal, így ismét a katolikusokhoz fordultak, akik – attól félve, hogy a protestánsok ismét visszapártolnak a zsidókhöz, miután elmúlt a bolsevizmus visszatérésének veszélye – elfogadták ezt a közeledést.

A negyedik ok az, hogy nehéz lenne felmondani ezt az együttműködést.

Nem könnyű eldönteni, hogy lehet-e és kell-e folytatni ezt az összefogást. Vannak, akik szerint egy tisztán katolikus szervezet nem lehetne sikeres; nem csupán többséget nem képviselne a parlamentben, de még jelentős kisebbséget sem. A legjelentősebb katolikus politikusok közül kevesen vennének részt benne, mint például Apponyi Albert gróf, aki mindennapi áldozó is. És csakugyan, alig néhány nappal ezelőtt ugyanez a gróf valósággal feldicsérte a liberalizmust, amit nagyon megtapsoltak, bár alapjaiban támadta a liberalizmus vallásellenes kifogásait. Ráadásul egy kizárólag katolikus szerveződés esetén a protestánsok is pártba tömörülnének, és, sajnos – mint fentebb utaltam erre –, erősebbek lennének a katolikusoknál, szövetkeznének a közömbös katolikusokkal, a liberálisokkal és talán a zsidókkal is.

Mások úgy tartják, hogy a katolikusok és a protestánsok összefogása nem szívből jön, hanem olyan, mint a válás előtti csend. Pillanatnyilag az ország nehéz helyzete indokolja is az összefogást. Valószínű, hogy a földreform megszavazása után az egység tényleg fel fog bomlani, mert a kiscgazdák, akik javarészt protestánsok, el fognak válni a katolikusoktól.

Végül vannak olyanok is, akik lehetségesnek tartják, hogy a katolikusok majd egyedül is boldogulnak, méghozzá jól, de az ő érvelésük inkább a jó szándékukat és őszinte hitüket tükrözi, mintsem a helyzet világos és reális megítélését.

⁷⁹ A jelentés egyszerűsít, a külföldi beavatkozásról nem szól.

Az ötödik ok a gyakorló katolikusok számának csökkenése.

Összefoglalás

Nos, mivel ez az általános helyzet, igazán könnyű megmagyarázni, miért annyira aránytalan a magyar katolikusok jelenléte az ünnepélyes külsőségek között zajló rendezvényeken, amelyeket Magyarországon meg lehet csodálni.

Megvan bennük a külső pompa, amely vonzza az embereket, ott van a hagyomány, amely megszólítja őket, ott van a nagy ünneplésre hajlamos nemzeti érzés, és van egy bizonyos ősi, keresztény örökség, de viszonylag kevés tudatos és gyakorló katolikus jelenik meg ilyen ünnepi rendezvényeken. Egy általánosan elfogadott statisztika szerint a városban élő katolikusoknak mintegy 80–90%-a nem látogatja a vasárnapi szentmiséket, és húsvétkor sem gyóznak. Vidéken is előfordul ez a szomorú jelenség. Mint Mons. Rott⁸⁰ elmondta nekem, azok a nagyon meggazdagodott parasztok, akiket teljesen lefoglálnak anyagi érdekeik, jobban elhanyagolják vallási kötelességeiket, mint az ott élő értelmiségiek: az állam alkalmazottai és tisztviselői.

A vallásgyakorlás hiánya, az oly kevéssé katolikus magánélet, emellett – mint fentebb kifejtettem – a protestánsok erkölcsi fölénye: ezek az igazi okai annak, hogy a magyar katolikusok annyira erőtlenek a közéletben és nem tudnak komolyan érvényesülni sem a parlamentben, sem a sajtóban. Ehhez az is hozzájárul – amennyire sikerült kinyomoznom –, hogy a magyar papság alig vagy egyáltalán nem foglalkozik szervezéssel és szociális tevékenységgel, de a hívek lelkipozásával sem, ezt szinte teljes egészében a szerzetesrendek és kongregációk vállalják, amelyek tényleg fáradhatatlan buzgalommal dolgoznak, de ez nem elegendő.

Mint utaltam rá, már láthatók a katolikus fellendülés jelei. Ha a püspökök és a papok aktívabban fognak dolgozni a katolikus akcióban és a lelkipozásban, ha a katolikusok jobban összefognak és visszatérnek vallási kötelességeik teljesítéséhez, minden remény megvan arra, hogy a magyar katolikusok a közéletben is tudnak majd érvényesülni, a külsőségek pedig megtelnek mélyebb és valóságosabb tartalommal.

Felesleges hozzátennem, hogy küldetésem keretei között minden örömmel azon leszek – amint ez kötelességem –, hogy ez a cél megvalósuljon.

8

A FÖLDREFORM ÉS AZ EGYHÁZI JAVAK MAGYARORSZÁGON

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 177. sz. jelentése

Budapest, 1920. december 1.

Államtitkársági iktatószám: 14015

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 53r-57v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 2, fasc. 15, foll. 357rv-358r-362rv

Érkeztetés ikt. sz.: 14067., 1920. dec. 19.

Mivel a földreform, amelyet a magyar parlament az elmúlt napokban törvénybe iktatott, közelről érinti az egyház javait is – mint említettem Eminenciádnak f. év október 24-

80 Rott Nándor* veszprémi püspök.

i, 47. sz. tiszteletteljes jelentésében⁸¹ –, kötelességemnek tartottam, hogy tanulmányozzam ezt a fontos kérdést, most pedig, összefoglalva, beszámolok róla Eminenciádnak.

Mint Eminenciád jól tudja, Magyarországon eddig a földbirtokok elosztása különös módon történt. Vannak olyan földbirtokosok, akik 250 ezer, 400 ezer vagy még több hold földdel rendelkeztek. Kevesen vannak, de velük szemben milliók állnak, akiknek alig három hold földje volt.

Már régebben gondoltak egy földreform megtervezésére és végrehajtására, de, egyrészt, az ellenfelek a forradalom előkészítésére használták fel a reform szükségességét, másrészt pedig a mezőgazdasági miniszter eddig túlságosan kötődött a nagybirtokosokhoz. A háború alatt azonban megváltoztak a dolgok, és a kérdés napirendre került.

A forradalom idején a vörösök programjában szerepelt a földreform, és ha hatalmon maradtak volna, akkor a magyar földek ugyanarra a sorsra jutottak volna, mint Oroszországban.

A jelenlegi parlament megválasztása után helyreállt a rend, újra felmerült a földreform gondolata, és minden politikai párt, a kormány minden tagja, az egész sajtó, maga a püspöki kar is elismerte és kimondta, hogy végre szembe kell nézni a földreform kérdésével, és egyszer s mindenkorra határozott döntést kell hozni. A legutóbbi időkben ez a kérdés foglalkoztatott minden elmét és minden közéleti szereplőt Magyarországon, jobban, mint a békeszerződés ratifikálásának kérdése, és sokkal jobban, mint a királykérdés.

A földreform célja

A földreform célja a földek igazságosabb elosztásának szabályozása és az, hogy általa lakhatást és megművelhető földtulajdont biztosítsanak több mint egymillió földművelő parasztnak, akik nem tudnak más munkát végezni, miközben egy hold földjük sincs, és általában sokgyermekes családfők. Ez az ingázó réteg letelepedhetne, és úgy élhetne, hogy legalább az elemi szükségleteit kielégíthetné. A törvény másik célja, hogy a nincsteleneket megszabadítsák a kisbirtokosok zsarnokoskodásától, az előbbieknél kb. 10 hold földet juttatva, amelyet – nyilván – nem a kisbirtokosoktól, hanem a nagybirtokosoktól kellene elvenni. A birtokok nagyságát tíz holdban tervezték maximálni.

Mégsem lehet azt mondani, hogy a földreform elvben a nagybirtokok ellen irányulna. Sőt, elismeri, hogy a nagybirtokra szükség van, igyekszik elérni, hogy ne minden nagybirtokos veszítsen a földjéből, és – amennyire csak lehet – arra törekszik, hogy károsodás nélkül mentse meg a nagybirtokokat, különösen a komplex nagybirtokokat, amelyek szinte az életet biztosítják egyes településeken.

A földreform eszközei

A földreform a nagybirtokok adásvételével valósul meg. A fenti célok elérése érdekében az állam törvényben biztosította magának az elővételi jogot, amellyel csak ott és akkor él, ahol és amikor a szükség úgy kívánja. Egy nagybirtokot csak akkor lehet egy magánszemélytől megvásárolni, ha az állam nem akarja megvenni. Az állam eladja a

⁸¹ L. fentebb, 50skk.

tulajdonába került földet egy magánszemélynek, vagy szétosztja több magánszemélynek. És ha ez nem elegendő, akkor az állam kényszerítheti a nagybirtokost, hogy adjon el annyi földet, amennyi szükséges. A saját földtulajdon kötelező eladásában fokozatosság érvényesül. Elsősorban azok kötelesek földet eladni, akik a háború alatt nagy földbirtokokat szereztek; utána azok következnek, akik az 1914 előtti 50 évben megnövelték a birtokukat, majd azok, akik maguk nem dolgoznak a földeken, hanem nagy egységekben bérbé adták a birtokot, végül azok, akik nagyon eladósodtak.

Ugyanakkor a földreform-törvény⁸² véd néhány nagybirtokost, akiknek fontos mezőgazdasági, cukor- vagy szeszgyáraik vannak, illetve akik tejjel látják el a nagyvárosokat, vagy iskolákat finanszíroznak.

A törvény különféleképpen szabályozza az adásvételi árakat, ami bennünket nem érdekel; csak azt tartom fontosnak megjegyezni, hogy a törvény úgy rendelkezik, hogy a teljes árat elsősorban készpénzben lehet kifizetni, másodsorban olyan értékpapírokban és kötvényekben, amelyeknek az érvényességét az állam elismeri. Kizárták ebből a körből a háborús kölcsönöket, amelyeket korábban számításba vettek.

Mindazt, ami az eladási kötelezettség megállapítására, az eladandó földterület nagyságára, az adásvételi árra vonatkozik, egy erre a célra létrehozott bizottság fogja meghatározni.

A földreform és az egyház javai

A szóban forgó törvény az egyház javait ugyanolyan mércével méri és kezeli, mint a többi magántulajdont. A törvény nem rendelkezik külön kategóriában az egyházi tulajdonról, amelyet egyáltalán meg sem említ. Ugyanakkor helyenként vannak olyan rendelkezések, amelyek az egyházi tulajdon javára alkalmazhatók. A törvénynek ugyanis van egy olyan paragrafusa, amelynek értelmében minden tulajdon érintetlen marad, amely egy intézmény életéhez szükséges: iskolák, templomok, szemináriumok, kórházak.

Egyébként ahhoz, hogy megértsük és magyarázatot találjunk a törvénynek erre a hozzáállására az egyház javaihoz Magyarországon, a kérdést a maga összefüggéseiben kell megnézni, úgy, ahogy az a valóságban van. Mint Eminenciád jól tudja, Magyarországon vannak az egyház javaival szemben nagyon ellenséges irányzatok. Jelenleg ezek az irányzatok kissé visszafogják magukat, de nem lehet túlságosan megbízni ebben a nyugalomban, amelyet a mostani rendkívüli körülmények kényszerítenek rájuk. Ezek különféle irányzatok. Magyarországon az egyházi tulajdon fő ellenségei a protestánsok. Abból az elvből indulnak ki, hogy az egyház javai az államhoz tartoznak, amelynek azokat főleg kulturális célokra kellene fordítania. Aztán jönnek a politikusok, akik csatlakoznak a protestáns ellenfelek mozgalmához. Ezt a politikai izgatást az egyházi javak ellen ma éppen a mezőgazdasági miniszter, Nagyatádi Szabó István pártja képviseli, aki a földreformot hevesen védelmezi. A radikálisok⁸³ is részt vesznek ebben az ellenállásban, és bár nincs képviselőjük a parlamentben, odakint agítálnak egyenesen az egyház javainak teljes államosítása mellett. Ez a csoport a háború előtt erős volt, a háború alatt még jobban megerősödött, a forradalom idején nyugalomban maradt, ami még most is tart, de ez – mint

82 1920. évi XXXVI. törvénycikk (1920. augusztus 5.). Nagyatádi-féle földreform néven is ismert.

83 Magyarországi Radikális Keresztényszocialista Párt

mondtam – csak fegyverszünetnek tekinthető. Ma azonban nem látható előre, hogy a keresztény párt el tudja-e hallgattatni az egyházi javak ellenségeit és meddig. F. év október 24-én kelt, 47. sz. jelentésomben⁸⁴ már volt szerencsém referálni Eminenciádnak ennek a keresztény pártnak a tényleges jelentőségéről. Eminenciád jól láthatta, milyen gyenge ez a párt, milyen kevés bizalmat ébresztenek a tagjai, és hogy valószínűleg nem maradnak sokáig hatalmon. Egyébként olyan jó katolikusoknak is az a véleménye, akik hozzáértő emberek és semmiféle előítéletük nincs, hogy az egyházi birtokrendszer jelenlegi formája Magyarországon nem tartható fenn huzamosabb ideig. A közvélemény ellenzi. Általában egy anomáliának tartják, hogy egyházi emberek ilyen nagy gazdagsággal és ilyen hatalmas földekkel rendelkezzenek, különösen ma, a legsúlyosabb nyomor terjedésének körülményei között.

Magyarországon az egyháznak 1,8 millió hold földje van, nem is említve, hogy több birtokot – amint mondják – nagyon rosszul igazgatnak, és nem mindig használják ki jól és kiegyensúlyozottan.

Végül az egész magyar püspöki kar nyíltan elismeri, vagy legalábbis elfogadja mint a kisebbik rosszat, hogy a földreformnak vonatkoznia kell az egyházi javakra is. Amikor az egyház érdekeire gondolva elkezdtem tanulmányozni a földreform kérdését, a magyar püspöki kar több tagjától is kértem tájékoztatást az ügyben. Csernoch bíboros úr Őeminciájája, az esztergomi érsek ezt válaszolta f. év október 20-án kelt, 2842. sz. levelében:

„Az agrárreform törvénytervezetét egy különbizottságban vitatták meg, amelyben én is részt vettem. A tervezet a viták során kialakult formájában az egyház számára is elfogadható.

Aligha kétséges, hogy a rettenetes gazdasági válságból, amelyben jelenleg élünk, az egyház sem lábálhat majd ki minden pénzügyi veszteség nélkül, ezért azok, akiknek meg kell védelmeznük az egyház érdekeit, a mai körülmények között csak akkor egyezhetnek bele ilyen tervekbe, ha az egyház nem fogja nagyobb kárát látni, mint amennyit a polgári intézményeknek is el kell szenvedniük. Minden veszteséget nem kerülhetünk el: tehát elégedjünk meg annak a biztosításával, hogy az egyház kára sem lesz nagyobb, mint másoké. Ez a feltétel teljesül az agrárreform törvénytervezetének említett formájában, amely nem tesz különbséget az egyház és mások javai között, valamennyit egyformán kezel. Ennek értelmében az egész birtok kisajátítása nem lesz lehetséges, sőt, [a törvénytervezet] úgy rendelkezik, hogy a tulajdonosnak olyan kiterjedésű birtokot kell meghagyni, amely elegendő az észszerű vidéki gazdálkodáshoz.

A szóban forgó tervezet legnagyobb hátránya, hogy a kisajátított birtok árát készpénzben kell majd folyósítani a mi pénzünkben, amely szinte teljesen elveszítette az értékét, sőt, a tulajdonosnak el kellene fogadnia a hadikölcsön kötvényeket is azon az áron, amelyen a tőzsdén kaphatók. Mint Excellenciád jól tudja, ezeknek a kötvényeknek az értéke nagyon alacsony és naponta változik. Mindennek az a következménye, hogy a tulajdonos sok esetben igen jelentős veszteséggel zárna egy kisajátítási ügyletet, mivel ingatlanokat adna el, de cserébe pénzt és kötvényeket kapna, amelyek talán rövid időn belül elveszítenék a már egyébként is

84 Lásd fentebb, 50skk.

nagyon alacsony értékük jelentős részét, mielőtt beruházhatnák olyasmibe, ami maradandó értéket képvisel.”

A kalocsai érsek úr⁸⁵ is megírta a véleményét:⁸⁶

„A földtörvényt a közvélemény óhajtotta, amellyel a püspöki kar nem akar szembehelyezkedni, amíg a törvény nem javasol bármi olyan dolgot, amely az Egyház jogai ellen irányulna. Példának okául az Egyház ellen volna, ha az egyház javait valamely különleges eljárással magánszemély kezelése alá helyeznék. De az ilyen hibákat a törvény szerencsés módon kikerülte, és az egyházi javak ugyanazon eljárásban részesülnek, mint bármely más javak, amelyek jogi személyekhez tartoznak vagy a nemesi családokhoz. Bizonyos, hogy sok függ a törvény végrehajtásától, mert a törvény széles jogokkal hatalmazza fel a végrehajtó bizottságot. Ennek a bizottságnak a jóindulatától függ majd a sajátos esetekben való döntés, amelyben széles körben helyt ad a magánszemélyek követeléseinek, akiknek házépítés céljából van szükségük telekre, vagy akik azon a címen kérnek földet, hogy semmi földjük nincs, ismét mások részben olyan jogcímekek örvendenek, amelyet a törvény feltételekhez köt, amelyeknek eleget kell tenniük. Továbbá a bíró diszkrétciójára tartozik annak eldöntése, hogy az a rész, amely megmarad, elegendő-e az észszerű gazdálkodás vezetésére? Ezt az egész részt meg kell hagyni a tulajdonos birtokában.

Meggyőződésem szerint a földtörvény meg fogja kezdeni a nagybirtokok parcellázását. A nagybirtok felosztása akkor következik be, amikor az új adótörvényt meghozzák. Az adók ugyanis nagyon magasak voltak, másfelől pedig a gazdálkodás költségei olyan abnormálisan és túlzóan magasak, hogy a birtokosok vagy egész birtokuk, vagy annak egy nagy része eladására kényszerültek.”

A székesfehérvári püspök úr⁸⁷ ezt írta:

85 Várady Lipót Árpád (1865–1923), kalocsa-bácsi érsek 1914-től.

86 Latin nyelvű szövege: „Lex agraria erat postulatam publicae opinionis, cui se opponere choro Episcoporum nulla erat causa, dummodo lex nihil singulare contra jura Ecclesiae proposuerit. Exempli gratia contra Ecclesiam fuisset si bona ecclesiastica alicui singulari, exceptionalis procedurae subjecta fuissent. Sed tales errores lex feliciter evitavit, et modo bona ecclesiastica eandem sortem subeunt, sicuti alia bona, quae pertinent ad personas jurídicas, vel ad majoratus nobilium. Certe multum dependebit ab executione legis, quia lex concedit latitudinem commissioni cui executio commissa est. A discretionem hujus commissionis dependebit dijudicare in casu particulari: in qua amplitudine locum det postulationibus privatorum, qui desiderant fundus pro aedificandis domibus, vel qui desiderant fundus excolendos eo titulo, quod omni fundo careant, alia ex parte illis titulis gaudeant, quae lex enumerat tanquam conditiones, sub quibus desideratum postulatam explendum est. Porro dependebit a discretionem commissionis dijudicare, utrum pars quae remanet, sufficiat ne ad oeconomiam rationabiliter ducendam? Talis pars cuncta relinquenda est penes possessorem. Secundum meam persuasionem lex agraria initium tantum faciet distributionis fundorum. Propria dissolutio latifundorum tunc veniet, quando novae leges de *tributis* vim suam nanciscuntur. Tributa enim erunt tam horribilia, alia ex parte expensae oeconomiae tam enormes et excessivae erunt ut quumplurimi proprietarii coacti erunt bona sua vel saltem respectabilem partem vendere.”

87 Prohászka Ottokár* (1858–1927), székesfehérvári megyéspüspök 1905-től.

„Magyarországon a társadalmi béke megköveteli az agrárreformot, és szükség van rá a tulajdonlás nagy aránytalanságai miatt. Az agrárreformot ellenezni értelmetlen volna és nagy politikai hiba. Minden politikai párt egyetért abban, hogy az agrárreformot meg kell valósítani. Károlyi kormányzása alatt a püspöki kar is hajlandónak mutatkozott arra, hogy átengedje az egyházi javakat erre a célra, ha szükség van rá... Az egyházi birtokokat nem kell különleges törvényben szabályozni.

Nem arról van szó, hogy mindenekelőtt az egyházi birtokokat fogják felhasználni erre a célra. Azokat ugyanúgy kell kezelni, mint minden nagybirtokot. Az eladási ár az egyes javadalmakat szolgáló alapba fog kerülni. Az agrárreform nem ellensége az egyházi birtokoknak.”

Mons. Rott Nándor veszprémi püspök szóban fejtette ki ugyanezt a véleményt.

Ez csak a törvény, de az alkalmazása nagyon sok nehézségbe ütközik, amelyek olyan súlyosak és bonyolultak, hogy a törvény vélhetőleg holt betű marad. Még a miniszterelnök, gr. Teleki is azt mondta nekem, egyáltalán nem hiszi, hogy ezt a törvényt alkalmazni lehet, azért sem, mert miután a parasztok jogot szereznek a földre, ők maguk nem akarnak majd ténylegesen élni vele, hogy ne kelljen közvetlen felelősséget vállalniuk.

De mindazonáltal, éppen a törvény értelmezése és alkalmazása során, adódhatnak meglepetések is, vagyis a katolikus egyház számára hátrányos rendelkezések, ha esetleg olyan kormány lenne, amely nem támogatja az egyházat. És valóban ez a dolog kritikus pontja, amely miatt nem kis aggodalommal tekinthetünk erre a törvényre.

Kérésre a bíboros primás Őeminenciája ígéretet tett arra, hogy a magyar püspöki kar alkalmas pillanatban közös kérelemben fog a Szentszékhez fordulni, hogy általánosan engedélyezze az egyházi javak elidegenítését a fenti törvény rendelkezései szerint.

1921

9

A KORMÁNYZÓ ÚJÉVI BESZÉDE

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 272. sz. jelentése

Budapest, 1921. január 3.

Államtitkársági iktatószám: 15511

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 60-62r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.1, foll. 13rv-16rv

Érkeztetés ikt. sz. 15548, 1921. január 26.

Megküldöm Eminenciádnak Őfőméltósága Magyarország Kormányzója beszédének olasz fordítását, amelyet a kormány tagjai előtt mondott el az újévi fogadáson,⁸⁸ úgy vélem, nem érdektelen. *Különösen is figyelemreméltó az a rész, amelyben Horthy tengerenagy mély hálóját* fejezi ki a Szentatyának a magyarok iránt tanúsított jóindulatáért.

Az újévi beszéd szövege a következő:⁸⁹

„Köszönöm uraim a jókívánásokat, melyeket a legszívélyesebben viszonzok. Ezeréves múltunk talán a legszomorúbb esztendeje zárult le a tegnapi nappal. Ratifikáltuk a békét, mely kíméletlenül darabokra tépte hazánkat. Ratifikáltuk az események kényszerítő hatása alatt annál is inkább, mert bízunk kellett azokban az ígéretekben, melyeket a békeszerződést kísérő levélben kaptunk.⁹⁰

Keresni fogjuk szomszédainkkal a megértést s erre a megértésre náluk is számítunk. Osztrák szomszédunkkal évszázadokon át a legszorosabb viszonyban voltunk s azt szeretnők, ha a jövőben újra őszinte baráti viszony állhatna fenn. Nagy kérdések vannak közöttünk függőben, amelyeket most, amikor már ott több megértésre számíthatnánk, barátságos tárgyalások útján egymás közt kell megvitatnunk és megoldanunk, nehogy a testvéri érzés az ellenkezőbe csapjon át.

A többi külállamokkal való jó viszony ápolása és fejlesztése lesz külpolitikánk alapja. Örömmel állapíthatom meg, hogy a magyar ügygel szemben érzett rokonszenv, vagy legalább megértés már több államban kifejezést nyert.

Különös hálával óhajtok még megemlékezni a pápa Öszentségéről velünk szemben mindenkor tanúsított jóindulatáért, valamint azokról az államokról, melyeknek rokonszenvre irántunk a háború okozta szenvedések enyhítésében is megnyilvánult. A nemes érzelmek e megnyilatkozásait a nemzet meleg köszönete kíséri.

88 A kormány tagjai újév napján előbb gr. Teleki Pál miniszterelnöknél jelentek meg, majd átvonultak a kormányzóság épületébe, ahol a kormányzó testületileg fogadta őket.

89 Az itt közölt magyar eredeti szöveg forrása: Magyar Távirati Iroda, 1920. január 1. 2. kiadás. Interneten: https://library.hungaricana.hu/en/view/NapiHirek_1921_01_1/?pg=1&layout=

90 Kisebbségvédelmi szerződések, Millerand-levél.

Belpolitikánk legfontosabb kérdése ma a konszolidáció és különösen gazdasági helyzetünk megerősödése. Szilárd akarattal kell nekifognunk, hogy minden segítőforrásunkat és energiánkat gazdasági helyzetünk javítása érdekében érvényesítsük. Ha kitartunk, célt is érünk.

Erősöknek, egységesekeknek, keresztény erkölcsből, nemzeti érzéstől áthatottaknak kell lennünk, mert hiszen csak ezen erkölcsi értékeink maradtak meg csorbíthatatlanul, csak ezeken épülhet fel újra hazánk és Szent István koronájának régi fénye.

Az új esztendő küszöbén legfőbb óhajom, hogy a haza sorsába és ősi érenyeinkbe vetett rendíthetetlen hitem bizalommal töltsse el az egész nemzetet és velem együtt mindenki emelt fővel tekintsen az új esztendő elé.”

Amint Eminenciád rögtön látni fogja, a kormányzónak ez a beszéde Magyarország kül- és belpolitikájának valóságos programját tartalmazza.

Ezzel kapcsolatban engedtessek meg, hogy kifejtsek néhány megfontolást Eminenciád előtt.

Ami a kormányzónak a külföld szimpátiájára utaló szavait illeti, a legutóbbi események azt mutatják, hogy Magyarország túlzott illúziókban ringatja magát. Nem térek ki azokra a reményekre, amelyeket itt a területek visszaszerzésére nézve táplálnak, a trianoni békeszerződést kísérő, közismert Millerand-levélre alapozva. Ezt a reményt a kormányzó idézett beszéde világosan kifejezte, és gr. Teleki külügyminiszter a minap egyértelműen megerősítette. Ő azt mondta nekem, hogy szerinte a szövetségesek háttérmegeállító bizottsága rendkívüli felhatalmazást fog kapni, és ezért minden remény megvan arra, hogy több elesatolt terület visszatér Magyarországhoz. Azonban ezzel a véleményemmel ellentétben az antant itteni katonai és diplomáciai képviselői azt állították nekem, hogy a Párizsból kapott kifejezett parancs szerint szigorúan ragaszkodniuk kell a trianoni békeszerződés végrehajtásához. Egyébként az újabb fejlemények is mutatják, hogyan viszonyul az antant Magyarországhoz. Egyrészt: a békeszerződés ratifikálásával kapcsolatos ultimátum szigora felesleges volt, ha figyelembe vesszük, hogy a budapesti kormány már biztosította őket afelől, hogy napokon belül benyújtja a parlamentnek a ratifikációs tervezetet. Másrészt: a rapallói szerződés,⁹¹ az itteni olasz biztos folyamatos szimpátia-nyilatkozatai ellenére, nem tekinthető Olaszország baráti lépésének Magyarország felé. Harmadszor: épp tegnap hozták az újságok a hírt, hogy az antant sürgeti a nyugat-magyarországi területek átadását Ausztriának. Ez a hír nagyon nagy hatást váltott ki, az újságcikkek hevesen kikeltek az antant ellen, és az Ausztriával megkezdett kereskedelmi megállapodások felmondásával fenyegetnek. Nos, ezek az események elég világosan mutatják, hogy a magyar politikusoknak az antant szimpátiájára vonatkozó reményei milyen kevéssé megalapozottak.

A kormányzónak a szomszéd országokkal való jó és szívélyes kapcsolatokra vonatkozó szavai sokkal inkább egy vágyat takarnak – mi több, létfontosságúak volnának Magyarország számára –, de a megvalósításuk sosem volt ilyen nehéz. Ausztriával kapcsolatban már említettem, hogy a már kezdeményezett jó gazdasági kapcsolatok veszélybe

91 Szerződés Olaszország és Jugoszlávia között, 1920. november 12. A benne foglaltak értelmében létrejött Fiume Szabadállam, amely az 1924. január 27-én aláírt, Fiumét Olaszországnak adó római egyezmények aláírásáig állt fenn.

kerültek. Ami Csehszlovákiát illeti, a budapesti csehszlovák követ⁹² karácsony előtt értesítette az antantmissziók vezetőit arról, hogy magyar katonák felkelést akartak provokálni Szlovákiában, és – amint az antant egyik tábornoka megerősítette nekem – ez az összeesküvés valóban létezett és megvalósítás előtt állt, s ami még rosszabb, a budapesti kormány tudott róla. A kormány, igyekezve enyhíteni a dolgot, parancsot adott a megakadályozására, de csak akkor, amikor az összeesküvés az antant katonai missziójának tudomására jutott, amely tiltakozott gr. Telekinél.

Jugoszláviával és Romániával ugyan nem ennyire feszült a helyzet, de érthetően kölcsönös bizalmatlanság jellemzi. Tehát féltő, hogy a kormányzó beszédében kifejezett minden jó szándék, miszerint baráti kapcsolatokat akar ápolni a szomszéd népekkel, legyőzhetetlen akadályokba ütközik.

A kormányzó által elsorolt külpolitikai célok közül – szerény véleményem szerint – az egyetlen pozitív és reális elem az államfőnek a munkára és az ország gazdasági konsolidációjára való felhívása, amelyre Magyarország jövőjét biztonsággal alapozni lehet.

10

MAGYARORSZÁG ÚJ KÜLÜGYMINISZTERE

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 313. sz. jelentése

Budapest, 1921. január 19.

Államtitkársági iktatószám: 17507

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 63r-63v

Mínuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.3, foll. 223rv-224r

Érkeztetés ikt. sz. 17530.

Hivatkozva 5. sz. rejtjeles táviratomra, amelyet a mai napon küldtem tisztelettel Eminenciádnak, úgy vélem, kötelességem hozzáfűzni néhány információt a Magyar Királyság új külügyminiszterével, dr. Gratz Gusztáv* úrral kapcsolatban.

Gróf Teleki Pál miniszterelnök úr legutóbb, amikor fogadott, igen dicsérte dr. Gratz urat, ragyogó intelligenciájáról, kifinomult tapintatosságáról és mindenekelőtt a pénzügyekben való kiemelkedő jártasságáról beszélt, ugyanis Gratz bankigazgató volt, az egyetemen a közgazdaságtan professzora, ezenkívül egy hatalmas ipari egyesület elnöke is.⁹³ Gr. Teleki elmondta, hogy éppen pénzügyi tehetsége miatt választotta őt külpolitikai munkatársának, mert szükségesnek tartotta, hogy dr. Hegedüs* pénzügyminiszter mellett még egy szakember legyen a kormányában a mostani időszakban, amikor minden nemzet külpolitikájának sarokköve, különösen a rendkívül szegény Magyarország esetében, a gazdaság- és pénzpoltika, és ennek így is kell lennie.

92 Budapesten a csehszlovák követ 1919. szeptember 12. és 1921. január 10. között Václav Lejhanec volt. Lásd: *Plíručka o navázání diplomatických styků a diplomatické zastoupení Československa v cizině a cizích zemí v Československu 1918-1985*, AFMZV (A csehszlovák külügyminisztérium levéltára), Prága 1987. Lásd még: <http://forum.valka.cz/topic/view/26941/Sefove-diplomatickych-misi-28-10-1918-25-2-1948>

93 1912-től a Gyáriparosok Országos Egyesületének ügyvezető igazgatója volt.

Ami az új külügyminiszter politikai beállítottságát illeti, Gratz meggyőződéses liberális, a régi iskolához tartozott. Hosszú időn át a „Pester Lloyd” című, erősen liberális-zsidó napilap főszerkesztőjeként tevékenykedett.⁹⁴

Amikor nemrég Bécsben jártam, megismerkedtem vele, komoly és visszafogott ember benyomását keltette. Vallását tekintve protestáns.

Ilymódon a magyar protestantizmus és a liberalizmus, Hegedüs pénzügyminiszteri kinevezésével aratott győzelmén kívül egy újabb diadallal dicsekedhet, Gratznak a külügyminiszteri kinevezésével, míg az első Teleki-kormányban ezt a két tárcát két katolikus, a keresztényszocialista párt tagjai töltötték be.⁹⁵

Ez megerősíti azt, amit tegnap 311. sz. tiszteletteljes jelentésemben volt szerencsém kifejteni Eminenciádnak.⁹⁶

11

POLITIKAI HÍREK

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 348. sz. jelentése

Budapest, 1921. február 3.

Államtikársági iktatószám: 17510

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 65r-67v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.1, foll. 17rv-19rv

Érkeztetés ikt. sz. 17530

Gróf Apponyi Albert, a magyar politikai és szellemi élet egyik legtöbbet szereplő személyisége a napokban tért vissza Párizsból. Utazásának célja az volt, hogy eleget tegyen annak a meghívásnak, amelyet a Nemzetek Szövetsége Nemzetközi társaságának vezetőségi ülésére kapott. Bár gr. Apponyi küldetése nem volt hivatalos jellegű, de személyiségére és arra a tényre való tekintettel, hogy ő vezette a magyar küldöttséget a trianoni békekonferencián, nem volt nehéz feltételezni, hogy párizsi tartózkodása folyamán megbeszéléseket fog folytatni francia politikusokkal hazája fájdalmas helyzetéről. Ezért kerestem vele a kapcsolatot, mihelyt értesültem Budapestre érkezéről, és, úgy hiszem, nem lesz érdektelen, ha beszámolok Eminenciádnak arról, amit ez a kiváló férfi volt szíves elmondani a francia fővárosban tartott megbeszéléseiről és az ott szerzett benyomásairól.

Gr. Apponyi hosszan, és mint nekem elmondta, nyílt szívvel tudott beszélni Millerand köztársasági elnök úrral. A francia nemzet első embere biztosította őt arról, hogy kormánya mindenben Magyarország segítségére lesz az ország újjáépítésének nehéz munkájában, de (ez a Millerand úr által használt pontos megfogalmazás, tette hozzá a gróf) *mindenkor szem előtt fogja tartani a szövetségesei felé vállalt kötelezettségeket*. Természetesen (mondta ki a gondolatomat Apponyi), ez a megfogalmazás elég tágan értelmezhető ahhoz, hogy konkrét reményeket ébresszen Magyarországon. Gr. Apponyi,

94 Helyesen: vezércikk-írója, munkatársa.

95 Előbb a külügyminiszter – miniszterelnökként, ideiglenesen – Teleki Pál volt, a pénzügyminiszteri posztot pedig Korányi Frigyes* töltötte be.

96 Kötetünkben nem közöljük.

miután utalt arra a levélre, amelyet maga Millerand úr csatolt a trianoni szerződés szövegéhez, amikor megküldte azt a magyar kormánynak, élénk vitába bonyolódott, amelyben Millerand igyekezett kisebbiteni a levélben tett ígéretek jelentőségét, Apponyi pedig igyekezett bizonyítani neki, hogy a levélben foglalt ígéretek túlmentek a határmegállapító bizottság rendes hatáskörén. Millerand – mondta Apponyi – nem válaszolt az általa előadott érvekre, és a megbeszélésnek nem volt konkrét eredménye.

Aztán Millerand váratlanul szóba hozta a magyar királyság dinasztikus kérdését, és határozottan kijelentette, hogy az antant államai soha nem fogják megengedni, hogy a Habsburg-ház visszatérjen a magyar trónra. Apponyi azt válaszolta, hogy a nemzet tiltakozni fog az antant ilyen beavatkozása ellen a magyar belügyekbe, és csak erő alkalmazása esetén fogadhatja el a király nélküli királyság abnormális helyzetének fennmaradását, mert szerinte nem lehet elképzelni más megoldást, mint a Szent István koronájával már megkoronázott király visszatérése, amíg ő életben van, vagy nem mond le a trónról. Ezzel kapcsolatban a gróf – aki Svájcban meglátogatta az uralkodót – közölte velem, hogy megghiúsult IV. Károly szeszélyes ötlete, aki tavasszal mindenképpen vissza akart térni Budapestre. Erről már volt szerencsém beszámolni Eminenciádnak f. év nov. 16-án kelt, 126. sz. tiszteletteljes jelentésemben.⁹⁷

Gr. Apponyi nem tudott beszélni Briand úrral*, akit túlságosan lefoglalt a francia kormányválság. Tárgyalt viszont Paléologue* és Berthelot* urakkal, akik mindketten a francia külügyminisztérium politikai osztályának vezetői.

A gróf beszámolt nekem a két említett úrral folytatott megbeszélésekről is. Paléologue azt a véleményt vallja, hogy a francia keleti politikának Magyarország kell legyen a központja. Berthelot viszont meg van győződve arról, hogy Prága a francia keleti politika kulcsa, és lelkes csodálója Eduard Beneš úrnak*, Csehszlovákia külügyminiszterének. Lényeges különbség, tette hozzá mosolyogva a gróf, de ez, sajnos, megváltoztathatja Franciaország magatartását Magyarországgal szemben, attól függően, hogy Paléologue vagy Berthelot befolyása érvényesül.

Párizsban Apponyi lehetőséget kapott arra, hogy kifejtse a magyar kormány álláspontját is (amelyről indulása előtt egyeztetett a kormánnyal) Nyugat-Magyarország kérdéséről. Világosan értésre adta, hogy Magyarország nem engedhet ezen a ponton, és ha el is kell tűrnie, hogy az ellenségei elcsatolják a területének egy részét, azt nem tudja és nem is kell eltűrnie, hogy Ausztria, amely tegnap még szövetségese és társa volt, élve az alkalommal, szintén területeket szakítson el tőle. Apponyi értelmezése szerint az antant nem támasztana nehézségeket és annyiban hagyná a dolgokat, ha Magyarország Ausztriával egyetértésre jutna ebben a nehéz kérdésben.

Látogatóm még elmondta, hogy Párizsban beszélt a tavasszal várható vörös invázió kelet felől fenyegető veszélyéről. Véleménye szerint azonban, különösen a francia katonai hatóságok nem veszik komolyan ezt a veszélyt. Szerintük ugyanis kevésbé valószínű, hogy a szovjet haderő megkockáztasson egy nagyszabású katonai műveletet a saját bázisától ennyire távol eső ponton. Továbbá Párizs attól fél, Apponyi szerint, hogy a vörös veszélyt a magyarok ürügyként használják fel, hogy újra felállítsák a hadsereget és kísérletet tegyenek valamilyen visszavágásra.

Gróf Apponyi benyomása, mindent egybevetve, a következő: Franciaországnak nem lenne teljesen ellenére, hogy politikailag is támogassa Magyarországot, azonban túlságo-

97 Lásd fentebb, 59sk.

san elkötelezett a szövetségesek, és különösen a kisantant államai felé. Apponyi befejezésül azt mondta, hogy ma Magyarország legfőbb ellensége Anglia. Lloyd George* a Munkáspárt kezében van, és ez a párt, amelynek a képviselői Magyarországról visszatérve túl ijesztő jelentésekben számoltak be az országban uralkodó fehérterrortól, nem enged meg más politikát Anglia miniszterelnökének, mint a nyílt és határozott ellenségességet.

12

A TELEKI-KORMÁNY LEMONDÁSA. AZ ÚJ BETHLEN-KORMÁNY

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 545. sz. jelentése

Budapest, 1921. április 16.

Államtikársági iktatószám: 21809

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 69r-72r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.3, foll. 230rv-235rv

Válasz: 21832 ikt. sz. alatt, 1921. június 11-én

Folytatom, amit f. hó 14-én, illetve 15-én kelt, 12. és 13. sz. tiszteletteljes távirataimban elkezdtem.⁹⁸

Amint már volt szerencsém referálni Eminenciádnak a f. év március hó 31-én kelt, 6. sz. rejtjelezett táviratomban, a Teleki-kormány bukását Károly király magyarországi látogatása miatt biztosra lehetett venni. Ebben az országban ez az esemény nem maradhatott belpolitikai következmények nélkül, amint már utaltam rá Eminenciádnak f. hó 3-án kelt, 504. sz. jelentésemben.⁹⁹

A jelenlegi Nemzetgyűlésben lévő számtalan politikai pártfrakció egy időre félretette a köztük dúló viszálykodást, és látva az antant, valamint a kisantant államok határozott fellépését bármiféle Habsburg-restauráció ellen, valamennyien megszavazták a napirendet, amely megerősíti a nemzet akaratát, miszerint hűek maradnak az 1920. január 1-jei törvényhez, amely ideiglenesen Horthy Miklós kormányzó úr kezébe helyezi a legfőbb államhatalmat (lásd az idézett jelentést).

Azonban alighogy elült a vihar, amint Károly király átlépte a magyar határt, a különböző pártok újra fölveték harci állásaikat. A fenyegető válság híre egyre valóságosabbnak bizonyult. Az, hogy gr. Teleki közzétette Károly király kiáltványát (amelyet f. hó 7-én kelt, 514. sz. jelentésemben elküldtem Eminenciádnak), katasztrófát okozott.¹⁰⁰

A kispárt, amelyben mindenki a szabad királyválasztás híve, politikai érzelmeiben sértve érezte magát amiatt, hogy a miniszterelnök nyilvánosságra hozta a királyi proklamációt. Vezetőjük, Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszter hevesen tiltakozott gr. Telekinél és benyújtotta a lemondását, ezzel pedig tarthatatlanná tette az egész kormány helyzetét.

⁹⁸ Hivatali példányait lásd: ASV, Nunz. Ap. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2. Mivel táviratokról van szó, kötetünkben nem közöljük.

⁹⁹ Kötetünkben nem közöljük.

¹⁰⁰ Ezt a jelentést kötetünkben nem közöljük. Hivatali példányát lásd: ASV, Nunz. Ap. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 69rv-77rv.

A Teleki-kormány ellen hangolta a kedélyeket dr. Gratz külügyminiszter beszéde is, amikor a parlamentben magyarázatot adott a kormány által Károly király magyarországi megjelenésekor tanúsított magatartásra. Ez a kifejezetten legitimista beszéd, tele olyan mondatokkal, amelyek hevesen tiltakoztak a külföldi hatalmak Magyarország belügyeibe való beavatkozása ellen, nem tetszett a kiscgazdáknak túlságosan nyílt és határozott király- és Károly-párti megállapításai miatt, és dr. Gratz jónak látta lemondani, amint arról f. hó 4-én és 8-án kelt, 8. és 10. számú távirataimban tisztelettel tudósítottam Eminenciádat.¹⁰¹

Néhány napig Teleki megpróbált magyarázatokkal, engedményekkel és egyezkedéssel óvatosan lavírozni, ám a kiscgazdák erős ellennyomást gyakoroltak rá, továbbá követelték, hogy kapják meg a belügyminisztériumot, és hogy szavazzanak meg egy törvényt a termények szabad eladása érdekében, ugyanis jelenleg az állam elővételi jogot élvez; a nyomás olyan erős volt, hogy Telekinek 14-én be kellett nyújtania lemondását a kormányzónak, aki azt elfogadta, és Bethlen Istvánt* kérte fel kormányalakításra.

Megbízható forrásból értesültem arról, hogy a lemondás okai között a kormányzó és Teleki gróf nézetkülönbségei is szerepeltek.

F. hó 12-én az újságok közölték a kormányzó egyik napiparancsát, amelyet f. év március 30-án a csapatokhoz intézett; ebben Horthy megdicsérte a magyar katonákat, és megköszönte nekik a legutóbbi események alkalmával tanúsított hűségüket (lásd idézett jelentésemet). Nos, Teleki gróf, aki helyeselte ugyan az említett napiparancs tartalmát, jobban szerette volna, ha a sajtó nem hozza nyilvánosságra, azonban Horthy másként vélekedett erről. Így az államfő és a miniszterelnök között nézeteltérés támadt, ami azonban nem volt a jelenlegi válság végső oka.

14-én este félhivatalos közlemény jelent meg a Teleki-kormány lemondásáról és gr. Bethlen István megbízásáról, akit már a válság kezdete óta mindenki úgy emlegetett mint az új kormányfőt.

Végül f. hó 15-én délelőtt hivatalosan közzétették a kormányzó levelét, amelyben elfogadta a Teleki-kormány lemondását, egy másik közleményt, amelyben kinevezte gróf Bethlen Istvánt miniszterelnökké, és egy harmadik közleményt, amelyben *megerősítette* Hegedüs urat a pénzügyi tárca élén, Hegyeshalmy* urat mint kereskedelmi minisztert, Nagyatádi Szabó István* urat a földművelésügyi, Mons. Vass Józsefet a kultuszminiszteri, Tomcsányi* urat* az igazságügy-miniszteri, Belitska* altábornagyot pedig a honvédelmi miniszteri tárca élén, és *kinevezte* gróf Bánffy Miklóst* külügyminiszterré, gróf Ráday Gedeont* belügyminiszterré, Mayer János* képviselőt közlélemezési miniszterré, Bernolák Nándor* professzor urat pedig munkaügyi miniszterré. Ezenkívül a külügyminiszter átmenetileg megbízást kapott a nemzeti kisebbségek, a földművelésügyi miniszter pedig a kiscgazdák minisztériumának vezetésére. A három közlemény dátuma folyó hó 14-e. Ez a dátum világosan jelzi a válság megoldásának szokatlan gyorsaságát, és arra enged következtetni, hogy már régóta folyhattak az előkészületek a Teleki-kormány utódlására.

Az új kormány politikai programja mind bel-, mind külpolitikai téren az előző kormány tevékenységének szerves folytatása, vagyis, amint a fent említett félhivatalos közlemény szól: nemzeti, keresztényi irányvonalat követ, a kiscgazdák érdekeit tartja szem előtt, és a trianoni békeszerződés végrehajtásának alapján áll.

¹⁰¹ Kötetünkben nem közöljük.

Az új kormány miniszterei közül – Mons. Vass Józsefen kívül, akit 1920. okt. 28-án kelt, 57. sz. jelentésében már bemutattam Eminenciádnak,¹⁰² – gr. Bethlen István miniszterelnök és gr. Bánffy Miklós személye a legérdekesebb.

Mindketten protestánsok, a híres Tisza Istvánnak* és politikájának követői, mindketten liberálisok. Tehát a protestantizmusnak egy újabb térhódítása (a tizenegy miniszter közül csak négy katolikus) és egy újabb lépés a liberális elvek győzelme felé, amelyeknek itt régen meggyökeresedett hagyományai vannak, és komolyan azzal fenyegetnek, hogy politikai téren abszolút hatalmat szereznek, amint már jeleztem Eminenciádnak 1920. december 24-én kelt, 245. sz. és 1921. január 18-án kelt, 311. sz. jelentéseimben.¹⁰³

Gróf Bethlen István miniszterelnök 1874-ben született. Első ízben 1901-ben került a parlamentbe liberális programmal, majd 1905-ben függetlenségpárti képviselő lett, ezt követően, 1910-ben Kossuth-párti, később pedig Tisza-párti lett. Károlyi forradalma idején visszavonult a politikától. Kun Béla* rendszere idején¹⁰⁴ Bécsbe költözött, ahol a szege-di ellenkormány érdekeit képviselte. A legutóbbi választásokon a kisgazdák juttatták be a Nemzetgyűlésbe, akikkel később szakított, és belépett a függetlenségpártiak kicsiny frakciójába. Jellemét tekintve nyugodt és komoly férfi, energikus embernek tartják, igen tapintatos és nagyon intelligens. Annak ellenére, hogy protestáns, nem tartják katolikusellenesnek.

Az 1873-ban született Bánffy Miklós gróf úr, a külügyminiszter nem nagyon ismert a politikában és teljesen új a diplomáciában. 1901-ben ő is liberális programmal lett parlamenti képviselő, majd a Nemzeti Munkapárt¹⁰⁵ tagja lett. Őt jelölték ki londoni magyar követnek, azonban mindeddig nem foglalta el az állomáshelyét.¹⁰⁶ Diplomáciai pályáját nem befolyásolja, hogy a katasztrófa után Angliában buzgó propagandát fejtett ki Magyarország javára. Angliában számos barátja van, akik legutóbb – mint mondják – a Lordok Házában az ő inspirálására tartottak beszédeket Magyarország mellett. Igen jó kapcsolatot ápol az itteni brit főbiztossal, és a kinevezését nagyon kedvezően fogadta a francia főbiztos is. Talán ezért is nevezték ki, a legutóbbi események után? Lehetséges. Sokan ezen a véleményen vannak. Gr. Bánffyt azonban jól ismerik mint művészt és drámaíró. Az itteni operának intendánsa is volt. Gazdasági témákról is publikált elismert írásokat, amelyekben közép-európai vámuniót szorgalmazott.

Milyen lesz az új kormány tevékenysége, vajon sikeres és tartós lesz-e? Már megalkulását követően megkezdődött az ellenállás a kisgazdapártban, és a vezetőjüknek, Nagyatádi Szabó földművelésügyi miniszternek teljes tekintélyére szüksége volt, hogy meggyőzze az ellenvéleményen lévőket arról, hogy nem opponálhatnak egy olyan kormánynak, amelyben ők is képviselve vannak. A keresztény nemzetiek közül is sokan elégedetlenek az új kormánnyal. Ennek oka az, hogy a terv szerint a kultuszminisztérium államtitkárának Kovács István képviselőt szándékozzák jelölni, aki nem csupán protestáns, hanem radikális, hitehagyó, aki félbehagyta teológiai tanulmányait és esküdt ellensége a katolikusoknak (a törvény szerint a kultuszminiszternek katolikusnak kell lennie, de az államtitkár protestáns).

102 Lásd fentebb: 54skk..

103 Kötetünkben nem közöljük.

104 Kun Béla – bár mindenki őt tekintette a Tanácsköztársaság tényleges vezetőjének – valójában külügyi népbiztos volt, a Forradalmi Kormányzótanács elnöki posztját Garbai Sándor* töltötte be.

105 1910-től 1918-ig működött.

106 A köztudatban az terjedt el, hogy Bánffyt nyugati körutazásra küldték, hogy mint író propagandát folytasson Magyarországra érdekében.

A kormány első napjaitól igencsak keveset lehetne remélni. Ami azonban a Bethlen-kormány határozottabb lépésének tűnik, az a parlament feloszlatása és az új választások kiírása. A kormányzó és a legjobb politikusok mást se tesznek, mint különböző hangnemben panaszkodnak a jelenlegi Nemzetgyűlés több mint alacsony színvonalára, amely a vörös és zsidó forradalomra való reakcióként alakult meg, és amelyben minden olyan elem helyet talált, aki – ha csak szavakban is – antikommunistának és antiszemitának vallotta magát (lásd múlt év október 24-én kelt, 47. sz. jelentésemet).

Ezért vagy általános választások, vagy kormányváltás: ez az, ami rövid időn belül nagyobb valószínűséggel várható.

Az osztrák–magyar politika régi mottója – az egyetlen *végérvényes* dolog az *ideiglenes* – így fordítható le az aktuális magyar politikára: Magyarország politikai életében a *legstabilabb* dolog a *válság*.

13

VRANGEL TÁBORNOK KÖRLEVELÉNEK TOVÁBBÍTÁSA

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 580. sz. jelentése

Budapest, 1921. április 25.¹⁰⁷

Államtitkársági iktatószám: 21810

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594, fol. 73r

Válasz: 21832 ikt. sz. alatt, 1921. június 11-én

Alessio von Lampé vezérkari ezredes, az Orosz Hadsereg parancsnokának katonai képviselője a magyar kormánynál, megkért, hogy juttassam el Eminenciádnak azt a körlevelet, amelyet Vrangel tábornok írt Európa kormányainak azzal a céllal, hogy felhívja a figyelmüket szerencsétlen hadserege sorsára.¹⁰⁸

Teljesítem ezt a megbízást és csatolom az iratot.

[Körlevél a mellékletben: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594. 74r-76r. Mivel nem a magyar politikai helyzetről szól, nem fordítjuk magyarra.]

Bpest, acc. al N. 580

Au cours des derniers mois, la France, sans faillir un seul instant, n'a cessé de faire preuve d'une sollicitude cordiale et de porter le poids des dépenses élevées pour aider et subvenir aux besoins des éléments civils et militaires évacués de Crimée, concentrés a Constantinople et dans les camps de la region limitrophe. En vue de la nécessité de reduire les depenses, le Gouvernement Français vient de nous faire savoir qu'il se verra forcé a cesser dans quelques jours le ravitaillement des refugiés. En consequence, et afin que les

107 A jelentés érkezésének nyugtázása 1921. június 11-i dátummal, B-21832 (Segreteria di Stato) ikt. sz. alatt: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.1, ff. 23rv (eredeti).

108 Pjotr Nyikolajevics Vrangel monarchista tábornok volt, aki a cári Oroszország bukását követően újjászervezte az Orosz Hadsereget és evakuált az antant kezén lévő török területekre. Itt ő és társai a Szovjetunió megdöntését célzó tevékenység szervezésébe kezdtek, amelynek Vrangel – feltételezések szerint mérgezés általi – hirtelen halála vetett véget.

evacués de Crimée ne fussent placés devant une vraie catastrophe, le Gouvernement de la République se prononce avec la plus grande décision en faveur des mesures immédiates tendant à la dislocation des groupes de réfugiés civile et à la dislocation des éléments militaires, qui se trouvent à la charge de la France. Dans ce but, les issues recommandées par le Gouvernement Français consisteraient d'une part: à donner le plus grand développement possible à l'émigration russe au Brésil. Toutefois les conditions d'existence des colons éventuels restent imprécises et il semble qu'il ne s'agit pas de les doter de terrains pour la culture individuelle, mais de les employer comme main d'oeuvre agricole sur les grandes plantations privées de l'état de San Paulo. D'autre part: à repatrier les réfugiés en Russie Sovietiste. Aucune garantie ne saurait être stipulée en leur faveur de la part du Gouvernement Bolcheviste. Le Gouvernement Français recommande de prendre toutes les mesures nécessaires pour prévenir les réfugiés civils et militaires du sort lamentable qui les attend s'ils ne font pas leur choix entre les deux éventualités envisagées, c'est à dire l'émigration ou bien le repatriement en Russie. [f. 75r]

Portant une lourde responsabilité pour l'existence et la vie des patriotes Russes qui pendant trois ans ont lutté pour l'affranchissement et le bonheur de la Patrie, j'ai le devoir moral de les mettre en garde contre des décisions qui sont la nature à mettre leur vie même en péril, ou bien à leur créer des dures conditions d'existence.

Les événements qui se déroulent en Russie, l'esprit de vengeance qui anime les tribunaux extraordinaires communistes, le système pratiqué par ceux-ci de massacrer les otages sans exception, font prévoir que les soit-disant contre-révolutionnaires, du point de vue des communistes, sont d'avance voués à la destruction, même s'il s'agit de ceux rentrant volontairement en Russie.

En ce qui concerne l'émigration au Brésil, et comme il a été dit plus haut les données précises des conditions auxquelles les colons seront reçus font entièrement défaut, de même que les conditions qui régiront leur retour éventuel dans leur patrie. Ces précisions sont indispensables en vue d'écarter les appréhensions possibles, notamment que les colons pourraient se trouver dans une situation voisine de celle de la servitude.

La conclusion qui s'impose est claire: il est de mon devoir de mettre avec toute la décision possible mes compatriotes et compagnons d'armes en garde contre la deuxième éventualité indiquée et de les prévenir des conditions imprécises de la première.

Je fais chaleureusement appel au monde civilisé tout entier afin qu'aide soit prêtes à ceux qui dans leur dévotion sans borne à leur Patrie et pour son affranchissement, ont versé sans compter leur sang; à ceux qui ont les premiers fait face et ont reçu le premier choc du bolchévisme, dans l'intérêt de l'Europe tout- [f. 76r] tière; à ceux qui jusqu'au bout sont restés fidèles aux Alliés.

Ce n'est non seulement pour continuer la lutte contre le bolchevisme qui ce meurt qu'il faut conserver les éléments disciplinés et organisés evacués de Crimée; c'est pour conserver la force publique dont la Russie aura un besoin vital et pressant au jour où le bolchevisme s'effondrera et sera inmanquablement suivi par une ère de chaos et d'anarchie inexplicables. La pacification et la reconstruction de la Russie est une condition essentielle à la pacification et à la stabilisation de tout de monde civilisé. Toutes les puissances ont intérêt à hâter cette pacification.

La France qui a cruellement souffert et souffre encore des suites de la guerre mondiale et des sacrifices immenses qu'elle a faite ne peut seule porter le fardeau de l'entretien des réfugiés civils et militaires de Crimés. Je fais appel à tous les peuples à leur Gouver-

nements et à la Ligue des Nations, puissent-ils prendre sur eux une part de ce fardeau et contribuer, d'un commun effort au sujet et à la conservation des éléments et des forces qui sont nécessaire à la reconstruction de la Russie et sans lesquels cette oeuvre vitale sera inévitablement retardée.

(Signé) G é n é r a l W R A N G E L.

Pour copie conforme:

le Colonel Breveté R.N.

(Signé) P O D T C H E R K O F F.

Pour copie conforme.

Captaine Baron Rosen [m. p.]

14

HORTHY KORMÁNYZÓ BESZÉDE

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 718. sz. jelentése

Budapest, 1921. május 28.¹⁰⁹

Államtitkársági iktatószám: 21832

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 77r-78r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.1, foll. 21rv-22rv

Eminenciád figyelmébe ajánlom Horthy kormányzó Őfőméltósága tegnapi beszédét, amelyet a helyi viszonyokat tanulmányozó svájci delegáció előtt mondott el; úgy vélem, nem lesz érdektelen.

Miután megköszönte Svájcnak mindazt, amit tett Magyarországért, és emlékeztetett azokra az ismert, fájdalmas eseményekre, amelyeket az ország legutóbb átélt, Horthy tengernagy a következőket mondta:

„Amint a svájciak rövid itt-tartózkodásuk alatt bizonyára megtapasztalhatták, nem ülünk tétlenül, hanem dolgozunk. Nyilván szükségünk volna nyersanyagra és szénre a bányáink számára, fémre a kohóink számára, alapanyagra a vasutaink számára; de mindezek ellenére fáradhatatlanul és szakadatlanul dolgozunk, mert bátorságunk nem fogyott meg, ugyanis élni akarunk és bízunk a jövőben és a végső igazságtételen. Nem vagyunk koldusok. Amikor MacCormick amerikai szenátor megkérdezte tőlem, szükségünk van-e segítségre, határozott *nemmel* feleltem. Más úton akarunk kilábalni a katasztrófából, más eszközökkel akarunk újjáépíteni, törhetetlen energiával akarunk haladni Magyarország megújításának útján. Keltsék bár rossz hírüket, támadjon ellenünk a rosszakarat vihara, folytatjuk utunkat, amely végezetül el kell vezessen minket a célunkhoz. Bízunk népünk egészséges erejében. Mint tengerész életem nagyobb részében távol voltam a hazámtól, kétszer körüljártam a világot, számos népet megismertem, de egy népnek sincsenek jobb tulajdonságai, mint a magyarnak. A magyar nép világos gondol-

¹⁰⁹ A jelentés érkezésének nyugtázása 1921. június 11-i dátummal, B-21832 (Segreteria di Stato) ikt. sz. alatt: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.1, ff. 23rv (eredeti).

kodása, igazságérzete, munkakedve és tehetsége, kiváló intelligenciája és konkrét ügyessége minden tevékenységi körben egyedülálló; és egy ilyen népnek végül boldogulnia kell. Ezért én hiszek abban, hogy Magyarország újjáépítése hamarosan bekövetkezik, hogy a megújulásunk nem sokáig várat magára. És amilyen mértékben haladunk előre, olyan mértékben kell növekednie a külföld bizalmának is irántunk. Szerencsétlen módon torzított információk jutnak el Magyarországról külföldre. Azok a források, ahonnan ezek erednek, nem mindig tiszták, és azoknak az elemeknek a vak gyűlölete, akiknek a kommunizmus bukása után külföldre kellett menekülniük, gyakran befolyásolta a nyugati nemzetek Magyarországról alkotott véleményét. Minél több külföldi jön azonban hozzánk, annál inkább javul a helyzet ezen a téren. Mindenki meggyőződhet arról, hogy országunkban például rend uralkodik, hogy a fehérterror az mese, hogy vagyunk annyira demokraták, mint azok az országok, amelyeknek jellegzetes vonása a demokrácia. Talán a bennünket ért szerencsétlenségben van egy kis szerencse is. Az események közelebb hoztak egymáshoz minket, akik a hazánkban maradtunk, a fájdalom és a remény összekovácsolt bennünket.”

Ez a beszéd, alázatos véleményem szerint, különösen is figyelemreméltó, mégpedig két szempontból. Egyrészt azért, mert a magyar nép hagyományos büszkeségének hiteles megnyilvánulása, amennyiben a magyarok sohasem tartották és ma sem tartják magukat alábbvalóknak más népeknél, bármennyire is megcsonkították, kirabolták és legyőzték őket. Másrészt azért, mert ez a beszéd kifejezi, hogy nyugalom, rend, munka és fejlődés van az országban, ami (a politikai életen kívül) ténylegesen fennáll, de amit a külföld nem tud az ellenséges sajtó hamis és elfogult beállításai miatt.

És úgy gondolom, hogy ezt a két elemet nem lehet figyelmen kívül hagyni, amennyiben véleményt akarunk alkotni a mai Magyarországról, vagy valamilyen intézkedést kell hozni ezzel az országgal kapcsolatban.

15

A KIRÁLYKÉRDÉS

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 840. sz. jelentése

Budapest, 1921. július 5.¹¹⁰

Államtitkársági iktatószám: 23732

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 610, foll. 4rv

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 81rv

Biztosnak vehető diplomáciai forrásból ismét értesültem egy olyan hírről, amely már napok óta folyamatosan hallható, nevezetesen, hogy Károly király a közeljövőben – augusztusról beszélnek – állítólag újból meg fogja kísérelni a visszatérést Magyarországra és talán Ausztriába is.

110 A jelentés érkezésének nyugtázása 1921. július 25-i dátummal, 23732 ikt. sz. alatt, lásd: S.RR.SS. AA.EE. SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 610, fol. 7r (fogalmazvány). Eredeti: N. B-23732 (Segreteria di Stato), ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, ff. 86r.

A hírt megerősíti egy közvetlen forrásból kapott másik információ is, amely szerint Károly ragaszkodik a trónra való visszatérés gondolatához. Nem sokkal ezelőtt ugyanis Őfelsége levélben fordult József főherceg Őfenségéhez, amelyben szemrehányást tett neki, amiért nem jelent meg legutóbbi magyarországi tartózkodása során. Továbbá határozottan megerősítette azt a szilárd szándékát, miszerint soha nem fogja megengedni, hogy a főherceg Magyarország trónjára lépjen, és [ha mégis megkísérli] kitagadja őt a Habsburg-ház tagjai közül. E levélre Ő királyi fensége azt válaszolta, hogy ő mindenkor kész elismerni Károly királyt Magyarország uralkodójának, amennyiben a nemzet őt akarja, viszont ha a magyar nép ellene foglalna állást és neki – a Főhercegnek – ajánlaná fel a koronát, úgy [József] a király fenyegetőzése ellenére is elfogadná azt. Ez megerősíti azt, amiről korábban, a múlt évi november 16-i, 126. számú jelentésemben¹¹¹ tisztelettel beszámoltam Eminenciádnak, és amit magától a főhercegtől hallottam.

16

A KIRÁLYKÉRDÉS

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 901. sz. jelentése

Budapest, 1921. július 15.¹¹²

Államtitkársági iktatószám: 23742

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 610, foll. 5rv-6rv

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 82rv-85rv

Hivatkozva folyó hó 5-én kelt, 840. számú jelentésemre,¹¹³ a következőkről van szerencsém tájékoztatni Eminenciádat a magyarországi királykérdéssel kapcsolatban.

Tegnap felkeresett engem Őfensége József főherceg. Nagyon határozottan megerősítette a hírt, miszerint Károly király Őfelsége a jövő hónapban, augusztus folyamán vissza óhajt térni Magyarországra. Kiegészítette az eseményre vonatkozó néhány újabb részlettel az információt, például azzal, hogy a király ez alkalommal Horvátországon át érkezne és Szombathelyen állna meg, ahol rendelkezéseinek megfelelően egy nagyobb létszámú fegyveres erő állomásozna, talán Lehár ezredes* parancsnoksága alatt, emellett Károly párthívei mindent előkészítenének, hogy a dolog szerencsés véget érjen.

[József] azzal folytatta, hogy feltárta előttem mindazokat a veszélyeket, amelyek szerinte a nemzetre várnának Károly ezen kalandja miatt, köztük a legnagyobb az – mondja a Főherceg –, hogy a kisantant államok fegyveresen megszállnák Magyarországot, és az antant országai is beváltanák a korábbi fenyegetéseiket, amelyeket a Habsburgok Magyarországra való visszatérése esetén [kilátásba helyeztek].

Ő királyi fensége végezetül megkért, hogy mindezt hozzam Eminenciád tudomására azzal a kéréssel, hogy Eminenciád szíveskedjen kipuhatolni – tekintettel a fent említett veszélyekre, amelyek Magyarországot fenyegetnék Károly király visszatérése esetén –,

¹¹¹ Lásd fentebb, 60skk.

¹¹² A jelentés érkezésének nyugtázása 1921. július 27-i dátummal, 23742 ikt. sz. alatt: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 610, fol. 8r (fogalmazvány). Eredeti: N. B-23732 (Segreteria di Stato), ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, ff. 87r.

¹¹³ Lásd az előző jelentést.

hogy a Szentatya méltóztatna-e közbenjárni Ófelségénél a szóban forgó terv megvalósításának meghiúsítása érdekében. A beszélgetés alatt a Főherceg ismételten elmondta, hogy nem saját, személyes érdekeitől vezérelve kívánt beszélni erről, hanem kizárólag Magyarország és a Habsburg-ház érdekében.

Részemről kifejtettem Ófelségének, hogy az ilyen események sikere nagyban függ a titoktartástól, és ezért nagyon furcsa számomra, hogy a király terveiről már oly sok hír kering és annyira elterjedtek; mindazonáltal biztosítottam őt arról, hogy nem mulasztom el teljesíteni a kívánságát, és részletesen beszámolok majd Eminenciádnak.

Eleget téve e megbízatásnak, bátorkodom hozzátenni az ügygel kapcsolatos néhány észrevételemet. Alázatos véleményem szerint, ahhoz, hogy világosan lássuk a valódi helyzetet, tudni kellene, hogy komolyak-e és milyen mértékig válthatók valóra azok a fenyegetések, amelyeket az antant és a kisantant kilátásba helyezett a Habsburgok Magyarországra történő visszatérése esetére (amiről folyó év április 3-án kelt, 504. számú jelentésben¹¹⁴ beszámoltam Eminenciádnak).

Az antant budapesti képviselői számára a király visszatérése a világvégét jelentené; de amikor, például, az olasz követet megkérdeztem, hogy az ő kormánya esetleg mit tenne, konkrétan semmit nem tudott válaszolni. Szerb részről viszont azt mondják, hogy hadseregük több tisztje kifogásolta, hogy nem vonultak be Magyarországra már a király első, ez év húsvéti visszatérésének alkalmával. Ófelsége kísérete és itteni hívei körében teljesen más nézet terjedt el. A király egyik nagyon közeli bizalmasa rendkívüli meggyőződéssel igyekezett bizonyítani nekem, hogy egyáltalán nem jelentene veszélyt Ófelsége visszatérése Magyarországra. Ő így érvelt: az antanthatalmak csak néhány diplomáciai jegyzéket küldénének, és ezzel minden annyiban is maradna. Ami a kisantantot illeti, Románia nem vonulna fel Magyarország ellen, tekintettel a két ország uralkodói¹¹⁵ közti személyes kapcsolatokra; Csehszlovákia nem lenne képes fegyveres akcióra, mert a szlovákok megakadályoznák. Egyedül Szerbia maradna, de ha a mi [ti. királypártiak] fegyveres erőnk elegendő lenne ahhoz, hogy szembeszálljunk velük, a meccset megnyertük. Első alkalommal – húsvétkor – nem volt ennyi haderőnk, ezért, és csak ezért kellett a királynak lemondania a vállalkozásról. Ezúttal azonban rendelkezésünkre fog állni a szükséges haderő, így a vállalkozás sikerülni fog. A kormány sincs teljesen meggyőződve arról, hogy az említett fenyegetések valóra válnának. Például, néhány nappal ezelőtt a külügyminiszter megkérdezte az olasz követőtől: „tényleg igaz-e az, hogy Olaszország ellenezné Károly visszatérését?” Ezt magától Castagneto hercegtől tudom.

Így fest tehát a nemzetközi helyzet, amely, természetesen, nem teljesen világos. Ami a királykérdéssel kapcsolatos belpolitikát illeti, az még ennél is homályosabb. A főherceg megerősített számomra egy hírt, amely [korábban már] az én fülembe is eljutott, miszerint Horthy kormányzó letartóztatná a királyt, ha ismét megjelenne Magyarországon. Az elmúlt napok legjelentősebb eseménye viszont Friedrich képviselő politikai tevékenységének megélénkülése, amiről az 1920. október 24-én és november 14-én kelt, 47. és 117. számú jelentésekben számoltam be Eminenciádnak.¹¹⁶ [Miotán] Friedrich-t az elmúlt napokban felmentették azon vád alól, hogy részt vett volna a Tisza elleni összeesküvésben, amely a meggyilkolásához vezetett, megújult energiával tért vissza a politikai élet színpa-

114 Kötetünkben nem közöljük.

115 IV. Károly és I. Ferdinánd* román király (1914–1927).

116 Lásd fentebb, 50skk. és 56 skk.

dára, és számos szimpátiatüntetést és ünnepséget tartottak a tiszteletére. [Friedrich] egykori szabadkőműves, aki rövid ideig a keresztény párthoz tartozott, majd abból kivált, és egy kicsi, de erősen ellenzéki pártot alapított, amelyet az ő neve fémjelez. Hajdan József főherceget támogatta, aki miniszterelnököt csinált belőle rövid ideig tartó kormányzósága alatt, most pedig Károly mellett áll. Nem zárható ki, hogy ő és pártja is agitálnak a király következő visszatérése mellett, azonban ennek nyilvános jelei nincsenek.

Eminenciádnak bizonyára könnyebb megismerni az antant és a kisantant valódi szándékait ezzel kapcsolatban, de bármilyenek is legyenek azok, meg kell mondjam, hogy itt a legkomolyabb és legkiegyensúlyozottabb politikusok közül mindenki – a leginkább legitimitást is, mint gr. Apponyi – úgy vélekedik, hogy most nemcsak a királynak nem kellene még csak gondolnia sem a Magyarországra való visszatérésre, de a királykérdésről sem kellene szót ejteni ezekben a kritikus órákban, amelyeket Magyarország most átél, amikor el kell kezdeni a trianoni békeszerződés rendkívül kemény feltételeinek a teljesítését.

17

EGY EMIGRÁCIÓS OROSZ DIPLOMATA HIVATALOS ELISMERÉSÉRŐL

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1036. sz. jelentése

Budapest, 1921. augusztus 23.

Államtitkársági iktatószám: 25164

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 82v-82bis

Az itteni külügyminiszter azzal a kérdéssel fordult hozzám mint a diplomáciai testület doyenjéhez, hogy kollégáim és jómagam el kívánjuk-e hivatalosan ismerni Piotr P. Volkonszkij herceget mint annak a Párizsban székelő, orosz politikai szervezetnek a diplomáciai képviselőjét, amelynek elnöke Giers úr, miután a magyar kormány már elismerte őt. Azt feleltem, hogy instrukciót fogok kérni az Apostoli Szentszéktől ez ügyben, és alkalomadtán megkérdezem a többi diplomata véleményét is.

Miután megtettem ezt a második lépést, az angol¹¹⁷ és a francia¹¹⁸ főmegbízottak azt válaszolták, hogy ők nem ismerhetik el hivatalosan egy olyan orosz politikai szervezet diplomáciai képviselőjét, amelyet – mint a Giers-félét – az általuk képviselt kormányok nem ismertek el, de készek tárgyalni Volkonszkij herceggel, megadva neki minden tiszteletet, amely őt mint külföldi előkelőséget megilleti. Az olasz¹¹⁹ követ is csatlakozott ehhez a válaszhoz, de azt mondta nekem, hogy táviratozni fog az ügyben kormányának, és megígérte, hogy megküldi a választ, amely biztosan negatív lesz. Hozzá kell tennem, hogy a francia követ – fenntartva az álláspontját – jónak látja, ha a diplomáciai testület nem nehezíti meg a magyar kormány és a fent nevezett herceg hivatalos kapcsolatfelvételét, különösen annak a számos orosz embernek az érdekében, akik politikai védelem és irányítás nélkül tartózkodnak az ország területén.

117 Thomas Beaumont Hohler* (1871–1946), brit diplomata, angol főmegbízott.

118 Jean Dulcet* 1918. novemberétől 1919 áprilisáig budapesti antant-főbiztos, ismét Budapesten 1921-től 1923-ig ideiglenes ügyvivői minőségben.

119 Castagnetót Ercole Durini di Monza* (1876–1968), olasz diplomata és politikus követte, 1921–1929 között volt Budapesten.

A teljesség kedvéért még elmondom, hogy Volkonszkij herceg fölkeresett engem. Elmesélte oroszországi fogságának és annak a szegénységnek a fájdalmas történetét, amelybe az egész családját taszították. Büszkén emlékeztetett arra, hogy az Apostoli Szentszéknél akkreditált orosz követség munkatársa volt, és abban a magas megbecsülésben részesült, hogy kitüntették Nagy Szent Gergely kommandájával, végezetül nagyon kérte, hogy nyújtsak segítséget a küldetéséhez ennél a diplomáciai testületnél is.

Ezek után kérem Eminenciádtól a megfelelő instrukciókat a kérdéssel kapcsolatban, hogy tehát fölvegyem-e a hivatalos kapcsolatot Volkonszkij herceggel, ezzel elismerve őt Giers úr diplomáciai képviselőjének. Mielőbbi szíves válaszát várva...

18

A KIRÁLYKÉRDÉS BETHLEN MINISZTERELNÖK PÉCSI BESZÉDÉBEN

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1213. sz. jelentése

Budapest, 1921. október 22.¹²⁰

Államtitkársági iktatószám: 27240

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 610, foll. 39r-42v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 94rv-98rv

A nap eseménye Magyarországon – amelynek egy időre még a Nyugat-Magyarország kényes kérdését is sikerült elfeledtetnie a magyarokkal – Bethlen miniszterelnök nagy beszéde volt, amelyet tegnap Pécsen tartott,¹²¹ abban a városban, amely pár napja még szerb megszállás alatt állt.¹²²

A beszédnek két fő célja volt: egyrészt a kormány pontos programjának részletes kifejtése, másrészt annak demonstrálása, hogy egységes kormánypárt megalakítására van szükség annak érdekében, hogy véget lehessen vetni a jelenlegi, abszurd koalíciónak, amely két pártból áll, a keresztény nemzeti és a kisgazdapártból, amelyeknek egyetlen közös gondolata az, hogy egymás ellen küzdjenek az összes fontos és kevésbé fontos kérdésben (Lásd: 1920. október 24-én kelt, 47. számú jelentést).¹²³

A miniszterelnök által bemutatott kormányprogram első napirendi pontja a *Felsőház reformja* volt, amely, mint Bethlen megfogalmazta, „többé nem a régi, születési kiváltságon alapuló felsőház lesz, hanem egy új, amely egybegyűjti a nemzet gazdaságának, a kultúrájának, a társadalomnak és a közéletnek a színe-javát Magyarországon.” A második [pont] a *sajtótörvény* [megalkotása], hogy meg lehessen szüntetni a jelenlegi túlzott cen-

120 A jelentés érkezésének nyugtázása 1921. november 7-i dátummal: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 611, fol. 29r (fogalmazvány). Eredetije B. 27240 (Segreteria di Stato) ikt. szám alatt: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, fol. 150r.

121 Lásd: *Bethlen István gróf beszédei és írásai*. I. kötet. Genius, Budapest 1933. *A királykérdésről és a legitimizmusról*. Pécs, 1921. október 20. 191–198.

122 Pécsen (és a baranyai térségben) a szerb megszállás 1918–1921-ig tartott, miután a jugoszláv csapatok – annak ellenére, hogy a békekonferencia a várost és környékét Magyarországnak ítélte – bevonultak területre, amelyre főként gazdasági szempontból tartottak igényt. A szerbek célja a független Baranyai Köztársaság létrehozása volt. Részletesen lásd: Pécs szerb megszállása egy szerb újságíró szemével. Milan Glibonjski visszaemlékezései. Ford., a bevezetőt, a jegyzeteket és a névmutatókat írta, ... szerk. Hornyák Árpád. Pécs története Alapítvány, Pécs 2006.

123 Lásd fentebb: 50skk.

zúra hibáit, és az újságírást az erkölcsi nevelés szolgálatába lehessen állítani; a harmadik a *munkásvédelem reformja*, többek között a földreform lelkiismeretes végrehajtásával (lásd a 1920. december 1-jén kelt, 177. számú jelentést¹²⁴) és a pénzügyi helyzet javításával; a negyedik pedig a *választójogi reform*, amely átalakítja az 1918-as [választási rendszert], amely könnyen összeveszítette az embereket és a társadalmi osztályokat.

A miniszterelnök beszédének legfontosabb pontja azonban a kínos királykérdéssel foglalkozott. Ez a pont – amint egyébként a beszéd minden más pontja is – hosszadalmas viták tárgya volt gr. Bethlen és a politikai pártok vezetői között, és ezt tartották az alapkérdésnek a pártok esetleges összefogása, illetve az óhajtott egységes kormánypárt megteremtése szempontjából. Legfőképpen gr. Andrássy, a Keresztény Nemzeti Párt vezetője kérdezte, hogy pécsi beszédében a miniszterelnök a legitimitás elvéhez való ragaszkodást kívánta-e kifejezni a királykérdést illetően, amikor nem kívánta érinteni a megkoronázott király jogait, és alkotmányellenesnek nevezett minden olyan törekvést, amely a szabad királyválasztási jog kimondására irányul. Mindazonáltal a nevezett párt alkalmatlannak látta az időt a kérdés tárgyalására, és azt javasolta, hogy tartsák magukat az 1920. évi I. törvénycikk rendelkezéseihez (lásd az 1920. november 16-án kelt, 126. számú jelentést¹²⁵). Miután, mint látni fogjuk, gr. Bethlen elfogadta ezeket a pontokat, úgy tűnik, meg van alapozva a megegyezés gr. Andrássyval, és ezen az alapon az egységpárt megalakítása sem kétséges. Az egységpártban részt vennének a keresztény nemzetiek, a függetlenek, a kisgazdák pártjának mérsékeltebb elemei és néhány, jelenleg egy párthoz sem tartozó politikus, mint például gr. Apponyi. De ott van még a kisgazdapárt hajlíthatatlan tagjainak csoportja, a vezetőjük éppen a földművelésügyi miniszter, mindannyian megingathatatlanok a királykérdésben, és szabad királyválasztást követelnek.

Hogy a pártok annyira óhajtott összefogását mennyire lehet megvalósítani, azt a közeljövőben meglátjuk. Úgy vélem, addig is érdemes kitérnem – fordításban – a pécsi beszédben elhangzottakra, különösen a királykérdést illető részre, amely az ország többségének véleményét foglalja össze a bonyolult ügyben.

Miután [Bethlen] elmondta, hogy a királykérdés egyike azoknak, amelyeket szabadnapokon is lehet tárgyalni, miközben vannak ennél fontosabb problémák, amelyeket munkanapokon kell megbeszélni, az alábbiakat mondta erről a kényes és fontos kérdésről:¹²⁶

„A király 1918 novemberében eltávozott és megszűnt alkotmányos jogát gyakorolni. Távozása vis majornak volt következménye. Ez az állapot, amelyet akkor a forradalmi események teremtettek, ma is fennáll. Ennek az állapotnak jogi karakterisztikumát az összeült Nemzetgyűlés az 1920. évi I. t.-cikkben állapította meg, amely a trianoni szerződés, valamint a forradalom által teremtett helyzetet a következőképpen határozta meg: A törvény azt mondja, hogy megszűnt a királyi hatalom gyakorlása, megszűnt a pragmatika-szankciónak a közös és elválaszthatatlan birtoklásra vonatkozó része, megszűnt a 67. évi XII. t.-cikk érvénye. Az ezekből az állapotokból folyó konzekvenciákat a békeszerződés megkötése után

124 Lásd fentebb: 66skk.

125 Lásd fentebb: 60skk.

126 Itt a jelentés olasz fordításban közli Bethlen beszédének egy részét, amit a következő kiadás szövege szerint hozunk: *Bethlen István gróf beszédei és írásai*. I. kötet., Budapest, Genius, 1933. *A királykérdésről és a legitimitásról*. Pécs, 1921. október 20., 197–198.

fogja levonni a nemzet. A konzekvencia, melyre a törvény utal, nézeteim szerint a következő: Miután Magyarország független állammá lett és a trianoni szerződés arra kötelez minket – ami különben jól felfogott érdekünk is –, hogy függetlenségünket fel ne adjuk és hogy olyan intézkedésre, cselekvésre vagy szerződésre ne vállalkozunk, amely ezt a függetlenségünket érinteni alkalmas lenne, ebből az következik, hogy Magyarország uralkodója nem lehet egyúttal más ország uralkodója és csak az gyakorolhat királyi jogokat, aki elismeri, hogy a pragmatika-szankciónak az együttes birtoklásra vonatkozó határozmányai, valamint az 1867. évi XII. t.-cikk érvénytelenné váltak.

De mi következik már most ebből a posztulátumból arra a kontroverziára vonatkozóan, amely a legitimisták és a szabad királyválasztók között fennáll? Mindenekelőtt megállapítható, hogy ezen a nemzet akaratából az 1920. évi I. t.-cikk-ből, valamint a trianoni szerződésből leszűrt posztulátum nincsen ellentétben sem a legitimitás, sem a szabad királyválasztás elvével, legalább teoretice nincs, csak arra kötelezi Magyarország uralkodóját, hogy ezen posztulátum tekintetében nyílt garanciákat adjon. Mert e konzekvenciák elfogadása nélkül akár az egyik, akár a másik esetben a király uralkodói jogát nem gyakorolhatná.

Azonban meg kell állapítani azt is, hogy a királyi hatalom gyakorlása nemcsak jog, hanem kötelesség is. Alkotmányunk értelmében az alkotmányos királyi jogok gyakorlása másra át nem ruházható, azokat a király nem szüneteltetheti. A király az állam első funkcionáriusa és mint más választott vagy kinevezett funkcionárius helyéről el nem távozhat, kivéve a vis major esetét. Ha vis major, vagy forradalom megakadályozza őt jogainak gyakorlásában, addig, amíg a vis major tart, legitim jogai meg nem szűnnek, el nem enyésznek, el nem évülnek. De ha, megszűnt a forradalom, vagy a vis major, ebben az esetben uralkodói jogait gyakorolni újból köteles. Ha tehát ennek az egyik akadály, mint a jelen esetben is, hogy a király uralkodói jogainak gyakorolhatása bizonyos feltételek elfogadásától függ, akkor a királynak kell és döntenie kell afelett, hogy elfogadja azokat a feltételeket, amelyek felállítottak, mert a nemzet attól meg nem fosztható, hogy alkotmányos királya lehessen.

Ha királyság akarunk maradni, ettől a felfogástól el nem távolodhatunk, amely egyedül felel meg alkotmányunknak, de amely számol egyúttal a teremtett helyzettel is. Ma két szélső álláspont áll szemben egymással. Az ultralegitimistáknak és maguknak a szabad királyválasztóknak az álláspontja, kik detronizálni akarnak azonnal. Az egyik párt azt mondja, hogy az adott helyzetben a detronizáció iránt kell intézkedni. A szélső legitimisták csak az uralkodó jogait nézik, de nem azokat a jogokat, amelyekkel a nemzet bír a bekövetkezett világesemények következtében. A szabad királyválasztók a jogfolytonosságot és alkotmányunk törvényes intézkedéseit borítják fel.

Meggyőződéseim szerint a legitimitás a trón betöltésének csak jogi feltétele. De az uralkodói jogok gyakorolhatóságának nemcsak jogi feltételei vannak, hanem épp úgy kívánhatja a nemzet azt, hogy a király elfogadja azokat a feltételeket, amelyeket a nemzet kitérített akkor, amikor függetlenségét proklamálta és a trianoni szerződést aláírta. Ebből a helyzetből csak egy kivezető út van: a nemzetnek, illetve a nemzet megbízásából a kormánynak kell a nemzet felfogása alapján tisztázni a helyzetet a királlyal. A kormánynak a kötelessége, hogy ezáltal azt az álláspontunkat feladnánk, mely szerint a királykérdés elintézése Magyarország belügye, a

szignatárius nagyhatalmakkal a diplomáciai érintkezést fölvegye abból a célból, hogy velük a magyar nemzet álláspontját a kérdésben megismertesse. A helyzet tisztázása alkotmányos kötelessége a nemzetnek, mert a detronizálás forradalmi cselekmény lenne, amelynek következménye a nemzetre beláthatlan konzekvenciákkal járna. Ezeket a tárgyalásokat a kormánynak kötelessége alkalmas időpontban lefolytatni a nemzet megbízásából. Addig, amíg ezek valamely eredményre nem vezettek, a királykérdést sem egyik, sem másik irányban eldönteni nem lehet és nem is szabad. Addig minden törekvés, mely a parlamentben és a parlamenten kívül harci riadó formájában nyilvánul meg, alkotmányellenes és forradalmi jelenség, amelyet a kormány teljes erővel elnyomni kötelességének kell, hogy tartson. Mi sem puccsot, sem detronizációt semmi körülmények között el nem fogadunk, mi tárgyalni akarunk s csak azután dönthetünk. Türelemmel és becsületes törekvéssel kell a kérdést megoldanunk, minden más kísérlet polgárháborúra vezethetne.”

Így beszélt október 21-én a magyar miniszterelnök. És e beszéd másnapján, miközben összeállítottam ezt a jelentést, megérkezett Budapestre a megdöbbentő hír, hogy Károly király Őfelsége tegnap Sopronba érkezett!

Ennek ellenére, úgy gondolom, elküldöm ezt a jelentést Eminenciádnak, amely rámutat arra, mit gondolt Horthy kormánya a királykérdésről egy nappal az előtt a rendkívüli esemény előtt, hogy a király újra magyar földre lépett volna, ami rendkívül súlyos következményekkel járhat majd az országra nézve és talán eldöntheti jövőendő sorsát.

19

IV. KÁROLY KIRÁLY MAGYARORSZÁGON

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1223. sz. jelentése

Budapest, 1921. október 25.¹²⁷

Államtitkársági iktatószám: 27240

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 610, foll. 45r-50v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 102rv-110r

34. és 40. sz. rejtjeltáviratom¹²⁸ kiegészítéseképpen van szerencsém megküldeni Eminenciádnak a következő részletes jelentést Őfelsége IV. Károly király Magyarországra érkezéséről és azokról az eseményekről, amelyek azt követték.

Október 22-én szombaton reggel megbízható forrásból értesültem arról, hogy Őfelsége az előző este Magyarországra érkezett. Később részletesebb információkat is kaptam, hogy repülőgépe Sopronban szállt le, és vele volt a királyné Őfelsége is. Károly király első útja, alighogy megérkezett Sopronba, a laktanyába vezetett, ahol emlékeztette a tisz-

127 A jelentés érkezésének nyugtázása 1921. november 7-i dátummal: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 611, fol. 29r (fogalmazvány). Eredetije B. 27240 (Segreteria di Stato) ikt. szám alatt: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, fol. 150r.

128 Lásd: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 610, foll. 28r e 63r. – Ugyanezen 1483 sz. pozícióban más vonatkozó dokumentumokat is találunk, így számos további táviratot és jelentést, részben a budapesti nunciaturától, részben a svájci és bécsi nunciaturától. – A hivatali példányokat lásd: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 89r-92r, 99r-101r.

teket és a katonákat a neki tett esküjükre, és felszólította őket, hogy vonuljanak vele Budapest felé. Minden soproni egység, főleg Ostenburg őrnagy híres regimentje, valamint a Nyugat-Magyarország ügyében alakult szabadcsapatok nagy része a király oldalára állt.¹²⁹ Az uralkodó mellé állt Hegedűs tábornok is, akit néhány nappal korábban küldtek Sopronba mint a *magyar kormány bizalmi emberét*, akinek a szabadcsapatok feloszlátása lett volna a feladata a velencei jegyzőkönyvek¹³⁰ rendelkezéseinek végrehajtása jegyében, a magyar katonai teljhatalom birtokában, aki az antant tábornokaival együtt írta alá Nyugat-Magyarország Ausztriához csatolásának jegyzőkönyvét!

Ófelsége, ezzel a katonai támogatással megerősítve, a Budapestre indulás mellett döntött. Menet közben saját kormányt is alakított, amelynek elnöki tisztét a Magyar Nemzetgyűlés volt elnökére, Rakovszky István úrra bízta, a külügyminiszteri tárcát gr. Andrássyra, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának elnökére, a pénzügyminiszteri tárcát pedig Gratz úrra, aki korábban külügyminiszter volt, a többi tárcát más Károly-párti vezetőkre.

Amint azonban a váratlan hír eljutott az antant itteni főbiztosaihoz, megjelentek a Horthy-kormánynál, és a leghatározottabban megismételték a tiltakozásukat, amelyet korábban tettek – amikor a király először érkezett Magyarországra –, és azt kérték, hogy a kormány azonnal tegyen meg minden szükséges intézkedést a királynak magyar területről való eltávolítása érdekében. A kisantant pedig a maga részéről megerősítette a kormány előtt a saját álláspontját, tehát azt, hogy Károly magyarországi jelenlétét casus belliként értékeli. Később ismeretessé vált, hogy mind Csehszlovákia, mind Jugoszlávia részleges mozgósítást rendelt el.

Számos minisztertanácsi ülés után, amelyek közül az egyik egész éjszaka tartott, a kormány [október] 22-én a következő hivatalos sajtónyilatkozatot adta ki: „Károly király október 21-én, pénteken Sopronba érkezett. A magyar kormány álláspontja a váratlan eseményt illetően az, hogy az 1920. évi I. törvénycikk értelmében Károly király az uralkodói jogok gyakorlását Magyarországon jelenleg át nem veheti, és ismét el kell hagynia az ország területét. A kormány minden szükséges intézkedést megtett.”¹³¹ Ezenkívül a kormány kinevezte báró Nagy Pál gyalogsági tábornokot teljhatalmú katonai parancsnokká, és felhatalmazta őt arra, hogy *bármilyen eszközzel is*, de hajtsa végre a megelőző nyilatkozatban foglaltakat.

Október 22-én a király kíséretével Sopronból előbb Győrbe, szintén a laktanyába ment, ahol majdnem az egész állomány csatlakozott hozzá. Ugyanaznap 15 órakor Komárom felé indult. De Győr és Komárom között a vonat megállásra kényszerült, miután a kormány egy hosszabb szakaszon fölszedette a síneket. A király csapatai azonban kijavították a hibát, és a szerelvény folytathatta útját. De egy még rettenetesebb akadály készült ellene. Hosszabb habozás, félelem és kétség után, végre a Horthy-kormány, az antant és

129 Vö. ZINNER T.: *Az ébredők fénykora 1919–1923*, i. m. 121–136; Soós Katalin: *Burgenland az európai politikában 1918–1921*, Budapest, 1971.

130 A velencei jegyzőkönyvek az 1921. október 11-től 13-ig tartó velencei konferencia eredményeit rögzítik. Rendelkezései értelmében Sopronban és környékén 1921 decemberében népszavazást tartottak, a terület többi része pedig Ausztriához került. A népszavazás előtt a világháború után a térségben állomásozó magyar csapatoknak – amelyek többnyire félkatonai szervezetek voltak – ki kellett vonulniuk. Ennek felüyletére kapott megbízatást Hegedűs Pál tábornok.

131 A nunciusi jelentés jelentéktelen részletekben eltér ettől a szövegtől, amelyet a Magyar Távirati Iroda közölt 1921. október 22-én, az 5. kiadásban, lásd: https://library.hungaricana.hu/en/view/NapiHirek_1921_10_2/?pg=91&layout=s

a kisantant tiltakozásainak és fenyegetéseinek könyörtelen nyomására, miután kimerítette a békés rendezés összes eszközét, amint a következőben jelzem, eldöntötte, hogy fegyveresen ellenáll a király Budapest felé való felvonulásának. Így kikiáltotta a háborús állapotot a [fő]városban. Katonai erővel biztosították a hidakat, a fontosabb főutakat és stratégiai pontokat, különösképpen a budai vár környékét, ahol a királyi palota található és amelyben a kormányzó és több minisztérium került elhelyezésre. Betiltották a külön felhatalmazás nélküli személyi és kocsiforgalmat, és egy kisebb hadsereget állítottak ki, amely a király csapatai ellenében vonult.

Október 23-án, vasárnap, a délelőtti órákban Budapest környékén már ágyúkat is lehetett hallani. Tudható volt, hogy Horthy csapatai a király Budapest felé haladó vonatát lőtték. A vonat megállt, és Ófelsége főparancsnoka tárgyalni akart. Ezt Horthy csapatainak főparancsnoka azzal a feltétellel fogadta el, hogy a király katonái 10 km-t hátráljanak. A feltételnek eleget tettek, de a tárgyalások nem vezettek eredményre. Ugyanazon a vasárnapon, a délutáni órákban újra lehetett hallani az ágyúszót és a csata folytatódott. 23-án, vasárnap este a kormány kijelentette, hogy meg van elégedve a harci helyzettel, de hozzátette, hogy csapatai elegendők ugyan arra, hogy megakadályozzák a király előrenyomulását Budapest felé, de nem elegendők arra, hogy bekerítsék őt, és megakadályozzák, hogy valamelyik városba visszavonuljon és ott kikiáltsa a saját uralmát. Ezért a kormány fegyverbe hívta az egyetemi ifjúságot, az Ébredő Magyarok Egyesületét (a magyar fasisztákat)¹³² és a MOVE,¹³³ egy másik nacionalista csoportosulás csapatait.

Itt elidőzők egy pillanatra, hogy beszámoljak Eminenciádnak ezen történelmi órák egyik epizódjáról, amely engem közelről érintett. Október 22-ről 23-ára virradó éjjel megjelent nálam József Ferenc főherceg Ő királyi fensége, és a szülei, József főherceg és Augustza főhercegnő nevében könnyek között és rendkívüli izgatott állapotban arra kért, hogy kérjek felhatalmazást Horthy kormányától, hogy Károly király elé mehessenek és feltárjam előtte a súlyos következményeket – különösen a legvalószínűbb szerb megszállást –, amelyeknek kiteszi az országot, ha kitar a szándéka mellett és továbbra is Budapestre tart, hogy átvegye a hatalmat. Hozzátette, hogy Ófelsége rendkívül vallásos és ő, a főherceg, biztosra veszi, hogy hallgatni fog a Legfőbb Főpap képviselőjének szavaira. – Azt válaszoltam, hogy minden erőmmel szívesen segítenék, hogy elhárítsam a Magyarországot fenyegető bármely veszélyt, de, sajnos, nem tudom teljesíteni az óhaját, részben azért, mert egy ilyen komoly lépéshez engedélyt kellene kérnem az Apostoli Szentszéktől, amire nem is lett volna idő (aznap éjjel a főherceg is biztosra vette, hogy a király a vasárnap első óráiban eléri Budapestet); továbbá azért sem, mert diplomáciai helyzetemet nem találom alkalmasnak arra, hogy olyan belpolitikai kérdésbe avatkozzam, amely régóta mélységesen megosztja a lelkeket, továbbá azért sem, mert az uralkodó vallásos érzelmeinek őszinteségét magam is csodálom, de nem vagyok egészen biztos abban, hogy az Apostoli Szentszék nem vall kudarcot egy ilyen lépés esetén, hiszen a király nem akart engedni sem a két antant fenyegetéseinek, sem az országa fegyveres ellenállásának. A főherceg nem volt elégedett, amikor távozott, de nekem az volt az érzésem, hogy nem annyira a hazája sorsáért aggódik, mint inkább a saját családjáért. Ugyanis köztudott, hogy Ófelsége nyílt harcban áll József főherceggel, aki nem titkolja, hogy igényt tart a magyar trónra, és nem tévedünk, ha úgy hisszük, hogy József főhercegnek és családjának egy

132 A nunciusi jelentés szóhasználat a olaszországi fasizmus fogalmát alkalmazza.

133 Magyar Országos Véderő Egyesület.

kellemetlen negyedórát szerzett volna, ha a királynak sikerült volna átvennie a hatalmat. Erről az incidensről jónak láttam tájékoztatni a külügyminisztériumot is, hogy világosan kifejtsem a visszautasításom okait, kizárva, hogy Károly király mellett kívántam volna állást foglalni, egyben meg akartam erősíteni teljesen semleges álláspontomat e kényes kérdésben. Hozzá kell tennem, hogy én magam nem hozhattam döntést, már azért sem, mert nem ismerem az Apostoli Szentszék álláspontját. Remélem, hogy magatartásom Eminenciád legmagasabb jóváhagyását élvezzi.

Visszatérek a fájdalmas történet részletezéséhez. Meg kell mondjam, amint már utaltam rá, hogy a hivatalos közlemények szerint, amelyeket saját hírforrásaim is megerősítettek, az itteni kormány, mielőtt a fegyveres ellenálláshoz folyamodott volna a király csapatai ellen, minden lehetséges módot megragadott, hogy békés megoldást találjon. A kormány közvetlenül és ismételten tájékoztatta Rakovszky Istvánt – ennek a szerencsétlen kalandnak a fő szervezőjét, aki a király oldalán állt – azokról a veszélyekről, amelyek Magyarországra leselkednek a nagy és a kisantant fenyegetései miatt. Elküldte Mons. Vasst, a kultuszminisztert a király elé, hogy felolvassa előtte az antanthatalmak határozott tiltakozásának szövegét. A király fogadni sem akarta a minisztert, aki pedig még Horthy levelét is hozta Őfelségének, amelyben a kormányzó a legnagyobb tisztelettel próbálta rábeszélni az uralkodót, apellálva a hazaszeretetére, hogy az ismert, súlyos veszélyekre való tekintettel ne menjen tovább Budapest felé. Ez a lépés is hiábavalónak bizonyult. Sőt, a királyi csapatok tovább folytatták előrenyomulásukat a főváros felé. Akkor a kormány még megkísérelt egy másik utat. Felkérte az említett Hegedűs tábornokot, aki, mint mondtam, átállt a király kíséretébe, hogy jöjjön Budapestre és személyesen számoljon be a helyzetről. Vasárnap reggel a tábornok megérkezett a segédtisztjével. Az angol követ jelenlétében – aki rendkívül szigorú és kemény volt – gr. Bethlen ismertette a tábornokkal a nagy és a kisantant fenyegetésének rendkívüli súlyosságát, úgyhogy a tábornoknak meg kellett volna győződnie arról, hogy a két antant semmiképpen nem engedte volna meg IV. Károly visszatérését a magyar trónra. Hegedűs visszatért a királyhoz, de soha nem érkezett válasz a Horthy-kormányhoz. A békés megoldásba vetett minden remény meghiúsulása után a kormány fokozta és folytatta a katonai műveleteket. Ezek hamarosan hátrányos helyzetbe hozták a királyt. Több katonai egység elhagyta Őfelsége ügyét azzal az indoklással, hogy megtévesztették őket, mert azt mondták nekik, hogy az antant nem ellenezte már a király visszatérését, és hogy Őfelsége a bolsevizmus által újra megszállt Budapestet akarta felszabadítani.

Miután a királyhű haderő jelentősen meggyengült, folyó hó 24-én, hétfőn a király főparancsnoka fegyverszünetet kért. A Horthy-kormány által szabott feltételek kemények voltak. Többek között: azonnali leszerelés, az összes lőszer átadása, rendes polgári peres eljárás minden polgári személy ellen, aki belekeveredett az ügybe, és katonai bíróság a tisztek esetében; a közkatonák amnesztiában részesülnek; Őfelségének le kell mondania a trónról (az antant feltétele), és mint a magyar kormány foglyát internálni kell. Őfelsége most már egy kis csapat katonával az oldalán, valamennyi tanácsadójától elhagyatva, akik gyáván megfutamodtak, amikor látták, hogy a játszma elveszett, megadta magát, és a tatai várba, majd a Tihanyi Bencés Apátságba szállították, amely a Balatontól ugyanilyen nevű félszigetének a magaslatán áll. Itt fogja megvárni, hogy a nagyhatalmak döntsenek végleges tartózkodási helyéről.

Az a hír is kering, hogy amennyiben a király nem akarna lemondani, a Horthy-kormány, az antant parancsára, azt javasolná a parlamentben, hogy méltatlanság miatt nyil-

vánítsák trónfosztottnak. Eddig a pillanatig, amikor írom ezt a jelentést, nincs hivatalos hír a király lemondásáról. Csak ma este indultak el a magyar küldöttek a lemondó nyilatkozat szövegével, amelyet Őfelségének alá kellene írnia. A legfrissebb információk szerint ennek a szerencsétlen, drámai eseménynek a fő szervezőit, Rakovszky Istvánt, gr. Andrássy Gyulát és Gratz Gusztávot letartóztatták. Az első [Rakovszky] egy hónappal ezelőttig a Nemzetgyűlés elnöke volt, Andrássy a Keresztény Nemzeti Párt elnöke, Gratz pedig Bánffy elődje volt a külügyminiszteri poszton, és a király első kalandját követően, húsvétkor le kellett mondania.

Elmondták nekem, hogy gr. Bánffy, a jelenlegi külügyminiszter tegnap este mélabúsán így kiáltott fel: „Ki gondolta volna, hogy nekem, aki IV. Károly megkoronázásának ünnepén az egész művészi hátteret rendeztem, száműzetésre, fogságra és arra kell őt kényszerítenem, hogy mondjon le a trónról.”

Egyelőre nem lehet előre látni a történetek bel- és külpolitikai következményeit Magyarországra nézve. A nemzetközi politika szempontjából arra kell gondolni, hogy a nagy és a kisantant szemében a jelenlegi magyar kormány külföldön jelentős presztízssre és tekintélyre tesz szert. A belpolitikát illetően az előrejelzések még nehezebbek. Nem lehet tudni, hogyan fogják megoldani a királykérdést. De az bizonyos, hogy a szabad királyválasztás elkötelezett hívei már győzelemről beszélnek. A keresztény nemzetiek, akiknek az elnöke éppen gr. Andrássy, akit mint a kaland egyik értelmi szerzőjét tartóztattak le, már azt nyilatkozzák, hogy ők egyáltalán nem tudtak a dologról; hogy nem fogadják el a külföldi hatalmak beavatkozását a magyar belpolitikába, továbbá, hogy elítélik a vérontást, megbélyegzik azt a hangnemet, amellyel néhány közéleti személyiség a királyság eszméjét a sárba tapossa, és azt várják a kormánytól, hogy az ország érdekében szüntesse meg a konfliktust és mentse meg a királyi méltóságot. Végezetül hibáztatják mindazokat, akik aktívan részt vettek a kaland megszervezésében és lebonyolításában. – Amint látható, homályosak ezek a mondatok, ami azzal magyarázható, hogy a párt kényelmetlen helyzetbe került, mert a vezetője kompromittálta magát.

Ezeknek a napoknak a rendkívüli eseményei után egy kétes fényű csillag bukkanhat fel a magyar politika felhős egén, és ez a szocializmus.

Már tegnap este értesültem arról, hogy a magyar szocialisták gratuláltak a miniszterelnöknek azért, ahogyan a kormány megoldotta a helyzetet, továbbá, hogy gr. Bethlen megnyúlva és megindultan azt válaszolta, hogy a parlamentben azonnal javasolni fog a munkásosztály számára kedvező törvényeket. Ma reggel a kormány közzétett egy kiáltványt Horthy és gr. Bethlen aláírásával, amelyben előbb megköszönik a nemzeti hadsereg hűségét a kormányhoz, majd a magyar nép, különösen pedig a budapesti polgárok bölcsességét. A kormányzó ezt mondja: „Különösen is gondolok a budapesti munkásosztály hazafias magatartására, amellyel elkerült mindent, ami veszélyeztethette volna a közrend fenntartását.”

A következő napokban világosabban lehet majd látni és értékelni a váratlan és drámai esemény által okozott bel- és külpolitikai következményeket.

Azt is meg lehetne kérdezni, hogy ez a szerencsétlen dráma kihatással lesz-e a magyar katolicizmusra. Nincsenek kevesen, akik a protestantizmus győzelméről beszélnek, és azt mondják, hogy a Horthy-Bethlen-Bánffy protestáns kormányzat legyőzte volna az Apostoli Királyt, a példásan katolikus embert! Az bizonyos, hogy mindazok a férfiak, akiket a kormányzat aktív közreműködésre hívott fel az esemény alatt és után, mind protestánsok; Nagy tábornoktól, a katonai teljhatalom birtokosától egészen Gömbös* képviselőig, a polgári teljhatalom birtokosaig... De az is kiválthatja a katolikus nép reakcióját, hogy

Horthy protestáns kormányzata ágyúkkal lövetett az apostoli királyra, a felkent királyra, a Szent István koronájával megkoronázott királyra, majd letartóztatta őt.

Biztosíthatom Eminenciádat, hogy továbbra is a köteles szorgalommal követem az eseményeket és megfelelő tájékoztatással szolgállok

20

A KIRÁLYKÉRDÉS. A HABSBERG-HÁZ TRÓNFOSTÁSA

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1262. sz. jelentése

Budapest, 1921. november 7.¹³⁴

Államtikársági iktatószám: 27865

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 611, foll. 22r-28r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 133rv-139rv

Miután Őfelsége a király határozottan megtagadta a trónról való lemondást, a két antant energikusan nem csak a ő személyének, hanem az egész dinasztiának a letételét kérte. Abban az esetben, ha ezt a kérést nem fogadják el, a kisantant háborúval fenyegetett és az antant kijelentette, hogy csakis azzal a feltétellel tudja azt megakadályozni, hogy leteszik a Habsburgokat.

Ezért amint már folyó hó 3-án kelt 48. sz. rejtjelezett táviratomban¹³⁵ utaltam rá Eminenciádnak, az itteni kormány benyújtotta a Nemzetgyűlésnek a törvényjavaslatot IV. Károly király és az egész Habsburg-dinasztia trónfosztásáról.

Az említett törvényjavaslat szövege a következő:

1. §. „IV. Károly király uralkodói jogai megszűntek.”

2. §. Az 1723. évi I. és II. törvénycikkben foglalt *pragmatica sanctio* és minden egyéb jogszabály, amely az Ausztriai Ház (*Domus Austriaca*) trónörökösödési jogát megállapította vagy szabályozta, hatályát veszítette és ezzel a szabad királyválasztás előjoga a nemzetre visszaszállt.

3. §. A nemzet a királyság ősi államformáját változatlanul fenntartja, de a királyi szék betöltését későbbi időre halasztja, és megbízza a kormányt, hogy eziránt arra alkalmas időben javaslatot tegyen.

4. §. Ez a törvény kihirdetésének napján lép életbe.

Ezt a törvényjavaslatot a következő indokolás előzte meg:

„A sokat szenvedett magyar nemzetre újabb megpróbáltatások ideje következett el.

134 A jelentés érkezésének nyugtázása 1921. november 20-i dátummal: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 611, fol. 52r (fogalmazvány). Eredetijét lásd: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, fol. 132.

135 S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 610, fol. 69r. A távirat a következő nap érkezett. Lásd az eredeti példányt in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, fol. 121.

A közelmúlt eseményeivel kapcsolatban a magyar állammal szemben azt a követelést támasztották, hogy koronás királyát trónjától és uralkodóházát trónörökösödési jogától fossa meg.

A magyar állam még sohasem állott oly nehéz elhatározás előtt, mint ezekben a sorsdöntő napokban. Idegen hatalmak a békeszerződésben is biztosított függetlensége ellenére beleavatkoznak belső ügyeibe. Olyan intézkedést követelnek tőle, amelyre magát sohasem kötelezte, amelynek teljesítését a trianoni békeszerződés sem róta reá és amely alkotmányának alapelveivel sem egyeztethető össze. E követelés elutasítása esetére pedig az országot fegyveres támadással fenyegetik.

A kormány nem vállalhatja a felelősséget azért, hogy a világháború és a forradalmak pusztításai után meggyengült nemzetet újabb, a haza fennmaradását is veszélyeztethető háború elé állítsa, mert az ország megerősödését és felvirágozását csak békés viszonyok között kifejtendő munkás lélettől reméli. Ennélfogva az ország válságos helyzetében, miután a békét és ezáltal a nemzet létét is fenyegető veszély elhárítására és az elhatározás szabadságának biztosítására az adott viszonyok között lehetséges minden egyéb békés eszközt sikertelenül megkísérelt, arra határozta el magát, hogy a külállamok követelésének eleget téve, a nemzetgyűlés elé a jelen törvényjavaslatot terjeszti be.

A törvényjavaslat oly módon tesz eleget a külhatalmak említett követelésének, hogy egyrészt 1. §-ában kifejezetten kimondja, hogy IV. Károly király uralkodói jogai megszűntek; másrészt 2. §-ában hatályon kívül helyezi az 1723. évi I-II. törvényekben foglalt *pragmatica sanctio*t és minden egyéb jogszabályt, amelyen alapult a Habsburg Ház trónörökösödési joga a magyar trónon. Ezeknek következményeképpen egyúttal kimondja azt is, hogy a királyválasztás előjoga a nemzetre visszaszállt. De szükségesnek mutatkozott arról is gondoskodni, hogy az uralkodóház trónörökösödési jogának megszűnéséhez messzebbmenő következtetéseket ne lehessen fűzni Magyarország államformája tekintetében. Ezért a törvényjavaslat azt is megállapítja, hogy a nemzet a királyság ősi államformáját változatlanul fenntartja. Ezzel egyúttal a nemzetgyűlés, amely az 1920. évi I. törvény cikk 2. §-a értelmében, mint a magyar állami szuverénitás törvényes képviselője az államhatalom gyakorlásának további módját is jogosult rendezni, az államforma kérdését a jövőre nézve is végérvényesen eldönti, amidőn híven a magyar nemzet érzelmeihez és hagyományaihoz továbbra is a királyság ősi intézménye mellett foglalt állást.”¹³⁶

Folyó hó következő napján, 4-én kezdődött meg a Nemzetgyűlésben a törvényjavaslat vitája. A pártok álláspontja megoszlott. A trónfosztás mellett nyilatkoztak a kisgazdák, a szabad királyválasztás régi és megrendíthetetlen hívei, továbbá a függetlenségpártiak. A Keresztény Nemzeti Párt meghagyta tagjai egyéni szabadságát, hogy a törvényjavaslatra vagy ellene szavazzanak. Ezért többen közülük úgy gondolták, elvi ellenzésük fenntartásával, hogy a törvényre szavazzanak; de sokan ellentétes álláspontot foglaltak el. A Friedrich-párt és a pártonkívüliek, mint gr. Apponyi, határozottan elleneztek a javaslatot.

A törvényjavaslat felolvasását ilyen közbekiáltások kísérték: Éljen a király! Éljen Horthy! Éljen a szabad választás! A miniszterelnök nagy figyelemmel kísért beszéd-

¹³⁶ Szövegét lásd: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100047.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?pagenum=48>.

ben rámutatott a két antant követelésének teljes igazságtalanságára: fegyverrel a kézben arra kényszerítik a magyar népet, hogy fossa meg trónjától a saját koronázott királyát. Erélyesen tiltakozott a trianoni békeszerződés által is függetlennek nyilvánított nép szabadságára törő merénylet ellen, amit az egész Nemzetgyűlés nagy tetszésnyilvánítással fogadott. Ugyanakkor rámutatott arra, hogy a kormány kénytelen sürgősen engedni a két antant igazságtalan követelésének a háború elkerülése érdekében, amely a jelenlegi feltételek mellett az országot biztos pusztulásba döntené.

Gr. Bethlen beszédét követően gr. Apponyi emelkedett szólásra. Általános figyelemmel kísért érdekes beszédében kimutatta, hogy a két antant követelése még a trianoni békeszerződést is durván megsérti, amely Magyarországnak függetlenséget biztosít, és ugyanazok sértik meg, akik Magyarországtól annak pontos teljesítését követelik meg. Ezenkívül, folytatta Apponyi, ez a követelés megsérti a Népszövetség elveit is, amelyhez minden esetben folyamodni kellene, mielőtt egy országot fegyveres beavatkozással fenyegetnének; fölteszi a kérdést, hogy a nagyhatalmaknak, amelyek a Népszövetségre saját alkotásukként tekintenek, nem kellene-e arra a következtetésre jutniuk, miután a kisantant fegyverrel fenyegeti Magyarországot, hogy a Népszövetség csak egy trükk? E szavakra az egész Nemzetgyűlés egyszerre kiáltotta: „Igen, trükk, a történelem legnagyobb trükkje!” A szónok folytatta, határozottan tiltakozva a király kiszolgáltatása ellen egy idegen hatalomnak, mire a képviselők tapsviharral csatlakoztak a tiltakozáshoz, kivéve a kiscgazdákat. A gróf végezetül indítványt tett. Ebben kifejti azt a véleményét, hogy 1920-ban a Nemzetgyűlést csak azért hozták létre,¹³⁷ hogy biztosítsa az országnak a politikai élet folytonosságát a forradalom utáni kritikusi körülmények között, ezért a Nemzetgyűlést illetéktelennek kell tekinteni arra, hogy megtárgyalja a kérdéses törvényt, amely magát az állam alkotmányát támadja meg, ellenkező esetben forradalmi cselekményt követne el! E szavak valóságos vihart kavartak, amely azonban gyorsan csillapodott, mert Apponyi és politikai hívei azonnal elhagyták a termet, közölve, hogy nem kívánnak részt venni a törvény megvitatásában sem. A Szent István-templomba¹³⁸ vonultak, ahol 4-én a király ünnepnapját tartották, misén vettek részt, amelyen a legitimista képviselőkön kívül a magyar politikai és társadalmi élet számos személyisége jelen volt, akik a nagy tömeggel együtt lelkesen megtapsolták a ceremónia után a templomból kivonuló gr. Apponyit.

November 5-én újra felolvasták a törvénytervezetet, majd következtek a támogató és ellenző felszólalások.

Azonban alighogy Csehszlovákiában tudomást szereztek a tervezetről, Beneš külügyminiszter úr, kisantantbeli kollégái támogatásával, új jegyzéket küldött a magyar kormánynak. Ebben kimutatta, hogy a vitatott törvénytervezet 3. cikkelye nyitva hagyja a Habsburg-restauráció útját. Miután a lejárt *pragmatica sanctio* és a trónfosztás miatt ajtón kívül maradtak, a szabad választással később visszatérhetnének az ablakon át, amikor olyan kormány kerülne hatalomra, amely éppen az idézett 3. cikkely értelmében javasolná a parlamentnek a jelölést.

137 A Nemzetgyűlést az 1920. évi I. törvénycikk alakította meg a magyar nemzeti szuverenitás törvényes képviselétére, azaz ez töltötte be az országgyűlés szerepét (1920–1926).

138 A pesti Szent István-bazilikáról van szó, amely később, 1938-ban kapta meg a megisztelő *basilica minor* címet.

Az újabb és nem csekély nehézségről azonnal értesülő antant, amelyre a magyar kormány rábízta magát ebben a kérdésben (46. sz. rejtjelezett távirat¹³⁹), a kisantant álláspontját fogadta el, és nyomást gyakorolt a magyar kormányra, hogy egészítse ki a szóban forgó törvény 3. cikkelyét. Ebben ki kellett volna jelteni, hogy a Habsburgok a jövőben sem választhatók meg a magyar trónra, és hogy a kormánynak nem lesz többé joga arra, hogy jelölje őket a parlamentben. De bármennyire is erőltették az antant megbízottak, a magyar kormány elutasította a vitatott cikkely ilyen kiegészítését, arra hivatkozva, hogy lehetetlen ezt a kiegészítést a Nemzetgyűlés elé terjeszteni anélkül, hogy a kormányzat meg ne bukna és a legitimisták ne kezdenének olyan komoly ellenakcióba, amely veszélybe sodorhatná az egész törvény elfogadását.

Ugyanakkor a kormány a külügyminiszter által aláírt jegyzékkel válaszolt az antant megbízottaknak, amelyben kötelezte magát, hogy a jövőben soha nem terjeszt fel Habsburgokat a magyar trónra, sőt, nem jár el egy új magyar király megválasztása ügyében anélkül, hogy *előzetesen ne hallgatná meg az antant véleményét* a kérdésben. Az antant megbízottak elégedettségüknek adtak hangot a jegyzék kapcsán és megígérték, hogy mindent megtesznek, hogy ezt feltétlenül elfogadja a kisantant is; annál is inkább, mert ugyanabban a jegyzékben a magyar kormány megígérte, hogy fokozza erőfeszítéseit minden Habsburg-párti propaganda megakadályozására, egyben súlyosbítja a szankciókat is a törvényszegőkkel szemben.

November 6-án, bár vasárnapra esett (7-e volt a kisantant által megszabott határidő), a Nemzetgyűlés rendkívüli ülése a kiscgazdák, a függetlenek és néhány más párthoz tartozó képviselő szavazatával elfogadta a kormány törvényjavaslatát. A karzat majdnem üres volt, a terem csaknem kihalt. Az ülés egyik résztvevője azt mondta nekem, hogy a szavazás a leghűvösebb közöny légkörében zajlott le, mintha csak egy... nemzeti lottóiroda felállításáról szavaztak volna!

Ugyanakkor a szavazásra nehezedő rendkívül súlyos kétség az, hogy érvényes-e vagy sem? A Nemzetgyűlésnek volt-e joga megszavazni egy ilyen törvényt, vagy nem volt?

Akik igennel válaszolnak, azt mondják, hogy a Nemzetgyűlés egyben alkotmányozó gyűlés is, amelyet azért alapítottak, hogy, az alkotmányozó gyűlésekhez hasonlóan, felülvizsgálja az ország alkotmányát és adott esetben megváltoztassa az államformát is. Hozzáfűzik még, hogy ez a magyar nép szuverenitásának egyedüli hordozója. Ebből következik, mondják, hogy a Habsburgok trónfosztásáról tartott szavazás érvényességéhez nem fér kétség.

Akik nemmel válaszolnak, azzal érvelnek, hogy ezt a Nemzetgyűlést nem lehet hasonló nemzetgyűlésekkel összevetni. Ezt azért választották meg, közvetlenül a forradalom után, hogy biztosítsa az ország életének rendezett kereteit, s e tekintetben – saját maga által – korlátozott volt a jogköre, létezése pedig átmeneti, azaz addig áll fenn, amíg az ország életfeltételei nem lesznek ismét normálisak, amikor általános választásokat lehet majd tartani és újra megnyitni a felső- és az alsóházat. Igaz, hogy ez a Nemzetgyűlés gyakorolja (de nem birtokolja) a hatalmat; de ez azért van, mert az ország természetes és törvényes képviselője, amelyet a kétkamarás országgyűlés és a király együtt gyakorolnak, nem állt helyre. Ennek következtében nem lehet érvényesnek tekinteni egy alkotmányra vonatkozó törvényt sem, amíg a kétkamarás parlament meg nem szavazta, és a király jóvá nem hagyta azt. És a Habsburg-ház trónfosztásáról szóló törvény esetében erről van szó. Ennek a

139 S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 610, fol. 68r. Eredeti példányát lásd in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, fol. 119.

törvénynek nem lehet semmiféle jogi ereje. Ez a gondolkodás az 1920. évi [I.] törvényen alapul, amely meghatározza a Nemzetgyűlés hatáskörét. Így az első fejezet második paragrafusa így szól: „A Nemzetgyűlés a magyar állami szuverénitás törvényes képviselőjének nyilvánítja magát, amely alkotmányunk értelmében az államhatalom *gyakorlásának* további módját is jogosult rendezni.” Tehát e második paragrafus szerint a hatalom érintetlen marad (két kamara és a király), és a Nemzetgyűlés nem határozhat másról, mint annak *gyakorlásáról* és az alkotmány szerint. Ennek következtében nem tartozik hatáskörébe és alkotmányellenes, ha a hatalom gyakorlásán túl módosítja magát az államhatalmat.

Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy – csak egy nappal a király Magyarországra érkezése előtt – a miniszterelnök ezt mondta pécsi beszédében (amelynek szövegét volt szerencsém megküldeni Eminenciádnak október 22-én kelt, 1213. sz. jelentésemben¹⁴⁰): „Meggyőződés szerint – mondta akkor gr. Bethlen – a legitimitás a trón betöltésének *egyetlen feltétele*.”¹⁴¹ Majd alább: „*A detronizálás forradalmi cselekmény lenne*, amelynek következménye a nemzetre beláthatatlan konzekvenciákkal járna.”

Tehát 1921. október 21-én a magyar miniszterelnök számára a detronizáció forradalmi cselekmény volt, míg *ugyabban az évben*, november 3-án ugyanazt a detronizációt már törvényes cselekménynek tartotta, amelyet a nemzetgyűlésnek elfogadásra javasolt. Talán a két antant fenyegetései a forradalmi cselekményt törvényessé változtatták? Semmi más nem történt ebben a tizenhárom napban, ami indokolná ezt a változást. Még a törvényjavaslat sem mondja ki, hogy a király érkezése lett volna a trónfosztás oka.

Azt, amit a Habsburg-ház trónfosztásáról szóló törvény ellenzői nyíltan hangoztatnak, többé-kevésbé ugyanazzal a szavakkal sokan ismételtetik olyanok is, akik támogatják a törvényt, de szívük szerint úgy gondolják, hogy annak semmi érvénye nem lehet, csak meg kellett szavazni, mert kést szorítottak a torkukhoz. Tehát, ők azt mondják, hogy mindez egy operett, amelyet erőszak nyomása alatt adtak elő, mert nem lehetett mást tenni. És sokan vannak, akik annak a jegyzéknek sem adnak hitelt, amelyet a kormány az antantnak küldött, és amelyben kijelentette, hogy nem jelölhet Habsburgot a parlamenti választásra. Nincs szó a parlament által ratifikált elkötelezettségről, hirdetik, hanem egy kormány állásfoglalásáról, amely csak őt magát kötelezi, és egy másik kormány visszavonhatja.

Eminenciád képzelőerejére bízom, hogy a jelenlegi események és a rendkívül eltérő vélemények következtében milyen politikai harcok fognak kitörni ebben az országban, amelyben a politikát mindig személyes ellentétek határozták meg. A király visszatérése, amit kétségkívül főleg Rakovszky szervezett meg, úgy tekintendő, mint az ő Horthy-gyűlöletének a megnyilvánulása, és ennek a gyűlöletnek a kifejezésére használta fel Ófelsége személyét. A parlament folyosóin már tegnap összetűzésekre került sor a Károly-pártiak és a szabad választás hívei között; már előfordul, hogy az egyik párt tagjai nem köszönnek a másik párt tagjainak; máris elindult egy olyan harc, amely újabb és rendkívül káros zavargásokhoz fog vezetni ebben az országban.

A kormány átalakításáról is lehet hallani. Az első, aki elhagyná a helyét, állítólag a külügyminiszter, aki, főleg a politikai életre való felkészületlensége miatt, sohasem élvezte

140 Lásd fentebb, 87skk.

141 Az olasz szó szerinti idézi a fentebbi szövegközlést, amely egy lényeges pontban eltér a magyar változattól. Míg mindkét jelentésben ezt olvassuk: „la legittimità è l'única condizione di diritto per il possesso del Trono”, azaz: „a legitimitás a trón birtoklásának az egyetlen feltétele”, addig a magyar szövegben ez áll: „a legitimitás a trón betöltésének csak jogi feltétele”, lásd fentebb.

sem a kollégái, sem az ország teljes bizalmát (lásd 1921. április 16-án kelt, 545. sz. jelentésemet).¹⁴² Megeshet, hogy Vass kultuszminisztert is meneszti a posztjáról. Állítólag a húsvéti királylátogatásban kompromittálta magát, amint az 1921. április 3-án kelt, 504. sz. jelentésemben beszámoltam Eminenciádnak.¹⁴³ Ezért a helyzete ma tarthatatlannak látszik.

Két hír alapján, amely eljutott hozzám, abban lehet reménykedni, hogy a katolicizmus számára javulás várható. Amint már tisztelettel beszámoltam Eminenciádnak f. év október 25-én kelt, 1223. sz. jelentésemben,¹⁴⁴ a legutóbbi eseményekben sokan a Horthy-Bethlen-Bánffy kormányzat által képviselt protestantizmus győzelmét akarják látni az apostoli király felett. Most megpróbálták kivédeni ezt a véleményt. Eminenciás Csernoch bíboros úr óvatosan beszélt a kérdésről a kormányzóval, aki megígérte neki, hogy a katolikusok nem fognak kárt szenvedni az új politikai helyzetben, hiszen ő – a kormányzó – 90%-ban katolikusnak érzi magát, és csak a protestáns nevelés, amelyben részesült, akadályozza meg őt abban, hogy egészen katolikus legyen; de nagyra értékeli a katolikusokat, mellettük áll és fog állni mindig.

Nemrég Ő királyi fensége, József főherceg is – aki immár feltétel nélkül Horthy oldalára állt, pedig kevéssel ezelőtt még kifejezetten ellensége volt – fölkereste a kormányzót, és feltárta előtte a katolikus kormánytagok kisebbségi helyzetét, ugyanis tizenegy miniszterből csak három katolikus (lásd 545. sz. jelentésemet).¹⁴⁵ Amint a főherceg nekem elmondta, Horthy azt válaszolta, hogy figyelni fog erre a legközelebbi kormányalakításkor. A gond azonban az, hogy a kormányzó az őt körülvevő katonai kamarillától függ, amelynek tagjai elkötelezett protestánsok. Gyenge és határozatlan ember, csak akkor volt határozott, amikor nem akart megszabadulni ettől a kamarillától, amely nem kevés gondot okozott neki és gyakran kompromittálta őt. Azt mondják, hogy nem csupán nem tud, de nem is akar tőlük megszabadulni, mert ők juttatták a hatalomba és ők szabják meg a feltételeket, hogy a hatalomban maradjon.

Remélve azért, hogy mindezek ellenére a magyar katolicizmus valóban újra virágzásnak indul, két dolog bizonyosnak látszik előttem: az első, hogy az országnak talán nem lesz haszna abból az áldozatból, amelyet meghozott, amikor eltörölte a saját királya és dinasztíája trónöröklési jogát. A kisantant, ha ma meg is van elégedve ennyivel, holnap újabb ürügyet fog találni Magyarország megtámadására, amelyet nyilvánvalóan le akar rombolni, vagy legalábbis demokratizálni a politikai és társadalmi életét. A második dolog az, hogy a politikai harcok – a Hasburg-dinasztia trónfosztása következtében – olyan hevesek lesznek, hogy komolyan veszélyeztetik ennek a boldogtalan országnak a jövőjét. De ez, mint minden más ennek a népnek a vallási, politikai és társadalmi életében, nagyrészt a karakteréből fakadó könnyelműséggel és szeszélyességgel függ össze, ami miatt talán sohasem tudja majd konszolidálni a nemzet életét. Egy történész e szavakkal jellemezte a magyarokat: „Jugum ferre impatiens, libertatis incapax.” [A jármot nem szenvedheti, de szabadságra nem való].¹⁴⁶

142 Lásd fentebb: 77skk.

143 Kötetünkben nem közöljük.

144 Lásd fentebb: 90skk.

145 Lásd fentebb: 77skk.

146 Publilius Syrus 257. szentenciája. Lásd: Tóth Béla, *Szálló igék lexikona*. Budapest, 1906. Tóth Béla hozzáfűzi: „Némelyek szerint gróf Kollonich Lipót mondta ezt rólunk. Döbrentei Gábor azt állítja, hogy báró Jenisch Bernát osztrák diplomatától (1734–1807) származik.” Lásd i. m. 260. Némelyek II. Rákóczi Ferencnek, mások Széchenyi Istvánnak is tulajdonítják a magyar (nemességre) alkalmazását.

21

A MAGYAR TRÓNUTÓDLÁS KÉRDÉSE

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1295. sz. jelentése

Budapest, 1921. november 16.

Államtitkársági iktatószám: 28007

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594. 86r-87r

Mínuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2 foll. 151rv

Érkeztetés ikt. sz. 28039¹⁴⁷

Amint az természetes, számtalan hír és szóbeszéd kering a királyjelöltek felől, miután a Habsburgok trónfosztását követően a trón megüresedett. Nyilván nem fogok beszámolni Eminenciádnak minden pletykáról, de úgy hiszem, kötelességem beszámolni olyan hírekről, amelyek megbízhatók és valószínűsíthetők. Így november 3-án kelt, 1246. sz. jelentésemben¹⁴⁸ volt szerencsém hírül adni Eminenciádnak az Aosta-i herceg jelöltségét. Most úgy gondolom, kötelességem jelenteni egy olyan hírt, amelyet diplomáciai forrásból merítettem, s amely szerint tárgyalások folynak Magyarország és Románia között a trónutódlás kérdéséről.

Amint arról értesültem, a napokban Budapesten járt Cantacuzeno román herceg* és találkozott több magyar politikussal, köztük elsősorban Petrichevich-Horváth Emil báróval* és több más személyiséggel, akik a magyar miniszterelnök, gr. Bethlen környezetéhez tartoznak. Ezek nem voltak hivatalos tárgyalások, még félhivatalosak sem, inkább előkészítő jellegű megbeszélések, de a kormány is tudott róluk.

Több megbeszélést követően a magyarok öt pontos javaslattal álltak elő:

1. Perszonálunió, olyan értelemben, hogy Románia királya egyben Magyarország királya is lenne;
2. Erdély autonómiát kapna és gr. Bethlen lenne a kormányzója.
3. Magyarország élén nádor állna (a király helytartója), a jelenlegi kormányzó, Horthy személyében.
4. Románia hat vármegyét visszaadna Magyarországnak.
5. Katonai és gazdasági megállapodásokat kötnének.

Híreim szerint a román delegátus ezeket a feltételeket elfogadhatatlannak tartotta, még tárgyalási alapként is esetleges jövőbeli hivatalos tárgyalásokhoz; de itt remélik, hogy meg tudnak majd egyezni.

Igaz, hogy az újságok Bukarestre hivatkozva általában cáfolták a tárgyalások hírét, de az itteni külügyminiszter, akit az antant egyik megbízottja megkérdezett erről, nem tagadta, bár csak annyit mondott, hogy a dolog a románoktól függ.

Talán nem érdektelen megjegyezni, hogy mind gr. Bethlen, mind gr. Bánffy nagymértékben érdekeltek személyesen is Erdélyben.

A királyutódlás kérdéséről szólva bátorkodom beszámolni Eminenciádnak még egy olyan epizódról, amely jellemző Olaszország és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság kap-

¹⁴⁷ ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, fol. 156r.

¹⁴⁸ Kötetünkben nem közöljük. A jelentés érkeztetésének kelte 1921. november 21., ikt. sz. B-27755. (Államtitkárság), jelzete: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 155r.

csolatára. Amikor Jugoszlávia itteni követének¹⁴⁹ megemlítették, hogy a híresztelések szerint az Aosta-i herceget jelölnék Magyarország trónjára, a követ, rosszul lepezett indignációval, ezt mondta: „Ó, akkor már jobb lenne Károly király is!”¹⁵⁰

22

MAGYARORSZÁG KÖZELEDÉSE OLASZORSZÁGHOZ

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1296. sz. jelentése

Budapest, 1921. november 16.¹⁵¹

Államtitkársági ikt. sz. 28007

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 88r-89r

*Érkeztetés ikt. sz. 28039*¹⁵²

Tekintve, hogy a „Szózat”¹⁵³ című napilap szellemét köztudottan Horthy kormányzó inspirálja, fontosnak tartom megemlíteni Eminenciádnak a lap tegnapi számában megjelent, „*Egy új orientáció felé*” című írását, amelynek szerzője Bajcsy-Zsilinszky Endre,¹⁵⁴ a jól ismert magyar publicista.

Az írás fő gondolata az, hogy a magyar királykérdés elsődlegesen nemzetközi probléma, és csak akkor lehet majd új királyt választani Magyarországon, ha az ország más politikai orientációt fog követni; és csakis az új orientációnak megfelelően lesz lehetséges. A cikk nem jelöli meg egyértelműen, hogy melyik lenne vagy legyen ez az új nemzetközi irányvonal, azonban a befejezésből és általában a napilap jellegéből feltételezhető, hogy az író az olasz orientációra gondolt. A cikk ugyanis így zárul:

„...a mi új nemzetközi orientációnknak teljesnek és határozottnak kell lennie, nem lehet féloldalas. Minden erőnkkel erre kell törekednünk. Mert feltétlenül szükség van a jelenlegi teljes elszigeteltség feloldására. Egy egészen új külpolitikát kell kezdenünk, amely minden szempontból különbözik a kettős monarchia külpolitikájától. Nem szükséges bizonyítani azt az igazságot, hogy a jelenlegi Magyarországnak, tehát Csonka-Magyarországnak, amely természetes módon ragaszkodik a múltban teljes Magyarországhoz, Róma felé kell fordítania a tekintetét, és arrafelé kell orientálódnia. Ma még talán nem időserű felsorolni azokat

149 Milan Đ. Milojević.

150 Az olasz-jugoszláv kapcsolatok közismerten rosszak voltak. 1921-ben az elmégesedett viszony oka az volt, hogy a párizsi békekonferencián Jugoszlávia kapta meg Isztria és Dalmácia egészét, amelyeknek egy részét az 1915. április 26-án Londonban aláírt titkos szerződés – amely Olaszországot arra ösztönözte, hogy az antant oldalán belépjen az első világháborúba – az ott élő olasz kisebbség miatt Olaszországnak ígérte. Az olasz állam továbbá nem kapta meg Fiume városát sem, amelyre 1918-tól kezdve tartott igényt.

151 A jelentés érkeztének nyugtázása 28039 ikt. sz. alatt: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, fol. 156r.

152 ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, fol. 156r.

153 A lap 1919 és 1926 között működött, eredetileg – az 1918–1919-es forradalmak idején – a kereszténynemzeti értékek védelmét tűzte ki célul. 1925-től fajvédő párti lap lett. Bajcsy-Zsilinszky Endre* 1921. november 1-jétől a lap munkatársa, 1922. szeptember 10. – 1925. október 17. között főszerkesztője volt.

154 A jelentésben: Andrea Szilinsky.

az érveket, amelyek lassanként Magyarország közvéleményében megérlelik ezt a meggyőződést. Ma még csak az ösztönök, a primitív és népszerűségi érzelmek vezérlik a nemzetek életét. Ma ünnepélyesen ki kell jelentünk, hogy Magyarországnak semmi köze a kimúlt Ausztria oktan és szűk látókörű külpolitikájához, amely Olaszországot a kettős monarchia örök ellenségének állította be. Lehetséges, hogy Olaszország valóban örökös ellensége volt a kettős monarchiának mint államszövetségnek; hogy örökös ellensége volt Ausztriának mint államnak és még inkább ellensége a Nagy-Ausztriának, amelyet az elhunyt Ferdinánd trónörökös vizionált. De megfordítva is igaz, kizárt dolog, hogy az olasz nemzet az osztrák–német nép ellensége volna. És mi világosan érezzük és tudjuk, hogy az olasz faj nem ellensége a magyar fajnak, hogy az olasz nemzet nem ellensége a magyar nemzetnek, és hogy a birodalmi Olaszország nem ellensége Nagy-Magyarországnak. Olaszország és Magyarország nem lehetnek egymás ellenségei, még akkor sem, ha taktikai okokból átmenetileg egymással szembe kerülnek a politikában.”¹⁵⁵

23

A KORMÁNY LEMONDÁSA ÉS AZ ÚJ BETHLEN-KORMÁNY

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1345. sz. jelentése

Budapest, 1921. december 5.¹⁵⁶

Államtitkársági ikt. sz. 29055

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Periodo III.¹⁵⁷ pos. 1, fasc. 1, foll. 2r-7r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.3, foll. 238rv-242r

Amint már [november] hó 14-én kelt tiszteletteljes táviratomban¹⁵⁸ volt szerencsém beszámolni róla Eminenciádnak, a gr. Bethlen által vezetett kormány ugyanazon a napon

155 Az első világháborút követően Magyarország a trianoni békeszerződés revíziójára, Olaszország pedig Jugoszlávia bekerítésére, illetve belső, etnikai ellentéteinek fokozásával történő felbomlásztására (Badoglio-terv) törekedett. Ily módon a két állam politikai érdekei találkoztak, aminek következtében 1918–1919-ben közeledtek egymáshoz. Szövetségük – pár éves orientáció-keresés után – az 1927. április 5-én aláírt, olasz–magyar barátsági szerződéssel vált hivatalossá, amelynek titkos záradéka kölcsönös támogatást helyezett kilátásba a mindkét államot érintő kérdésekben.

156 A jelentés érkezésének nyugtázása 1921. december 16-i dátummal: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Periodo III, pos. 1, fasc. 1, fol. 8r. (fogalmazvány).

157 Ez az első nunciusi jelentés, amelyet a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjában már nem az Ausztria–Magyarország, hanem a Magyarország dobozba helyeztek. Tekintettel arra, hogy 1922-ben fejeződött be XV. Benedek pápasága és kezdődött XI. Piuszé, a XV. Benedek periódusába eső dokumentumokat – a levéltári nyitások sorrendjének megfelelően – a III. periódusba osztották be. A Schioppa-féle jelentések eredetileg egy levéltári őrzési helyen lehettek, a módosítást utólag, művileg hajthatták végre. Tekintettel arra, hogy ebből a periódusból csak három dokumentum került ebbe az egyetlen faszikuluszba, a jelzet helyén itt föltüntetjük a III. periódust is, annál is inkább, mert levéltári jelzete majdnem megegyezik a XI. Piusz pápasága, tehát a IV. periódus jelzetével. A különbség csak annyi, hogy többi esetében a pozíciószám utánra került a P. O. (posizione originaria). Tehát: pos. 1, fasc. 1. ill, pos 1. P.O, fasc. 1. Ami más szóval azt jelenti, hogy az 1922-es nyitásra készülve a levéltárosok utólag helyezték el a megfelelő időtartományba eső dokumentumokat az általuk jónak talált és a hivatal által már gyakorolt nemzetállami feliratú dobozokban.

158 A jelentés „14 corrente” kifejezést használja. Tekintettel arra, hogy a jelentés dátuma december hó 5-e, arra gondolhatunk, hogy az előző hónap 14-re óhajt utalni.

benyújtotta lemondását a kormányzó úrnak, aki azt elfogadta, kérve a kormányt, hogy maradjon hivatalban a folyó ügyek intézése és a rend fenntartása érdekében.

A lemondás okait a Nemzetgyűlés november 23-i rendkívüli ülésén fejtette ki a miniszterelnök, amikor hivatalosan bejelentette a kormány lemondását, amit addig a napig nem tett meg, az ellenzék nagy megbotránkozására.

Gr. Bethlen ezt mondta: „Igen, a kormány lemondott két okból. Lemondott, mert illendőnek tartotta, hogy azon események után, amelyek a magyar közéletet alapjában rendítették meg,¹⁵⁹ a kormányzó előtt a bizalmi kérdést felvesse, másrészt azért, mert a lezajlott események folytán kétségessé vált, hogy alkalmas-e arra, hogy a politikai szituációt szanalja.”¹⁶⁰ A miniszterelnök ezen utolsó szavai arra az alapvető tervére vonatkoznak, hogy mindenáron létrehozza a kormány egységes pártját, amint azt kifejtette pécsi beszédében, amelyről Eminenciádnak f. év október 22-én kelt 1213 sz. tiszteletteljes jelentésében számoltam be.¹⁶¹

Miután a kormányzó a szokásos módon tanácskozott a legfontosabb politikusokkal és a pártok vezetőivel, ismét gr. Bethlen kapott megbízást az új kormány megalakítására, november 24-én.

A helyzet azonnal rendkívül nehézé vált. A két régi kormányzó párt, amelyekre gr. Bethlen elsősorban számított az egységes kormánypárt megalakításában, makacsul ragaszkodott saját álláspontjához. Vagyis sem a kiscgazdák, sem a keresztény nemzetiek – ki-ki a saját ügyében – semmit nem akartak engedni a programjuk alapelveiből. Az előbbiek a teljes demokratizálást, az utóbbiak a konzervatív berendezkedést célozták meg, de a szivárvány minden színében, egészen egyfajta keresztényszocializmusig. Mégsem annyira az alapelvek mozgatták a pártokat, mint inkább az a törekvés, hogy a lehető legtöbb miniszteri posztot szerezzék meg a megalakuló kormányban.

Így aztán a dolog vég nélküli tárgyalásokkal és vitákkal folytatódott a kijelölt miniszterelnök és a különböző pártok között arról a programról, amelyet gr. Bethlen kitűzött, hogy annak alapján egységes pártot és új kormányt alakítson. Úgy vélem, nem haszontalan, ha bemutatom Eminenciádnak e program lényeges pontjait.

Általános rész

A kormány, mint korábban is, nemzeti agrár és keresztény irányvonalat követ. Tevékenysége során kerüli, hogy az egyik társadalmi osztály vagy felekezet érdekeit egy másik osztály vagy felekezet érdekei fölé helyezze, és elkötelezi magát a magyarországi felekezeti egyetértés ápolása mellett.

A kormány teljes mértékben készen áll arra, hogy megkövetelje annak az elvnek a tiszteletben tartását, amely szerint a politikai élet irányítása és a közélet ügyeinek intézése csak az alkotmányban kellőképpen szabályozott és előírt szervek és ténylezők révén történik. Ebből az álláspontból kiindulva a kormány ügyel arra, hogy egyetlen társadalmi szervezet se lépje túl a saját hatáskörét. Ezzel a kormány nem akadályozni szándékozik a

159 Utalás Károly király október végi második hatalomátvételi kísérletére.

160 Bethlen nyilatkozatának magyar szövegét a Pesti Hírlap 1921. november 24-i számában, a 2. oldalon találtuk meg, lásd: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/PestiHirlap_1921_11/?pg=244&layout=s.

161 Lásd fentebb, 87skk.

társadalmi szervezetek munkáját, sőt, támogatni óhajtja azokat, amelyeknek a tevékenysége a törvény által meghatározott keretek között marad, és e kereteken belül az állam számára hasznos tevékenységet folytatnak.

Királykérdés

A királykérdést illetően a kormány a trónfosztásról szóló, 1921. évi XLVII. törvény talaján áll, és a trón kérdésében fenntartja magának a kezdeményezés jogát erre alkalmas időben, miután az ügyet diplomáciai úton megfelelően előkészítette. Egészen addig az a szándéka, hogy esetleg a törvényhozás útján is megakadályozza, hogy az ország egységét veszélyeztető felelőtlen propagandára kerüljön sor.

Törvényhozás

A kormány javasolja

- 1) a főrendi ház reformját;
- 2) új választójogi törvényt;
- 3) a közigazgatás reformját a kor igényei szerint;
- 4) új sajtótörvényt és a cenzúra megszüntetését.

Ezt követően társadalmi, gazdasági és pénzügyi reformokat javasol. Ezenkívül a gr. Bethlen által benyújtott program rendelkezései javítani kívánják a közéletet, az állami tisztviselők helyzetét és a közoktatást, továbbá leküzdeni a lakásínséget és a trianoni szerződés értelmében végrehajtani a hadsereg reformját.

Erről a programról kezdődtek meg a tárgyalások a két párt, a kiscsardák és a keresztény nemzetiék között.

A miniszterelnök leszögezte, hogy csak akkor kíván új pártot alakítani, ha a két létező párt nem tudna megegyezni. Akkor fölmerült a kérdés, hogy azok a képviselők, akik szabadon szavazhattak a Habsburgok trónfosztásáról (lásd november hó 7-én kelt, 1262. sz. jelentésemet¹⁶²), aláírták-e gr. Apponyi indítványát – amely illegálisnak és forradalminak nevezte a királyt detronizáló parlamenti döntést –, és hogy akkor ezek a képviselők lehetnek-e tagjai az egységes pártnak. A miniszterelnök negatív válaszána hallatára az interpelláló kiharizotta a teremből, egyértelművé téve, hogy Bethlen álma, az egységes párt létrehozása nagyon messze van még a megvalósulástól.

A kedélyek lecsillapodása után Rubinek képviselő¹⁶³ felolvasta az ülés napirendjét, amely összefoglalta a vitát: „1) A párt elfogadja a miniszterelnök programját és minden módon támogatja azt. 2) Az új párt neve: „Keresztény-Keresztyén Földműves- Kiscsarda- és Polgári Párt.”¹⁶⁴ 3) Ez a párt tagjai sorába fogadja mindazokat a képviselőket, akik elfogadják a miniszterelnök munkaprogramját.”

162 Lásd fentebb, 95s. k.

163 Rubinek Gyula, a kiscsardapárt tiszteletbeli elnöke.

164 Későbbiekben: Egységes Párt.

Rubinek napirendi javaslatáról ezt követően még több napon át folytak a megbeszélések, néha éjszakába nyúlóan. Főlöszlegesen lenne részletezni a két párt szónokainak vég nélküli fölszólalásait a három pont elfogadása mellett vagy ellene. Főleg a harmadik pontról folyt nagy vita. De jellemzőnek találom és nem hagyhatom említés nélkül gr. Bethlen választát, amelyet egy ilyen ülés alkalmával adott Pallavicini őrgrófnak,¹⁶⁵ aki azt kérdezte tőle, hogy a királykérdésnek Bethlen által – a fentebb idézett programban – javasolt diplomáciai megoldását úgy kell-e érteni, hogy visszatérne a megkoronázott király. Bethlen miniszterelnök nem mondott erre sem igent, sem nemet, hanem kétértelműen így válaszolt: nem kötelezi el magát egyik irányban sem, de tájékozódni fog minden irányban, alkalmas időben pedig azt a megoldást választaná, amely nézete szerint jobban szolgálja az ország érdekét. Tehát, amint látható, a miniszterelnök nem zárja ki, hogy a jövőben a megkoronázott király visszatérésére is gondolni lehessen! Most pedig: a detronizációs törvény...

A két párt értekezletei tovább folytatódtak, gyakran tumultuózus jelenetekkel. [November] 29-e estéig nem tudtak megegyezni ennek a híres egységes kormánypártnak a létrehozásáról, amely olyan fontos volt gr. Bethlennek, egészen odáig, hogy a Nemzetgyűlés feloszlásával fenyegetett, ha a pártot nem lehet létrehozni. Sőt, valóban különös volt a két párt manőverezése annak érdekében, hogy ne kompromittálják magukat a másik előtt. Ugyanis az említett 29-i ülésen órákon át folytak a viták a különböző körökben, mind-egyik párt arra várt, hogy kiderüljön a másik végleges álláspontja, s ezt követően hoztak volna döntést. A kisgazdák pártja fedte fel elsőnek a kártyáit, amikor határozottan visszautasította, hogy tagjai belépjenek az egységes kormánypártba. Rögtön utána a keresztény nemzetiek nyilatkoztak – már ennek a visszautasításnak az ismeretében, és abban a reményben, hogy döntő pozícióhoz jutnak az adott helyzetben –, és kijelentették, hogy csatlakoznak a miniszterelnök programjához, egyhangúan elfogadva a Haller képviselő által bejelentett következő napirendet: „1) A Keresztény Nemzeti Párt elfogadja a miniszterelnök munkaprogramját; 2) a párt kijelenti, hogy nem fogadhatja el a kigazdapárt által javasolt feltételeket egységes párt megalakítására; 3) a párt támogatja a miniszterelnöknek az említett egységes párt megalakítása ügyében tett erőfeszítéseit.”

Ami a királykérdést illeti, a keresztény nemzetiek a következő nyilatkozatot tették közzé: „A nyilvánosság körében megjelent hírek miatt, miszerint a Keresztény Nemzeti Párt újból napirendre akarja tűzni a királykérdést, a párt kijelenti, hogy a jelenlegi helyzetben elítél minden újabb vitát e kérdésben. A nemzeti megbékélés érdekében arra kötelezi tagjait, hogy a legszigorúbb pártfegyellemmel tartsák magukat ehhez az állásponthoz.”

Ennek a helyzetnek a következtében, miután nyilvánvalóan megghiúsult az egységes kormánypárt létrehozása, a kormányzó és gr. Bethlen is további öt napon át tárgyalta a vezető politikusokkal. Végezetül folyó hó 3-án, a késő esti órában jött a hír, hogy gr. Bethlennek sikerült megalakítania a kormányt, amelynek összetétele a következő:

Miniszterelnök – gr. Bethlen
 Külügyminiszter – gr. Bánffy
 Honvédelmi miniszter – Belitska Sándor
 Pénzügyminiszter – Kállay Tibor*
 Belügyminiszter – gr. Klebelsberg Kunó*
 Kereskedelemügyi miniszter – Hegyeshalmy Lajos

165 Pallavicini György őrgróf*.

Vallás- és közoktatásügyi miniszter – Mons. Vass József
 Földművelésügyi miniszter – Mayer János
 Igazságügyminiszter – Tomcsányi Vilmos Pál
 Népjóléti miniszter – Bernolák Nándor
 Közélelmezésügyi miniszter – Térffy Béla*.

A régi kormányból megmaradnak: Bethlen miniszterelnök, Bánffy külügyminiszter, Vass kultusz-, Belitska honvédelmi, Hegyeshalmy kereskedelmi, Tomcsányi igazságügy- és Bernolák népjóléti miniszter. Új miniszterek: Kállay a pénzügyi, Klebelsberg a belügyi, Mayer a földművelésügyi és Térffy az élelmezésügyi tárca élén. Ezt az utolsónak említett minisztériumot korábban feloszlatták és most szervezték újra.

Így azt lehet mondani, hogy a válság az első Bethlen-kormány lemondása után mintegy húsz nappal végre megoldódott, azonban ez korántsem jelenti a pártok küzdelmének végét. Általános vélemény, hogy az új kormány hamarosan új nehézségekkel fog szembenézni. A keresztény nemzetiek és a pártonkívüliek, ha nem is lelkesedtek, legalább elégedettek voltak, azonban a kisgazdák soraiban sok ellenfele van az újonnan alakult kormánynak. Ennek az elégedetlenségnek a fő okai a következők: [Nagyatádi] Szabó miniszter elhagyta a földművelésügyi minisztériumot (Szabó a kisgazdák feje és alapítója); gr. Klebelsberg kinevezték belügyminiszternek, ami bombaként robbant, mert gr. Klebelsberg a fent említett párt kibékíthetetlen ellenfele, úgyhogy a kinevezése egyenesen sértésként hatott. Ismeretes továbbá, hogy ez a párt mindenáron ragaszkodott ahhoz, hogy a belügyminisztériumot egyik párttagja kapja. Miután azonban a miniszterelnök figyelmen kívül hagyta a kisgazdáknak ezt a törekvését, nyilvánvaló, hogy kemény ellenzékre talál majd ezen az oldalon.

Az újságok azt a nyilatkozatot hozzák, amelyet állítólag Mons. Vass kultuszminiszter tett az új kormány összetételének közzététele után. „Ez alkalommal a kormány munkaprogrammal és nem kormányprogrammal jelentkezik a Nemzetgyűlés előtt. Ez a program két-három hónap munkáját tartalmazza. A kormány mindenekelőtt ideiglenes végrehajtást fog kérni a királypuccs miatt letartóztatott képviselők ügyében, azután majd igyekszik véglegesen rendezni a mentelmi joguk kérdését. A parlamenti munka gerince az alkotmányreform lesz. Meg kell vitatni a választási törvény, a felsőház, a közigazgatás és a sajtó reformját is. Ha ezt a munkát nem fejezik be 1922. február 16-ig, amikor lejár a Nemzetgyűlés mandátuma, nézetem szerint nem remélhető ennek a mandátumnak a meghosszabbítása.”

Ami a minisztertanács felekezeti megoszlását illeti, az új kormányban négy protestáns van és hét katolikus; ily módon a katolicizmus nyert. Bethlen első kormányában csak három katolikus volt a tíz miniszterből, most pedig hét a tizenegyből, így a pénzügyminiszter, a belügyi-, a kereskedelemügyi, a földművelésügyi, a népjóléti és a közélelmezési miniszter.

Így a kormányzó megtartotta a nekem tett ígéretet, amelyről Főtisztelendő Eminenciádnak folyó év november 9-én küldött 1270. sz. jelentésemben tettem említést.¹⁶⁶

Az új Bethlen-kormány másik nehézsége, amellyel szembe kell néznie, a szocialista mozgalom. Ez újra megveti a lábát. Bátorítást meríthetett a kormányzatnak a király visz-

166 Kötetünkben nem közöljük. Fogalmazványát lásd: ASV, Arch. Nunz. Ungheria busta 3, fasc. 1.2, foll. 152rv-153r. Ennek a jelentésnek az érkeztetését lásd B-28039 sz. alatt, in. ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, fol. 156r.

szatérése alkalmával mondott hízegő szavaiból, amelyek a munkásosztálynak szóltak (lásd október 25-én kelt, 1223. sz. jelentésemet),¹⁶⁷ és igyekszik hasznót húzni Magyarország katasztrofális gazdasági helyzetéből. Az elviselhetetlenné vált élelmiszerdrágulás következtében az alkalmazottak elégedetlensége napról napra növekszik, és a kormány részben képtelen, részben el is hanyagolja az intézkedéseket. A munkások béremelésért harcolnak a központjuk vezetésével, amely politikai célokat akar elérni a tűz élesztésével. A szocializmus, amely 1918-ban mélyponton volt, most erőre és hatalomra tett szert. Egy közelgő szocialista kongresszusról van szó, amely a II. Internacionálé részeként fogja fel magát. A keresztényszocialista pártba iratkozott munkások teret veszítenek. És ez a mozgalom, amely veszélyezteti a magyar nemzet nyugalját, a kommunizmus után Ausztriába emigrált magyar kommunisták hathatós támogatását élvezi.

Azaz, összefoglalva, ha a kormányválság meg is oldódott, a belpolitikai válság még mindig tart, és nem lehet kizárni olyan meglepetéseket, amelyek újabb megpróbáltatások elé fogják állítani ezt a szerencsétlen országot.

24

IV. KÁROLY KÉT TILTAKOZÓ JEGYZÉKE

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1371. sz. jelentése

Budapest, 1921. december 16.

Államtikársági iktatószám: 29777

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 611, foll. 62r-65r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 157rv

Érkeztetés ikt. sz. 29727

1921. november 2-án kelt, 1244. sz. jelentésemben¹⁶⁸ tisztelettel beszámoltam Eminenciának arról, hogy IV. Károly még a tihanyi apátságban, utolsó magyarországi tartózkodása során egy tiltakozó jegyzéket adott át Csernoch János bíboros hercegprímás, esztergomi érseknek, amelyet abban az esetben szándékozott nyilvánosságra hozni, ha a Nemzetgyűlés kimondta volna megfosztását a magyar tróntól.

Eddig ezt a tiltakozást a kormány titokban tartotta, amelynek az említett bíboros adta át Vass József kultuszminiszter közvetítésével.

Most azonban egy erre vonatkozó határozott interpelláció következtében, amely a napokban hangzott el a Nemzetgyűlésben – ahol élénk és elkeseredett vita folyik a legitimitás és a szabad királyválasztók között a parlamenti mentelmi jogról, amelyet állítólag megszegtek a király közismert kalandjába belekeveredett Rakovszky István, gróf Andrássy, gróf Sigray és Beniczky képviselők letartóztatásával –, a kormány kénytelen volt közzétenni az említett királyi tiltakozás szövegét, mivel nagyon rosszul állt a szénája. Ma a félhivatalos Magyar Távirati Iroda közzétette a jegyzék szövegét, amely a következő:

¹⁶⁷ Lásd fentebb, 90skk.

¹⁶⁸ Kötetünkben nem közöljük.

„A Magyar Alkotmány és törvény értelmében illegálisnak és érvénytelennek nyilvánítom a Nemzetgyűlés trónfosztó döntését, amelyre a külföld nyomása és erőszakos fellépése miatt került sor, és tiltakozom ellene.

Én határozottan fenntartom a jövőt illetően is mindazokat a jogokat, amelyek engem a Magyar Alkotmány szerint megilletnek mint Apostoli Királyt, akit Szent István Koronájával koronáztak meg. Tihany, 1921. – aláírta – Károly.”

Ugyancsak ma tették közzé egy másik tiltakozás szövegét, amelyet Ófelsége akkor tett, amikor személyét átadták Angliának. Ez így hangzik:

„Tiltakozom a Magyar Kormány eljárása ellen, amely a nagykövetek konferenciájának döntését követően átadott engem a dunai angol flottilla parancsnokának; mert a magyar törvény értelmében elvitathatatlan jogom van magyar földön maradni.” Tihany, 1921. – aláírta – Károly.”

Nos, ez IV. Károly király két tiltakozó nyilatkozata, amelyek nyilván még inkább felizgatták az amúgy is rendkívül izgatott kedélyeket, különösen ezekben a napokban, amikor, mint említettem, a Nemzetgyűlésben a parlamenti mentelmi jog megszegéséről folyik vita a Károly-párti képviselők letartóztatása miatt, és amelyek tovább gerjesztik a sajtóban folyó igen kemény vitákat, ami miatt nemrég eltörölték a sajtócenzúrát. Ezért nem látom haszontalannak, hogy megküldjem a mellékletben¹⁶⁹ Eminenciádnak a királykérdésről készített jogi följegyzést, amelyet fölkéremre P. Tomcsányi S.J. szerkesztett, aki rendkívül jártas a kérdésben, és amelyből kiviláglik a magyar kormány jogszerűtlensége és igazságtalansága, amelyet – jöllehet – a két antant fenyegetésére követett el, amikor kimondta IV. Károly megfosztását a magyar tróntól.

25

IV. KÁROLY MERÉSZ VÁLLALKOZÁSÁNAK FELELŐSEI

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1380. sz. jelentése

Budapest, 1921. december 20.

Államtikársági iktatószám: 29777

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 611, foll. 68rv

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 159rv

Érkeztetés ikt. sz. 29727

Hivatkozva Eminenciád 1921. november 12-én kelt rejtjeles táviratára, amelyben közölte, hogy: „a Szentatya bízik abban, hogy a magyar kormány nem sújtja halálbüntetéssel azokat, akik Károly király környezetében voltak”, van szerencsém beszámolni az alábbiakról.

Tegnapelőtt a Nemzetgyűlésben befejeződött az a rendkívül zajos vita, amely a parlamenti mentelmi jog feltételezett megsértéséről folyt annak a négy képviselőnek az

¹⁶⁹ Melléklet a jelentéshez. Államtikársági iktatószám: 29727. Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2., foll. 158rv. Latin szövegét itt nem közöljük.

ügyében, akiket a kormány letartóztatott, mert Károly király kalandjában részt vettek. 61 kedvező és 32 elutasító szavazattal elfogadták az ügy előadójának, Rubinek képviselőnek a javaslatát, hogy a fent említett négy képviselő¹⁷⁰ mentelmi jogát felfüggesztettnek kell tartani, és hogy a mentelmi jogot semmiképpen nem sértette meg a letartóztatásuk. A többség, amely megszavazta ezt a napirendi pontot, a kisgazda párt, a függetlenek és a kormányhoz tartozó keresztény nemzetiek soraiból került ki. Érthetetlen, hogy a keresztény nemzetiek 60 képviselőjéből, akik ezt a pártot alkotják, csak 16-an voltak jelen azon a szavazáson, amelynek el kellett döntenie a saját vezérük, gróf Andrássy sorsát!

Az említett napirendi pont elfogadását követően a szóban forgó négy képviselő ügyét nem a hadbíróóság, hanem a polgári bíróság fogja tárgyalni, lázadás büntetvényének vádjával, a magyar büntető törvénykönyv 3. cikkelyének 152., 154. és 155. paragrafusai alapján.

A hivatkozott paragrafusok értelmében a vádlottakat 10 vagy 15 év szabadságvesztésre ítélik, de halálra nem.

Esetleg ugyanez a sors vár Boroviczény úrra és Lórenz századosra, akiket ugyanazzal a bűncselekménnyel vádolnak.¹⁷¹

26

GAZDAGSÁG ÉS SZEGÉNYSÉG BUDAPESTEN

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1416. sz. jelentése

Budapest, 1921. december 30.¹⁷²

Államtitkársági iktatószám: 324¹⁷³

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Periodo III, pos. 1, fasc. 1, foll. 9r-11r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 1, fasc. 4.12, foll. 563rv-564rv

Mivel hosszabb ideje gyűjtöm a részletes információkat, a jótékonysággal foglalkozó külföldi missziók egyik minapi ülésén javasoltam, hogy intézzünk egy jegyzéket az itteni kormányhoz. Ebben kifejeznénk sajnálatunkat a Budapesten élénk táruroló látvány felett, vagyis a rendkívül nagy nyomor miatt, miközben sok gazdag magyar ember nem csupán nem tesz semmit vagy igen keveset a szegényekért, hanem százezerszámra pazarolja a pénzt mindenféle szórakozásra; ezért arra kérnénk a kormányt, hogy határozottan lépjen fel és kötelezze a szívtelen gazdagokat az oly nagy szegénység és nyomor nagylelkű enyhítésére. Ezt a jegyzéket, amelyet az összes említett misszió vezetője elfogadott és aláírt, én magam adtam át a népjóléti miniszternek, aki azt elégedetten fogadta, és azt mondta,

170 Lásd fentebb: 1371. sz. jelentés, 108sk.

171 A Budapesti Királyi Ügyészség vádat emelt lázadás büntette miatt Rakovszky István, gr. Andrássy Gyula, gr. Sigray Antal, Boroviczény Aladár, Gratz Gusztáv, Lórenz József, Schutzler Ágoston, ifj. br. Kray István, Alexy András, valamint Beniczky Ödönnel szemben. ZINNER T.: *Az ébredők fénykora 1919–1923*, i. m. 133. 68. jegyzet.

172 A jelentés érkezésének nyugtázása 1922. március 2-i dátummal: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Periodo III, pos. 1, fasc. 1, fol. 15r (fogalmazvány). Eredetijét lásd: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 1, fasc. 4.12, fol. 569r.

173 XI. Piusz pápát 1922. február 6-án választották és február 12-én koronázták meg. Ettől kezdti az Államtitkárság központi iktatószám rendszere az újraszámozást. – A jelentés kelte még az előző év vége és csak február közepén kapta az iktatószámot.

hogy ez alkalmat ad neki arra, hogy a kérdést a Nemzetgyűlés elé vigye, azt ott megvitassák, és a külföldi missziók által jogosan óhajtott, megfelelő intézkedéseket kérjenek.

És valóban, a tegnapi parlamenti ülésen Huszár képviselő interpellációt nyújtott be a kormánynak, amelyben – miután sötét színekkel festette le a Budapesten uralkodó nyomort a féktelen és kihívó luxus háttérében, és miután bejelentette, hogy jó 2800 család, amelyben összesen 10.000 személy elképzelhetetlen nyomorban él – tájékoztatást kért az illetékes minisztertől a külföldi missziók által benyújtott jegyzékről és arról is, hogy mit szándékozik tenni ezzel kapcsolatban a kormány.

A népjóléti miniszter válaszában kifejtette:

„Az interpellálónak igaza van, a szegénység nem csupán ezt a 2800 családot fenyegeti, hanem sokkal többet, és különösen a magyarországi középosztályt sújtja. Ebben a pillanatban nem tudok általános összképet nyújtani a Budapesten uralkodó nyomorról, csak néhány példára szorítkozom. Így – folytatta – elég elmenni a csecsemőotthonba, ahol azt látjuk, hogy egy ágyon akár négy-öt gyermek is osztozik, és egy kis teremben mintegy 40-50-en vannak összezsúfolva. Az árvaházban összesen 300-400 gyermek él. Ijesztő elgondolni, mi történne itt járvány esetén! Ezen kívül meg kell jegyeznem, hogy ezeknek a gyermekeknek a többsége tuberkulózisban szenved. Ebben a korosztályban a legkiterjedtebb a tüdőbaj, úgyhogy elképzelni sem tudom, hány nemzedéket fertőz meg ez a szörnyű betegség!”

A miniszter elmesélte egy idős hölgy esetét, aki a háborúban elveszítette egyetlen fiát, majd minden bútortát stb. eladta, és az üres házban, ruhátlanul, mindenétől megfosztva, ágyában várta a halált, és így talált rá maga a miniszter!

A miniszter elmondta, hogy ténylegesen kapott a nunciustól egy levelet, amelyet aláírtak a külföldi missziók képviselői, és amely leírja a jelenlegi körülményeket, és azt állítja, hogy a magyar társadalom érzéketlen. „Egyetértek Huszár kollégámmal – folytatta a miniszter –, hogy a társadalom egy része megérdemelte ezt a levelet. Ez a levél kijelenti, hogy a külföldi missziók készek arra, hogy még nagyobb szeretettel folytassák segítő munkájukat, de a magyar gazdagok keveset vagy semmit sem tesznek ezért, miközben százezreket tékoznak el. Ez a botrány nem folytatódhat tovább (áll a levélben), és a következmények iránti felelősség ezekre a szívtelen gazdagokra hárul. A levél olyan törvény elfogadását javasolja a kormánynak, amely kíméletlenül megadóztatja a luxus szórakozásokat, és abból egy alapot hoz létre a szegények javára.” (Tetszésnyilvánítás az egész képviselőházban.)

A miniszter elismerését fejezte ki a külföldi misszióknak és a Szentatyának, „Aki a nunciuson keresztül ténylegesen oly sokat enyhített Magyarország nyomorúságán.”

A miniszter ezen a ponton hevesen támadta a győztes hatalmakat, amelyek, őszintén, Magyarország jelenlegi nyomorúságos állapotának okai, mert olyan békeszerződést erőltettek az országra, amely megosztotta életének majdnem minden forrásától, és hozzáfűzte: „figyelembe kell venni a jóvátételi bizottság költségeit is. Csak ez ötszázmillióba kerül, s miközben a kormányzó eltartására hárommilliót szavaztunk meg, egy itt lakó angol őrmester nekünk nyolcmillióba kerül! Ezt a világnak tudnia kell. A mi nyomorunk oka a külföldi államok együttérzésének a hiánya!”

A miniszter ezután ismertette mindazt, amit a kormány tett idáig a szegények megsegítésére, és azt is, amit sürgősen tenni javasol, majd így zárta szavait:

„A nyomor és a kicsapongások közti ellentét kérdésében teljes mértékben igazat kell adnom az apostoli nunciának. A dözsölő élet felháborít a legelesettebb nyomor közvetlen közelében, és tény, hogy száz és százezer koronát frivol szórakozásokra dobnak ki az egyik házban, míg talán ugyanannak a háznak a pincéjében jajgatnak a háborúban hősi halált halt katonák árvái. Ezt nem tűrhetjük, és nem is fogjuk tűrni! Ha a gazdagok, akiket oly sokszor kértünk, hogy segítsenek a szegényeken, még mindig süketek a mi felhívásunkra, akkor a leghatározottabban fogjuk kényszeríteni őket. (Tetszésnyilvánítás az egész képviselőházban.) Az ideiglenes mérleg vitája folyamán a kormány rövid kiegészítést javasol, amely felhatalmazná arra, hogy az egyes városok vezetésére bízza a szegények megsegítésének munkáját. Ha ez nem sikerül, és a társadalom nem válaszol a felhívásra, megtaláljuk annak a módját, hogy kényszerítsük őket a jótékonykodásra, akár adóval is.”

1922

27

A MAGYAR KORMÁNY ÚJABB VÉDEKEZÉSE A KIRÁLYKÉRDÉS KAPCSÁN

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1427. sz. jelentése

Budapest, 1922. január 5.¹⁷⁴

Államtitkársági iktatószám: 316

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 611, fol. 69r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 164r

Érkeztetés ikt. sz. 324

Van szerencsém két példányban megküldeni Főtisztelendő Eminenciádnak Bánffy Miklós magyar külügyminiszter válaszában hivatalos szövegét, amelyet Eduard Beneš csehszlovák külügyminiszter néhány megnyilatkozására adott, aki élesen támadta a magyar kormány politikáját, különösen IV. Károly király kérdésével kapcsolatban.¹⁷⁵

28

A BETHLEN-KORMÁNY BALRA TOLÓDÁSA

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1433. sz. jelentése

Budapest, 1922. január 7.

Államtitkársági iktatószám: 315

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Periodo III, pos. 1, fasc. 1, foll. 12r-14v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.3, foll. 244r-246rv

Érkeztetés ikt. sz. 345

Amint az jól ismeretes Eminenciád előtt, minden kormány, amely a kommunizmus bukása után sorban következett, koalíciós kormány volt (1920. október 27-én kelt 57. sz. jelentés).¹⁷⁶ A jelenlegi második Bethlen-kormány ugyanilyen politikai természetű (1921. december 5-én kelt 1345. sz. jelentés).¹⁷⁷ A vörös forradalmat követően alakított Nemzetgyűlés főleg két párt képviselőit tömöríti, akik egymást ellensúlyozzák: a kereszt-

174 A jelentés érkeztének nyugtázása 1922. március 2-i dátummal, eredeti példány: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 1, fasc. 4.12, fol. 569r.

175 A nuncius mellékelte Bánffy nemzetgyűlési felszólalásának francia fordítását: „Extrait du journal officiel de l'Assemblée Nationale du 20 décembre. Réponse du comte Nicolas Bánffy, ministre royal des affaires étrangères de Hongrie à l'interprétation du M. le député Etienne Friedrich concernant les déclarations contenues dans l'exposé du 16 novembre et dans le discours du 15 décembre faits par M. Benes ministre des affaires étrangères de Tchecoslovaquie”, lásd: i. h, foll. 70rv-71rv-72rv, nyomtatott.

176 Lásd fentebb, 54skk.

177 Lásd fentebb, 103skk.

tény nemzetieket és a kisgazdákat (1920. október 24-én kelt 47. sz. jelentés).¹⁷⁸ Mind-egyik kormány kénytelen ebben a két pártban kell keresse kormányzati bázisát.

Azonban ez a két párt, amely mindkét esetben a forradalom bukása után, annak ellenhatásaként keletkezett, összefogott ugyan a közös bolsevik és zsidó ellenség ellen – s az utóbbiak szemükben rosszabbak voltak, mint az előbbieik, vagyis Kun Béla követői –, de egyébként homlokegyenest ellenkező nézeteket vallott, úgyhogy a legkisebb ütközésre heves harcba bocsátkoztak egymással. Furcsa helyzet alakult ki – hogy ne mondjak mást – a két kormánypárt között, amelyek folyamatosan egymás ellen küzdöttek, ugyanakkor egyszer az egyik, máskor a másik küzdött a kormány ellen, amely viszont rájuk alapozott. Ez az anakronizmus abban nyilvánult meg, hogy a kormányban ott ült a földművelésügyi miniszter (egyben a kisgazdapárt képviselője),¹⁷⁹ aki számos kérdésben kollégáival nyíltan ellentétes álláspontot foglalt el.

Gr. Bethlen miniszterelnöksége kezdetétől fogva elejét kívánta venni ennek a lehetetlen helyzetnek, amely néha a kormány munkáját is megbénította. Pécsent elmondott beszédében kifejtette egy egységes kormánypárt alakításának szükségességét, azonban ez a kísérlete, sajnos, azon bukott el, hogy a két párt alapvető elvi kérdésekben nem tudott megegyezni (1921. október 22-én kelt, 1213. sz. jelentés).¹⁸⁰

Károly király legutóbbi kísérlete és annak politikai következményei után – különösen a Habsburgok detronizációja miatt, amelyet szinte kizárólag a kisgazdák szavaztak meg – a két párt közötti ellentét még markánsabb lett, sőt, a két álláspont között egyenesen szakadék keletkezett: az egyik oldalon a keresztény nemzetiek nagy része, legitimisták és Károly-pártiak, a másik oldalon pedig a kisgazdák, akiket elbizakodottá tett a sikerük, hogy végre meg tudták szavaztatni a szabad királyválasztást, amely régi alapelve a politikai programjuknak.

Nyilvánvaló, hogy a kormány nem tarthatta magát tovább ebben az ingatag helyzetben. A kettő közül választania kellett. Vagy a keresztény nemzetiekre támaszkodik, vagy a kisgazdákra.

Ha a Bethlen-kormánynak a királykérdésben tanúsított magatartására gondolunk, könnyen látható, hogy a választás nem lehetett kétséges. A keresztény nemzetiek, mint említettem, a legitimistákat képviselték, legalábbis a többségük; a kisgazdák antilegitimisták voltak. Következésképpen a Bethlen-kormánynak, amely megfosztotta a királyt trónjától, ez utóbbiakkal kellett tartania.

A mérleg nyelve végül is annak a rendkívül élénk vitának a vége felé billent ki, amelyet a Nemzetgyűlésben folytattak a kormány által kért hat hónapos ideiglenes végrehajtásról. Ez alkalommal vég nélkül folytatódtak a keresztény nemzeti legitimisták támadásai Bethlen és kormánya ellen, minden lehetséges és elképzelhető vádat fölhoztak ellene, amelyeket a csoportszellem diktált. Meg sem lehet számlálni a Bethlent kihívó szópárbajokat e vitasorozat alatt! Amikor aztán a király kalandja kapcsán megvádolt képviselőket ideiglenesen szabdlábra helyezték, a kormány elleni háború a tetőfokára hágott az utóbbiak rendkívül heves felszólalásaival. Elérkezett a döntés ideje, és gr. Bethlen meg is hozta a döntést.

¹⁷⁸ Lásd fentebb, 50skk.

¹⁷⁹ Nagyatádi Szabó Istvánra gondol.

¹⁸⁰ Lásd fentebb, 87skk.

A miniszterelnök január 5-én este megjelent a kisgazdák zsúfolásig megtelt klubjában, és vég nélkül zúgó tapsvihár közepette hosszú beszédet mondott. Ebben minden vád alól igyekezett tisztázni magát, amelyekkel a keresztény nemzetiek megtámadták, különösen a királykérdést illetően. Elmondta, hogy ez a magatartás kihívás a kormány számára, hogy ő elfogadja a kihívást és nyíltan háborút hirdet. Befejezésül azt mondta, hogy ő már választott, és a kisgazdákkal akar egységre lépni. „Ez a párt, kiáltotta gr. Bethlen, az a szikla, amelyre Magyarország jövőjét fel lehet építeni; én és a barátaim ezzel a párttal akarunk egyesülni”.

Ezeket a szavakat tapsvihár fogadta, maga a kisgazdapárt alapítója és vezetője, Nagyatádi Szabó István felállt és a párt új vezéréként üdvözölte a grófot!

A kormánynak ebben a baloldali váltásában egy másik ok is közrejátszott. Amint arról 1921. október 25-én kelt, 1223. sz. jelentésemben¹⁸¹ beszámoltam Eminenciádnak, a király legutóbbi látogatását követően mind a kormányzó, mint a Bethlen-kormány nem csupán dicséretekkel illették a dolgozó osztályt, amelyet azelőtt távol tartottak a politikai élettől, hanem ígéreteket is tettek neki. Később a miniszterelnök egyenesen tárgyalásokat kezdett a szocialista vezetőkkel, akik feltételekhez szabták a kormány támogatását, olyan feltételekhez, amelyeket ő elfogadott. Így megszüntették a sajtócenzúrát, és a szocialisták egyesülési és gyülekezési jogot kaptak. Ez egyértelművé tette, hogy a kormány már ezért sem támaszkodhat többé a konzervatív elveket képviselő keresztény nemzetiekre, hanem kényszerűen a kisgazdákra kell támaszkodnia, akik a demokratikus elvet képviselik.

Még nem lehet előre látni a magyar kormány baloldali fordulatának következményeit. Amennyiben a Bethlen-kormány hű akar maradni az új irányvonalához, a jövőben demokratikus és szocialista jellegű politikát kell folytatnia, vallási kérdésekben pedig inkább a protestánsoknak kell kedveznie, ugyanis a kisgazdapárt nagy része protestáns.

A helyzet majd a tavasszal vagy nyáron esedékes képviselőházi választások után tisztulhat le; de a jelenlegi Nemzetgyűlés az, amelynek meg kell vitatnia és meg kell alkotnia az új választási törvényt, és valószínűleg a jelenlegi kormány fogja lebonyolítani a választásokat. Nagy valószínűséggel az következik be, hogy a választások az első független magyar képviselőházban demokratikus többséget és, nagy számban, szocialistákat hoznak.

Nem hiszem, hogy tévedek, ha azt mondom, hogy Magyarországon elkezdődik az a demokratikus politizálás, amelynek útján más nemzetek már jelentősen előrehaladtak. Kivéve, ha valami váratlan dolog történik, amire ebben az országban a leginkább számítani lehet.

181 Lásd fentebb, 90skk.

29

A KÖVETKEZŐ VÁLASZTÁSOKRA VONATKOZÓ MINISZTERI RENDELKEZÉSEK

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1570. sz. jelentése

Budapest, 1922. március 8.¹⁸²

Államtitkársági iktatószám: 707

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 8r-12r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 2, foll. 183rv-186rv

Érkeztetés ikt. sz. 2533

Magyarország hivatalos lapja¹⁸³ 1922. március 3-án tette közzé az új választójogi rendeletet.¹⁸⁴ Az a kérdés, amely ezzel a rendelettel szabályozást nyert, tehát az új országgyűlés tagjainak megválasztása 1922-re, az elmúlt hetekben az ország politikai életének középpontjába került.

Az 1922. február 16-án feloszlott Nemzetgyűlést a Friedrich miniszterelnöksége alatt megjelent 1920. évi rendelet értelmében két évre választották meg.

Magyarországon a választójogi törvényért folytatott harc története elég hosszú és bonyolult. 1848-ban, a szabadságharc idején a választójog alapjául a vagyoni cenzus szolgált. Ez az alapozás azonban túlságosan konzervatívnak tűnt, ezért 1874-ben új választójogi törvényt hoztak, amely kiterjesztette a szavazati jogot. Ez időszakban azonban a népi tömegeknek szinte nem volt képviselőjük a parlamenti életben. Alighogy megkezdődött Magyarországon a szocialista mozgalom, a választójog kérdése egyre élénkebben jelentkezett. Az egyetemes választójogért folytatott harc 1903-ban kezdődött, amikor a Függetlenségi Párt a cenzus eltörlését javasolta, hogy választójogi téren segítsenek a munkásságon. 1904-ben vizsgálatot folytattak az ügyben, de ez eredmény nélkül maradt. A küzdelem a következő esztendőben érte el a tetőpontját, amikor az akkori belügyminiszter, Kristóffy József az általános titkos szavazás bevezetését szorgalmazta, hogy megtörje az ellenzékét. Az opposíció, élén Andrássy Gyulával, ellenezte a javaslatot, a szocialisták támogatták. A parlamentben rendkívül nagy indulatok szabadultak el. Andrássy ellenezte ezt a választójogi reformot, mert az volt a meggyőződése, hogy a titkos szavazás

182 „Igen sajnálatos, hogy a katolikusok, jóllehet el akarnak mozdulni abból a kedvezőtlen helyzetből, amelyből a jövő harcában részt fognak venni, mégis megosztottak. Mégis bízom abban, hogy az a nagy felelősségérzet, amely bizonyára eltölti a katolikus vezetőket, az egyes véleménykülönbségek és az ellentétes kritériumok fölé emeli őket, amely a katolikus ügy általános érdeke. Mindazonáltal nagyon köszönöm az Ön törődését és hasznos információit, amelyekkel nekem e kérdés felől szolgált...” Érdemi részlet a jelentés érkezésének nyugtázásából 1922. április 23-i dátummal, ikt. száma: 2533. Lásd: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 14r (fogalmazvány). Eredetijét lásd: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 2 foll. 187r.

183 Nem ismeretes, hogy a nuncius melyik magyar hivatalos lapra utal. Vélhetően a Budapesti Közlönyre, a Magyar Közlöny elődjére.

184 Az 1922. évi 2200. miniszterelnöki rendelet hivatalos dátuma későbbi, 1922. április hó 2-án kelt, lásd: BAJÁN Gyula, szerk.: Parlamenti almanach 1922–1927. (Sturm-féle országgyűlési almanach), Budapest 1922. Interneten: https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_Almanach_1922-1926_2/?pg=6&layout=s – A választójogot magasabb vagyoni cenzushoz és magasabb fokú iskolai képzettséghez köti, aminek eredményeképp a lakosságnak csak kb. 30%-a kapott választójogot.

kárt okozott volna az országnak. A következő években folytatódott a harc a választójogi törvény körül. 1911-ben gr. Khuen-Héderváry állt elő egy törvényjavaslattal, amelyet utóda, Lukács miniszterelnök nyújtott be a parlamenti bizottságnak. E javaslatok alapján fogadták el az 1914. évi XIV. törvényt, amelynek értelmében választójoggal bírt mindenki, aki elvégezte a négy elemi osztályt. Ezt a törvényt azonban nem alkalmazták,¹⁸⁵ ugyanis az alsóházat már 1910-ben megválasztották, és utána nem oszlatták fel, a háború alatt sem, a Károlyi-féle forradalomig. A háború harmadik esztendejében, amikor az ellenzék Tisza István miniszterelnök megbuktatására törekedett, a választójog kérdése újra napirendre került. Az ellenzék a szavazati jog kiterjesztése mellett agitált, be akarta vonni mindazokat, akik a fronton kitüntették magukat. IV. Károly kijelentette, hogy kész támogatni ezt a reformot. 1917 húsvétján tette közzé a híres húsvéti királyi leiratot, amellyel gr. Tiszától a választójog kiterjesztését kérte. Tisza első javaslatát a király nem fogadta el, ugyanígy a másodikat sem, mert túl konzervatívnak tartotta, így Tisza lemondott. Őt gróf Esterházy*¹⁸⁶ követte mint miniszterelnök, akinek a kormányában Vázsonyi* is részt vett. Utóbbi az ezt követő Wekerle*-kormányban 1918-ban új törvényjavaslatot nyújtott be (XVII. sz.), amely *Wekerle-törvény* néven vált ismertté. Ezt a törvényt sem lehetett azonban életbe léptetni, mert a Wekerle-kormány bukását Károlyi forradalma követte, majd 1919 márciusában a kommunizmus.

A bolsevizmus bukása után, amikor az antanthatalmak demokratikusabb magyar kormányt¹⁸⁷ követeltek, meg kellett reformálni a parlamentáris életet is. Sem az alsó-, sem a felsőházat nem óhajtották újra megnyitni, mégpedig két okból: 1) keresztény elvek szerint kívántak kormányozni, és a parlament általában nem volt keresztény érzelmű, 2) másfelől az antant túlságosan demokratikus követeléseket támasztott az új választásokkal szemben. Ebben a helyzetben Friedrich miniszterelnök rendeletet bocsátott ki, amelynek feladata *csupán az új választójogi törvény kimunkálását szolgáló Nemzetgyűlés megválasztása volt*. A Nemzetgyűlés tagjait a *Friedrich-rendelet* alapján választották meg, és 1920. február 16-án kezdődött meg a munka. Ezt a rendeletet általános megelégedés övezte. Demokratikus bázisát a választók száma biztosította. A Wekerle-törvény alapján 1,498.000 választó volt, míg a Friedrich-féle rendelet több mint 3,5 millió polgárnak biztosított szavazati jogot.

A Nemzetgyűlés azonban nem tudta révbe juttatni a választójogi törvényt. A kormányzatnak nyilvánvaló okokból gazdasági és pénzügyi törvényekkel kellett foglalkoznia. Majd Károly király meghiúsult kísérletei után annyira kiéleződött a hosszú hónapokig tartó harc a legitimisták és a kormányzat között, hogy kevésnek bizonyult az idő a választójogi törvényre, annál is inkább, mert a kormány a Nemzetgyűlés fennállásának utolsó órájában nyújtotta be. Ilyen alapon azonban nem volt lehetséges a kormányzat és az ellenzék közti egyezkedés. Még furcsább, hogy a Nemzetgyűlés utolsó napjaiban nem az ellenzék, hanem egyes kormánypártiak akadályozták a választójogi törvény megvitatását, különféle személyes ügyekre hivatkozva (ami a magyar politikai élet krónikus betegsége).

Ebben a kínos helyzetben a miniszterelnök f. év február 21-én (az alkotmány értelmében) értekezletet tartott magának a kormányzónak az elnökletével, amelynek szavaznia

185 Itt *ampliare* ige szerepel, talán *applicare* helyett. [A ford.]

186 Gróf Esterházy Móric kormánya alig két hónapig volt hivatalban, 1917. június 15-től augusztus 20-ig.

187 Peidl Gyula kormánya.

kellett a következő kérdésben: a kormánynak van-e arra joga, hogy az új választásokat a Friedrich-rendelet szerint tartsa meg, módosíthatja-e vagy sem ezt a rendeletet; vagy pedig a Wekerle-törvény alapján rendelje el a választásokat; és általában véve van-e arra joga, hogy összehívja a Nemzetgyűlést. A megbeszélésen 16 közjogi szakértő vett részt, akik közül kettő protestáns püspök volt. A meghívott katolikus egyházi méltóságok különböző ürügyekkel kimentésüket kérték, ami a legitimisták és a jó katolikusok között igen jó benyomást keltett, mert úgy tartották, hogy a püspököknek nem kell egy ilyen súlyos kérdésben ekkora felelősséget vállalniuk. Az értekezlet 14 résztvevője kedvezően nyilatkozott afelől, hogy a kormánynak joga van a Friedrich-rendelet szerinti választások kiírására és annak módosítására. Csak ketten szavaztak ez ellen. Meg kell jegyezni, hogy a kormány kijelentette: az értekezlet határozata csak tanácsadó jellegű lesz, és a kormány magára vállal minden felelősséget az ügyben.

Amikor az értekezlet döntése ismertté vált, és a kormány bejelentette, hogy a választásokat a Friedrich-féle rendelet¹⁸⁸ módosításával¹⁸⁹ fogja kiírni, az ellenzék, különösen pedig annak vezetője, Andrassy Gyula heves sajtótámadást intézett a kormány ellen, és a döntést alkotmányellenesnek nevezte.

A március 3-án közzétett új kormányrendelet, mint jeleztem, a titkos és nyilvános választójog alapján áll. A fővárosban és környékén, arányos képviseleti rendszerben, listával, titkosan lehetett szavazni, a városokban szintén titkosan, de az abszolút többség elvének alkalmazásával; a többi községben pedig szintén abszolút többséggel, de nyilvános szavazással. A nehéz pont a nyilvános szavazás kérdése. A kormány tagjai, a kormányzó párt nagy része és a kiscgazdák a nyilvános szavazás mellett nyilatkoztak. Bethlen miniszterelnök azt nyilatkozta, hogy Magyarországon még mindig nagy propagandát folytatnak a szélsőséges pártok, a kommunisták, a radikálisok stb., és előre lehet látni, hogy minden elégedetlen ember olyan képviselőjelöltekre szavazna, akik a parlamentben nem kívánatosak. Nem említette a legitimistákat, de ők azt állítják, hogy a nyílt szavazás bevezetése ellenük is irányul. Általában az ellenzék azt állítja, hogy a kormányzat azért akarta a falvakban a nyilvános szavazást, hogy saját érdekei szerint manipulálja a választásokat és így biztosítson nagy többséget magának. Bizonyos, hogy az Úr 1922. esztendejében már nem igazán értelmezhető a politikai választások nyilvánosságára! A választás részleges titkossága és a listás rendszer olyan engedmények, amelyeket a kormány az ellenzéknek és a szocialistáknak tett. Vidéken jól áll a kormány. Az agrárreformra való tekintettel a kiscgazdáknak komolyan meg kell fontolniuk, érdekükben áll-e a kormány ellen szavazni. Ebben a helyzetben vannak az alkalmazottak, a kereskedők stb. is. Végezetül arra is gondolni kell, hogy a kormánypárt választási kampánya szervezett és centralizált. Ennek a szervezetnek a vezetője Gömbös Gyula, energikus és tudatos ember, aki elkeseredett harcot folytat a legitimistákkal, és a Horthynak felrótt *árnyékkormány* fő alakja.

188 5987/1919. ME sz.

189 2200/1922. ME sz.

Véleményem szerint a következő választások veszélyt jelentenek a magyarországi katolikusok számára. Az említett Gömbös, aki az új választások manipulálásának központi személyisége, a protestantizmus egyik fő oszlopa, és már nem egy alkalommal ütközött össze a katolikusokkal. Ez az első olyan pont, amely nyugtalaníthatja a katolikusokat. De van még más is.

Az új választójogi szabályozás jócskán korlátozza a nők részvételi jogát. A Friedrich-féle szabályozás szerint 1,433.000 nő rendelkezett szavazati joggal; az új szabályozás szerint csak 950.000. Mindenki jól láthatja, hogy a nők szavazatainak ilyen mértékű csökkentése hátrányos lehet a katolikusok számára.

A katolikusokra leselkedő harmadik veszély a pártok helyzete a választások előtt. Az elmúlt napokban a Nemzeti Munkapárt több tagja belépett a kormányzó pártba. Ezek nyíltan liberálisok, és alig vagy egyáltalán nem érdekli őket az egyház. Maga Bethlen is ennek a pártnak volt a tagja, és ezért bátorította régi párttársait, hogy nagyobb részt vállaljanak vele a közéletben. Ezek soraiból nevezi ki az új megbízottakat, akik vidéken a választásokat lebonyolítják. Vannak továbbá olyan mesterkedések is, hogy a megvetett zsidókat is a kormányzó párt erőterébe csalogassák. Gömbös, a közeli választások deus ex machinája, mint jeleztem, protestáns, és most igyekszik azonosítani a legitimistákat a katolikusokkal, hogy az utóbbiakat ellenszenvenné tegye. Érthető, hogy ő mint a választási mozgalom és a hírhedt nacionalista szervezet, a MOVE vezetője mindent meg fog tenni, hogy zajos győzelmet arasson. Gömbös választási jelszava: a *keresztény erők egyesítése*, ami gyakorlatilag fokozhatná a magyar népesség körében máris eléggé elterjedt vallási közömbösséget, de bizonyosan könnyű elérni vele a nagyobb tömegeket is.

A legitimista ellenzék részleges győzelme sem használna sokat a katolikus érdekeknek, hiszen a vezetői vagy liberálisok, vagy felületes keresztények.

Végezetül, a Keresztény Nemzeti Párt – az egyetlen, amelyre számíthattak volna a katolikusok – igen nagy válságban van. Tegnap este volt egy viharos pártgyűlésük, amelyen arról kellett dönteni, milyen magatartást tanúsítsanak a kormányzattal szemben a választójogi törvény kérdésében. Azt a napirendi pontot, amelyben – kellő fenntartásokkal – kijelentették, hogy a párt támogatni fogja a kormányt minden olyan kérdésben, amely összefér a programjával, a többség elfogadta, Ernszt prelátussal* és Huszár Károly* volt miniszterelnökkel az élen. A kisebbség vezetője, a heves természetű Haller István, volt vallás- és közoktatásügyi miniszter az említett napirendi pont ellen szavazott és pártszakadást jelentett be. Úgyhogy ennek a pártnak az ereje a véleménykülönbségek miatt jelentős mértékben meggyengül, és meginog az egyetlen erő, amelyre számíthattak volna a katolikusok. Némi bizakodásra ad okot az a tény, hogy az említett párthoz tartozó három miniszter, közöttük Mons. Vass kultuszminiszter, hűek maradnak a kormányhoz, tehát megtartják hivatalukat a választási kampány idején, és fel kell tételezni, hogy ők el tudják és el is akarják látni a katolikus érdekek védelmét.

30

VASS JÓZSEF POLITIKAI JELÖLÉSE

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1583. sz. jelentése

Budapest, 1922. március 13.¹⁹⁰

Államtitkársági iktatószám: 1449

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 2. P.O, fasc. 3, foll. 3r-3v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 5, fasc. 7.11, foll. 652rv

Van szerencsém csatoltan megküldeni Eminenciádnak a szombathelyi püspök úrtól kapott levél másolatát,¹⁹¹ amelyben megtagadta Vass József kultuszminiszter kérését, aki a közelgő választások alkalmával ismét jelöltetni kívánta magát a szóban forgó egyházmegye politikai képviselőjére. Mons. Mikes* hozzátette: értesülése szerint Vass a Szentszékhez szándékozik fordulni az elutasító döntés ellen, és azt kéri, hogy az Apostoli Szentszék ebben az esetben válaszolja azt, hogy a helyileg illetékes püspök jogosult dönteni e kérdésben.

A magyar külügyminiszter már tájékoztattott a két főpap közti ellentétről, és kérte, hogy járjak közben Mons.Vass érdekében. Én udvariasan kitértem ez elől, azzal az indoklással, hogy az ügy nem tartozik a hatáskörömbe, és hogy szeretném magamat távol tartani az ország belpolitikai ügyeitől.

Hogy érthetővé váljék a vita háttere, hozzá kell tennem, hogy a szombathelyi püspök szenvedélyes Károly-párti, ezért ilyen irányú politikai tevékenységét nemcsak a kormány, de a magyar püspöki kar több tagja és a társadalom nagy része is kifogásolja. Ennek fényében érthető, ha nem találkozik a tetszésével, hogy a Károly királyt elűző és trónjától megfosztó kormány egyik tagja politikai téren jelöltesse magát egyházmegyéje területén.

31

A MAGYAR PÜSPÖKI KAR A PÁRBAJ ELLEN

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1610. sz. jelentése

Budapest, 1922. március 23.¹⁹²

Államtitkársági iktatószám: 2536

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 1, foll. 15r-15v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 1.2, fol. 60r

Az országot megosztó politikai viták miatt, különösen az utóbbi időben, növekedett a párbajügyek száma. Ezért a püspöki kar a tegnapi tartott konferenciáján a következő érélyes hangvételű nyilatkozatot tette közzé:

190 A jelentés érkezettének nyugtázása 1922. március 31-én kelt rejtjeles táviratban. Ugyanebben a táviratban Gasparri bíboros államtitkár információt kér a nunciustól Mons. Vass József személyéről. Lásd: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 2. P.O, fasc. 2, fol. 7r.

191 Lásd uo. fol. 4r.

192 A jelentés érkezettének nyugtázása 1922. április 27-i dátummal, ikt. sz.: 2536. Lásd: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 17r (fogalmazvány). Eredetije: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 1.2, fol. 70r. (eredeti) „Kifejezve szilárd bizakodásomat, hogy a jó magyar katolikusok jó példával

„A magyar püspöki kar fájdalommal látja, hogy amikor reménységünk csak a keresztény eszmék térfoglalásában lehet, a párbaj, ahelyett, hogy teljesen megszünt volna, az eddigénél is nagyobb méreteket öltött. Bármennyire el kell ítélni a meggondolatlan becsületsértéseket, amelyek a párbajra okot szolgáltatnak, még inkább el kell ítélni a párbajokat, amelyek minden isteni és emberi joggal ellenkeznek, és a szereplőket a keresztény névre méltatlanokká teszik. A keresztény társadalom kötelessége, hogy a becsület védelmére megfelelő törvények alkotását sürgesse, és a párbajt, amely a keresztény kultúra szégyenfoltja, minden erejével teljesen megszüntetni törekedjék.”¹⁹³

Ezenkívül a magyar püspökök petíciót kívánnak intézni a kormányhoz, hogy nyújtsion be a parlamentnek és fogadtasson el egy párbajt tiltó törvényt.

32

INFORMÁCIÓK VASS JÓZSEF KULTUSZMINISZTERRŐL

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1648. sz. jelentése

Budapest, 1922. április 3.¹⁹⁴

Államtitkársági iktatószám: 2519

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 2. P. O, fasc. 3, foll. 8rv

Mínuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 5, fasc. 7.11, fol. 654r

Megkaptam Eminenciád 1922. március 31-én kelt, 15. számú, rejtjelezett táviratát, amelyben információkat óhajt kérni Vass József jelenlegi vallás- és közoktatásügyi miniszter jellembeli tulajdonságairól.

Már volt szerencsém küldeni Eminenciádnak ilyen tájékoztatást a nevezett főpapról 1920. október 28-án kelt, 57. sz. jelentésemben,¹⁹⁵ amelyben az akkori kormány tagjairól, köztük Vass Józsefről is írtam.

Eminenciádnak könnyebb dolga lesz, ha itt megismétlem azokat az információkat: „Mons. Vass József a Collegium Germanicum növendéke volt, művelt, kiváló egyházi ember és egyetemi professzor. Neve, amely vasat jelent, teljes mértékben megfelel jellemének, amely valóban a vasra emlékeztet, mint az energiája és fáradhatatlan tevékenysége. Igen nagyra becsült szónok, de politikai talentum nélkül, mindig is a szociális kérdések foglalkoztatták. Sajnos, túl sokra tartja, valakinek képzelet magát, és a nagy ambíció árt neki.”

és a propaganda minden eszközével támogatják a püspöki kar kezdeményezését, kívánom e vállalkozás teljes sikerét.”

193 Lásd: A magyar katolikus püspökari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között. I. kötet. Összeállította és bevezette BEKE Margit, München–Budapest 1992. (Dissertationes hungaricae ex historia Ecclesiae XII–XIII.), 91.

194 A jelentés érkezésének nyugtázása 1922. április 27-i dátummal, ikt. sz.: 2536. Lásd: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 17r (fogalmazvány). Eredetije: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 1.2, fol. 70r. „L'avverto per altro che niun passo è stato fin qui fatto presso la Segreteria di Stato in merito alla candidatura del sullodato Monsignore...”

195 Lásd fentebb, 54skk.

Most is csak megerősíteni tudom a korábbi információkat, már azért is, mert elmondtam mindezt eminenciás Csernoch bíboros úrnak, aki kifejezetten azt mondta, hogy teljes mértékben megfelel az igazságnak.

33

IV. KÁROLY HALÁLA

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1656. sz. jelentése

Budapest, 1922. április 5.

Eredeti, kézzel írt, aláírt

Államtitkársági iktatószám: 3439

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 837¹⁹⁶ fasc. 18, foll. 57r-60v¹⁹⁷

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 3, fol. 233rv-236r

Ikt. sz. 3439

két melléklettel

IV. Károly király halálának híre f. hó, április 1-jén este ért ide. A kormányzó elnökle-tével azonnal összeült a minisztertanács, és határozatokat hoztak az ügygel kapcsolatban.

A hivatalos lap külön számot adott ki, ugyanolyan formában, mint 1916. november 21-én, Ferenc József császár halálának bejelentésekor. Az újság e szavakkal adta hírül IV. Károly halálát: „Ő Császári és Apostoli királyi Felsőége, IV. Károly ma, 1922. év április hó 1-jén Funchalban az Úrban csendesesen elszenderült.”¹⁹⁸

Horthy kormányzó a saját, Bethlen miniszterelnök pedig a saját és kormánya nevében meleg hangvételi részvétlét küldtek Funchalba Zita *császár- és királyné* Öfelségé-nek.

Ezenkívül a minisztertanács nemzeti gyászt rendelt el, egyúttal elrendelte az ország összes színházának és szórakozóhelyének bezárását április 2-ára és a temetés napjára. Emellett elrendelték a fekete gyászlobogó kitűzését az összes katonai és polgári középü-letre. Végezetül úgy döntöttek, hogy Károlyt, magas rangját megillető módon, ünnepé-lyes temetési szertartással kísérik végső útjára. Vagyis a magyar kormány úgy rendelke-zett a végtisztesség megadásáról, mintha IV. Károly ténylegesen még mindig az ország királya lett volna.

Utólagos hódolat ez a szegény uralkodónak, akit négy hónappal ezelőtt ágyúörgés kíséretében űztek el Magyarországról, részvét nélkül kiszolgáltatva őt ellenségeinek, száműzve és megfosztva trónjától nemcsak őt, hanem egész dinasztiáját, avagy annak

¹⁹⁶ Az ún. IV. periódus új rendszerű pozíciószáma.

¹⁹⁷ A faszcikuluszban további dokumentumok: a bécsi és budapesti nunciusok jelentései; Stefánia hercegnő levele a pápához Zita királynő és fiai érdekében, továbbá az Apostoli Szentszék felhívása Franciaország-hoz. A belga kormány érdeklődése. Ezen kívül Mons. Schioppa, már hollandiai internuncius jelentése, amelyben Károly királlyal foglalkozó újságcikkre utal (1928). Lásd: Austria-Ungheria. Periodo IV, pos. 837. P.O, fasc. 18, foll. 74rv-75rv. Az AA. EE. SS. ikt. száma már új rendszerű: 1789/28.

¹⁹⁸ „A Magyar Távirati Iroda jelenti: Öfelsége IV. Károly elhúnyta alkalmából a Budapesti Közlöny rendki-vüli kiadásban jelent meg. [Itt a fenti mondat magyar eredetije.]” Lásd: MTI 1922. április 1. 23 óra 50 perc. Interneten: https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1922_04_1/?pg=0&layout=s

a jele, hogy a magyar kormány az első adandó alkalommal kész pusztán *papírcetliként* kezelni a trónfosztási törvényt?

A legitimisták az előbbi gondolják, és krokodilkönnyeknek tartják a szerencsétlen uralkodó halála utáni tiszteletnyilvánítást. Az antant – különösen a kisantant – az utóbbi gondolja, és nagyon aggódik a budapesti kormány magatartása miatt, még lépéseket is tett a magyar kormánynál, hogy magyarázatot kérjen. Tehát Bethlennek senkit sem sikerült kielégítenie, és amikor tegnap, a gyászszerartás után kilépett a templomból, „íme a király gyilkosa” felkiáltással fogadták, a legitimistákat pedig tapsviharral üdvöztették.

Fölmerült a kérdés, hogy a diplomáciai testület miként fogadja a halálesetet. Az antant képviselői úgy döntöttek, hogy nem tűzik ki a gyászlobogót, jelezve, hogy ők nem tartják Magyarországot királyának az elhunyt uralkodót, ezért úgy vélték, hogy nem szükséges csatlakozniuk a magyar nemzet gyászához. A kisantant diplomatái csatlakoztak ehhez a döntéshez. Spanyolország, Németország, Hollandia és az Amerikai Egyesült Államok követi és én kitűztük a gyászlobogót mint a Habsburg-kérdésben semleges hatalmak képviselői. Én ezt azért is tettem, mert úgy véltem, nem feledkezhetem meg arról, hogy az elhunyt uralkodó az apostoli királyi kitüntető címet viselte.

A gyászszerartáson való részvétel körül is hasonló kétség támadt.

A kormány, miután értesült a gyászlobogó ügyéről, a kellemetlen visszautasítás elkerülése érdekében úgy döntött, hogy nem hívja meg a diplomáciai testületet. Én magam személyes meghívást kaptam Bánffy Miklós külügyminisztertől, amelyet a fent vázolt okok miatt jónak láttam elfogadni, viszont a szerartásra nem ünnepi öltözetben mentem el. A gyászszerartáson jelen volt a német és az amerikai követ is.

Ezenkívül részvétáviratot küldtem Zita királyné Őfelségének, és részvéteimet fejeztem ki József főherceg és Izabella főhercegné királyi fenségeknek, akik IV. Károly halálával a családfőt veszítették el.

A kormány által meghirdetett gyászszerartásra, amelyről írtam, tegnap este került sor, miután Funchal püspöke távirat útján tudatta velem a király halálát, majd hozzátette, hogy ott is éppen tegnap volt a temetés; a hírt sietve közöltem a magyar kormánnyal, amely addig semmilyen közvetlen, hivatalos jelentést nem kapott a király haláláról.

A gyászszerartás, amelyet a hercegrímás celebrált főpapi díszben, és amelyen több püspök és Budapest összes magas rangú prelátusa is részt vett, olyan impozáns, ünnepélyes és komor volt, mint soha azelőtt. Mindenkit meghatott a szerencsétlen uralkodó tragikus sorsa, aki mindössze 35 évesen, száműzetésben, szegénységben, a tróntól megfosztva hunyt el, miután a saját alattvalói fegyverekkel üzték el a hazájából és az ellenség kezére adták. És ez az egész tragédia baljós, szomorú árnyékot vetett a sötét és komor templomra, ugyanarra a templomra, amely alig négy évvel ezelőtt fényárban úszva, díszpompával fogadta ugyanazt az uralkodót, hogy ünnepélyesen Magyarország királyává koronázzák Szent István koronájával! Ez a tragédia tükröződött a Károly-pártiak és a Károly-ellenesek hevesen összezsapó, a végletekig ellentétes érzelmeiben, akik a négy – osztrák császári, magyar és cseh királyi, Habsburg-házi – koronával díszített, impozáns ravatal körül álltak. Két virágkoszorú is el volt helyezve rajta: az egyik Horthy kormányzóé, a másik a kormányé.

És micsoda látványt nyújtott az a tömeg! ... A trónon Horthy kormányzó ült, aki egy törvény szerint nem létező királyt képviselt! A koporsó körül vigyázásban tiszték és katonák, ugyanannak a hadseregnek a tisztjei és közkatonái, amely négy hónappal ezelőtt még ágyúval lött a királyra. Jobb oldalon tömött csoportban álltak a legitimisták, köztük

Andrássy Gyula, Rakovszky István és Gratz Gusztáv, akiket tegnap még letartóztattak hazaárulásért, és lehet, hogy holnap életfogytiglani börtönre ítélnék, mert részt vettek a király kísérletében. A koporsótól balra Bethlen, Bánffy és az egész kormány, akik novemberben elfogadtatták a parlamenttel a Habsburg-ház trónfosztását kimondó törvényt,¹⁹⁹ végül a trónfosztott dinasztia egyik tagja, József főherceg, tábornagyi díszgyenruhában, külön emelvényen, akit egy királyi hercegnek kijáró tisztelettel fogadtak és vettek körül!

Bocsásson meg Eminenciád, amiért elidőztem a részleteknél, de úgy érzem, hogy ezek meghaladják egy szűkszavú beszámoló kereteit, és olyan jelentést hordoznak, amely jobban érzékeltetheti ennek az országnak a paradox helyzetét.

Azt sem könnyű megmondani, hogy a gyászos esemény után javulni fog-e a helyzet. Az bizonyos, hogy a király halálával a legitimisták elveszítették a *kontinuitásról* vallott nézeteik két nagyon erős alappillérét. Ma már nem beszélhetnek többé sem a Szent István koronájával *megkoronázott királyról*, sem arról, hogy *felesküdték rá*. Ez a két tényező megszűnt az uralkodó személyének halálával. Érzelmi szempontból talán nyerhetnének valamit, mivel a legitimisták nem fogják elmulasztani a nép együttérzésének felkeltését, kihasználva az *áldozatként* és *mártírként* stb. beállított király rendkívül szomorú halálának tényét, nem is beszélve a szegény, boldogtalan özvegyről, aki egyedül maradt hét gyermekével és egy még meg sem született árvával! Mindenesetre összegyűltek, és április 2-án a következő nyilatkozatot tették:

„Az összes párt legitimistáinak gyűlése egyhangúan megállapítja, hogy IV. Károly király halálának következtében elsőszülött fia, II. Ottó lett Magyarország királya, akinek a megkoronázását csak nagyobb erő akadályozza. A gyűlés egyhangúan kéri, hogy az elhunyt király hamvait Magyarországon temessék el, és hogy az özvegy királyné és a királyi árvák Magyarországon tartózkodhassanak. A magyar nemzet becsülete és a civilizált nemzetek lelkiismerete és embersége megkívánja, hogy ez a tartózkodás lehetővé váljék számukra.

A gyűlés továbbá megállapítja, hogy a jelenlegi körülmények között, a magyar szokásjog értelmében, amelyet az elmúlt századok tapasztalata számos alkalommal megerősített, az özvegy királyné van hivatva a kiskorú király jogainak és érdekeinek képviselőjére.”

Ezt a kiáltványt azonnal kinyomtatták és terjeszteni kezdték az utcákon. Április 3-án, hétfőn reggel azonban a lapszerkesztőségek azt a hivatalos figyelmeztetést kapták, hogy ne tegyék közzé a nyilatkozatot, különben elkobozzák azokat az újságokat, amelyek nem tennének eleget a tiltásnak. Betiltották az utcai terjesztést is. Politikai körökben arról beszélnek, hogy a kormány lázadás miatt eljárást szándékozik indítani a kiáltvány aláírói ellen.

A kormány és a szabad királyválasztók még nem foglaltak állást az ügyben, és nem is közölték, mit kívánnak tenni a király halála után. De közülük néhányan azt nyilatkozták, hogy mostantól fogva sokkal szabadabbnak és a helyzet urainak érzik magukat, miután a legitimisták fő érvei a *megkoronázott királyról* és az *esküről* megszűnnek a király halálával.

199 1921. november 6., LVII. törvénycikk.

A következő választások talán tisztázzák ezt a kérdést, de az uralkodó halálával a választási időszak még kritikussá vált a lelkek fokozott izgatottsága miatt, mert a pártok még hevesebben csapnak majd össze és nagyobb lesz a zűrzavar, amelyet az okozott, hogy meghalt az a személy, aki mindennek ellenére még Szent István koronáját viselte.

Az általános felindulás e napjaiban a két harcoló tábor igyekezett legalább fegyverszünetet kötni, ha békéről nem is lehetett beszélni, de az egymás iránti bizalmatlanság és gyűlölet olyan nagy mértékű, hogy egyelőre nincs semmi remény, és ebben a szegény országban továbbra is súlyos politikai harcok uralják a közéletet, amelyek meg fogják bénítani a kereskedelmi és pénzügyi tevékenységét is, kiszámíthatatlan katasztrófához vezetve. Ezen közben a király temetési szertartásának estjén is történt egy politikai mérely az egyik választóközvetben, amely hét ember életét követelte és többtucatnyi áldozat súlyos sérülését okozta.²⁰⁰

Nem ismeretes még, hogy Zita királyné milyen álláspontra fog helyezkedni. Gr. Hunyady* főudvarmester²⁰¹ megígérte, hogy távirati úton arra fogja kérni a királynét, ne tegyen egyelőre semmilyen lépést, és az elhunyt végrendeletét se tegye közzé Hunyady Funchalba érkezése előtt, mert óvatosságra intő tanácsokat kívánt adni Ófelségének. Miközben mindenki hivatalos értesítést kapott a király haláláról egy körlevélben, amelyet van szerencsém megküldeni (1. sz. melléklet),²⁰² a királyné külön táviratot küldött Rakovszky úrnak, a múlt októberi, szerencsétlen visszatérési kísérlet értelmi szerzőjének – amelyet személyes megbízottja, a Funchalban nála tartózkodó gr. Károlyi József²⁰³ írt alá –, hogy hírül adja „Urunk és Királyunk” halálát, amint a táviratban áll.

Az itteni diplomáciai körökben is hitelesnek tartott forrás szerint Albert főherceg²⁰⁴ több millió koronát költ arra, hogy a következő választások alkalmával a többség támogassa a magyar trónra történő jelölését. Ő is Habsburg, és a két antant tilalma rá is vonatkozik, de mégis reménykedik a sikerben, mert, mint mondják, gróf Bethlen támogatja. A király temetésén, indiszponáltságra hivatkozva, nem jelent meg, azonban másnap látták, hogy meglátogatja egy barátnőjét.

Szomorú jelentésemhez végül másolatban csatolom Csernoch János hercegprímás Öeminienciája méltatását, amelyet a király halála alkalmából tett közzé (2. sz. melléklet).²⁰⁵

200 Az 1922. április 3-án az Erzsébetvárosi Demokrata Körben az ott előző nap elhelyezett bomba felrobant, és helyszínen és a későbbiek folyamán nyolc személy vesztette életét. Lásd: ZINNER T.: *Az ébredők fénykora 1919–1923*, i. m. 159–180.

201 Gr. Hunyady József (1873–1942) nagybirtokos politikus, királyi főudvarmester követte Károly királyt Madeira szigetére. Károly halála után visszatért Magyarországra és a legitimisták egyik vezetője lett.

202 Hunyady főudvarmester francia nyelvű gyászjelentése. Jelzetek: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 837, fasc. 18, fol. 62r. Lásd még: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 3, foll. 228rv.

203 Gr. Károlyi József (1884–1934) Károlyi Mihály féltestvére, legitimista politikus, nagybirtokos. 1910-től képviselő, 1913-tól a Függetlenségi Pártban, rövid ideig Fejér vármegye főispánja, 1922-ben fölkereste IV. Károlyt Funchalban, majd Károly halála után elkísérte a családot Spanyolországba. 1922-től képviselő.

204 A jelentés Adalbert főhercegről ír: „Una voce che è accreditata anche in questi ambienti diplomatici vuole che l’Arciduca Adalberto, stia profondendo milioni...” Értelemszerűen Albrecht főhercegről van szó.

205 „Defuncti Regis Caroli IV elogium”. Csernoch János hercegprímás esztergomi érsek 1922. április 2-án Esztergomban írt, latin nyelvű, nyomtatott méltatása. Jelzetek: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 837, fasc. 18, foll. 61rv. Lásd még: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 3, foll. 227rv.

34

A MÁSODIK MAGYAR NEMZETGYŰLÉS

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1824. sz. jelentése

Budapest, 1922. június 14.

Államtitkársági iktatószám: 4906

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 1, foll. 18r-20r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 2, foll. 189rv-190rv

Érkeztetés ikt. sz. 4957

Csak a mai napon tették közzé a második magyar nemzetgyűlési választások végeredményét. Ez a következő:

Kormánypárt	139
Más, a kormánnyal szimpatizáló pártok	28
Ellenzéki pártok	77
Még bizonytalan	1
Kormányzati többség:	167

Ezért azt lehet mondani, hogy a Bethlen-kormány jelentős győzelmet aratott ebben a fantasztikus küzdelemben, amelyet nem kevesebb, mint húsz párt és pártfrakció vívott egymással.

Azonban több megjegyzést is kell tenni, ha pontosan akarjuk felmérni a kormány győzelmét és valóságos értékén megítélni az új Nemzetgyűlést.

Először is igen kétséges, hogy a kormánypárt, amelyet gróf Bethlen hozott létre nagy erőfeszítések árán, egységes marad az új Nemzetgyűlésben. Ezt a pártot több, egymástól különböző politikai erő alkotja, és a választási küzdelemben csak a mindannyiukra jellemző antilegitimizmus tartotta össze őket. Liberálisok, kiszagdák, keresztény nemzetiek, konzervatívok mozaikjából áll össze az, amit kormánypártnak neveznek. Nem nehéz előre látni, hogy a választások végeztével ez az amorf massa magától szétesik és pedig nemsokára. Továbbá a kormánnyal szimpatizáló több párt 28 képviselője hamarosan előhozakodik jó néhány fenntartással, amelyeket már akkor megfogalmaztak, mielőtt felsorakoztak Bethlen mellett. Ezért ami az oly pozitívnek tekinthető kormánypárti végeredményt illeti, az nagyon is vitatható.

Ha pedig elgondoljuk azon, hogy e kormánypárt létezése ellenére, a választások azt a paradox helyzetet idézték elő, hogy a Bethlen-kormány hét minisztere közül négy csúfosan megbukott,²⁰⁶ köztük a belügyminiszter is, vagyis az, aki manipulálta a választásokat, nos, arra a következtetésre kell jutni, hogy a kormánypárt győzelme igencsak gyenge lábakon áll.

Végül, ha az ellenzék eredményét nézzük, még jobban elhalványul ez a győzelem. Nem a legitimistákra gondolok, akiknek, ha kisebb is lesz a parlamenti létszámuk, meglesznek a legrepresentatívabb és legharcosabb embereik, Andrásstól és Apponyitól

206 Klebelsberg Kuno belügyminiszter, Vass József kultuszminiszter, Bernolák Nándor népjóléti miniszter, Tomcsányi Pál Vilmos igazságügyi miniszter. (Ugyancsak megbukott Mayer János földművelésügyi miniszter, ám ő nem a Schioppa által említett kormánypárt tagja volt, hanem a Kiszagdapárté.)

(utóbbi bizalmas beszélgetés során pár napja elmondta nekem, hogy Zita királyné felkérte, legyen a politikai képviselője Magyarországon) egészen Rakovszky Istvánig, aki az októberi királykalandot szervezte. Inkább a szocialistákra térek ki, akik a választások igazi és legnagyobb győztesei. Ők első ízben kerülnek be a magyar parlamentbe 25 képviselővel, akik között egy nő is van. (Az előző Nemzetgyűlésben az egyetlen női képviselő a Szociális Missziótársulat²⁰⁷ nővére volt.) Meg kell jegyeznem, hogy sokkal több legitimitást és a szocialistát választottak volna meg, ha a választásokat a miniszteri rendelet alapján bonyolították volna, amelyre 1922. március 8-án kelt, 1578. sz. jelentésemben utaltam Eminenciádnak,²⁰⁸ és a választás szabadságát nem sértették volna meg olyan sokszor; nos, akkor a választások tényleg az ország valós akaratát fejezhették volna ki. Mindennek ellenére a szocialisták oly nagy sikert arattak, amely az én várakozásaimat is felülmúlta; ez utóbbiakat kifejtettem, illetve megismételtem Eminenciádnak 1920. október 24-én kelt, 47. sz., valamint az 1921. október 25-én kelt, 1223. sz. jelentéseimben.²⁰⁹ A szocialisták a parlamentben az ellenzék legnagyobb erejét képviselik. Ami különösen is fontos: a szocialistáknak nemcsak a fővárosban volt sikerük, hanem a vidéki kisvárosokban is, például Sopronban, ahol a szocialista jelölt magát a belügyminisztert győzte le! A magyar parasztok is, akik számára a magántulajdon valóságos szentség, a szocialistákat támogatták több választókerületben. Csak Budapesten 167.618 szavazatot kaptak a szocialisták, az érvényes szavazatok 43,4%-át! Hogy milyen nagy ez a siker, könnyen belátható, ha többek között arra gondolunk, hogy Németországban az általános, közvetlen és titkos választójog bevezetése után, 1871-ben a szocialisták az egész birodalomban csak 102.000 szavazatot kaptak, a háború után pedig (1920) az első választáson a szavazatok 42,1%-át szerezték meg, szemben az 1919-ben elért 45,5%-kal. Vagyis Magyarországon a szocialisták rekordot döntöttek, aminek, sajnos, igen nagy a jelentősége, amelyet nem szabad lebecsülni, ha meg akarjuk ítélni, milyen lesz a második magyar Nemzetgyűlés. Igen jól vannak szervezve, szabadságra áhítoznak, miután oly hosszú ideig túrték a korlátokat, amelyek minden politikai tevékenységüket megakadályozták; készek arra, hogy hasznot húzzanak a hűbéri rendszerrel szembeni általános elégedetlenségből, amely itt kialakult a bolsevista idők tragikus tapasztalatai ellenére, és amelyet fokoz a rendkívüli nyomorral szemben tapasztalható szociális érzéketlenség (vö. 1921. december 30-án kelt, 1416. számú jelentésemmel²¹⁰). A szocialisták nem fogják elszalasztani a kedvező alkalmat, amikor megtámadhatják a kormányt és a fennálló társadalmi rendet, és megkezdhetik itt is azt az osztályharcot, amely könnyen fajulhat a kommunizmus egy másik formájává, ha nem is a Kun Béla-féle brutális és erőszakos rendszerévé, hanem egy veszélyesebb változáttá, mert elrejtőzik a legalitás látszata mögött. Összefoglalva, a szocializmus veszélye itt rendkívül nagy, és nem nehéz előre látni, hogy újabb politikai válságok fogják felkavarni ennek a szerencsétlen országnak az életét.

Ez az új Nemzetgyűlés politikai arculata. A vallási jellegét még nem lehet világosan látni. A képviselőknél csak az első (a július 19-én esedékes) ülésen kell számot adniuk személyi adataikról és többek között felekezeti hovatartozásukról. Mindenesetre nem tévedhetünk nagyot, ha feltételezzük, hogy egy ilyen Nemzetgyűlésben a katolicizmus

207 Utalás Slachta Margitira. A Szociális Missziótársulat magyar alapítású női szerzetesi közösség.

208 A nuncius irodája eltéveszthette a jelentés sorszámát, helyesen 1570. Lásd fentebb, 116skk.

209 Lásd fentebb, 50skk. és 90skk.

210 Lásd fentebb, 110skk.

keveset remélhet és talán sok mindentől tarthat. Ezzel kapcsolatos aggodalmam, amelyet 1922. március 8-án kelt, 1570. sz. jelentésemben²¹¹ fejttem ki Eminenciádnak, most beigazolódott. Az egyetlen párt, a keresztény nemzeti, amely védelmezhetne volna a katolikus értékeket, siralmasan lecsúszott, mint fentebb említettem, így nem lehet tudni, melyik párt fog hathatós politikai támogatást nyújtani a katolikusoknak jogaik védelmében. Itt teli torokból hirdetik, hogy a magyar politika a „KERESZTÉNY KURZUS”-t követi, de ma már, sajnos, tudjuk, hogy ezek a szavak a zsidóság és most a legitimisták elleni küzdelmet takarják.

A Nemzetgyűlés mandátuma öt évre szól, azzal a kikötéssel, hogy amennyiben előbb sikerül törvénybe iktatni a felsőház újbóli megnyitását, úgy a Nemzetgyűlés automatikusan országgyűléssé alakul át.

35

A BETHLEN-KORMÁNY ÁTALAKÍTÁSA

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1828. sz. jelentése

Budapest, 1922. június 18.

Államtitkársági iktatószám: 4905

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 1, foll. 21r-22v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 2, foll. 191rv-192r

Érkeztetés ikt. sz. 4957

Gróf Bethlen miniszterelnök a választások után, amelyeknek az eredményét jelentetem Eminenciádnak 1922. június 14-én kelt, 1824. sz. jelentésemben,²¹² a kormány átalakítása mellett döntött. Ennek politikai és parlamenti okai egyaránt voltak, nevezetesen, jó néhány régi kollégája kudarcot vallott a választási küzdelemben, amire a fent említett jelentésemben utaltam, és megváltozott az újonnan alakított Nemzetgyűlés politikai arculata. A minisztertanács összetétele idáig a régi Nemzetgyűlés többségét képviselte, és ezt a többséget két olyan párt koalíciója alkotta, amelyeknek a taglétszáma majdnem azonos, a kiscgazdák és a társult keresztény nemzetiek. Az új Nemzetgyűlésben viszont a kormányzati Egységes Párt képviseli a többséget, amelybe a Nemzetgyűlés feloszlását követően azonnal beolvadt az egész kiscgazdapárt, míg a társult keresztény nemzetiek két csoportra oszlottak: Ernszt-Huszáréra, amely anélkül, hogy belépett volna a kormánypártba, támogatást ígért a Bethlen-kormánynak és Halleréra, amely kijelentette, hogy a kormány nyílt ellenzéke lesz.

Az átalakított Bethlen-kormány tagjai a következők:

Miniszterelnök: gróf Bethlen István,

Külügyminiszter: gróf Bánffy Miklós (a régi kormányból),

Belügyminiszter: Rakovszky Iván* (új, nem a karlista kaland szereplője),²¹³

Pénzügyminiszter: Kállay Tibor (a régi kormányból),

²¹¹ Lásd fentebb, 116skk.

²¹² Lásd fentebb, 126skk.

²¹³ Értsd: nem azonos Rakovszky Istvánnal, a Károly király által kinevezett miniszterelnökkel.

Kereskedelemügyi miniszter: Walko Lajos* (új),
Vallás- és közoktatásügyi miniszter: gróf Klebelsberg Kunó (a régi kormány belügyminisztere),
Igazságügyminiszter: Daruváry Géza* (új),
Földművelésügyi miniszter: Nagyatádi-Szabó István (az első Bethlen-kormányban is földművelésügyi miniszter),
Honvédelmi miniszter: Belitska Sándor (a régi kormányból),
Népjóléti miniszter: Vass József (a régi kormány kultuszminisztere),
Közélelmezési miniszter: Térfly Béla (a régi kormányból).

Az új személyek az aktuális kormányban a belügyi, a kereskedelemügyi és az igazságügyi tárca vezetői. A földművelésügyi miniszter visszatér ahhoz a tárcához, amelyet az első Bethlen-kormányban foglalt el, éspedig parlamenti indokból, mert a kiscgazdák közül azokat vezette, akik a kormánypárttal óhajtottak egyesülni. Klebelsberg és Vass (a választási sikertelenség ellenére) maradhatnak, azonban más tárcát kapnak. Mons. Vass kapcsán, aki a kultusztárcától, amelyet idáig vezetett, a népjólétihez kerül át, megbízható forrásból úgy értesültem, hogy maga gróf Bethlen miniszterelnök jelentette ki, hogy soha többé nem nevez ki papot a kultusztárca élére, mert a papok a püspököknek vannak alárendelve, és számára ez a függés nem kívánatos. Bethlen gróf kijelentését bizonyára Mons. Vass és a szombathelyi püspök közötti harc kimenetele motiválta (lásd 1922. március 13-án kelt, 1583. sz. jelentésemet²¹⁴), aki távol akarta tartani a képviselő Vass-t a testületétől, amelyen Vass kívül is rekedt (Bethlen gróf szerint Mikes püspök manőverei miatt).

Anélkül, hogy kitérnék a szakminiszterekre, vagy a külügyminiszterre, akiről referáltam Eminenciádnak 1921. április 16-án kelt, 545. sz. jelentésemben,²¹⁵ valamint Vassra, akiről már írtam 1922. április 3-án kelt, 1648. sz. jelentésemben,²¹⁶ inkább az új kultuszminiszterről, gróf Klebelsbergéről írok, aki katolikus és nagyon művelt ember. Tisza politikájának régi híve volt, mindig is feltűnően szimpatizált a liberális eszmékkel. Ennek ellenére sokan úgy tartják, hogy kultuszminiszterként talán többet lehet majd várni tőle, mint Mons. Vasstól, akit az a vád ér, hogy a protestáns támadásoktól való félelmében igen keveset tett a katolikusokért. Ez az a szokásos félelem, amely itt bénító hatással van minden katolikus tevékenységre, különösen a közéletben.

A tizenegy miniszter közül hatan katolikusok, de Vass kivételével mindannyian liberális elveket vallanak.

214 Lásd fentebb, 120.

215 Lásd fentebb, 77skk.

216 Lásd fentebb: 121sk.

36

A PÁRBAJRÓL

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1925. sz. jelentése

Budapest, 1922. augusztus 4.

Államtitkársági iktatószám: 6953

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 1, foll. 23r-24v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 1.2, foll. 61rv-64rv

A magyar püspöki karnak a párbaj ellen kiadott, erélyes hangvételű körlevele ellenére, amelyről volt szerencsém referálni Eminenciádnak folyó év március 23-án kelt, 1610. sz. jelentésemben,²¹⁷ a párbajok száma, különösen a politikai háttérűeké, nyugtalanító módon növekszik. Még gróf Klebelsberg kultuszminister is párbajozott nemrég, aki egyébként jó katolikusként tünteti fel magát.

E hónap 2-án Leidenberger János őrnagy és Kankovszky Ede korvettkapitány piztolypárbajának tragikus vége lett, mert utóbbi holtan maradt a helyszínen. Két nappal később egy karddal vívott párbaj az egyik fél halálával végződött. És az életveszélyes küzdelmeknek nem akar vége szakadni.

Az első halálos kimenetelű esetet követően két úr keresett fel. Egyikük a párbajban megölt Kankovszky kapitány veje volt, és az elhunyt családja nevében (mint mondták, igazán hithű, gyakorló katolikus család) engedélyt kérték tőlem arra, hogy a halottat egyházi szertartás szerint temessék el és megáldhassák a holttestét. Hozzá tették, hogy jártak a tábori püspökség irodájában, amelyhez, szerintük, a dolog tartozik, hiszen katona haláláról van szó), de ott azt a választ kapták, hogy az illetékes püspök éppen nincs Budapesten, a beosztottak közül pedig egyik sem vállalhatja a felelősséget, hogy megadják a kért engedélyt, mert félnek a nunciustól! „Ha a püspök jelen lett volna – mondta nekem ez a két úr –, bizonyára megkaptuk volna az engedélyt.”

Elmondtam, hogy nem a nunciustól való félelemtől van szó, hanem a kánonjogi kódex kategorikus tiltásáról; hogy a dolog nem az én illetékességem, mert a rendes juriszdikció ügyéről van szó; de mindenesetre úgy tartom, hogy a tábori püspöknek meg kellett volna tagadnia az engedélyt, már azért is, hogy tartsa magát a magyar püspöki karnak – őt is beleértve – a párbaj ellen nemrég kiadott körleveléhez. Mindenesetre, kérjék ki ebben a kérdésben a primási helynökség véleményét. Végezetül nem mulasztottam el megjegyezni, hogy magam is ellenzem a párbajt.

Miután a két úr eltávozott, telefonáltam a primási helynöknek, figyelmeztettem őt a dologra, és a félreértések elkerülése érdekében tájékoztattam a válaszmórról, óvatosan utalva – a kódex előírásán kívül – a püspökök említett körlevelére is.

Az imént hallottam, hogy a tábori püspök hivatalából később telefonáltak a – Budapesttől nem messzire – Hévízen tartózkodó Mons. Zdravecnek, aki utasította dr. Moser Sándor tábori lelkészt,²¹⁸ a 17. sz. helyőrség kórházi lelkészét, hogy menjen el a párbajban életét veszített Kankovszky úr temetésére. Moser lelkész, bár vonakodva, valóban elment, *palástban* vett részt a rendkívül ünnepélyes temetésen, és elvégezte a szertartást, mintha az Egyház szentségeivel ellátott jó katolikusról lett volna szó.

217 Lásd fentebb, 120skk.

218 Dr. Mosonyi (Moser) Sándor tábori főesperes*.

Mindezek után lelkiismereti kötelességem arra kérni Eminenciádat, hogy az Apostoli Szentszék nevében intézzen igen szigorú monitumot²¹⁹ Mons. Zadaveczt Istvánhoz, a Magyar Hadsereg tábori püspökéhez – úgy, ahogy Eminenciád megvilágosodott ítélete alkalmasnak tartja –, amiért engedélyezte a vallási szertartást egy párbajban meghalt személy temetésén, s ezzel megsértette az 1240. paragrafus 1. és 4. cikkelyét, valamint az 1241. paragrafust, súlyos megbotránkozást keltve a hívekben, különösen azért, mert mindezt akkor tette, amikor Magyarországon amúgy is olyan gyakori a párbaj.

Alázatosan megjegyzem, hogy még azt is jónak tartanám, ha az Apostoli Szentszék a monitumon túl emlékeztetné Mons. Zadaveczet ordináriusi kötelezettségeinek és az egyházi előírásoknak a szigorúbb betartására, ugyanis a fóti ünnepségek alkalmával – amelyekről folyó év június 1-jén kelt, 1783. sz. jelentésemben számoltam be²²⁰ Eminenciádnak –, sajnos, Mons. Zadaveczt lett az illetékes hatóság minden egyházi tranzakció, engedély és törvénysértés ügyében.

Talán az is jó lenne, ha megtalálnánk a módját, hogy valamilyen formában nyilvánosságra hozzuk Magyarországon az Apostoli Szentszék elítélő véleményét a párbajban elhunytak egyházi temetésével kapcsolatban, hogy ezzel valamelyest helyrehozzuk a már megtörtént botrányt és megakadályozzuk a hasonló esetek megismétlődését.

Egyúttal feltett szándékom, hogy közbenjárjak az itteni külügyminiszternél a véres ragály megfékezése érdekében, és lehetőleg azt is fogom szorgalmazni, hogy nyújtsanak be a parlamentnek – egy megbízható pap képviselő révén – egy törvényjavaslatot, amely szigorúan tiltja a párbajt. Néhány újságban már sikerült elhelyeztetnem jó cikkeket ez ellen a barbár, a keresztény elvekkel ellenkező és embertelen szokás ellen.

37

A PÁRBAJRÓL

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1928. sz. jelentése
Budapest, 1922. augusztus 10.²²¹

Államtitkársági iktatószám: 6953

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 26r-27r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 1.2, foll. 66rv-67rv

Tisztelettel folytatom 1922. augusztus 5-én kelt, 1925. sz. jelentésemet,²²² amelyben beszámoltam a párbajban elhunyt magyar tiszt egyházi temetéséről, és magyarázatot adok augusztus 8-án kelt táviratomra.²²³

Ezen a napon [augusztus 8-án] tiszteletét tette nálam Mons. Zadaveczt tábori püspök és az alábbiakat adta elő: miután hírül vette, hogy tiltakoztam a párbaj során életét vesztett

219 Monitum: figyelmeztetés. (latin)

220 A jelentés szövegét kötetünkben nem közöljük.

221 A jelentés érkezésének nyugtázása 1922. augusztus 23-i dátummal, ikt. sz.: 6953. Lásd: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 28rv. Eredetije: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 1.2, foll. 68r.

222 Lásd fentebb, 130sk. Dátuma helyesen augusztus 4.

223 A táviratban a nuncius azt kérte, hogy függesszék fel az általa kért esetleges intézkedést. Ígérte továbbá, hogy újabb jelentést küld. Lásd: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 25r.

Kankovszky korvettkapitány egyházi temetése ellen, fontosnak tartotta kijelenteni, hogy ő teljesen ártatlan az engedély ügyében, ugyanis a holttestet megáldó Rev. Mosernak küldött táviratról mit sem tudott, bár a táviratban az állt, hogy az engedélyt vele megbeszélték. Azonnali vizsgálatot rendelt el a tárgyban, és végül – állítólag – arra kérte a kormányzót, hogy büntesse meg azt a személyt, aki visszaélt az ő nevével.

Azt feleltem a tábori püspöknek, hogy elfogadom az eseményekről adott verzióját, mert nem kétkelkedhetem a szavaiban, de figyelembe kell vennie azt is, hogy a közvélemény nem tud a nekem előadott tisztességtelen háttérrel, és nyilván azt hiszi, hogy ő volt az, aki engedélyezte az egyházi temetést, ez pedig botrányt okozott, amit jóvá kell tenni. Ezért úgy látom – tettem hozzá –, hogy püspöki méltóságának megőrzése érdekében nyilvánosságra kellene hoznia azt, amit nekem elmondott.

Mons. Zadraveczt azt válaszolta, hogy szívesen cselekedne a tanácsom szerint, de ő a hadsereg kötelékébe tartozik, ezért sajtó kezdeményezéséből nem tehet ilyen jellegű, nyilvános nyilatkozatot.

Azt válaszoltam, hogy akkor közvetve cselekedjen, és adjon interjút ezzel kapcsolatban az egyik katolikus újságírónak, annál is inkább, mert a mi sajtónk is foglalkozott az esettel és nagyon helytelenítette.

Mons. Zadraveczt elfogadta a javaslatomat, és ma néhány újság valóban közölte a következő hírt: „A *Magyar Kurír*²²⁴ jelenti: Katolikus egyházi és világi körökben mostanában sok szó esik a párbajban elesett korvettkapitány temetéséről. Noha a katolikus egyház ilyen esetben szigorúan megtiltja az egyházi temetést, a *korvettkapitány mégis egyházi temetésben részesült*. A kérdés tisztázása végett az illetékes egyházi fórumhoz, Zadraveczt István tábori püspökhöz fordultunk, aki munkatársunknak a következőt mondotta: *Én ebben az ügyben senkinek a temetésre engedelmet nem adtam. Az egész ügyről semmit mindaddig nem tudtam, míg vasárnap este három heti távollét után a vidékről haza nem érkeztem. A temetést végző katonai lelkész teljesen korrektül járt el, mert valaki nevemben félrevezette. Ezért az eljárást a félrevezető ellen meg is indítottam.*” (Lásd a mellékletet.²²⁵)

Ezek után, amennyiben Eminenciád elegendőnek tartja Mons. Zadraveczt nyilatkozatát mint a megtörtént botrány jóvátételét, visszavonnám azt a kérésemet, hogy az Apostoli Szentszék intse meg a tábori püspököt.

Közben megkértem József főherceg Ő királyi fenségét, a magyar hadsereg tábornagyát és Mons. Vass József népjóléti minisztert, hogy vessék latba befolyásukat és akadályozzák meg a párbajügyek megismétlődését. A főherceg megígérte, hogy tárgyalni fog a katonai hatóságokkal, a miniszter pedig biztosított afelől, hogy az igazságügy-miniszter mihamarabb elő fog terjeszteni parlamenti jóváhagyására egy törvénytervezetet, amely különösen szigorú büntetés terhe mellett megtiltja a párbajt.

224 1911 óta, napjainkban is megjelenő (újabbban csak online) magyar katolikus hírtájékoztató.

225 A melléklet az „Uj Nemzedék” magyar nyelvű nyilatkozatának sajtókiadványa: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 27v. Itt ennek szövegét közöltük.

38

MAGYAR AGGODALMAK AUSZTRIA ÉS CSEHSZLOVÁKIA
KÖZELEDÉSE MIATT

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1949. sz. jelentése

Budapest, 1922. augusztus 26.²²⁶

Államtitkársági iktatószám: 7540

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 7. P.O, fasc. 5, foll. 42r-43v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 2, foll. 195rv-197rv

Úgy gondolom, hasznos, ha jelzem Eminenciádnak a magyar politikai körök, különösen a kormány aggodalmait, amelyekkel az osztrák–csehszlovák közeledés lehetősége elé tekintenek.

A nyugtalanság okai Ignaz Seipel* osztrák kancellár közelmúltbeli prágai látogatásában és a politikai körökkel, valamint a miniszterelnökkel és dr. Beneš külügyminiszterrel tartott megbeszéléseiben keresendők.

Itt úgy ítélik meg, hogy Ausztria hatalmas anyagi és gazdasági problémák miatt agonizál, ezért a kormánya azt mérlegeli, nem volna-e hasznosabb és előnyösebb gazdaságilag közeledni valamelyik szomszédos államhoz vagy speciális hatalmi társuláshoz.²²⁷ Azt is feltételezik, hogy ennek a közeledésnek az lesz a következménye, hogy Ausztriának fel kell majd adnia a politikai függetlenségét. Vagyis arra gondolnak, hogy az osztrák kancellár utazásának éppen ez a célja, vagyis hogy megkísérelje a gazdasági közeledést Csehországhoz,²²⁸ ami vélhetően Ausztria lemondását is jelenti a politikai önállóságról.

Ezt a feltételezést megerősíti az a tény, hogy Renner előző kormánya²²⁹ annak idején egy Magyarország ellen irányuló szerződést kötött Csehországgal, amelyet azonban – amint arról megbízható forrásból értesültem – Olaszország közbenjárásának köszönhetően addig még nem ratifikáltak, de a ratifikálás most már napirendre került. E mellett szól még az a tény is, hogy a lanai egyezmény²³⁰ kétségkívül bizonyos befolyást enged a cseheknek az osztrák politikába, Schober korábbi osztrák kancellár minden törekvése ellenére.²³¹

Ilyen előzmények és feltételezések után a magyar kormány aggodalommal tekintett Ausztria és Csehszlovákia esetleges közeledése elé, amely két veszélyt is jelentett. 1. amennyiben Beneš protektorátusa alá kerülne az osztrák politika, könnyen megvalósíthatóvá válna – akár egy Zágráb felé tartó vasútvonal formájában – a csehek és a szerbek

226 A jelentés érkezésének nyugtázása 1922. szeptember 11-i dátummal, ikt. sz.: 7540. Lásd: S.RR.SS. AA.EE. SS. Ungheria, pos. 7. P.O, fasc. 5, fol. 44r.

227 Ezen a kisantant értendő. A szervezet 1920–21-ben bilaterális szerződések hálózataként alakult meg Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia részvételével a status quo fenntartásának, illetve a Habsburg-restauráció megakadályozásának céljával. A kisantant a Csehszlovákia németlakta részét (Szudéta-vidék) Németországnak juttató müncheni egyezményt (1938. szeptember 29.) követően oszlott fel.

228 A jelentés ismételten a „Bohemia” szót használja, ami Csehországot jelent, így fordítjuk. Értelemszerűen Csehszlovákiáról van szó.

229 Karl Renner (1870–1950) államkancellár kormánya, 1918–20.

230 1921 decemberében a lanai egyezményben Ausztria garantálta a csehszlovák köztársaság határait. Lana Dél-Tirolban fekszik, a magyar történelemben is ismert Merán közelében (Bolzano autonóm megye, Olaszország).

231 Johann Schober (1874–1932) először 1921–22-ben volt kancellár.

régóta dédelgetett és közismert álma, a nyugat-magyarországi *szláv korridor*,²³² 2. másfelől pedig elzárulna Magyarország előtt az egyetlen Nyugat felé vezető út, amely éppen Ausztrián át halad, és ha Ausztria elzárná ezt az utat, az országot teljesen elszigetelnék a keleti államok, akkor pedig csak ellenségei gyűrűje venné körül.

Ezeket az aggodalmakat a magyar politikusok a parlamenti külügyi bizottság folyó hó 22-én tartott rendkívüli ülésén vitatták meg. A képviselők kérdéseire válaszolva Bánffy gróf a következő *bizalmas* nyilatkozatot tette. Elismerte, hogy a magyar politika horizontján súlyos komplikációk jelentkeznek ugyan, de Magyarország nyugalommal tekint az események elé. Hozzátette, hogy a budapesti kormány felvilágosítást kért a bécsi kormánytól a kancellár utazásával kapcsolatban, s hogy ő, Bánffy gróf ki meri jelenteni, hogy jelenleg nem áll fenn a *korridor* veszélye, de mindenesetre a magyar kormány megtette az ügyben szükséges lépéseket.

A miniszter kijelentései eléggé megnyugtatták a kedélyeket, habár akadtak olyan politikusok, akik úgy vélekednek, hogy az osztrák kancellár titkos megállapodást kötött Benešsel, amely beleszólást enged Csehszlovákiának az osztrák belügyekbe.

Megbízható forrásból értesültem arról is, hogy az itteni román követ²³³ biztosra veszi, hogy amint a szövetséges katonai misszió el fogja hagyni Magyarországot, ami ez év szeptember elején esedékes, Magyarországon nyugtalanító katonai újjáéledés várható.

A követ előrejelzésével kapcsolatban óvatosan érdeklődtem a magyar külügyminisztérium egyik személyiségénél. Partnerem nagy habozás után értésemre adta, hogy végül is, ha egy szomszédos állam bármilyen módon integrálná Ausztriát, Magyarország jogának tartaná, hogy megvédelmezze – esetleg fegyverrel is – azt az egykori területét (Burgenlandot),²³⁴ amelyet a trianoni békeszerződés Ausztriának ítélt, *nem pedig egy másik államnak*, amely birtokba venné Ausztriát.

Összegezve: Magyarország politikai helyzete ma elég borús és a légkör nagyon feszült. Nem tartom kizártnak, hogy hamarosan újabb vihar fogja megzavarni ennek a szegény országnak a nyugalalmát. Amint ez kötelességem, tájékoztatni fogom Eminenciádat az esetleges fejleményekről, ha lesznek.

232 A terv a párizsi békekonferencián (1919) merült fel, a délszláv (horvát, szlovén), illetve cseh nemzeti-ségük fölvetése. Fő célja – Beneš terve szerint – az volt, hogy Ausztriát és Magyarországot egymástól elválasszák, és így a Habsburg-restaurációt földrajzilag is lehetetlenné tegyék.

233 Traian Stircea (Stárcea).

234 A jelentés tévesen a „Burgerland” kifejezést használja.

39

**MAGYARORSZÁG ÁLLÁSPONTJA AUSZTRIA ÉS OLASZORSZÁG
KÖZELEDÉSÉRŐL**

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1964. sz. jelentése

Budapest, 1922. augusztus 31.

Államtitkársági iktatószám: 7579

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 7. P.O, fasc. 5, foll. 45r-45v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 2, foll. 198rv-199r

Magyarország – mint arról 1922. augusztus 26-án kelt, 1949. sz. jelentésemben beszámoltam Eminenciádnak²³⁵ – nagy aggodalommal szemléli Ausztria és Csehszlovákia közeledésének lehetőségét, ugyanakkor szimpátiával és megelégedéssel fogadja Ausztria és Olaszország közeledésének lehetőségét.

Hogy egyáltalán megvalósul-e és milyen formában ez a második lehetőség, Eminenciád bizonyára jobban meg tudja ítélni, mint én. A magam részéről azt látom, és igen jó diplomáciai forrásból úgy értesültem, hogy Olaszországnak nemcsak Ausztriához fűződő erős érdekeit sikerült elismertetnie a nagyhatalmakkal, hanem az osztrák belügyekbe való beleszólás jogát is.

Mindenesetre, engem arról biztosítottak, hogy ha Ausztriának sikerülne tető alá hoznia egy gazdasági és pénzügyi megállapodást Olaszországgal, a magyar kormány nem csupán nem ellenezné azt, hanem nyomatékosan ajánlotta az itteni olasz követnek, hogy kérje a kormányától esetleg a magyar érdekek figyelembevételét is, és kijelentette, hogy nem támaszt nehézségeket e kérdésben, sőt, kész lemondani minden elsődleges jogról.

A magyar kormánynak ez a gondolata tükröződik a magyar sajtóban is, amely e napokban bővelkedik az Olaszország iránt rokonszenvet mutató cikkekben, amelyek mindenekelőtt azt igyekeznek kimutatni, hogy Ausztria számára az egyetlen megoldás az, ha Olaszországhoz közeledik.²³⁶

Az alkalmammal élve tájékoztatom Eminenciádat arról, hogy gróf Bánffy külügyminiszter tegnap Genfben utazott, ahol Magyarország csatlakozási kérelmét támogatja a Népszövetség²³⁷ Tanácsában. A csatlakozás engedélyezése esetén főmegbízotti minőségben gróf Bánffy képviselné Magyarországot a Népszövetség Tanácsának ülésein. Jó forrásból értesültem arról is, hogy Bánffy rövid időn belül elhagyja a külügyminiszteri tárcát, és kinevezik Magyarországot párizsi követének.

235 Lásd az előző dokumentumot.

236 Úgy értendő, hogy politikai függetlenségét csak így tarthatja meg.

237 Hivatalos nevén Nemzetek Szövetsége, a magyar szóhasználatban Népszövetség. 1919-ben felállított intézmény, amelynek feladata a nemzetközi téren felmerülő vitás kérdések megvitatása, rendezése volt. Woodrow Wilsonnak, az Amerikai Egyesült Államok elnökének 1918 januárjában közzétett 14 pontja közül az egyetlen, amely megvalósult a gyakorlatban (noha kérdéses, hogy funkcióját milyen mértékben sikerült betöltenie). Magyarország – hosszas vitát követően – 1922 szeptemberében csatlakozott a szervezethez.

40

A „KULTURKAMPF” VESZÉLYE A PROTESTÁNSOK RÉSZÉRŐL

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 2044. sz. jelentése

Budapest, 1922. október 18.²³⁸

Államtitkársági iktatószám: 9158

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 7. P.O, fasc. 5, foll. 47a²³⁹r-48r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 1.2, foll. 103rv-104rv

Annak ellenére, hogy a magyar katolikusok olykor túlságosan és bűnösen engedékenyek a protestánsokkal szemben (lásd július 1-jén kelt, 1783. sz. és szeptember 18-án kelt, 1989. sz. jelentéseimet²⁴⁰), ezek nem hagynak ki egyetlen alkalmat sem, hogy a katolikusok szemére vessék, amit ők úgy neveznek, hogy hajthatatlanság és terjeszkedési mánia a protestánsok kárára.

A folyó év október 7. és 10. között megrendezett Katolikus Nagygyűlés után, amely a hit impozáns megvallása volt, ahogy arról a *L'Osservatore Romano*ban tudósítottam, a protestánsok inkább a katolikusok jelentős sikere iránti irigységből, mint a nagygyűlés valamely eseménye vagy előadása által indítva, folyó hó 13-án *evangélikus nagygyűlést* tartottak, amely valójában a katolikusok elleni szokatlan kihívás volt.

Az említett gyűlésen az evangélikus egyház országos felügyelője erőlesen tiltakozott Haller képviselőnek az említett nagygyűlésen elhangzott beszéde ellen, amelyben a képviselő azon az állásponton volt, hogy a Magyarországon felekezeti többséget alkotó katolikusoknak járnak a nagyobb létszámot megillető jogok és azok védelme. Az evangélikus felügyelő kifejezte abbéli reményét, hogy nem minden katolikus ért egyet Haller nézeteivel. Ha pedig nem így volna, a protestánsok készek egy kultúrharcot indítani, amelyet szívesen vezetnének és biztosak a sikerében. Az egyházfelügyelő utalt továbbá a tábori püspök visszautasítására, hogy Pusztaszeren részt vegyen az Árpád Egyesület ünnepségein, mert a katolikus istentisztelet után rögtön a protestáns istentiszteletnek kellett volna következnie (1922 szeptemberében kelt, 1989. sz. jelentés²⁴¹), elítélte a püspök és általában a katolikusok hozzáállását, és tiltakozott Mons. Vass miniszter beszéde ellen, aki a parlamentben erőlesen képviselte a katolikus álláspontot a tárgyban (lásd utóbbi idézett jelentésemet).

A felügyelő után az evangélikus közösség jogtanácsosa szólalt fel. Szerinte nem igaz az, hogy indokolt mindent beleadni a reverzális elleni küzdelembé, amit a katolikus egyházi hatóságok a vegyes házasságok esetében megkívánnak.²⁴² Az előadó egy titkos pápai dekrétumról²⁴³ beszélt, amely megtiltja a katolikus papoknak, hogy reverzális nélkül

238 A jelentés érkezésének nyugtázása 1922. október 31-i dátummal, ikt. sz.: 9158. Lásd: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 7. P.O, fasc. 5, fol. 48ar.

239 Hibás fölíószámzás.

240 E jelentések szövegeit kötetünkben nem közöljük.

241 Kötetünkben nem közöljük.

242 Ez a mondat olaszul igen bonyolult és nehezen értelmezhető: „A costui non è sembrato vero di poter avere un pretesto per fare una carica a fondo contro la richiesta delle *cauzioni* da parte delle Autorità ecclesiastiche cattoliche in occasione dei matrimoni misti.”

243 Az, hogy vegyes házasságot katolikus szertartás szerint csak reverzális (a protestáns fél ígérete arra, hogy a születendő gyermekeket a katolikus hitnek megfelelően fogja nevelni) birtokában lehetséges kötni, közismert kánonjogi szabály.

megáldják a vegyes házasságokat, és azt mondta, hogy a magyar püspöki kar állítólag kérte a Vatikántól, hogy Magyarország esetében ne alkalmazzák ezt a dekrétumot, ám a pápa megtagadta, hogy kivételt tegyen. A jogtanácsos ezután azt állította, hogy ez a dekrétum ellenkezik az állami törvénykezéssel, ezért Magyarországon nem lehet törvényereje. Végezetül azt javasolta, hogy a gyűlés nyújtson be a kormánynak egy kérvényt a protestáns érdekeket sértő dekrétum felfüggesztése érdekében.

Más felszólalók – az előző előadásoktól felajzva – azt szorgalmazták, hogy a protestáns lelkészek lépjenek fel a katolikus papság ellen a vegyes házasságok szabályozása miatt, s hogy a kormányzó alkalmazza a királyi tetsvényjogot a szóban forgó pápai dekrétum ügyében. A gyűlés végén a felügyelő ígéretet tett arra, hogy bemutatja a kormánynak az ülés határozatát, amelyben a protestánsok azt kérik, hogy a pápai dekrétumot nyilvánítsák érvénytelennek.

Eminenciás Csernoch bíboros, akivel értekeztem az esetről, nem tulajdonít nagy jelentőséget az ügynek és optimistán fogja fel a helyzetet. Más komoly és illetékes személyiségek viszont nem osztják ezt a nézetet és aggasztja őket ez a protestáns ébredés, amely természetes és erős támaszra talál a kormányzó és a miniszterelnök személyében, hiszen mindketten reformátusok.

41

A MAGYAR FASIZMUSRÓL

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 2051. sz. jelentése

Budapest, 1922. október 25.

Államtitkársági iktatószám: 9812

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 7. P.O, fasc. 5, foll. 49r-53v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 2, foll. 202rv-205rv

Érkeztetés ikt. sz. 9848

Az utóbbi napokban a sajtó, különösen az olasz sajtó arról tudósított, hogy Magyarországon is felbukkant a fasizmus. Az információt úgy állították be, mint egy többé-kevésbé érdekes, egyszerű újsághírt. És tényleg, ha távolról és felszínesen szemléljük, a magyar fasiszta mozgalom az újságok beállításában leginkább helyi érdekeltsgű szerveződésnek tűnik, amelynek tevékenysége a parlamenti versengésre korlátozódik. Valójában azonban a magyarországi fasisztáknak sokkal kidolgozottabb és, mondhatnám, radikálisabb programjuk van, mint az olaszoknak.

Ha ez a program megvalósulna, az a magyar bel- és külpolitikai életben, valamint a katolikus vallás helyzetében egyaránt jelentős változásokat vonna maga után.

Ezért úgy vélem, kötelességem beszámolni róla Eminenciádnak.

Olyan forrásból, amelyet jól informálnak kell tartanom, a következő *titkos* információkat kaptam: 1. a magyar fasiszták bel- és külpolitikai politikai programjáról általában, 2. és konkrétan a magyar trón ügyével kapcsolatos programjukról.

Ami általában a politikai programot illeti, a következő fontosabb pontokban lehet összefoglalni. *Belpolitikai téren*: 1. az aktuális kormány megbuktatása és fasiszta kormány

alakítása, amelyben többek között részt vennének Gömbös Gyula, Friedrich István, Wolff Károly*, Haller István stb.; 2. a liberálisok és a szocialisták elhallgattatása a minden szempontból keresztény program megvalósításával, különösen ami a gazdasági ügyleteket, a hitelintézeteket, a tiltott kereskedelem, az árdrágítás, az uzsora stb. elleni intézkedéseket illeti; 3. a liberális és zsidó sajtó felszámolása; 4. a szocialista párt feloszlata; a zsidó tulajdonban lévő színházak, részvénytársaságok, szállodák, éttermek stb. ellenőrzése és felügyelete; azoknak a liberális és demokratikus kluboknak az ellenőrzése, amelyekbe behatoltak a szabadkőművesek; 5. a papírpénz korlátozása; a háború alatt szerzett vagyon és a külföldi valuta elkobzása, az adók jelentős emelése; az agrárreform megvalósítása, lakóházak építése, amelyekhez a nagy bankoknak kell biztosítaniuk a pénzt, és minden szempontból a gazdaságpolitika szigorítása; 6. a Nemzetgyűlés feloszlata azonnali hatállyal és *katonai diktatúra* bevezetése addig, amíg a bel- és külpolitikai helyzet lehetővé nem teszi új választások kiírását.

A *külpolitikai program* területén: 1. a területi integritás helyreállítása; 2. közeledés Németországhoz; 3. szövetség Olaszországgal, Németországgal, Ausztriával és Romániával is; 4. Németország és Ausztria uniója és Nyugat-Magyarország²⁴⁴ visszaszerzése; 5. György herceg jugoszláviai trónigényének támogatása; autonóm Horvátország Magyarországgal újraegyesítve egy szövetség keretében; 6. *határozott szembehelyezkedés a francia politikával*; 7. minden magyar diplomáciai misszió lecserélése; 8. a helyzet rendezése Lengyelországgal, esetleg szövetséggkötés; 9. katonai intézkedések Szlovákia és Erdély visszaszerzésére; 10. részleges autonómia Szlovákiának, de Erdélynek nem; 11. változás az Angliával való viszonyban; 12. politikai és gazdasági szövetség Németországgal a szláv veszély közös elhárítása érdekében; 13. nyílt intézkedések a trianoni, saint germain-i és versailles-i békék ellenében.

A trón kérdése

A magyar fasiszták többsége nemzeti királyt akar. Ez az óhaja az „*Ébredő Magyarország Egyesületének*”, a *MOVE*-nak, nagyon sok katonának, egyetemi szervezeteknek stb. Ezeknek az uraknak a jelöltje Horthy kormányzó lenne. Számos befolyásos személyiség meg van győződve arról, hogy a királyi trón egészen biztosan Horthyé lesz, mivel ezt a tervet támogatná Olaszország, Anglia és más hatalmak is. Németország is nagyobb szimpátiával viszonyulna ehhez, mint korábban. Azok, akik attól félnek, hogy – ennek a tervnek a megvalósítása esetén – Románia katonai támogatását elveszítenék, és az még át is állna az ellenség táborába, Olaszország magatartására gondolva vigasztalódnak. Ez a hatalom megbénítaná a jugoszláv erőket, és Magyarország könnyen fel tudná tartóztatni Romániát és Csehszlovákiát, annál is inkább, mert Romániát és Csehszlovákiát belső forradalmak foglalnák el, így nem lennének képesek Magyarország ellen hadat viselni. – Eltávolítottak minden Habsburg-párti tisztet. Állítólag maga Belitska honvédelmi miniszter is rokonszenvez ezzel a tervvel, Horthy pedig jelentős propagandát folytat az ügyben. Mons. Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök, aki egykor a legitimistákkal tartott, időközben állítólag a nemzeti monarchia és Horthy mellé állt (talán ezzel magyarázható a kormányzó óhaja, hogy őt kalocsai érsekké neveztesse ki: 1922. szeptember 18-án kelt,

244 A mai Burgenland.

2001. sz. jelentés²⁴⁵). Állítólag nem csupán politikai, hanem katonai tárgyalások is folytak Olaszországgal, amely bizonyos katonai és gazdasági feltételek mellett hajlandó lenne Magyarországot fölfegyverzésére, elsősorban puszkák, gépfegyverek és ágyúk átadására abból az épségben maradt készletből, amelyet az olaszok zsákmányoltak a hadifoglyoktól vagy a harcok során. A fegyvereket délgyümölcs- vagy ipari szállítmány formájában juttatnák Magyarországra Ausztrián át. Az ügy kereskedelmi részéről állítólag Bécsben tárgyalnak magyar ügynökök. A bécsi Pázmáneum rektora kész lenne együttműködni az ügyben magyar honfitársaival.²⁴⁶ Végezetül hozzá kell tennem, hogy az említett információk szerint a legitimista mozgalom lendülete nagyon visszaesett IV. Károly halálát követően. Már inkább csak egyéni és nem közös akciókra korlátozódik. Még arról is beszélnek, hogy Andrássy Gyula szívesen közeledne a kormányhoz.

A fasiszta mozgalomnak és Horthy királlyá választásának legfőbb ellenzője gróf Bethlen, a miniszterelnök. Amint arról 1921. november 16-án kelt, 1295. sz. jelentésemben referáltam Eminenciádnak,²⁴⁷ ő a Magyarország és Románia közötti perszónalunio híve, román király uralkodása alatt. Rossz nyelvek szerint Bethlen azt reméli ettől a megoldástól, hogy megmentheti a saját és mánás barátai Erdélyben fekvő birtokait. Teleki gróf – akit Bethlen Bánffy utódjává nevezett ki a külügyminiszteri poszton – nem sokkal ezelőtt Bukarestben járt, azt mondják, azért, hogy tárgyaljon a román királlyal és környezetével a perszónalunioról. Teleki megbízatása állítólag nem járt sikerrel. A román király kezét megköti, mint mondják, az idén augusztus 31-én Marienbadban aláírt katonai szerződés, amelynek értelmében Románia kölcsönös katonai segítségnyújtásra kötelezte el magát Magyarország ellen Szerbiával, Csehszlovákiával és Lengyelországgal 25 évre. Így a román király nem tudja függetleníteni hivatalos politikáját Beneš politikájától, aki a szerződés értelmi szerzője, ezért a román–magyar perszónalunio hamvába holt.

Eközben, mivel a fasiszta mozgalom megnyert magának számos katonát, rendőrt, egyetemi hallgatót és politikust, Bethlen, hogy úgy mondjam, kész tényekkel találta magát szemben, így – a felszínen legalábbis – hozzájárulását adta a mozgalomhoz. Azt mondják, ez csak taktikázás a részéről, mert így irányítása alá vonhatja a szervezetet, hogy aztán alkalmas pillanatban megbuktathassa. A fasiszta vezetők azonban fenntartással és bizalmatlanul tekintettek Bethlenre, és készek félreállítani őt a megfelelő pillanatban. Minderről, mint említettem, szavahihető embertől, bizalmas forrásból értesültem. Biztosra vehető azonban, hogy Gömbös és Friedrich azok a kalandvágó emberek,

245 Kötetünkben nem közöljük.

246 1928-ban, majd 1933-ban ehhez hasonló módszerekkel igyekeztek az olaszok fegyvereket csempészni Magyarországra. Ez a szándékuk az osztrák határőrség ébersége miatt meghiúsult. Az 1928. évi szentgotthárdi fegyverbotrányról lásd: HAMERLI Petra: *Kísérlet Magyarország újrafelfegyverzésére: a szentgotthárdi fegyverbotrány*. In: DÖBÖR András, ZEMAN Ferenc (szerk.): *Tanulmányok a magyar történelemből a kora újkortól a legújabb korig: Válogatás a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történelemtudományi Doktori Iskola által 2014. április 25-én, Szegeden szervezett tudományos konferencia előadásából*. Szeged, 2014, pp. 85–94.; az 1933. évi hirtenbergi fegyverbotrányra: GULYÁS László: *A Horthy-korszak külpolitikája 3. A Károlyi- és a Gömbös-kormány külpolitikája 1931–1936*. Máriaesbnyó, 2015, 38–41.

247 Lásd fentebb, 101skk.

akik nagyon is képesek arra, hogy megszervezzék és megkíséreljék a fentebb leírt pontok megvalósítását, hogy kielégítsék politikai ambíciójukat. Az előbbire utaltam 1920. október 24-én kelt, 47. sz. jelentésemben, az utóbbira 1922. március 8-án kelt, 1570. sz. jelentésemben.²⁴⁸ Nem tudom, mennyi haszna volna abból a magyarországi katolicizmusnak, ha a vállalkozásuk sikerrel járna. Eltekintve attól, hogy egy kálvinista király, mint Horthy, kétségkívül a protestánsoknak kedvezne, a győztes fasiszta mozgalom vezetői nyilván kevés bizalmat keltenének a katolikusokban. Friedrich volt a legdühödtőbb szabadkőműves Magyarországon, egy Talleyrandhoz hasonlítható köpönyegforgató, kicsinyített változatban. Gömbös fanatikus protestáns. Ha ők kereszténységről, keresztény politikáról, keresztény kurzusról beszélnek, ezek a szavak nem jelentenek mást, mint a zsidók elleni kíméletlen, kegyetlen és könyörtelen harcot: ez a fajta antiszemitizmus, amely itt a zászlót jellemzi, minden politikus számára kényelmes, mert minden párt a zászlója alá bújhat romlott portékáival. Elég, ha valaki antiszemitának mondja magát, és máris kereszténynek hiszik, akkor is, ha ... zsidó!

A fasiszták programját nem lehet véghez vinni egyik napról a másikra. A párt tagjai 1923 tavaszán, vagy talán már a következő karácsonykor szándékoznak cselekedni, de a teljes programot csak 1923-ban lehet megvalósítani.²⁴⁹

42

A MAGYAR FASIZMUSRÓL

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 2081. sz. jelentése

Budapest, 1922. november 20.

Államtitkársági iktatószám: 11717

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 7. P.O, fasc. 5, foll. 53r-55r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 2, foll. 206rv-209rv

*Érkeztetés ikt. sz. 11742*²⁵⁰

Kötelességem, hogy pontos tájékoztatással szolgáljak és eleget tegyek az Eminenciád folyó hó 10-én kelt, 9848. számú, nagyra becsült táviratában foglalt utasításoknak is, így van szerencsém újabb adalékokkal szolgálni a magyarországi fasiszmusról.

Tudomásomra jutott, hogy a magyar kormány a szentszéki magyar követ kérésére táviratban közölte, hogy nem tulajdonít nagy jelentőséget a magyar fasiszta mozgalomnak.

248 Lásd fentebb, 50skk. és 116skk.

249 Nem Friedrich, hanem a fajvédő nemzetgyűlési képviselők léptek ki a kormánypártból 1923. augusztus 2-án. Az új párt, a Magyar Nemzeti Függetlenségi (fajvédő) Párt alakuló közgyűlését azonban 1924. november 13-án tartották meg, a Kecskeméten 1924. október 19-én elfogadott programnyilatkozat után. Lásd: ZINNER T.: *Az ébredők fénykora 1919–1923*, i. m. 182sk.

250 A jelentés érkeztének nyugtázása 1923. január 4-i dátummal, ikt. sz.: 11742. Lásd: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 30r.

Nos, nem nehéz bizonyítani, hogy ez a távirat, amely ellentmondani látszik folyó év október 25-én kelt, 2051. sz. tiszteletteljes jelentésemnek,²⁵¹ „ad usum Delphini”²⁵² és az Apostoli Szentszék megnyugtatóására készülhetett, de nem felel meg a tényeknek; annál is inkább, mert azt Mons. Csizsárik²⁵³ fogalmazta (és ezt biztosan tudom), aki nekem bevallotta, hogy fasiszta, bár később, a távirat²⁵⁴ megírása után azt mondta, egyfajta metamorfózis²⁵⁵ során, hogy már nem az.

Két esemény tényleg arra utal, hogy a magyar kormány nagyon aggódik a fasiszta mozgalom miatt, éppen azért, mert az olyan komoly, mint még soha, és a programjuk fenyegetést jelent a kormányra nézve, amint azt jeleztem Eminenciádnak a fent idézett jelentésemben.

Folyó hó 8-án több sajtóorgánum is közölte a fasiszták itt következő programját, amely a *bevallható* pontokban *megegyezik* azzal, amit az informátoromtól *titoktartás mellett* tudtam meg és továbbítottam Eminenciádnak:

1. Az ország politikai, erkölcsi és gazdasági tekintélyének megszilárdítása és megvédelmezése minden romboló irányzattal szemben

2. Az állam védelme a külföldi gazdasági befolyással szemben.

3. Keresztény és meg nem alkuvó politika segítségével az ország jelenlegi nehéz gazdasági helyzetének javítása, minden dolgozó állampolgár számára tisztességes életfeltételek biztosítása.

4. Szigorú fellépés az állami és a közvagyon pusztítása és minden olyan intézmény ellen, amelynek ez a pusztítás a célja.

5. Ellenállás minden olyan cselekménnyel szemben, amely a nemzeti termelés akadályozására irányul és gyökereiben támadja meg az ország gazdasági életét.

6. A törvénytelenül *szerezett* javak tulajdonosai által folytatott örült pazarlás megakadályozása, amely oly mértékű, hogy sérti a közerkölcsöt, mert ez a pazarlás felháborítja a nyomorgó tömegeket.

7. Mivel a párt nem tűri saját kebelén belül az ún. felelőtlen egyéni akciókat, törekszik megakadályozni azokat a saját keretein kívül is.

8. Küzdelem az egységes keresztény gazdasági társadalom kialakításáért.

9. A társadalom visszavezetése a mélyen keresztény erkölcsi alapokhoz.

10. E célok elérése érdekében a magyar fasizmus – a hatályban lévő törvények tisztelete mellett – minden rendelkezésére álló eszközt igénybe fog venni.

Amikor nyilvánosságra került ez a program, amely a „Magyar Fasizmus Tízparancsolata” néven terjedt, a kormány nem hallgatható tovább, és a belügyminiszter (íme az első esemény, amelyre fentebb utaltam) az Egységes Párt egyik ülésén heves támadást intézett a fasizmus és annak vezetői ellen. A belügyminiszter dicsérte az olasz fasizmust és vezetőit, majd ezt mondta:

251 Lásd az előző dokumentumot.

252 „Ad usum Delphini”: a trónörökös használatára. (latin) – Klasszikus szerzők szövegeinek szerkesztett, kivonatolt változata az ifjúság (eredetileg a trónörökös) használatára.

253 Csizsárik János* segedi főesperes.

254 Az eredeti táviratot ír. Lehet, hogy volt egy távirat is, mi a jelentés szövegét ismerjük.

255 Az olaszban „trasformazione alla Fregoli”, más szóval „fregolismo” utalás Leopoldo Fregoli (1867–1936) itáliai színész nevére elnevezett szindrómára, mely a szindarab közben átalakulást jelent, ebben az értelemben a politikai metamorfózist.

„Annak alapján, amit hivatalom révén megtudtam az ún. magyar fasiszta mozgalomról, azt kell kijelentenem, hogy annak egyáltalán nem célja az államrend megszilárdítása. A magyar fasizmus hamis nyelvezetet használ... Részemről szívesen üdvözlök minden hazafias szervezetet, amely biztosítja a fegyelmet és a rendet. De ha azt látom, hogy egy mozgalom vezetése olyan emberek kezében van, akik talán meggondolatlanul, talán ideális célok szolgálatában máris zavarásokat és rendbontásokat okoznak, és hogy ezek az emberek a fasizmus égisze alatt kezdenek szerveződni, azt kell hinned, hogy ezek az emberek csak hatalomra törnek, hogy beleavatkozzanak az állam működésébe. Egy ilyen mozgalmat én már kifejezetten veszélyesnek tartok az államra nézve.”

Úgy vélem, hogy ez a beszéd önmagában is éppen eléggé kifejezi a kormány aggodalmát a helyi fasizmus miatt. De ez még nem minden.

A miniszter nem érte be a fasizmus plátói bírálatával. Néhány nappal később, pontosan folyó hó 11-én (ez az általam fent említett második esemény) a belügyminiszter olyan jegyzékben fordult Budapest polgármesteréhez, amelyben elrendelte a fasiszták mindenemű akciójának betiltását, egyesületeik feloszlását és az ellenszegülő párttagok letartóztatását. Néhány ismertebb fasiszta ellen valóban feljelentés érkezett a rendőrségre, Friedrich István képviselőt pedig – akit a mozgalom vezetőjének tartanak – felszólították, hogy szolgáljon magyarázattal a rendvédelmi szerveknek.

Mindezek után itt az ékes bizonyíték arra, hogy – a gróf Somssichnak²⁵⁶ küldött távirattal ellentétben – a magyar kormányt nem kevés aggodalommal tölti el a fasiszta mozgalom, ami azt is jelenti, hogy annak valóságos, komoly és a kormány számára veszélyes programja van.

A kormány ezen ellenintézkedéseit követően a fasizmus – legalábbis úgy tűnik – stagnál és nem hallat magáról, de – amint ez lenni szokott – ez a mozdulatlanlás és csend talán csak a közeledő vihar jele. Információim szerint, ha a fasiszta puccs jelenleg Magyarországon nem több, mint a kormány fenyegetése, ez azért történik, mert 1. a téli hónapok nem kedveznek egy katonai megmozdulásnak, és 2. mert a finanszírozás kérdése még nem lett teljesen megoldva. Egyébként – amint azt a 2051. sz. jelentésben már jeleztem²⁵⁷ – csak 1923 tavaszára tervezik a fasiszta forradalmat Magyarországon. Mikközben írom ezt a jelentést, érkeznek az újságok, amelyek gróf Bethlen miniszterelnök tegnap elhangzott fontos politikai beszédét közlik. Ebben a kormányfő is a fasizmussal foglalkozik, kifejezve aggodalmát és erélyesen elítélő véleményét a fasizmusról. Mint írja: „A fasizmus Magyarországon teljes mértékben fölösleges. Ez egy idegen intézmény, amely szükséges lehet más államban, de nem nálunk. Mi magyarok akarunk lenni és maradni, nekünk csak magyar szervezetekre van szükségünk, amelyeket magyar lélek vezérel.” Ily módon teljes bizonyosságot nyert, hogy a kormányt nyugtalanítja a fasizmus.

Biztosítom Eminenciádat, hogy nem mulasztom el tájékoztatni a további fejleményekről.

256 Gróf Somssich József* szentszéki követ.

257 Lásd fentebb, 137skk.

43

FRIEDRICH ISTVÁN KÉPVISELŐ RÓMAI ÚTJA

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 2100. sz. jelentése

Budapest, 1922. december 8.²⁵⁸

Államtikársági iktatószám: 15039

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 42r-43v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 2, foll. 219rv

Az itteni újságok szenzációs hírként közölték, hogy Friedrich István képviselő, volt miniszterelnök hamarosan Rómába utazik. Ő valóban megerősítette a hírt, de kijelentette, hogy látogatására *csupán* orvosai tanácsára kerül sor. Azonban minden arra utal, hogy az útnak politikai célja van, amit megerősített, hogy – legalábbis információim szerint – Friedrich Ankarába is el akar menni.

Közben sikerült megtudnom, hogy a képviselő magánkihallgatást szándékozik kérni a Szentatyától, de még nem döntötte el, milyen úton terjessze elő a kérelmét. Friedrich a Bethlen-kormány ádáz ellenfeleként nem kívánja kellemetlen helyzetbe hozni Somssichot, egykori kormánya külügyminiszterét azzal, hogy hozzá fordul.

Friedrich István Őexcellenciájáról számos alkalommal adtam információt Eminenciádnak, különösen a legutóbbi, 1922. október 25-én kelt, 2051. sz. jelentésemben,²⁵⁹ amelyben úgy mutattam be őt *mint* a magyarországi fasiszta mozgalom egyik vezetőjét, bár ő ezt határozottan tagadja. Friedrich politikai karrierje meglehetősen kalandos, és a politikai paletta összes színében tündökölt már. Gépgyáros, a magyar szabadkőművesség egyik magas rangú vezetője, aki politikai pályafutását 1918-ban, a hírhedt gróf Károlyi Mihály kormányában hadügyminisztériumi államtikárként kezdte. Mivel e katasztrófális kormányzás végére Friedrich mérsékeltebbé vált, és közben hatalomra került Kun Béla bolsevizmusa, őt bebörtönözték, és csak a vörösök bukása után szabadult. A kommunista rezsimet szocialista kormány követte 1919 augusztusának elején, amelyet Friedrich néhány emberével erőszakosan megdöntött,²⁶⁰ majd saját magát nevezte ki az ún. keresztény konzervatív kormány miniszterelnökének. Ennek külügyminisztere volt – mint említettem – Somssich, Magyarország jelenlegi képviselője az Apostoli Szentszéknél. Őt-hat hónapi kormányzás után az antant lemondásra kényszerítette Friedrichet a szövetséges hatalmakkal szemben tanúsított agresszivitása miatt, továbbá azért, mert deklarált módon túlzottan támogatta a Habsburgokat, amikor József főherceg Ő királyi fenségét nevezte ki az ország kormányzójává, akit azonban alig egy héttel később az antant ugyancsak eltávolított. Friedrich ezt követően is a magyar politikai élet egyik legfényesebb csillaga maradt, de túl gyakran módosított pályát. Miután József főherceg mögé már nem állhatott, előbb Horthy kormányzó, majd Károly király mellett foglalt állást, később pedig visszatért József főherceg táborába. Ezután a kis Ottó királyt támogatta, és most a fasiszták vezetője, a Bethlen-kormány legradikálisabb ellenzője. Legutóbb ismét keresztény

258 A jelentés érkezettének nyugtázása 1923. március 8-i dátummal, ikt. sz.: 15039. Lásd: S.RR.SS. AA.EE. SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 44r (fogalmazvány). Eredetije: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 2, foll. 220r.

259 Lásd fentebb, 137skk.

260 A jelentés itt téves információt tartalmaz. Ugyanis a Fehér Ház Bajtársi Egyesület közreműködésével buktatták meg a Peidl-kormányt 1919. augusztus 6-án, ennek azonban Friedrich nem volt tagja.

– és katolikus – szellemben nyilatkozott, és idén júliusban tünetően részt vett egy úrnapi körmeneten is.

Ezek után Eminenciád megvilágosult bölcsességében megítélheti, hogy adott esetben alkalmas-e a pápai magánkihallgatás engedélyezése. Egyrészt attól tartok, hogy a magyar kormány nem nézné jó szemmel, ha egyik legfőbb ellenfele ekkora kegyben részesülne, másrészt pedig biztos vagyok abban is, hogy Friedrichnek csak az a szándéka, hogy a saját személye és politikája érdekében használja fel az eseményt.

44

MAGYARORSZÁG ÚJ KÜLÜGYMINISZTERE DARUVÁRY GÉZA

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 2117. sz. jelentése

Budapest, 1922. december 20.²⁶¹

Államtitkársági iktatószám: 11742

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 29r-30r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 2, foll. 216rv

Gróf Bánffy külügyminiszter lemondását már jó ideje előre lehetett látni. Erre már utaltam Eminenciádnak augusztus 31-én kelt, 1964. sz. tiszteletteljes jelentésemtől kezdve.²⁶² Eddig ez nem történt meg a gróf meglehetősen súlyos betegsége miatt.

Tegnap a királyság hivatalos lapja a kormányzó két levelét közölte. Az elsőben a kormányzó elfogadta Bánffy külügyminiszter lemondását, a másodikban pedig daruvári dr. Daruváry Géza korábbi igazságügyi miniszter kinevezését közli ugyanerre a posztra.

A katolikusok örülhetnek e kinevezésnek. Míg Bánffy gróf református volt, az új külügyminiszter a mi szent vallásunkhoz tartozik.

Dr. Daruváry Géza 1866. január 12-én született Budapesten. Középfokú tanulmányait Besztercebányán kezdte meg, a gimnáziumot Budapesten végezte, majd Lipcsében és Budapesten lett jogi doktor. 1890-ben bírósági tisztviselőként kezdett dolgozni, majd egy évvel később az igazságügyi minisztériumhoz került, ahol 1893-ig dolgozott. Ebben az évben pályát váltott, és a következő konzulátusokon teljesített szolgálatot: Genf, Marseille, Odessza, Szófia, Shkodra,²⁶³ Belgrád, Szaloniki, Kijev, Amszterdam és Frankfurt. 1905-ben Őfelsége I. Ferenc József császár a kabinetirodája magyar szekciójának irányításával bízta meg, ezt a hivatalt 1916-ig látta el. Előbb udvari, majd belső tanácsossá nevezték ki. Az idén a második Bethlen-kormányban az igazságügyi tárcát vezette egészen tegnapig.

A magyar sajtó szerint Daruváry külügyminiszteri kinevezése ideiglenes, és én is úgy gondolom, hogy a végleges külügyminiszter gróf Teleki Pál lesz (katolikus), akit azonban most nem lehetett kinevezni, mert éppen csak lábadozik egy nagyon súlyos műtét után, amelyen néhány nappal ezelőtt esett át.

261 A jelentés érkezteként nyugtázása 1923. január 4-i dátummal, ikt. sz.: 6953. Lásd: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 30r.

262 Lásd fentebb, 135.

263 Albánia korábbi fővárosában, ismertebb magyar nevén Szkutariiban.

1923

45

AZ OSZTRÁK KANCELLÁR MAGYARORSZÁGI LÁTOGATÁSA

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 2163. sz. jelentése

Budapest, 1923. január 9.²⁶⁴

Államtitkársági iktatószám: 12826

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 34r-35r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, foll. 104rv-105r

Amint az Eminenciád előtt bizonyára ismeretes, Vízkereszt napján,²⁶⁵ Mons. Seipel osztrák kancellár a külügyminiszter²⁶⁶ és más osztrák politikusok kíséretében hivatalos látogatásra Budapestre érkezett, ahol tegnapig tartózkodott.

Magánúton szerzett értesüleseim szerint a magyar kormány arra kérte a helyi sajtót, hogy dr. Seipel budapesti látogatásának ne tulajdonítson nagyobb jelentőséget, mint egy udvariassági látogatásnak, amely gróf Bethlen miniszterelnök legutóbbi bécsi utazásának viszonzása, mert még mindig attól félnek, hogy a kisantant államok rossz szemmel néznének egy esetleges osztrák–magyar közeledésre. Az újságok azonban alig vagy egyáltalán nem tartották tiszteletben a kormány kívánságát, s az osztrák kancellár látogatásának politikai természetét egyértelműen kiderült az elmúlt napok legtöbb újságcikkéből, nem is beszélve a Seippellel készített interjúkról, amelyeket a politikus több újságírónak adott.

Sikerült magától a kancellártól megtudnom a budapesti út célját, mert ő ebben a két napban, amikor itt volt, a nunciátúra kápolnájában misézett nagy áhítattal és odaadással.²⁶⁷

Valóban, nem csupán az udvariassági viszontlátogatás volt az, ami arra indította Mons. Seipelt, hogy Budapestre jöjjön, hanem az a határozott szándéka, hogy a két ország újra közeledjen egymáshoz, főleg gazdasági és kereskedelmi téren. Lefektették a jövőben lehetséges megállapodások alapelveit. A tárgyalásokon főleg egy döntőbíróóság felállításáról volt szó, amelynek feladata a két állam között felmerülő vitás kérdések rendezése lenne. Mindkét fél kifejezte töretlen szándékát a békés egymás mellett élésre és az együttműködésre a világ békéjének visszaállítása érdekében.

Ami Burgenland kényes kérdését illeti, ezzel kapcsolatban a kancellár pontosan ezt mondta: Mi nem kértük, de mivel nekünk adták, meg kell tartanunk, bár nincs nagy jelentősége Ausztria számára. Mons. Seipel egyébként nagyon elégedett volt az Apostoli Szentszék intézkedésével, amellyel eminenciás Piffli* bíboros úrra, a bécsi érsekre bízta Burgenland hitéletének irányítását. Csak annyit jegyzett meg, hogy szerette volna, ha ez az intézkedés már korábban megtörtént volna. Erre elmondtam neki, hogy az Apostoli

264 A jelentés érkezésének nyugtázása 1923. január 23-i dátummal, ikt. sz.: 12826AE. Lásd: S.RR.SS. AA.EE. SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 36r (fogalmazvány). Eredetije: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, fol. 106r. (Az AE az iktatószámában: 12826AE az Affari Ecclesiastici-ra utal, nagyjából e dátumtól kezdve feltüntetik a hivatalos levélen is, korábban inkább csak az iktatókönyvben.)

265 1923. január 6-án.

266 Alfred Grünberger, külügyminiszter (1922–1924).

267 Ignaz Seipel katolikus pap volt.

Szentszék nehéz helyzetben van a két kormány között, amelyeknek mindegyikével kitűnő kapcsolatokat ápol, de az egyik azt szerette volna, hogy a szóban forgó intézkedés mihamarabb bekövetkezzen, míg a másik azt, hogy egyáltalán ne, vagy minél később következzen be. Egyébiránt – tettem hozzá – az Apostoli Szentszék a megfelelő időpontban cselekedett, akkor, amikor az osztrák–magyar határ ezen a területen véglegessé vált.²⁶⁸

46

KÜLÖNÖS TÁMADÁS A NUNCIUS ELLEN A MAGYAR PARLAMENTBEN

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 2191. sz. jelentése

Budapest, 1923. január 26.²⁶⁹

Államtitkársági iktatószám: 13633

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 37r-38v

Mínuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, foll. 84rv-85rv

Nem említeném Eminenciádnak ezt a jelentéktelen incidenst, ha nem tűnne számomra olyan témának, amelyen be tudom mutatni, milyen heves politikai küzdelmek folynak ebben az országban.

Több jelentésemben beszámoltam Eminenciádnak a legitimisták és egyéb ellenzéki pártok gyűlölködéséről és haragjáról a kormányzó iránt, akit többek között azért hibáztatnak, mert vallása református, de nem jut eszükbe, hogy ha ez hiba, akkor maga a nemzet a hibás, amely, bár többségében katolikus, egy protestánst választott meg kormányzójának.

A folyó hó 24-én tartott parlamenti ülésen, amikor a helyzet ideiglenességéről szólna, az ellenzék egyik képviselője, Strausz István,* miután joggal emelt szót a protestánsok növekvő közéleti befolyása ellen, de nem volt bátorsága ahhoz, hogy a kormányzót támadja felekezeti hovatartozása miatt – azt hozta elő, hogy katolikus körökben rossz benyomást keltett, hogy újév alkalmából az apostoli nuncius fejezte ki jókívánságait Horthynak a diplomáciai testület nevében. Szerinte nem ez a legmegfelelőbb alkalom a katolikus egyház és a magyar kormány közeledésére, annál is inkább, mert a főhatalom kérdését véglegesen még nem szabályozták Magyarországon. Ezenkívül, tette hozzá, a katolikusok azt sem vették jó néven, hogy az apostoli nuncius kitüntetését fogadott el a protestáns kormányzó kezéből (lásd 1923. január 19-én kelt, 2180. sz. jelentésemet²⁷⁰).

268 1922-ben az Apostoli Szentszék a Burgenlandi Apostoli Kormányzóság létrehozása mellett döntött, amelynek irányításával a bécsi érseket bízta meg.

269 A jelentés érkezésének nyugtázása 1923. február 9-i dátummal, ikt. sz.: 13633AE. Lásd: S.RR.SS. AA.EE. SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 39r (fogalmazvány). Eredetije: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, fol. 102r.

270 Kötetünkben nem közöljük. A nuncius a Magyar Vöröskereszt Érdemcsillagban részesült. A minisztertanács ezzel a pápa érdemeit akarta elismerni. Idézzük: „55. Ministerelnök úr kéri a ministertanács hozzájárulását ahhoz, hogy Schioppa Lorenzo justinianopolisi érsek, apostoli nunciusnak a magyar vörös-kereszt érdemcsillagával leendő kitüntetésére iránt a Kormányzó Úr Ő Főméltóságához előterjesztést tegyen. A magyar vöröskereszt-egylet hozzá intézett felterjesztésében a világháborút és a forradalmat követett magyarországi tömegnyomor és különösen a magyar gyermekek inségének enyhítése körül szerzett érdemei elismeréséül többek között XI. Pius pápának is a magyar vöröskereszt érdemcsillagával leendő kitüntetését kérte. A külügyminister úr Önagyméltósága, kinél ez ügyben tájékozódott hivatalos átiratban

A parlament elnöke félbeszakította Strausz beszédét, és emlékeztette a felszólalót arra, hogy nem áll jogában támadni egy külföldi hatalom képviselőjét.

Nyilvánvaló, hogy nem kell védekezni, annyira ostoba mind a két vád. Az első esetben egyik kötelességemet teljesítettem mint a diplomáciai testület vezetője. A másodikban pedig az úriember kötelességét teljesítettem, amikor szívesen fogadtam egy kiemelkedően udvarias gesztust, amely különösen értékes, mert egy államfő gesztusa, aki protestáns, és amely szerény személyemen keresztül a katolikus egyház legmagasabb vezetőjének szólt. Hozzá kell tennem, hogy újévi beszédemben (amelyről folyó hó 2-án kelt, 2141. sz. jelentésben²⁷¹ számoltam be) egyetlen dicsérő szót sem ejtettem a kormányzóról, és ezt tudatosan tettem, szem előtt tartva felekezeti hovatartozását és tisztelve a katolikusok jogos érzéseit.

Ráadásul a két vád hamisnak is bizonyult abban a tekintetben, hogy az említett két eset semmiféle rossz benyomást nem keltett a katolikusokban, sőt, úgy a beszéd, mint a kitüntetés kapcsán nem kevés gratulációt kaptam katolikus részről, beleértve a magyar püspöki kart és mindenekelőtt az esztergomi bíboros érsek Őeminenciáját is.

Arra készülök, hogy megbeszéljem a történeteket a fentnevezett képviselővel, aki jó katolikus hírében áll, hogy rávezessem az ellenkezőjére, tehát arra, hogy nem jó katolikus, mert ha az volna, nem kellett volna a parlament nyilvánossága előtt támadást intéznie a Szentatya nunciusa ellen, mert végső soron a vád a Szentatyát veszi célba, amiért diplomáciai képviselőjét egy protestáns államfőnél akkreditálta. Azt is meg akarom neki mondani, hogy mindkét esetben csak a szoros értelemben vett kötelességemet teljesítettem.

Közben a katolikus sajtó már tiltakozott Strausz képviselő felszólalása ellen. A mi oldalunkon álló legfontosabb lap, az *Uj Nemzedék* január 26-i, 996. (mai száma) ezt írja:

„Tegnap Strausz István képviselő a helyzet ideiglenességéről folyó vita során hosszú beszédet tartott. A mélyenszántó és érdekes beszéd számos aktuális kérdésről szólt, amelyekben meg kell egyeznünk, nyugodt hangnemben, anélkül, hogy sértette volna a felekezeti békét. Beszédében azonban Strausz István elkövetett két sajnálatos hibát: az egyik, hogy bírálta Lorenzo Schioppa apostoli nunciust, aki az év első napján jókívánásait fejezte ki a kormányzónak. A nuncius az államfőt nem a katolikus egyház vagy a magyar katolikusok nevében köszöntötte, hanem a budapesti diplomáciai testület dékánjaként. Kétszeresen is örülnünk kell, hogy amikor a budapesti diplomaták először járultak a keresztény Magyarország államfőjéhez, éppen az apostoli nuncius volt az, aki üdvözölte a keresztény Magyarország vezetőjét. Ilyen szempontból nem lehet azt sem bírálni, hogy az apostoli nuncius elfogadta a kormányzó kitüntetését. Abban egyetértünk mind a katolikusok,

közölte vele, hogy bizalmas értesülése szerint XI. Piusz pápa a kitüntetést nem fogadhatja el. Tekintettel azonban arra hogy a pápa saját adományaival nagyban hozzájárult az inség csökkentéséhez és többek között a legutóbbi karácsonyi ünnepek alkalmával ismét 300 magyar gyermeket ruházott fel, indokolt-nak tartaná, hogy ha helyette az itteni pápai nuncius, aki különben is nagyköveti rangban van, részesítet-nék kivételesen az érdemcsillag által való kitüntetésben. A pápa őszentsége a magyar kormánynak ezt a figyelmét bizonyára nagy örömmel és meglelégedéssel venné tudomásul és ez a megoldás nekünk is módot nyújtana arra, hogy nemeslelkű jóindulatát némileg meghálálhassuk. – A ministertanács hozzá-járul.” lásd: MNL OL W 12 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (K 27), 1923. január 5., ff. 82–84. <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944>.

271 Kötetünkben nem közöljük.

mind a protestánsok, hogy éppen a pápa volt az, aki oly sokszor együttérzéssel fordult Magyarország szegényei felé, és ennek inkább örülnünk kellene, mintsem kritizálni azt, hogy a keresztyény Magyarország ily módon elismerését fejezi ki a katolikus egyházfő nagykövetének.”

47

KÖZBENJÁRÁS KÉRÉSE AZ APOSTOLI SZENTSZÉKTŐL A JÓVÁTÉTEL ÜGYÉBEN

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 2294. sz. jelentése

Budapest, 1923. február 21.²⁷²

Államtitkársági iktatószám: 15040

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 47r-47v

Mínuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, fol. 111r

Van szerencsém továbbítani Főtisztelendő Eminenciádnak eminenciás Csernoch János bíboros úr, esztergomi érsek kérvényét, amelyben azzal a kéréssel fordul az Apostoli Szentszékhez, hogy járjon közben az olasz kormánynál a magyar jóvátétel fizetésének ügyében.

Ez a kérés egy levélben érkezett, amelyet a bíboros úr folyó hó 19-én nekem volt szíves címezni, és a következő a szövege:²⁷³

„Ismeretes Excellenciád előtt, mennyire megterheli Magyarországot az úgynevezett háborús jóvátétel. Lehetetlen, hogy királyságunk [országunk], amely lakosságának és területének kétharmadát elveszítette, hogy rendkívül termékeny földjeitől, erdeitől, fémjeitől, még sójától is megfosztották, amely két forradalmat is átélt, amelyet kifosztottak a románok, amelynek pénze alig ér valamit, amely nem volt a háború oka, a jóvátétel címén bármit is fizetni tudna. S félek attól, amint már egy alkalommal Excellenciádnak elmondtam, hogy kezet emelnek az Egyház javaira. A mai kormány ezt nem teszi, de amilyen helyzetben gróf Bethlen van, akár le is mondhat. De ki tudja, milyen kormány jön őtutána? Ezért kérem Excellenciádat, arra a szeretetre, amelyet Magyarország irányában kimutat, méltóztassék az eminenciás bíboros államtitkár úr figyelmét felhívni és őt kérni, hogy az olasz kormánynál vesse latba befolyását Magyarország érdekében. Az olasz kormány e kérdésben ugyanis nagymértékben érdekelt, mert a jóvátételt elsősorban Magyarországtól reméli. Vízet hordanék a Dunába,²⁷⁴ ha Excellenciád előtt kifejteném Magyarország szomorú és nyomorult sorsát. Éles szemmel vizsgálja a mi ügyeinket

272 „Nem szükséges, hogy emlékeztessen arra, milyen érdeklődéssel és jóindulattal igyekezett a Szentszék mindig könnyíteni, erejéhez mérten, ennek a nemes nemzetnek a helyzetén, amelyet oly keményen megpróbált a sors az utóbbi években. A jelen esetben mégsem látom, hogyan lehetne eredményes a Szentszék közbenjárása.” A jelentés érkezének nyugtázásából 1923. március 20-i dátummal, ikt. sz.: 15040AE. Lásd: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 49r (fogalmazvány). Eredetije: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, fol. 112r.

273 A levél szövege latin. Saját fordításunkban közöljük magyarul.

274 Az eredeti latinban: „Ligna portarem in sylvam”: „fát hordanék az erdőbe” – Horatiusra visszamenő mondas, értelme: haszontalan dolog fát hordani az erdőbe (magyarul: vizet hordani a Dunába).

és semmi sem kerül el figyelmét, bizonyára látja, hogy csonka Magyarországtól, amely tehetetlenségre van kárhozthatva, a jóvátétel követelése annyit jelent, mint elvenni a koldustól a tarisznyát, amelyben összekoldult kenyérmorzsák vannak.”

48

STRAUSZ KÉPVISELŐ NYILATKOZATA A MAGYAR PARLAMENTBEN

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 2304. sz. jelentése

Budapest, 1923. február 24.

Eredeti, más kéz írta, aláírt

Államtitkársági iktatószám: 15006

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 40r-41r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, foll. 99rv

Érkeztetés ikt. sz. 15040

Folytatva folyó év január 26-án kelt 2191. sz. jelentésemet,²⁷⁵ amelyben Strausz képviselőnek a budapesti Nemzetgyűlésben ellenem felhozott vádjáról számoltam be Főtisztelendő Eminenciádnak, van szerencsém fordításban megküldeni a nevezett politikusnak tegnap a parlamenti ülésen ezzel kapcsolatban elmondott beszédét.

„Tisztelt Nemzetgyűlés! Az indemnitási törvényjavaslat tárgyalása alatt mondtam beszédemben az elemi iskolák kormányzati irányítására vonatkozó megjegyzésemben felemlítettem a pápai nuncius úr nevét. Legnagyobb sajnálatomra azt tapasztalom, hogy ide vonatkozó szavaimat a közvélemény úgy fogta fel, mintha én a Szentszék képviselője ellen vádat akartam volna emelni. Tartozom annak kijelentésével, hogy ez a felfogás az én szándékomtól teljesen távol állt. (Helyeslés az egész házban). Hiszen mindenki tudja, hogy Schioppa pápai nuncius úr tökéletesen ismeri a magyar katolikusok helyzetét és minden alkalommal ama kötelessége szerint jár el, amelyeket közöttünk gyakorlandó vallási és diplomáciai misszója előír. (Az egész házban kiáltás: így van, így van!) [...] Azzal én teljesen tisztában vagyok, hogy ma a magyar katolikus társadalom összetartó kapcsa a pápai nuncius úr. Nekem tehát nem volt és nem lehetett célom az összetartás lazítása, mert én még a más felekezetek közötti békét is minden örömmel szolgálom. (Helyeslés az egész házban)”²⁷⁶

Felhasználom az alkalmat, hogy szívből megköszönjem Főtisztelendő Eminenciád gratulációját magyarországi kiténtetésemhez és hogy méltóztatott megküldeni nekem a folyó hó 1-jén kelt 14224 sz. utasítást.²⁷⁷

275 Lásd fentebb, 146skk.

276 Strausz beszédéből a vonatkozó részlet a Nemzetgyűlési napló, 1922. X. kötet. 1922. február 20–március 14. kötetből, interneten: https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1922_10/?pg=102&layout=s&query=Strausz%20Istv%C3%A1n (A zárójeles részek némileg eltérnek a nunciusi jelentés szövegétől utóbbiakat a jelentésből fordítottuk.)

277 Kötetünkben nem közöljük.

49

A MAGYAR KATOLIKUSOK ÁLLÁSFOGLALÁSA AZ ELCSATOLT TERÜLETEKEN ÉLŐ HITTÁRSAIK ÉRDEKÉBEN

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 2360. sz. jelentése

Budapest, 1923. április 19.

Államtikársági iktatószám: 15896

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 50r-50v

*Mons. Ottavianinak*²⁷⁸

A Magyar Katolikusok Általános Gyűlése folyó hó 2-án egy sor határozatot hozott, amelyekkel, mint írják, tiltakozni kíván a csehszlovák, a román és a jugoszláv kormányok által a katolikusok ellen elkövetett visszaélések miatt az egykor magyar területeken, amelyek a három fenti kormány alá kerültek. A gyűlés résztvevői azt állítják, hogy ezek a visszaélések sértették az 1919-ben, Saint-Germainben aláírt kisebbségvédelmi szerződéseket,²⁷⁹ és emellett túrhetetlen életfeltételeket diktálnak az ott élő katolikusok számára.

A fentnevezett gyűlés végezetül arra kért, hogy küldjem meg Eminenciádnak az említett határozatokat, és kéri a Szentatyá legmagasabb közbenjárását a súlyos ügyben.

Kívánatosnak tartják végezetül, hogy ezeket a határozatokat közölje a *L'Osservatore Romano*.

A megbízásnak eleget téve, tisztelettel csatolom a szóban forgó határozatok szövegét...

Melléklet: a határozatok francia szövege: R È S O L U T I O N S adoptées par l'Assemblée Générale des Catholiques Hongrois le 2 Avril 1923. Aláírta: Haller István, korábbi kultuszminister, a Nemzetgyűlés tagja, a „magyarországi Keresztény Szocialista Párt” elnöke. Gépírás, a nunciatura átírásában, jelzete: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 52rv-52bis.

Annak láttán, hogy a Katolikus Egyház, amely a Magyarországtól elcsatolt és a csehekhez, románokhoz és jugoszlávokhoz annectált területeken a kultúra alapítója, és hogy a katolikus vallású magyarok e területek elcsatolását követően folyamatos üldözéseknek vannak kitéve;

Annak láttán, hogy már a fentnevezett megszállt területekről az ötödik püspököt kényszerítik székhelye elhagyására, hogy a katolikus papságot és az Egyház tagjait elválasztják püspökeiktől és hogy a Katolikus Egyház funkcionáriusait és ugyanígy a vonatkozó népeiségeket gyakran inzultálják a cseh, a román és a jugoszláv funkcionáriusok;

²⁷⁸ A kézzel írt megjegyzés arra enged gondolni, hogy a hivatali előljáró Mons. Ottavianinak szignálta ki a jelentést feldolgozásra.

²⁷⁹ Ezeket az egyezményeket az antanthatalmak kötötték az Osztrák–Magyar Monarchia utódállamaival az a céllal, hogy biztosítva legyen a más állam uralma alá került területeken élő kisebbségek jogainak tiszteletben tartása.

Annak láttán, hogy a fent nevezett három nemzet kormányai bezárták és elidegenítették a katolikus iskolákat és elűzték azokat a szerzetesrendeket, amelyek az ifjúság oktatásával foglalkoznak;

Annak láttán, hogy tendenciózusan zár alá helyezik a Katolikus Egyház százados birtokeit a fentnevezett területeken;

Annak láttán, hogy rendeleti úton szűkítik a magyar nyelv használatát a vallási kérdésekben, hogy a hagyományos egyházi énekek szövegét megváltoztatják és hogy az Egyházat és a katolikus kisebbségeket megfosztják a kisebbségi egyezmények által garantált jogától, hogy saját költségből alapíthasson, igazgathasson és vezethessen egyházi intézményt, iskolát és más nevelési létesítményt;

Annak láttán, hogy a fent nevezett elcsatolt területeken akadályozzák a katolikus magyar kisebbségeket vallásgyakorlatuk szabadságában és hogy más szempontból támadják a Katolikus Egyház teljes tekintélyét:

a Magyar Katolikusok Budapesten 1923. április 2-án tartott Általános Gyűlése a következő határozatokat hozta:

1. az Általános Gyűlés ötmillió magyar katolikus nevében leghatározottabban tiltakozik az egyetemes katolicizmusnál és a világ katolikus kormányainál, a St. Germain-en-Laye-ben Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia által, a nagyhatalmakkal együtt aláírt kisebbségi egyezmények e megszegése ellen.
2. az Általános Gyűlés úgy véli, hogy a Népszövetségnek az lenne a missziója, hogy ellenőrizze, hogy a fent nevezett államok betartják-e az egyezmények által előírt kötelezettségeket és hogy amennyiben nem tartják be, elítéljék őket és szigorú intézkedésekkel rávegyék őket arra, hogy betartsák az egyezményeket.
3. az Általános Gyűlés a kormányokhoz és a nagyhatalmakhoz egy tiszteletteljes kérészt intéz, hogy jelöljenek ki egy bizottságot, amely a helyszínen hallgassa meg az elcsatolt területeken élő katolikus kisebbség panaszait és hogy Öszentsége delegáltja is vehessen részt a bizottság munkájában.

Fenti határozatokat közöltük:

1. A budapesti apostoli nuncius Őexcellenciájával, azzal a tiszteletteljes kéréssel, hogy Őszentsége kegyeskedjék kiterjeszteni ránk magas pártfogását, azért, hogy megmentsük a katolikus intézményeket és létesítményeket a fentnevezett területeken;
2. Nagy Britannia, Franciaország, Olaszország, Spanyolország és az Amerikai Egyesült Államok excellenciás rendkívüli küldöttjeikhez és teljhatalmú követeihez, hogy továbbítsák ezeket a kormányaikhoz;
3. a Népszövetség főtitkárságához, azzal a kéréssel, hogy hívják fel az összes államot és tanácstagjaikat, hogy a fent jelzett irányban működjenek.

Budapest, 1923. április 2.

Aláírta: Haller István [aláírás hiányzik]

korábbi kultuszminiszter,

a Nemzetgyűlés tagja,

a „magyarországi Keresztény Szocialista Párt” elnöke.

50

**POLITIKAI HÍREK. A MINISZTERELNÖK KÖZELGŐ LÁTOGATÁSAI
LONDONBAN, PÁRIZSBAN ÉS RÓMÁBAN**

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 2374. sz. jelentése

Budapest, 1923. április 19.²⁸⁰

Államtitkársági iktatószám: 17191

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 54r-55v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, foll. 118rv-119rv

Magyarország politikai élete jelenleg heves és veszélyes politikai küzdelmektől hangos. Az egyik táborat a végletesen radikális és a militáns antiszemita csoportok alkották, a másikat pedig Bethlen gróf szabadelvű-konzervatív kormánya.

Előző év június 14-én kelt, 1824. sz. jelentésemben,²⁸¹ az új nemzetgyűlési választások eredményeiről és annak összetételéről referálva, utaltam már arra, hogy lehetetlen az egységes kormánypartot sokáig egyben tartani, ugyanis túlságosan sok heterogén elemről állt össze. Azt azonban nehezebb volt előre látni, ami ténylegesen megtörtént, hogy éppen az az, aki a választásokat irányította, aki Bethlen gróf²⁸² jobbkézre, aki az egységes kormánypart megteremtője, vagyis Gömbös Gyula képviselő lesz az, aki a párton a legnagyobb részt űti. Gömbös képviselőről már több jelentésemben is szóltam. Megrögzött protestáns és végletesen antiszemita, aki fáradhatatlanul energikus ember, határtalan ambíció és rendkívüli szervezőkészség jellemzi. Ezek a tulajdonságok a háborút követő magyar politikai élet egyik első számú személyiségévé tették. Azok az olasz politikusok, akiknek volt alkalmuk személyesen is találkozni vele, Benito Mussolinihoz hasonlították, látván bátorságát, energiáit, a tömegekre gyakorolt befolyását és szervező tevékenységét.

Az utóbbi időben Gömbös igyekezett egyesíteni a keresztény erőket, mégpedig a Bethlen-kormány ellenzékeként, amely őszinte nem volt sem elég erős, sem kellően keresztény. Főtisztelendő Eminenciád már értesült arról, hogy itt a kereszténység zászlaja alatt minden elfér, ami antiszemita. Bethlen kormánya mérsékelt álláspontot vall ebben a kérdésben, ezzel szemben a Gömbös által megkísérelt tömörülés programja egészen a pogromig terjedő zsidóellenes intézkedéseket szorgalmaz. Ugyanakkor Gömbös személyes becsvágya a hatalom megszerzése.

Nem lehet azt mondani, hogy Gömbös vállalkozása nem sikerült. A Nemzetgyűlésben az egységes kormánypárthoz tartozó 150 képviselő közül 22-en egyértelműen felsorakoztak Gömbös mögött, akik között van egy államtitkár is, de Gömbös frakciója a valóságban ennél sokkal jelentősebb erőt képvisel.

Célja eléréséhez Gömbös fortélyos taktikába kezdett. A Bethlen-féle, csaknem sikertelen agrárreform miatt elégedetlen kisgazdákat azzal akarta megnyerni, hogy ígéretet tett ennek a földreformnak gyors, erélyes és szigorú végrehajtására. Hasonlóképpen megnyerte a meg nem alkuvó keresztények rokonszenvét is, akik számára demokratikus

280 A jelentés érkezésének nyugtázása 1923. május 15-i dátummal, ikt. sz.: 17191AE. Lásd: S.RR.SS. AA.EE. SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 58r (fogalmazvány). Eredetije: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, fol. 122r.

281 Lásd fentebb, 126skk.

282 A nuncius irodája több alkalommal is hibásan írja: „Bethlem”.

program elfogadását helyezte kilátásba, ugyanakkor a radikálisok is a saját emberüket látják benne. Sőt, azt is mondják, hogy ügyének még a kormányzót is megnyerte, akit állítólag meggyőzött a mérsékelt liberalizmus veszélyeiről és a radikális antiszemitizmus szükségességéről.

A növekvő agitáció láttán gróf Bethlen részben már megadta volna magát, és egy Gömbössel folytatott megbeszélésen feláldozta volna neki a kultuszminiszteri, a kereskedelmi- és a pénzügyminiszteri tárcát is azzal a feltétellel, hogy az utóbbi minisztere, mielőtt kiválik a kormányból, elkíséri Bethlent Londonba, Párizsba és Rómába, ahova a miniszterelnök a következő napokban utazik, hogy kölcsönt szerezzen és megmentse a katasztrofális magyar gazdasági helyzetet, amelyről egy másik jelentésben szeretnék referálni Eminenciádnak.

Gróf Bethlennek ettől az utazásától, vagyis a kölcsön megszerzésének sikerétől vagy kudarcától függ, hogy Gömbös és Bethlen küzdelme milyen eredménnyel végződik majd.

A küzdelem a katolikus egyház szempontjából is nagyon veszélyes, mert ha Gömbös hatalomra jutna, a magyarországi katolikus érdekek veszélyeztetésére lehetett számítani.

Biztosítom Eminenciádat, hogy tájékoztatni fogom az üggyel kapcsolatos fejleményekről.

51

GR. BETHLEN ISTVÁN MAGYAR MINISZTERELNÖK RÓMAI ÚTJA

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 2385. sz. jelentése

Budapest, 1923. április 28.²⁸³

Államtitkársági iktatószám: 17191

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 1, foll. 56r-57v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, foll. 120rv-121rv

Folyó hó 19-én kelt, 2374. sz. tiszteletteljes jelentésemben²⁸⁴ már említést tettem Főtisztelendő Eminenciádnak az európai utazás híreről, amelyet az itteni miniszterelnök, gróf Bethlen István tervez a közeljövőben, Párizsban, Londonban és Rómában. Útjának célja az, hogy a feltárja ott azt a katasztrofális helyzetet, amelyben Magyarország jelenleg van és megpróbáljon segítséget kieszközölni.

Tegnapelőtt beszéltem az említett miniszterelnökkel, aki nekem személyesen is megerősítette az utazás szándékát és elmondta, hogy a római látogatás során szándéka van pápai audienciát kérni.

Ezért úgy *hiszem*, kötelességem előre tájékoztatni erről Eminenciádat, és röviden be is kell mutatnom gróf Bethlent, akiről egyébként már több alkalommal referáltam, különösen pedig az 1921. április 16-án kelt, 545. sz. jelentésemben.²⁸⁵

283 A jelentés érkezésének nyugtázása 1923. május 15-i dátummal, ikt. sz.: 17191AE. Lásd: S.RR.SS. AA.EE. SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 58r (fogalmazvány). Eredetije: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, fol. 122r.

284 Lásd az előző dokumentumot.

285 Lásd fentebb, 77skk.

Gróf Bethlen István 1921 óta tölti be a miniszterelnöki posztot. Az erdélyi Bethlen család leszármazottja, felmenői között Bethlen Gábor* magyar király és erdélyi fejedelem is megtalálható, aki a *protestánsok védelmezőjeként* vált ismertté. Bethlen István szintén protestáns, és bár nyíltan nem ellenséges a katolicizmussal szemben, nagyon ragaszkodik a családja vallási hagyományaihoz.

1901-ben liberális színekben lett képviselő. Politikai személyisége, amely elsősorban az ellenforradalom idején bontakozott ki, erősen konzervatív és mélységesen nacionalista beállítódásában nyilvánul meg, bár több párt tagja is volt, így a Kossuth Ferenc által vezetett Függetlenségi- és 48-as Pártnak is.

Bethlen az ellenforradalmi kormányt²⁸⁶ képviselte Bécsben, amelynek megalakulásához Szegeden tevékenyen hozzájárult. Gróf Apponyi Alberttel együtt tagja volt a magyar delegációnak a békekonferencián. IV. Károly második visszatérési kísérlete idején ő volt a miniszterelnök, és ő kardoskodott leginkább az uralkodó száműzése és trónfosztása mellett. Gyakran hallottam, hogy a királykérdésben Bethlen a Romániával való perszónálunió gondolatának szerzője, amellyel a rossz nyelvek szerint saját erdélyi ingóságait kívánta megmenteni (1921. november 16-án kelt, 1295. sz. jelentésem²⁸⁷).

Manapság Bethlent általános tisztelet övezi intelligenciája, becsületessége, tapintata és határozott fellépése miatt. Politikai pozíciója még mindig erős, még a legitimisták is elismerik, hogy ő az egyetlen államférfi, aki erős kézzel képes tartani ennek a hajónak a kormányát, amelyet minden oldalról ellenszél vesz körül. Az antanthatalmak diplomatái is nagyra tartják. Gömbös képviselő kísérlete, hogy őt elmozdítsa a hatalomból, inkább ennek a kalandornak a fanatizmusával magyarázható, mintsem a Bethlen iránti bizalom hiányával (lásd 2374. sz. idézett jelentésemet).²⁸⁸ Bizonyos azonban, hogy ha a tervezett utazásból Bethlennek nem sikerül kézzelfogható eredménnyel hazatérnie, amely segítené a magyar pénzügyi helyzeten, akkor ellenfelei számára jó alkalom kínálkozna arra, hogy fokozzák ellene a támadásaikat, és talán bizhatnának is a sikerben.

Ezért is az az alázatos véleményem, hogy a miniszterelnök illő fogadása a Szentatya és Eminenciád részéről sokat segíthetne a kormánya politikai pozíciójának megerősítésében. Bár ez nem egészen az, amire a katolikusok vágnak, adott körülmények között az ő kormányzása a kisebbik rossz, amitől félni lehet, annál is inkább, mert a jelenlegi kormány bukása erős balratolódáshoz vezethetne.

286 A szegedi ellenkormány – Schioppa szóhasználatával: „antirivoluzionario”, azaz „ellenforradalmi” – Károlyi Gyula vezetésével alakult 1919-ben Aradon, majd innen tette át a székhelyét Szegedre. Ennek hadügyminisztere volt Horthy Miklós.

287 Lásd fentebb, 101sk.

288 Lásd az előző dokumentumot.

52

A MAGYAR PROTESTÁNSOK ÉS AZ EGYHÁZI JAVAK²⁸⁹

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 2399. sz. jelentése

Budapest, 1923. május 3.

Eredeti, más kéz írta, aláírt

Államtikársági iktatószám: 18923

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 1, foll. 73r-75r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 6, foll. 220r-225r

Folyó év 13-án protestáns egyházvezetők küldöttsége kereste fel Bethlen miniszterelnököt, hogy kifejezze református, evangélikus és unitárius egyházaik kívánságait. Ezeket három pontban foglalták össze. 1. a kollégiumaik „megfelelő” javadalmazása ingatlan biztosításával; 2. minden „protestáns püspökség” (a kifejezést első alkalommal használják)²⁹⁰ számára 500 (ötszáz) rubbia (egy rubbia kb. 4800 négyzetméter); 3. minden szegény protestáns plébánia részére 50 (ötven) rubbia. E területeket az államhoz tartozó „javak ún. megváltásából” kellene átadni a protestáns egyházaknak, vagy még egyértelműbben a *tőkehozadék-adóból*, amely a latifundiumok mintegy 20%-át tulajdonítja az államnak.

Félhivatalos források szerint a minisztertanács beleegyezett abba, hogy mindezt a protestánsok rendelkezésére bocsássa. Vagyis az állam mintegy 50-55 ezer rubbia földet ajándékozna a mai Magyarország területén lévő protestáns egyházaknak.

A legfőbb érv, amelyre a protestánsok támaszkodnak, az a feltételezés, miszerint a katolikus egyház javadalmai eredetileg „*állami vagyont*” képeztek, amelyből Szent István, Szent László stb. juttattak az egyháznak. A 16. századtól kezdve Magyarországon több vallási felekezet él együtt, és – a protestánsok szerint – az egyházi javadalmakat szét kell osztani közöttük, legalábbis egy bizonyos részüket a protestánsoknak kell adni. (Meg kell jegyezni, hogy ugyanakkor a protestánsoknak nem jut eszébe földet adni a zsidóságnak, noha ez a felekezet már népessé vált és a csonka Magyarország népességének 6%-át, a történelmi Magyarországnak pedig 4-5%-át teszi ki.)

Nos, a fenti hipotézis történetileg hamis. A történelmi kutatások szerint ugyanis Szent István és Szent László a saját családi vagyonukból finanszírozták az egyházmegyék alapítását és fenntartását: családjuk, uralkodó dinasztia lévén, hatalmas, akkor még lakatlan latifundiumok felett rendelkezett. Sok más egyházi javadalom magánszemélyek adománya volt, így kapott földeket, például, a veszprémi káptalan vagy a bencés rend stb. A rátóti prépostság az Esterházy-család alapítása, a felsőöri pedig a Batthyány-családé és így tovább.

Mindezeket a javadalmakat azzal a határozott céllal adományozták, hogy a katolikus ügyet szolgálják, fenntartsák a katolikus hitet és vallásgyakorlást. Tehát csak az alapítók akaratának megsértése az, ha az állam – amely most adó címén, a haza iránti kötelességteljesítés címén – megkapja ezeknek a javaknak egy részét, nem a közjó szolgálatába

289 A jelentéssel együtt Schioppa továbbította Gasparrinak a latin nyelven megfogalmazott követeléseket, amelyeket olaszul összefoglalt.

290 Protestáns szóhasználatban az egyházkerület kifejezés a megszokott.

állítja a vagyont, hanem olyan vallási szervezetnek adományozza, amely szemben áll a [katolikus] egyházzal, amely a földeket eredetileg kapta.

Ha pedig az állam az egykor katolikus (vagy zsidó) tulajdonban lévő földeket a protestánsoknak óhajtja adományozni, akkor nagymértékben sérti a lelkiismeret és a vallásgyakorlás szabadságát, amelyet a liberális politikusok mindig annyira dicsőítettek. Ezenkívül rá kell mutatni arra, hogy a katolikus plébániák rosszabb helyzetben lennének a protestánsokhoz képest, ha az utóbbiak megkapnák a fenti támogatást. 1920. november 23-án kelt, 155. sz.²⁹¹ és 1922. június 24-én kelt, 1834. sz.²⁹² jelentéseimben már beszámoltam arról, hogy nincs elég katolikus plébánia. De nem lehet elég gyakran visszatérni erre a fájdalmas kérdésre, különösen most, hogy a helyzet súlyosbodással fenyeget.

Nem kétséges, és ezt ismételnem kell, hogy a különböző katolikus javadalmak nagymértékben hibásak azért, mert elhanyagolják a kérdést. Az elmúlt évszázadban semmit nem tettek az egyházszerkezet fejlesztéséért, pedig időközben a népesség megnőtt. A népesség növekedése kétszeres (vagy még nagyobb arányú), mint volt a múlt évszázad elején, de nem építettek elegendő új plébániát. Ennek oka az, hogy a javadalmak (püspökök, káptalanok stb.) nem gondolnak arra, hogy kiszakítsanak a földjeikből 1700-1100-1500 m²-t, amennyire egy adott helyen élő 1000-1900 katolikus hívőnek szüksége van egy plébánia alapításához. A protestánsok esetében 200-300 emberre jutott egy predikátor, és most fennáll a veszély, hogy ezeket az állam dotálja, míg a 2000 katolikus még mindig plébános nélkül marad, mert a javadalmak túl zsugoriak ahhoz, hogy támogatást nyújtsanak.

Az is furcsa, hogy amikor a katolikusok új plébániát akarnak létesíteni, akkor az állam a „kongruát” csak akkor adja meg, ha a katolikus hívek száma legalább 800 fő. Az viszont közérdeknek tűnik, hogy a protestánsoknak külön lelkipásztorai legyenek 290-300 lélekre! A protestantizmust a malthuzianizmus²⁹³ aknázza alá: fogy és több helyen csökken a létszám. Miért éppen most kell támogatni?

Mitévők legyünk? Nem tűnik sem bölcsnek, sem hatékonynak, hogy bármely lépést tegyünk a kormánynál annak megakadályozása érdekében, hogy engedélyezze, amit a protestánsok kértek. A kormány azt válaszolná – amint már hallottam egy erre vonatkozó diszkrét felmérés után: mi, a kormány a javakat adó formájában vesszük el, és nem tesszünk különbséget katolikusok, protestánsok, zsidók stb. között, ezek a javak így együttesen állami javakká válnak. Ezért nem lehet azt kívánni, hogy az állami javakat megtagadjuk az állampolgárok egyik csoportjától csak azért, mert protestánsok. Ezenkívül létezik egy törvény (1848. évi XX. tc.), amely kimondja, hogy az állam az összes elismert felekezetet köteles támogatni, ez pedig újabb támpontot jelent a kormánynak a protestánsok kéréseinek teljesítéséhez és a katolikusok esetleges tiltakozásának visszaütéséhez.

Lehetne kérni a püspöki kart, hogy tegyen néhány lépést a kormánynál az ügyben, azonban félek, hogy a kormány azt válaszolná a püspököknek: „medice cura te ipsum”,²⁹⁴ gondoskodjatok ti, püspökök plébániák létesítéséről a felekezetek számára a hatalmas, ám rosszul kezelt vagyonotokból, és akkor a plébániáitok nem lesznek hátrányban a pro-

291 Lásd fentebb, 62skk.

292 Hivatali példányát lásd: ASV, Nunz. Ap. Ungheria, busta 6, fasc. 1.6, foll. 159rv-169rv. Kötetünkben nem közöljük. A jelentés a Konzisztoriális Kongregáció számára készült.

293 Thomas Malthus (1766–1834) közgazdász, pap elmélete a túlnépesedésről. Az adott összefüggésben az alulnépesedés értendő.

294 „Orvos, gyógyítsd a magad baját!” (latin)

testánsokkal szemben. De ezeknek a nehézségeknek az ellenére – hogy megakadályozzuk a kormány hozzájárulását a protestáns kérésekhez – mozgósítottam néhány jó tollú és buzgó újságírókat, akik sajtókampányt indítottak a cél érdekében, és reménykedem, hogy sikerül közvetve kiváltani egy parlamenti interpellációt is a kérdéssel kapcsolatban.

Arra azonban, hogy biztosan elérjük az elegendő számú katolikus plébánia ügyének sürgős megoldását, szerény véleményem szerint nincs más lehetőség, mint az, hogy az Apostoli Szentszék kötelezze az összes egyházi nagyjavadalmost (püspökök, káptalanok, prépostok, apátságok) egy plébánia létrehozására azon a helyen, ahol a javadalmaik találhatóak, ha a katolikus hívők száma 500-1000 fő körül mozog az adott közigazgatási területen (amely gyakran igen nagy kiterjedésű). Így több tucatnyi új plébánia jönne létre, amelyekre már jó ideje szükség van. A jó példát látva, a katolikus mágnások is létesítenének hasonló alapítványokat, és így lehetővé válna elegendő számú katolikus plébánia létrehozása akkor is, ha nem lehet megakadályozni, hogy az állam most a protestánsokat támogassa.²⁹⁵

53

MAGYARORSZÁG GAZDASÁGI ÉS PÉNZÜGYI HELYZETE

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 2405. sz. jelentése

Budapest, 1923. május 5.

Államtitkársági iktatószám: 17172

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 1, foll. 59r-60r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, foll. 113rv-114r

Azért, hogy pontosan tájékoztassam Eminenciádat Magyarország gazdasági és pénzügyi helyzetéről, és azért is, hogy Eminenciád magas tekintélye birtokában és az ügy ismeretében, ha úgy gondolja, befolyásolni tudja a jóvátételi bizottságban képviselt hatalmakat, hogy legyenek nagyvonalúak ezzel a szerencsétlen országgal szemben, meg-

295 „A jelentést [...] elküldtem a Konzisztoriális Szent Kongregáció titkárnak, eminenciás De Lai bíboros úrnak. Az említett eminenciás úr azt a Szentatyá tudomására hozta, Aki elrendelte, hogy a következőképpen járjunk el, tehát: 1. A nuncius úr akár saját maga, akár a püspökök és más befolyásos személyek segítségével érje el, hogy a katolikusokkal legalább ugyanúgy járjanak el, mint a protestánsokkal, és ha az utóbbiaknak minden két- vagy háromszáz személyre 900 m² földet (50 rubbia) adnak a szolgálatuk végzéséhez, akkor legalább ugyanannyit adjanak a katolikusoknak is. 2. A nuncius, anélkül hogy most beleemene a kényszerítő előírásokba, hívja fel a püspökök, apátok és káptalanok figyelmét arra a kötelességükre, hogy a tőlük függő plébániáknak olyan jövedelmet, jobban mondva az állandó javakból olyan részt kell juttatniuk, amely biztosítja a plébánosok és templomaik számára a méltó fenntartást. Továbbá a nuncius kapjon fakultást [felhatalmazást], hogy egyházi téren jóváhagyhassa a javak új elosztását. Ezenkívül értesse meg az egyházi nagybirtokosokkal, hogy ez az intézkedés talán az egyetlen, amely azon túl, hogy a plébániák javát szolgálja, meg is menti a busás egyházi javakat.” A jelentés érkezésének nyugtázásából, 1923. június 14-i dátummal, ikt. sz.: 18923. (Segreteria di Stato). Lásd: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 6, foll. 234rv (eredeti). – A nunciusnak küldött ezen utasítás szövege ismétli De Lai bíboros által 1923. június 4-én 454/23. ikt. sz. alatt küldött átirat szövegét (eredeti példány: S.RR. SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 78rv). – Lásd még a latin nyelvű összefoglalást: „Protestantes Hungarici et bona ecclesiastica”, N. Prot. 18923. S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 76r-77r.

szerzem annak a beszédnek a szövegét, amelyet a miniszterelnök tegnap Párizsban az említett jóvátételi bizottság előtt elmondott.

A magyar miniszterelnök lépésének legközelebbi célja az volt, mint a fentnevezett dokumentumból is kiderül, hogy elérje a jelzálogjog törlését, amelyet a trianoni békeszerződés értelmében a jóvátételi bizottság élvez Magyarország javai felett, távolabbi célja pedig az volt, hogy külföldi kölcsönt kaphasson, amikor a nemzeti vagyon majd felszabaddal a jelzálog alól és garanciaként szolgálhat magához a kölcsönhöz.

Ezen cél elérése érdekében gróf Bethlen a beszédében kimerítően a bizottság elé tárta Magyarország katasztrofális gazdasági és pénzügyi helyzetét. A mellékletben megküldöm ennek másolatát, hozzátéve egy összefoglalást, amely számszerűen bemutatja Magyarország pénzügyi helyzetét.²⁹⁶

Megbízhatónak tartott privát forrásból úgy értesültem, hogy Olaszország – amely a magyar jóvátétel megfizetésében leginkább érdekelt állam – hajlandóságot mutat arra, hogy három milliárdban maximálja a kártérítés mértékét, amelynek megfizetésére 20 év haladékot engedélyez Magyarországnak.

Megjegyzés 1.: Lapszéli jegyzet szerint 15848. sz. memorandum készült báró Monti számára.²⁹⁷ Az iktatószám az Vatikáni Államtitkárságé, a lapszéli jegyzet tehát a Vatikánban került rá a jelentésre.

Megjegyzés 2.: Bár az Államtitkárság azt írja, hogy a mellékletek nem érkeztek be, ezek utólag mégis tanulmányozhatók levéltári állományában.²⁹⁸

A jelentés első mellékleteként továbbított beszéd francia nyelvű, magyar szövege megjelent in: Bethlen István gróf beszédei és írásai. I. kötet. Budapest, Genius Könyvkiadó R. T. kiadása 1933. 265–276.²⁹⁹

Magyarország pénzügyi helyzete

(Minden adat millió aranykoronában. A költségvetés adatait a magyar korona Zürichben váltott árfolyamán kalkuláltuk: 0,23 svájci centime.)

296 Az említett melléklet, a jelentés 1923. május 15-én kelt, 17191AE ikt. sz. érkezése szerint, nem érkezett be az Államtitkárságra: „Bizalmasan közlöm Önnel, hogy az Apostoli Szentszék a magyar gazdasági helyzet ügyében már megtette azt a lépést, amelyet eminenciás Csernoch bíboros és Uraságod már indítványozott. A fent idézett jelentéssel kapcsolatban pedig sietek figyelmeztetni Önt, hogy a beszéd másolata, amelynek a mellékletben kellett volna lennie, nem érkezett meg az Államtitkárságra.” Lásd: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 58r (fogalmazvány). Eredetije: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, fol. 122r.

297 Edoardo Monti báró 1914–1922 között az olasz kormány ügyvivője volt az Apostoli Szentszéknel. Naplója megjelent nyomtatásban: Antonio Scottà: La conciliazione Ufficiosa. Diario del Barone Carlo Monti, „Incaricato d'affari” del Governo Italiano presso la Santa Sede (1914–1922), Vatikánváros 1997. I–II. (Storia e attualità).

298 Discorso del Presidente del Consiglio d’Ungheria dinanzi della Commissione delle Riparazioni, il 4 Maggio 1923 (kézzel irt megjegyzés. Budapest, melléklet a 2405. sz. jelentéshez), nunciatúra ikt. sz. 2405, gépelt másolat, jelzete: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 1, foll. 61r-68v.

299 A jelentés második mellékleteként továbbított összeállítás is francia nyelvű, fordításunkban közöljük.

Az 1922/23. évi költségvetés kiadásainak fő tételei	
Kormányzati adminisztráció	233.5
Államgazdálkodás	164.4
Az államadósságok kamata	25.9
Kiadás összesen.	423.8

Az 1922/23. évi költségvetés bevételeinek fő tételei	
Közvetlenül befolyt adók...	43.8
Közvetve befolyt adók.....	122.9
Államgazdálkodás	109.-
Bevételek más forrásokból	59.-
Bevételek összesen	334.7
A költségvetés deficitje (1923. június 30-án)	89.1

Kereskedelmi mérleg passzívuma az esztendőre 1922. december 31-től
(az évi átlagárfolyammal számolva)

Import 556 millió. Export 332 millió	224
--	-----

Lebegő adósság 1923. március 31-én (0.11 ½ svájci centime árfolyammal számolva) 60.3

Állampapír forgalom 1923. március 31.
(0.11 ½ svájci centime árfolyammal számolva) 90.0

(1922. márciusában a forgalom aranyban 164.8 millió volt, 0.59 svájci centime árfolyammal számolva)³⁰⁰

300 Részletezve lásd: A M. Kir. Legfőbb Állami Számvevőszék jelentése a Magyar Államnak az 1922/23. évre vonatkozó zárszámadásáról, valamint az államháztartás vitele, az állami vagyon és az állami adósságok kezelése körül az 1922/23. évben szerzett tapasztalatairól, https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/AllamiZarszamas_1922-1923/?pg=0&layout=s

54

A MAGYAR SAJTÓ TUDÓSÍTÁSAI GRÓF BETHLENNEK A PÁPÁNÁL TETT LÁTOGATÁSÁRÓL

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 2428. sz. jelentése

Budapest, 1923. május 24.³⁰¹

Államtitkársági iktatószám: 18265

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 1, foll. 70r-71r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, foll. 130rv-131r, 132rv

A magyar újságok nagy szimpátiával és őszintén elismerő szavakkal kommentálták, hogy gróf Bethlen miniszterelnököt római útja során a Szentatya magánkihallgatáson fogadta.

A tudósítások általában (beleértve a zsidó és liberális *Pester Lloyd* által közölt kommentárokat is) annak a véleménynek adtak hangot, hogy Bethlen és XI. Piusz találkozója több volt pusztán udvariassági látogatásnál. A miniszterelnök audienciáját Őszentségénél, írja a fenti újság, az itteni politikai körök a hagyományosan szoros magyar–szentszéki kapcsolatok megszilárdításának jeleként értékelték, amely kapcsolatok csaknem ezer éve állnak fenn az Apostoli Szentszék és Szent István királysága között.

A legjelentősebb keresztény napilap, az *Uj Nemzedék* „Bethlen a pápánál”³⁰² című vezércikke ezt írja: „A pápa tegnap magánkihallgatáson fogadta a magyar miniszterelnököt, gróf Bethlent. Örömmel és bizalommal jelentjük e rendkívüli fontosságú eseményt, mert ez nem csupán a Mária Országa iránti tiszteletadás megnyilvánulása – ahogyan az olasz *Corriere d'Italia* írt róla –, hanem mert ez kétségkívül a legfontosabb lépés Magyarország feltámadása felé vezető úton. A keresztény Magyarország már ezerszer megtapasztalhatta az Apostoli Szentszék jóindulatát, tudatos szeretetét és cselekvő nagylelkűségét. A budapesti apostoli nuncius több ízben tanúbizonyságot tett arról, hogy osztozik a mi nemzeti fájdalomunkban, és nemcsak vigasztalja a nyomor és fájdalom áldozatait Magyarországon, de mindenkor kész segítő kezét nyújtani. A Szentatya – amint azt az említett olasz újság is alátámasztja – különös figyelemmel övezi a határon túlra szakadt magyar testvéreinket, és minden tőle telhetőt megtesz helyzetük javítására. Igen, tegnap Mária szenvedő, megcsönkített, de mindezek ellenére reménykedő nemzete tiszteletét fejezte ki a Szentatyának. A miniszterelnök hódoló szavai nemcsak a katolikus, hanem minden, előítéletektől mentes, világosan gondolkodó, keresztény magyar ember szívéből szóltak. E szavak nem csupán a tiszteletünket fejezték ki, hanem a Krisztus földi helytartójába vetett reményünket is. Tudjuk és meg vagyunk győződve afelől, hogy az Apostoli Szentszék, mérhetetlen lelki hatalmával és kapcsolataival világszerte, mindent megtesz, amit a jelenlegi helyzetben meg lehet tenni, hogy megsegítse a keresztény Magyarországot. Tudjuk, hogy ha egyedül az Apostoli Szentszéken múlna, azonnal felszáradnának Mária Országának történelmi könnyei. Ezért mindannyian a tisztelet érzületével hajtunk tédret Őszentsége trónusánál, kérve őt és reménykedve.”

301 A jelentés érkezésének nyugtázása 1923. június 3-i dátummal, ikt. sz.: 18265AE. Lásd: S.RR.SS. AA.EE. SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 72r (fogalmazvány). Eredetije: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, fol. 128r.

302 A jelentés előbb olaszul, majd magyarul is hozza az cikk címét.

A magyar keresztény „tröszt” másik lapja, a *Nemzeti Újság* így ír:

„Magyarország miniszterelnöke római tartózkodása alkalmából kihallgatáson jelent meg a Szentatya előtt. A magyar kormány elnökének kihallgatása sokszorosan jelentős esemény, mert Bethlen István gróf személyében első ízben jelent meg a pápa előtt a magyar állam első számú vezetője, s mert a kihallgatás a miniszterelnökre s az egész országra nézve megtisztelő formaságok között folyt le. XI. Pius pápa, aki uralkodásának kezdete előtt sokszor és igen meleg szívvvel adott kifejezést a magyarok iránti szeretetének, ezt az alkalmat sem mulasztotta el, hogy minden magyaroknak jóleső szeretettel emlékezzék meg elesettségében is büszke és bizakodó nemzetükről. Az a kitüntetés, amellyel Bethlen gróf a Vatikánban találkozott, az ezeréves keresztény Magyarország érdemeinek, hithűségének, hagyománytisztelőtének és Szent István országának elismerése volt.”³⁰³

55

A VÁLÁS ÉS A PÁRBAJ KÉRDÉSE MAGYARORSZÁGON

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 2572. sz. jelentése

Budapest, 1923. július 18.³⁰⁴

Államtitkársági iktatószám: 20377

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 1, foll. 80rv

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 2, foll. 27rv

Van szerencsém megküldeni Eminenciádnak az esztergomi bíboros érsek Őeminenciája következő közleményét, amelyet ismételten és buzgón sürgettem, hogy a magyar püspöki kar tegyen megfelelő és határozott lépéseket a válás és a párbaj egyre jobban terjedő szokásának megfékezése érdekében. Erről referáltam Eminenciádnak (múlt év március 23-án kelt) 1610. sz., (múlt év augusztus 5-én kelt) 1925. sz. és (múlt év augusztus 10-én kelt) 1928. sz. jelentéseimben.³⁰⁵

A (folyó hó 12-én kelt [sic!], 2178. sz.) közlemény szerint a püspöki kar az 1923. május 16-án tartott konferencián a párbaj megszüntetésével és a polgári válások számának csökkentésével foglalkozott és több intézkedés életbeléptetése mellett szükségesnek tartotta ellenlépésre szólítani fel a magyar kormányt, hogy szigorúbb törvények meghozatalával és adminisztratív lépésekkel küzdjön a betegség ellen.³⁰⁶

303 Idézet szó szerint innen: *Nemzeti Újság*, 1923. május 23. 2. lap. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/NemzetiUjsag_1923_05/?pg=164&layout=s

304 A jelentés érkezétének nyugtázása 1923. július 30-i dátummal, ikt. sz.: 20377AE. Lásd: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 82r (fogalmazvány). Eredetije: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 2, fol. 24r. Ugyanezzel a diplomáciai postával küldtek meg Csernoch bíborosnak egy levelet, a nunciátúrán keresztül, lásd i. h. foll. 83rv-84r.

305 E jelentéseket lásd fentebb, 120sk., 130sk. és 131sk. lapokon.

306 A latin nyelvű közlemény itt található szövege: „Honorii mihi duco ad notitiam Excellentiae Vestrae preferendi, quod Episcopi Hungariae in ultima conferentia 16 Maii 1923. habita de opportunitate medietatis ad extirpandum duellum et ad restringenda divortia civilia agebant et inter varia media adhibenda necessarium putabant etiam gubernium Hungariae provocare, ut ferendis severioribus legibus et mandatis administrative duplicem malitiam debellare conetur.” A püspökkari jegyzőkönyvek szerint „A nuncius pa-

Alkalmasnak vélném, ha Eminenciád – amennyiben úgy gondolja – e közleményre hivatkozva írna egy levelet a fentnevezett eminenciás úrnak, amelyben, egyrészt méltányolja a magyar püspöki kar lelkipásztori buzgalmának említett lépését, másrészt bátorítaná arra, hogy minden eszközzel folytassa a válás és a párbaj elleni küzdelmet, amíg azt sikerre nem viszi.

56

KORMÁNYNYILATKOZAT A PÁRBAJ MELLETT

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 2601. sz. jelentése

Budapest, 1923. augusztus 1.³⁰⁷

Államtitkársági iktatószám: 21128

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 2, foll. 3rv

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 2, fol. 31rv-32r

Hivatkozva folyó év július 18-án kelt, 2572. sz. jelentésemre,³⁰⁸ a legnagyobb sajnálattal kell Főtisztelendő Eminenciád tudomására hoznom az itteni igazságügy-miniszter³⁰⁹ nyilatkozatát, amelyet tegnap tett a parlamentben, Mons. Giesswein* képviselő párbajellenes interpellációjára válaszolva.

A parlamenti vitáról a sajtó a következőképpen tudósít: Giesswein Sándornak a párbaj megszüntetésére vonatkozó indítványára dr. Nagy igazságügyminiszter „kifejtette, hogy Magyarországon a becsület nincs kellőleg megvédelmezve és ezért mint miniszter is kénytelen kijelenteni, hogy amennyiben személyében megsértenék, úgy becsületének védelmére a párbajhoz kellene folyamodnia. A kérdés azonban annyira foglalkoztatja, hogy becsületvédő bíróságot szándékozik felállítani. Ha Magyarországon majd a becsület kellő védelemben részesül, akkor a párbaj is meg fog szűnni. Az igazságügy-miniszter felszólalása után az indítványt a többség elvetette.”³¹⁰

naszolja a házassági elválások elszaporodását Magyarországon, és sürgeti a püspöki kar intézkedését. A székesfehérvári püspök fölkeretik, hogy a házassági elválások ellen pásztorlevelet szerkesszen, amelyet a püspöki kar az őszi konferencián közösen fog kiadni. Az igazságügy-miniszter figyelmét fölhívja a püspöki kar, hogy váláskor a tartásdíjakat igen alacsonyan szabják meg a bíróságok. Több botrányos párbaj miatt a püspöki kar érélyes felszólalása volna ismét kívánatos. A püspöki kar megkeresi a kormányt, hogy a párbaj szigorúbb büntetése végett törvényjavaslatot nyújtson be a nemzetgyűléshez.” Jegyzőkönyv. Fölvétetett Budapesten, 1923. május 16-án, a hercegprímási palotában tartott püspökkari értekezleten. Részlet. In: *A Magyar Katolikus Püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között*. I. kötet. Összeállította és bevezette BEKE Margit (Dissertationes hungaricae ex historia Ecclesiae XII–XIII.) München-Budapest 1992. 111.

307 A jelentés érkeztek nyugtázása 1923. augusztus 13-i dátummal, ikt. sz.: 21128AE. Lásd: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, fol. 5r (fogalmazvány). Eredetije: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 2, fol. 29r. „Ez a sajnálatos nyilatkozat alkalmul szolgálhatna az ottani püspöki karnak, hogy érélyesen járjon el a párbaj barbár szokása ellen, amint arra felhívtam Csernoch bíboros figyelmét a közelmúltban hozzá intézett levelemben.”

308 Lásd fentebb, az előző dokumentumot.

309 Nagy Emil*.

310 A jelentés idéz, de nem jelzi forrását. Azt a megoldást találtuk, hogy „Az Újság” 1923. augusztus 1-ji számának 2. oldalán található összefoglalás szövegét illesztettük be, amely tartalmilag megegyezik a nunci-

A jövőben is tájékoztatni fogom Eminenciádat a magyar püspöki kar magatartásáról a fentnevezett miniszter sajnálatos nyilatkozatával kapcsolatban, aki ráadásul katolikus. Biztos vagyok abban, hogy a magyarországi püspökök ugyanolyan erélyesen válaszolnak majd a kormánynak, amellyel elkezdtek dicséretes fellépésüket az ügyben, amint arról beszámoltam az említett jelentésben. Buzdítani fogom őket erre, de most kénytelen vagyok emlékeztetni Eminenciádat arra, hogy ez a kormány az, amely a katolicizmus iránti állítólagos jóindulatára hivatkozva *különleges* bánásmódot kívánna az Apostoli Szent-széktől a püspökök kinevezését illetően!

57

ÁLLÍTÓLAGOS INTERJÚ A NUNCIUSSAL A FIUME-KÉRDÉSRŐL

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 2697. sz. jelentése

Budapest, 1923. október 18.

Államtikársági iktatószám: 23004

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 2, foll. 6v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, foll. 192rv

Érkeztetés ikt. sz. 23047

A *Pester Lloyd* (1923. október 17-i 234. szám, reggeli kiadás), a következő táviratot közölte Milánóból.

„Az *Il Secolo*³¹¹ Belgrádból kapta a hírt, hogy Summonte olasz miniszter hosszas megbeszélést folytatott Ninčić-csel Fiume³¹² határainak kiigazításáról, amelyeket Olaszország elfogadna. Álláspontjuk szerint ezek a tárgyalások már a végső fázishoz közelednek, ám Budapestről olyan hírek érkeznek, amelyek szerint utólagosan bonyodalmak adódtak a megbeszélések során. Friedrich István és más magyar politikusok találkoztak az apostoli nunciussal, aki állítólag kijelentette, hogy Olaszország semmiképpen sem adná vissza Fiumét, annál is inkább, mert kereskedelmi zónát ígért Magyarországnak a város kikötőjében.”³¹³

Mivel a hír teljességgel valótlan és tendenciózus, jónak láttam a következő cáfolatot közölni a Magyar Távirati Iroda útján a *Magyar Kurír*ban:

„Az egyik újság a ma reggeli kiadásában egy milánói táviratot tett közzé, amely szerint Mons. Lorenzo Schioppa apostoli nuncius megbeszélést folytatott

usi jelentés szövegével. Lásd: „Az Újság” 1923. augusztus 1. 2. old., https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/AzUjsag_1923_08/?pg=0&layout=s.

311 Milánói székhelyű, népszerű olasz napilap (1866–1927).

312 Fiume Szabadállam (1920–1924). Az 1920. november 12-én aláírt rapallói szerződés hozta létre, majd az 1924. január 27-i római egyezmény értelmében Olaszország annektálhatta a várost. Mindkettő olasz–jugoszláv szerződés volt.

313 Az olasz nyelvű jelentésben ez az idézet is olasz. A *Pester Lloyd* nyelve a német, tehát a jelentés fordításban hozza a német szöveget. Olaszból fordítottuk magyarra.

volna Friedrich Istvánval és más politikusokkal Fiume kérdésében. Illetékes forrásból felhatalmazásunk van annak közlésére, hogy a hír teljes mértékben koholmány. A nuncius még látásból sem ismeri Friedrich képviselőt.”

Minderről kötelességemnek tartottam tájékoztatni Eminenciádat...

AZ OLASZ–JUGOSZLÁV MEGEGYEZÉS³¹⁴ FOGADTATÁSA MAGYARORSZÁGON

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 2832. sz. jelentése

Budapest, 1924. január 17.³¹⁵

Államtitkársági iktatószám: 26279

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 2, foll. 15r-16v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 2.1, foll. 118rv-119rv

Az Olaszország és Jugoszlávia közötti egyezmény váratlan híre itt, Magyarországon nagyobb port kavart, természetesen, és több kommentár követte, mint akárhol másutt.

Ezért szükségét érzem, hogy tájékoztassam Eminenciádat a magyar fővárosban megjelenő legfontosabb napilapok által összefoglalt véleményekről és kommentárokról.

Néhány hírlap úgy értékeli a történeteket mint csalatkozást azokban a reményekben, amelyeket a magyar nép fűzött Olaszországhoz, hiszen e reményeket megerősítette a velencei konferencia,³¹⁶ amelyen lehetővé vált Sopron visszatérése Magyarországhoz.

Az olaszbarát *Pesti Hírlap* – amely nemzeti liberális napilap – így ír:

„Ami minket illet, fájdalommal fogadjuk Olaszország eme lépését, mert úgy látjuk, hogy egy barátunk, akiben mi, akiket oly sok ellenség vesz körül, nagyon biztunk, más vizekre evez. Hogy mindennemű félreértést elkerüljünk, el kell mondanunk, hogy Olaszország közeledése Jugoszláviához nem azért érint minket fájdalmasan, mert veszélyeztetve látjuk az állítólagos álmainkat és törekvéseinket, amelyek állítólag veszélyeztetik a világ békéjét, hanem egyszerűen azért, mert e lépésével Róma tovább táplálja szomszédaink már amúgy is erősen ellenséges érzületét, amelyet irányunkban tanúsítanak. Kormányunknak mindezt előre kellett volna látnia, és nem lett volna szabad kizárólagosan a kölcsön kérdésre³¹⁷ és a belpolitikai problémákra koncentrálnia. Ha kormányunk másképp cselekszik, akkor talán elkerülhette és megelőzhette volna, hogy az a barátunk, akiben leginkább reménykedtünk, egy váratlan lépéssel ellenségünk mellé álljon.”

314 Olaszország és Jugoszlávia 1924. január 27-én írta alá a Fiume városát olasz fennhatóság alá helyező barátsági és együttműködési szerződést (római egyezmény), amelyhez tartozott egy olyan záradék is, amely kimondta a felek semlegességét egy harmadik állammal való háború esetére.

315 A jelentés érkezésének nyugtázása 1924. január 18-i dátummal, ikt. sz.: 26279AE. Lásd: S.RR.SS. AA.EE. SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, fol. 17r (fogalmazvány). Eredetije: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 2.1, fol. 117r.

316 A Burgenland hovatartozását eldöntő konferencia 1921 októberében, amelynek eredményeképp – a velencei jegyzőkönyvekben – a résztvevők úgy határoztak, hogy Sopron és környékének hovatartozása kapcsán népszavazást írnak ki. Erre 1921 decemberében került sor.

317 Népszövetségi kölcsön, amelyet Magyarország javarészt angol, kisebb részben olasz segítséggel szerzett meg 1924-ben.

Általában azonban úgy tűnik, hogy a sajtó – vagy legalábbis annak komolyabb képviselői – nem osztják ezt a riadalmat keltő nézetet, és inkább úgy értékelik az olasz–jugoszláv egyezményt mint nyereséget és előnyt Magyarországra nézve. Ez utóbbi kommentárok szerint ugyanis Jugoszlávia ezután nem vonhatja ki magát Olaszország mérséklő hatása alól, így minden bizonnyal kénytelen lesz felhagyni azzal az ellenséges hozzáállással, amelyet eddig tanúsított Magyarország irányában. Így vélekedik, például, a *Pesti Napló* – igen olvasott és jól informált liberális demokrata újság –, vagy a szintén jól informált *Pester Lloyd*, a tőkés és kereskedők orgánuma, amelyet külföldön is szép számmal olvasnak.

Nem hiányoznak az olyan napilapok sem, amelyek egyenesen örülnek az eseményeknek, mert úgy értékelik a történeteket mint Beneš és Franciaország arculütését, amely iránt Magyarország növekvő ellenszenvvel viseltetik a Csehszlovákiával legutóbb kötött szövetsége miatt. „Beneš – írja a meg nem alkuvó keresztények fóruma, a *Szózat* – azt képzelte, hogy kedvére formálhatja a kisantant politikáját, azt hitte, hogy a kisantant vitathatatlan diktátora lehet, és most az álmai romba dőlnek.”³¹⁸ Az igen olvasott és nagyon elismert, mérsékelt nemzeti *Budapesti Hírlap*, amely azonban a közvélemény orgánuma, így ír: „Az olasz diplomácia eme lépése súlyos és jól kimért csapást jelent a franciák európai politikájára nézve. Az új politikai orientációtól Magyarország csak az angol–olasz irányvonalat remélheti, amely mostantól minden bizonnyal aktívabb lesz Közép-Európában, és enyhíthet azon a nyomáson, amely alatt Magyarországot a szomszédai tartják.”³¹⁹

Végül a *Nemzeti Újság*, a katolikus polgárság lapja, amely szintén jól informált és olaszbarát, a lehető legóvatosabban a figyelmes várakozás álláspontjára helyezkedik: „E fontos változás mellett – írja a napilap – nem mehetünk el közönnyel. Meg kell vizsgálnunk, hogy a magyar probléma miként kezelhető az új nemzetközi helyzetben. Úgy véljük, hogy e tekintetben kizárólag éber figyelmet tanúsíthatunk. Mi nem vagyunk nagyhatalom, így nem alakíthatjuk a világpolitikát. Szomorú gazdasági helyzetünkkel, megcsönkített határainkkal nem tehetünk mást, mint figyelemmel várunk. A francia–csehszlovák, illetve az olasz–jugoszláv szövetség két tényleges erőközponttá készül válni Közép-Európában. Helyzetünket tekintve csak az lehet a döntő számunkra, hogy a két szövetségi rendszer közül nekünk melyik nyújthat majd több előnyt, melyik lehet hasznosabb és biztosíthat jobb életfeltételeket. Ahhoz a szövetségi rendszerhez fogunk közeledni, amely nagyobb jóakarattal fordul felénk, de addig hidegvérrel kell fogadnunk minden eseményt, még az ennél ijesztőbbeket is.”

Azt, hogy a kormány milyen álláspontot fog képviselni a kérdésben, egyelőre nem tudhatjuk pontosan, ugyanis a miniszterelnök Londonban tartózkodik a kölcsön ügyében, a külügyminiszter pedig még mindig beteg.

318 A *Szózat* karakteresebben fogalmaz, mint a nunciusi jelentés: „Beneš, mint újabb táviratok újságolják, arra vállalkozott, hogy szőröstül-bőröstül szállítja Franciaország számára az általa létrehozott kisantantot, amely fölött korlátlan dirigensnek hitte magát. A kórus azonban, amely idáig úgy-ahogy együttesen működött, váratlanul fölmondta a szolgálatot, és Beneš üres kézzel utazik megbízóihoz.” in: *Szózat*, 1924. január 16., 1–2. lap. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Szozat_1924_01/?pg=157&layout=s.

319 Vö. a hosszú című közléssel: „Beneš nem fél Magyarországtól. Olaszország Jugoszláviával semlegességi szerződést kötött. – Kétoldalú garanciaszerződés a területi státuszkvóráról és a békeszerződések megtartásáról. – Olaszország Magyarország talpraállítását továbbra is támogatja”, in: *Budapesti Hírlap* 1924. január 16. 2. lap, ahol viszont nem találunk rá erre a megfogalmazásra.

59

A MAGYAR PÜSPÖKI KAR KÖRLEVELE A VÁLÁS ELLEN

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 2866. sz. jelentése

Budapest, 1924. január 30.

Államtikársági iktatószám: 27248

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 2, foll. 20rv

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 1.3, foll. 64rv

Látva, hogy a válaszok száma egyre növekszik ebben az országban, tanácsosnak vélttem határozottan szót emelni ellene az 1923 októberében rendezett katolikus nagygyűlésen tartott beszédemben, amelynek szövegét december 18-án kelt, 2783. számú jelentésben³²⁰ volt szerencsém megküldeni Eminenciádnak.

Mivel azonban úgy látom, hogy az én szavam nem bizonyult elegendőnek, megkértem Őeminenciáját, a bíboros esztergomi érseket,³²¹ hogy a magyar püspöki kar testületileg emelje fel a hangját a válás ellen, amit ő szívesen megígért.

Most van szerencsém továbbítani Eminenciádnak az említett levél másolatát (1. mell.),³²² amely véleményem szerint olyannyira kitérően sikerült, hogy – amennyiben Eminenciádnak nincs ellene kifogása – érdemesnek tartanám a *L'Osservatore Romano*ban közölni az itt csatolt összefoglalását, hogy mindenki elolvashassa (2. mell.).³²³

Remélem, hogy a parlamentben is sikerül kieszközölnöm a válás elleni fellépést.

320 Kötetünkben nem közöljük. A nunciusi felszólalást Gergely Jenő a magyar belügyekbe való avatkozásnak tartja, fentebb már ismertetett elgondolásra utalva: „A Szentszék nevében javasolta, hogy minél több katolikus plébániát létesítsenek, s ezek, illetve más katolikus intézmények dotálására a földreform során mint a protestánsok igényeljenek földet, ám ajánlotta a katolikus nagyjavadalmakból a plébániák és intézetek földdel dotálását. Az ötlet közelről sem nyerte meg a püspökök tetszését és formális válasszal intézték el.” Lásd: GERGELY Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*, A magyarszentszéki kapcsolatok c. fejezet „A főkegyúri jog kérdése körüli bonyodalmak” c. alfejezetében. www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tkt/katolikus-egyhazi-1/katolikus-egyhazi-1.docx (Letöltés 2018 januárjában.)

321 Csernoch János.

322 „A Magyar Püspöki Kar közös főpásztori körlevele a házassági elválások ellen”, 8 nyomtatott oldal. Jelzete: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2. 21r-24v. Lásd még: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 1.3, foll. 60ss.

323 A magyar püspöki kar főpásztori körlevele a házassági elválások ellen, összefoglalás, 4 nyomtatott oldal. Jelzete: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2. 25r-26v. Lásd a hivatali példányt in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 1.3, foll. 65rv.

60

A PROTESTÁNSOK SÉRTŐDÖTTSÉGE

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 2865. sz. jelentése

Budapest, 1924. január 31.

Államtikársági iktatószám: 27205

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 2, foll. 18r-19r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 1.6, foll. 88rv-89r

A magyar evangélikus egyház főfelügyelője, Raffay Sándor igen nagy jelentőségű cikket tett közzé a *Protestáns Szemlé*ben, amelyben arról panaszkodik, hogy Magyarországon a protestáns egyházakat mindig háttérbe szorítják a katolikus egyházzal szemben, és ez a Kulturkampf veszélyét hordozza magában.

„A mai korban – írja Raffay – az állam és egyház viszonyának jellemző sajátossága egyrészt az állam mindenhatóságának, másrészt a katolikus egyház elsőbbségi, sőt bizonyos mértékben egyeduralmi jogának kidomborítása. Ez utóbbinak a támogatására szolgál a pápai nunciatura felállítása és a mind jobban erősödő államjogi befolyása, továbbá a szabályszerűen ki sem hirdetett s így a magyar állam törvényei szerint jogilag érvénytelen Corpus Juris Canonici³²⁴ egyoldalú és a protestánsokra nézve nemcsak hátrányos, hanem sérelmes rendelkezéseinek végrehajtása. Ezek a körülmények gyöngítik, sőt lehetetlenné is teszik az egyházak békés együttélését. Szomorú, hogy minden oldalról szorongatott s megértés és szeretet nélkül vergődő nemzetünk önmagát még a vallási torzsalkodás átkával is gyöngíti. Szomorú, hogy a magyar a magyar testvér istentiszteletén nem tud és nem akar ma már testvérként résztvenni, de még szomorúbb, hogy a magyar állam a régi tiszteletreméltó hagyományokat elfelejtve, nem örökdió teljes szigorúsággal és kívánatos éberséggel a felekezeti viszony békés fönntartásán és olyan irányzatokat enged elhatalmasodni, amelyek amellet, hogy tételes törvényekbe ütköznek, még az összeforrasztó nemzeti erőket is pusztítani segítenek. Szomorú jelenség ez, de bízunk abban, hogy a most rajtuk ülő lelkibetegséget a magyar lélek öröklött ősi belső erőforrásaiból kibuzgó újjászületésnek kívánatos és szükséges megújítása váltja föl.”³²⁵

Ebből az újságcikkből egyértelműen kiviláglik egyrészt az, hogy az Apostoli Nunciatura még egy protestáns egyházfő szerint is egyre nagyobb befolyásra tesz szert Magyarországon, másrészt pedig az, hogy a kánonjogi kódex előírásai sok bosszúságot okoznak a protestáns uraknak, és hogy végre megszűnt a protestánsok és a katolikusok vallási ügyeinek – rendkívül helytelen – közös kezelése.

324 A Corpus Juris Canonici 1917-ben lett meghirdetve. Ez az első kánonjogi kódex (azóta van második, amelyet 1983-ban hirdetett meg a Katolikus Egyház). A protestáns érzékenység innen is érthető: eltelt tizenkilenc évszázad, míg az egyháznak nem volt kánonjogi kódexe, így a protestantizmus keletkezése idején sem.

325 *Protestáns Szemle*, 1924 (33. évfolyam). I–X. füzet. Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai R. T. 1924. RAFFAY Sándor: *Eltolódások az állam és egyház életében* c. tanulmánya, 11–23. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/ProtestansSzemle_1924/?pg=20&layout=s.

Mivel ezek az *ellenségeinktől érkező*³²⁶ megállapítások minden bizonnyal örömmel fogják eltölteni Özsentsége atyai szívét, kötelességemnek éreztem továbbítani Főtisztelendő Eminenciádnak – aki ugyancsak elégedett lehet a fejleményekkel – Raffay írását.

61

MAGYAR ZARÁNDOKOK ÉRKEZÉSE RÓMÁBA³²⁷

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 2978. sz. jelentése

Francesco Borgognini Duca államtitkár-helyettesnek

Budapest, 1924. április 21.³²⁸

Államtitkársági iktatószám: 29977

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 2, foll. 28r-29r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 1.7, foll. 91rv-92rv

Bizalmas

Excellenciás és Főtisztelendő Úr!

Az elkövetkező hónapban magyar zarándokcsoport érkezik Rómába eminenciás Csernoch bíboros hercegprímás úr vezetésével.

Ha jól értesültem, a bíboros beszédet kíván mondani a pápa előtt, amikor bemutatja a zarándokokat Özsentségének.

Feltételezve, hogy a Szentatya válaszolni méltóztatik majd Csernoch szavaira, Önön keresztül arra bátorodom kérni Özsentségét, hogy esetleges beszédében szíveskedjen erősen ajánlani a magyar papságnak a lelkek ápolását, aminek nem szabad kimerülnie a katekizmus hivatalos oktatásában, hanem ki kell terjednie a *lelkipásztori ellátásra* (gyónás, prédikáció, a betegek és haldoklók látogatása, amit itt teljesen elhanyagolnak stb.); méltóztasson azt is ajánlani a papságnak, hogy tartsa magát a lehető legtávolabb a politikától (ezt *teljes mértékben* nem lehet megtiltani, mert a parasztok általában csak papi képviselőben bíznak meg); továbbá ajánlani kellene a *katolikus* szervezeteket, amelyek ismeretlenek Magyarországon, ahol csak felekezeti szervezettek vannak (ezt a kérdést óvatosan kell kezelni, mert az ország egyharmada nem katolikus).

Alázatosan hozzáténném még, hogy hasznos lenne, ha a Szentatya méltóztatna utalni a válasra is, amely itt napról napra terjed, és emlékeztetne arra, hogy a katolikusoknak minden erővel küzdeniük kell ellene, amint azt a magyar püspökök is dicséretes módon hangsúlyozták a válasz ellen legutóbb kiadott lelkipásztori körlevelükben. Ez jót tenne sok olasznak is, akik azért jönnek ide, hogy elválhassanak, miután fölvtették a magyar állampolgárságot. Szerény véleményem szerint hasznos lenne, ha Özsentsége ez alkalommal szólna arról is, hogy a gazdagok kötelesek bőkezűek lenni az irgalmasság, a vallásgyakor-

326 A jelentésben latinul: „ex inimicis nostris”.

327 Ebben az esetben kivételesen nincs feltüntetve a jelentés tárgya.

328 A jelentés érkezésének nyugtázása 1924. május 3-i dátummal, ikt. sz.: AA. EE. SS. 29977. Lásd: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, fol. 30r (fogalmazvány). Eredetije: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 1.7, fol. 98r.

lás és a felebaráti szeretet cselekedeteiben. Ez a püspökök számára is időszerű tanítás lehetne. Magyarországon kevés a templom, és rendkívül sok a szegény ember. Van karitatív munka, de inkább a kispolgárság és a köznép, mintsem a gazdagok részéről – beleértve a püspököket is). A Szentatya igen nagylelkű volt a szegények iránt Magyarországon is. Jogában áll segítséget kérni ehhez a karitatív tevékenységhez a gazdag magyaroktól, akikben nincs hiány.

Szerény véleményem szerint ezek azok a dolgok, amelyeket nagyon hasznos lenne kiemelni, ha Őszentsége, az egyházfő beszédet óhajtana intézni a magyar zarándokokhoz.

Egyelőre nem ismerem Csernoch bíboros úr beszédének szövegét, aki megígérte, hogy előzetesen megküldi, hogy így a Szentatya elé terjeszthessem.

Ha Excellenciád úgy gondolja, Őszentsége elé terjeszthetné, amit itt Önnek kifejtettem.

62

ALBERT FŐHERCEG RÓMAI ÚTJA

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 3012. sz. jelentése

Budapest, 1924. május 3.

Államtikársági iktatószám: 30702

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 2, foll. 31r-31v

Érkeztetés ikt. sz. 30724

Albert főherceg Ő császári és királyi fensége felkeresett és közölte velem, hogy szándékában áll a magyar zarándokkal együtt Rómába menni, amely eminenciás Csernoch esztergomi érsek vezetésével május 20-a körül érkezik meg az örök városba, és néhány tanácsot kér tőlem erre vonatkozóan. Gr. Friedek Albert néven fog utazni.

Megkérdeztem, hogy a főherceg tervezi-e meglátogatni a Savoia-család³²⁹ tagjait, de ezt még nem döntötte el. Erre finoman sugalmaztam neki, hogy – zarándoklatról lévén szó – mindenekelőtt a Szentatyát kellene meglátogatnia. Végezetül azt javasoltam, hogy haladéktalanul vegye föl a kapcsolatot a szentszéki magyar követtel, hogy Őszentsége meglátogatásának részleteit vele megbeszélje.

Albert főherceg Frigyes főherceg és Croy Izabella főhercegné³³⁰ fia. A háború előtt a főhercegi család Pozsonyban élt, fényűzőbb körülmények között, mint a királyi ház. Aztán Budapestre költöztek, ahol szintén meglehetősen jólétben éltek. Frigyes főherceg sokat tartózkodik a magyar főváros körüli vidéken. A család nagyon vallásos és kiveszik a részüket a karitatív munkákból. A fiatal Albert is részt vállal ebben a munkában, és a közelmúltban több jótékonsági szervezet elnökévé választották. Nem tudom, hogy a vallását rendszeresen gyakorlja-e, de többször nyilvános szentáldozáshoz járult, példás áhítattal.

Néhányan – talán rosszindulatból – azt suttogják, hogy a főherceg karitatív tevékenységének politikai célja is van, hogy ti. megnyerje a katolikus körök szimpátiáját és támogatását az esetleges trónra lépéshez. Mostanában tett egy olyan kijelentést, miszerint,

329 Olaszország uralkodócsaládja.

330 Isabella von Croy-Dülmen német hercegnő.

ha a magyar nemzet felajánlaná neki Szent István koronáját, ő elfogadná. Megbízható forrásból tudom, hogy a magyar miniszterelnök a legjobban őt szeretné jelöltnek a magyar trónra. A napokban felröppent az a hír is, miszerint Horthy kormányzónak – akinek ellenzéke napról napra nagyobb – az volna a szándéka, hogy lemond, és a kormány Albert főherceget nevezné ki államfővé, nádori méltóságban.

Mindenesetre szívesen ajánlom a fiatal főherceget Főtisztelendő Eminenciád figyelmébe, hogy mind a Szentatya, mind Eminenciád jóakaratólag fogadja őt.

63

APÁTVÁLASZTÁS ZIRCEN

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 3099. sz. jelentése

Budapest, 1924. június 14.³³¹

Államtitkársági iktatószám: 31931

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 2, foll. 33r-33v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 3, fol. 211r

Amint az Eminenciád előtt bizonyosan ismeretes, az elmúlt május hónap 27. napján elhunyt a zirci ciszterciek apátja, Főtisztelendő Békefi Remig.

Az Osztrák–Magyar Monarchia bukásáig az apostoli király élhetett a főkegyúri joggal az apátválasztás esetén is. Egy kormányzati megbízott volt jelen a választásokon. A választóknak három jelöltet kellett megszavazniuk, akiket a megbízott bemutatott a királynak, ő pedig eldöntötte, hogy hármuk közül ki legyen az apát.

A mostani zirci választás esetében a magyar kormány a szerzetesekre bízta, hogy szabadon válasszanak maguknak apátot a kánonjogi törvények szerint, bár kikötötte, hogy a választásnak ez a módja nincs hatással a főkegyúri jog kiváltságaira, amelyek a kormány szerint az említett apát választása esetében is az apostoli királyt illetik.

Mindezt a kultuszminiszter szentesítette a zirci perjelhez címzett levelében, amelynek egy másolatát sikerült megszerezniem, és amelyet fordításban van szerencsém mellékelni.³³²

331 A jelentés érkezésének nyugtázása 1924. július 10-i dátummal, ikt. sz.: 31931AE. Lásd: S.RR.SS. AA.EE. SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, fol. 35r (fogalmazvány). Eredetije: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 3, fol. 214r.

332 A melléklet Klebelsberg kultuszminiszter levelének olasz fordítása, amelyet 1924. június 2-án N. 53740/1924 I.ü.c. ikt. sz. alatt dr. Szentés Anzelmhez, Zirc kormányzó perjeléhez intézett, s amelyben értesíti a perjelt arról, hogy „a jelenlegi körülmények között [...] birtokba veszi az egyesített apátságok javait, amire a kánonjog kinevezési szabályai szerint jogot szerez. Tisztelettel megjegyzem [így a miniszteri levél], hogy a kinevezésnek ez a módja nem érinti a királyi főkegyúri jog fennálló privilégiumait a fent említett egyesült apátságokra nézve. Miközben kérem Uraságodat, hogy bejegyzés végett – amint lehet – azonnal tudassa velem az általános káptalan eredményét az apát kinevezése ügyében, azt is engedélyezem, hogy a rendi iskolák a törvényben előírt idő előtt, legkorábban június 22-én lezárják a tanévet, ha az apátválasztás ezt megkíváná.” (Saját fordításunk olaszból.) Lásd: N. Prot. 31931AE, S.RR.SS. AA.EE. SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, foll. 34rv (olasz fordítás). A magyar eredeti levelet lásd in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 3, fol. 212r.

64

**GRÓF SOMSSICH JÓZSEF VISSZAVONULÁSA ÉS
ÚJ SZENTSZÉKI MAGYAR KÖVET KINEVEZÉSE**

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 3194. sz. jelentése

Budapest, 1924. augusztus 26.

Államtitkársági iktatószám: 35110

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 2, foll. 37rv-37arv

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 2.2, foll. 182rv-132r

*A Szentatyának**Érkeztetés ikt. sz. 35140*

Tegnap meglátogatott gr. Somssich és bejelentette, hogy vissza kíván vonulni a szentszéki magyar követi posztról. Szeretett volna Rómában maradni az év végéig, de amikor elmondta a szándékát, a magyar külügyminiszter értésére adta, hogy jobban szeretné, ha már októberben benyújtaná a lemondását, amit Somssich minden további nélkül meg fog tenni.

Amint azt korábbi, bizalmas levelemben már jeleztem Eminenciádnak,³³³ Somssich helyzete tarthatatlanná vált. A magyar kormány már egyáltalán nem bízott meg benne, és minden, a Szentszékhez benyújtott magyar kérvény – úgymond – kudarcáért őt okolták. Különösen egyvalaki, akinek a magyar külügyminisztériumban betöltött hivatalánál fogva szintén vállalnia kellett volna a felelősség egy részét a dolgok alakulásáért, alattomban sokat ügködött a szegény gróf háta mögött, hogy a teljes felelősséget a nyakába varrja. Többen úgy vélték, hogy Somssich túlságosan lojális a Vatikánhoz, túl engedékeny az Államtitkársággal szemben, és túl jó barátja Eminenciádnak. A magyar külügyminiszter környezete ezért csak úgy emlegette, hogy „a magyar nuncius Rómában”. Vádolták amiatt is, hogy nem kísérte el a miniszterelnököt Őszentségéhez, amikor az két évvel ezelőtt Rómába utazott, és hagyta, hogy csak a követségi titkár kísérje el a kormányfőt a pápai audienciára. Vádolták azzal is, hogy nem ismer elég bíborost és prelátust, különösen azokat nem, akiket ostoba módon ellenzékinek tartanak. Ehhez járulnak a pénzügyi kérdések, amelyekről fentebb említett levelemben számoltam be Eminenciádnak, így Somssich számára teljes mértékben lehetetlenné vált, hogy tovább hivatalban maradjon anélkül, hogy csorba esne a méltóságán és az ügyek rendes vitelén. Én magam, Eminenciád utasításainak megfelelően, igyekeztem minden tőlem telhető eszközzel megakadályozni vagy legalább késleltetni ezt a visszahívást. Kötelességemnek éreztem, hogy a Somssich iránti barátság jegyében és tekintettel a kedvező szentszéki–magyar viszonyra bizalmasan azt tanácsoljam neki (egy korábbi találkozásunk alkalmával), hogy méltósága megőrzése érdekében előzze meg a kormány addigra már elhatározott intézkedését és nyújtsa be ő a lemondó levelét. A gróf nagyon méltányolta és hálásan megköszönte a tanácsomat, amelyet az egyetlen helyes és baráti tanácsnak nevezett.

Érthetetlen a kormány felfogása és eljárása ebben a kérdésben. Bármely más kormány örömmel venné, ha diplomáciai képviselőjét ily nagy megbecsüléssel és barátsággal venné körül az a kormány, amelyhez az illetőt akkreditálták. Ehelyett, éppen ellenkezőleg,

333 Kötetünkben nem közöljük.

azt a megbecsülést és barátságot, amely Somssichot övezi a Vatikánban, a saját kormánya ellene fordítja, vádat kreál belőle és okot a visszahívásra. Sajnos, az osztrák–magyar közös kormányzatot jellemző, háború előtti mentalitás nem változott!

Habár – Somssich elmondása szerint – a külügyminiszter kérte a grófot, hogy ne fedje fel utódjának kiletét a nuncius előtt, a gróf, amikor megértette, hogy kitaláltam, ki az, megerősítette, hogy a magyar kormány valóban Bornemissza bárót,³³⁴ a jelenlegi stockholmi magyar követet kívánja kinevezni a szentszéki magyar követségre.

Nem ismerem ezt a diplomatát, és egyelőre nem is tudok pontos információkkal szolgálni róla. Mivel sürgősen tudatni akartam Eminenciáddal Somssich visszahívásának hírért, nem maradt időm tájékozódni. Néhány személyt megkérdeztem, ők sem ismerik a diplomatát. Svédország magyarországi követe, akihez fordulnom kellene, Bécsben van. Viszont Somssich gróf úgy beszélt utódjáról, mint aki nagyon becsületes, de nagyvilági ember is, „un bon vivant”, ahogy jellemezte őt.

Ezzel a kinevezéssel a magyar kormány elérte, hogy olyan ember kerüljön a szentszéki követségre, aki teljes bizalmát élvezzi, mivel Bornemissza igen nagy becsben áll a kormánynál azért is, mert közeli rokona gróf Bethlennek, hiszen a felesége Bethlen.

Ami a magyar kormány másik célját illeti, hogy ti. olyan ember képviselje az Apostoli Szentszéknél, aki képes keresztülvinni az akaratát vagy esetleg megfélemlíteni az Apostoli Szentszéket, bizonyára az fog bekövetkezni, amit előre jeleztem a kormánynak: ha Somssichnak a kormány szerint semmit sem sikerült elérnie, úgy utódja – bárki legyen is az – a semminél is kevesebbet fog elérni.

65

TOMCSÁNYI LAJOS JEZSUITA TANULMÁNYA A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZI JAVAKRÓL

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 3252. sz. jelentése
Budapest, 1924. október 6.³³⁵

Államtitkársági iktatószám: 35169

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 2, foll. 50r-51r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 1.8, foll. 107rv

Főtisztelendő Tomcsányi Lajos jezsuita páttertől már megküldtem Főtisztelendő Eminenciádnak két művet. Az egyiknek a címe: „A főkegyúr szerepe a püspökök kinevezésénél” (1922. november 19-én kelt, 2078. sz. jelentésem), a másiké: „Vita a főkegyúri jogról” (1923. április 30-án kelt, 2391. sz. jelentésem).³³⁶

334 Bornemissza Gyula* (1873–1925) 1924. november 23. dátummal kapta meg a kinevezését, de betegsége miatt 1925. február 27-én lemondott.

335 A jelentés érkezésének nyugtázása 1924. október 29-i dátummal, ikt. sz.: AA. EE. SS. 35169. Lásd: S.RR. SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, fol. 53r (fogalmazvány). Eredetije: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 1.8, fol. 108r.

336 Ezt a két jelentést kötetünkben nem közöljük.

Ezúttal a tudós jezsuita „Az egyházi vagyon a püspökök joghatósága alatt” címmel közölt egy harmadik művet.³³⁷ Ebben az írásban P. Tomcsányi azt kívánja bizonyítani, hogy – elsősorban – a magyarországi püspökségek és káptalanok javainak eredete és rendeltetése kizárólag egyházi és katolikus, a kormány azonban rájuk tette a kezét.

Azzal a megállapítással kezdődik, hogy a magyar törvényhozás szerint az egyházi javaknak ugyanaz a jogi karaktere, mint a magyar nemesek és ősi urak javainak. Kimutatja, hogy ezek a javak eredetileg az Árpád-házi királyok adományai, akik saját családi javaikból adományoztak, egyértelműen és kizárólag a Római Katolikus Egyháznak (8–13. old.).

A továbbiakban Tomcsányi elveti, hogy lehetne használni a feudum szót, mint egyesek teszik. Ez a „feudum” szó a magyar törvényhozásban csak a 15. században jelenik meg; tehát az Árpádok adományait követő korszakban. Továbbá, mint írja P. Tomcsányi, az sem fogadható el, hogy a javakat azért adták, hogy a püspökök katonákat tudjanak tartani a nemzet védelmére. A bandériumok (*militis banderialis*) rendszerét – ugyancsak a szerző szerint – a 14. században vezették be. Vagyis e javakat – ahogyan 1548-ban törvénybe is iktatták – azért adták, „ut Praelati omnes officio suo possint ex parte satisfacere”.³³⁸

A tanulmány második fejezetében (13–16. old.) leszögezi, hogy alaptalan azoknak az érvelése, akik szerint az egyházi javadalmakat az egész ország javaiból vették el, ezért azokat állami javaknak kell tekinteni, amelyeket az egyháznak időleges használatra adtak át.

A harmadik fejezetben (16–20. old.) a szerző visszautasítja a protestánsok követelését, akik panaszkodnak azért, mert nem részesednek az egyházi javakban, amelyeket makacsul állami javaknak tekintenek; a negyedik fejezetben (20–22. old.) pedig részletesen kifejti azokat az érveket, amelyekkel alátámasztható, hogy az egyház javadalmi nem feudális birtokok.

Az ötödik fejezettől kezdődően (23–34. old.) kifejti a katolikus egyház tanítását az egyházi javakról általában.

Majd a hetedik fejezetben (35–47. old.) rátér a Mária Terézia uralkodásától kezdődő, fájdalmas történetre egészen az 1855-ben³³⁹ kötött osztrák konkordátumig, és szemükre veti a püspököknek is, hogy nem szálltak szembe a „felségjoggal” [„*Jus majestaticum*”], amely felette állt még a szent dolgoknak is. Végül a mű utolsó fejezetében (47–51. old.) a szerző kifejti, hogy az, amit a jelenlegi magyar kormány a katolikus intézményeknek adományoz, nem az állami vagyomból, hanem a katolikusok javaiból származik, és ezért, ha a kormány protestánsoknak vagy nem katolikus intézményeknek ad valamit, akkor azzal a katolikus egyházat károsítja meg.

Ez tehát P. Tomcsányi munkája. Igen hálás lennék, ha Eminenciád méltóztatna eljuttatni ezt, mint maga a szerző is óhajtja, a Szentatya fenséges trónusához, és különleges Apostoli Áldását kérné egy bátorító levél kíséretében a kitűnő szerzetesnek, aki előrehaladott kora ellenére fáradhatatlanul munkálkodik a katolikus egyház jogainak védelmében, miközben a lelkipásztori feladatokra is rengeteg energiát fordít.

337 TOMCSÁNYI Lajos S.J.: *Az egyházi vagyon a püspökök joghatósága alatt*, Budapest, 1924. (Apostol nyomda, kiadó nélkül.) Olaszul: „I Beni ecclesiastici sotto la giurisdizione dei Vescovi”. Nyomtatott füzet, jelzete: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 1.8, foll. 101ss.

338 Hogy a prelátusok [püspökök] minden kötelezettségüknek részben megfeleljenek. (latin)

339 A jelentés – tévesen – 1655-öt ír.

66

A KÜLÜGYMINISZTER LEMONDÁSA

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 3257. sz. jelentése

Budapest, 1924. október 7.

Államtikársági iktatószám: 35143

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 2, foll. 40r-41r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 2.1, foll. 165rv-166r

Érkeztetés ikt. sz. 35143

Van szerencsém tájékoztatni Eminenciádat arról, hogy a magyar külügyminiszter, dr. Daruváry úr tegnap benyújtotta a lemondását, amelyet a kormányzó elfogadott. A külügyminisztérium vezetését határozatlan ideig gr. Bethlen miniszterelnök Őex. fogja betölteni.

Politikai szempontból megelégedéssel nyugtázandó a magyar külpolitikai vezetés ezen változása. Gróf Bethlen intelligenciája, kulturáltsága, jó modora és külföldi körökben élvezett presztízse bizonyára érezhető lesz a magyar királyság külpolitikájában. Valójában az egész itteni diplomáciai kar is azt óhajtotta, hogy ő vegye át ezt a tárcát. Vallási szempontból azonban a kinevezés azt jelenti, hogy a kormány veszít egy katolikust – mert Daruváry katolikus, bár nem túl vallásos –, és a helyére egy kálvinista – Bethlen – került, aki, bár nem ellenséges a katolikusokkal, a saját felekezetével barátkozik.

Daruváry még tegnap este interjú adott a *Pester Lloyd*nak, amelyben kijelentette, hogy kizárólag személyes okok miatt döntött a külügyminisztériumból való távozás mellett. Mint fogalmazott, távozásának semmi köze nincs az ország bel-, illetve külpolitikai helyzetéhez. Van azonban, aki arra gondol, hogy Daruváry lemondását a kormányzó szorgalmazta, mert túlságosan elkötelezte magát Magyarország és Oroszország közeledése mellett (lásd az 1924. október 1-jén kelt, 3244. sz. jelentést³⁴⁰).

Az említett interjúban a távozó külügyminiszter részletesen szólt Magyarország jelenlegi külpolitikájáról. Érdeemes összefoglalni az elhangzottakat. Ami Magyarország és Románia viszonyát illeti, Daruváry azt mondja, hogy míg alig két évvel ezelőtt (amikor a külügyminisztérium élére került) éppen határincidens zajlott Románia és Magyarország között, és a román kormány mozgósítást rendelt el, addig manapság a két nemzet közötti politikai légkör teljesen békés. Az európai politika tudja – így Daruváry –, hogy a magyar kormány békés eszközökkel kívánja elérni a céljait, és mindenféle kalandnak még a gondolatát is elutasítja. Jugoszláviával kereskedelmi tárgyalások folynak, csakúgy, mint a kisantant többi államával. A nagyhatalmakkal Magyarország kitűnő kapcsolatokat ápol, miután Anglia, Olaszország és Franciaország kormányai európai politikájuk keretében elismerték Magyarország fontosságát, és megértették annak jelentős szerepét Közép-Európa politikai és kereskedelmi újjáépítésében.

340 Hivatali példányát lásd: ASV, Nunz. Ap. Ungheria, busta 12, fasc. 2.1, foll. 131rv-132rv. Kötetünkben nem közöljük.

67

A DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK ÚJRAFELVÉTELE MAGYARORSZÁG ÉS OROSZORSZÁG KÖZÖTT

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 3265. sz. jelentése

Budapest, 1924. október 9.³⁴¹

Államtitkársági iktatószám: 35166

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 2, foll. 42r-45r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 2.1, foll. 150rv-151rv

Megérkezett a folyó hó 7-én kelt, 47. számú rejtjelezett távirat, amelyben Eminenciád sajnálatát fejezte ki a Magyarország és Oroszország közötti diplomáciai kapcsolatok esetleges újrafelvétele miatt, jogosan helytelenítve, hogy a két kormány között anélkül történhetett egyeztetés, hogy a magyar államfő arról tudott volna – amint azt jeleztem folyó hó 1-jén kelt, 3244. sz. táviratomban³⁴² –, és arra utasított, hogy óvatosan értessem meg a magyar kormánnyal, mint saját gondolatomat, a dolog kifogásolhatóságát és oktalanságát.

Eminenciád óhaját szinte megelőlegezve, néhány napja jónak láttam arra ösztönözni a katolikus *Uj Nemzedék* című lapot – amelynek főszerkesztője teljes mértékben megbízható személy, kiváló katolikus és nagy tisztelőm –, hogy közöljön egy cikket, amely Eminenciád gondolatának megfelel; ehhez különösen azt a szenzációs hírt használtam fel, hogy a kormányzó nem tudott az említett tárgyalásokról, és ezért én igyekszem egy baráti hangú, nyilvános felhívást intézni hozzá, hogy Magyarország elkerülje ezt az újabb szerencsétlenséget. Az írás, amely információim szerint nagy hatást gyakorolt, „Szegedtől Moszkváig”³⁴³ címmel jelent meg (Szeged az a város, ahol Horthy ellenforradalmi kormánya szerveződött),³⁴⁴ és [többek között] ez áll benne:

„Öt évvel az ellenforradalom után az a kormány, amely voltaképpen ennek a forradalomnak köszönheti létét, szerződni készül tolvajoknak és gyilkosoknak azzal a kormánnyal, amely négy hónapon át sanyargatta a mi gyászoló és feldúlt hazánkat. Meg kell állapítsuk ezt még akkor is, ha a szovjetekkel való megállapodás nem vezetett sikerre. A nyilvános becsület akadályoztatása, a közvélemény ellenállása határozottan kell fellépjen bármely olyan rendszerrel szemben, amely le akarja küzdeni azt, amelyet az emigránsok külföldön Horthy-rezsimnek neveznek és amely Szegeden élénken tiltakozott a Moszkvából Budapestre importált örület ellen. De ez a megállapodás olyan következményekre vezethetett volna-e, ame-

341 A jelentés érkezének nyugtázása 1924. október 29-i dátummal, ikt. sz.: 35166AE. Lásd: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, fol. 49r (fogalmazvány). Eredetije: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 2.1 fol. 154r. Lásd még 47 sz. rejtjeltáviratot: i. h., fol. 145r.

342 Hivatali példányát a Vatikáni Titkos Levéltárban őrzött „Nunziatura in Ungheria” fondban találtuk meg. Kötetünkben nem közöljük.

343 Az eredetit lásd: *Uj Nemzedék*, 1924. október, „Szegedtől Moszkváig”.

344 Az ellenkormány valójában Aradon szerveződött 1919 tavaszán, a Tanácsköztársaság kikiáltását követően, és innen tette át székhelyét Szegedre. Schioppa „Horthy ellenforradalmi kormányként” írt róla. Az ellenkormányban Horthy a honvédelmi miniszteri posztot töltötte be, a miniszterelnök Károlyi Gyula, a külügyminiszter pedig Teleki Pál volt.

lyekkel az ellenforradalmi gondolat öngyilkosságát importálja? Nem. Mindenekelőtt azért, mert Szovjet-Oroszország semmilyen erkölcsi alapra nem támaszkodik; a hazugságot politikai rendszerré fejlesztette és bármilyen eszközt jónak tart csupán azért, hogy bolsevizálja Európát és Európával Magyarországot. Ha egyszer a bolsevista propaganda extraterritoriális jogokkal fog rendelkezni, a futárokéval és más immunitással, elképzelhetjük majd, miképpen dolgozik majd rendszeresen és zavartalanul azon ellenforradalom ellen, amely fáradhatatlan energiával küzdött ellene öt éven át. Gazdasági érdekek? Ne hagyjuk megtéveszteni magunkat. Inkább a mi agrárgazdaságunk védelméről kellene beszélni az orosz gabona ellenében, ahelyett, hogy megnyitjuk az utat az orosz konkurrencia előtt... Ipar? De ki gondolhat arra, hogy a kis Magyarország ipara fontos lehet a világpiacon Oroszország számára? Vagy katonai segítségben reménykedünk? A szovjet kormány olyan szimplicista lenne, hogy tényleges katonai segítséget várna a lefegyverzett ellenforradalmi Magyarországtól? Vagy Magyarország annyira jóhiszemű volna, hogy Oroszország fegyveres segítségét remélje a kisantant ellenében? ...

Elvárjuk a Nemzetgyűléstől, hogy nyilvánosan emelje fel szavát ezen abszurd és haszontalan egyezmény ellen. Bizalommal várjuk, hogy a kormányzó – a szovjet gondolat élő cáfolata –, aki megnyitotta az ellenforradalom útját Szegedtől Budapestig, megakadályozza azt, hogy a szegedi ellenforradalmi rendszer szövetséget kössön a moszkvai vörösökkel. Minek egy új megállapodás, ha nincs létoka és újból csak megaláz bennünket? Nekünk ratifikálnunk kellett a trianoni szerződést. De semmi esetben sem kell ratifikálnunk egy megállapodást Moszkvával.”

A szovjet–magyar kapcsolatok újrafelvétele híre itt továbbra is egyre nagyobb visszhangot kelt. Nemcsak néhány újság közölte, hogy Daruváry külügyminiszter lemondására azért került sor, mert a kormányzót nagyon felingerelte, hogy Daruváry volt az egyik kezdeményezője a moszkvai kormánnyal folytatott tárgyalásoknak (amint ez jeleztem Eminenciádnak f. hó 7-én kelt, 3257. sz. jelentésemben³⁴⁵), hanem a Nemzetgyűlés is tárgyalta tegnap a kérdést, ahol valóságos botrány alakult ki. A „fajvédők” pártjának egyik képviselője a szóban forgó megállapodást *szégyennek* nevezte, *amely sérti a családot, a nemzeti gondolatot, a keresztény hit szentségét és magát Istent is*, tiltakozott ellene a nemzeti és keresztény közvélemény nevében, kérve, hogy a megállapodás ratifikálásáról a Nemzetgyűlés döntsön.³⁴⁶

Gr. Bethlen miniszterelnök válasza – aki, mint az idézett jelentésben kifejtettem, Daruváryval együtt a tárgyalások egyik fő szorgalmazója volt – nem hagyott kétséget afelől, hogy a kormány keresztül kívánja vinni az egyezmények törvénybe iktatását. Talán fel lehetne tételezni, hogy a kormány azért akarja a biztosan nemmel szavazó Nemzetgyűlés elé vinni az egyezmények ratifikálásának a kérdését, hogy eleget tegyen az államfő kívánságának és tisztességesen szabaduljon meg a szovjetektől. De mindenhonnan azt hallom, hogy Bethlen határozottan akarja a megállapodást.

A sajtó parlamenti beszámolója szerint a miniszterelnök a következőket mondta:

345 Előző dokumentum.

346 Az 1924 szeptemberében kötött, diplomáciai (szeptember 5.), kereskedelmi (szeptember 12.) és a foglyok kicseréléséről szóló (szeptember 23.) magyar-szovjet megállapodásokat végül nem ratifikálták.

„Nem tudom, milyen megállapodásról akar most a Képviselő úr beszélni itt a Nemzetgyűlés termében. A kormány a mai napig semmilyen megállapodást nem terjesztett a parlament elé, ezért a parlament nincs abban a helyzetben, hogy ezzel az ügyel foglalkozzon. Azt hiszem, jobb volna, ha a Nemzetgyűlés megvárná, hogy a megállapodás létrejöjjön, és akkor a Képviselő úrnak és barátainak lesz alkalma foglalkozni a kérdéssel akár a külügyi bizottságban, akár plenáris ülésen. Akkor a parlamentnek lehetősége lesz jóváhagyni vagy elutasítani a megállapodást. Ez alkalommal személyesen vállalom a kötelezettséget, hogy abban az esetben, ha ez a megállapodás létrejön, a parlament elé kerül ratifikálásra... A Képviselő úr azt mondja, hogy az egész világot megelőzzük; ez nem igaz. Nagy példákat követünk. Mindenhol köztudott, hogy a mai napig huszonnyolc állam vette fel újra a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjet Köztársasággal, köztük Németország, amely az első volt, és Olaszország is, az a fasiszta Olaszország, amely legalább annyira nacionalista, mint a mi országunk. Én azt hiszem, a Képviselő úr nem akarja megkockáztatni azt a kijelentést, hogy a jelenlegi olasz kormányfő elárulta a nemzeti eszmét. Anglia feltétel nélkül elismerte a Szovjet Köztársaságot és megállapodást kötött vele. Hogy azután ez a megállapodás viták tárgya volt, nem változtat azon, hogy megkötötték... A Képviselő úr leírta Oroszország jelenlegi helyzetét. Nem tudom, mit akart ezzel. Ugyanis, ha mi elismernénk a szovjet kormányt, az nem jelentené azt, hogy helyeseljük a belpolitikáját. A szovjet kormány elismerése, természetesen, nem jelenti azt, hogy mi helyeselni vagy – még kevésbé – követni akarjuk a szovjet politikai módszereket. Ha erről volna szó, megtette volna az a huszonnyolc állam is, amelyek elismerték a moszkvai kormányt. Külpolitikai kérdésekben semmiféle érzelmeknek nincs helye. Ha a politika az érzelmekre hallgatna, nem jöhetett volna létre szövetség a cári Oroszország és a Francia Köztársaság között.”

Egy másik képviselő közbeszólására: „nem fogjuk eltérni, hogy a szovjetek képviselője itt legyen” Bethlen ezt felelte:

„A Nemzetgyűlésnek lesz alkalma kifejezni minden óhaját az ügyel kapcsolatban. Csak azt nem fogadhatom el, hogy érzelmi okokból mondjanak nemet. Méltatlan volnék a posztomra, ha hagynám, hogy az érzelmek vezéreljenek. Meg kell kérnem a Képviselő urakat, hogy ne akarják felkorbácsolni a nemzeti szenvedélyeket. Még valami a propagandáról. Az említett Képviselő azt mondta, hogy az orosz kormány nagyobb propagandát fejt ki azokban az országokban, ahol nincs diplomáciai képviselete, mint ahol van. Természetesen, gondoskodni kell arról, hogy a diplomáciai képviselet ne folytasson propagandát. De ha a Képviselő urak azt gondolnák, hogy egy néhány személyből álló diplomáciai képviselet komoly sikert érhet el a fertőzőesen már átesett Magyarországon, akkor az azt mutatná, hogy siralmas képet alkottak a nemzetünkről. Országunk minden más államnál jobban fél van fegyverezve a bolsevizmus ellen. Végül erélyesen visszautasítom, amit egy képviselő mondott, hogy ti. ez a megállapodás a tőzsdék műve.”

Ezt mondta beszédében a miniszterelnök. A későbbi események, amelyeket kellő figyelemmel fogok követni, hogy beszámolhassak Eminenciádnak, majd választ adnak

arra, hogy ez a beszéd csupán politikai manőver volt-e annak érdekében, hogy a kormány a becsületét megőrizve térjen ki a szovjetekkel szemben már vállalt kötelezettségek elől és megfeleljen a kormányzó elvárásainak is, vagy pedig – ami valószínűbb, tekintettel a beszéd felütésére, amellyel minden ellenvetés alól kihúzta a talajt – tényleg bele akar vágni a magyar kormány ebbe a rendkívül veszélyes kalandba az államfő akarata ellenére, aki – minden erre utal – rendíthetetlen. De szegény Horthy admirálisnak nem ez lenne az első politikai veresége! Most feláldozták neki a külügyminisztert,³⁴⁷ és, miután az Isten-ség megbékélt, a kormány talán ezután is rá fogja erőltetni az akarátát, és lenyeleti vele a gazdasági, pénzügyi és főleg politikai szükséghelyzetbe burkolt keserű pirulát, mondván, hogy Magyarország nem engedheti meg magának, hogy külföldön, különösen a munkáspárti Angliában, a radikális Franciaországban, nem kevésbé az igencsak demokratikus Csehszlovákiában továbbra is reakciónak tartsák a kormányát.

Az új magyar alkotmány különböző furcsa rendelkezéseinek egyike értelmében a kormányzónak *csak egyetlen alkalommal* volna joga a szavazatával megakadályozni egy törvényt, amelyet a Nemzetgyűlés megszavazott; de ha a Nemzetgyűlés a második alkalommal is megszavazza az adott törvényt, az államfő nem utasíthatja el akkor sem, ha ellenkezik a véleményével. Úgyhogy erről az oldalról kevés remény van arra, hogy tehet valamit az orosz megállapodás esetleges ratifikálása ellen.³⁴⁸

Másrészt a kormányzó csillaga egyre jobban hanyatlik. Bármelyik pillanatban letűnhet ez a csillag, amely valóban nem nagyon fényes, de az abnormális körülmények³⁴⁹ miatt, amelyek ebben a király nélküli királyságban a főhatalmat jellemzik, és az itteni kicsinyes, személyes érdekek körül folyó politizálás miatt mégis a legjobbat képviseli, amit az ország nyugalma érdekében kívánni lehet.

Végül ígérem Eminenciádnak, hogy nem mulasztom el végrehajtani a fent említett rejtjeles táviratban Öntől kapott utasításokat...

347 Bár Bethlen csak rövid ideig, 1924. november 15-ig töltötte be a külügyminiszteri posztot (utána Scitovszky Tibort* nevezték ki), ezt akkor még nem tudhatták, mivel a miniszterelnök határozatlan időre vette át a külügyi tárca vezetését.

348 Az alkotmány kifejezés nem pontos, mert 1949-ig nem volt írott alkotmány. A következő törvényt írja körül: 1920. évi I. törvénycikk: az alkotmányosság helyreállításáról és az államfői hatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről. (Ezer év törvényei: <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7416> – Utolsó letöltés: 2016. november.)

349 „Anormale”. Schioppa a „király nélküli királyság” államformát tartotta abnormálisnak.

68

MEGBESZÉLÉS A KORMÁNYZÓVAL AZ OROSZORSZÁGGAL VALÓ KAPCSOLATOK ÚJRAFELVÉTELÉRŐL

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 3272. sz. jelentése

Budapest, 1924. október 13.³⁵⁰

Államtitkársági iktatószám: 35166

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 2, foll. 46r-48r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 2.1, foll. 152rv-153rv

Alkalmam nyílt egy magánbeszélgetésre a kormányzóval, és kihasználtam a lehetőséget, hogy szóba hozzam a Magyarország és Oroszország közötti kapcsolatok tervbe vett újrafelvételének fontos kérdését. A legnagyobb óvatossággal, mint saját fölvetésemet adtam elő, mennyire problémás ez az eshetőség, és milyen veszélyek származhatnak belőle a nemzetre nézve. Sajnálattal kell megerősítenem Eminenciádnak, amit folyó hó 9-én kelt, 3265. sz. jelentésemben³⁵¹ előre láttam, tehát azt, hogy a kormányzó, bár személy szerint ellenzi a kapcsolatfelvételt, kormánya akarata előtt meg fog hajolni.

Horthy admirális, bár önéretesen – ami érthető – elhallgatta azt a tényt, hogy a tárgyalások a tudtán kívül zajlottak, körülbelül ezeket a szavakat mondta: harcot folytatok saját kormányommal az Oroszországgal való kapcsolatfelvétel terve miatt. Meggyőződésem, felfogásom és korábbi tapasztalataim ugyanis arra köteleznének, hogy semmiképpen ne egyezzek bele az Oroszországgal való megállapodásba. Ha arra gondolok, hogy kezek kellene fognom a gyilkosok (Räuber)³⁵² kormányának egyik képviselőjével, amely ellen olyan határozottan harcoltam, mélységesen undorodom. Látom mindazokat az országunkra leselkedő veszélyeket, amelyeket egy Budapesten állomásozó szovjet képviselő jelentene. Még semmi nem dőlt el, de a miniszterelnök és Kánya* – aki Berlinben volt és az orosz képviselővel tárgyalt, de túllépte a felhatalmazása kereteit – olyan érveket hoztak fel nekem a kapcsolatok újrafelvétele mellett, amelyek komolyan elgondolkodtattak afelől, hogy nem kell-e feláldoznom személyes nézeteimet a nemzet érdekében. Ha Magyarország most veszi fel a kapcsolatokat Oroszországgal, akkor a dolog számunkra kedvező körülmények között történik. Ha viszont később kényszerülnénk rá erre a lépésre, akkor mindazon hátrányokkal számolnunk kell, amelyek a kényszerhelyzetből és a mostani esetleges visszautasításból származnának. És később biztosan kénytelenek leszünk fölvenni a kapcsolatokat Oroszországgal. Miután Európának csaknem az összes állama fölvette ezeket a kapcsolatokat, és Oroszország valószínűleg nemsokára tagja lesz a Népszövetségnek is, föl fog merülni az a dilemma, hogy kapcsolatba lépünk-e Oroszországgal, vagy lépünk ki a Népszövetségből. Ha megállapodunk a moszkvai kormánnyal, akkor, persze, az összes lehetséges garanciát érvényesítjük minden bolszevista propaganda megakadályozására Magyarországon. Nem tagadhatom, hogy most már nem vagyok olyan eltökélt abban, hogy megtagadjam beleegyezésemet, mint az első pillanatban. Mindenekelőtt arra

350 A jelentés érkezéne nyugtázása 1924. október 29-i dátummal, ikt. sz.: 35166AE. Lásd: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, fol. 49r (Fogalmazvány). Eredetije: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 2.1, fol. 154r.

351 Lásd az előző dokumentumot.

352 Itt a nuncius idézi a kormányzó szavát: *Räuber*, azaz „rablók”, tehát német nyelven érintkezett Horthyval.

gondolok, hogy az Oroszországgal való kapcsolatok újrafölvétele igencsak aggodalommal töltené el Romániát, amit Magyarország előnyére tudna fordítani. Még nem történt döntés. Saját személyes érzelmeim és az ország érdeke között kell választanom.

A kormányzó fenti szavaira, amelyeket hűen foglaltam össze, ezt válaszoltam: ha el is ismerte minden ország a szovjeteket, félő, hogy mindannyian a lehető legrosszabb tapasztalatokra fognak jutni, de egyetlen más országnak sincsenek olyan tapasztalatai, mint Magyarországnak, amely négy hónapon át szenvedett el egy szovjet típusú rezsimet, egy olyan vértanúságot, amelynek a sebeit mindmáig hordozza; egyetlen más országnak sem kell félnie az erőszakos megtorlástól, csakis Magyarországnak, mert Kuhn [sic!] Béla bukása után üldözte a kommunistákat, különösen Horthy kormányzó közreműködésével, ami máig is tart; és ha a fasiszta és nacionalista Olaszország, amelyre kiváltképpen hivatkoznak, elismerte a szovjeteket, nem szabad elfelejteni, hogy Olaszország meg tudja védeni a nacionalizmusát az önkéntes miliciával, amelyet éppen azért hoztak létre, hogy harcoljon a bolsevizmus ellen, és amely folyamatosan fegyveres készültségben van egy esetleges kommunista felkeléssel szemben; és hogy Magyarországon – ahol a kommunizmus vereséget szenvedett, de nem múlt ki, sőt, illegalitásban forrong, különösen az emigránsok soraiban – a szovjet követség épületén lobogó vörös zászló pusztán látványa is hatalmas veszélyeket hordozna magában. Ily módon, mindenféle garancia ellenére, a területen kívüliség jogával élve, diplomáciai futárposta és más mentességek révén a bolsevik propaganda nagyon könnyen behatolhatna és ellenőrizhetetlenné válna.

A beszélgetés ezen a ponton véget ért. Szerintem nem kétséges, hogy a kormányzó gyenge lelkületének tusája a kormány győzelmével fog végződni, azaz az államfő jóvá fogja hagyni a kapcsolatok újrafelvételét Oroszországgal.

Még abban lehet reménykedni, hogy a közvélemény, amely ellenezni látszik egy esetleges megállapodást Moszkvával, visszavonulásra kényszerítheti a kormányt, de Magyarországon, sajnos, a közvéleményt még inkább irányítják, mint másutt, nem pedig az irányítja a politikai életet. A Nemzetgyűlésben, amelynek a közvéleményt kellene képviselnie, a kormány hűséges katonái vannak többségben, akik – attól félek – a saját véleményük és a közvélemény ellenére is követik a kormányt.

Mons. Vass József miniszterrel is értekeztem ugyanerről a kérdésről. Ő elmondta, hogy a közelmúltban tartottak egy megbeszélést az ügyben a miniszterelnöknél, amelyre a minisztereken kívül sok más politikus, különféle pártok képviselői is meghívást kaptak, ahol azonban nem született semmilyen döntés.

Ebből a beszélgetésből is megérthettem, hogy valószínűleg kedvező döntés fog születni a kapcsolatfelvételről. Vass főként arról beszélt, hogy, amint Horthy is említette, még mindig van arra remény, hogy az Oroszországgal kötött megállapodás rémével nyomást lehet gyakorolni Romániára. Románia – mondták – feltételezhetné, hogy a gazdasági megállapodás mögött katonai együttműködés rejlik, és mivel Besszarábia miatt fennáll az orosz fenyegetés, a magyar taktika sikeres lehet. A baj az – tette hozzá Vass –, hogy mindezt, és főleg éppen ezt, nem lehet nyilvánosságra hozni, ezért a nyilvánosság csupán a kapcsolatfelvétel hátrányait latolgatja, az előnyeire pedig nem gondol.

Vassnak is megismételtem, amit elmondtam a kormányzónak, és neki, aki kiváló pap, óvatosan sejteni engedtem, hogy az Apostoli Szentszéket esetleg nyugtalaníthatná az a kár, amelyet a magyarországi katolicizmus szenvedne el a magyar–szovjet kapcsolatok fölvétele miatt. De itt annak a leghalványabb reménye is, hogy vissza lehet szerezni valamelyik elvesztett területet, vagy egyszerűen meg lehet alázni a szerb, román és cseh-

szlovák ellenségeiket, vagy nyugtalanságot lehet okozni nekik – ezeket a politikusokat teljesen elvakítja, és nem is hallanak meg semmi mást. Meg vagyok győződve afelől, hogy a kapcsolatfelvétel Oroszországgal meg fog történni, és elsősorban a románok megfélemlítése érdekében fog megtörténni. Még az sem zavar senkit, hogy ezt az ország belső békéje és a kormányzó méltósága megsínylené.

69

**ÁLLAMCSÍNY VÁDJA MAGYARORSZÁGON.
ÁLLÍTÓLAGOS MEGBESZÉLÉS A NUNCIATÚRÁN**

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 3203. sz. jelentése

Budapest, 1924. október 30.³⁵³

Államtitkársági iktatószám: 35579

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 7. P. O, fasc. 6, foll. 19r-22v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 2.1, foll. 169rv-170rv, 172rv

1924. október 26-án a *Pester Lloyd* közölte Wild József kormánypárti képviselő nyílt levelét, amelyet a „Fajvédő Pártot” vezető Gömbös Gyulának címzett. E levél szerint Gömbös államcsínyt szervezett annak érdekében, hogy fegyverrel döntse meg Horthy kormányzói hatalmát, és egy királyi herceget ültessen a magyar trónra. A levél ugyan nem említette név szerint a herceget, de egy másik újság híradása szerint Albert főhercegről volt szó.

A dolog jobb megértése érdekében jónak látom kifejtetni, hogy az említett „Fajvédő Párt” valamiképpen hasonlít az olaszországi fasizmushoz. Ugyanazok az erőszakos eszközök, ugyanaz a mindenek felett álló nemzeti gondolat, ugyanaz a szenvedélyes nyelvezet, különösen a párt baloldalán, de nagyon éles antiszemitizmussal. Gömbös nemrégiben kijelentette a képviselőház folyosóján: amennyiben a következő önkormányzati választásokon a zsidók győznének, akkor *bármilyen eszközzel* is, de el fogja üzni őket a városházról. Ez a párt különösen a hivatalnokok és az egyetemi hallgatók körében talált elég sok követőre. Főleg ez a párt volt az, amely két évvel ezelőtt fegyveres erőt bocsátott Horthy rendelkezésére szegény Károly király ellen, aki megkísérelt visszatérni Magyarországra, hogy újra elfoglalja a trónt.³⁵⁴ Akkoriban Gömbös még Horthy és Bethlen bizalmasa volt, és az utóbbi őt tette meg a választások fő irányítójának. Azóta azonban Gömbös mindkettőjük ádáz ellenfelévé vált, mert a kormányzó és a miniszterelnök nem akarták és nem tudták követni őt erőszakos terveinek kivitelezésében.

Wild vádja ellen a Fajvédő Párt vezetője a Nemzetgyűlés [folyó hó] 28-i ülésén nyilvánosan védekezett, ahol nagy várakozás előzte meg a beszédét. Míg a kormánypárt (Einheitspartei [Egységes Párt]) nem fogta fel tragikusan az ügyet, mert Wild és Gömbös személyes nézeteltérésének tekintette, addig az ellenzéki párt államügyként kezelte a történeteket. Egyrészt Wildet olyan embernek tartják, aki képtelen ilyen hírt minden alap nélkül nyilvánosan terjeszteni, másrészt Gömbös erős karakter hírében áll, aki képes bármilyen veszélyt vállalni a hatalom megszerzése érdekében. Gömbös pusztán a vád

353 A jelentés érkezésének nyugtázása 1924. november 13-i dátummal, ikt. sz.: 35579. Lásd: S.RR.SS. AA.EE. SS. Ungheria, pos. 7. P.O, fasc. 6, fol. 23r.

354 A jelentés információja itt pontatlan.

egyszerű tagadásával védekezett, amint várható volt; de túl egyszerű és túl kevés ez a tagadás! Azt mondta, hogy ha Wildnek vannak bizonyítékai, úgy álljon velük a parlament elé. Két tény azonban árnyékot vet Gömbös tagadó nyilatkozatára. Egyrészt a rendőrség erőteljes lépéseket tett a Fajvédő Párt összes tagjának megfigyelésére, másfelől Albert főherceg nem tett közzé semmilyen cáfolatot, és nem is fog közzétenni, amint azt nekem az édesanyja, Isabella főhercegnő állította. A főhercegnő nagyon intelligens és ambiciózus asszony, aki a velem folytatott bizalmas beszélgetés során tagadta ugyan Wild vádjait, de hozzátette, hogy úgy vélte, fia jobban tenné, ha hagyná feledésbe merülni az ügyet.

Sokat beszéltek és beszélnek arról, hogy Albert főherceget jelölnék egyelőre kormányzónak Horthy után, később pedig királynak a magyar trónra (amint arról több jelentést is írtam Eminenciádnak, a legutóbbi 3012. sz. alatt folyó év május 3-án kelt,³⁵⁵ amikor a főherceg Rómába ment zarándoklatra). Ezt főként Izabella főhercegnő jámbor vágyának tulajdonítják, hogy lássa a fia fényes karrierjét, aminek érdekében *anyagi áldozatokra* is hajlandó. Nyáron a belga születésű, Croy-házból származó főhercegnő hosszú utazást tett Belgiumban és Franciaországban, amihez – azt mondják – a fia királyságáról szőtt álmoknak is volt köze.³⁵⁶ Tudom, hogy amikor a budapesti olasz követ megkérdezte Mussolini képviselőtől, mit szól Albert főherceg jelöléséhez, ő így felelt: „ha a magyar nép így kívánja...”, és megvonta a vállát, ami nyilvánvalóan azt jelentette, hogy az olasz kormány nem ellenezné. Erre a követ azt válaszolta: „de szerződések tiltják ezt”, mire Mussolini válasza az volt, hogy „a szerződések nem tartanak örökké”. Diplomáciai forrásból azt is tudom, hogy a kisantant, különösen Csehszlovákia nem gördítene leküzdhetetlen akadályt egy Habsburg ilyen formában való jelölése elé, tekintve, hogy a jelölt kitűnő képességekkel rendelkezik, az édesanyja belga, és a főherceg soha nem kompromittálta magát túl markáns kijelentésekkel a kisantant ellen. A teljes képhez hozzá kell tennem, hogy Izabella főhercegnő nagyon igyekszik feleséget találni Albert számára. Állítólag elsősorban az olasz királyi család egyik hercegnőjére irányulnak a tekintetek. Nyilvánvaló, hogy ezzel a főhercegnő célja az, hogy biztosítsa Olaszország támogatását a fia magyar trónigényéhez.³⁵⁷

Végezetül, gr. Bethlen miniszterelnök is Albert főherceg jelölését venné a legszívesebben. Talán ez megmagyarázza ezt az egész kusza gubancot. Bethlen *maga* szeretné Albert főherceget megtenni Horthy utódjának, majd Magyarország királyának. Mivel azonban megtudta, hogy Gömbös, az ellenfele ugyanezt tervezi, és lépéseket is tett a kivitelezésre, talán megbeszélte Wilddel – aki Bethlen bizalmi embere –, hogy robbantják a bombát, amely megakadályozná Gömbös tervének megvalósítását. Ha ugyanis Albertet Bethlen ültetné a trónra, a liberális konzervatívokkal együtt irányíthatná őt, míg ha a főherceg Gömbös által kerülne hatalomra, a fanatikus kalandorok, antiszemita és ultranacionalista érzelmű elemek kezébe kerülne. Vélhetően ezt kívánta a kormány elkerülni Wild leveleinek nyilvánosságra hozatalával, különben nem volna más magyarázat a *Pester Lloyd* cikkére.

A Nemzetgyűlés tegnapi ülésén Wild képviselő válaszolt Gömbösnek. Szavai általánosságokra szorítkoztak, és valójában semmivel nem bizonyította a Gömbös által meg-

355 Lásd fentebb: 170sk.

356 A Croy-család az Árpád-háztól származtatja magát, ez adott alapot a trónigényre.

357 Olaszország támogatta Albert jelölését. Mussolini terve az volt, hogy a trónra – amely csak Magyarország trónját jelentette, de Ausztriát nem – lépő Albert főherceg III. Viktor Emánuel olasz király egyik lányát vegye feleségül, ami dinasztikus úton erősítené a magyar-olasz kapcsolatokat.

kísérelt államcsínyre vonatkozó állításait. Ezt Wild azzal indokolta, hogy hazafias kötelességének tartotta az ügy további részleteinek elhallgatását. Ez a kijelentés óriási hatást tett. A sajtó azt követeli, hogy Wild beszéljen nyíltan, és esetleg rendeljenek el szigorú vizsgálatot. Az ülés végén a honvédelmi miniszter³⁵⁸ szólásra emelkedett, és a különösen figyelmes hallgatóságot biztosította arról, hogy a hadsereg hű marad a kormányhoz és távol tartja magát a politikától; egyben garantálta, hogy fegyvert csak a hadsereg, a csendőrség és a rendőrség tagjai viselhetnek; végezetül kijelentette, hogy bármilyen kísérlet történne is a rend megzavarására, jobbról vagy balról, a kormány képes azt elfojtani, és a legerélyesebben meg is fogja tenni. Ez a nyilatkozat megnyugtatta a képviselőket, és a sajtó is megelégedett vele.

Nehéz megállapítani az ügy valódi hátterét. Lehet ez – amint az egyik képviselő az ülés végén felkiáltott – egy *tartalékos álmodozása*, de lehet valami komoly dolog is. Biztos, hogy a magyar politikai élet jelenleg meglehetősen mozgalmas, így bármelyik pillanatban lehet számítani meglepetésekre. Úgy tűnik, a Bethlen-kormánynak még mindig számos híve van, és csak remélni lehet, hogy ez igaz is, különben legalábbis ismeretlen veszélyek felé sodródna az ország. Sajnálattal hallom azonban, hogy Bethlen lemondásáról kezdenek suttozni.

Közben ebbe az egész ügybe belekeveredett a nuncius és az itteni diplomáciai testület is.

A *Pesti Hírlap* – nemzeti liberális napilap, főleg a zsidó polgárság körében nagyon népszerű – tegnap arról tudósított, hogy a kormánypárt köréből azt a biztos információt (!) kapta, hogy a diplomáciai testület, Schioppa apostoli nuncius elnöklete alatt, megbeszélést tartott az eseményekről, és magát a nunciust kérték föl, hogy tegye meg a puccs és az államfőváltás előkészítéséhez szükséges lépéseket. Ezen a konferencián, ugyancsak az újság szerint, arról is szó esett volna, hogy Csehszlovákia nem ellenezné Albert főherceg trónra lépését.³⁵⁹

Ennek a hírlapi kacsának a megjelenése után a csehszlovák követ hozzám sietett, hogy megtudja, igazak-e a *Pesti Hírlap* hírei. Biztosítottam őt arról, hogy maga a megbeszélés sem történt meg, és hozzátettem, hogy – ha sor került volna rá – őt is feltétlenül meghívtam volna. A külügyminiszter is érdeklődött nálam az említett napilap közleményével kapcsolatban.

Ezért szükségesnek és időszerűnek tartottam, hogy a Magyar Távirati Irodán keresztül cáfolatot jelentessek meg, amelyet minden újság közölt. Ez áll benne:

„Az egyik reggeli lap egy értekezletről ad hírt, amelyet szerinte az itteni diplomáciai testület Schioppa apostoli nuncius elnöklete alatt a közvéleményt foglalkoztató legújabb eseményekkel kapcsolatosan tartott volna. Az apostoli nunciátúra a Magyar Távirati Iroda útján leghatározottabban kijelenti, hogy a fenti hír minden alapot nélkülöz.”³⁶⁰

358 Csáky Károly (1873–1945) tábornok, 1923. június 28.–1929. október 10. között honvédelmi miniszter.

359 *Pesti Hírlap*, 1924. október 29. 1. lap. „A budapesti diplomaták Schioppa pápai nuncius elnökletevel értekezletet tartottak a puccs ügyében.”

360 MTI 1924. október 29., 9. kiadás, 14 óra 45. perc. Eredeti magyar szöveg. Interneten: https://library.hungaricana.hu/hu/view/NapiHirek_1924_10_2/?pg=243&layout=s

A *Pesti Hírlap* – mondanom sem kell – nem örült a cáfolatnak. Mai számában ezt tette közzé:

„A nunciatúra félhivatalos közleménye cikkünknek csak az egyik állítását vonja kétségbe, nevezetesen, hogy volt-e konferencia, de nem foglalkozik a többi állítás cáfolatával, amelyek az ügy lényegét érintik. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a nunciatúra sietett közzétenni a nyilatkozatot, míg más külföldi követségek nem tettek egy lépést sem. A nunciatúra cáfolata ellenére fönntartjuk cikkünk állításait, amelyeknek a hitelességét illetékes és tekintélyes források már megerősítették.”³⁶¹

Nem kívántam folytatni a vitát a nevezett újsággal, mivel ostobaságnak éreztem a fenti nyilatkozatot. Ha ugyanis határozottan tagadtam – s ez több, mint „kétségbe vontam”, ahogy lap írja –, hogy a megbeszélés létrejött, azzal egyúttal az ott állítólagosan elhangzottakat is megcáfoltam. És ha én, mint a diplomáciai testület doyenje és a képzelt konferencia elnöke, cáfolatot adtam ki, akkor legkevésbé sincs szükség arra, hogy a többi diplomáciai képviselő is cáfolatot tegyen közzé. Ha az újság továbbra is azt akarja hinni, hogy volt valamilyen konferencia, amely sohasem volt, utólagos cáfolataim nem fogják meggyőzni az ellenkezőjéről. Ugyanakkor érthető a *Pesti Hírlap* magatartása, amely a cáfolatomat követően kellemetlen helyzetbe került, holott egy szenzációs, nagybetűs hírrel büszkélkedett, s ezzel valóban nagy hatást gyakorolt olvasóira.

Közben ez a tragikomédia is úgy végződött, egyelőre, ahogyan Magyarországon minden politikai esemény végződik, ezúttal Gömbös és Wild párbaja formájában.

Bátorkodom remélni, hogy Eminenciád méltóztatik jóváhagyni a magatartásomat ebben az ügyben.

70

MAGYARORSZÁG ÚJ KÜLÜGYMINISZTERE, SCITOVSZKY TIBOR

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 3308. sz. jelentése

Budapest, 1924. november 3.³⁶²

Államtitkársági iktatószám: 36004

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 2, foll. 55r-56r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 2.1, foll. 167rv

Érkeztetés ikt. sz. 3606

Míg itt általában azt gondolták, hogy a miniszterelnök sokáig marad a dr. Daruváry lemondása miatt a múlt hónap elején ideiglenesen elvállalt külügyminiszteri poszton, aminek valójában mindenki örvendett (lásd folyó év október 7-én kelt, 3257. sz. jelenté-

361 *Pesti Hírlap*, 1924. október 30., 6–7. lap. „Schioppa pápai nuncius és az Albrecht-kombináció.” Fordítás olaszból.

362 A jelentés érkeztének nyugtázása 1924. november 21-i dátummal, ikt. sz.: AA. EE. SS. 36067. Lásd: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, fol. 61r.

semet³⁶³), a mai napon az a hír érkezett, hogy dr. SCITOVSZKY TIBOR személyében új külügyminiszter kapott kinevezést.

Elsősorban a mindig is viharos belpolitikai helyzetben kell keresni annak az okát, hogy Bethlen hamar visszavonult a külügyek intézésétől, még inkább azok után, hogy Wild képviselő államcsíny szervezésével vádolta meg Gömbös Gyulát (lásd folyó év október 30-án kelt, 3303. sz. jelentésemet³⁶⁴). Ez nagy port kavart az országban. Az a tény, hogy egy képviselőt államcsíny előkészítésével vádolnak meg, megfelelő talajnak bizonyult az egyre több személyes veszekedés vég nélküli folytatásához, különösen a politikai körökben, ahol az egyes pártok – mint rendesen – pletykákban marcangolják egymást. Ezért gr. Bethlen, aki nem tudja biztosítani a helyzetét a parlamenti többség – egy elég gyenge lábakon álló koalíció – támogatása nélkül, arra kényszerült, hogy minden erejét a belpolitikai hajó kormányzásának szentelje a parlamenti árapály körülményei és a rengeteg zátony között.

Hozzá kell tenni, hogy gr. Bethlen pillanatnyilag nagyon el van foglalva a Nemzetgyűlésben, hogy elfogadtassa a kormány *reformtervezetét* a parlamenti ülések szabályozásáról, amit az ismétlődő, nemtelen és visszataszító jelenetek tettek szükségessé, mert ilyenek szinte mindig előfordultak a parlamentben, különösen az utóbbi időben, személyes ügyekkel kapcsolatban, és akadályozták az ország számára fontos, komoly vitákat.

Az új külügyminiszter a politikai és a diplomáciai életben teljesen új ember. A kereskedelemügyi minisztériumban közigazgatási karriert futott be, egészen az államtitkári pozícióig jutott, amely technikai és nem politikai poszt. A háborút követően Scitovszky úr a külügyminisztérium kereskedelmi osztályához került, de csak kevés időt töltött ott. A szlovéniai portoroži konferencián a magyar delegáció vezetője volt. Ezt követően személyes okok arra készítették, hogy jövedelmezőbb állást keressen, és sikerült elérnie, hogy kinevezzék a budapesti Magyar Kereskedelmi- és Hitelbank igazgatójának. Most távozik a helyéről, hogy elfoglalja a külügyminiszteri széket.

Scitovszky úr a Nemzetgyűlés elnökének testvére, 1875-ben született, katolikus, a jezsuiták tanítványa, nagyon művelt és szeretetreméltó ember, a miniszterelnök bizalmas barátja.

Mivel – mint mondtam – korábban nem töltött be szerepet sem a politikai, sem a diplomáciai életben, nem lehet tudni, milyen külpolitikai nézeteket vall, de az bizonyos, hogy a Bethlen által lefektetett, kiegyensúlyozott és körültekintő irányvonalat fogja követni mindaddig – várhatóan nem sokáig –, amíg át nem adja a helyét másnak. E négy esztendő alatt, amióta Magyarországon vagyok, Scitovszky a *nyolcadik* külügyminiszter, akivel dolgom volt.

363 Lásd fentebb: 175.

364 Az iktatószám helyesen 3203., lásd fentebb: 182skk.

71

A VÁLÁS ELLEN

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 3311. sz. jelentése

Budapest, 1924. november 5.³⁶⁵

Államtitkársági iktatószám: 36068

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 2, foll. 62r-65v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 1.3, foll. 53rv-54rv

Már több jelentésemben utaltam arra az egész országot kínzó vallási és társadalmi féklyre, amely szerencsétlen módon egyre jobban terjed és vérzik: a válás jelenségére. Ezt egy olyan törvény teszi lehetővé, amely a legliberálisabb módon leegyszerűsíti a családi kötelék felbontását. Például, elegendő, ha az egyik fél hat hónapig indokolatlanul távol marad a családi otthontól, ezzel feljogosítja a másik házastársat a válás kezdeményezésére. Kihaszználva ezt a törvényt, nem kevesen jönnek külföldről is, különösen olaszok, akik saját hazájukban nem válhatnak el, idejönnek, felveszik a magyar állampolgárságot, ami szintén könnyűszerrel elintézhető, és kényelmesen eléri a válás kimondását.

Látván a dolgoknak ezt a siralmas állását, kifejezetten kötelességemnek éreztem, hogy mindent megtegyek annak érdekében, hogy valamiképpen gátat lehessen vetni e családi és társadalmi kötelék folyamatos gyengülésének, amelyet a nevezett törvény tett lehetővé.

1923 októberében a Budapesten megrendezett XVI. Katolikus Nagygyűlésen élénken tiltakoztam a válás ellen, és felszólítottam a katolikusokat, hogy lépjenek fel ellene (lásd a 1923. december 18-án kelt, 2783. sz. jelentést³⁶⁶). Mivel úgy láttam, hogy a szavaim nem voltak elegendők, tisztelettel megkértem a magyar püspököket arra, hogy a nyilvánosság előtt álljanak mellém a válásellenes kampányban. A püspöki kar aztán valóban ki is adott egy kitűnően megfogalmazott körlevelet, amelyet a jó katolikusok nagy megelégedéssel fogadtak. Ennek szövegét folyó év január 30-án kelt, 2866. sz. jelentésemben³⁶⁷ továbbítottam Főtisztelendő Eminenciádnak.

Azonban meg vagyok győződve afelől, hogy gyakorlatilag csak akkor lehet hatásosan csökkenteni a válások számát, ha egyenesen a válásnak kedvező törvényt vesszük célba. Ez nem volna lehetetlen egy ilyen országban, ahol a kormány nem vallásellenes, a társadalom többsége ragaszkodik a hitéhez, és a parlamentben is *tizennégy pap ül* a jelentős számú jó katolikuson kívül. S mivel végső soron a püspökökre vár a kezdeményezés, hogy határozottan föllépjenek a válást szabályozó törvény ellen, október 6-án a következő *bizalmas* levéllel fordultam az esztergomi bíboros érsek Őeminenciájához, amelyben konkrét javaslatot tettem:

„Eminenciás és Főtisztelendő Uram! Az a lelkipásztori körlevél, amelyet a Püspöki Kar a múlt évben, október 10-én adott ki a válás ellen, az Ön megvilágo-

365 A jelentés érkeztek nyugtázása 1924. november 21-i dátummal, ikt. sz.: AA. EE. SS. 36068 (tévesen november 3-át ír, november 5-e helyett). Lásd: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, foll. 66rv.

366 Kötetünkben nem közöljük.

367 Lásd fentebb: 167.

sult buzgalmánának és fáradhatatlan gondoskodásának egyik legcsodálatraméltóbb dokumentuma, amelyet a lelkek javára bocsátott ki.

Ennek a levélnek bőséges termést kellett volna hoznia és hozzá kellett volna járulnia a válások számának jelentős csökkenéséhez Magyarországon. Azonban, sajnos, ez nem történt meg. Ezért tisztelettel kérem Főtisztelendő Eminenciádat, hogy a következő ülésen szíveskedjék a püspöki kar bölcs és körültekintő megfontolására bízni, hogy nem lenne-e szükséges és időszerű egy gyakorlatiasabb és energikusabb lépést tenni a válások számának növekedése ellen. Ez különösen is botrányos fejezet a magyar nemzet történetében, amely a hazáját Mária országának és apostoli királyságnak nevezi, de ahol – sajnos – törvény könnyíti meg a válást, amit sok olyan külföldi állampolgár is kihasznál, akik szabadulni kívánnak a családi kötelekből, de a saját országuk törvényei ezt nem teszik lehetővé.

Konkrétan javasolnám egy erőteljes hangvételű petíció benyújtását, amelyet Magyarország felnőtt korú katolikus hívei írnának, bármelyik nemhez is tartoznának, hogy elérjék a válást szabályozó törvény eltörlését. E célból Budapesten egy központi bizottságot lehetne létrehozni, amelynek az egyházmegyei és plébániai bizottságokkal együttműködve az lenne a feladata, hogy aláírásokat gyűjtsön (és törvényesen hitelesíttessen) a petícióhoz, amelyet a püspöki kar által választott tekintélyes és illetékes személy szerkesztene meg. Ezt követően ugyancsak a tiszteletreméltó püspöki kar hivatalosan átadhatná a petíciót az igazságügyminiszter úrnak azzal a kéréssel, hogy terjessze azt a Nemzetgyűlés elé. Ebben a Nemzetgyűlésben, ahol tizennégy pap és oly sok katolikus laikus van, a petíciót lelkesen támogatnák és megvédenék, hiszen egy kifejezetten vallási dologról van szó, ezért a politikai pártok különbözősége nem lenne akadály, hiszen megoszlik közöttük a tizennégy papi képviselő és a népet képviselő többi katolikus.

Ami a protestánsokat illeti, akik az országban és a parlamentben egyaránt kisebbségben vannak, el kell fogadniuk a petíciót támogató többség akaratát, ha az tudatában van a jogainak és azokat határozott védelmezi.

Javaslatom nem újszerű, ezt az eljárást már kipróbálták Olaszországban is, és olyan sikeres volt, hogy a gyakran vallásellenes és szabadkőműves kormányok ellenére soha sem volt lehetséges bevezetni a válást jóváhagyó törvényt.

Miért ne vezetne ugyanilyen sikerre ez a javaslat Magyarországon is? Itt nincs vallásellenes és szabadkőműves kormány, hiszen a kormány mélyen hívőnek vallja magát, támogatja a püspöki kart és a papságot. Itt a nép is legnagyobbbrészt vallásos és jólelkű, a parlamentben is sok katolikus pap és jó katolikus képviselő ül, mint sehol mástutt a világban. Érthetetlen lenne, ha ilyen kedvező körülmények között nem vennék figyelembe a katolikusok akaratát, hogy megmentse a társadalom és a haza legfontosabb alapját jelentő család egységét. S ha valamely politikai számítás ennek opponálna, nekem úgy tűnik, hogy a püspöki kar és a katolikus laikátus egyesített ereje szembe tudna azzal szállni és le tudná győzni egy ilyen magas vallási, társadalmi és erkölcsi cél szolgálatában.

Ezért a kifejtett javaslatot a buzgó magyar püspökökre bízom, meg vagyok győződve arról, hogy magukévá teszik, és a szerencsés végeredmény reményében meg is valósítják.”

Csernoch János latin nyelvű válaszát folyó hó 1-jén kaptam kézhez.³⁶⁸

„Excellenciás Uram – A legutóbbi püspöki konferencia jegyzőkönyvének megküldésére mindmáig nem vagyunk készen. Ez az egyetlen oka annak, hogy Excellenciád idáig nem kapott választ a püspöki karhoz intézett javaslatára a válaszok ügyében. Egyébként pedig a püspökök politikai körülmények miatt nem tudnak csatlakozni Excellenciád javaslatához, mert az ilyen agitációt követő bonyodalmak miatt a válasz terhét nem tudnák hordozni. A cselekvés mérsékeltebb módját választották és azt határozták, hogy a következő katolikus nagygyűléseken ezt a kérdést is megtárgyalják és így készülnek a további lépésekre. Egyébiránt a hivatalos választ mihelyt lehet, Excellenciád meg fogja kapni, mert mindenekelőtt sürgősebb ügyek miatt kell cselekednünk. Jelenleg sok gondunk van különféle adókkal, amelyeket az államhatalom az ún. szanáció címén tőlünk megkíván. Úgy tűnik, hogy az orvosság rosszabb a betegségnél. Olyan terheket kell hordoznunk, amelyek az idei esztendő igen rossz termése miatt intézményeinket létükben veszélyeztetik. Ez az esztendő a háború óta bizonyára a legrosszabb. Ha azonban el is csüggedünk, az isteni gondviselés bizonyára nem hagy el bennünket, ha mi őt el nem hagyjuk. Egyébiránt, stb.”

Őszintén meg kell mondanom, hogy ezt a halogató választ nem tartom kielégítőnek és indokoltnak sem. Nem találok indokoltnak az említett bíboros úrnak kifejtett érvek miatt, amelyeket ő maga is találónak nevezett, s amelyek azt mutatják, hogy a környezet és a körülmények nem volnának kedvezőtlenek a javaslatom kivitelezésére; nem találok azt indokoltnak, mert akárhogy is erőlködöm, nem találok a bíboros által említett politikai körülményeket, amelyek akadályozhatnák a javaslatomat; nem találok indokoltnak, mert nem hiszem, hogy az általam javasolt cselekvés olyan felindulást okozhatna, amelyektől Csernoch bíboros úr fél. Egy olyan lépés, mint amelyet javasoltam, protestáns körökben nyilván bizonyos felindulást okozna; de emlékeztetni kell arra, hogy amikor 1859-ben³⁶⁹ a válási törvényt kierőszakolták, nem törődtek a katolikusok felindulásával vagy felháborodásával; emlékeztetni kell arra is, hogy itt a protestánsok igencsak kisebbségben vannak, tehát alá kellene vetniük magukat a katolikus többség akaratának, annál is inkább, mert a katolikusok ebben az esetben nem politikai természetű törvénnyel szállnának szembe, hanem döntő részben vallási jellegűvel. Mindezt elmondtam több

368 Latin nyelvű szövege a következő: „Excellentissime Domine, - Cum expeditione actorum ultimae Conferentiae episcopalis hucusque non sumus parati. Haec unice causa est, quod Excellentia Vestra hucusque non acceperit responsum ad Suam repraesentationem in causa divortiorum ad chorum Episcoporum directam. Caeterum Episcopi propositioni Excellentiae Vestrae ob circumstantias politicas ex integro adstipulari non potuerunt, quia ob conflagrationes, quae talem agitationem consequerentur, onus responsionis ferre non potuerunt. Mitiores itaque elegerunt agitationis formam et quidem statuerunt, ut in Congregationibus catholicorum deinceps habendis, haec quoque quaestio pertractetur et ita paretur via ad ultiores motiones. Caeterum officiosum responsum accipiet, quamprimum possibile erit E. V., quia ante omnia causae urgentiores expedire debemus. Multas curas habemus nunc cum variis publicis tributis, quae potestas civilis a nobis, praesertim titulo sic dictae sanationis, exigit. Videtur esse medicina peior morbo. Talia debemus supportare onera, quae praecipua ob pessimum hujus anni procreationem instituta nostra ad incitas redigunt. Annus hic a tempore belli pessimus certe est. Sed ideo minime despondemus animum, Divina Providentia certe nos non derelinquet, si nos illa non deseruerimus. Caeterum etc.”

369 Elírás az eredetiben. A dátum helyesen 1895.

püspököknek is a javaslatomat tárgyalni hivatott konferencia előtt. De, sajnos, ezeken a konferenciákon a püspökök a hercegprímás akaratának engedelmeskednek, aki az ülésen már kész döntésekkel jelenik meg, és a püspököknek nincs más dolguk, mint az aláztos jóváhagyás, amint ezt ők maguk bevallották nekem. Ez megmagyarázza, miért csapják össze egy, legfeljebb két nap alatt, két vagy három órás üléseken ezeket a konferenciákat, amelyek nagyon súlyos ügyeket tárgyalnak, és ezért egész hetekre volna szükség ahhoz, hogy mindent kimerítően megbeszéljenek.

Csernoch válasza számomra kettős jelentést hordoz. Elsősorban azt jelenti, hogy továbbra is azt a rendkívül kártékony hozzáállást tanúsítja, miszerint hagyni kell a történeteket a saját medrükben folyni, ami már sokszor okozott kárt ennek az országnak a vallási életében, mindig is abból a hitvány félelemből, hogy ne okozzanak felháborodást, vagy még inkább, hogy ne tegyék ki magukat annak a fenyegető veszélynek, hogy a kormány felfüggeszti vagy csökkenti mesés járadékukat. Másodsorban pedig ez a levél engem abban erősít meg, hogy a legfőbb aggodalom, amely megelőz, sőt, le is győz minden más aggodalmat, mindig az anyagi javakkal van kapcsolatban, még akkor is, ha a hívek vallási és lelki érdekei kárt szenvednek. Máskülönben a hercegprímás nem írta volna azt, hogy „mindenekelőtt sürgősebb ügyek miatt kell cselekednünk. Jelenleg sok gondunk van különféle adókkal, amelyeket az államhatalom az ún. szanáció címén tőlünk megkíván.”

Végezetül Csernoch bíboros ellenjavaslata, miszerint az ügyet a további lépések előkészítése céljából a katolikus nagygyűlések elé viszi, nem más, mint csupán az a szándék, hogy az ügyet sohanapjára halassza. Azt, sajnos, mindenki tudja, hogy gyakorlatilag mennyit érnek ezek a nagygyűlések általában. Különösen itt, ahol nem vitatják meg a kongresszus elé vitt témákat, nincs napirend, nem foglalják össze a nagygyűlések javaslatait, hanem csak egyszerű, ha úgy tetszik, nagyszerű, tapsvihart kiváltó szónoklatok vannak, amelyeknek nem csupán gyakorlati hasznuk nincs, de olykor még ártanak is. Erre példa Mons. Prohászka székesfehérvári püspök idei beszéde, amelyben a püspök olyan kendőzetlen módon szólt az erkölcsök hanyatlásáról, hogy még a falak is belepirultak, amelyek között a szavak elhangzottak, pedig fiatal lányok és apácák is nagy számban voltak jelen.

Lelkiismeretem szerint kimerítettem a kötelességemet ezen a ponton. Tisztelettel Eminenciád megvilágosodott bölcsességére bízom, hogy ítélje meg, helyesen cselekedtem-e, vagy maradt még teendőm a kérdéssel kapcsolatban.

72

A SZEPESI PÜSPÖK KÉRELMÉNEK TOVÁBBÍTÁSA

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 3340. sz. jelentése

Budapest, 1924. december 9.³⁷⁰

Államtikársági iktatószám: 40172

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 2, foll. 69r-69v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 13, fasc. 12, foll. 240rv

Érkeztetés ikt. sz. 39656

A szepesi püspök³⁷¹ az itt mellékelt levelet küldte, amelyben arra kér, járjak közben a magyar kormánynál, hogy adja vissza a püspöki menzájának magyar területen lévő javait, amelyeket a budapesti kormány lefoglalt.

Mielőtt eleget tennék Vojtaššák püspök kérésének, kötelességemnek tartom, hogy tájékoztassam erről Főtisztelendő Eminenciádat, és az ügyvel kapcsolatban esetleges utasítást is kérjek. Másrészt meg vagyok arról győződve, hogy Eminenciád közvetlen lépése az ottani magyar követség útján eredményesebb és alkalmasabb lenne, mint a nunciúsé, annál is inkább, mert ez az eset fölvehetné az egyházi javadalmak helyzetének elvi kérdéseit, amelyekkel kapcsolatban nem ismeretesek számomra az Apostoli Szentszék szándékai. A magyar kormány várhatóan azt fogja válaszolni, hogy kész visszaadni a szóban forgó javakat Vojtaššák püspök menzájának, de csak akkor, ha a csehszlovák kormány is visszaadja az országa területén lévő javakat a különböző magyar püspököknek, különösen az esztergomi érseknek.

Amint azt folyó év szeptember 14-én kelt, 3121. sz. jelentésemben³⁷² tisztelettel kifejtettem (remélem, megérkezett),³⁷³ csehszlovák területen az esztergomi érsekség tulajdonát képező 54 ezer hold föld van, amelyet a prágai kormány lefoglalt, ezenkívül ott van a metropolita-érseki székhely szemináriumának teljes vagyona (10 ezer hold), nem szólva magának az esztergomi káptalannak a birtokairól (legalább 30 ezer hold).

370 „Mivel az egyházi javak határokon kívül maradt rendezésével kapcsolatban még nem lehetett konkrét tárgyalásokat kezdeni a prágai kormánnyal és, hasonlóképpen, a budapesti kormánnyal, nem tudok instrukciót adni azon lépés felől, amelyet Ön tehetne, hogy elérje, amit Mons. Vojtaššák kér. Ezért megküldöm Önnek a fent nevezett püspök kérelmét, amelyre Ön közvetlenül ad majd választ.” A jelentés érkeztének 1925. március 27-én kelt nyugtázásából, részlet, ikt. sz.: AA. EE. SS. 40172. Lásd: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, fol. 70r (fogalmazvány). Eredetije: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 13, fasc. 12 foll. 243r.

371 Ján Vojtaššák*.

372 Kötetünkben nem közöljük.

373 A nuncius itt arra utal, hogy az eltelt három hónap folyamán nem kapott nyugtázást a beérkezéssel kapcsolatban.

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZI JAVAK

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 3385. sz. jelentése

Budapest, 1925. január 12.

Államtikársági iktatószám: 41654

Eredeti, gépelt, aláírt

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 27. P.O, fasc. 29, foll. 61rv-62rv-63rv-64rv-65rv

Magyarországi misszióm kezdetétől fogva az egyik legnagyobb gondom az volt, hogyan győzzem meg és bírjam rá a magyar püspököket és káptalanokat arra, hogy hatékonyabban és keresztény nagylelkűséggel kezeljék azokat a mérhetetlen javakat, amelyekkel rendelkeznek.

Azt, hogy ezek a javak ma is, Magyarország megcsonkítása után is valóban szerfölött nagyok, a magyar egyházmegyék és káptalanok csupán csak ingatlan javainak következő listája mutatja, amelyet nem kevés nehézség árán szereztem be, de amelyet pontosnak kell tartanom.

A kalocsai érsekség 68.387 hold földdel rendelkezik. (Egy hold 5.754 négyzetméternek felel meg.)

Veszprémi püspökség	54.333
Egri érsekség	40.546
Esztergomi érsekség	37.488
Pécsi püspökség	26.590
Váci püspökség	24.627
Győri püspökség	17.024
Székesfehérvári püspökség	7.437
Szombathelyi püspökség	4.750

Hasonló, ha nem nagyobb birtokokkal rendelkeznek a káptalanok:

Egri káptalan	105.184
Esztergomi káptalan	22.182
Kalocsai káptalan	20.592
Pécsi káptalan	20.592
Székesfehérvári káptalan	11.837
Győri káptalan	11.302
Szombathelyi káptalan	6.590
Váci káptalan	3.365

Ezeken az ingatlanokon kívül még hatalmas tőkével, mérhetetlen nagy állatállomány-nyal stb. rendelkeznek. A kalocsai érsek istállóiban én magam 28 lovat láttam. Csak egyetlen példát szeretnék felhozni e javak jövedelmeivel kapcsolatban. Az egri káptalan, amelynek mindössze 12 kanonokja van, az elmúlt esztendőben 30 milliárd (ismétlem, harminc milliárd) magyar koronát vételezett be csupán a tulajdonát képező juhok gyapjának eladásából, ami kilenc milliárd olasz lírának felel meg (!), és minden jel arra mutat, hogy a következő évben is ugyanennyit fog bevételezni!

A pontosság kedvéért nem hallgatom el azt sem, hogy az ún. „agrárreform” miatt a fenti javak 18%-át a kormánynak kellett átengedni, és ez, tudtommal, az Apostoli Szent-szék beleegyezése nélkül történt, bár többször fölhívtam Csernoch bíboros figyelmét arra – amint arról beszámoltam Főtisztelendő Eminenciádnak 1920. december 1-jén kelt, 177. sz. jelentésemben³⁷⁴ –, hogy az 1531. és 1532. sz. kánonok értelmében kötelessége a Szentatyától kérni az ehhez a szükséges jogot.

Amikor erre a hatalmas gazdagságra gondolunk – összesen 531.876 hold földre, amely 306.041 hektárt tesz ki –, amelyhez hasonló talán a világ egyetlen más országában sincs, arra a következtetésre kellene jutnunk, hogy a magyar egyház semmiben sem szenved hiányt, ami az istentisztelethez és a jótékonyáshoz szükséges. Pedig, szerencsétlen módon, éppen az ellenkezője az igaz.

Budapest külvárosaiban, amelyek évről évre fantasztikus módon fejlődnek, egyáltalán nincsenek templomok, és a belvárosi templomok sincsenek arányban a katolikusok számával. Néhány helyen kis kápolnákat nyitnak meg, de ezek nem elégítik ki a szükségleteket, és nem a püspökök, nem a káptalanok, hanem a szegény emberek hozzájárulásából létesülnek. Majdnem mindegyik egyházmegyében vannak falvak katolikus templom nélkül. Néhány faluban a katolikusok protestáns templomba járnak. Ugyanez mondható el az iskolákról.

A következő statisztikai adatok bizonyítékkal szolgálhatnak Eminenciád számára a fenti állításokról.

A esztergomi főegyházmegyében 110 nagyobb falu van, ebből 73-ban nincs plébánia és 14-ben templom sincs.

A pécsi egyházmegyében 293 nagyobb falu van, ebből 145-ben nincs plébánia és 86-ban templom sincs.

A veszprémi egyházmegyében 523 nagyobb falu van, ebből 286-ban nincs plébánia és 154-ben templom sincs.

A szombathelyi egyházmegyében 268 nagyobb falu van, ebből 157-ben nincs plébánia és 84-ben templom sincs.

A győri egyházmegyében 203 nagyobb falu van, ebből 66-ban nincs plébánia és 23-ban templom sincs.

A székesfehérvári egyházmegyében 49 nagyobb falu van, ebből 18-ban [kérdőjel ceruzával] nincs plébánia és 31-ben templom sincs.

A váci egyházmegyében 26 nagyobb falu van plébános nélkül, 200 pedig templom nélkül [kérdőjel ceruzával].

Az egri főegyházmegyében 82 falu van plébánia nélkül [kérdőjel ceruzával], 154 pedig templom nélkül.

Hozzátehetném az egyes falvak nevét is, amelyekben nincs plébánia és templom, mert van egy teljes és megbízható statisztikám erről. Hozzátehetném, hogy ezek a plébánia és templom nélküli falvak 12 km távolságra is lehetnek a legközelebbi falutól, ahol van plébános vagy templom. Hozzátehetném, hogy, mindezzel ellentétben, azoknak a falvaknak, amelyekben csak néhány száz protestáns él, van lelkipásztoruk, templomuk és

374 Lásd fentebb, 66skk.

iskolájuk.³⁷⁵ Hozzátehetném azt is, hogy csak a nagyobb falvakat említettem, ahol nincs plébánia és templom, bár van még több száz kisebb falu templom és pap nélkül. De a fenti statisztika ilyen kiegészítő adatok nélkül is, önmagában is elég sokat mond a helyzet súlyosságáról. Az egyik püspök, akinek tisztelettudóan említést tettem a dolgok ezen siralmas állapotáról, a leghidegebb közömbösséggel azt válaszolta, hogy a püspököknek a jog szerint nem feladatuk új templomok építése, arról a híveknek és a városi hatóságoknak kell gondoskodniuk!... És valóban, vannak helyek, ahol a hívek – mindig a legszegényebbek – és a hatóságok gondoskodnak róla, a dúsgazdag püspökök és káptalanok örök szegényére.

Még rosszabb a helyzet a jótékonyssággal kapcsolatban. Általános és naponta mindenfelől hallható panasz, hogy a püspökök fősvények, különösen – és ezt őszinte sajnálatomra mondom – Csernoch bíboros úr, akinek a pénzhez való ragaszkodása Magyarország-szerre köztudott, ami nagy részben hozzájárult ahhoz, hogy elveszítette azt a megbecsülést és presztízst, amelynek örvendhetne kiváló képességei és – különösen prímási hivatalával járó – nagy tekintélye miatt. Nem mondom, hogy a püspökök egyáltalán nem adakoznak. Ők milliókról beszélnek, amelyeket istentisztelet és jótékonyosság céljaira adnak, és igazat is mondanak. Azt azonban nem mondják meg, hogy ezek a milliók milyen minimális része a több milliárdos bevételeiknek.

Az Apostoli Szentszéknek feltétlenül és sürgősen hathatós ellenszert kell keresnie és találnia a dolgok ilyen siralmas állapotára, amely rendkívüli módon veszélyezteti a katolikus érdekeket, és egyik napról a másikra nagyon súlyos következményekkel járhat a magyarországi egyházra nézve.

Tudom, a lényeges és hatásos az, ha Isten Szívének kedves püspökök kapnak kinevezést, de ezt csak egy bizonyos idő alatt lehet megtenni, amely csupán az Isteni Gondviselés előtt ismeretes, és akár hosszúra is nyúlhat, ugyanakkor az orvoslás nem halogatható.

1922. június 24-én kelt, 1834. sz. jelentésemben³⁷⁶ néhány javaslatot tettem az Apostoli Szentszéknek a magyarországi vallási helyzet javítása érdekében, azóta foglalkozom ezzel a súlyos problémával, és miután elvettem néhány más tervet, ezt írtam: „az én szerény véleményem az volna, hogy az Apostoli Szentszék, legalább a magyar püspökök ‘ad limina’ látogatása alkalmával, a legszigorúbban és erkölcsi tekintélyének teljes súlyával mindegyiküktől követelje meg a saját püspöki menzája bevételeinek és kiadásainak részletezését, és kérdezze meg, hogy végrehajtották-e és milyen módon az 1473. sz. kánon előírását: a javadalmazott tartsa kötelességének, hogy a fölsölből adakozzék a szegények javára vagy jámbor célokra.³⁷⁷ Ugyanakkor a püspököknek speciális mandátumot kell adni – ha szükséges –, hogy ellenőrizzék ennek a kötelezettségnek a betartását a kanonok urak részéről.”

375 A jelentés az olasz szóhasználat szerint a katolikus templomokat „chiesa”-nak, a protestáns templomokat „tempio”-nak nevezi.

376 Kötetünkben nem közöljük.

377 A jelentés latinul idézi: „Beneficiarius obligatione tenetur impendendi superfluo pro pauperibus aut piis causis”.

Nem tudom, hogy a Szent Konzisztoriális Kongregáció, amelynek jelentésemet megküldtem (1922. július 31-én kelt, 6349. sz. utasítás³⁷⁸), elfogadta-e és megvalósította-e a javaslatomat a Magyar Püspöki Kar legutóbbi ad limina látogatása alkalmával. Az azonban biztos, hogy a siralmas helyzet nem változott. Talán másfajta orvoslásra kell gondolni. Amikor a múlt esztendőben megtárgyaltam ezt a kérdést a Szentatyával, Akire igen mély benyomást tett, amit elmondtam, Őszentsége utalást tett arra, hogy adót lehetne kivetni a püspökökre és a javadalmásokra, olyan adót, amelyet részben új templomok, részben iskolák építésére és jótékony célokra kellene fordítani. Amikor itt valakivel erről a súlyos problémáról beszélgettem, az illető elmondta, hogy régebben, egész pontosan abban az időszakban, amikor Apponyi gróf volt a kultuszminister, már megszellőztettek valami ahhoz hasonlót, amire a Szentatya gondol. Azt javasolták ugyanis a püspököknek, hogy a saját eltartásuk és, természetesen, az adminisztrációs kiadások fedezésére szükséges összegek levonása után maradó részt fordítsák kegyes célokra, az egyes szükségletek nagyságával arányosan. Apponyi gróf állította, hogy a püspökök nem fogadták rosszul a javaslatot, de azt óhajtották, hogy ez az ő kezdeményezésük legyen, és ne tűnjék a kormány nyomásának. Aztán ... semmi sem történt! Talán újra föl lehetne melegíteni ezt a tervet, és, miután az Apostoli Szentszék alaposan áttanulmányozta, a Magyar Püspöki Karral és a kormánnyal egyetértésben meg lehetne valósítani.

A kormány, amennyire én tudom, elfogadna egy ilyen megoldást. A kultuszminister többször utalt nekem arra, hogy ő meg volna elégedve ezzel. De a kormány úgy szándékozik megvalósítani ezt a tervet, hogy ő maga adná a püspököknek a megfelelő összeget a fenntartásukhoz, ő maga kezelné az egyházi javakat, és ő maga osztaná szét a fennmaradó részt a megállapítandó kegyes célokra. Nem hinném – szerény véleményem szerint –, hogy ezt a kormányzati elképzelést ilyen formában elfogadhatná az Apostoli Szentszék. Ez az egyházi javak rejtett és legalizált államosítását jelentené, a kegyes intézmények megalázó és veszélyes alávetését a kormánynak, egyben azt a súlyos és folyamatos fenyegetést, hogy egy szép napon a rejtett államosítás valóságossá és ténylegessé válik.

Gyakori töprengéseim és vizsgálódásaim során, amelyeket ennek a problémának szentelek, mert úgy látom, összefügg vele a magyarországi Katolikus Egyház sorsa, fölmerült bennem egy másik gondolat is, amelyet bátorítok megosztani Eminenciáddal.

Az 1520. kánon 1. paragrafus 2. cikkelye kötelezi a püspököket arra, hogy az egyházi javak helyes kezelésére egy-egy tanácsot állítsanak fel a püspöki székhelyeken. A kánon a javak kezeléséről és nem a rendeltetéséről szól. De az Apostoli Szentszék nem tehetné meg, hogy 1. megkérdezi a magyar püspököket, felállították-e egyházmegyéjükben ezt a vagyonkezelői tanácsot? Nem hiszem, hogy megtették, hacsak nem akarjuk a tanács neve alatt azokat a vagyonkezelőket érteni, akiket itt jószágkormányzóknak neveznek; ezek szakemberek, akik a vagyon fenntartásával és technikai fejlesztésével foglalkoznak, és rendszerint meggazdagodnak a papság háta mögött, ami – úgy vélem – nem az, amit a kánon előír. 2. Esetleg kötelezi a magyar püspököket, hogy hozzák létre ezt a tanácsot a kánonban előírt módon, de valamivel tágabb alkalmazásban, tehát úgy, hogy a tanácsa-

378 Kötetünkben nem közöljük.

gok száma is nagyobb lenne, akik nem csupán az egyes egyházmegyék javainak helyes kezelését felügyelnék, hanem azt is, hogy *milyen célra fordítják* a jövedelmeket?

Ennek a javaslatnak a megfogadása – szerény véleményem szerint – nem csupán arra volna jó, hogy a püspökök ellenőrizzék – legalábbis erkölcsi értelemben – a bevételeik felhasználását, és hogy ösztönözze őket a minél bőkezűbb adakozásra, hanem a közvélemény megalégedését is szolgálná, amely – nem igazságtalanul – háborog a püspökök szűkmarkúsága miatt, és elég régóta óhajtja az úgynevezett autonómiát, amelyet az Apostoli Szentszék nagyon helyesen nem tudott engedélyezni, mert azt a kánonjogi kódex alapelveivel ellenkező formában kérték, de a fent kifejtett módon mégis engedélyezni lehetne mint a kódex előírásaival összeegyeztethető dolgot.

Lehet, hogy tévedek, de lehet, hogy ez hathatós módszer lenne a súlyos probléma megoldására, legalábbis addig, amíg nem nyílik lehetőség bőkezűbb püspökök kinevezésére.

A magyar püspökök nem érezhetnék magukat sértve ettől az intézkedéstől, amely az egész világon minden püspöki karra vonatkozik. Csak az lenne ebben különleges, hogy nagyobb lenne a tanácsstagok száma és szélesebb körű a felhatalmazásuk, vagyis hogy felügyeljék a javak felhasználását is; s ezt a különleges intézkedést indokolná a magyarországi egyház különleges gazdagsága, amelynek nincs párja egyetlen más országban sem.

Másrészt a javak kezelése terén is érik vádak az itteni püspököket, akik rosszul gazdálkodnak a vagyonukkal, mert az kétszer ennyit is jövedelmezhetne, ha megfelelően kezelnék. Ezért az említett tanács csupán a vagyonkezelés szempontjából is igen hasznos lehetne az egyház számára.

Amit a püspökökről mondtam, érvényes a káptalanokra is, talán még inkább. Az Apostoli Szentszék előírhatná a számukra egy vagyonkezelő tanács felállítását, amely gyakorolná az ellenőrzést, mindenesetre szükség lenne valamilyen intézkedésre, hogy véget vessünk az itt leírt méltatlan helyzetnek. Az egri székesegyházban, ahol – mint említettem – a tizenkét kanonok az elmúlt esztendőben harminc milliárdot vételezett be gyapjúból, hosszú időn át, egészen az elmúlt hónapokig csupán egyetlen gyertyát gyújtottak meg a szentmise alatt, mert ... a szegény kanonokok úgy találták, hogy a második gyertya túl sokba kerül! És ezek a kanonok urak merészelik igénybe venni a csendőröket és az államhatalmat azon hívek ellen, akik késnek az egyházi adó kifizetésével!

Nem győzöm ismételni, hogy ennek az országnak a katolicizmusa számára a Magyar Püspöki Kar és a káptalanok gazdagsága az alapvető probléma; hogy gyors és erélyes megoldásra van szükség; hogy az Apostoli Szentszéknek egyszer majd szembe kell néznie ezzel a problémával, és azt meg kell oldania, úgy, ahogyan megvilágosult bölcsességében jónak látja. Egy szent életű szerzetes nemrég azt mondta nekem, hogy Magyarország legnagyobb jótévedője az lenne, aki megoldaná az egyházi javak ügyét. Bizonyos vagyok abban, hogy az Apostoli Szentszék a Magyarországgal kapcsolatban szerzett érdemeihez ezt is hozzá kívánja majd tenni, és ez lesz a legdicsőségesebb és a legjelentősebb cselekedete.

74

A KÜLÜGYMINISZTER BESZÉDE

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 3440. sz. jelentése

Budapest, 1925. február 7.

Államtikársági iktatószám: 38902

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 2, foll. 67r-68r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 13, fasc. 17, foll. 347rv-348r

Érkeztetés ikt. sz. 38954

Tegnap az új magyar külügyminiszter, dr. Scitovszky Tibor Őexc. megtartotta programbeszédét a Nemzetgyűlésben, a külügyminisztérium mérlegének megvitatása keretében.

Ez volt az első olyan alkalom a magyar Nemzetgyűlés fennállása óta, amikor jóváhagyták a külügyminisztérium költségvetését. Scitovszky beszéde ezért is volt különleges jelentőségű, amelyet igen nagy figyelemmel követtek a parlamenten kívül is.

Összefoglalom a fontosabb pontokat. Ami a külpolitika általános irányvonalát illeti, a szónok elmondta, hogy ebben a helyzetben, mivel Európa még mindig két táborra oszlik – egyik oldalon vannak a győztes, a másik oldalon a legyőzött államok –, Magyarország számára, amely őszintén békét óhajt, nem marad más, mint hogy sajnálatát fejezze ki a fenti tény miatt, és megőrizze a nyugalomát a támadó és a védekező álláspont között, amelyek oly távol állnak a magyar nép érzelmeitől.

A továbbiakban a Népszövetségről szólt, amelynek kifejezte háláját a Magyarország gazdasági talpraállításához nyújtott segítségéért, egyúttal emlékeztetett arra, hogy a szervezetnek kötelessége a kisebbségek védelme.

A Szovjetunióval történő kapcsolatfelvételtől a miniszter e szavakat mondta: „Az orosz kérdéssel, amely nagy visszhangot keltett az országban, jelenleg nem óhajtok foglalkozni. Lesz rá alkalom, amikor az Oroszországgal kötendő szerződés a Nemzetgyűlés elé kerül.”³⁷⁹ (Nagy zaj az aulában.) Egy képviselő közbekiáltott: „Nincs rá szükségünk. Inkább egynéhány népbiztost az akasztófára!” Ezt követően a miniszter Magyarország és a *nagyhatalmak jó viszonyáról* beszélt, de figyelmeztetett arra, hogy Magyarországnak – ha meg is van benne a jóakarát, hogy eleget tegyen a békeszerződés által szabott súlyos kötelezettségeknek – joga van követelni azokat az előnyöket, amelyeket a nemzetközi szerződések biztosítanak számára. *A kisananttal* jól állunk, többé-kevésbé így mondta a miniszter, de jobban is állhatnának, ha a szomszéd államok hajlandók lennének engedelmnyekre, különösen a kisebbségi kérdésekben.

A miniszter a következő szavakkal fejezte be a beszédét: „Nem mulaszthatom el ez alkalommal, hogy utaljak az Apostoli Szentszékkal való jó viszonyra (helyeslés jobb oldalon) és a Szentatya jóindulatára, amelyről minden nap tanúságot tesz itteni képviselőjének karitatív tevékenységén keresztül.”³⁸⁰ (Éljenző kiáltások.)

379 Itt és a következőkben fordítás olaszból.

380 A nuncius jótékonykodásáról lásd: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 5, fasc. 3, foll. 139–305.

75

A SZOVJETUNIÓ ÉS MAGYARORSZÁG KÖZTI TÁRGYALÁSOK MEGSZAKADÁSA

Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 3509. sz. jelentése

Budapest, 1925. április 25.

Államtikársági iktatószám: 41654

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 2, foll. 71r-71v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 13, fasc. 17, foll. 351rv-352r

1924 szeptemberében a magyar kormány titokban egyezményt írt alá a Szovjetunióval, (1924. október 1-jén, 9-én, 13-án és november 3-án kelt, 3244., 3265., 3272. és 3307. számú jelentések³⁸¹). A megállapodás nemcsak a gazdasági kapcsolatok felvételéről szólt, hanem politikai és diplomáciai természetű kérdésekről is rendelkezett.

A magyar társadalomban nagy felháborodást váltott ki, amikor elkezdtek kiszivárogni az első hírek a bolsevik kormánnyal kötött egyezményről, annak elutasítása igen élénk és majdnem egyöntetű volt.

Azóta a pártok folyamatosan, egységesen és hevesen kampányolnak a sajtóban, illetve beszédek tartanak a szerződés ellen, amely újra utat nyitna a bolsevizmus kísértete előtt és esetleg visszahozná Magyarországra Kun Béla vörös korszakának gyászos napjait. Ilyen nyílt lázadással szemben a magyar kormány belátta, hogy nem lehetséges a szovjet kormánnyal aláírt egyezmény ratifikálása a kitűzött, április 12-i határidőig. Ezért úgy vélte, el kell halasztani az egyezmény ratifikálását, úgyhogy hat hónap haladékot kért Moszkvától.

A szovjet kormány csak abban az esetben tartotta teljesíthetőnek a budapesti kormány kívánságát, ha a megállapodásból kiveszik azt a részt, amely kötelezi a Szovjetuniót arra, hogy Magyarország irányában mindig és minden körülmények között a legnagyobb kedvezmény elvét alkalmazza.

Ily módon a szerződés elveszítette az értékét, vagy legalábbis a legfontosabb pontját kellett volna törölni. Ezért a magyar kormány kijelentette, hogy nem áll módjában elfogadtatni a szerződés ratifikálását a parlamenttel, így teljes egészében lemond róla.

Nem kételkedem abban, hogy ez a jó hír a legnagyobb örömmel és megnyugvással fogja eltölteni a Szentatya szívét, aki az ő atyai jószágában annyit fáradozott, hogy távol tartson Magyarországtól egy ilyen katasztrófát.

381 A 3265. és 3272. sz. jelentések szövegét lásd fentebb, 176skk., 180skk. lapok, a többi szövegét kötetünkben nem közöljük. Néhány jelentés hivatali példányát lásd: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 2.1 foll. 150rv-151rv (N. 3265); i. h., foll. 152rv-153rv (N. 3272); i. h., foll. 156rv-157rv (N. 3307).

A KÖNYVBEN SZEREPLŐ JELENTŐSEBB SZEMÉLYEK ÉLETÚTJA

Első előfordulást csillaggal jeleztük

Albert/Albrecht Ferenc József főherceg, Habsburg-Tescheni, (1897–1955), osztrák főherceg, magyar és cseh királyi herceg, Frigyes főherceg fia, a korabeli magyar dokumentumokban Albrecht főherceg vagy Albrecht királyi herceg néven írtak róla. Polgári házassága miatt kegyvesztett lett a Habsburg-családban. Politikai pályája során a főhatalomra tört, miközben a szélsőjobboldal, a nemzetiszocialista mozgalmak irányába vonzódott. 1933-tól gyakran megfordult Berlinben, összeköttetésben állt a nemzetiszocialista hírszerzéssel a német Birodalmi Biztonsági Főhivatallal.

Andrássy Gyula, Ifj. (1860–1929), a kiegyezés korabeli ismert magyar politikus azonos nevű fia, szintén politikus, jogi szakíró, 1894. június 10.–1895. január 15. között a király személyi körüli miniszter, 1905-ben az Országos Alkotmánypárt alapítója és vezére, 1906. április 8.–1910. január 17. között belügyminiszter, 1918. október 24.–30. között az utolsó osztrák–magyar külügyminiszter, legitimista politikus, 1921-től a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának elnöke, részt vett a második királypuccsban IV. Károly király oldalán, az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat elnöke.

Apponyi Albert (1846–1933), politikus, miniszter, nagybirtokos, 1921–1933 a Szent István Akadémia elnöke, az 1920. évi párizsi békekonferencián a magyar delegáció vezetője, a kortársak a legnagyobb élő magyar névvel illették.

Bajcsy-Zsilinszky Endre (1886–1944), politikus, újságíró, főispán, nemzeti ellenálló.

Bánffy Miklós (1873–1950), magyar író, politikus, 1921. április 14.–1922. december 19. között külügyminiszter.

Belitska Sándor (1872–1939), vezérőrnagy, 1921. december 16.–1923. június 28. között honvédelmi miniszter.

Benedek XV., polgári nevén Giacomo Giambattista della Chiesa (1854–1922), rkat. pap 1878-tól, bolognai érsek 1907-től, bíboros 1914-től, pápa 1914-től.

Beneš, Edvard (1884–1948), cseh politikus, Csehszlovákia létrehozásának legnagyobb hatású hirdetője és megvalósítója. 1918–1935 között külügyminiszter, 1935–1938 között köztársasági elnök, 1940–1945 között az emigráns kormány miniszterelnöke. 1946–1948 között köztársasági elnök.

Bernolák Nándor (1880–1951), jogász, politikus, miniszter, egyetemi tanár, az első Bethlen-kormányban a népjóléti és munkaügyi miniszter 1921. április 14.–1922. június 16. között. Ezt követően ügyvédként praktizált és egyetemi magántanár volt.

Berthelot, Philippe (1866–1934), magyarellenes francia diplomata, jó kapcsolatokat ápolt Edvard Beneš cseh politikussal, nagy szerepe volt a francia külpolitika kiala-

- kításában az első világháború során és az azt követő időszakban. Nem tévesztendő össze Henri Mathias Berthelot francia tábornokkal, aki az első világháború során a romániai francia katonai misszió vezetője volt.
- Bethlen Gábor** (1580–1629), erdélyi fejedelem (1613–1629), I. Gábor néven megválasztott magyar király 1620–1621-ben.
- Bethlen István** gróf (1874–1946) jogász, mezőgazdász, politikus, 1921–1931 között miniszterelnök.
- Borgongini Duca, Francesco**, (1884–1954), rkat. pap 1906-tól, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának titkára (a bíboros államtitkár hivatali helyettese), 1921-től pro-titkár, titkár 1922–1929, herakleai c. érsek, apostoli nuncius Olaszországban 1929-től, bíboros 1953-tól.
- Bornemissa Gyula** (1916–1987), 1924. november 23. dátummal kapta meg szentszéki magyar követi kinevezését, de betegség miatt 1925. február 27-én lemondott.
- Briand, Aristide** (1862–1932), francia politikus, miniszterelnök, hat ciklus alatt tizenegy kormányt alakított.
- Cantacuzeno** (Cantacuzino) család, Valachia és Moldavia hercegei, a bizánci Kantakuzénosz családtól eredezteteti magát, különösképpen VI. Kantakuzénosz János császártól.
- Caracciolo, Gaetano, Castagneto** hercege (1879–1923), olasz politikus, 1920-tól első budapesti követ, 1923. december 12-én Budapesten halt meg.
- Clerk, George** (1874–1951) brit diplomata, budapesti antant főbiztos.
- Csáky Imre** (1882–1961), diplomata, 1920. szeptember 22.–december 16. között külügyminiszter. 1921–22-ben magyar részről a határmegállapító vegyesbizottság vezetője. Az optánsperben a magyar kormányt képviselte a brüsszeli konferencián, de megegyezési tervét kormány nem fogadta el, ezért lemondott és teljesen visszavonult. Venezuelába való kivándorlás közben halt meg.
- Csáky Károly** (1873–1945), tábornok, 1923. június 28.–1929. október 10. között honvédelmi miniszter.
- Csernoch János** (1852–1927), rkat. pap 1874-től, kanonok 1890-ben, országgyűlési képviselő 1901–1910 között, 1908-tól csanádi püspök, 1911-től kalocsai érsek 1912-től prímás, esztergomi érsek, 1914-től bíboros.
- Csiszárík János** (1860–1936), kassai egyházmegyés rkat. pap 1883-tól, Bécsben képezte tovább magát, majd a kassai szeminárium teológiai tanára, 1906-tól az osztrák–magyar nagykövetség egyházi tanácsosának titkára Rómában, 1907-től pápai kamarás, 1909-től a követség egyházi tanácsosa, 1910-től pápai prelátus, 1911-től veszprémi kanonok. 1920-tól pápai, 1922-től segedsi főesperes, 1920-tól a Magyar Királyi Külügyminisztérium szolgálatába lépett, előbb Hollandiában és Németországban, majd Lengyelországban tárgyalt, 1928-ban több mint ötven magyar katolikus egyházközséget látogatott meg az USA-ban. 1929–1932: rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter.
- Daruváry Géza** (1866–1934), diplomata, politikus, 1922. június 16.–1923. június 11. között igazságügy-, 1922. december 19.–1924. október 7. között külügyminiszter.
- Dulcet, Jean** (1865–1928), 1918. novemberétől 1919 áprilisáig budapesti antant-főbiztos, majd norvégiai, ezt követően vatikáni követ. Ismét Budapesten 1921-től 1923-ig ideiglenes ügyvivői minőségben. Ezt követően haláláig vatikáni nagykövet.

- Durini di Monza, Ercole** (1876–1968), olasz diplomata és politikus, 1921–1929 között nagykövet Budapesten.
- Esterházy Móric gr.** (1881–1960), magyar politikus, miniszterelnök 1917. június 15. – augusztus 20. között.
- Ferdinánd, I.**, teljes nevén Ferdinand Viktor Albert Meinrad von Hohenzollern-Sigmaringen (1865–1927), 1914-től Románia királya.
- Friedrich István** (1883–1951), politikus, gépgyáros, labdarúgó-játékvezető, 1919. augusztus 7.–november 24. között miniszterelnök.
- Frigyes, Habsburg-Tescheni főherceg** (1856–1936), Károly Ferdinánd főherceg fia, császári és királyi tábornagy, az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének főparancsnoka 1914–1917 között.
- Fouchet, Maurice** (1873–1924) francia diplomata, 1920. április 3-tól 1921-ig budapesti antant főbiztos.
- Garbai Sándor** (1879–1947), szociáldemokrata politikus, a Magyarországi Tanácsköztársaság idején a Forradalmi Kormányzótanács elnöke, a Peidl-kormány közoktatásügyi minisztere (1919. augusztus 1–6.).
- Gasparri, Pietro** (1852–1934), rk. pap 1877, 1898: palesztinai Cezarea c. érsek, apostoli delegátus Peru, Ecuador és Bolívia államoknál, 1901: a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának titkára, 1907: bíboros, 1914–1930 bíboros államtitkár, 1925–1930 a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának prefek-tusa is.
- Giesswein Sándor** (1856–1923), győri egyházmegyes pap, prápai prelátus, író, lapszerkesztő, társadalomtudós, keresztényszocialista politikus, országgyűlési képviselő, 1916–1921 között a Szent István Akadémia elnöke, Barankovics István szerint „a modern szociális és demokratikus kereszténypolitika tiszta forrása”.
- Gömbös Gyula** (1886–1936), császári és királyi vezérkari tiszt, gyalogsági tábornok, politikus, országgyűlési képviselő, a Magyar Országos Véderő Egylet alapítója 1919-ben, 1922–1924 a Nemzeti Egységes Párt alelnöke, 1924–1928 között a Magyar Nemzeti Függetlenségi (Fajvédő) Párt vezetője, honvédelmi miniszter 1929–1932, miniszterelnök 1932–1936, egyben a Nemzeti Egységes Párt alapító vezetője.
- Gratz Gusztáv** (1875–1946), legitimista politikus, publicista, történész, 1917-ben pénzügyminiszter, 1921. január 17-től április 12-ig külügyminiszter.
- Grecsák Károly** (1854–1924), politikus, jogász, országgyűlési képviselő, 1917. augusztusától 1918. januárjáig igazságügy-miniszter, 1920–1922 között a Magyar Rendpárt alapítója és elnöke.
- Haller István** (1880–1964), újságíró, lapszerkesztő, keresztényszocialista politikus, miniszter, 1919. augusztus 15.–1919. november 24. között propagandaügyi, 1919. november 24.–1920. december 16. között vallás- és közoktatásügyi miniszter.
- Hegedüs Lóránt** (1872–1943), tanár, közgazdasági író, gazdaságpolitikus, 1920. december 16.–1921. szeptember 27. között pénzügyminiszter.
- Hegyeshalmy Lajos** (1862–1925), politikus, 1919. szeptember 17.–november 25, ill. 1920. december 16.–1922. június 16. között kereskedelemügyi miniszter, 1921. szeptember 27.–október 4. között ideiglenes pénzügyminiszter.
- Hohler, Thomas Beaumont** (1871–1946), brit diplomata, angol főmegbízott Budapesten 1920-ban.

- Horthy Miklós** vitéz nagybányai (1868–1957), az Osztrák–Magyar Haditengerészet tisztje, 1909–1914 között Ferenc József szárnysegédje, ellentengernagy, a háború végén altengernagy. 1920. március 1.–1944. október 16. a Magyar Királyság kormányzója.
- Hunyady József** (1873–1942), nagybirtokos politikus, királyi főudvarmester, követte Károly királyt Madeira szigetére. Károly halála után visszatért Magyarországra és a legitimisták egyik vezetője lett.
- József főherceg**, vitéz Habsburg-Lotringiai József Ágost (1872–1962), József nádor apai unokája, osztrák főherceg, magyar királyi herceg, honvéd tábornagy, felsőházi tag, 1918-ban királyi helytartó, 1919-ben kormányzó, 1936–1944 között a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, a Vitézi Rend emigrációs újjászervezője.
- Kállay Tibor** (1881–1964), politikus, közgazdász, 1921. december 4.–1924. február 20. között pénzügyminiszter.
- Kánya Kálmán** (1869–1945), politikus, 1925–1933 között berlini nagykövet, 1933. február 4.–1938. november 28. között külügyminiszter.
- Károly király, IV.** teljes nevén Habsburg-Lotharingiai Károly Ferenc József (1887–1922), 1916–1918 között I. Károly néven az Osztrák Császárság utolsó császára és IV. Károly néven az utolsó magyar király. Nem mondott le, ezért 1921-ben két alkalommal is megpróbálta visszatérni a trónra, sikertelenül. 2004-ben boldoggá avatták.
- Klebsberg Kunó** gróf (1875–1932), jogász, országgyűlési képviselő, művelődéspolitikus, 1914–1917 között a VKM államtitkára. 1919 után Bethlen István híveként kormánypárti képviselő, 1921–1922 között belügy, majd 1922. június 16.–1931. augusztus 24. között vallás- és közoktatásügyi miniszter. Az MTA tagja, 1917-től a Magyar Történelmi Társulat elnöke.
- Korányi Frigyes báró, ifj.** (1869–1935), 1919. szeptember 12.–1920. december 16, majd 1924. március 25.–november 15, majd 1931. december 16.–1932. október 1. között ismét pénzügyminiszter.
- Kun** (1916-ig Kohn) **Béla** (1886–1938), újságíró, kommunista politikus, a Magyarországi Tanácsköztársaság tényleges vezetője, hivatalosan külügyi és hadügyi népbiztos. 1920-ban Moszkvába emigrált, ahol az 1938–1939. évi sztálini tisztogatás áldozata lett.
- Lehár Antal** (1876–1962), Lehár Ferenc zeneszerző öccse, katonatiszt, az első világháborút ezredesként fejezte be. A Tanácsköztársaság bukása után Horthy Miklóssal együtt vonult be Budapestre. A második királypuccs idején a király mellé állt, aki vezérmaggyá nevezte ki. A puccs bukása után letartóztatták, kiszabadulása után Németországba költözött. Emlékiratai németül 1973-ban jelentek meg.
- Leó, XIII., Gioacchino Pecci** (1810–1903), rkat. pap 1837-től, tamiathiszi c. érsek és apostoli nuncius Belgiumban 1843-tól, perugiai püspök 1846-tól, bíboros 1853-tól, 1878-tól pápa.
- Lloyd George, David** (1863–1945), brit államférfi, 1916–1922 között liberális párti miniszterelnök, a versailles-i békeszerződést az Egyesült Királyság képviselőjében ő írta alá.
- Mayer János** (1871–1955), kispap, 1924. november 1-i az Egységes Párt elnöke, 1919. augusztus 15.–27. tárca nélküli, 1921. április 14.–június 29. közéleti, 1921. december 3.–1922. június 26., ill. 1924. november 15.–1931. au-

- gusztus 24. földművelési, 1931. augusztus 24.–december 16. ismét tárca nélküli miniszter.
- Mikes János** gróf zabolai (1876–1945), erdélyi egyházmegyes rkat. pap 1899-től, szombathelyi püspök 1911–1935, december 31-vel nyugalomba vonult. 1939-től selimbriai c. érsek.
- Millerand, Alexandre** (1859–1943), francia jogász, szocialista politikus, újságíró, lapszerkesztő, 1920. január 20.–szeptember 24. között miniszterelnök, 1920. szeptember 13.–1924 között Franciaország elnöke.
- Mosonyi (Moser) Sándor** (1881–1941), rkat. pap 1904-től, 1914-től tábori lelkész, majd főesperes, 1921-ben pápai kamarási, 1937-ben pápai prelátusi címmel tüntetik ki. 1929-től a Ludovika Katonai Akadémia tanára és előljárója. (1881–1941).
- Mombelli, Ernesto** (1867–1932), olasz tábornok és politikus. Gyalogosként kezdte, majd gyorsan haladt előre, előbb altiszt, majd tiszt, 1913-ban már ezredes. 1917–1917-ban az olasz hadtest élén Macedóniában. 1919. augusztus 12-től az Olasz Katonai Bizottság vezetője Magyarországon. 1922–1925 között III. Viktor Emánuel király szárnysegédje.
- Nagy Emil** (1871–1956), politikus, a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt, majd az Egységes Párt képviselője, ügyvéd, tárcaíró, igazságügyminiszter 1923. június 11. – 1924. február 21. között.
- Nagyatádi Szabó István** (1863–1924), kisgazda politikus, 1919. január 11-től, ill. február 8-tól március 21-ig a Berinkey-kormányban a földreform ügyeivel megbízott tárcanélküli, ill. népgazdasági miniszter, 1919. augusztus 15–27. között a Friedrich-kormányban földművelésügyi miniszter, 1919. november 25.–1920. augusztus 15. között közéleti, ezt követően 1921. december 3-ig, ill. 1922. június 16-tól 1924. október 14-ig földművelésügyi miniszter. 1920. december 16–1921. június 29. között kisgazdaügyi tárcanélküli miniszter is a Huszár-, a Simonyi-Semadam-, a Teleki- és a Bethlen kormányokban.
- Paléologue, Maurice** (1859–1944), francia diplomata, történész és publicista, 1920-ban, a Millerand-kormány idején külügyi főtitkár.
- Pallavicini György** örgróf (1881–1946), magyar nagybirtokos, legitimista politikus, országgyűlési képviselő, királyi kamarás, tartalékos huszárcapitány.
- Petrichevich-Horváth Emil** báró (1881–1945), a politikatudományok doktora, egyetemi tanár, politikus, főispán.
- Piffel Friedrich** (1864–1932), rkat. pap 1888-tól, bécsi érsek 1913-tól, bíboros 1914-től.
- Prohászka Ottokár** (1858–1927), a római Német–Magyar Kollégium növendéke, egyházi író, lapszerkesztő, a magyarországi keresztényszocializmus jelentős képviselője, nyitrai egyházmegyes rkat. pap 1881-től, székesfehérvári megyéspüspök 1905-től, 1920–1922 között országgyűlési képviselő, majd a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának elnöke.
- Ráday Gedeon** gróf (1872–1937), politikus, 1921 áprilistól decemberig belügyminiszter.
- Raffay Sándor** (1866–1947), evangélikus teológiai akadémiai tanár, egyházi író, teológus, költő, műfordító, hittudós, püspök, felsőházi tag.
- Rakovszky István** (1858–1931) politikus, 1920. február 18. – 1921. július 30. között a Nemzetgyűlés elnöke.
- Rakovszky Iván** (1885–1960) politikus, 1920–1935 között az Egységes Párt képviselője, 1922. június 16.–1926. október 15. között belügyminiszter.

- Rott Nándor** (1869–1939), a római Német–Magyar Kollégium növendéke, rkat. pap 1896-tól, 1917-től veszprémi megyéspüspök.
- Rubinek Gyula** (1865–1922), kispazda politikus, gazdasági író, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) titkára, majd igazgatója. 1919. augusztus 27.–1920. július 19. (majd augusztus 15-ig ideiglenesen) földművelésügyi, 1920. július 19.–1920. december 16. kereskedelemügyi miniszter.
- Seipel, Ignaz** (1876–1932), katolikus pap és kereszténydemokrata politikus volt. Ausztria kancellárja 1922–1924 és 1926–1929 között.
- Somssich József** gróf (1864–1941), politikus, császári és királyi kamarás, diplomata, 1919. szeptember–1920. március külügyminiszter, 1920. július 26.–1924. szeptember 27. között vatikáni követ.
- Scitovszky Tibor** (1875–1959) politikus, külügyminiszter 1924. november 16. – 1925. március 17. között.
- Teleki Pál** (1879–1941) földrajztudós, politikus, 1920. július 25.–1921. április 14. között miniszterelnök, 1938. május 14.–1939. február 16. között vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1939. február 16-tól haláláig miniszterelnök.
- Térffy (Térfi) Béla** (1869–1959), a szövetkezeti terményértékesítés egyik megszervezője, fillatellista, a közéleti ügyek irányításával megbízott tárcaneküli miniszter 1921. december 3.–1922. október 17.
- Tisza István** (1861–1918), magyar miniszterelnök (1913–1917).
- Tomcsányi Vilmos Pál** (1880–1959), jogász, földbirtokos, kispazdapárti képviselő, 1920. július 19.–1922. június 16. igazságügy-, 1921. február 19.–április 14. belügyminiszter.
- Váradyi Lipót Árpád** (1865–1923), rkat. pap, győri püspök 1911-től, kalocsa-bácsi érsek 1914-től.
- Vass József** (1877–1930), Rómában a Pápai Német–Magyar Kollégium növendéke, székesfehérvári egyházmegyei rkat. pap 1904-től, kereszténypárti politikus. 1920. augusztus 15.–1921. április 14. között közéleti ügyek, 1920. december 16.–1922. június 16. között vallás- és közoktatásügyi, ezt követően haláláig népjóléti és munkaügyi miniszter. 1924-től kalocsai nagyprépost.
- Vojtašák, Jan** (1877–1965), 1921-től szepesi megyéspüspök, 1951-ben 24 év börtönre ítélték, 1963-ban közkegyelemmel szabadult, de székét nem foglalhatta el. Boldogáavatása egyházmegyei szakaszban van.
- Walko Lajos** (1880–1954), magyar kereskedelemügyi miniszter (1922–1926), külügyminiszter (1925–1930).
- Wekerle Sándor** (1848–1921), politikus, pénzügy-, kereskedelemügyi miniszter, 1892–1895, majd 1906–1910 között, végül 1917–1918 között miniszterelnök, ideiglenes pénzügyminiszter, ezt követően földművelésügyi, majd belügyminiszter.
- Wolff Károly** (1874–1936), politikus, az Ébredő Magyarok Egyesülete igazgatósági tagja.
- Zadravecz (Uzdóczy-Zadravecz) István** (1884–1965), ferences szerzetes, rkat. pap 1907-től, tábori püspök 1920-tól.
- Zichy Nándor** gróf (1829–1911), politikus, országgyűlési képviselő, az 1895-ben alapított Katolikus Néppárt egyike vezetője. Zichy Aladár politikus apja, Zichy János politikus nagybátyja.

FELHASZNÁLT IRODALOM – BIBLIOGRAFIA

- A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi Népszámlálása. Első rész: A népesség főbb adatai, Magyar Statisztikai Közlemények 42. kötet, 1912.*
- A vatikáni magyar követ jelenti ... Szerk. B. LÓRINCZ Zsuzsa. Bp., 1969.*
- ÁDÁM Magda: *A kisantant*, Budapest 1981.
- DISSEGNA, Mara: L'apertura delle nunziature in Ungheria e Romania, in: *Diplomazia senza eserciti. Le relazioni internazionali della chiesa di Pio XI.* Szerk. Emma FATTORINI, Róma 2013. 155–177.
- EÖRDÖGH István: A pápai nunciatúra újraalakulása Magyarországon 1920-ban. (Ismeretlen római dokumentumok alapján). *Történelmi Szemle* 39. (1997) 1. sz. 99–110.
- ÉRSZEGI Márk Aurél: *Il ristabilimento delle relazioni diplomatiche tra la Santa Sede e l'Ungheria 1918–1920* (Tesi di laurea), Manoscritto, Trieste 1998.
- ÉRSZEGI Márk Aurél: Károlyi Mihály és a Szentszék, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 11. (1999) 3–4. sz. 171–181.
- ÉRSZEGI Márk Aurél: „Egy kitörölhetetlen nap.” (A független Magyarország diplomáciai kapcsolatfelvétele a Szentszékkel, 1918–1920), in: *Távlatok* 47. (2000) 114–117.
- ÉRSZEGI Márk Aurél: Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatfelvétele 1920-ban, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*, Szerk. FEJÉRDY András (METEM Könyvek 84.), Budapest–Róma 2015. 75–83.
- GERGELY Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945.* Budapest 1997.
- GULYÁS László: *A Horthy-korszak külpolitikája 3. A Károlyi- és a Gömbös-kormány külpolitikája 1931–1936.* Máriabesnyő, 2015.
- HAMERLI Petra: Kísérlet Magyarország újrafelfegyverzésére: a szentgotthárdi fegyverbotrány. In: DÖBÖR András, ZEMAN Ferenc (szerk.): *Tanulmányok a magyar történelemből a kora új-kortól a legújabb korig: Válogatás a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történelemtudományi Doktori Iskola által 2014. április 25-én, Szegeden szervezett tudományos konferencia előadásaiból.* Szeged 2014. 85–94.
- HAMERLI Petra: *Magyar–olasz kapcsolatok a padovai fegyverszünetről a Tanácsköztársaság végéig.* In: Zachar Péter (szerk.): *Diplomácia, emancipáció és egyházpolitika.* Budapest 2014. 154–214.
- HORNYÁK Árpád: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok: 1918–1927.* Újvidék 2004.
- ICKX, Johan: A Szentszék külügyi történeti levéltára, különös tekintettel Magyarországra. *Levéltári Szemle* 65 (2015), 2. sz. 5–25.
- ICKX, Johan: A Pápai Államtitkárság Második Szekciójának Történeti Levéltárában őrzött dokumentumok jelentősége a magyar egyháztörténetírás számára, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*, Szerk. FEJÉRDY András, Budapest–Róma 2015. 45–59.
- ICKX, Johan: Rilevanza dei documenti custoditi nell'Archivio Storico della Sezione per i Rapporti con gli Stati della Segreteria di Stato per la storiografia ecclesiastica ungherese, in: *Rapporti diplomatici tra la Santa Sede e l'Ungheria (1920-2015)*, a cura di András FEJÉRDY (Atti e documenti, vol. 45 del Pontificio Comitato di Scienze Storiche), Roma 2015. pp. 51–70.
- KATUS László: *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711–1914.* Pécs 2012.
- MESTER János: *A Collegium Germanicum Hungaricum és Vass József*, Budapest 1929.

- MRKONJIC, Tomislav: Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria (1920–1939). in: *Gli archivi della Santa Sede e il regno d’Ungheria (secc. 15–20)*. In memoriam di Lajos Pásztor. Szerk. Platania, Gaetano – Sanfilippo, Matteo – Tusor, Péter. Budapest–Roma, 2008. (Bibliotheca Historiae ecclesiasticae universitatis catholicae de Petro Pázmány nuncupatae. series i. Collectanea Vaticana Hungariae. classis i. Vol. 4.) 255–288. Követutasítás olaszul: 274–284.
Interneten: http://institutumfraknoi.hu/gli_archivi_della_santa_sede_e_il_regno_dungheria_secc_15_20_memoriam_di_lajos_pasztor
- MRKONJIC, Tomislav: *Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria*. („Archivio della Nunziatura Apostolica di Budapest”). aa. 1920–1939. Indice 1235. Kézirat 2007.
- M. SZE BENI Géza: Egy legenda nyomában. Schioppa nuncius és a „Giesswein-ügy”, in: *Magyar Szemle*, Új folyam XXV. 3–4. szám, 2016. április 38–47. (Fejezet a könyvből: uő, Giesswein Sándor keresztényszocializmusa [Magyar Szemle Könyvek]), Budapest 2016.
- ORMOS Mária: *Padovától Trianonig, 1918–1920*. Budapest 1983.
- ORMOS Mária: „Soha, amíg élek!” *Az utolsó koronás Habsburg puccskísérletei 1921-ben*. Budapest, Pannónia 1990.
- Plíručka o navázání diplomatických styků a diplomatické zastoupení Československa v cizině a cizích zemí v Československu 1918–1985*, AFMZV (A csehszlovák külügyminisztérium levéltára), Prága 1987.
- PÜSKI Levente: *A Horthy-rendszer (1919–1945)*. Budapest 2006.
- ROMSICS Ignác: *Ellenforradalom és konszolidáció*. Budapest 1982.
- SALAMON Konrád: *Nemzeti önpusztítás, 1918–1920: forradalom- proletárdiktatúra- ellenforradalom*. Budapest 2001.
- SOMORJAI Ádám OSB: Kétszáz éves a Vatikáni Államtitkárság történeti – „külügyminisztériumi” – levéltára. Módszertani szempontok a magyar vonatkozású források kutatásához, in: *Levéltári Közlemények* 87 (2016) 219–248.
- SOMORJAI Ádám OSB: Lendületben a vatikáni kutatások. *Recenzió*: TUSOR Péter–TÓTH Krisztina: *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939)* (Collectanea Vaticana Hungariae vol. 14), Budapest–Róma 2016. 359 lap, in: *Levéltári Közlemények* 87 (2016) 350–355.
- SOMORJAI Ádám OSB: Magyar vonatkozású kutatások a Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltárában, in: *Levéltári Szemle* 66. évf. 2016. 3. sz. 45–47.
- TENGELY Adrienn: *A magyar egyházak a forradalmak korában*. Eger 2011.
- TÓTH Krisztina: Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai, 1920–2015*. Szerk. FEJÉRDY András, Budapest–Róma 2015. 85–105.
- TÓTH Krisztina: Instructions for Nuncio Lorenzo Schioppa at the beginning of his mission, in: *Rapporti diplomatici tra la Santa Sede e l’Ungheria (1920–2015)*, a cura di András FEJÉRDY (Atti e documenti, vol. 45 del Pontificio Comitato di Scienze Storiche), Roma 2015. pp. 106–138.
- TÓTH Tamás: A Collegium Germanicum et Hungaricum levéltára, in: *Magyarország és a Római Szentszék (Források és távlatok). Tanulmányok Erdő Péter bíboros tiszteletére*, szerk. TUSOR Péter, Budapest–Róma 2012. (Collectanea Vaticana Hungariae, classis I, vol. 8.)
- TÓTH Tamás: A Szentszék és az I. világháborút követő politikai változások Magyarországon, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai, 1920–2015*. Szerk. FEJÉRDY András (METEM Könyvek 84.), Budapest–Róma 2015. 61–74.
- TUSOR Péter–TÓTH Krisztina: *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939)* (Collectanea Vaticana Hungariae vol. 14), Budapest–Róma 2016. 359 lap.
- ZEIDLER Miklós: *A reviziós gondolat*, Pozsony, 2009.
- ZINNER Tibor: *Az ébredők fénykora 1919–1923*, Budapest 1989. Akadémiai Kiadó (Értekezések a történeti tudományok köréből, 110.)

RAPPORTI IN LINGUE ORIGINALI

NOTA: Con la Lettera apostolica “motu proprio” di Papa Francesco del 22 ottobre 2019 veniva mutata l’antica denominazione dell’ “Archivio Segreto Vaticano” in “Archivio Apostolico Vaticano”, per cui la sigla ASV è da intendersi AAV anche per quanto concerne la presente opera.

Dall’Urbe, li 28 ottobre 2019

Adam Somorjai, OSB

1920

1

NOTIZIE POLITICHE¹

Rapporto N. 10 del Nunzio Apostolico Mons. Lorenzo Schioppa al Cardinale

Segretario di Stato Pietro Gasparri

Budapest, 5 ottobre 1920

N. Prot. Segreteria di Stato 12423

Copia originale, dattiloscritta, firmata²

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 27r-29v³

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.1, foll. 3rv-4rv

Acc[usato] ric[evimento]⁴ col N. 13134 del 6 Nov. 1920

A Sua Eminenza Reverendissima

Il Sig. Card. Pietro Gasparri

Segretario di Stato

di Sua Santità⁵

N. 10.

Budapest, 5. Ottobre 1920.⁶

Eminenza Reverendissima,⁷

Questa mattina mi sono recato presso Sua Eccellenza il Signor Ministro degli esteri per fare la mia visita di dovere, consegnargli i vari documenti relativi alla mia missione,

1 Come titolo del Rapporto ripetiamo l'oggetto segnalato dal Nunzio. Così non ripetiamo all'inizio del Rapporto.

2 Tutti i documenti custoditi nell'Archivio Storico della Segreteria di Stato sono originali e firmati, alcuni sono manoscritti.

3 Il Rapporto segue le istruzioni al Nunzio sui fogli ibidem, 3r-24v. Il testo, basato sull'originale, custodito nel Fondo Archivio Nunziatura in Ungheria, dell'Archivio Segreto Vaticano fu pubblicato in: Tomislav MRKONJIĆ, Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria (1920-1939) in: *Gli archivi della Santa Sede e il Regno d'Ungheria (secc. 15-20)*. In memoriam di Lajos Pásztor. A cura di Gaetano PLATANIA-Matteo SANFILIPPO-Péter TUSOR. (Bibliotheca Historiae ecclesiasticae universitatis catholicae de Petro Pázmány nuncupatae. series I. Collectanea Vaticana Hungariae. classis I. Vol. 4.), Budapest-Roma, 2008. pp. 274-284. Cfr. Krisztina TÓTH, Instructions for Nuncio Lorenzo Schioppa at the Beginning of His Mission, in: *Rapporti diplomatici tra la Santa Sede e l'Ungheria* (Pontificio Comitato di Scienze Storiche, Atti e documenti 45), a cura di András FEJÉRDY, Città del Vaticano 2016. pp. 106-138. Vedi ancora: Mara DISSEGNA, L'apertura delle nunziature in Ungheria e Romania, in: *Diplomazia senza eserciti. Le relazioni internazionali della chiesa di Pio XI*, a cura di Emma FATTORINI, Roma 2013. pp. 155-177.

4 Riportiamo se si trova sul documento. L'accusa ricevimento si trova in minuta manoscritta nell'Archivio Storico della Sezione per i Rapporti con gli Stati, nel fondo Affari Ecclesiastici Straordinari ed in originale nel Fondo Nunziatura di Ungheria dell'Archivio Segreto Vaticano.

5 Quasi tutti i Rapporti sono indirizzati dal Cardinale Segretario di Stato, Pietro Gasparri. Pubblichiamo solo qui, perché prima volta.

6 Numero Protocollo della Nunziatura e data si trovano sempre in calce a destra, perciò ometteremo nel seguito.

7 I Rapporti indirizzati ai Cardinali s'iniziano sempre in tal modo, perciò ometteremo nel seguito.

e chiedergli di ottenermi un'udienza da Sua Altezza il Governatore, per la presentazione delle credenziali.

L'attuale Ministro degli Esteri d'Ungheria, il Signor Conte Emerico Csáky, che fu Ministro dell'antica Monarchia Danubiana e che, di tendenze ultraliberali, fece emanare il decreto che va sotto il suo nome, relativo all'iscrizione dei neonati alle varie confessioni, decreto che prelude la via alla legge sul matrimonio civile. Sua madre era protestante.

Il presente Ministro ha una tinta politica leggermente liberale, forse anche per la tradizione familiare. Tuttavia, come mi è stato as- [f. 27v] sicurato da fonte degna di fede, è un buon cattolico e sarebbe incapace di fare qualche cosa contro i cattolici.

Egli mi ha accolto con la più grande amabilità e deferenza ed ha avuto parole di profonda venerazione per il Santo Padre, di ammirazione per Vostra Eminenza Reverendissima, di immensa riconoscenza per quanto Sua Santità ha fatto per l'Ungheria, fino alla creazione della Nunziatura Apostolica, ed ha inoltre espressa la speranza che le gravi questioni che si dovranno studiare e risolvere per ciò che riguarda la chiesa cattolica in Ungheria si potranno trattare con la più grande armonia fra i due Poteri.

Mi ha infine parlato con sincera soddisfazione della straordinaria dimostrazione di riverenza e di entusiasmo fatto al mio ingresso in Budapest, di cui ho riferito a Vostra Eminenza Reverendissima nel mio rispettoso rapporto del 4 corr. N. 9.,⁸ aggiungendomi che il Governo è stato ben lieto che tale avvenimento si sia svolto in una forma così solenne e cordiale, con la completa armonia di tutti i partiti e senza il benché minimo incidente.

Nel pomeriggio il medesimo Signor Ministro è venuto a restituirmi la visita, mostrandosi ugualmente affabile e premuroso. Caduto il discorso sulla situazione politica dell'Ungheria egli mi ha dato importanti informazioni circa le relazioni internazionali del suo paese.

Il Ministro mi ha detto che fra pochissimo tempo la pace con le nazioni exbelligeranti sarà ratificata. Non è possibile fare diversamente ha soggiunto, e si spera invece che dopo la ratifica, quando si saranno riprese le relazioni normali con gli altri Governi, sarà meno dif- [f. 28r] ficile lavorare per la ricostruzione del paese. È particolarmente la Francia che spinge affinché avvenga al più presto possibile tale ratifica. La Francia (questo mi è stato detto da altra persona bene informata) teme che l'Ungheria possa orientarsi verso la Germania, e l'attuale Ministro degli Esteri è ritenuto dai Francesi come troppo germanofilo.

Il Conte Csáky mi ha soggiunto che la Francia in questo momento aiuta non poco l'Ungheria, specialmente sul campo economico, cercando di piazzare nel paese i suoi capitali e facendo di tutto per sollevare la Nazione dalla miseria in cui versa; l'Ungheria non ha cercato (ha continuato il Ministro) l'appoggio della Francia, né per sé lo preferirebbe: ma nelle attuali circostanze essa è costretta a prender aiuto dovunque lo trova. L'Inghilterra e l'Italia erano bensì intenzionate di aiutare l'Ungheria, ma trovavano sempre una costante e forte opposizione nella Francia. Anche per questo è stato necessario l'appoggio della Francia, per infrangere cioè tale opposizione. Inoltre l'Italia e l'Inghilterra hanno sempre fatte delle grandi promesse all'Ungheria, ma sventuratamente esse non si sono mai realizzate. Il Ministro crede che ciò sia avvenuto, per ciò che riguarda l'Inghilterra, pel fatto, che ivi il bolscevismo è abbastanza forte, secondo lui, per potere imporre al Governo di non aiutare un paese, che, come l'Ungheria, ha così energicamente combattuto il

8 "Corr." abbreviazione per "corrente". Non pubblicato in questo volume.

bolcevismo. L'Italia, ha detto inoltre il Ministro, ha interessi così convergenti con quelli dell'Ungheria che finirà di mettersi amichevolmente d'accordo col nostro Paese.

Le nostre speranze si fondano in ciò (ha concluso il Conte Csáky) che, ratificata la pace, le promesse fatte da Millerand nella nota let- [f. 28v] tera, si possa[no] realizzare e noi potremo ricorrere alla Lega delle Nazioni, per chiedere la riparazione delle ingiustizie che ci sono state fatte: sebbene non possiamo ignorare che nella Lega, se uno dei Paesi nemici, la Serbia, la Jugoslavia, la Cecoslovachia non avrà voto, perché in causa, lo avranno gli altri due circa le nostre cose e così noi avremo già due voti certamente contrari. Ma il popolo ungherese non dispera: ha finito di dire il Ministro, congedandosi cortesemente da me.

Ieri stesso sono anche venuti a rendermi visita il Commissario Francese e quello Inglese. Fino a che la pace non sarà ratificata i rappresentanti delle Potenze exnemiche non avranno carattere diplomatico e si trovano a Budapest col titolo e le Funzioni di Alti Commissari. Il Commissario di Francia, avendo portata la conversazione sul campo politico, mi ha detto che non potrebbe determinare fino a che punto le speranze ungheresi per una revisione del trattato del Trianon abbiano fondamento, ma che egli deve confessare che questo trattato è ben duro per l'Ungheria ed è stato duramente applicato. È interesse precipuo della Francia (ha soggiunto il Signor Fouchet), che l'Ungheria riprenda al più presto le relazioni normali coi paesi suoi vicini, senza di che questa Nazione non potrà trovare il suo pacifico equilibrio e minaccerà sempre la pace dell'Europa.

Il Commissario Inglese mi ha insinuato che la mia missione dovrebbe, fra le altre cose, svolgersi nel senso di calmare gli animi e di persuadere ad evitare una guerra: giacché, secondo lui, l'idea di una guerra è abbastanza caldeggiata in Ungheria. Non ha mancato del resto di aggiungere che, dopo tutto, gli Ungheresi avrebbero ragione di fare una guerra, perché sono stati troppo duramente trattati.

Per dovere di esattezza debbo finalmente riferire che anche il Commissario Italiano mi ha reso omaggio. Il Signor Principe Caracciolo di Castagne- [f. 29r] to⁹ mi ha diretta una cortesissima lettera nella quale mi chiedeva una udienza per presentarmi i suoi ossequi e quelli del suo personale, udienza che ho concessa e che si è svolta con la massima cortesia da parte del Signor Principe nonché del Conte Persico e Marchese Lanza di Trabia, suoi segretari, che l'accompagnavano.

Chinato umilmente al bacio della Sacra Propora e con sensi di profondissima venerazione mi pregio confermarmi

di Vostra Eminenza Reverendissima

Umil.mo obbl.mo dev.mo servo10

+Lorenzo Schioppa [m. p.]
Arcivescovo di Giustinianopoli
Nunzio Apostolico

9 Gaetano Caracciolo, Principe di Castagneto, Napoli, 16 gennaio 1879 – Budapest, 15 dicembre 1923.

10 “Umilissimo obbligatissimo devotissimo servo”. Tale chiusura di cortesia si ripete alla fine di ogni rapporto e differisce solo in sinonimi, così omettiamo nel seguito.

2

LA SITUAZIONE POLITICA IN UNGHERIA. I PARTITI POLITICI

Rapporto N. 47. del Nunzio Lorenzo Schioppa
al Cardinale Segretario di Stato Pietro Gasparri
Budapest, 24 ottobre 1920¹¹

N. Prot. Segreteria di Stato 13164

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria pos. 1466-1467, fasc. 594 foll. 34r-37v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.3, foll. 168rv-172rv¹²

NUNZIATURA APOSTOLICA

UNGHERIA¹³

Dopo varie settimane di lavoro diretto a procurarmi informazioni, pareri e notizie, e di studio e riflessioni mie personali, credo di essere abbastanza in grado di riferire a Vostra Eminenza Reverendissima circa la situazione attuale di questo regno di Ungheria.

Comincio dalla situazione politica e particolarmente dei vari partiti, intorno ai quali s'impertina tutta la vita pubblica di questo paese.

È necessario prima uno sguardo generale.

Alla superficie qui non si vede che ordine e tranquillità, ma nel fondo non vi è che confusione ed incertezza. Si sente minacciosa l'instabilità della situazione attuale. Mancano gli uomini, manca un programma, manca l'energia. Si fanno dei discorsi eloquenti e forti, ma i fatti non corrispondono. Si potrebbe ben dire che qui si lavora per la platea. Vistose messe in scena, ma ben poco o niente di serio. Così si producono grandi dispersioni di forze, se pure forze si possono chiamare quelle che actual- [f. 34v] mente dirigono la cosa pubblica. Uomini nuovi, giovani, inesperti, senza preparazione. In una parola: assoluta mancanza di autorità e per conseguenza dell'*'ubi consistam*.

In una sola cosa convengono tutti: nel condannare la ingiustizia subita dal Trattato del Trianon e nel concludere che così non si può tirare innanzi. E qui da capo a dividersi fra loro. Un piccolo ma vivace numero carezza velleità belliche: altri si illudono sulla possibilità di una revisione del detto Trattato, che essi considerano come non definitivo, appoggiandosi alla lettera ben nota di Millerand: altri si rassegnano ad aspettare non si sa che cosa: pochi sono persuasi che oramai la sorte è decisa. Aggiungasi la questione assai difficile e delicata sulla persona che dovrà cingere la corona di Santo Stefano: questione per cui gli animi sono anche più agitati e divisi, e di cui riferirò più tardi a Vostra Eminenza.

11 Accusa ricevimento del Rapporto in data 28 novembre 1920, N. B-13164 (Segreteria di Stato), ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.1, ff. 11rv (originale).

12 Negli Allegati del Rapporto vedi i seguenti documenti: *Wie ist Graf Julius Andrássy Führer der Kristlich-sozialen Partei geworden?* ff. 174rv-179r; *Die Regierungskrise* ff. 180r-189r; *Somma dei deputati*: ff. 190rv-191rv; *La situation politique 192rv-193r*; *Skizze über die ungarischen politischen Verhaeltnisse 194r-197r*; *Le traité de paix proposé à la Hongrie* ff. 198r-206r.

13 Da questo Rapporto in poi su carta intestata. Di seguito omettiamo l'intestazione.

Questo stato di confusione è arrivato al punto che uomini, come il Conte Apponyi, i quali avevano deciso di ritirarsi dalla politica, volendo lasciare il posto ad elementi nuovi, credono loro dovere ripresentarsi sulla scena della vita pubblica per salvare il paese minacciato dalla mancanza di autorità e dalla confusione politica.

Dopo questo sguardo generale, mentre in un altro rapporto riferirò a Vostra Eminenza sugli uomini che si trovano attualmente al potere, in questo mi tratterò particolarmente sulla situazione dei partiti politici dalla quale scaturisce naturalmente la situazione governativa.

La grandissima maggioranza del parlamento ungherese è l'esponente del [f. 35r] programma cristiano e di quello agrario. Di socialismo non si parla. Dopo la caduta del Comunismo l'Ungheria dichiarò guerra al socialismo che lo aveva preparato.

Fin dal 1896 esisteva nel parlamento ungherese un *partito cristiano* (il partito popolare) che non era numeroso ma forte. Questo partito è riuscito ora ad avere una rilevante potenza.

Ugualmente ha guadagnato un notevole influsso il *partito agrario*. Il popolo ungherese è prevalentemente un popolo agrario. Sotto la tirannia comunistica gli agrari soffrirono moltissimo ed ora, abbattuto il nemico, è venuto fuori, come per reazione, un grande partito agrario.

Oltre di questi due partiti vi è un *partito democratico* che nella Capitale ha ottenuto quattro mandati. Infine vi sono alcuni altri uomini politici che siedono in parlamento con *programma indipendente* dai partiti parlamentari.

Tale il numero dei partiti. Ecco poi *il loro programma*.

Il partito cristiano, come ho detto, è una emanazione dell'antico partito popolare. I membri di questo si trovano tutti nel nuovo partito e vi fanno la medesima antica politica. Il vecchio partito popolare, come a Vostra Eminenza è ben noto, non era confessionale. Nel suo programma pertanto era inserita la protezione del cristianesimo e della Chiesa cattolica come dovere essenziale. Sebbene però non fosse stato confessionale, la maggioranza del partito era composta di cattolici e fra i suoi dirigenti si trovavano molti preti. Perciò era chiamato partito clericale. Dicono che, se il partito popolare avesse ora conservato il vecchio nome e programma, avrebbe avuto poca speranza di successo. I capi dunque del [f. 35v] vecchio partito cambiarono il nome, modificarono il programma e scesero in lotta. Certamente dopo la caduta del Comunismo, sotto circostanze estremamente difficili, chiunque avesse preso le redini del governo doveva esporsi a perdere buona parte del suo prestigio. Ciononostante il partito cristiano cercò di guadagnare il credito e l'influenza. Per quanto però esso si sforzasse di raggiungere la maggioranza, non potette pienamente riuscirvi. Trovò nel partito agrario una potente concorrenza. Più del 40% della popolazione delle campagne non è cattolica e inoltre nelle campagne dominano ancora correnti comuniste. Perciò tutti gli elementi che nel partito cristiano vedevano un partito clericale o un surrogato di esso, in gran numero si ascissero al partito agrario.

Il partito cristiano si compone di elementi conservativi, ma non mancano parecchi democratici e cristiani sociali. Esso si sforza di guadagnare il maggior numero di aderenti nelle città e nei villaggi e fa della democrazia secondo le direttive di Leone XIII.

Il partito agrario fa proseliti principalmente fra il popolo delle campagne: nel programma prevalgono gli interessi degli agricoltori e si sforza di raggiungere il punto culminante della sua azione con la riforma agraria, di cui riferirò a Vostra Eminenza in separato rapporto, come quella che tocca da vicino anche i beni della Chiesa.

Il partito democratico raccoglie gli antichi elementi liberali e radicali e la sua forza principale sono i giudei.

Ultimamente si distaccò dal partito cristiano un *gruppo* che prese il nome dal suo capo *Stefano Friedrich*, uomo giovane ed attivissimo, il quale dopo la caduta del comunismo fu Ministro Presidente. Questo partito si compone principalmente di antisemiti. Tuttavia tale antisemitismo è di dub- [f. 36r] bia marca, giacché lo stesso capo di questo gruppo, il Friedrich, è noto come attivo membro di una loggia massonica locale.

Relativamente alle confessioni religiose il Parlamento, che si compone di 205 membri, risulta di 110 cattolici, 75 protestanti (Calvinisti e Luterani), 4 ebrei e 16 senza certa religione, giacché nell'almanacco del Parlamento non è notata la confessione.

Oltre ai menzionati partiti vi sono quelli *extraparlamentari* che hanno pure il loro valore, quantunque non siano rappresentanti del Parlamento. Fra questi il più forte è il *socialista*. Questo partito conta almeno centomila membri nella capitale e poco meno nella campagna. Oggi se esso non ha rappresentanti in parlamento, si deve ascrivere al comunismo che lo ha completamente screditato. Tuttavia l'agitazione di questo partito è molto grande ed intensa. Certamente esso in un avvenire non remoto eserciterà un'importante influenza in Ungheria. È inutile aggiungere che ha un programma perfettamente materialistico e anticristiano, e che è composto quasi esclusivamente di giudei.

Anche *il liberalismo* attualmente non è per sé rappresentato in parlamento. Molti temono però che il silenzio in cui è oggi chiuso il liberalismo ungherese, che per lo passato esercitò tanta influenza in questo paese, non potrà essere di lunga durata. Bisogna essere preparati a questa eventualità.

Esposto così il numero dei partiti parlamentari ed extraparlamentari i quali si dividono e suddividono in molteplici frazioni, ed il loro programma, passo a dire del *loro reale contenuto*.

Semberebbe che il partito cristiano dovrebbe rappresentare la forza maggiore e migliore nell'attuale parlamento ungherese: tuttavia bisogna [f. 36v] purtroppo fare delle riserve circa il valore effettivo di tale partito. Molti elessero il deputato cristiano perché era di moda, altri per reazione al comunismo, altri perché cercavano uomini nuovi, altri infine perché il governo appoggiava questi uomini. Ed in verità una gran parte di questi deputati appena appena conservano nel cuore il carattere cristiano, un'altra parte rappresenta nel partito l'attualità, un'altra l'odio antisemitico.

Ed è in vero questo odio antisemitico che qui serve come di bandiera per coprire le merci avariate di questa fungaia di partiti, di gruppi e di frazioni. Non si sente parlare in questi circoli politici che del CORSO CRISTIANO, ma esso non è che una frase senza contenuto, almeno in politica. Vi è in tutti l'intima persuasione della necessità di riformare e restaurare la vita politica, amministrativa, commerciale – in senso cristiano: ma la parola *cristiano* nel loro pensiero è semplicemente sinonimo di *magiara* in antitesi colla razza giudaica, che pur essi stessi, questi cristiani o magiari, hanno fatto pullulare in seno al paese con la loro infingardaggine, col loro liberalismo, con la loro incapacità, e nelle mani della quale sono state e rimangono tuttora le chiavi del commercio, dell'industria, delle ricchezze magiare. Se tale è il partito cristiano si può ben immaginare che cosa siano gli altri partiti, nati tutti in un momento di feroce reazione contro il comunismo e composti in gran parte da uomini che hanno improvvisata la loro carriera politica, di arrivisti, schieratisi sotto la bandiera che meglio vantaggiava i loro interessi personali, professando tutti la fede antisemitica che rappresentava la corrente di moda del giorno. Ora riappari-

sce nell'orizzonte politico l'Apponyi. Si dice che egli, cattolico praticante, intelligenza col- [f. 36v] tissima, ma carettere debole e remissivo, sempre infelice nella sua carriera politica, faccia ora il giuoco degli ebrei. Ed infatti l'esultanza con cui il giudaico giornale "Pester Lloyd" saluta la notizia della di lui apparizione nella vita politica lo farebbe supporre, mentre invece personalità serie e competenti guardano con preoccupazione la eventualità del suo arrivo al potere, che prevedono come una sventura pel paese.

Certamente questo stato politico così incerto e confuso, che ho descritto a Vostra Eminenza, dipende dallo stato di animo creato qui dal Trattato del Trianon. Questo trattato strappa all'Ungheria due terzi della sua popolazione e del suo territorio: quello che rimane ha frontiere aperte a qualunque invasione nemica, senza difesa naturale; le toglie tutte le sue foreste, i suoi pascoli, le sue miniere, il suo sale, il suo oglio, i suoi gas bituminosi, le sue forze motrici idrauliche; esso spezza l'unità naturale del sistema delle sue riviere al punto da rendere impossibile un regime razionale delle sue acque correnti; esso riduce il suo sistema economico alla sola agricoltura, nello stesso tempo priva questa agricoltura di tutti i mezzi di sviluppo, separandola dalle materie prime ad esse necessarie ed abbandonandola al capriccio di acque non regolarizzate. E potrei continuare un pezzo ad enumerare gli enormi danni e le ingiustizie confessate a me anche da questi Rappresentanti dell'Intesa, tranne forse della Inghilterra che si mostra durissima con l'Ungheria. Sono queste ingiustizie che hanno prodotto lo stato di incertezza e di confusione di cui ho parlato a Vostra Eminenza. Ma se esse spiegano e vorrei dire giustificano il momento politico attuale esso purtroppo esiste, e a mio umile modo di vedere, verrà peggiorando, quando si arriverà sul serio alla ratifica del Trattato di [f. 37r] pace ed alla discussione della questione del RE.

Chinato ecc.¹⁴

3

LA SITUAZIONE POLITICA IN UNGHERIA. IL GOVERNO

Rapporto N. 57. del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 28 ottobre 1920¹⁵

N. Prot. Segreteria di Stato 13117

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 38r-39v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.3, foll. 208rv-211r

*Acc. ric.*¹⁶ col N. 13164 del 28 Nov. 1920

La situazione parlamentare in Ungheria, quale ho avuto l'onore di esporre a Vostra Eminenza Reverendissima col mio rispettoso rapporto N. 47. in data del 24 corrente,¹⁷ e

14 Tale abbreviazione è consueta nella prassi curiale, e si ripete anche in ogni minuta dei Rapporti nel fondo della Nunziatura.

15 Accusa ricevimento del Rapporto in data 28 novembre 1920, N. B-13164 (Segreteria di Stato), ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.1, ff. 11rv (originale).

16 Accusa ricevimento. Nota manoscritta dell'Ufficio nella S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinarii.

17 Vedi sopra, pagg. 212ss.

le elezioni del 25 gennaio di quest'anno, che la crearono, non potevano portare che ad un Ministero di coalizione. Nessuno dei due partiti principali – il cristiano nazionale e l'agrario – aveva ottenuta una maggioranza assoluta. La coalizione nel governo s'imponeva. Tuttavia un Gabinetto di coalizione presentava grandissime difficoltà, giacché tutti e due i partiti nei loro principi programmatici generali sono cristiani ed era a temere come probabile una concorrenza e rivalità fra loro. Si pensò quindi ad una fusione. Essa però non riuscì completa. Formalmente vi è un solo partito di governo, ma le moltissime frazioni in cui si divide – come accennai nel citato rapporto – hanno già dimostrato con argomenti non dubbi che questo grande partito governativo composto di cristiani ed agrari non potrà durare lungo tempo senza schrepi e si scioglierà da sé stesso.

[f. 38v] A CAPO DEL GOVERNO vi è il CONTE PAOLO TELEKI. È giovane intelligente e distinto, apprezzatissimo geografo, piuttosto studioso che politico, ma travagliato da ambizioni politiche. Temperamento calmo ed apatico, con tendenze conservatrici aristocratiche, si tiene neutrale fra i due partiti. Di religione cattolico, sebbene la maggior parte della sua famiglia sia protestante. Personalmente non appartiene ad alcun partito, ma gode la fiducia del Governatore e della maggior parte del Parlamento. Di rado prende delle iniziative in Parlamento e piuttosto si diletta in questioni di politica estera.

Del CONTE CSÁKY MINISTRO DEGLI ESTERI ho accennato nel mio rispettoso rapporto N. 10 del 5 corrente.¹⁸

AL MINISTERO DEL COMMERCIO presiede il Sig. GIULIO RUBINEK. Mi fermo a parlare di lui, perché egli è capo del partito agrario. Le questioni agrarie sono a lui notissime. Non è un parlatore, ma è capacissimo di formare un partito forte e dirigerlo. Non manca di ambizione. Molti lo detestano per le sue maniere che dicono un po' forti ed anche perché mal sopportano la sua Vittoria politica. Prima era l'amico dell'Associazione dei latifondisti, oggi è completamente con gli agrari. È lui che ha presentato il progetto di legge per la riforma agraria ed è la sola questione agraria che lo preoccupa ed occupa intieramente. Vorrebbe a tutti i costi formarsi una maggioranza in Parlamento, ma il Governatore lo vedrebbe mal volentieri a capo del Governo. Contrario alla Casa di Absburgo,¹⁹ si adatterebbe però a qualunque soluzione dell'implicato problema circa il futuro Re d'Ungheria. Cattolico, ma non brilla pel suo zelo religioso.

Siccome i piccoli proprietari di terre rappresenta- [f. 39r] no attualmente una rilevante parte nella vita politica ungherese, non credo inutile trattenermi intorno a Stefano Szabó di Nagyatád Ministro dell'Agricoltura e capo di essi. Uomo distinto, riflessivo, soprattutto chiaroveggente, attraverso non poche lotte, è arrivato ad essere Ministro. Non è geniale, ma possiede uno sguardo sicuro e raccoglie fiducia intorno a sé. A qualunque costo desidera farsi un nome e passare alla storia nella questione dei piccoli proprietari di terra e, come il Rubinek, è impegnatissimo per la Riforma agraria, che egli caldeggiava in una forma più radicale. Per farlo recedere da questo suo radicalismo lo nominarono Ministro. Si contentò ed ora è fautore del progetto Rubinek. È calvinista ed i piccoli proprietari di terra calvinisti gli sono devotissimi quanto gli ebrei dei piccoli villaggi.

IL MINISTRO DEI CULTI è il Dr STEFANO HALLER del partito cristiano. Oratore distinto ed uomo attivissimo, fu per lungo tempo segretario-capo dell'Associazione po-

¹⁸ Vedi sopra, pagg. 209ss.

¹⁹ Nei Rapporti del Nunzio troviamo sempre la dicitura: "Absburgo". La prassi odierna è: "Asburgo". Come anche in altri casi, pubblicando delle fonti, manteniamo l'ortografia dell'epoca.

polare cattolica. È un democratico cristiano, ambiziosissimo. Fu chierico e studiò anche Teologia. Ha una cultura superficiale ma poca seria dottrina, nondimeno esercita grande influenza nelle masse con la sua eloquenza. Ascolta regolarmente la SS. Messa, ma non si può dire zelante cattolico, sebbene desideri sinceramente il trionfo dei principi cristiani. Sapiente organizzatore, il suo carattere gli ha acquistato il rispetto generale. Vorrebbe molto volentieri diventare Capo del Governo, ma non è riuscito finora a formarsi una maggioranza nel suo partito. Veramente però il partito cristiano non ha nessun capo riconosciuto. La sua direzione è divisa fra parecchi piccoli condottieri.

[f. 39v] Vale la pena infine – mi pare – di parlare anche del MINISTRO DELL’ALIMENTAZIONE che è un SACERDOTE e CAMERIERE d’onore di Sua Santità e si chiama GIUSEPPE VASS. Fu alunno del Collegio Germanico, è un ecclesiastico ottimo e colto e Professore dell’Università. Al suo nome Vass, che significa ferro, risponde completamente il di lui carattere che è davvero ferreo, come la sua energia ed attività è instancabile. Parlatore apprezzatissimo ma senza talento politico, si è sempre occupato di questioni sociali. Disgraziatamente ha coscienza esagerata del suo valore, si sente qualche cosa, ed è guastato da una grande ambizione.

Con tale Ministero, composto di elementi eterogenei – e lo sono anche gli altri Ministri tecnici – ciascuno dei quali è stato spinto al potere da ambizione personale e difende una causa propria, si può facilmente comprendere come la cosa pubblica manchi di equilibrio stabile, tanto più che dietro le quinte del Gabinetto lavorano forze nascoste ognuna per conto proprio e tutte intese a prolungare il più che si possa l’attuale precaria situazione di un regno senza Re e di un Parlamento con le sole funzioni di Assemblea Nazionale, situazione assai vantaggiosa pei propri interessi velati, e neppure sempre prudentemente, dalla lotta antisemita ad oltranza. Le juif: voilà l’ennemi: è il grido generale; ma forse quelli che più gridano sono i più veri e maggiori nemici.

Chinato ecc.

4

I RECENTI DISORDINI DI BUDAPEST

Rapporto N. 117 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 14 novembre 1920

N. Prot. Segreteria di Stato 13118

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 40r-42v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.1, foll. 5rv-8r

Acc. ric. col N. 13164 del 28 Nov. 1920

Gli avvenimenti deplorabili e tragici di questi ultimi giorni a Budapest, i quali hanno costato la vita e parecchi cittadini, confermano quanto ebbi l’onore di riferire a Vostra Eminenza Reverendissima coi miei rispettosi rapporti NN. 47 e 57,20 rispettivamente del 24 e 28 Ottobre p.p., sulla incerta e pericolosa situazione politica in Ungheria.

20 Vedi sopra, pagg. 212ss. e 215ss.

Debbo anzi aggiungere che la situazione da me allora descritta è peggiorata. Mentre infatti nel rapporto 47 scrivevo che alla superficie si vede qui ordine e tranquillità quando in fondo vi è incertezza e confusione; ora sono costretto a dire che anche alla superficie l'ordine è profondamente turbato e la tranquillità scossa. Il Governo fa di tutto per ridonare alla popolazione allarmata l'ordine e la tranquillità, e forse momentaneamente potrà in parte riuscirvi con la energica repressione già iniziata. Ma – come ho rilevato nel rapporto N. 57 – il Governo è senza autorità ed i partiti che si combat- [f. 40v] tono per questioni personali più che di principi snervano così quel poco di autorità che esso potrebbe avere delle sue stesse funzioni. Aggiungasi la crisi profonda terribile che in questi giorni attraversa il Paese per la forzata ratificazione del Trattato del Trianon, crisi che avrà conseguenze incalcolabili nella vita politica ed economica dell'Ungheria, e l'Eminenza Vostra comprenderà facilmente quali minacce, non esiterei a dire, mortali pesano su questo disgraziatissimo popolo.

Gli avvenimenti tragici che si sono avverati a Budapest in questi ultimi giorni sono l'esponente più chiaro di quanto dico. Li riassumo secondo informazioni assunte a buona fonte; sebbene non sia del tutto facile indagare sulla natura e sul vero carattere dei fatti deplorabilissimi.

Quando il Bolscevismo fu abbattuto qui, prima dai Rumeni e poi dall'armata nazionale, guidata dall'attuale Governatore Ammiraglio Horthy, accanto a questa armata si formarono non pochi distaccamenti di volontari, ciascuno dei quali prendeva il nome del suo condottiero. Chiunque riusciva a mettere insieme qualche centinaio di uomini armati per la difesa del paese contro il Bolscevismo, era salutato come un eroe, accolto con entusiasmo, e gli uomini dei singoli distaccamenti erano guardati con riconoscenza e lautamente trattati. Allorché poi [f. 41r] l'armata nazionale fu definitivamente formata e costituita, non si ebbe il coraggio di sciogliere questi numerosi distaccamenti, in cui si erano poi infiltrati elementi torbidi e soldati che il giorno innanzi appartenevano all'armata rossa con sentimenti schiettamente comunistici camuffati per la circostanza. Essi perciò rimasero più o meno intatti, accampati qua e là, ma senza scopo ben precisato e senza mezzi sufficienti. Allora parecchi, specialmente fra gli ufficiali, abituati durante la guerra a considerarsi come la forza difensiva della nazione, festeggiati dopo la rivoluzione come salvatori, parte incapaci e parte senza alcuna volontà al lavoro, privi di qualunque risorsa finanziaria, cominciarono ad abbandonarsi ad atti di vero brigantaggio, che ora tutti i giorni si vengono scoprendo nella loro ributtante gravità e nel loro numero sempre maggiore. Furti, intimidazioni, ricatti, attentati a mano armata – facilitati durante la notte della quasi totale oscurità in cui è sepolta Budapest per la mancanza di carbone – fino all'ultimo delitto di cui è stata vittima un innocente poliziotto accorso in difesa di cittadini minacciati nella vita. Questo delitto, avvenuto nella notte del 10 al 11 corrente, fu perpetrato da ufficiali e soldati di uno dei tanti suddetti distaccamenti, i quali da tempo abitavano nel centro della città all'Albergo Britannia e già avevano al loro conto come dopo si è scoperto una rispettabile serie di altri misfatti. La mancan- [f. 41v] za di autorità, di previdenza, di energia del Governo si è affermata anche in questa occasione, giacché ha dovuto correre del sangue sulla pubblica via prima l'iniziare un'opera di repressione e di punizione contro quei malviventi le cui gesta non potevano essere ignote al Governo medesimo.

Se questi ufficiali avevano anche uno scopo politico nelle loro gesta criminali non è chiaro. I giornali lo lasciano intravedere. Varie persone politiche con cui ho parlato in

proposito, non lo sanno o non lo vogliono dire apertamente il certo è che – come è stato provato – quei Signori dell’Albergo Britannia erano in relazione con una società politica di recente formazione che si chiama “Gli Ungheresi che si svegliano”, parecchi membri della quale siedono anche in Parlamento e che si proponeva un mucchio di cose fra le quali naturalmente la guerra agli ebrei, ma più certamente di abbattere l’attuale Governo. Contemporaneamente infatti agli ultimi avvenimenti, perpetrati da quelli dell’Albergo Britannia, i Soci della “Ungheresi che si svegliano” iscenarono una dimostrazione ed a mano armata penetrarono in un Club per installarvi alcune famiglie di fuggitivi dai territori occupati le quali in verità sono miseramente ricoverate a migliaia in carri ferroviari, stremate giorno per giorno dalla fame e dal freddo. Non devo notare che non era precisamente uno scopo umanitario [f. 42r] che spingeva gli “Ungheresi che si svegliano” a procurare un più conveniente alloggio agli infelici fuggitivi; ma quello di creare imbarazzi al Governo e disordini in città. Mentre infatti con la violenza installavano i disgraziati nel suddetto Club, vi rubavano oggetti preziosi, sigari ed altro ben di Dio: Una vera cuccagna!

Intanto dietro questo movimento così funesto molti vedono l’ombra del deputato Friederich [sic! – corregge: Friedrich, anche un paio di righe sotto – NdR], di cui accennai a Vostra Eminenza nel mio rapporto N. 47, capo di un piccolo ma turbolento gruppo di tenace opposizione all’attuale Governo, già Ministro Presidente e smaniosissimo di ridiventarlo, Massone ammantato di antisemitismo ad oltranza, come tutti i sullodati ufficiali e gli “Ungheresi che si svegliano”, accanito oppositore della ratifica della pace, prima propugnatore di un Regno dell’Arciduca Giuseppe, poi del Re Carlo ed ora non si capisce di chi, insomma una di quelle figure politiche assai pericolose, capaci di sacrificare una intera Nazione alla loro ambizione.

Il Governo fra gli altri atti di repressione ha sospeso anche la Società “Ungheresi che si svegliano” e tiene d’occhio il Friederich; ma, appena ratificata la pace dal Parlamento, il Ministro Presidente Conte Teleki ha annunziato che presenterà le sue dimissioni e quelle del gabinetto. [f. 42v] Quale sarà il futuro Governo dell’Ungheria: se esso avrà l’energia di proseguire l’opera di repressione cominciata all’ultim’ora dal Teleki; se vi riuscirà: sono le questioni che tengono in questo momento preoccupata la vita di questo miserando Paese.

Chinato ecc.

5

SOLUZIONE DELLA CRISI MINISTERIALE

Rapporto N. 122. del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 16 novembre 1920²¹

N. Prot. Segreteria di Stato 13119

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 43rv

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.3, foll. 212rv-213rv

Acc. ric. col N. 13164 del 28 Nov. 1920

Facendo seguito al mio rispettoso rapporto N. 117 in data del 14 corr.²² ho l'onore di riferire all'Eminenza Vostra Reverendissima che S. A. S.²³ il Governatore non ha accettato le dimissioni del Gabinetto Teleki e che perciò esso rimane in carica.

Nella seduta di ieri al Parlamento il Ministro Presidente Sig. *Conte* Teleki ha letto la seguente dichiarazione: “Durante la discussione del progetto di legge relativo alla ratifica del Trattato di pace, ho già dichiarato che il Governo riteneva doveroso presentare le sue dimissioni. Ieri, in conformità alla decisione dell'intero Governo, ho sottomesso al Sig. Governatore le dimissioni di tutto il Ministero e posto a sua disposizione i singoli portafogli. Ma il Sig. Governatore non ha accettato le nostre dimissioni, motivando il suo rifiuto con la ragione che egli, da una parte nel fatto della ratifica non vedeva una causa, perché il Governo si dimettesse, e dall'altra parte riteneva così importante l'opera del ripristinamento dell'ordine iniziato dal Governo, che una crisi sia pure di mezza ora sarebbe stato un grave danno. Perciò desiderava che noi proseguiamo e portiamo a termine quest'opera.”

Così la crisi momentaneamente è scongiurata e anche la fusione dei [f. 43v] due grandi partiti – l'agrario ed il cristiano-nazionale – che appoggiano il Governo, durerà per qualche tempo ancora.

Intanto, quasi che non bastino i partiti politici finora in vita, viene oggi annunziato dai giornali la prossima formazione di un nuovo partito “Il partito ungherese dell'ordine”. A capo di esso è l'attuale Ministro della Giustizia Carlo Grecksák. Fra i promotori del detto partito si trovano parecchi Generali dell'esercito andati in pensione.

Il partito dell'opposizione Friedrich registra intanto un successo che potrà forse tramutarsi in vittoria completa. Si è conosciuto oggi il risultato delle elezioni politiche del collegio di Abaujssin,²⁴ dove il candidato dei partiti governativi, lo stesso Ministro della difesa nazionale, ha riportato 1400 voti, mentre il candidato del Partito Friedrich ne ha avuti 1200, sicché dovrà procedersi al ballottaggio fra i due candidati.

Chinato ecc.

21 Accusa ricevimento del Rapporto in data 28 novembre 1920, N. B-13164 (Segreteria di Stato), ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.1, ff. 11rv (originale).

22 Vedi sopra, pagg. 217ss.

23 Cioè Sua Altezza Serenissima. Il suo titolo pieno fu: “Sua Altezza Serenissima il reggente del Regno dell'Ungheria”.

24 Cioè Abaujssina.

6

LA QUESTIONE MONARCHICA IN UNGHERIA

Rapporto N. 126 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 16 novembre 1920

N. Prot. Segreteria di Stato 14013

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 44r-46r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 61rv-64rv

Acc. ric. col N. 14067 del 19 dic. 1920

Come ho avuto l'onore di accennare a Vostra Eminenza Reverendissima nel mio rispettoso rapporto N. 47 del 24 ottobre p.p.,²⁵ la Questione monarchica è una delle più difficili che agitano la vita politica di questo Paese.

Che l'Ungheria debba esser un Regno nessuno lo mette in dubbio. Tutti i partiti, almeno in questo, sono d'accordo. Anzi è un fatto sorpassato che l'Ungheria sia un regno: ministeri, tribunali, uffici pubblici, il Governo stesso s'appella ufficialmente *Regio*.

La questione seria e difficile è quale debba essere la persona del Re. Qui gli animi si dividono, i partiti si combattono, la lotta politica diventa violenta.

I Protestanti affermano che il Paese deve avere la piena libertà della scelta. Secondo essi, la successione legale è cessata: il popolo ha il diritto di scegliersi quel Sovrano che vuole. Così negli ultimi giorni, il 14 ottobre, il deputato Stefan Kovács – già chierico cattolico, ma poi apostata – fece una mossa in parlamento per ottenere che il Parlamento avesse deciso in questo senso. “Più forte degli argomenti [f. 44v] giuridici, egli disse, è la volontà della Nazione. La Nazione ha il diritto di desiderare un Re che abbia nell'animo le medesime aspirazioni della Nazione. La Nazione ha il diritto di mettere sul trono un Sovrano che essa reputi degno. Io ritengo fermamente che noi abbiamo il diritto alla libera scelta del Re.”

Questa discussione al Parlamento fu turbolentissima e dette l'idea che cosa potrà ivi accadere quando verrà il giorno in cui la questione dovrà risolversi. Il Presidente del Consiglio Teleki poté calmare la bufera assicurando che certamente la Rappresentanza Nazionale sarebbe stata chiamata a decidere della cosa, ma che pertanto la questione era prematura; giacché i Deputati avevano a decidere di cose più urgenti: come la Riforma agraria, la ratifica della pace ecc.

È chiaro che i Protestanti combattono per l'accennata soluzione in odio alla Casa di Asburgo. Essi vorrebbero sul trono un protestante. Secondo loro, la eguaglianza di diritti delle varie confessioni dovrebbe estendersi fino all'abolizione della legge che stabilisce che il Re debba essere sempre cattolico. Pare che essi sostenevano la candidatura dell'attuale Governatore – che è calvinista – ma costui in un discorso tenuto a Stuhlweissenburg il 18 ottobre p.p. dichiarò apertamente che egli non aveva nessuna aspirazione al trono.

I cattolici invece dicono: abbiamo un Re coronato con la Santa Corona di S. Stefano. Fintanto che egli non abdica, non è possibile eleggere un altro Re. Fra i partiti politici, in

²⁵ Vedi sopra, pagg. 212ss.

generale, gli agrari sono per la libera scelta ed i cristiani nazionali per il legittimismo: ma non sono tutti d'accordo né nell'uno, né nell'altro partito. [f. 45r]

Gli uomini più in vista, come il Conte Apponyi, il Conte Andrásy, il Presidente della Camera Rakowsky [sic! – corregge: Rakovszki – NdR], sono anche essi legittimisti, ma non vorrebbero che il Re fosse anche Imperatore d'Austria. Pure l'Episcopato nella sua ultima conferenza del 27 ottobre p. p. dichiarò ad unanimità che sta per il Re legittimo, e ciò è stato partecipato anche al Re Carlo: ma il Clero specialmente giovane non è d'accordo coi Vescovi.

In generale però il Paese e le Provincie sono indifferenti, sebbene una forte propaganda si fa fra il popolo contro gli Absburgo.

Lo stesso Arciduca Giuseppe mi ha francamente dichiarato – aggiungendo di averlo fatto conoscere anche al Re Carlo – che egli sta per il Sovrano legittimo, ma se il Re Carlo abdicasse egli porrebbe la propria candidatura come pretendente. Un'altra candidatura è quella dell'Arciduca Albrecht, figlio dell'Arciduca Federico,²⁶ sostenuta in modo particolare da ufficiali dell'esercito.

Non avrei per ora riferito a Vostra Eminenza sull'importante questione, se non avessi appreso da fonte sicurissime una notizia che potrebbe decidere la questione in modo inaspettato. Il Re Carlo dunque ha fatto conoscere al Cardinale Primate, pregandolo di comunicarlo anche all'Arciduca Giuseppe ed al Governatore Horthy, che egli intende venire in Ungheria nella prossima primavera, succeda quel che succeda. Inoltre ha pregato il Cardinale Csernoch di preparargli il terreno lavorando a ciò insieme con tutto l'Episcopato, mentre il Vescovo Castrense dovrebbe assicurargli le simpatie dell'esercito. Re Carlo ha dichiarato, nel tempo stesso, che la Francia lo appoggia nel suo piano, che sarebbe non soltanto di ritornare in Ungheria, ma di ritenere tutti i titoli ed i diritti che gli competevano come Imperatore e Re. In fine ha fatto conoscere che giammai [f. 45v] permetterebbe una reggenza dell'Arciduca Giuseppe.

Se e come questo piano possa riuscire non è compito mio dire. La mia impressione è che, dato il carattere superficiale, volubile degli Ungheresi, data la stanchezza del popolo causata della guerra perduta, date le questioni di più vitale interesse, in modo particolare quella dell'alimentazione, che pesano come un incubo mortale su questo infelice Paese, se a Re Carlo un bel giorno riuscisse di presentarsi a Budapest, in generale, l'accoglierebbero indifferentemente come qualunque altro, sebbene non goda le simpatie universali. Soltanto i partiti politici si dilanerebbero a vicenda, ma infine si piegherebbero forse anche essi al fatto compiuto.

Quanto all'appoggio della Francia, naturalmente non posso conoscere le promesse che essa ha fatto al Re. Posso però ben dire che, qui almeno, cominciano a tramontare le molti illusioni che si facevano sull'atteggiamento della Francia in favore dell'Ungheria.

Il Generale Hamelin, Capo della Missione militare francese qui, ha detto a me confidenzialmente che egli riceve ordini da Parigi di tener duro contro gli Ungheresi. Del resto il solo fatto del violento "ultimato" presentato dall'Intesa, e quindi anche dalla Francia, al Governo ungherese di ratificare la pace il 1° Novembre e poi, per l'intervento dell'Italia specialmente, il 15 dello stesso mese, ultimato che non poteva rappresentare che un inutile atto di durezza, giacché a tutti era noto che il Governo ungherese avrebbe ratificato,

²⁶ Alberto Francesco (1897–1955), figlio di Federico d'Asburgo-Teschen, Arciduca d'Austria, Principe reale di Ungheria, ecc.

questo fatto – io dico – può essere un sintomo non troppo rassicurante delle vere e reali disposizioni della Francia verso l’Ungheria, le quali, secondo me, si restringeranno al solo sfruttamento economico. [f. 46r] Si aggiunga che, come il Vescovo castrense ha rivelato nella recente conferenza dell’Episcopato ungherese, a lui consterebbe che la piccola Intesa considererebbe come un “Casus belli” un ritorno di Re Carlo sul trono d’Ungheria. Questa notizia mi è stata confermata anche dal Capo della Missione italiana Generale Mombelli. Ora non si capisce come la Francia, opponendosi alle vedute della piccola Intesa, potrebbe appoggiare Re Carlo nel suo piano di ritorno. Tuttavia la notizia su riferita mi è stata data da fonte diretta ed ineccepibile, in modo che non posso metterla in dubbio ed ho creduto mio dovere trasmetterla a Vostra Eminenza.

Chinato ecc.

7

LA SITUAZIONE RELIGIOSA IN UNGHERIA

Rapporto N. 155 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 23 novembre 1920²⁷

N. Prot. Segreteria di Stato 15548

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 47r-50v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 2, fasc. 17, foll. 417rv-422rv

Da che sono qui arrivato mi ha colpito un fatto, riguardante la situazione religiosa in Ungheria, sulla natura e causa del quale ho voluto scrupolosamente indagare per potermelo spiegare e poi farne oggetto di un rapporto a Vostra Eminenza Reverendissima.

Da una parte ho assistito a manifestazioni cattoliche imponenti, solenni, entusiastiche, come quella avvenuta al mio ingresso qui (Rapp. N. 9 del 4 ottobre p.p.)²⁸ e l’altro in occasione del XIII. Congresso cattolico (Rapp. N. 56 del 27 ottobre p.p.)²⁹

D’altra parte ho visto che i cattolici non sono riusciti ad affermarsi da soli nelle due più grandi ed importanti manifestazioni della vita pubblica, sociale e politica: voglio dire il Parlamento e la stampa, e tanto nell’uno come nell’altro campo hanno dovuto ricorrere all’aiuto dei protestanti. Nel Parlamento si è formato un partito cristiano ma non cattolico, partito fiacco, senza coesione e senza vita durevole (Rapp. N. 47 del 24 ottobr. p.p.)³⁰ [f. 47v] ed un governo, emanazione di questo partito, senz’ autorità e senza energia (Rapp. 57 del 28 ott. p.p.)³¹ e nella stampa vi sono giornali parimenti cristiani e non cattolici, cioè fatti in collaborazione fra cattolici e protestanti (Rapp. N. 71. del 3 nov.)³²

Dopo attento studio ed in seguito a sicure informazioni in proposito, credo di essere arrivato a trovare le ragioni di questo contrasto tra le manifestazioni esterne e la vita e

27 Originale dell’accusa ricevimento: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 2, fasc. 17 fol. 461r.

28 Non pubblicato in questo volume.

29 Non pubblicato in questo volume.

30 Vedi sopra, pagg. 212ss.

31 Vedi sopra, pagg. 215ss.

32 La minuta vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1. Non pubblicato in questo volume.

valore reale del cattolicesimo in Ungheria, specialmente per ciò che riguarda il concorso quasi necessario che i cattolici sono obbligati a chiedere ai protestanti nella vita pubblica.

La Prima Ragione è la Preponderanza morale dei Protestanti.

L'Ungheria storica (senza la Croazia) contava in cifre tonde 18.000.000 di abitanti, fra i quali:

Cattolici di rito latino:	9.000.000	}	11.000.000
Cattolici di rito greco:	2.000.000		
Calvinisti	2.600.000	}	3.974.000
Luterani	1.300.000		
Unitaristi	74.000		
Greci ortodossi	2.334.000		
Israeliti	911.000		

Il resto si divide in sette di nessuna importanza.

Non ho a mia disposizione (e per ora non è possibile averlo: il nuovo censimento si farà al 10 Gennaio 1921) il censimento della popolazione ridotta secondo il Trattato di pace del Trianon e della relativa ripartizione confessionale. Ma so però che la perdita di quasi tutti i greci ortodossi e dei cattolici di rito greco ha fatto salire [f. 48r] del 4% i cattolici di rito latino. I cattolici che prima formavano il 60% della popolazione, saranno ora circa il 66%. Però von vi è un cambiamento essenziale nella proporzione numerica fra cattolici e protestanti. Anche questi hanno numericamente profittato della diminuzione del numero dei greci ortodossi. La loro importanza relativa non è perciò diminuita e conseguentemente posso fondare il mio ragionamento sullo stato antico delle cose.

L'importanza ed il potere dei protestanti in Ungheria riposa su varie ragioni. In numero essi erano più di un terzo dei cattolici e, se si contano soltanto i cattolici latini (vi erano delle buone ragioni per non contare su quelli di rito greco) i protestanti rappresentavano quasi la metà. Ma il numero degli intellettuali e dei dotti è più considerevole presso i protestanti (70%) che presso i cattolici latini (64%). Per compenso questi hanno un vantaggio sui calvinisti nella proporzione di quelli che hanno fatti studi medii (1.25% – 1.91%) mentre che i luterani li sorpassano su questo rapporto (1.8% – 1.25%).

Inoltre la vera forza del protestantesimo ungherese riposa sulla natura della loro credenza e nella loro organizzazione. Lottando per vari secoli contro la persecuzione religiosa, il protestantesimo ungherese si è sviluppato senza alcun appoggio del potere secolare, anzi contro di esso, unicamente con le proprie forze. Avendo conseguito poco a poco prima la tolleranza, poi l'uguaglianza civile dei culti, esso si è dato un'organizzazione autonoma alla quale tutti i correligionari prendono parte e che costituisce una coscienza di solidarietà e di forza che manca ai cattolici, abituati a riposare sotto la protezione dello Stato. Questa organizzazione – o meglio – queste organizzazioni delle chiese calviniste e luterane hanno saputo creare un numero di [f. 48v] parrocchie relativamente superiore a quello delle parrocchie cattoliche ed un sistema scolastico non certo inferiore a quello che lo Stato ha dato ai cattolici nel passato: ed essi hanno creato tutto ciò fino all'ultimo mezzo secolo (quando lo Stato ha loro fatto delle larghe sovvenzioni) unicamente con lo spirito di sacrificio e con la generosità dei loro fedeli. Vi sono delle parrocchie protestanti

dove i fedeli pagano fino il doppio ed anche il triplo delle loro imposte di Stato per sostenere la loro chiesa e la loro scuola.

Si comprende facilmente che questo sviluppo ha prodotto fra i protestanti uno spirito di corporazione ed un sentimento di forza, un attaccamento a questa forza che sussiste indipendentemente dalla loro stessa fede cristiana. Per la difesa della loro posizione le chiese protestanti appoggiate dalla massa dei fedeli si possono dire delle vere fortezze inespugnabili.

La Seconda Ragione è la debolezza morale dei cattolici.

Non può dirsi invero che i cattolici ungheresi abbiano la stessa forza morale sebbene in questi ultimi anni vi sia stato un risveglio nel senso specialmente della organizzazione. La Chiesa cattolica in Ungheria poggiava esteriormente sulla sua ricchezza e sui suoi rapporti con lo Stato. Questa situazione snervava le forze cattoliche. Una gran parte del clero si era rilasciata, non esclusi gli Ordini religiosi: gli intellettuali si erano allontanati da qualsiasi vera comunicazione con la Chiesa. Anche parecchi Vescovi non erano all'altezza della loro missione, a dir poco.

Fortunatamente tutto ciò va ora cambiando. Si assiste ora ad una vera rinascita del cattolicesimo. Il Partito popolare fondato dal Conte Ferdinando Zichy vi ha molto contribuito. Ma disgraziatamente i cattolici Ungheresi sono ancora lontano dal rappresentare una forza proporzionata al loro numero.

Questo stato di debolezza morale del cattolicesimo ungherese costituiva un pericolo imminente non tanto di fronte al protestantesimo, quanto di fronte ad altri nemici più potenti e più formidabili ancora: la Massoneria anticristiana, appoggiata sullo spirito di incredulità e l'influenza degli ebrei. Questo spirito e questa influenza, incarnati nella dottrina del liberalismo e del radicalismo, che ha regnato in Ungheria nell'ultimo quarto del secolo XIX ed al principio del presente, era una minaccia costante per gli interessi religiosi debolmente difesi, specialmente per il più vitale di questi interessi cioè la scuola.

La Terza Ragione è la necessità di un lavoro comune per salvare la scuola.

Lo sviluppo storico del regime ungherese di educazione aveva messo la Chiesa in possesso di una forza preponderante nell'insegnamento. Era interesse capitale conservare questa forza cioè conservare la legislazione scolastica.

A ciò fare i cattolici erano troppo deboli, giacché parecchi cattolici intellettuali avevano accettato nella teoria della scuola lo Stato neutro.

In questa lotta i cattolici ungheresi sarebbero certamente soccombuti senza l'energia con la quale la Chiesa protestante e la più parte degli uomini di Stato protestanti resistevano alla tentazione di toccare l'edificio scolastico.

Su questa base adunque e per questo motivo si iniziò la collaborazione fra cattolici e protestanti. In seguito però i protestanti si staccarono dai cattolici e si unirono agli ebrei: sicché i cattolici si trovarono isolati e negli ultimi anni, malgrado gli sforzi del partito popolare del Conte Zichy, riuscirono ad ottenere uno scarso risultato nella vita pubblica, particolarmente nel Parlamento e nel giornalismo.

Scoppiato il bolcevismo ed abbattuto poi dall'armata nazionale, i protestanti, non volendo più unirsi cogli ebrei, ritenuti autori della catastrofe comunista, cercarono l'appoggio dei cattolici, ed i cattolici, da parte loro, per paura che i protestanti si riunissero

di nuovo cogli ebrei, dopo che fosse passato il pericolo di un ritorno bolscevistico, si riunirono coi protestanti.

La Quarta Ragione è la difficoltà di sciogliere questa collaborazione.

Se questa unione possa e debba continuare non è facile decidere. Vi sono di quelli che affermano che un'organizzazione puramente cattolica non potrebbe avere un successo. Essa non solo non avrebbe una maggioranza: ma neppure una minoranza rilevante. Fra i cattolici più in vista, come il Conte Alberto Apponyi – che pure si comunica tutti i giorni – pochi vi prenderebbero parte; infatti appena alcuni giorni fa il medesimo Conte ha fatto un applauditissimo panegirico del liberalismo, pur attaccando a fondo la pregiudiziale antireligiosa del liberalismo stesso. Inoltre alla nascita di un'organizzazione strettamente cattolica i protestanti si leverebbero in massa e purtroppo – come sopra ho accennato – sarebbero più forti dei cattolici, e rimorchierebbero con loro tutti i cattolici indifferenti ed i liberali, riunendosi forse cogli [f. 50r] ebrei.

Altri dicono che l'unione fra cattolici e protestanti non è di cuori ma come un divorzio latente. Nel momento attuale l'unione è anche giustificata dalla situazione anormale del Paese. Vi è probabilità che dopo votata la Riforma agraria, l'unione si scioglierà di fatto, perché gli agrari, che sono in gran parte protestanti, si divideranno dai cattolici.

Infine non mancano quelli che credono possibile che i cattolici facciano da sé e con felice risultato: ma in verità i loro argomenti esprimono piuttosto la loro buona volontà e la loro candida fede, anziché una visione chiara e reale della situazione.

La Quinta Ragione è la scarsità di Cattolici Praticanti.

Conclusione

Data dunque questa situazione generale si può bene facilmente spiegare come la vita pubblica dei cattolici ungheresi è sproporzionata alle manifestazioni solenni, esterne che si possono qui ammirare.

In questi vi è la pompa esterna che attira, vi è la tradizione che spinge, vi è il senso popolare proclive alle grandi feste, vi è un certo atavismo, un'eredità di cristianesimo, ma relativamente non sono molti i cattolici coscienti e praticanti rappresentati in tali solenni manifestazioni. Da una statistica generalmente accettata risulta che l'80-90% dei cattolici delle città non frequentano la SS. Messa domenicale, né fanno il Precetto. Nelle campagne si avvera oggi lo stesso triste fenomeno. Come mi affermava Mgr. Rott, i contadini completamente assorbiti dai loro interessi materiali, arricchiti- [f. 50v] tisi enormemente, trascurano i loro doveri religiosi più che gli intellettuali del luogo: impiegati ed ufficiali dello Stato.

Questa mancanza di pratiche religiose, questa vita privata così poco cattolica, unita alla preponderanza morale che hanno i protestanti, come sopra ho esposto, è la causa vera che la vita pubblica dei cattolici ungheresi è così fiacca e non riesce ad affermarsi fortemente né nel Parlamento né nella stampa. A ciò contribuisce pure – a quanto ho potuto indagare – che il clero poco o niente si occupa di organizzazione ed azione sociale cattolica ed anche della cura spirituale delle anime, lasciandola quasi interamente a carico degli Ordini e delle Congregazioni religiose, le quali veramente lavorano con zelo instancabile, ma non adeguato al bisogno.

Come ho accennato, un risveglio del cattolicesimo si lascia già intravedere. Se i Vescovi e Clero lavoreranno con maggiore attività per l'azione cattolica e per la cura spirituale

delle anime: se i cattolici saranno più uniti e ritorneranno all'adempimento dei loro doveri religiosi, si può bene sperare che anche nella vita pubblica il cattolicesimo ungherese potrà affermarsi e che le esterne manifestazioni avranno un contenuto più profondo e reale.

Reputo inutile aggiungere che, come è mio dovere, impiegherò tutte le mie forze, nei limiti assegnati alla mia missione, per raggiungere tale scopo.

Chinato ecc.

8

LA RIFORMA AGRARIA ED I BENI DELLA CHIESA IN UNGHERIA

Rapporto N. 177 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 1 dicembre 1920

N. Prot. Segreteria di Stato 14015

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 53r-57v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 2, fasc. 15, foll. 357rv-358r-362rv

Acc. ric. col N. 14067 del 19 dic. 1920

Giacché la Riforma agraria, che nei giorni scorsi è stata votata per legge dal Parlamento ungherese, tocca da vicino anche i Beni della Chiesa – come ho accennato a Vostra Eminenza Reverendissima nel mio rispettoso rapporto N. 47 in data del 24 Ottobre p.p.³³ – così ho creduto mio dovere studiare l'importante questione ed ora ne riferisco all'Eminenza Vostra sinteticamente.

Come a Vostra Eminenza è ben noto la spartizione della terra qui era fatta finora in maniera singolare. Vi sono dei proprietari che possedevano 250 mila, 400 mila e più jugeri di terra e sono pochi, accanto ai quali vi sono milioni che ne possedevano appena tre.

Si pensava già da tempo a studiare ed effettuare una Riforma agraria, ma da una parte i sovversivi sfruttavano questa necessità per preparare la rivoluzione e d'altra parte finora il Ministro di Agricoltura era sempre troppo legato ai latifondisti. Durante la guerra però le cose cambiarono e la questione fu messa all'ordine del *[f. 53v]* giorno.

A tempo della Rivoluzione la Riforma agraria formò uno degli articoli del programma dei Rossi e, se essi non fossero stati abbattuti, oggi la terra in Ungheria avrebbe avuto la stessa sorte che in Russia.

Eletto l'attuale Parlamento è ritornato l'ordine, l'idea della Riforma agraria si riaffacciò sulla scena e tutti i partiti politici, tutti gli uomini di Governo, tutta la stampa, l'Episcopato medesimo riconobbe e confessò la necessità di finalmente affrontare e decidere con definitiva energia la Riforma agraria. In questi ultimi tempi tale questione è stata quella che ha assorbito tutti gli spiriti e tutte le forze in Ungheria, più che la questione della Ratifica della pace, molto più che quella Monarchica.

³³ Vedi sopra, pagg. 212ss.

Lo scopo della Riforma agraria

Lo scopo della legge è quello di stabilire una più equa distribuzione delle terre e di assicurare così a più di un milione di contadini che lavorano la terra, che non hanno capacità per altro lavoro e che intanto non possiedono neppure un jugero di terra – mentre in generale essi sono padri di famiglia con numerosa prole – assicurar loro una casa dove ricoverarsi ed una terra di loro proprietà da lavorare. Così questo elemento fluttuante troverebbe la stabilità ed una vita in cui avere almeno il necessario. Altro scopo della legge è sottrarre i non possidenti dalla tirannia dei piccoli possidenti, assegnando ai primi approssimativamente 10 jugeri di terra da togliersi si capisce, non dai piccoli ma dai grandi possidenti.

Da ciò non si deve dedurre che la Riforma agraria sia contraria [f. 54r] in massima alle grandi proprietà. Essa anzi ne riconosce la necessità, cerca che non ciascun grande proprietario perda del suo, e si sforza di salvare, quanto più si possa, i latifondi in modo che, specialmente il complesso delle grandi proprietà, le quali quasi formano la vita di certi villaggi, non sia danneggiato.

I mezzi della Riforma agraria

Il mezzo è la compra-vendita dei latifondi. Lo Stato per raggiungere gli scopi suindicati si è assicurato nella legge il diritto di preferenza nella compra, la quale soltanto avrà luogo dove e quando la necessità lo richiede. Allora soltanto un latifondo può essere comprato da un privato quando lo Stato non crede di acquistarlo. Lo Stato vende la terra diventata sua proprietà ad un privato o la divide a vari privati. E se ciò non è sufficiente lo Stato può costringere il latifondista alla vendita fino a che sarà necessario. Il dovere poi di vendere i propri terreni ha una certa gradazione. In primo luogo devono essere obbligati alla vendita quelli che durante la guerra hanno acquistato grandi latifondi: poi quelli che hanno aumentato la loro proprietà da 50 anni indietro fino al 1914: inoltre quelli che non lavorano la terra da loro stessi ma l'hanno data in affitto non in piccole porzioni, in ultimo quelli che sono molto indebitati.

Nello tempo stesso la Riforma agraria protegge alcuni grandi latifondisti, come quelli che hanno importanti fabbriche agricole, o di Alcool, o di Zucchero, ovvero quelli che provvedono di latte le grandi città, ovvero quelli che servono come fondo finanziario per le scuole. [f. 54v]

La legge stabilisce varie modalità pel prezzo della compra-vendita le quali non interessano la nostra cosa; soltanto mi pare importante rilevare che dalla legge medesima viene stabilita che il prezzo medesimo può essere pagato innanzi tutto in contanti e poi in titoli ed obbligazioni di cui lo Stato riconosce la validità. Sono esclusi i prestiti di guerra, che prima erano stati presi in considerazione.

Tutto ciò che riguarda lo stabilire la necessità della vendita, la misura della terra che deve essere venduta, il prezzo di compra-vendita ecc. sarà determinato da un Tribunale creato appositamente.

La Riforma agraria ed i Beni della Chiesa

La legge in parola considera e tratta i Beni della Chiesa alla stessa stregua degli altri Beni privati. Non vi è stabilita nella detta legge una categoria speciale per la proprietà ecclesiastica, di cui non è per niente fatta menzione. Nondimeno vi sono quà e là delle disposizioni che possono applicarsi in favore della proprietà ecclesiastica. La legge ha infatti un paragrafo in virtù del quale rimane intatta qualunque proprietà che è necessaria alla vita di una Istituzione: scuole, chiese, seminari, ospedali.

Per intendere del resto e spiegare questo atteggiamento della Legge di fronte ai Beni della Chiesa in Ungheria bisogna guardare tale questione nel suo complesso e quale essa è in realtà. Come all'Eminenza Vostra è ben noto in Ungheria vi sono delle forti correnti contrarie ai Beni della Chiesa. Attualmente tali correnti si tengono un po' tranquille, ma non si può troppo fare affidamento su questa calma imposta dalle presenti circostanze anormali. Queste correnti sono varie. I primi nemici della pro- [f. 55r] prietà della Chiesa in Ungheria sono i protestanti. Essi partono dal principio che i Beni della Chiesa appartengono allo Stato, il quale dovrebbe impiegarli principalmente a scopo culturale. Vengono poi i politici che si associano al movimento avversario dei protestanti. Oggi quest'agitazione politica contro i Beni della Chiesa è rappresentata proprio dal partito del Ministro dell'agricoltura e fautore accanito della Riforma agraria, Stefano Szabó von Nagyatád. I radicali fanno anch'essi parte di questa opposizione e sebbene non siano rappresentati nel Parlamento si agitano al di fuori addirittura per la completa secolarizzazione dei Beni della Chiesa. Prima della guerra tale opposizione era forte: durante la guerra si intensificò ancora più: al tempo della Rivoluzione si ebbe un periodo di calma che dura ancora, ma che può considerarsi, come ho detto, soltanto come un armistizio. Non è dato però oggi prevedere se e per quanto tempo il Partito cristiano possa far tacere gli avversari dei Beni della Chiesa. Ho già avuto l'onore di riferire a Vostra Eminenza sul valore reale di questo Partito cristiano nel mio rispettoso rapporto N. 47 del 24 ottobre p. p.³⁴ L'Eminenza Vostra avrà ben visto come sia debole quel Partito, come i suoi uomini ispirano poco fiducia e breve sarà la loro permanenza al potere. Del resto anche secondo il parere di buoni e competenti cattolici, spogli di qualunque pregiudizio, la forma attuale della proprietà della Chiesa in Ungheria non è più a lungo sostenibile. L'opinione universale vi è contraria. È considerato in generale come un'anomalia che persone ecclesiastiche, specialmente oggi, fra la più squallida miseria che dilaga, posseggano ricchezze così grandi e terre così vaste. [f. 55v]

La Chiesa in Ungheria possiede 1.800.000 jugeri di terra, senza dire che parecchi di questi Beni sono – a quanto si afferma – molto malamente amministrati e non sempre impiegati con generosità e con criterio di giustizia.

Infine la necessità che la Riforma agraria comprenda anche i Beni della Chiesa è apertamente riconosciuta da tutto l'Episcopato Ungherese od almeno accettata come un male minore. Quando ho cominciato a studiare la questione della Riforma agraria, preoccupato degli interessi della Chiesa, non ho mancato di chiedere a parecchi membri dell'Episcopato Ungherese informazioni in proposito. L'E.mo Sig. Card. Csernoch, Arcivescovo di Strigonia, mi ha risposto con la lettera del 20 ottobre p.p. N. 2842, così

34 Vedi sopra, pagg. 212ss.

“Il progetto di legge sulla riforma agraria è stato discusso in una commissione speciale, a cui ho partecipato anche io. La forma del progetto come risulta dalle discussioni predette è tale da poter essere accettata anche dalla Chiesa.

Appena si può dubitarne che neanche la Chiesa potrà uscire senza qualsiasi danno finanziario dalla tremenda crisi economica, in cui viviamo in presente e perciò quelli a cui tocca a difendere gli interessi di Essa, potranno consentire tra le circostanze di oggi a simili progetti di legge a condizione che la Chiesa non debba sostenere un nocumento maggiore di quello che dovranno subire istituzioni civili. Ogni nocumento non lo possiamo evitare: contentiamoci dunque di assicurare che il nostro danno non sia maggiore di quello che subiranno altri. Tale condizione si verifica nell'accennata forma del progetto di legge sulla Riforma agraria, il quale non distingue tra i Beni ecclesiastici e gli altri [f. 56r] e tratta tutti nello stesso modo. In vigore di esso l'espropriazione del fondo intero sarà impedita, anzi si è provveduto che al proprietario venga rilasciato un fondo di estensione tale per bastare ad una razionale economia rurale.

È lo svantaggio più grande del progetto in parola che il prezzo del fondo espropriato dev'essere versato a contanti per mezzo del nostro denaro che ha perduto quasi pienamente il suo valore, anzi il proprietario dovrebbe accettare anche cartelle del prestito di guerra secondo il valore a cui si compra alla Borsa. Come è ben noto a Vostra Eccellenza, il valore di tali cartelle è ribassatissimo e variante di giorno in giorno. Da tutto ciò segue che il proprietario riuscirebbe in molti casi dall'affare di una espropriazione con nocumento assai notevole, giacché venderebbe beni immobili ed otterrebbe in ricompensa denaro e cartelle che forse fra poco perderebbero una gran parte del loro valore già talmente ribassato, prima che si potrebbero investire in qualche cosa rappresentante un valore stabile.”

Monsignore Arcivescovo di Calocsa³⁵ mi ha scritto:

“Lex agraria erat postulatum publicae opinionis, cui se opponere choro Episcoporum nulla erat causa, dummodo lex nihil singulare contra jura Ecclesia proposuerit. Exempli gratia contra Ecclesiam fuisset si bona ecclesiastica alicui singulari, exceptionali procedurae subjecta fuissent. Sed tales errores lex feliciter evitavit, et modo bona ecclesiastica eandem sortem subeunt, sicuti alia bona, quae pertinent ad personas juridicas, vel ad majoratus nobilium. Certe multum dependebit ab executione legis, quia lex concedit latitudinem commissioni cui executio commissa est. A discretionem hujus commissionis dependebit dijudicare [f. 56v] in casu particulari: in qua amplitudine locum det postulationibus privatorum, qui desiderant fundus pro aedificandis domibus, vel qui desiderant fundus excolendos eo titulo, quod omni fundo careant, alia ex parte illis titulis gaudeant, quae lex enumerat tanquam conditiones, sub quibus desideratum postulatum explendum est. Porro dependebit a discretionem commissionis dijudicare, utrum pars quae remanet, sufficiat ne ad oeconomiam rationabiliter ducendam? Talis pars cuncta relinquenda est penes possessorem.

35 Kalocsa.

Secundum meam persuasionem lex agraria initium tantum faciet distributionis fundorum. Propria dissolutio latifundorum tunc veniet, quando novae leges de *tributis* vim suam nanciscentur. Tributa enim erunt tam horribilia, alia ex parte expensae oeconomiae tam enormes et excessivae erunt ut qumlurimi proprietarii coacti erunt bona sua vel saltem respectabilem partem vendere.”

Monsignor Vescovo di Alba Reale³⁶ mi ha Scritto:

“La Riforma agraria ungherese è una esigenza per la pace sociale ed una necessità a causa della grande sproporzione della proprietà. Sarebbe incomprensibile ed un gran sbaglio politico opporsi alla Riforma agraria. Tutti i partiti politici sono d’accordo nel dichiarare che la Riforma agraria debba realizzarsi. Anche l’Episcopato si è mostrato disposto sotto il Governo di Károly[i] a cedere i Beni Ecclesiastici a questo scopo in quanto ciò sia utile... I possedimenti ecclesiastici non devono essere sottoposti ad una legge eccezionale.

Non è stato detto che prima di tutto i possedimenti ecclesiastici saranno adoperati a questo scopo. Questi devono essere trattati con equità come tutto l’assieme dei latifondi. Il prezzo di vendita sarà [f. 57r] messo come fondo a vantaggio dei singoli benefici. La Riforma agraria non è ostile ai possedimenti ecclesiastici.”

Anche Mgr. Rott, Vescovo di Vesprimia,³⁷ mi ha espresso oralmente lo stesso parere.

Questa la legge: ma le difficoltà di applicarla sono tante e così gravi e complicate che è da credere che essa rimarrà lettera morta. Lo stesso Presidente Conte Teleky [sic! – corregge: Teleki – NdR] mi ha affermato che non crede affatto alla possibilità dell’applicazione di questa legge, anche perché i contadini stessi, avuto il diritto alle terre, non vorranno più esercitarlo in fatto per non assumere responsabilità dirette.

In ogni modo però è proprio nella interpretazione ed applicazione della legge che potrebbero anche avverarsi delle sorprese cioè delle disposizioni contrarie alla Chiesa cattolica da parte di un eventuale Ministero non favorevole ad essa. E questo è veramente il punto critico della questione, che fa guardare la legge medesima con preoccupazione non leggera.

Dietro mia richiesta l’E.mo Card. Primate mi ha assicurato che l’Episcopato Ungherese farà, al momento opportuno, una domanda collettiva per ottenere dalla Santa Sede una facoltà generale onde alienare i Beni della Chiesa secondo le disposizioni della suddetta legge.

Chinato ecc.³⁸

36 Székesfehérvár.

37 Veszprém.

38 Circa tale questione vedi ancora il Rapporto N. 3385, del 12 gennaio 1925, il cui testo qui non pubblichiamo. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 27, fasc. 2, foll. 61r–65v.

1921

9

DISCORSO DEL GOVERNATORE PEL CAPO D'ANNO

Rapporto N. 272 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 3 gennaio 1921

N. Prot. Segreteria di Stato 15511

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 60r-62r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.1, foll. 13rv-16rv

Acc. ric. col N. 15548 del 26 gennaio 1921

Credo non senza interesse trasmettere a Vostra Eminenza Reverendissima la traduzione del discorso, che Sua Altezza Serenissima, il Sig. Governatore d'Ungheria, ha tenuto ai membri del Gabinetto, che gli presentavano gli auguri in occasione del Capo d'anno. È particolarmente notevole il periodo in cui l'Ammiraglio von Horthy esprime la sua profonda gratitudine per la benevolenza del Santo Padre verso gli Ungheresi.

Il discorso suona così:

“Grazie, miei Signori, pei vostri buoni auguri, che io vi ricambio cordialmente. Col giorno di ieri è finito l'anno forse più agitato del nostro secolare passato. Noi abbiamo ratificato la pace, che ha lacerata la nostra Patria senza pietà. Noi l'abbiamo ratificata costretti dalle circostanze, l'abbiamo ratificata confidando nelle promesse fatteci nella Nota che accompagnava il Trattato di pace.

Noi cercheremo un accordo coi nostri vicini e contiamo sulla loro intesa. Con l'Austria viviamo da secoli in stretti rapporti [*f. 60v*] e ci sarebbe caro anche in avvenire trovarci con essa di nuovo in sincera amicizia. Gravi questioni si agitano fra l'Austria e noi, le quali oggi, poiché possiamo contare già su di un'amichevole intesa, si devono discutere e sciogliere in via di pacifico accordo, affinché non vada annientato l'antico spirito di fratellanza.

La cura e lo sviluppo continuo delle buone relazioni cogli altri Stati sarà il fondamento della nostra politica estera. Con piacere posso io affermare che la simpatia od almeno la comprensione della situazione dell'Ungheria è riuscita a farsi strada in parecchi Stati.

Con particolare riconoscenza voglio far menzione della benevolenza manifestataci da Sua Santità il Papa, come da quegli Stati, la simpatia dei quali si è esternata anche nell'alleviare le pene che ha prodotto la guerra. La più calda gratitudine della Nazione accompagna questa manifestazione di sì nobili sentimenti.

Le questioni più gravi della nostra politica interna sono oggi il consolidamento e in modo particolare il rafforzamento della nostra situazione economica. Con energica volontà noi dobbiamo, nell'interesse del miglioramento delle nostre condizioni economiche, mettere in valore tutte le sorgenti e tutte le forze che ci possono aiutare. Se noi saremo costanti, raggiungeremo questa meta.

Noi dobbiamo essere forti, uniti, penetrati dalla morale cristiana e dallo spirito nazionale, giacché solamente questi [f. 61r] valori morali ci sono rimasti intatti; soltanto sotto le loro protezione può la nostra Patria sollevarsi e far risplendere la Corona di S. Stefano del suo antico fulgore.

All'inizio del nuovo anno è questo il mio fervido voto, questo la mia fondata, incrollabile fede nel destino e nelle avite virtù della Patria, che con me sente tutta la Nazione e che ciascuno con fronte alta deve scorgere nel nuovo anno”.

Come alla penetrazione dell'Eminenza Vostra non sfuggirà, può considerarsi questo discorso del Governatore come un vero programma di politica estera ed interna dell'Ungheria.

In proposito mi permetto di esporre a Vostra Eminenza alcune considerazioni.

Per ciò che riguarda la simpatia dell'Estero, a cui accenna il Governatore, fatti recenti dimostrano che l'Ungheria si lusinga troppo su questo punto. Non mi indugio a parlare delle speranze territoriali, che qui nutrono, fondandosi sulla nota lettera del Sig. Millebrand, che accompagnava il Trattato del Trianon. Tale speranza è chiaramente espressa nel citato discorso del Governatore e ultimamente mi fu in termini non dubbi confermata dal Ministro degli Esteri Conte Teleki. Egli mi diceva constargli che la Commissione interalleata di delimitazione avrà poteri eccezionali, sicché vi sarebbero tutte le buone speranze che parecchi territori occupati ritornino alla Ungheria. Contrariamente però a tali affermazioni, vari Rappresentanti militari e diplomatici dell'Intesa qui mi hanno assicurato che essi ricevono categorici ordini da Parigi di tenersi strettamente alla [f. 61v] esecuzione del Trattato del Trianon. Del resto anche recenti avvenimenti mostrano quali siano le reali disposizioni dell'Intesa verso l'Ungheria. Primo: l'Ultimato impostole per la ratifica della pace con un rigore persino inutile, quando si consideri che il Governo di Budapest aveva assicurato che fra giorni avrebbe presentato al Parlamento il progetto per la ratifica. Secondo: il trattato di Rapallo il quale, malgrado le dichiarazioni di simpatia che si sforza di fare continuamente questo Commissario italiano, da parte d'Italia verso l'Ungheria, non può certo considerarsi come un atto di amicizia. Terzo: finalmente la notizia pubblicata proprio ieri sera dai giornali, che cioè l'Intesa esige al più presto la consegna dell'Ungheria occidentale all'Austria, notizia che ha prodotto una vivissima impressione, manifestata in vivaci articoli dei giornali contro l'Intesa e nella minaccia di rompere gli iniziati accordi commerciali con l'Austria. Questi avvenimenti dunque dimostrano abbastanza chiaramente come le speranze nutrite dagli uomini politici ungheresi a riguardo della simpatia dell'Intesa abbiano ben poco fondamento.

Relativamente poi ai buoni e cordiali rapporti cogli Stati vicini, a cui accenna il discorso del Governatore, anche essi possono bensì rappresentare un voto – e costituirebbero anzi una necessità vitale per l'Ungheria – ma la loro realizzazione è quanto mai difficile. Circa l'Austria già ho detto come le buone relazioni economiche, iniziate recentemente, pericolino. Per ciò che riguarda la Czecho-Slovacchia, prima di Natale questo Ministro czecho-slovacco ha denunziato ai Rappresentanti militari dell'Intesa un complotto militare un- [f. 62r] gherese diretto a provocare un'insurrezione nella Slovacchia. Il complotto, come mi ha affermato uno dei Generali interalleati, è stato accertato come realmente esistente ed alla vigilia di essere messo in esecuzione, e ciò che è peggio il Governo di Budapest ne era informato. Soltanto quando il complotto è stato deferito alla Commissione militare interalleata, la quale ha protestato presso il Conte Teleki, il Governo, cercando di attenuare il fatto, ha dato ordini per impedirne l'esecuzione.

Le relazioni politiche con la Jugoslavia e la Rumenia non sono così tese, ma sono minate dalla reciproca comprensibile sfiducia; sicché tutta la buona volontà espressa nel discorso del Governatore di mettersi in amichevoli rapporti coi popoli vicini è da temere che si infranga all'urto di ostacoli insormontabili.

Del discorso del Governatore per ciò che riguarda la politica estera ungherese, rimane di positivo e reale – a mio umile parere – soltanto l'invito del Capo dello Stato al lavoro pel consolidamento economico del Paese. E questo lavoro è l'unica forza reale su cui si può fondare con sicurezza l'avvenire dell'Ungheria.

Chinato ecc.

10

IL NUOVO MINISTRO DEGLI ESTERI IN UNGHERIA

Rapporto N. 313 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri,

Budapest, 19 gennaio 1921

N. Prot. Segreteria di Stato 17507

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 63r-63v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.3, foll. 223rv-224r

Acc. ric. col N. 17530

Facendo seguito al mio rispettoso cifrato, inviato oggi stesso a Vostra Eminenza Reverendissima sotto il N. 5,³⁹ credo mio dovere aggiungere qualche informazione circa il nuovo Ministro degli Esteri di questo Regno d'Ungheria, Sig. Dr. Gustavo Gratz.

Il Ministro Presidente Sig. Conte Teleki, nell'ultima udienza che ebbi da lui, mi fece gli elogi più incondizionati del Sig. Dr. Gratz, parlandomi della sua brillante intelligenza, del suo tatto squisito, soprattutto della sua profonda competenza in questioni d'indole finanziaria, essendo stato il Gratz a capo di una Banca, professore di materie economiche all'Università, nonché Presidente di una vasta associazione industriale. Il Conte Teleki aggiungeva averlo scelto come suo cooperatore per la politica estera appunto in considerazione della di lui capacità finanziaria, giacché riteneva necessario che nel suo Gabinetto, oltre il Ministro delle Finanze, Dr. Hegedüs, vi fosse [f. 63v] se anche un altro competente, in questo momento, in cui il fulcro della politica estera di ogni nazione, e particolarmente della poverissima Ungheria, è e dev'essere la politica economica e finanziaria.

Quanto a colore politico il nuovo Ministro degli Esteri è liberale convinto, della vecchia scuola. È stato per lungo tempo Redattore – capo del noto liberalissimo giudaico giornale di Budapest "Pester Lloyd".

Quando, nel mio recente passaggio per Vienna, l'ho conosciuto, mi ha fatto però l'impressione di un uomo molto serio e temperato. Di religione è protestante.

E così il protestantesimo ed il liberalismo ungherese, oltre la vittoria conseguita con l'entrata dell'Hegedüs al Ministero delle Finanze, si gloriano di un altro trionfo con la

³⁹ Il testi dei cifrati non pubblichiamo in questo volume. La Cifra N. 5 vedi: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.3, fol. 222.

nomina del Gratz al Dicastero degli Esteri; mentre nel primo Gabinetto Teleki ambedue questi Portafogli erano nelle mani di due cattolici e membri del partito cristiano-sociale!

Ciò conferma quanto ieri ho avuto l'onore di esporre a Vostra Eminenza nel mio rispettoso Rapporto N. 311.⁴⁰

11

NOTIZIE POLITICHE

Rapporto No. 348 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 3 febbraio 1921

N. Prot. Segreteria di Stato 17510

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 65r-67v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.1, foll. 17rv-19rv

Acc. ric. col N. 17530

Il Conte Alberto Apponyi, una delle personalità più in vista nel campo intellettuale e politico ungherese, è ritornato in questi giorni da Parigi. Lo scopo del suo viaggio è stato quello di rispondere all'invito di partecipare alla riunione del Comizio direttivo della Società internazionale per la Lega delle Nazioni. Sebbene pertanto la missione del Conte Apponyi non fosse stata ufficiale, pure, data la sua personalità ed il fatto che egli era stato capo della Missione ungherese per la discussione del Trattato del Trianon, non era difficile pensare che, una volta a Parigi, egli si sarebbe intrattenuto con quegli uomini politici sulla situazione dolorosa della sua Patria. Ho cercato perciò di vederlo, appena saputo a Budapest: ed ora credo non senza interesse riferire a Vostra Eminenza Reverendissima quanto l'illustre uomo mi ha cortesemente detto circa i colloqui avuti nella capitale francese e le impressioni che egli ne ha riportate.

Il Conte Apponyi ha potuto parlare a lungo e – come mi [*f. 65v*] ha asserito – a cuore aperto col Sig. Millerand, Presidente della Repubblica. Il Capo della Nazione francese gli ha affermato che il suo Governo farà di tutto per aiutare l'Ungheria nella sua difficile opera di ricostruzione, ma (è la formola esatta che ha impiegata il Sig. Millerand, rilevava il Conte) *rispettando sempre gli impegni presi con gli Alleati*. Naturalmente (mi faceva riflettere l'Apponyi) questa formola è abbastanza elastica per potere concretamente nutrire delle speranze a favore dell'Ungheria. Avendo in seguito il Conte Apponyi accennato alla lettera con la quale lo stesso Sig. Millerand accompagnava la trasmissione del testo del Trattato del Trianon al Governo Ungherese, si è impegnato un caloroso contraddittorio, nel quale Millerand ha cercato di attenuare il valore delle promesse contenute in quella lettera ed il Conte Apponyi si è sforzato di dimostrarli che quelle promesse andavano al di là dei poteri ordinari, di cui deve essere investita la Commissione delle delimitazioni. Il Sig. Millerand – come mi affermava il Conte Apponyi – non ha risposto agli argomenti da lui esposti e la conversazione non ha avuto un risultato concreto.

⁴⁰ Non pubblicato in questo volume.

Spontaneamente poi il Sig. Millerand ha posto il discorso sulla questione dinastica della monarchia ungherese ed ha senza riserve affermato che l'Intesa non permetterà mai il ritorno degli Absburgo sul Trono d'Ungheria. Il Conte Apponyi ha risposto che la Nazione non può non protestare contro questo intervento dell'Intesa nella politica interna dell'Ungheria e che soltanto [f. 66r] sotto l'imposizione della forza dovrà accettare il prolungarsi della anormale situazione del Regno senza Re; giacché non può pensarsi, secondo il Conte, ad altra soluzione che non sia quella del ritorno del Re già coronato con la Corona di S. Stefano, fintanto egli è in vita o non abdicò al trono. A questo proposito il Conte – che ha visitato il Sovrano in Svizzera – mi ha assicurato, che è stato scongiurato il colpo di testa che il Re Carlo si proponeva di compiere nella prossima primavera, di ritornare cioè a qualunque costo in Budapest, e di cui ebbi l'onore di riferire a Vostra Eminenza col mio rispettoso rapporto N. 126 del 16 nov. p. 41

Il Conte Apponyi non ha potuto parlare col Sig. Briand, essendo costui allora troppo occupato per la crisi ministeriale. Ha invece avuto dei colloqui coi Sig. Paléologue e Berthelot, ambedue capi del dipartimento politico al Ministero degli Esteri francese.

Il Conte mi riassumeva così i discorsi avuti coi due predetti Signori. Il Paléologue sostiene la tesi che la politica orientale francese deve avere l'Ungheria come centro. Il Berthelot invece è convinto che a Praga è la chiave della politica francese per l'Oriente ed è un entusiasta ammiratore del Sig. Beneš, Ministro degli Esteri della Czecho-Slovacchia. Differenza di vedute non leggera, mi soggiungeva sorridendo il Conte; ma che purtroppo potrà far cambiare l'atteggiamento della Francia verso l'Ungheria secondo che prevarrà l'influenza di Paléologue o di Berthelot.

Il Conte ha avuto occasione di spiegare a Parigi anche il punto di vista del Governo di Budapest (col quale si era abboccato [f. 66v] prima di partire) circa la questione dell'Ungheria occidentale. Egli ha fatto chiaramente comprendere che l'Ungheria non può cedere su questo punto e che se può e deve sopportare che i suoi nemici le tolgano parte dei suoi territori, non può e non deve sopportare che l'Austria, l'alleata e la sorella di ieri, profitti della occasione per strapparle anch'essa dei territori. L'Apponyi afferma di avere compreso che l'Intesa, qualora l'Ungheria riesca ad intendersi con l'Austria intorno al grave problema, non farebbe difficoltà, e lascerebbe correre.

Il mio interlocutore mi ha detto di avere anche esposto a Parigi il pericolo minaccioso di un'invasione dell'armata rossa allo Est, nella prossima primavera. Secondo lui però, specialmente le Autorità militari francesi, non prendono sul serio tale pericolo. Esse ritengono poco probabile che l'esercito dei Soviets si azzardi ad una operazione militare di grande stile su di un punto così lontano dalla propria base. E poi a Parigi si teme, secondo l'Apponyi, che il pericolo rosso sia un pretesto da parte dell'Ungheria onde ricomporre il suo esercito e tentare qualche rivincita.

L'impressione riassuntiva del Conte Apponyi è la seguente, che cioè la Francia non sarebbe del tutto contraria ad aiutare l'Ungheria anche politicamente, ma essa si è troppo impegnata con gli Alleati e specialmente con la piccola Intesa. Oggi il nemico più fiero dell'Ungheria, conchiude il Conte, è l'Inghilterra. Il Labour Party ha nelle sue mani Lloyd George, e questo partito, i cui rappresentanti al ritorno di una visita all'Ungheria hanno fatto relazioni esageratamente spaventose del terrore bianco ivi regnante, non per-

41 Vedi sopra, pagg. 221ss.

mettono al Primo Ministro Inglese altra politica che quella attuale di una aper- [f. 67r] ta e dura ostilità.

Chinato ecc.

12

DIMISSIONI DEL MINISTERO TELEKI. NUOVO GABINETTO BETHLEN

Rapporto No. 545 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri
Budapest, 16 aprile 1921

N. Prot. Segreteria di Stato 21809

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 69r-72r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.3, foll. 230rv-235rv

*Risp.*⁴² col. N. 21832 dell'11-6-921

Faccio seguito ai miei rispettosi cifrati NN. 12 e 13, rispettivamente in data del 14 e 15 corrente.⁴³

Come ebbi l'onore di riferire a Vostra Eminenza Reverendissima col mio cifrato N. 6 del 31 marzo p. p.⁴⁴ la caduta del Ministero Teleki doveva ritenersi per certa in seguito al viaggio del Re Carlo in Ungheria. Quell'avvenimento non poteva non avere una ripercussione anche sulla politica interna di questo Paese, come accennai a Vostra Eminenza nel mio rispettoso rapporto N. 504 in data del 3 corrente.⁴⁵

Tutti gli innumerevoli partiti, nei quali si frazionava l'attuale Assemblea Nazionale, avevano per un momento fatto tacere le clamorose lotte che li dividono e, posti di fronte all'energico atteggiamento degli Alleati e della piccola Intesa diretto ad impedire qualsiasi restaurazione Absburghese, si erano uniti nel votare l'ordine del giorno affermando la volontà nazionale di rimanere alla base della legge del 1. gennaio 1920, la quale aff- [f. 69v] fida provvisoriamente nelle mani del Governatore Sig. Nicola Horthy la potestà suprema dello Stato. (V. rapp. cit.)

Quando però la bufera si era appena allontanata, quando appena il Re Carlo aveva varcata la frontiera ungherese, i vari partiti ripresero subito posizione di battaglia. La voce di una minacciante crisi ebbe sempre più consistenza. La pubblicazione del Proclama del Re Carlo (da me inviato a Vostra Eminenza col rapporto N. 514 del 7 corr.)⁴⁶ fatta dal Conte Teleki determinò la catastrofe.

Il partito dei piccoli agricoltori, i quali tutti sono per la libera elezione del Re, si sentì offeso nel suo sentimento politico dalla pubblicazione del proclama reale fatta dal Mini-

⁴² Risposto.

⁴³ Le minute vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2.

⁴⁴ Non pubblicato in questo volume.

⁴⁵ Non pubblicato in questo volume. Vedi la Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 79rv-80r.

⁴⁶ Non pubblicato in questo volume. Vedi la Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 69rv-77rv.

storo Presidente. Il loro Capo, il Ministro d'Agricoltura, Stefano Szabó-Nagyatád, protestò vivamente presso il Conte Teleki e si dimise, rendendo così insostenibile la situazione dell'intero Governo.

Un'altra eccitazione contro il Ministero Teleki fu prodotta dal discorso del Ministro degli Esteri Dr. Gratz, quando nel Parlamento dette spiegazioni sulla condotta del Governo in occasione della presenza del Re Carlo in Ungheria. Quel discorso, intuonato ad un legittimismo puro sangue ed intessuto di frasi di vivace protesta contro l'immischiarsi di Potenze estere negli affari interni dell'Ungheria, non piacque ai piccoli agricoltori per le sue affermazioni monarchiche e carliste troppo aperte e recise, e il Dr. Gratz pensò bene di dimettersi, come ho annunziato a Vostra Eminenza coi miei cifrati NN. 8 e 10 rispettivamente del 4 e 8 corrente.⁴⁷ [f. 70r]

Per parecchi giorni il Ministro Teleki si barcamenò cercando con spiegazioni e concessioni e transazioni di tenersi in piedi; ma la pressione dei piccoli agricoltori, i quali inoltre pretendevano che uno dei loro pre[n]desse il Dicastero degli Interni e che fosse votata una legge in favore della libera vendita del raccolto, che ora invece è requisito dallo Stato, quella pressione fu così forte che il Ministero Teleki dovette cedere e il giorno 14 presentò le sue dimissioni al Governatore, il quale le accettò, incaricando il Conte Bethlen Stefano di formare il nuovo Gabinetto.

Da buona fonte poi ho saputo che la crisi è stata determinata anche da divergenze di vedute fra il Governatore stesso ed il Conte Teleki.

Il 12 corr. i giornali pubblicarono un'Ordine del giorno del Governatore alle truppe in data del 30 marzo p. p. in cui l'Ammiraglio Horthy lodava e ringraziava i soldati ungheresi per la loro fedeltà in occasione dei recenti avvenimenti (v. rapp. cit.). Ora il Conte Teleki, pure approvando il contenuto del detto Ordine del giorno, avrebbe preferito che esso non fosse stato reso di pubblica ragione per mezzo della stampa. Il Governatore pensava diversamente. Di qui i malumori fra il Capo dello Stato ed il Ministro Presidente, malumori che non furono ultima causa della presente crisi.

La sera del 14 un Comunicato semi-ufficiale annunziava le dimissioni del Gabinetto Teleki e l'incarico al Conte Stefano Bethlen, il cui nome, come Capo del nuovo Governo, era già sulla bocca di tutti fin dal principio della crisi. [f. 70v]

In fine la mattina del 15 corrente furono pubblicate ufficialmente una lettera del Governatore che accettava le dimissioni del Ministro Teleki, un'altra con la quale nominava il Conte Stefano Bethlen Ministro Presidente e una terza con cui *confermava* il Sig. Hegedüs al Ministero delle Finanze, il Sig. Hegyeshalmy al Commercio, il Sig. Stefano Szabó-Nagyatád all'Agricoltura, Mgr. Giuseppe Vass all'Istruzione e Culti, il Sig. Tomcsányi alla Giustizia, il Generale Belitska alla Difesa Nazionale e *nominava* il Conte Nicola Bánffy Ministro degli Esteri, il Conte Gedeone Ráday Ministro degli Interni, il Dep. Giovanni Mayer Ministro dell'Alimentazione, ed il Sig. Prof. Ferdinando Bernolák Ministro del Lavoro. Inoltre il Ministro degli Esteri veniva incaricato dell'Interim del Dicastero per le Minoranze Nazionali ed il Ministro dell'Agricoltura di quello dei piccoli proprietari. Le tre lettere portano la data del 14 corrente. Questa data indica chiaramente la insolita celerità della soluzione della crisi e fa pensare come tutto era da tempo preparato per dare un successore al Teleki.

⁴⁷ Non pubblicati in questo volume.

Il Programma del nuovo Governo tanto per la politica interna quanto quella estera vuol essere una continuazione di quello del precedente Ministero, cioè, come è detto nel Comunicato semi-ufficiale sopra menzionato, ispirarsi alle direttive nazionali, cristiane e degli interessi agrari e tenersi sulla base dell'esecuzione del Trattato del Trianon.

Le figure del nuovo Ministero che più interessano, oltre il Ministro dei Culti, Mgr. Vass, di cui ho riferito a Vostra Eminenza [f. 71r] nel mio rapp. N. 57 del 28 ott. dell'anno scorso,⁴⁸ sono il Ministro Presidente, Sig. Conte Stefano Bethlen ed il Ministro degli Esteri, Sig. Conte Nicola Bánffy.

Ambedue protestanti, ambedue partigiani del celebre Tisza e della sua politica, ambedue liberali. Dunque un'altra conquista del protestantesimo (su 11 Ministri appena 4 sono cattolici) ed un'altro passo innanzi verso quel trionfo dei principi liberali, che hanno qui tradizioni antiche e radicatissime e che minacciano seriamente di rimanere padroni *assolute* del campo politico, come segnalai a Vostra Eminenza nei miei rapporti NN. 245 e 311 rispettivamente del 24 dicembre dell'anno scorso e del 18 gennaio di quest'anno.⁴⁹

Il Ministro Presidente Conte Stefano Bethlen è nato nel 1874. Entrò alla Camera Ungherese la prima volta nel 1901 con programma liberale, poi nel 1905 passò al partito degli indipendenti, in seguito, nel 1910, al partito Kossuth e più tardi a quello di Tisza. A tempo della rivoluzione di Károly[i] si ritirò dalla vita politica. Durante il regime di Béla Kun si trasferì a Vienna, dove rappresentò gli interessi del contro Governo di Szegeged. Nelle ultime elezioni fu mandato all'Assemblea Nazionale coi voti dei piccoli agricoltori, dai quali più tardi si separò entrando nella minuscola frazione degli indipendenti. Di carattere tranquillo e serio, è ritenuto uomo di energia, di tatto squisito e molto intelligente. Si dice che, sebbene protestante, non sia avverso ai cattolici.

Il Ministro degli Esteri, Sig. Conte Nicola Bánffy, nato nel 1873, è un uomo non molto noto nel campo politico e del tutto nuovo nella diplomazia. Nel 1901 fu eletto deputato con programma liberale e poi [f. 71v] passò al partito del lavoro nazionale. Era stato designato come Ministro ungherese a Londra, ma finora non ha raggiunto il suo posto. Al suo attivo diplomatico non conta che una zelante propaganda pro Ungheria fatta, dopo la catastrofe, in Inghilterra, dove ha molti amici, ai quali – si dice – abbia ispirati i discorsi tenuti ultimamente alla Camera dei Lords in favore dell'Ungheria. È in ottima relazione con questo Alto Commissario Britannico e la sua nomina è stata anche graditissima all'Alto Commissario Francese. È stato fatto forse per questo, dopo i recenti avvenimenti? Può darsi. Molti lo affermano. Il Conte Bánffy è invece notissimo come artista, e come autore drammatico. È stato anche Intendente di questa Opera. Ha pure pubblicato degli apprezzati lavori su argomenti economici e di politica doganale della Europa centrale.

Quale sarà l'opera, il successo, la durata di questo nuovo Ministero? Il giorno dopo la sua composizione già gli sono cominciate le opposizioni nel partito dei piccoli agricoltori ed è stata necessaria tutta l'autorità del loro Capo, il Ministro dell'Agricoltura, Szabó-Nagyatád, per persuadere i dissidenti che non si può fare opposizione ad un Governo, nel seno del quale essi stessi sono rappresentati. Anche parecchi cristiano-nazionali non sono contenti del nuovo Gabinetto. La ragione è che si progetta di nominare come Sottosegretario ai Culti (per legge il Ministro dei Culti deve essere cattolico, ma il Sot-

⁴⁸ Vedi sopra, pagg. 215ss.

⁴⁹ Non pubblicati in questo volume. Minuta del Rapporto N. 245 vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.3, foll. 216rv-221rv. (Oggetto: Le dimissioni del Ministro Teleki ed il nuovo Gabinetto).

tosegretario protestante) il deputato Stefano Kovács, non solo protestante, ma radicale, apostata, ex chierico ed arrabbiatissimo avversario dei cattolici.

Da quest'alba di Governo vi sarebbe ben poco da sperare. [ff. 72r] Ma quella che sembra l'opera più certa del Gabinetto Bethlen è lo scioglimento della Camera e le nuove elezioni. Il Governatore e tutti i migliori uomini politici non fanno che deplorare in tutti i toni il livello più che basso in cui si trova questa Assemblée Nazionale, nata come reazione alla rivoluzione rossa e giudaica, ed in cui ha potuta trovar posto qualunque elemento, purché si fosse professato, anche solo a parole, anticomunista ed antisemita. (V. rapp. N. 47 del 24 ottobre a. s.).

Perciò o elezioni generali o nuovo cambiamento di Governo: ecco quello che si può attendere con maggiore probabilità, a breve scadenza.

Il vecchio motto della politica austro-ungarica: il nostro unico definitivo è il provvisorio, si può tradurre per l'attuale politica ungherese in queste parole: la cosa più stabile nella vita politica dell'Ungheria è la crisi.

Chinato ecc.

13

SI TRASMETTE COPIA DI UNA CIRCOLARE DEL GENERALE WRANGEL

Rapporto No. 580 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 25 aprile 1921⁵⁰

N. Prot. Segreteria di Stato 21810

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria pos. 1466-1467, fasc. 594, fol. 73r⁵¹

Risp. col N. 21832 dell'11-6-921

Il Signor Colonnello dello Stato Maggiore, Alessio von Lampé, Rappresentante militare del Comandante in capo della Armata Russa presso il Governo Ungherese, mi ha pregato di portare a conoscenza di Vostra Eminenza Reverendissima la Circolare, qui acclusa in copia, che il Generale Wrangel ha inviata a tutti i Governi d'Europa per interessarli alla sorte della sua disgraziata armata.

Nell'adempire a tale incarico, mi chino ecc.

[Nell'Allegato lettera circolare: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594. foll. 74r-76r]

Lettera circolare, signé Général Wrangel, signé Podtcherkoff, Pour copie conforme Capitaine Baron Rosen [m. p.]

⁵⁰ Accusa ricevimento del Rapporto in data 11 giugno 1921, N. B-21832 (Segreteria di Stato), ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.1, ff. 23rv (originale).

⁵¹ La minuta non fu da noi ritrovata.

Bpest, acc. al N. 580

Au cours des derniers mois, la France, sans faillir un seul instant, n'a cessé de faire preuve d'une sollicitude cordiale et de porter le poids des dépenses élevées pour aider et subvenir aux besoins des éléments civils et militaires évacués de Crimée, concentrés à Constantinople et dans les camps de la région limitrophe. En vue de la nécessité de réduire les dépenses, le Gouvernement Français vient de nous faire savoir qu'il se verra forcé à cesser dans quelques jours le ravitaillement des réfugiés. En conséquence, et afin que les évacués de Crimée ne fussent placés devant une vraie catastrophe, le Gouvernement de la République se prononce avec la plus grande décision en faveur des mesures immédiates tendant à la dislocation des groupes de réfugiés civils et à la dislocation des éléments militaires, qui se trouvent à la charge de la France. Dans ce but, les issues recommandées par le Gouvernement Français consisteraient d'une part: à donner le plus grand développement possible à l'émigration russe au Brésil. Toutefois les conditions d'existence des colons éventuels restent imprécises et il semble qu'il ne s'agit pas de les doter de terrains pour la culture individuelle, mais de les employer comme main d'oeuvre agricole sur les grandes plantations privées de l'état de San Paulo. D'autre part: à repatrier les réfugiés en Russie Sovietiste. Aucune garantie ne saurait être stipulée en leur faveur de la part du Gouvernement Bolcheviste. Le Gouvernement Français recommande de prendre toutes les mesures nécessaires pour prévenir les réfugiés civils et militaires du sort lamentable qui les attend s'ils ne font pas leur choix entre les deux éventualités envisagées, c'est à dire l'émigration ou bien le repatriement en Russie. [*f. 75r*]

Portant une lourde responsabilité pour l'existence et la vie des patriotes Russes qui pendant trois ans ont lutté pour l'affranchissement et le bonheur de la Patrie, j'ai le devoir moral de les mettre en garde contre des décisions qui sont de nature à mettre leur vie même en péril, ou bien à leur créer des dures conditions d'existence.

Les événements qui se déroulent en Russie, l'esprit de vengeance qui anime les tribunaux extraordinaires communistes, le système pratiqué par ceux-ci de massacrer les otages sans exception, font prévoir que les soit-disant contre-révolutionnaires, du point de vue des communistes, sont d'avance voués à la destruction, même s'il s'agit de ceux rentrant volontairement en Russie.

En ce qui concerne l'émigration au Brésil, et comme il a été dit plus haut les données précises des conditions auxquelles les colons seront reçus font entièrement défaut, de même que les conditions qui régiront leur retour éventuel dans leur patrie. Ces précisions sont indispensables en vue d'écarter les appréhensions possibles, notamment que les colons pourraient se trouver dans une situation voisine de celle de la servitude.

La conclusion qui s'impose est claire: il est de mon devoir de mettre avec toute la décision possible mes compatriotes et compagnons d'armes en garde contre la deuxième éventualité indiquée et de les prévenir des conditions imprécises de la première.

Je fais chaleureusement appel au monde civilisé tout entier afin qu'aide soit prêtes à ceux qui dans leur dévotion sans borne à leur Patrie et pour son affranchissement, ont versé sans compter leur sang; à ceux qui ont les premiers fait face et ont reçu le premier choc du bolchévisme, dans l'intérêt de l'Europe tout entière; à ceux qui jusqu'au bout sont restés fidèles aux Alliés.

Ce n'est non seulement pour continuer la lutte contre le bolchévisme qui ce meurt qu'il faut conserver les éléments disciplinés et organisés évacués de Crimée; c'est pour

conservare la force publique dont la Russie aura un besoin vital et pressant au jour ou le bolchevisme s'effondrera et sera immanquablement suivi par une ère de chaos et d'anarchie inexplicables. La pacification et la reconstruction de la Russie est une condition essentielle à la pacification et à la stabilisation de tout de monde civilisé. Toutes les puissances ont intérêt à hâter cette pacification.

La France qui a cruellement souffert et souffre encore des suites de la guerre mondiale et des sacrifices immenses qu'elle a faite ne peut seule porter le fardeau de l'entretien des réfugiés civils et militaires de Crimés. Je fais appel à tous les peuples à leur Gouvernements et à la Ligue des Nations, puissent-ils prendre sur eux une part de ce fardeau et contribuer, d'un commun effort au sujet et à la conservation des éléments et des forces qui sont nécessaire à la reconstruction de la Russie et sans lésquels cette oeuvre vitale sera inévitablement retardée.

(Signé) G é n é r a l W R A N G E L.

Pour copie conforme:

le Colonel Breveté R.N.

(Signé) P O D T C H E R K O F F.

Pour copie conforme.

Capitaine Baron Rosen [m. p.]

14

UN DISCORSO DEL GOVERNATORE

Rapporto No. 718 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 28 maggio 1921⁵²

N. Prot. Segreteria di Stato 21832

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 77r-78r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.1, foll. 21rv-22r

Credo non senza interesse sottoporre all'attenzione di Vostra Eminenza Reverendissima un discorso che ieri S. A. S. il Sig. Governatore Horthy ha tenuto ad una Delegazione Svizzera venuta qui per studiare le condizioni locali.

Dopo avere ringraziata la Svizzera per tutto ciò che essa ha fatto per l'Ungheria e dopo avere ricordato le dolorose note fasi attraverso le quali il Paese è ultimamente passato, l'Ammiraglio Horthy ha detto:

“Come gli Svizzeri durante la loro breve permanenza qui sicuramente hanno potuto vedere, noi non stiamo con le mani in cintola, ma lavoriamo. Certamente ci abbisogna la materia prima ed il carbone per le nostre miniere, il metallo per i

⁵² Accusa ricevimento del Rapporto in data 11 giugno 1921, N. B-21832 (Segreteria di Stato), ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.1, ff. 23rv (originale).

nostri Alti Forni, il materiale per le nostre ferrovie; ma ciò nonostante lavoriamo instancabilmente, ininterrottamente, perché il nostro coraggio non è venuto meno, perché possediamo una forte volontà di vivere, perché abbiamo fiducia nel futuro e nella giustizia finale. Noi non siamo dei mendicanti. Quando il Senatore americano Mac Cormick mi domandò se avevamo bisogno di aiuti, io gli risposi con decisivo *no*. Con altre forze vo- [f. 77v] gliamo venire fuori dalla catastrofe, con altri mezzi vogliamo ricostruire, con incrollabile energia vogliamo condurci nel problema del rinnovamento dell'Ungheria. Si scateni pure contro di noi la diffamazione, si sollevi contro di noi un uragano di cattive volontà, noi continuiamo su la nostra via che finalmente ci deve condurre al raggiungimento del nostro scopo. Noi confidiamo nelle forze sane del nostro popolo. La mia condizione di marinaio mi ha tenuto lontano dalla mia patria il più gran tempo della vita, due volte ho fatto il giro del mondo, ho conosciuti molti popoli, ma nessuno ha migliori qualità che il popolo ungherese. Il suo senso preciso, il suo sentimento per la giustizia, la sua volontà di lavorare e la sua capacità, la sua lucida intelligenza e la fattiva sveltezza in tutte le attività lasciano il popolo ungherese senza rivale; ed un tale popolo deve finalmente andare avanti. Perciò io credo che la ricostruzione dell'Ungheria verrà presto, che il nostro rinnovamento non può richiedere molto tempo. E nella misura che noi progrediamo deve aumentare la fiducia dell'Estero verso di noi. Sventuratamente arrivano all'Estero informazioni sull'Ungheria per via di traverso. Le fonti da cui vengono attinte non sono sempre pulite, e l'odio cieco di quell'elemento che fu costretto a fuggire all'Estero dopo la caduta del Comunismo, ha influenzato spesso volte il giudizio delle Nazioni occidentali sull'Ungheria. Ma quanti più forestieri vengono fra noi, tanto più migliora la situazione da questo punto di vista. Ciascuno si può persuadere che nel nostro paese regna un ordine esemplare, che il terrore bianco è una favola, e che noi siamo [f. 78r] tanto democratici quanto quei paesi in cui la democrazia è la caratteristica propria. Forse la sventura che ci ha incolta ha una parte di fortuna per noi. Gli avvenimenti hanno avvicinato noi rimasti in patria e ci hanno insieme legati in un dolore ed in una speranza."

Questo discorso, a mio umile giudizio, è particolarmente notevole per due ragioni. Prima perché è il grido autorevole della tradizionale ferezza del popolo ungherese, il quale non si è mai creduto inferiore ad altro popolo e nemmeno ora lo si crede, quantunque mutilato, impoverito e vinto. Secondo perché questo discorso espone la situazione di tranquillità, di ordine, di lavoro e di progresso che realmente esiste qui (tranne nella vita politica) ma che pure è ignorata all'Estero per le false, interessate informazioni della stampa nemica.

E penso che questi due elementi non si possano trascurare quando si debba giudicare dell'attuale Ungheria o prendere qualche provvedimento che riguardi questo Paese.

Chinato ecc.

15

LA QUESTIONE MONARCHICA

Rapporto N. 840 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 5 luglio 1921⁵³

N. Prot. Segreteria di Stato 23732

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria pos. 1483, fasc. 610, foll. 4rv

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 81rv

Mi viene ripetuta da fonte diplomatica, che devo ritenere sicura, una notizia la quale corre qui insistentemente da vari giorni, che cioè Re Carlo, in un'epoca non troppo remota – si parla del venturo Agosto – ritenterebbe il suo ritorno in Ungheria e forse anche in Austria.

Questa notizia trova la sua conferma in un'altra informazione, che ho appresa da fonte diretta, e secondo la quale Re Carlo pensa con insistenza al suo ritorno al Trono. Infatti poco tempo fa Sua Maestà ha indirizzato una lettera a S. A. R. l'Arciduca Giuseppe, con la quale gli rimprovera di non essersi presentato durante il suo soggiorno recente in Ungheria e gli conferma energicamente la sua ferma intenzione di non permettere giammai che il medesimo Arciduca salga sul Trono di Ungheria, pena il non riconoscerlo più come membro della Casa degli Absburgo. A questa lettera Sua Altezza Reale ha risposto che è sempre pronto a riconoscere il Re Carlo come Sovrano d'Ungheria, qualora però la Nazione lo voglia, ma nel caso in cui il popolo ungherese fosse contrario e offrisse a lui – l'Arciduca – la Corona, egli malgrado le minacce del Re, lo accet- *[f. 4v]* terebbe. Ciò conferma quanto in proposito riferii a Vostra Eminenza nel mio rispettoso rapporto N. 126 del 16 Nov. scorso,⁵⁴ e che avevo appreso dallo stesso Arciduca.

Nel portare a conoscenza dell'Eminenza Vostra quanto sopra, mi chino ecc.

53 Accusa ricevimento del Rapporto in data 25 luglio 1921, N. Prot. 23732, vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 610, fol. 7r (Minuta). Originale: N. B-23732 (Segreteria di Stato), ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, ff. 86r.

54 Vedi sopra, pagg. 221ss.

16

LA QUESTIONE MONARCHICA

Rapporto N. 901 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 15 luglio 1921⁵⁵

N. Prot. Segreteria di Stato 23742

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria pos. 1483, fasc. 610, foll. 5rv-6rv

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 82rv-85rv

Facendo seguito al mio rispettoso rapporto N. 840 in data del 5 corr.⁵⁶ riguardante la questione monarchica in Ungheria, ho l'onore di riferire a Vostra Eminenza Reverendissima quanto segue.

Ieri è venuto a vedermi Sua Altezza Reale l'Arciduca Giuseppe. Mi ha con molta sicurezza confermata la notizia del progetto di Sua Maestà Re Carlo di ritornare durante il prossimo mese di Agosto in Ungheria. Ha aggiunto alcune particolareggiate informazioni intorno all'avvenimento, come, per esempio, che il Re questa volta passerebbe per la Croazia, che si fermerebbe a Szombathely e che ivi troverebbe ai suoi ordini un buon numero di forza armata sotto il comando – forse – del Colonnello Lehár e che infine i partigiani del Re Carlo tutto preparano qui perché la cosa riesca felicemente.

Ha continuato esponendomi tutti i pericoli a cui, secondo lui, andrebbe incontro la Nazione in seguito a questa avventura del Re, dei quali i principali – a quanto dice l'Arciduca – sarebbero l'invasione armata dell'Ungheria da parte della *[f. 5v]* Piccola Intesa e la realizzazione di tutte le minacce fatte dagli Alleati nel caso di un ritorno degli Absburgo in Ungheria.

Sua Altezza Reale ha concluso chiedendomi di esporre tutto ciò a Vostra Eminenza Reverendissima con la preghiera che l'Eminenza Vostra medesima si compiaccia esaminare se – dati i pericoli su esposti, che minaccerebbero l'Ungheria in caso di un ritorno di Re Carlo – non voglia il Santo Padre degnarsi di intervenire presso Sua Maestà per impedire che metta in esecuzione il menzionato progetto. L'Arciduca durante la conversazione ha ripetutamente dichiarato che egli intendeva parlare della cosa non nel suo personale interesse, ma unicamente pel bene dell'Ungheria e della Casa d'Absburgo.

Da parte mia, pure avendo fatto rilevare a Sua Altezza Reale che il successo di avvenimenti di questo genere dipende in gran parte dal segreto e che però mi sembrava strano che si possano già conoscere tante notizie e così diffusamente sul progetto del Re, tuttavia lo assicurai che non avrei mancato di soddisfare al suo desiderio e di riferirne ampiamente a Vostra Eminenza.

Dopo avere adempito a tale incarico mi permetto di aggiungere qualche mia considerazione in proposito. A mio umile parere, onde avere una visione chiara della situazione reale, bisognerebbe conoscere se le minacce fatte dagli Alleati e dalla Piccola Intesa nel

55 Accusa ricevimento del Rapporto in data 27 luglio 1921, N. Prot. 23742, vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 610, fol. 8r (Minuta). Originale: N. B-23732 (Segreteria di Stato), ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, ff. 87r.

56 Vedi sopra, pag. 244.

caso di un ritorno degli Absburgo in Ungheria, e di cui ho riferito a Vostra Eminenza col mio rapporto n. 504 del 3 aprile p.p.,⁵⁷ sieno serie e fino a che punto si possano realizzare.

[f. 6r] I Rappresentanti dell'Intesa a Budapest fanno intravedere il finimondo se il Re tornasse; ma quando ho chiesto, per esempio, al Ministro d'Italia che cosa farebbe eventualmente il suo Governo, non mi ha saputo rispondere alcun che di concreto. Da parte Serba però si dice che molti ufficiali di quell'esercito sono già malcontenti che non si sia marciato contro l'Ungheria in occasione del primo ritorno del Re, il giorno di Pasqua di quest'anno. Nell'entourage di Sua Maestà e fra i suoi partigiani di qui il ragionamento è ben diverso. Una persona molto intima del Re si sforzava dimostrarmi con una convinzione inenarrabile che non vi sarebbe pericolo alcuno se Sua Maestà ritornasse in Ungheria. Egli ragionava così: Gli Alleati si limiterebbero ad inviare un certo numero di Note diplomatiche e tutto s'arresterebbe lì. Della Piccola Intesa: la Rumenia non marcerebbe contro l'Ungheria, dati i legami personali fra i Sovrani dei due Paesi; la Czecho-Slovacchia non potrebbe fare un'azione armata, perché gli Slovacchi glielo impedirebbero. Non rimane che la Serbia: ma se noi abbiamo forze sufficienti per fronteggiarla, la partita è vinta. La prima volta – a Pasqua – non avevamo queste forze e perciò, *soltanto perciò*, il Re ha dovuto rinunciare all'impresa. Questa volta avremo la forza necessaria e l'impresa riuscirà. Anche il Governo non è completamente persuaso che le dette minacce si realizzerebbero. Poiché giorni fa, per esempio, questo Ministro degli Esteri chiedeva al Rappresentante d'Italia: “ma, è proprio vero che l'Italia si opporrebbe al ritorno del Re Carlo?” Ho saputo ciò dallo stesso Principe Castagneto.

Tale la situazione internazionale la quale certo non è troppo chiara. Quanto alla situazione politica interna di fronte alla questione del Re, essa è anche più oscura. Lo stesso Arciduca mi ha confermato [f. 6v] una notizia, che era pervenuta anche al mio orecchio, che cioè il Governatore Horthy farebbe arrestare il Re qualora si ripresentasse in Ungheria. L'avvenimento più notevole però di questi giorni è il risveglio dell'attività politica del deputato Friedrich, di cui ho riferito a Vostra Eminenza nei Rapporti N. 47 e 117 rispettivamente del 24 ottobre e del 14 nov 1920.⁵⁸ Prosciolto in questi giorni dalle accuse di aver fatto parte al complotto che condusse all'assassinio del Conte Tisza, il Friedrich è ritornato nell'arena politica con rinnovata energia ed a suo favore si sono già organizzate non so quante dimostrazioni e feste. Già framassone, appartenne per qualche tempo al partito cristiano, poi se ne distaccò e creò un piccolo partito di violenta opposizione che ha il nome da lui. Una volta appoggiava l'Arciduca Giuseppe, che lo creò Ministro Presidente nei pochi giorni in cui fu Governatore. Adesso è per Re Carlo. Non è improbabile che anche lui ed il suo partito si agitano per il prossimo ritorno del Re: ma nel pubblico ciò non apparisce.

A Vostra Eminenza riuscirà certamente più facile conoscere le vere intenzioni degli Alleati e della Piccola Intesa in proposito; ma qualunque esse sieno, devo dire che qui tutte le persone più serie ed equilibrate, a cominciare dai legittimisti puro sangue, come il Conte Apponyi, sono d'avviso che attualmente non solo il Re non dovrebbe pensare ad un ritorno in Ungheria, ma che la questione monarchica non dovrebbe neppure affacciarsi alla discussione in quest'ora critica che l'Ungheria attraversa, alla vigilia di dovere eseguire tutte le durissime condizioni impostele dal Trattato del Trianon.

Chinato ecc.

⁵⁷ Non pubblicato in questo volume.

⁵⁸ I testi di questi Rapporti vedi sopra, 212ss. e 217ss.

17

**CIRCA IL RICONOSCIMENTO UFFICIALE
D'UN RAPPRESENTANTE DIPLOMATICO DEL SIG. GIERS**

Rapporto No. 1036 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 23 agosto 1921

N. Prot. Segreteria di Stato 25164Z

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 82rv-82bis⁵⁹

Questo Ministero degli Esteri si è rivolto a me, come Decano del Corpo Diplomatico, per chiedermi se i miei Colleghi ed io vorremmo riconoscere ufficialmente il Sig. Principe Pietro P. Wolkonsky come Rappresentante diplomatico dell'organizzazione politica russa stabilita a Parigi e presieduta dal Sig. Giers; giacché il medesimo Governo Ungherese lo ha riconosciuto come tale. Ho risposto che quanto a me, avrei domandato istruzioni alla Santa Sede in proposito, quanto agli altri Diplomatici li avrei opportunamente interrogati al riguardo.

Ora avendo fatto questo secondo passo, i Ministri di Inghilterra⁶⁰ e di Francia⁶¹ mi hanno risposto che essi non possono riconoscere ufficialmente un Rappresentante Diplomatico di una organizzazione politica Russa, la quale non è riconosciuta tale dai loro rispettivi Governi, come è quella del Sig. Giers; ma che sarebbero disposti a trattare il Principe Wolkonsky [f. 82v] con tutti i riguardi dovuti ad un forastiero di distinzione. Il Ministro d'Italia⁶² si è associato a tale risposta, ma mi ha detto che avrebbe telegrafato in proposito al suo Governo, promettendomi di trasmettermi la risposta, che è sicuro sarà negativa. Devo aggiungere che il Ministro di Francia ha dichiarato che, pur mantenendo il suo punto di vista, crede opportuno che non si creino imbarazzi da parte del Corpo Diplomatico alle relazioni ufficiali del Governo Ungherese col prelodato Principe, specialmente nell'interesse dei molti Russi che si trovano qui senza protezione e senza direttive politiche.

Per completare questo rapporto dirò che il Sig. Principe Wolkonsky è venuto a vedermi, mi ha narrato la storia dolorosa della sua prigionia in Russia e della povertà a cui è ridotta la sua famiglia, mi ha ricordato con fierezza essere stato Addetto alla Legazione russa presso la Santa Sede e di avere l'alto onore di essere decorato con la Commenda di S. Gregorio Magno e mi ha interessato vivamente ad aiutare la sua missione anche presso questo Corpo Diplomatico.

Dopo ciò mi permetto chiedere a Vostra Eminenza le opportune istruzioni in proposito, se cioè devo entrare in relazioni [f. 82bis/ ufficiali col Sig. Principe Wolkonsky, riconoscendogli il carattere di Rappresentante Diplomatico del Sig. Giers, ed in attesa di un cortese sollecito riscontro, mi chino umilmente al bacio della Sacra Porpora e con sensi di profonda venerazione mi confermo ecc.

59 La minuta non fu da noi ritrovata.

60 Thomas Beaumont Hohler (1871-1946).

61 Jean Dulcet dal novembre 1918. fino ad aprile 1919, poi ritornò a Budapest come incaricato d'affari, dal 1921 al 1923.

62 Ercole Durini di Monza (1876-1968), il quale fu a Budapest negli anni 1921-1929.

18

**LA QUESTIONE MONARCHICA IN UN DISCORSO POLITICO
DEL MINISTRO PRESIDENTE**

Rapporto N. 1213 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 22 ottobre 1921⁶³

N. Prot. Segreteria di Stato 27240

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria pos. 1483, fasc. 610, foll. 39r-42v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 94rv-98rv

L'avvenimento del giorno in Ungheria – che ha fatto per un momento dimenticare al pubblico perfino la spinosa questione dell'Ungheria occidentale – è il gran discorso politico che il Ministro Presidente conte Bethlen ha tenuto ieri a Pécs, la città fino a pochi giorni fa occupata dai Serbi.⁶⁴

Lo scopo principale del discorso era duplice: quello di esporre un dettagliato e preciso programma di governo e quello di dimostrare la necessità di formare un partito governativo unico per mettere fine all'assurda coalizione attuale, risultante da due partiti, il cristiano-nazionale e quello dei piccoli agricoltori, il cui unico pensiero comune è quello di combattersi a vicenda in tutte le più importanti e più insignificanti questioni. (v[edi] R[apporto] 47 del 24 ottobre 1920.)⁶⁵ [f. 39v]

Il programma governativo è stato compiuto dal Ministro Presidente 1° nella *Riforma della Camera dei Magnati*, la quale, come ha detto il Conte Bethlen, “non deve essere più l'antica Camera dei Magnati fondata sui privilegi della nascita, ma una nuova che deve radunare il fiore della vita economica del popolo, della cultura, della società e della vita pubblica dell'Ungheria”; 2° nella *Legge per la stampa* per ovviare agli errori della censura che è ancora in vigore e per fare del giornalismo un vero elemento di educazione morale; 3° nelle *riforme in pro della classe operaia*, eseguendo scrupolosamente fra le altre cose la Riforma agraria, (v[edi] R[apporto] N. 177 del 1 dec. 1920)⁶⁶ e migliorando la situazione finanziaria; 4° nella *Riforma elettorale* che rimaneggi quella del 1918 che si presta a troppo facili contese di persone e di classi.

Il punto però più rilevante del discorso del Ministro Presidente è stato quello che riguarda la vexata questione del Re. Questo punto – come del resto tutti gli altri del discorso – era stato oggetto di lunghe discussioni fra il Conte Bethlen ed i capi dei partiti politici, ed era stato indicato come la base per la eventuale unione dei partiti stessi e la formazione del desiderato partito unico del governo. Specialmente il Conte Andrassy, [f. 40r] capo del partito cristiano-nazionale, aveva chiesto che nel discorso di Pécs il Ministro Presidente insistesse per il principio della legittimità nella questione monarchica; nel

63 Accusa ricevimento del Rapporto in data 7 novembre 1921, vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 611, fol. 29r (Minuta). L'Originale del N. Prot. B. 27240 vedi: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 150r.

64 I Serbi hanno occupato la città di Pécs e dintorni (comitato Baranya) ed occuparono negli anni 1918-1921, benché tale regione rimase parte dell'Ungheria, anche dopo il Trattato di Trianon. La politica serba voleva proclamare la Repubblica di Baranya. La città tornò ad Ungheria nel 1921.

65 Vedi sopra, pagg. 212ss.

66 Vedi sopra, pagg. 227ss.

non voler toccare i diritti del Re incoronato; e nel dichiarare contrario alla Costituzione ogni movimento diretto a stabilire la libera elezione del Re. Tuttavia il Partito suddetto riteneva inopportuno trattare ora la questione e proponeva di attenersi alle disposizioni della legge I del 1920 (v[edi] R[apporto] 126 del 16 nov. 1920).⁶⁷ Accettati, come vedremo, questi punti dal Conte Bethlen, pare assicurata la base di un accordo col Conte Andrassy e la costituzione del partito unico non dubbia su questa base. Del partito unico farebbero parte i cristiano-nazionali, i dissidenti, gli elementi più moderati del partito dei piccoli agricoltori ed alcuni uomini politici attualmente fuori qualunque partito come p. es. il conte Appony [sic! – corrige: Apponyi – NdR]. Però rimangono gli intransigenti del partito dei piccoli agricoltori a capo dei quali è proprio il Ministro d'agricoltura, tutti irriducibili nella questione del Re, che pretendono si debba scegliere per libera elezione.

Un prossimo avvenire mostrerà fino a che punto si sarà ottenuto la sospirata unione dei partiti, intanto credo opportuno riferire, tradotto, il testo del discorso di Pécs, relativo alla questione monarchica, e nel quale è compendiato tutto il pensie- [f. 40v] ro della maggioranza del paese sull'intricato affare.

Dopo aver detto che la questione del Re è una di quelle che si trattano nei giorni di vacanza mentre ve ne sono delle più importanti che si trattano nei giorni di lavoro, il Conte Bethlen ha così esposta tutta la delicata ed importante questione:

“Nell'anno 1918 il Re si allontanò e non esercitò più da quel tempo il suo diritto costituzionale. Il suo allontanamento fu in seguito ad una vis major. Questa situazione, prodotta allora dalla rivoluzione, continua anche oggi. La forma giuridica di tale situazione fu stabilita dall'Assemblea Nazionale nella legge G.A. I. 1920, che determinò la situazione creatasi in seguito al Trattato del Trianon ed alla rivoluzione in questi termini: La Legge dice che l'esercizio del potere reale, così come la relativa facoltà che viene dalla Prammatica Sanzione e dalla Legge G.A. VII. 1867 sono cessate e spetta alla nazione di trarne le conseguenze in conformità del Trattato di pace. La conseguenza di questa legge, secondo il mio parere, è questa: giacché l'Ungheria è diventata uno Stato indipendente ed il Trattato di pace ci obbliga – come del resto è anche nel nostro interesse – a non rinunciare alla nostra indipendenza, e a non legarci con disposizioni, trattati ecc. che potrebbero nuocere alla medesima nostra indipendenza, da ciò segue che il Potere dell'Ungheria non può essere [f. 41r] al tempo stesso il potere di un'altra nazione e che soltanto quello può esercitare il potere regale che riconosce che il possesso di esso risultante dalla Prammatica Sanzione e dalla Legge G.A. XII 1867 è diventato invalido.

Ma che cosa segue da ciò relativamente alle controversie fra legitimisti e liberi elettori del Re? Innanzi tutto bisogna stabilire che almeno teoricamente la libera volontà della Nazione non si trova in opposizione né con la legge G. A. 1920 né con i postulati del Trattato di pace sia che si abbracci il legitimismo sia che si voglia la libera elezione del Re, essendo sufficiente che il Potere pubblico dell'Ungheria offra delle serie garanzie. Senza l'accettazione di questa conseguenza non potrebbe il Re esercitare il suo potere né in un caso né nell'altro.

Bisogna anche stabilire che l'esercizio del potere reale non solamente è un diritto, ma è anche un dovere. Nel senso della nostra Costituzione l'esercizio del

67 Vedi sopra, pagg. 221ss.

potere regale costituzionale non può essere passato ad un altro né il Re può abolire questo diritto. Il Re è il primo funzionario eletto e nominato. Egli non può allontanarsi dal suo posto se non soltanto in caso di una *vis major*. Se una *vis major* od una rivoluzione lo impedisce dall'esercizio dei suoi diritti, questi suoi legittimi diritti non cessano durante la *vis major*, non spariscono, non si prescrivono. [f. 41v] Ma se la rivoluzione o la *vis major* cessa egli è di nuovo obbligato ad esercitare il suo potere. Ora se uno degli impedimenti consiste in ciò che (come nel caso presente) l'esercizio del potere sovrano dipende da alcune condizioni, allora il Re deve dichiararsi e decidere se egli accetti le condizioni proposte, giacché la Nazione non può essere spogliata del diritto di avere un Re costituzionale.

Se noi vogliamo rimanere un Regno noi non possiamo allontanarci da questo punto di vista che concorda con la nostra Costituzione e con la nostra situazione attuale. Oggi stanno l'uno contro l'altro i due punti estremi: il punto di vista degli ultralegittimisti e quello dei liberi elettori. Gli uni dicono che bisogna decidere senza considerazione alla nuova situazione del Paese; gli altri affermano che non si deve aver riguardo ai dettati della nostra Costituzione. I legittimisti estremi considerano soltanto i diritti del potere supremo ma non anche i diritti che possiede la Nazione in seguito alle nuove condizioni del mondo. I liberi elettori rigettano la continuità del diritto supremo e le disposizioni legali della nostra Costituzione.

Secondo il mio parere la legittimità è l'unica condizione di diritto per il possesso del Trono. Ma l'esercizio [f. 42r] del potere non ha soltanto condizioni di diritto, giacché la Nazione può anche richiedere che il Re accetti quelle condizioni che la Nazione accettò, quando proclamò la propria indipendenza e sottoscrisse il Trattato del Trianon. Da questa situazione apparisce una sola via d'uscita: La Nazione, e per essa il Governo, per incarico della Nazione, deve col Re chiarire la situazione del Paese. Il Governo ha il dovere – senza perciò rinunciare al nostro punto di vista che cioè la questione del Re è una questione interna dell'Ungheria – di mantenere il contatto con le Potenze segnatarie del Trattato di pace per potere far loro conoscere il pensiero dell'Ungheria nella questione. È un dovere costituzionale della Nazione di chiarire la questione, giacché la detronizzazione sarebbe un atto rivoluzionario che potrebbe portare con sé gravissime conseguenze per la Nazione. È dovere del Governo di portare a termine queste trattative nel momento opportuno. Fintanto queste trattative non approdano ad una conclusione, la questione del Re né può né deve risolversi né in un senso né nell'altro. Fino allora qualunque movimento sia nel Parlamento sia fuori di esso deve considerarsi come un grido di guerra come anticostituzionale e rivoluzionario che il Governo ha il dovere di reprimere con tutte le forze. Noi non accettiamo né un colpo di [f. 42v] testa (Putsch) né una detronizzazione, noi vogliamo trattare e soltanto allora venire ad una decisione. Colla pazienza e con la buona volontà noi vogliamo sciogliere questa questione: qualunque altra soluzione potrebbe portare ad una guerra civile.”

Così ha parlato il 21 ottobre il Presidente del Consiglio Ungherese. Ed all'indomani di questo discorso, mentre io redigevo questo rapporto è arrivata a Budapest la notizia sbalorditiva che Sua Maestà il Re Carlo è giunto ieri a Sopron!

Nondimeno credo opportuno inviare a Vostra Eminenza Reverendissima questo rapporto che mostrerà qual'era il pensiero del Governo di Horthy nella questione monarchica

alla vigilia dello straordinario avvenimento della ricomparsa del Re nel territorio ungherese, avvenimento che potrà produrre delle conseguenze gravissime per questo Paese e che forse ne potrà decidere le sorti per l'avvenire.

Chinato ecc.

19

RE CARLO IV IN UNGHERIA

Rapporto N. 1223 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 25 ottobre 1921⁶⁸

N. Prot. Segreteria di Stato 27240

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria pos. 1483, fasc. 610, foll. 45r-50v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 102rv-110r

A completamento dei miei cifrati dal N. 34 incl. al N. 40 incl.,⁶⁹ ho l'onore di inviare a Vostra Eminenza Reverendissima il seguente dettagliato rapporto sull'arrivo di Sua Maestà il Re Carlo IV in Ungheria e sugli avvenimenti che lo hanno accompagnato.

La mattina di sabato, 22 ottobre, seppi da buona fonte che Sua Maestà era giunto la sera innanzi in Ungheria. Più tardi fui più precisamente informato che era sceso in aeroplano a Sopron e che con lui era anche Sua Maestà la Regina. Appena giunto a Sopron Re Carlo si recò nelle caserme militari, ricordando agli ufficiali ed ai soldati il giuramento prestatogli ed invitandoli a marciare con lui verso Budapest. Tutte le truppe di Sopron, composte principalmente dal noto reggimento guidato dal Maggiore Ostenburg, nonché buona parte delle bande formatesi ivi per la questione dell'Ungheria occidentale passarono al Re. Per Sua Maestà si dichiarò pure [f. 45v] il Generale Hegedűs, il quale pochi giorni innanzi era stato mandato a Sopron *come l'uomo di fiducia del Governo Ungherese*, che avrebbe dovuto sciogliere le bande per effettuare le condizioni del patto di Venezia⁷⁰ e che era stato il plenipotenziario militare ungherese, il quale aveva firmato insieme ai generali dell'Intesa il protocollo di cessione dell'Ungheria occidentale all'Austria!

Sua Maestà, forte di quest'appoggio militare, decise di partire per Budapest. Frattanto formò un suo Governo, affidando la Presidenza al Sig. Stefano Rakowsky, ex Presidente dell'Assemblea Nazionale Ungherese, il Portafoglio degli Esteri al Conte Andrassy, capo del Partito cristiano-nazionale, quello delle finanze sul sig. Gratz, già ministro degli Esteri, e gli altri ad altri capi del partito Carlista.

68 Accusa ricevimento del Rapporto in data 7 novembre 1921, vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 611, fol. 29r. (Minuta). L'Originale del N. Prot. B. 27240 vedi: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 150r.

69 Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 610, foll. 28r e 63r. – Sotto tale posizione N. 1483 si trovano altri documenti riguardanti, così molti altri cifrati ed anche Rapporti sia della Nunziatura di Budapest, sia di quelle di Berna (Svizzera) e Vienna (Austria). – Le Minute vedi: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 89r-92r, 99r-101r.

70 Ai sensi del patto di Venezia, frutto delle trattative nei giorni 11-13 ottobre 1921, fu tenuto nella città di Sopron e nei dintorni un plebiscito nel dicembre 1921, il quale votò Ungheria. Il resto che si chiama oggi "Burgenland", fu annesso all'Austria.

Appena però la inaspettata notizia giunse a conoscenza di questi Rappresentanti diplomatici dell'Intesa, essi si presentarono al Governo di Horthy e rinnovando in forma anche più energica la protesta fatta in occasione della precedente venuta del Re in Ungheria, chiesero che il Governo suddetto prendesse subito tutte le misure necessarie per allontanare il Re dal territorio Ungherese. La Piccola Intesa da sua parte riconfermò al Governo il suo punto di vista che cioè essa avrebbe considerato la presenza di Re Carlo in Ungheria come un *casus belli*. Si è infatti conosciuto più tardi che tanto la Czecho-Slovacchia quanto la Jugoslavia avevano ordi- [f. 46r] nato una mobilitazione parziale.

Il Governo allora in seguito a numerosi Consigli di Ministri, uno dei quali durato l'intera notte, dette alla stampa, il 22, il seguente Comunicato ufficiale: "Il Re Carlo è arrivato in Sopron il 21 ottobre, Venerdì. Il punto di vista del Governo ungherese di fronte all'inaspettato avvenimento è che il Re Carlo, in conformità della legge I. 1920, attualmente non può riprendere l'esercizio del potere in Ungheria e che deve di nuovo lasciare il territorio del paese. Il Governo ha preso tutte le misure necessarie." Inoltre il Governo nominò Comandante militare plenipotenziario il Generale di Fanteria Barone Paolo Nagy, dandogli l'autorizzazione di mettere in esecuzione *con qualunque mezzo* quanto era esposto nel Comunicato precedente.

Il Re la mattina del sabato 22, col suo seguito, da Sopron si recò a Giavarino,⁷¹ dove si portò parimenti nelle Caserme e guadagnò a sé quasi tutta quella guarnigione. Alle 15 dello stesso giorno si incamminò verso Kómaron.⁷² Ma fra Giavarino e Kómaron il treno che portava il Re fu fermato, giacché il Governo aveva fatto svellere le rotaie per un buon tratto di via. Però le truppe del Re ripararono il guasto ed il treno poté proseguire. Ma un altro ostacolo più terribile gli si parava dinanzi. Dopo molte tergiversazioni e dubbi e paure, finalmente il Governo di Horthy, sotto la pressione inesorabile delle proteste e le minacce della Piccola e della [f. 46v] Grande Intesa, e dopo aver esauriti tutti i mezzi per ottenere una soluzione pacifica, come in seguito dirò, si decise ad ordinare una opposizione armata contro la marcia del Re verso Budapest. Fu così dichiarato lo stato di guerra in Città; i ponti, le vie più importanti, i punti strategici e specialmente tutto il quartiere di Buda, dove trovasi il Palazzo Reale, ora occupato dal Governatore, e i varii Ministeri, furono occupati militarmente; fu vietata la circolazione delle vetture e dei pedoni senza una speciale legittimazione e fu formato un piccolo esercito che marciò contro le truppe del Re.

Nelle ore antimeridiane di Domenica 23 si udirono dei colpi di cannone non lontano da Budapest. Si seppe che le truppe di Horthy avevano tirato contro il treno che portava il Re verso Budapest. Il treno si era fermato e lo stato Maggiore di Sua Maestà aveva chiesto di parlamentare. Ciò fu accordato dallo Stato Maggiore delle truppe di Horthy sotto condizione che i soldati del Re si ritirassero indietro per 10 Kilometri. La condizione fu adempiuta, ma i parlamentari non approdaron ad un felice accordo. Nelle ore pomeridiane della stessa domenica si riudì il cannone e il combattimento impegnato è proseguito. Domenica sera 23 il Governo si dichiarava soddisfatto dell'esito della lotta, ma aggiungeva che le sue truppe erano sufficienti ad impedire l'avanzata del Re verso Budapest, ma non erano sufficienti per accerchiarlo ed impedirgli che [f. 47r] si ritirò in qualche città e proclamò ivi il suo regime. Infatti il governo ha chiamato alle armi anche gli studenti e i membri delle note Associazioni "Gli Ungheresi che si svegliano" (i Fascisti Ungheresi) e la "Move", altra società nazionalista.

71 Giavarino: Győr.

72 Kómaron: Komárom.

Mi fermo qui un momento per riferire a Vostra Eminenza Reverendissima un episodio di queste storiche ore, che mi tocca da vicino. La notte fra il sabato 22 e la Domenica 23 si presentò a me Sua Altezza Reale l'Arciduca Giuseppe Francesco ed a nome dei suoi Genitori l'Arciduca Giuseppe e l'Arciduchessa Augusta, mi pregò, con le lagrime agli occhi ed in uno stato di eccitazione straordinaria, di voler chiedere al Governo di Horthy l'autorizzazione di recarmi incontro al Re per fargli presente le catastrofiche conseguenze – specialmente la più che probabile invasione serba – a cui esponeva il Paese, rimanendo fermo nel proposito di marciare verso Budapest e di riprendere il potere. Mi aggiungeva che, essendo Sua Maestà religiosissimo, egli, l'Arciduca, riteneva sicuro che avrebbe dato ascolto alle parole del Rappresentante del Sommo Pontefice. – Io risposi che volentieri avrei voluto impiegare tutte le mie forze per risparmiare qualunque calamità all'Ungheria, ma che credevo con rincrescimento di non poter aderire al desiderio di Lui, sia perché avrei avuto bisogno di un'autorizzazione della Santa Sede trattandosi di un passo così grave, mentre non vi era il tempo neppure di chiederla (quella notte si dava come certo anche dal- [f. 47. v] l'Arciduca che il Re arriverebbe a Budapest nelle prime ore di Domenica); sia perché nella mia situazione diplomatica non mi pareva opportuno immischiarmi in una questione di politica interna che manteneva così profondamente divisi gli animi, e sia perché, pur convenendo nell'ammirazione più sincera dei sentimenti religiosi del Sovrano, non ero del tutto sicuro di non esporre la Santa Sede ad un insuccesso, facendo un simile passo, dopo che il Re non aveva voluto cedere né alle minacce delle due Intese, né all'opposizione armata del suo Paese. Il Principe andò via non molto soddisfatto, ma io ebbi l'impressione che più la salvezza del proprio paese gli stava a cuore quella della propria Famiglia. Si sa infatti che Sua Maestà è in aperta lotta contro l'Arciduca Giuseppe per le sue non celate aspirazioni al Trono Ungherese e non è da sbagliarsi credendo che se il Re fosse riuscito di riprendere il potere, l'Arciduca Giuseppe e la di Lui famiglia avrebbero passato un non piacevole quarto d'ora. Di questo incidente ho creduto opportuno informare il Ministero degli Esteri per spiegar bene da quali ragioni fu determinato il mio rifiuto; escludere che io abbia voluto prendere posizione per il Re Carlo, e ben confermare il mio atteggiamento del tutto neutrale di fronte alla delicatissima questione. Devo aggiungere qui che io non potevo prendere una decisione da me, anche perché ignoro il punto di vista della Santa Sede in proposito. Mi lusingo che la mia condotta troverà l'approvazione [f. 48r] altissima di Vostra Eminenza.

Ritorno alla narrazione della dolorosa storia. E devo dire, come già ho accennato, che, secondo le comunicazioni ufficiali confermate da mie private informazioni, questo Governo, prima di ricorrere all'uso delle armi contro le truppe del Re, ha impiegato tutti i mezzi possibili per venire ad una soluzione pacifica. Il Governo informò direttamente e ripetutamente Stefano Rakowsky, organizzatore principale di questa disgraziata avventura e che stava a fianco del Re, dei pericoli che correva l'Ungheria per le minacce della Grande e della Piccola Intesa. Spedì il Ministro dei Culti, Mgr. Vass, incontro al Re per fargli leggere il testo della vibrata protesta degli Alleati. Il Re non volle neppure ricevere il Ministro che portava pure una lettera di Horthy a Sua Maestà, nella quale il Governatore nei termini più rispettosi ed insinuanti pregava il Sovrano, facendo appello al di lui patriottismo di rinunziare all'avanzata verso Budapest in considerazione dei noti gravi pericoli. Anche questo passo fu inutile. Anzi continuò la marcia delle truppe reali verso la Capitale. Il Governo tentò allora un altro mezzo. Pregò lo stesso Generale Hegedűs, passato, come ho detto, al seguito del Re, di venire a Budapest, onde rendersi personalmente conto della situazione. Domenica mattina il detto Generale arrivò qui col suo ufficiale d'ordinanza. Alla presenza del Ministro

d'Inghilterra – che fu oltremodo severo e duro – il Conte Bethlen [f. 48v] espose al Generale tutta la enorme gravità delle minacce della Grande e della Piccola Intesa, sicché il Generale avrebbe dovuto persuadersi che le due Intese a nessun costo avrebbero permesso il ritorno di Carlo IV sul Trono d'Ungheria. L'Hegedús ritornò presso il Re, ma nessuna risposta arrivò mai al Governo di Horthy. Perduta ogni speranza di una pacifica soluzione, il Governo intensificò e proseguì le operazioni militari. Esse si svolsero ben presto in sfavore del Re. Parecchie unità militari abbandonarono la causa di Sua Maestà dichiarando che erano state ingannate perché era stato loro detto che l'Intesa non si opponeva più al ritorno del Re o che Sua Maestà correva a liberare Budapest di nuovo invaso dal bolscevismo.

Assottigliate rilevantemente le forze carliste, lunedì mattina 24 corr. lo Stato Maggiore del Re chiese un armistizio. Le condizioni poste dal Governo di Horthy furono ben dure. Fra le altre: il disarmo immediato, la consegna di tutte le munizioni, giudizio civile ordinario per tutti i borghesi implicati nella faccenda e militare per gli ufficiali; i soldati saranno amnistiati; Sua Maestà dovrà abdicare (ciò era imposto dall'Intesa) e frattanto essere internato come prigioniero del Governo Ungherese. Sua Maestà oramai con un esiguo numero di soldati al suo fianco, abbandonato da tutti i suoi Consiglieri, i quali vigliaccamente si affrettarono [f. 49r] no a fuggire quando videro la partita perduta, si arrese e fu internato nel castello di Tata e poi trasportato nella Badia benedettina di Tihany, situata in un'altezza della piccola penisola di questo nome che si trova nel lago di Balaton. Ivi attenderà che le Grandi Potenze decidano del suo soggiorno definitivo.

Corre anche voce che qualora il Re non voglia abdicare, il Governo di Horthy, per ordine dell'Intesa, proporrebbe al Parlamento di dichiararlo decaduto per indegnità. Fino al momento in cui scrivo non vi è notizia ufficiale dell'abdicazione del Re. Soltanto stasera sono partiti i delegati ungheresi con la formola della rinuncia che Sua Maestà dovrebbe firmare. Secondo le ultime informazioni Stefano Rakowski, il Conte Giulio Andrassy e Gustavo Gratz, principali autori di questo sciagurato dramma, sono stati arrestati. Il primo è stato fino ad un mese fa Presidente dell'Assemblea Nazionale; l'Andrassy è capo del Partito cristiano-nazionale, il Gratz fu predecessore del Banffy al Ministero degli Esteri e dovette dimettersi in seguito alla prima avventura del Re nel giorno di Pasqua.

Mi si è raccontato che il Conte Banffy, l'attuale Ministro degli esteri, ha esclamato ieri sera malinconicamente: Chi avrebbe pensato che io, che avevo diretto tutta la parte artistica per la festa dell'Incoronazione di Carlo IV, gli avrei dovuto imporre l'esilio, la prigione e la rinuncia al Trono; ...

Non è possibile in questo momento prevedere quali saranno le [f. 49v] conseguenze politiche per l'Ungheria all'interno ed all'estero. Quanto alla politica internazionale è a credere, che dato il punto di vista della Grande e della Piccola Intesa, l'attuale Governo ungherese guadagnerà all'estero non poco in prestigio ed in forza. Quanto alla politica interna le previsioni sono ancora più difficili. Il come ora sarà sciolta la questione del Re non si conosce ancora. Ma è certo che gli irreducibili fautori della libera elezione del Re già cantano vittoria. I cristiano-nazionali, il cui capo è appunto il Conte Andrassy, arrestato come uno dei principali autori dell'avventura, già dichiarano che essi ignoravano completamente la cosa; che non ammettono l'intromissione di Potenze Estere nelle faccende interne dell'Ungheria; che deplorano qualunque spargimento di sangue, stigmatizzano il tono con cui alcune personalità parlano dell'idea del regno gettandola nel fango, aspettano dal Governo che liquidi il conflitto nell'interesse del Paese e salvando la dignità del Re, e rimproverano tutti quelli che hanno preso parte attiva alla organizzazione ed allo

svolgimento dell'avventura. – Come si vede sono frasi di colore oscuro che si spiegano col disagio in cui si trova il partito per la situazione così compromessa del suo Capo.

Una stella di dubbia luce potrebbe spuntare nell'annuvolato cielo politico ungherese dopo lo straordinario avvenimento di questi giorni, ed è il socialismo.

[f. 50r] Già ieri sera seppi che i socialisti ungheresi avevano fatto pervenire al Ministro Presidente le loro felicitazioni per il modo con cui il Governo aveva liquidato l'affare e che il Conte Bethlen intenerito e commosso aveva risposto che subito proporrebbe al Parlamento delle leggi in favore della classe operaia. Stamattina il Governo pubblica un Proclama a firma di Horthy e del Conte Bethlen in cui, dopo aver ringraziato l'Armata Nazionale per la sua fedeltà al Governo, il popolo ungherese per la sua prudenza, e specialmente la cittadinanza di Budapest, il Governatore dice che "penso particolarmente alla condotta patriottica della classe operaia di Budapest che ha evitato tutto ciò che poteva compromettere il mantenimento dell'ordine."

Nei prossimi giorni si potranno più chiaramente vedere e valutare le conseguenze politiche interne ed estere prodotte dall'inaspettato e drammatico avvenimento.

Si potrebbe anche domandare se questo infelice dramma avrà pure un contraccolpo per il cattolicesimo ungherese. Vi sono non pochi che considerano come un trionfo del Protestantesimo che il Governo protestante Horthy-Bethlen-Banffy abbia potuto vincere il Re Apostolico, l'uomo esemplarmente cattolico! Certo tutti gli uomini chiamati dal Governo ad avere qualche parte attiva durante e dopo l'avvenimento sono protestanti; dal generale Nagy plenipotenziario militare al Deputato Gömbös plenipotenziario civile... Ma potreb- [f. 50v] be anche provocare una reazione nel popolo cattolico il fatto che il Governo protestante di Horthy ha tirato coi suoi cannoni ed ha arrestato il Re Apostolico, il Re Consacrato, il Re coronato con la Corona di S. Stefano.

Assicurando Vostra Eminenza che non mancherò di tener dietro con la debita diligenza al corso delle cose ed informarneLa opportunamente, mi chino ecc.

20

LA QUESTIONE MONARCHICA. LA LEGGE DELLA DETRONIZZAZIONE DEGLI ABSBURGO ALL'ASSEMBLEA NAZIONALE

Rapporto N. 1262 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 7 novembre 1921⁷³

N. Prot. Segreteria di Stato 27865

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria pos. 1483, fasc. 611, foll. 22r-28v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 133rv-139rv

Giacché Sua Maestà il Re recisamente rifiutava di abdicare, le due Intese chiesero con tutta energia la deposizione non soltanto di Lui, ma di tutta la sua dinastia. In caso che questa richiesta non venisse accettata la Piccola Intesa minacciava la guerra e la Grande

⁷³ Accusa ricevimento del Rapporto in data 20 novembre 1921 vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 611, fol. 52r (Minuta). Vedi originale in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, fol. 132.

Intesa dichiarava di non poterla impedire che alla sola condizione della deposizione degli Absburgo.

Come accennai a Vostra Eminenza Reverendissima nel mio cifrato N. 48, il giorno 3 del corrente mese⁷⁴ fu presentata perciò da questo Governo all'Assemblea Nazionale una proposta di legge per la detronizzazione di Re Carlo IV e della intera dinastia degli Absburgo.

Il detto progetto di legge era così redatto:

Art. 1

“I diritti sovrani del Re Carlo IV sono estinti.”

[f. 22v]

Art. 2

Gli articoli 1 e 2, contenuti nella Prammatica Sanzione, i quali regolano i diritti di successione della Casa d'Austria (Domus Austriaca) hanno perduto il loro valore e perciò la Nazione riacquista il diritto di eleggersi liberamente il Re.

Art. 3

La Nazione mantiene l'avitica forma di stato, cioè quella di Regno, differisce a più tardi l'occupazione del Trono ed incarica il Ministero di presentare in tal caso, in tempo opportuno, la relativa proposta.

Art. 4

La presente legge entra in vigore dal giorno della sua promulgazione.”

Questo progetto di legge era preceduto dalla seguente relazione:

“Per la Nazione Ungherese, che ha già tanto sofferto, è giunto un tempo di nuove prove. In relazione ai recenti avvenimenti è stata presentata allo Stato Ungherese la richiesta di deporre dal Trono il suo Re coronato e dai diritti di successione la Casa di Lui.

Giammai la Nazione Ungherese si è trovata dinanzi ad una situazione così grave come in questo giorno. Potenze straniere, senza considerazione alla nostra indipendenza, assicurataci anche nel Trattato di pace, si intromettono nelle nostre faccende interne ed esigono da noi una decisione alla quale mai ci siamo obbligati, al- [f. 23r] la cui esecuzione neppure il Trattato del Trianon ci costringeva e che non può trovarsi in armonia coi principi fondamentali della nostra Costituzione. Però nel caso che si respinga tale imposizione, il Paese viene minacciato con le armi.

Il Governo non può assumere la responsabilità, che la Nazione indebolita dalla guerra mondiale e dalle agitazioni della rivoluzione, possa ingaggiarsi in una nuova guerra, che potrebbe nuocere all'esistenza della Nazione la quale appena ora riprendeva la sua vita in condizioni pacifiche. In seguito a ciò il Governo nella critica situazione del Paese, e dopo aver impiegati inutilmente tutti i mezzi pacifici, possibili nelle attuali circostanze, per scongiurare il pericolo che minacciava l'esistenza stessa della nazione e per assicurare la sua libertà, è venuto nella de-

74 S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 610, fol. 69r. Il cifrato fu ricevuto il giorno seguente. Vedi copia originale in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, fol. 121.

cisione, in esecuzione delle richieste degli Stati esteri, di proporre all'Assemblea Nazionale la seguente proposta di legge. Essa risponde alle menzionate richieste, giacché nell'Art. 1° chiaramente si dice che il potere sovrano di Carlo IV è decaduto; mentre nell'articolo 2° si afferma che i diritti provenienti dalla prammatica sanzione (I e II [1723]) e tutti gli altri diritti della Casa d'Asburgo alla successione al Trono di Ungheria non hanno più valore. Come conclusione viene stabilito che la Nazione riprende il libero diritto alla elezione del Re. Soltanto bisognava porre attenzione che non si allargassero le conseguenze della legge che dichiara la decadenza della Casa regnante, anche alla forma dello Stato in Ungheria; perciò la proposta di legge manti- [f. 23v] ene fermo che la forma dello Stato, il Regno cioè, rimane inalterata. L'Assemblea Nazionale, la quale in conformità dell'Art. 2° della legge I, 1920 è rappresentante legale della sovranità dello Stato Ungherese, e perciò incaricata a regolare la modalità del futuro esercizio del supremo potere dello Stato, deciderà validamente anche sulla futura forma dello Stato quando, fedele ai sentimenti ed alle tradizioni della Nazione Ungherese, si pronunzierà per l'avitica forma del Regno, anche per l'avvenire.”

Nel seguente giorno 4 fu cominciata la discussione del detto progetto di legge all'Assemblea Nazionale. I partiti erano così divisi. Per la detronizzazione erano i Piccoli agricoltori, antichi ed irriducibili fautori della libera elezione del Re, e gli Indipendenti. Il partito dei Cristiano-nazionali aveva lasciato ai proprii membri la libertà individuale di votare pro o contra la legge. Perciò parecchi di essi credettero, malgrado la loro opposizione di principio, di dimostrarsi favorevoli alla legge; ma molti erano contrarii. Il partito Friedrich e gli uomini fuori partito, come il conte Apponyi,⁷⁵ furono risolutamente contrarii.

Infatti la lettura del progetto di legge passò fra grida di Viva il Re! e grida di Viva Horthy! a Viva la libera elezione! Il Ministro Presidente pronunziò un ascoltattissimo discorso, in cui dimostrò tutta la ingiustizia contenuta nella richiesta delle due Intese, nel costringere a mano armata il popolo ungherese a detronizzare il proprio Re coronato. Contro questo attentato alla libertà di un popolo indi- [f. 24r] pendente, dichiarato tale anche dal Trattato di Trianon, egli elevò una energica protesta, applauditissima da tutta l'Assemblea. Nel tempo stesso egli però dimostrò la urgente necessità in cui si trovava il Governo di aderire alla ingiusta richiesta delle due Intese per evitare una guerra, che, nelle attuali condizioni del Paese, avrebbe significato la sua completa distruzione.

Dopo il discorso del Conte Bethlen, si levò il Conte Apponyi. Fra l'attenzione generale pronunziò un interessante discorso in cui fece rilevare come la richiesta delle due Intese lede violentemente il Trattato stesso di Trianon, che assicurava all'Ungheria la sua indipendenza e lo lede per mano stessa di quelli che ne esigono dall'Ungheria lo scrupoloso adempimento. Inoltre questa richiesta, continua il Conte Apponyi, viola i principi della Lega delle Nazioni a cui si dovrebbe ricorrere, in qualunque caso, prima di minacciare a mano armata un paese; e domanda se le Grandi Potenze, le quali guardano nella Lega delle Nazioni una loro creazione, non devono chiedersi, dopo che la Piccola Intesa con le armi alla mano minaccia l'Ungheria, se questa Lega non sia un trucco. A queste parole tutta l'Assemblea grida unanime: “Si è un trucco, è il più grande trucco della storia!” L'o-

75 Finora sbagliatamente “Appony”. In questo Rapporto correttamente “Apponyi” con “i” finale.

ratore prosegue elevando una vibrata protesta contro la consegna del Re nelle mani di una Potenza straniera, e tutti i deputati si associano a tale protesta con un generale applauso contrastato soltanto dalla parte dei piccoli agricoltori. Il Conte infine presenta una mozione, nella quale esprime il suo parere che, essendo stata l'Assemblea Nazionale creata nel 1920 soltanto per assicurare al Paese, nelle [f. 24v] critiche circostanze in cui si trovava dopo la rivoluzione, la continuità della vita politica, l'Assemblea medesima si deve reputare incompetente a discutere la legge in questione, che attacca la costituzione stessa dello Stato, altrimenti compirebbe un atto rivoluzionario! Questa dichiarazione scatenò una violenta tempesta, ma essa fu presto sedata, giacché Apponyi con tutti i fautori delle sue idee politiche, abbandonarono subito l'aula dichiarando che non volevano prendere parte neppure alla discussione della legge. E si recarono alla Chiesa di Santo Stefano dove, ricorrendo in quel giorno 4 la festa del Re, si celebrava una Messa, alla quale presero parte, oltre i deputati legittimisti, un notevole numero di persone della vita politica e della società ungherese, le quali, assieme ad una gran folla, applaudirono entusiasticamente il Conte Apponyi all'uscita dalla Chiesa, dopo la cerimonia.

All'Assemblea nel giorno 5 sono seguiti i discorsi di oratori favorevoli e contrarii alla legge, di cui fu fatta la seconda lettura.

Appena però il disegno di legge fu noto in Czecho-Slovacchia, quel Ministro degli Esteri Sig. Benes, d'accordo con i suoi colleghi della Piccola Intesa, presentò una nuova Nota al Governo ungherese. In essa si faceva rilevare che l'articolo 3 del progetto di legge in discussione lasciava la porta aperta ad una restaurazione degli Absburgo. Questi, cacciati per la porta della decaduta Prammatica Sanzione e della detronizzazione, potrebbero rientrare per la finestra [f. 25r] della libera elezione più tardi, quando avessero trovato un Governo che, in forza appunto del citato articolo 3°, ne proponesse la candidatura al Parlamento.

La Grande Intesa, a cui il Governo Ungherese si era affidato in questo affare (cifrato 46),⁷⁶ edotta immediatamente della nuova e non leggera difficoltà, prese posizione con la Piccola Intesa e premette sul Governo Ungherese per fare inserire un'aggiunta all'Articolo 3° della legge in parola. In essa si sarebbe dovuto dichiarare che anche per l'avvenire gli Absburgo non potrebbero essere eletti al Trono Ungherese, e che il Governo non avrebbe mai facoltà di presentare la loro candidatura al Parlamento. Per quanti sforzi però i Rappresentanti degli Alleati abbiano fatto, il Governo ungherese si è rifiutato di aggiungere tale dichiarazione all'articolo controverso, facendo rilevare che sarebbe stato impossibile presentare tale aggiunta al voto dell'Assemblea Nazionale senza mettere in pericolo la vita del Ministero e senza che i Legittimisti facciano una forte opposizione, la quale potrebbe mettere in pericolo l'accettazione della legge intera.

Il Governo invece ha rilasciata ai Rappresentanti dell'Intesa una Nota, a firma del Ministro degli Esteri, con la quale si obbliga a non presentare mai, per l'avvenire, la candidatura degli Absburgo al Trono d'Ungheria, anzi di non procedere ad alcun atto relativo alla nomina di un nuovo Re per l'Ungheria *senza avere preventivamente sentita l'Intesa medesima in proposito*. I Rappresentanti degli Alleati si sono dichiarati soddisfatti di tale Nota ed hanno promesso che faranno di [f. 25v] tutto perché sia accettata senz'altro dalla Piccola Intesa; tanto più che nella stessa Nota il Governo Ungherese promette che

⁷⁶ S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1483, fasc. 610, fol. 68r. Vedi copia originale in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, fol. 119.

intensificherà le misure per impedire qualunque propaganda in favore degli Absburgo, aumentando anche le pene contro i trasgressori.

Il giorno 6 in una seduta straordinaria, malgrado fosse domenica (il 7 scadeva il termine imposto dalla Piccola Intesa) l'Assemblea Nazionale approvava il progetto di legge ministeriale coi voti dei piccoli agricoltori, degli Indipendenti e di pochi elementi degli altri partiti. Le tribune erano quasi vuote. La sala quasi deserta. Chi ha assistito a quella seduta mi assicura che la votazione passò fra la più fredda indifferenza, come si fosse trattato di approvare la legge per una ... lotteria nazionale!

Intanto la gravissima questione che pesa su questa votazione è la seguente: È essa valida o no? aveva l'Assemblea Nazionale il potere di votare una tale legge o no?

Quelli che rispondono affermativamente dicono: Quest'Assemblea Nazionale è una costituente, creata appositamente, come tutte le costituenti, anche per rivedere eventualmente la costituzione del paese e magari cambiare la forma dello Stato. Aggiungono che essa sola è la detentrica della sovranità del popolo ungherese. Perciò nessun dubbio, concludono, sulla validità della sua votazione per la detronizzazione degli Absburgo. – Quelli che rispondono negativamente dicono:

Quest'Assemblea Nazionale non può paragonarsi alle altre del genere. Essa è stata eletta, subito dopo la rivoluzione, soltanto per [f. 26r] provvedere alla vita ordinaria del paese, con potere limitato a questo scopo, datosi da sé stessa, e provvisoriamente, cioè fintanto che le condizioni del paese non ritornassero nella normalità e fossero tali da procedere alle elezioni generali per la riapertura della Camera dei Deputati e per quella dei Magnati. È vero che questa Assemblea Nazionale esercita (non detiene) il potere; ma ciò è perché la naturale e legale rappresentanza del paese medesimo che risulta dalle due Camere e dal Re insieme, non può esercitarlo. Qualunque legge dunque che tocca la Costituzione e non è fatta dalle due Camere ed approvata dal Re non può considerarsi valida. E tale è il caso della legge che depona la dinastia Absburgo. Essa non può avere alcun valore giuridico. Questo ragionamento basato sulla legge medesima 1920 che determina le attribuzioni dell'Assemblea Nazionale. Così l'art. 1 § 2 dice: "L'Assemblea Nazionale dichiara sé stessa rappresentante legale della Sovranità statale Ungherese ed è autorizzata a determinare il modo ulteriore dell'esercizio del Potere statale in conformità della Costituzione." Dunque secondo questo articolo il Potere rimane intatto (2 Camere e Re) e l'Assemblea Nazionale non può determinare altro che il solo esercizio e secondo la Costituzione. Per conseguenza esorbita dalle sue attribuzioni ed è contro la Costituzione se oltre la determinazione dell'esercizio, modifica lo stesso Potere Statale.

Né bisogna dimenticare quanto, solo un giorno innanzi dell'arrivo del Re in Ungheria, il Presidente del Consiglio diceva nel suo discorso a Pécs, il cui testo ho avuto l'onore d'inviare a Vostra Eminenza col mio rapporto N. 1213 del 22 ottobre.⁷⁷ [f. 26v] "Secondo il mio parere – disse allora il Conte Bethlen – la legittimità è l'unica condizione di diritto per il possesso del Trono". E più oltre: "La detronizzazione sarebbe un atto rivoluzionario che potrebbe portare con sé gravissime conseguenze per la Nazione."

Dunque il giorno 21 ottobre 1921 pel Presidente del Consiglio ungherese la detronizzazione era un atto rivoluzionario, mentre il giorno 3 Novembre dello stesso anno la medesima detronizzazione è diventata per lui stesso un atto legale, proposto alla sanzione dell'Assemblea Nazionale. Forse che le minacce delle due Intese hanno potuto cambiare

⁷⁷ Vedi sopra, pagg. 248ss.

un atto rivoluzionario in atto legale? Niente altro era intervenuto in quei tredici giorni a determinare quel cambiamento. Neppure nel progetto di legge è detto che la venuta del Re era la causa della di lui detronizzazione.

Questo, che gli oppositori alla legge che ha deposto la Dinastia Absburgo, dicono apertamente, ripetono più o meno con le stesse parole non pochi, che si sono mostrati favorevoli alla legge, ma pensando in cuor loro che essa non può avere valore alcuno e che è stata dovuta votare perché veniva imposta col coltello alla gola. Insomma, dicono costoro, è tutta un'operetta che si è giocata sotto la violenza per non potere fare altro. Ed anche alla Nota che il Governo ha rilasciata all'Intesa ed in cui si dichiara che esso non potrà presentare alla elezione della Camera gli Absburgo, moltissimi non danno nessun valore reale. Non si tratta di un impegno ratificato dal Parlamento, affermano, ma di una dichiarazione di un Ministero, la quale non è [f. 27r] impegnativa che per esso e che può essere revocata da un altro Ministero.

Può bene immaginare Vostra Eminenza Reverendissima quali lotte politiche si scateranno in seguito ai recenti avvenimenti ed ad una così profonda divergenza di vedute, in questo paese in cui la politica è stata sempre fatta a base di contese personali. La stessa venuta del Re, senza alcun dubbio organizzata principalmente dal Rakowsky, deve considerarsi come il risultato dell'odio di costui contro Horthy, per sfogo del quale odio egli ha giocato la persona medesima di Sua Maestà. E già ieri sono corsi degli schiaffi nei corridoi del Parlamento fra Carlisti e liberi elettori: già persone dell'un partito non salutano più quelle dell'altro; già si delinea tale una lotta, che porterà questo paese a nuovi e dannosissimi turbamenti.

Si parla pure di un rimpasto ministeriale. Il primo ad andar via sarebbe il Ministro degli esteri, il quale non ha mai goduta tutta la fiducia dei colleghi e del Paese soprattutto per la sua impreparazione alla vita politica (v. rapp. N. 545 del 16 aprile 1921).⁷⁸ Forse anche il Ministro dei Culti lascerà il suo Dicastero. Nella venuta del Re a Pasqua Mgr. Vass sarebbe stato compromesso, come accennai a Vostra Eminenza nel mio rapporto N. 504 del 3 aprile p. p.⁷⁹ Oggi perciò la sua posizione sembra insostenibile.

Da due notizie a me pervenute si potrebbe sperare che avvenga un miglioramento in favore del cattolicesimo. Come riferirò a Vostra Eminenza nel mio rispettoso rapporto N. 1223 del 25 ottobre scorso,⁸⁰ [f. 27v] molti hanno voluto vedere nei recenti avvenimenti un trionfo del Protestanesimo, rappresentato dal Governo Horthy-Bethlen-Bánffy, sul Re Apostolico. Si è cercato ora di paralizzare questa impressione. L'Emo Sig. Cardinale Csernoch ha parlato prudentemente della cosa al Governatore e questi lo ha assicurato che non verrà alcun danno ai cattolici dalla nuova situazione politica, giacché egli – il Governatore – si sente il 90% cattolico, e soltanto l'educazione protestante che ha ricevuta, lo impedisce di esserlo del tutto; ma stima molto i cattolici ed è e sarà sempre per essi.

Anche Sua Altezza Reale l'Arciduca Giuseppe – passato oramai armi e bagaglio alla parte di Horthy, di cui fino a poco tempo fa era accanito nemico – si è recato ultimamente presso il Governatore e gli ha fatto presente la situazione d'inferiorità in cui si trovano i cattolici nel gabinetto, dove su undici ministeri soltanto tre sono cattolici (v.

⁷⁸ Vedi sopra, pagg. 237ss.

⁷⁹ Non pubblicato in questo volume.

⁸⁰ Vedi sopra, pagg. 251ss.

rapp. N. 545).⁸¹ Horthy ha risposto – come lo stesso Arciduca mi ha raccontato – che terrà presente questo fatto nella formazione di un nuovo Ministero. Il guaio però è che il Governatore è schiavo della camarilla militare che lo circonda e che è accanitamente protestante. Uomo debole e senza energia, ne ha mostrata soltanto in ciò, nel non volersi disfare di questa camarilla che gli ha procurato non poche noie e lo ha compromesso non rare volte. Si dice che egli non solo non vuole ma non può liberarsene, perché è essa che lo ha portato al potere e che gli impone le condizioni per farvelo rimanere.

[f. 28r] Sperando pertanto che malgrado ciò, veramente il cattolicesimo ungherese possa rifiorire, a me paiono certe due cose: la prima che il sacrificio fatto di deporre il proprio Re e la Sua Casa sarà forse inutile per questo Paese. La Piccola Intesa, se oggi si è accontentata della deposizione del Re, troverà domani una nuova occasione per attaccare l'Ungheria, di cui evidentemente desidera la distruzione, o almeno di democratizzarla nella vita politica e sociale. La seconda cosa è che le lotte politiche, in seguito alla deposizione della dinastia Absburgo, assumeranno un carattere talmente violento da compromettere seriamente l'avvenire di questo infelice paese. Ma questo, come tutto il resto nella vita religiosa, politica e sociale di questo popolo, dipende in gran parte dalla leggerezza e volubilità del suo carattere, che forse non riuscirà mai a dare stabile assetto alla Nazione. Un istoriografo ha scritto dell'Ungherese queste parole: "Jugum ferre impatiens, libertatis incapax."

Chinato ecc.

21

SUCCESSIONE AL TRONO D'UNGHERIA

Rapporto No. 1295 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 16 novembre 1921

N. Prot. Segreteria di Stato 28007

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 86r-87r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2 foll. 151rv

*Acc. ric. col. N. prot. AA.EE.SS. 28039*⁸²

Come è naturale, corrono qui innumerevoli voci e dicerie su varie candidature al Trono di questo Regno, reso vacante per la detronizzazione degli Absburgo. Certamente non starò a rapportare a Vostra Eminenza Reverendissima tutte quelle chiacchiere, ma non credo non dovere riferire su notizie in proposito, che hanno attendibilità ed un fondamento di probabilità. Così col mio rispettoso rapporto N. 1246 del 3 corr.⁸³ ebbi l'onore d'informare Vostra Eminenza di quanto si diceva sulla candidatura del Duca d'Aosta. Ora credo mio dovere portare a Sua conoscenza una notizia che ho appreso da fonte diplomatica,

81 Vedi sopra, pagg. 237ss.

82 Vedi: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, fol. 156r.

83 Non pubblicato in questo volume. L'accusa ricevimento del Rapporto in data 16 novembre 1921, N. B-27755 (Segreteria di Stato), ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 155r.

secondo la quale sarebbero in corso delle trattative fra l'Ungheria e la Rumania *intorno* alla successione al Trono in questo Paese.

Mi si afferma infatti che in questi giorni è stato a Budapest il Principe Rumeno Cantacuzene e si è abboccato con personalità politiche ungheresi, specialmente col Barone Emilio Horvath de Petrisevich e con varie altre persone dell'entourage di questo Ministro [f. 86v] Presidente Conte Bethlen. Le trattative non erano né ufficiali né ufficiose, ma avevano il carattere di una conversazione preperatoria non senza però l'intesa del Governo.

Dopo varie discussioni gli ungheresi hanno presentate le seguenti proposte:

1. – Unione personale nel senso che il Re di Rumania sarebbe anche Re d'Ungheria;
2. – La Transilvania dovrebbe avere la sua autonomia ed il Conte Bethlen ne dovrebbe essere il Governatore;
3. – L'Ungheria dovrebbe avere un Palatino (Luogotenente del Re) nella persona dell'attuale Governatore Horthy;
4. – La Rumania restituisse sei Comitati all'Ungheria;
5. – Si farebbero delle convenzioni militari ed economiche.

A quanto mi si afferma, il Delegato Rumeno avrebbe trovate tali condizioni inaccettabili, anche come semplice base di ulteriori trattative ufficiali; ma qui non si dispera di arrivare ad un accordo.

È vero che i giornali hanno pubblicato una smentita da Bukarest delle trattative in generale, ma questo Ministro degli Esteri, interrogato in proposito da qualche rappresentante dell'Intesa, non ha negato, ma si è limitato a dire che la cosa dipende dai Rumeni.

Forse non è senza interesse rilevare che tanto il Conte Bethlen quanto il Conte Banffy hanno notevoli interessi personali nella Transilvania. [f. 87r]

Trovandomi in materia di successione regale mi permetto di raccontare a Vostra Eminenza un episodio che non manca di significato per le relazioni fra l'Italia ed il Regno Serbo-Croato-Sloveno. Essendo stato accennato a questo Ministro della Jugoslavia delle voci che corrono intorno alla candidatura del Duca d'Aosta al Trono D'Ungheria, il Ministro, con mal celata indignazione, uscì in questa frase: "Ahi! allora sarebbe meglio Re Carlo!..."

Chinato ecc.

22

ORIENTAMENTO DELL'UNGHERIA VERSO L'ITALIA

Rapporto No. 1296 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 16 novembre 1921

N. Prot. Segreteria di Stato 28007

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1466-1467, fasc. 594, foll. 88r-89r

*Acc. ric. col. N. prot. AA.EE.SS. 28039*⁸⁴

⁸⁴ Vedi: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, fol. 156r.

Giacché il giornale “Szózat” è notoriamente ispirato dal Governatore, credo importante segnalare a Vostra Eminenza Reverendissima il seguente articolo pubblicato nel numero di ieri nello stesso giornale. L'articolo è intitolato: “*Verso una nuova orientazione*” e ne è autore il noto pubblicista Andrea Szilinsky.⁸⁵

Il senso dell'articolo si è che la questione del Re di Ungheria è primieramente una questione di politica internazionale, e che l'elezione del nuovo Re d'Ungheria sarà possibile soltanto quando l'Ungheria avrà scelto la sua nuova orientazione estera; e sarà possibile soltanto in conformità alla nuova orientazione. L'articolo non dice chiaramente quale sia o dovrebbe essere questa nuova orientazione internazionale, ma dalla conclusione e dall'Indirizzo generale del giornale devesi supporre che si tratti di orientazione verso l'Italia. Infatti l'articolo conchiude come segue:

“... la nostra nuova orientazione internazionale deve essere [f. 88v] un'orientazione piena, risoluta, non a mezzi termini. Dobbiamo rivolgere tutti i nostri sforzi a raggiungerla. Perché è assolutamente necessario rompere l'assoluto isolamento nel quale ci troviamo. Noi dobbiamo inaugurare una politica internazionale tutta nuova, e sotto ogni rapporto differente da quella seguita dalla doppia monarchia. È una verità che non ha bisogno di venire dimostrata, che l'attuale Ungheria, l'Ungheria monca e che naturalmente tende all'Ungheria integra dei tempi passati, deve rivolgere il suo sguardo e cercare un orientamento verso Roma. Oggidì è forse ancora inopportuno spiegare le ragioni le quali lentamente fanno maturare questa convinzione nell'opinione pubblica dell'Ungheria. Oggi parlano soltanto gli istinti ed i sensi primitivi e popolari, che dirigono la vita delle nazioni. Oggi noi dobbiamo dichiarare solennemente che l'Ungheria non ha nulla a che fare colla stupida e gretta politica internazionale della defunta Austria, la quale faceva apparire l'Italia come la nemica ereditaria dei popoli della duplice monarchia. È possibile che l'Italia, sia stata veramente la nemica ereditaria della duplice monarchia, considerata come federazione di stati, che sia stata la nemica ereditaria dell'Austria considerata come stato e ancor più della grande Austria vagheggiata dal defunto principe ereditario Ferdinando. Ma viceversa è escluso che la nazione Italiana sia nemica del popolo austriaco-tedesco. E noi sentiamo chiaramente e sappiamo che la razza italiana non è nemica della razza ungherese, che la nazione italiana non è nemica della [f. 89r] nazione ungherese e che l'Italia imperialista non è nemica dell'Ungheria integra. Italia e Ungheria non potranno essere nemiche anche se per ragioni di tattica politica esse provvisoriamente dovessero trovarsi l'una di fronte all'altra.”

Chinato ecc.

85 Endre Bajcsy-Zsilinszky.

23

DIMISSIONI DEL MINISTERO E IL NUOVO GABINETTO BETHLEN

Rapporto No. 1345 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 5 dicembre 1921⁸⁶

N. Prot. Segreteria di Stato 29055

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Periodo III,⁸⁷ pos. 1, fasc. 1, foll. 2r-7r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.3, foll. 238rv-242r

Come ebbi l'onore di riferire a Vostra Eminenza Reverendissima col mio rispettoso telegramma del 14 corrente,⁸⁸ il Ministero presieduto dal Conte Bethlen in quel giorno medesimo presentò le sue dimissioni al Signor Governatore, che le accettò, pregando lo stesso Ministero di rimanere in carica per il disbrigo degli affari ordinari, e per il mantenimento dell'ordine.

Le ragioni delle dimissioni furono esposte dallo stesso Conte Bethlen nella seduta straordinaria dell'Assemblea Nazionale del 23 novembre p.p., in cui egli annunciò ufficialmente il ritiro del Gabinetto; cosa che fino a quel giorno, con grande scandalo dell'opposizione, non aveva fatto.

Il Conte Bethlen disse: “Sì, il Ministero ha dato le sue dimissioni e ciò per due ragioni. Innanzi tutto esso ha ritenuto necessario, in seguito agli avvenimenti degli ultimi giorni, i quali hanno scosso la nostra vita pubblica nella sua legge fondamentale, mettere la questione di fiducia dinanzi al Capo dello [f. 2v] Stato. In secondo luogo il Governo ha presentate le sue dimissioni, perché, dopo gli accennati avvenimenti, appare dubbioso se l'attuale governo possa sanare la situazione politica interna.” Queste ultime parole del Presidente si riferiscono al progetto fondamentale, di formare cioè, a qualunque costo, un partito unico di governo, come espose nel suo discorso di Pécs, di cui riferii a Vostra Eminenza nel mio rispettoso rapporto N. 1213 del 22 ottobre p.p.⁸⁹

Dopo le consuete consultazioni da parte del Governatore degli uomini politici più importanti e dei Capi dei partiti, il medesimo Conte Bethlen fu incaricato della formazione del nuovo gabinetto, il giorno 24 Novembre.

86 Accusa ricevimento del Rapporto in data 16 dicembre 1921. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Periodo III, pos. 1, fasc. 1, fol. 8r.

87 Questo Rapporto è il primo che non fu collocata nella Posizione dell' “Austria-Ungheria”, ma apre la Posizione “Ungheria”. Il Pontificato di Papa Benedetto XV finì coll'anno 1922, e il Pontificato di Pio XI iniziò nello stesso anno, così, secondo il ritmo delle aperture dei Pontificati, i primi documenti relativi furono chiamati “Terzo Periodo”. I Rapporti del Nunzio Schioppa dovevano essere custoditi nella stessa collocazione archivistica, tale modifica fu fatta ulteriormente, col cambio di questi Pontificati. Siccome di questo Terzo Periodo furono custoditi solo tre documenti nel fascicolo, abbiamo voluto segnalare anche l'appartenenza al Terzo Periodo, anche perché la segnalazione archivistica coincide con quella del Quarto Periodo. La differenza è solo che nel secondo caso si distingue anche il cosiddetto P. O. (posizione originaria). In tal modo esiste una grande differenza tra “pos. 1, fasc. 1.” e “pos 1. P.O, fasc. 1.” Che significa in altre parole, che in vista dell'apertura del 1922, gli archivisti hanno tolto artificialmente questi tre documenti e collocati nella Posizione che segue la dicitura dei nuovi stati nazionali.

88 Si tratta ovviamente del mese di novembre, cioè del 14 novembre.

89 Vedi sopra, pagg. 248ss.

La situazione si presentò subito estremamente difficile. I due antichi partiti governativi da cui il Conte Bethlen doveva principalmente prendere gli elementi per creare il partito unico di governo, rimanevano tenacemente sul loro proprio punto di vista. I piccoli agricoltori cioè ed i Cristiano-nazionali, ognuno per conto suo, non volevano cedere per niente sui capisaldi del proprio programma, il quale, per i primi, è la completa democratizzazione e per i secondo un conservatorismo, ma ad arcobaleno, che va cioè fino ad una specie di socialismo cristiano. Però più che i capisaldi del proprio partito, interessava agli uni ed agli altri accaparrarsi quanti più posti fosse possibile nel Ministero da formarsi.

[f. 3r] Così le cose procedettero fra le consultazioni del designato Ministro presidente e le infinite discussioni dei vari partiti sul programma che il Conte Bethlen si decise ad esporre per formare, in base ad esso, il partito unico ed il nuovo Ministero. Credo non inutile esporre qui a Vostra Eminenza il sunto del detto programma.

Parte Generale

Il Governo, come fino ad ora, seguirà un indirizzo nazionale agrario e cristiano, eviterà nella sua attività di sottoporre gli interessi di una classe o di una confessione a quelli di un'altra classe e confessione, e si propone come speciale suo obbligo di curare la concordia confessionale in Ungheria.

Il Governo è assolutamente deciso a far rispettare il principio che la direzione della vita politica ed il disbrigo degli affari pubblici avvenga soltanto per mezzo degli organi e dei fattori all'uopo indicati e previsti dalla costituzione. Partendo da questo punto di vista il Governo baderà che nessuna organizzazione sociale esorbiti la sfera di azione che si è proposta. Con ciò il Governo non intende opporre ostacoli alle organizzazioni sociali, anzi è disposto ad appoggiare quelle la cui attività si svolge nei limiti indicati dalla legge e che dentro questi limiti opera in modo utile allo stato.

Questione del Trono

Il Governo appoggiandosi alla legge XLVII dell'anno 1921 [f. 3v] (legge della detronizzazione) si riserva di prendere l'iniziativa per regolare la questione del Trono a tempo opportuno, dopo di averla convenientemente preparata in via diplomatica. Fino a quell'epoca intende provvedere eventualmene in via legislativa affinché propagande irresponsabili non minaccino la unità del paese.

Nel campo della legislazione

Il Governo si propone:

- 1) La riforma della Camera dei Magnati;
- 2) La creazione di una nuova legislazione elettorale;
- 3) La riforma dell'amministrazione secondo l'esigenza dei tempi;
- 4) La creazione di una nuova legge sulla stampa e l'abrogazione della censura.

Seguono le proposte per le riforme di carattere sociale, economico e finanziario. Inoltre il programma esposto dal Conte Bethlen contiene disposizioni per migliorare la pubblica alimentazione e la condizione dei funzionari dello Stato, per facilitare l'istruzione, per combattere la mancanza degli alloggi e per la riforma dell'esercito secondo il Trattato del Trianon.

Su questo programma si impostarono le discussioni dei due partiti: quello dei piccoli agricoltori e quello dei cristiani nazionali.

Il Presidente dichiarò che non voleva creare un nuovo partito [f. 4r] se non nel caso che i due partiti già in vita non si mettessero d'accordo. Allora fu fatta la questione se i deputati, i quali lasciati liberi di votare sulla questione della decadenza degli Absburgo, (Rapp. N. 1262 del 7 corr.)⁹⁰ avevano sottoscritto la mozione del Conte Apponyi, che dichiarava illegale e rivoluzionario il passo del Parlamento che detronizzava il Re, se questi deputati dunque dovevano anche essi far parte del partito unico in questione. Alla risposta negativa del Ministro Presidente l'interpellante uscì rumorosamente dalla sala e si comprese ben presto che il sogno del Conte Bethlen di formare il partito unico di Governo era ancora molto lontano a realizzarsi.

Ottenutasi intanto la calma, il deputato Rubinek presentò il seguente ordine del giorno riassuntivo della discussione: "Il Partito approva il programma del Ministro Presidente e farà di tutto per appoggiarlo. 2) Il nuovo partito si chiamerà "Partito cristiano dei piccoli agricoltori, agrari e borghesi." 3) Esso accetta nel suo seno tutti quei deputati che approvano il programma di lavoro del Ministro Presidente."

Su questo ordine del giorno Rubinek si avvolsero allora le discussioni dei giorni seguenti, le quali qualche volta si prolungarono anche durante la nottata. È superfluo parlare degli interminabili discorsi di oratori dei due partiti pro e contra l'accettazione dei tre punti. Specialmente il terzo punto fu dibattutissimo. Mi pare però sintomatica e da non potersi non rilevare [f. 4v] la risposta che il Conte Bethlen dette durante una di tali sedute al Margravio Pallavicini, il quale l'interrogava se la soluzione della questione del Re per via diplomatica, come l'aveva prospettata il Conte nel suo programma citato più sopra, si doveva intendere nel senso di un ritorno del Re coronato. Il Ministro Presidente non disse né sì né no, ma rispose sibillinamente così "egli non si legava in nessuna direzione; ma si sarebbe orientato in tutti i punti ed a tempo opportuno avrebbe scelta la soluzione che crederrebbe migliore nell'interesse del Paese." Come si vede dunque il Ministro Presidente non esclude che si possa anche, in avvenire, pensare ad un ritorno del Re coronato! Ed allora: la legge della detronizzazione; ...

Le riunioni dei due partiti sono continuate, spesso anche assai tumultuose. Fino alla sera del 29 non fu possibile venire ad un accordo per creare questo famoso partito unico di governo a cui teneva tenacemente il Conte Bethlen, fino al punto di minacciare lo scioglimento dell'Assemblea Nazionale se esso non si potrà realizzare. Anzi è stata veramente strana la manovra adottata dai due partiti per non comprometersi l'uno di fronte all'altro. Infatti nella citata seduta del 29 le discussioni, nelle rispettive adunanze, si protrassero per ore ed ore, volendo aspettare l'un partito quale fosse il definitivo atteggiamento dell'altro, prima di prendere una decisione. Il partito dei piccoli agricoltori scoprì primo le sue carte col rifiutare energicamente di entrare a far parte del partito unico di governo. Allora immediatamente il partito cristiano nazionale, saputo di questo rifiuto, e sperando di rendersi arbitro della situazione, si profferse ad appoggiare il programma del Ministro presidente, approvando all'unanimità il seguente ordine del giorno presentato dal deputato Haller: "1) Il partito cristiano nazionale approva il programma di lavoro del Ministro Presidente; 2) Il partito medesimo dichiara che non può accettare le condizioni proposte

⁹⁰ Vedi sopra, pagg. 255ss.

dal partito dei piccoli agricoltori per la formazione di un partito unico; 3) Il partito appoggerà gli sforzi del Ministro Presidente per la formazione del detto partito unico.”

Quanto alla questione del Re, i Cristiani Nazionali hanno pubblicata la seguente dichiarazione: “In seguito alle notizie apparse in pubblico che il partito cristiano nazionale voglia di nuovo agitare la questione del Re, esso partito dichiara che condanna qualunque nuova discussione di questo affare nelle attuali circostanze. Nell’interesse della pace della Nazione esso obbliga i suoi membri a rispettare questo punto di vista con la più severa disciplina di partito.”

In seguito a tale situazione ed alla evidente impossibilità di formare il partito unico di Governo vi furono ancora cinque giorni di consultazioni tanto da parte del Governatore quanto da parte del Conte Bethlen con i principali uomini politici. Finalmente la sera del 3 corr., a tarda ora, si apprese che il conte Bethlen era riuscito a formare il Gabinetto, che risultava così [f. 5v] composto:

Ministro Presidente – Conte Bethlen
 Ministro degli esteri – Conte Banffy
 Ministro della difesa nazionale – Alessandro Belitska
 Ministro delle finanze – Tibor Kallay
 Ministro degli interni – Conte Kuno Klebelsberg
 Ministro del Commercio – Ludovico Hegyeshalmy
 Ministro dei Culti e dell’istruzione – Mgr. Giuseppe Vass
 Ministro dell’Agricoltura – Giovanni Mayer
 Ministro della giustizia – Paolo Guglielmo Tomcsanyi
 Ministro pel bene popolare – Ferdinando Bernolak
 Ministro dell’alimentazione – Bela Terffy.

Dell’antico gabinetto rimangono dunque il Ministro Presidente, Bethlen, il Ministro degli Esteri, Banffy; quello dei Culti, Vass; della difesa nazionale, Belitska; del commercio, Hegyeshalmy; della giustizia, Tomcsanyi; e del bene popolare Bernolak. Nuovi ministri sono: quello delle finanze, Kallay; degli interni, Klebelsberg; dell’agricoltura, Mayer; e dell’alimentazione, Terffy. Quest’ultimo dicastero era stato soppresso ed ora è richiamato in vita.

Così la crisi può ritenersi finalmente chiusa, dopo circa venti giorni dalle dimissioni del primo gabinetto Bethlen. Ma le lotte dei partiti non si possono con ciò considerare finite. È opinione generale che questo nuovo Ministero si troverà subito dinanzi a nuove difficoltà. I Cristiano-Nazionali ed i dissidenti [f. 6r] sono, se non entusiasti, almeno contenti; ma nel partito dei piccoli agricoltori la formazione del nuovo Ministero incontra molte opposizioni. Le principali ragioni di questo malcontento sono: l’uscita del Ministro Szabó dal dicastero dell’agricoltura (lo Szabó è il capo e fondatore del partito dei piccoli agricoltori) e la nomina del Conte Klebelsberg⁹¹ a Ministro degli interni, la quale è considerata come lo scoppio inaspettato di una bomba e come una offesa diretta al suddetto partito, di cui il Conte Klebelsberg è oppositore irreducibile. Si sa poi che il medesimo partito voleva a tutti i costi che il dicastero degli interni fosse affidato ad un suo membro. Avendo perciò il Presidente del Consiglio trascurato questo desiderio dei piccoli agricoltori è evidente che troverà dure opposizioni da questa parte.

91 Nel Rapporto si scrive due volte sbagliatamente: “Klebesberg”, ed anche correttamente “Klebelsberg”.

I giornali pubblicano la seguente dichiarazione che il Ministro dei culti Mgr. Vass avrebbe fatta subito dopo la pubblicazione del nuovo gabinetto. “Questa volta il Ministero si presenta all’Assemblea nazionale con un programma di lavoro e non con un programma di governo. Questo programma contiene il lavoro per due o tre mesi. Innanzi tutto il Ministero domanderà l’esercizio provvisorio e poi cercherà di portare a termine la questione dell’immunità dei deputati arrestati per l’affare del Re. La spina dorsale del lavoro parlamentare sarà la riforma della Costituzione. Devono essere anche discusse la riforma elettorale, quella della Camera alta, quella amministrativa e della stampa. Se questo lavoro non potrà essere esaurito fino al 16 febbraio 1922, giorno in cui scade il mandato dell’Assemblea Nazionale, non si potrà sperare, secondo il mio modo di vedere, un prolungamento di questo mandato medesimo.”

Per ciò che riguarda la fisionomia confessionale, il nuovo Ministero si compone di 4 protestanti e 7 cattolici; sicché da questa parte il cattolicesimo ha guadagnato. Nel primo ministero Bethlen vi erano soltanto tre cattolici su dieci ministri, mentre ora ve ne sono sette su undici, cioè il ministro delle finanze, degli interni, del commercio, dei culti, dell’agricoltura, del bene popolare, e dell’alimentazione.

Così il Governatore avrebbe mantenuta la promessa fattami, della quale riferii a Vostra Eminenza col mio rispettoso rapporto N. 1270 del 9 Nov. p.p.⁹²

Un’altra difficoltà che il Ministero Bethlen si troverà dinanzi è il movimento socialista. Esso va prendendo piede. È stato incoraggiato dalle parole lusinghiere dette alla classe operaia dal Governo, in occasione della venuta del Re (Rapp. 1223 del 25 ott.)⁹³ e trova facile presa nelle condizioni economiche disastrosissime del paese. Il malcontento fra gli impiegati, a cagione del caroviveri divenuto insopportabile, cresce di giorno in giorno, ed il Governo parte non può e parte trascura di provvedere. Gli operai combattono per l’aumento dello stipendio, spinti dalla centrale che soffia nel fuoco a scopo politico. Il socialismo, che nel 1918 era al ribasso, ora ha acquistato forza e potere. Si parla [f. 7r] di un prossimo congresso socialista che si affermerà per l’adesione alla seconda Internazionale. Gli operai iscritti al partito cristiano sociale perdono terreno. E tutto questo movimento che minaccia la tranquillità di questa Nazione viene tenacemente sostenuto dai comunisti ungheresi, emigrati in Austria dopo la caduta del Comunismo.

Insomma se la crisi ministeriale è superata, la crisi politica rimane; e non sono escluse sorprese tali che porteranno nuovi turbamenti in questo disgraziato paese.

Chinato ecc.

92 Non pubblicato in questo volume. La minuta vedi: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 152rv-153r. L’accusa ricevimento del Rapporto vedi sotto N. B-28039, in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, fol. 156r.

93 Vedi sopra, pagg. 251ss.

24

IL TESTO DI DUE PROTESTE DI RE CARLO IV

Rapporto N. 1371 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 16 dicembre 1921

N. Prot. Segreteria di Stato 29777

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria pos. 1483, fasc. 611, foll. 62r-65r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 157rv

Accusato ricevim. col 29727

Nel mio rispettoso rapporto N. 1244 in data 2 Novembre p. p.⁹⁴ accennai a Vostra Eminenza Reverendissima che Re Carlo IV, trovandosi ancora all'Abbadia di Tihany, durante l'ultimo suo soggiorno in Ungheria, aveva consegnato all'Eminentissimo Cardinale Csernoch una protesta da pubblicarsi, nel caso che l'Assemblea Nazionale avesse dichiarata la di Lui decadenza dal Trono ungherese.

Finora il testo di detta Protesta è stato tenuto segreto da parte del Governo, a cui dal prelodato Cardinale fu consegnata, per mezzo del Ministro dei Culti Mgr. Vass.

Ora però, in seguito ad una vibrata interpellanza al riguardo, presentata in questi giorni all'Assemblea Nazionale – dove si sta discutendo, fra la lotta accanita e vivacissima tra legittimisti e liberi elettori del Re, la questione della violata immunità parlamentare, che sarebbe stata fatta con l'arresto dei deputati Stefano Rakovsky, Conte Andrassy, Conte Sigray e Beniczky, implicati nella nota avventura del Re – il Governo, che naviga in pessime acque, è stato costretto a pubblicare il testo della menzionata protesta reale. Oggi infatti l'ufficiosa [f. 62v] Agenzia telegrafica ungherese riporta il testo della Nota, che è il seguente:

“In conformità della Costituzione e della Legge Ungherese dichiaro illegale e senza valore la deliberazione della Assemblea Nazionale, avvenuta sotto la pressione e la violenza dell'Estero, circa la detronizzazione e protesto contro di essa.

Io conservo energicamente anche per l'avvenire tutti i diritti che mi appartengono, in conformità della Costituzione Ungherese, come Re Apostolico, coronato con la Corona di Santo Stefano. Tihany 1921. – firmato – Carlo”.

Ugualmente viene oggi pubblicato il testo di un'altra protesta, che Sua Maestà fece contro la consegna della Sua persona all'Inghilterra. Essa suona così:

“Protesto contro il procedimento del Governo Ungherese, il quale, in seguito alla decisione della Conferenza degli Ambasciatori, mi ha consegnato al Comandante della Flottiglia inglese del Danubio; giacché, in conformità della Legge Ungherese, ho l'incontrastabile diritto di rimanere su territorio ungherese. Tihany 1921. – firmato – Carlo”.

94 Non pubblicato in questo volume.

Queste le due proteste di Re Carlo IV, le quali evidentemente sono destinate ad eccitare ancora più gli animi eccitatissimi, specialmente in questi giorni in cui, come ho detto, si discute all'Assemblea Nazionale la questione della violazione delle im- [cont. f. 65r] munità parlamentari per gli avvenuti arresti di deputati carlisti, ed a moltiplicare le polemiche violentissime della stampa, per cui è stata recentemente abolita la censura. Intanto non credo inutile inviare qui unito (Allegato) a Vostra Eminenza il punto di vista giuridico della vessata questione del Re, quale è stato redatto, dietro mia richiesta, dal P. Tomcsanyi S. J., competentissimo in materia, e dal quale risulta evidente tutta la illegalità e la ingiustizia che è stata consumata da questo Governo e, sia pure sotto la minaccia delle due Intese, col dichiarare decaduto Carlo IV dal Trono Ungherese.

Chinato ecc.

Allegato al Rapporto

N. Prot. della Segreteria di Stato 29727

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 158rv

[f. 63r] Bpest, All. al N. 1371

De injuriis Regi Apostolico nuper illatis.

I.

Ministri Gubernatoris Hungariae Regem suum coronatum hostium potestati tradendum curarunt.

Jamvero "Lex poenalis" nostra anni 1878 partie 2ae capitis I.mi § 126 num. 3 sanxit crimen laesae majestatis committere eos qui Regem hostium potestati tradunt.

Et eadem "Leges poenales" (ibidem § 128) statuerunt eos qui hoc fecissent, carceri "per totam vitam" mancipandos esse

II.

Constitutionibus Regni nostri (legibus in corpore Codicis Juris Hungarici) cautum est ut

I. non ultra sex menses differat coronationem (cfr. articulum 3. decreti anni 1790-91) quum Rex gubernaculum Regni adit. Deinde debet

II. "Diploma Regium" dare Statibus et Ordinibus ante coronationem, quo Diplomate se promittit curaturum ut et ipse servet subditique etiam servent leges, consuetudines et privilegia Regni. Tandem necesse est ut

III. quae in Diplomate spondit ea servaturum se juramento confirmet hocque juramentum legibus Regni inserendum curet.

Haec tria praestare Rex debet ut *legitimus* Rex Regni nostri agnoscat.

[f. 63v] Haec tria se praestitisse *rationem ipse rex reddere* debet.

Itaque Rex impletis supra statutis conditionibus tribus toto regni sui tempore *legi poenali subjectus est nulli*, ejus persona est sacrosancta (Majestas regia sacra) et inviolabilis. Ipse *soli Deo* responsabilis est pro omnibus quae privatus aequae ac publice in regendo facit, juridice rationem reddere Regno pro ejus factis debent consilarii ejus (v. gr. ministri).

Andrea II. Regis Hungariae tempore majores nostri his verbis Regis sui excessus coercendos statuerunt (cfr. Decreti anni 1222 articuli 31. § 31. n. 2.) “Si nos vel aliquis successorum nostrorum aliquo unquam tempore huic dispositioni nostrae contraire voluerit, liberam habeant harum auctoritate, sine nota alicujus infidelitatis tam Episcopi quam alii ... Nobiles Regni, universi et singuli praesentes et futuri posterique *resistendi et contradicendi* Nobis et nostris Successoribus in perpetuum facultatem.”

Hac quidem utique lege liberam habuerunt Hungari facultatem resistendi suo Regi ab anno 1222 usque ad annum 1687; sed recuperata a Turcis Buda in Comitibus publicis anno 1687 lex haec abolita est (cfr. Decreti anni 1687 articulum 4.) Itaque ex hoc tempore *resistendi et contradicendi* suo Regi facultatem hungari non habuerunt amplius; Rex ex hoc tempore plane inviolabilis est volente hoc ita Codice Juris Hungarici.

Ex hic sane clarum est: *Ministros* Nicolai Horthy Gubernatoris, quum detronisarunt Carolum IV Regem, *subvertisse universum Jus Hungaricum*, invalide fecisse, quod fecissent ideoque Carolum IV Regem esse nostrum etiam nunc post *detronisationem*.

De Ministris loquor, Horthy enim, utpote Gubernator, inviolabilis est juxta praescriptum Juris Hungarici, ut Rex ipse.

III.

Coronato Caroli IV juravimus nos – Regnum Hungaricum – fideliter in omnibus quae non sunt contra voluntatem Dei, obedientiam praestatueros.

Ex hoc juramentum etiam fregerunt Ministri Gubernatoris Horthy.

25

GLI IMPUTATI PER L'AVVENTURA DI RE CARLO IV

Rapporto N. 1380 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 20 dicembre 1921

N. Prot. Segreteria di Stato 29777

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria pos. 1483, fasc. 611, foll. 68rv

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 159rv

Accusato ricevimento] col N. 29727

Riferendomi al venerato Cifrato di Vostra Eminenza Reverendissima del 12 Novembre pp. col quale mi significava che “il Santo Padre confida che questo Governo non applicherà la pena capitale a coloro che accompagnarono Re Carlo”,⁹⁵ ho l'onore di esporre quanto segue.

⁹⁵ Vedi: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, fol. 145r.

Ieri l'altro è terminata a questa Assemblée Nazionale la rumorosissima discussione sulla presunta violazione della immunità parlamentare dei quattro deputati, fatti arrestare dal Governo per avere partecipato all'avventura di Re Carlo. Con 61 voti favorevoli e 32 contrarii è stato approvato l'ordine del giorno presentato in proposito dal relatore, deputato Rubinek, che cioè l'immunità dei quattro deputati suddetti deve ritenersi sospesa e che essa non è stata in alcun modo violata col loro avvenuto arresto. La maggioranza, che ha votato questo ordine del giorno, si componeva dei membri del partito dei piccoli agricoltori, di quelli dei dissidenti e dei Cristiani nazionali appartenenti al [f. 68v] Governo. È incomprendibile come dei 60 cristiani nazionali, di cui si compone questo partito, soltanto 16 erano presenti alla votazione, la quale doveva decidere le sorti del loro capo Conte Andrassy!

In seguito all'approvazione del menzionato ordine del giorno, i quattro deputati in parola non saranno più giudicati dal Tribunale militare, ma da quello ordinario, sotto l'imputazione di delitto di ribellione, ai sensi dell'articolo 3 § 152 e dei §§ 154 e 155 del codice penale ungherese.

Ora in conformità dei citati articoli, gli imputati potranno essere condannati da dieci a quindici anni di carcere, ma non alla pena di morte.

La medesima sorte è eventualmente riservata al signor Borovicsenyi [sic! – corregge: Boroviczény – Ndr] ed al capitano Lorenz imputati dello stesso delitto.

Umilmente chinato ecc.

26

RICCHEZZA E POVERTÀ A BUDAPEST

Rapporto No. 1416 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 30 dicembre 1921⁹⁶

N. Prot. Segreteria di Stato 324⁹⁷

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Periodo III, pos. 1, fasc. 1, foll. 9r-11r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 1, fasc. 4.12, foll. 563rv-564rv

In seguito a scrupolose indagini da me fatte per lungo tempo, in una recente riunione delle Missioni estere, le quali si occupano di beneficenza, proposi di indirizzare a questo Governo una nota, nella quale, deplorando vivamente lo spettacolo che si osserva a Budapest, che cioè, di fronte ad una miseria squallidissima, molti ricchi ungheresi non soltanto fanno niente o ben poco per i loro poveri, ma sperperano centinaia di migliaia di corone in divertimenti di ogni genere, si invocava dal governo medesimo un provvedimento energico per obbligare questi ricchi senza cuore ad essere generosi verso tanta povertà e miseria. Questa Nota, approvata e sottoscritta da tutti i rappresentanti delle menzionate

96 Accusa ricevimento del Rapporto in data 2 marzo 1922. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Periodo III, pos. 1, fasc. 1, fol. 15r (minuta). Originale in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 1, fasc. 4.12, fol. 569r.

97 Nuovo numero protocollo del Pontificato Pio XI che inizia in data 6 (elezione) o 12 (incoronazione) del febbraio 1922. Si nota che la prassi odierna del Dicastero, in quel tempo S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari, di iniziare di nuovo ogni anno la numerazione del Numero Protocollo, risale all'anno 1926, cioè dopo il periodo in questione.

Missioni, io stesso presentai al Ministro delle provvidenze sociali, il quale l'accolse con soddisfazione, dichiarandomi che essa gli avrebbe data occasione di portare la questione all'Assemblea Nazionale e quivi discuterla, invocando gli opportuni provvedimenti, giustamente richiesti dalle Missioni [f. 9v] estere.

Infatti, nella seduta parlamentare di ieri, il deputato Hussar ha presentato un'interpellanza al Governo in cui, dopo aver dipinti a foschi colori la miseria che regna a Budapest accanto ad un lusso sfrenato e provocante, ed avere denunciato che ben 2800 famiglie, che formano un assieme di 10.000 persone, vivono in uno squallore che non è nemmeno possibile immaginare, chiede al competente ministro notizie della summenzionata lettera presentata dalle Missioni Estere e domanda che cosa il Governo intende fare in proposito.

Il Ministro delle provvidenze sociali risponde così:

“L'interpellante ha ragione: la povertà minaccia non soltanto queste 2800 famiglie, ma si estende molto più al di là e colpisce particolarmente la classe media dell'Ungheria. Non posso in questo momento presentare un quadro completo della miseria che regna a Budapest; mi contenterò di accennare a qualche esempio. Così, egli prosegue, basta recarsi nell'Asilo dei bambini lattanti per vedere che essi sono in quattro e cinque in un solo lettuccio; in una piccola sala sono ammassati in quaranta e cinquanta ed insieme sono più di trecento a quattrocento. È spaventoso pensare che cosa succederebbe se scoppiasse una epidemia! Io devo inoltre far osservare che la maggior parte di questi bambini sono tubercolotici. In questa classe la tubercolosi è più estesa, sicché non mi so figurare quante generazioni saranno affette dalla terribile infermità!”

[f. 10r] Il Ministro racconta il caso di una vecchia signora, la quale, dopo aver perduto l'unico suo figlio in guerra, dopo aver venduto tutti i suoi mobili ecc. rimase nella casa vuota e nuda, nel suo lettuccio sprovvisto di tutto, aspettando la morte e così fu trovata dal Ministro medesimo!

Il Ministro dice essere vero che ha ricevuta una lettera firmata dai Rappresentanti delle Missioni Estere e dal Nunzio, in cui sono descritte le circostanze attuali ed è detto che la società ungherese non ha sentimenti. “Io mi unisco, continua il Ministro, al mio collega Hussar per affermare che una parte della società ha meritato questa lettera. Essa lettera afferma che le Missioni Estere sono pronte col più grande amore a continuare la loro opera di soccorso, ma che i ricchi ungheresi fanno ben poco o niente in questo senso, mentre sperperano centinaia di migliaia. Questo scandalo non può durare (continua la lettera) e la responsabilità delle conseguenze cadrà su questi ricchi senza cuore. La lettera propone al Governo di presentare una legge per tassare spietatamente tutti i divertimenti lussuosi e così creare una sorgente per i poveri.” (Approvazioni in tutta la Camera).

Qui il Ministro esprime la sua riconoscenza a tutte le Missioni Estere ed al Santo Padre “il Quale per mezzo del Nunzio ha apportato tanto reale sollievo alle miserie dell'Ungheria.”

Il Ministro a questo punto fa un attacco violento contro [f. 10v] le Potenze vincitrici, le quali sono, secondo lui, la causa dell'attuale miserevole situazione dell'Ungheria, per avere imposto un trattato di pace che ha tolto al paese quasi tutte le sorgenti della sua vita, ed aggiunge: “bisogna anche tener presente le spese per la Commissione delle Riparazioni. Questa soltanto costa 500 milioni; e, mentre noi abbiamo votato per il Governatore

un assegno di 3 Milioni, un tenente inglese qui residente ci costa 8 Milioni! Ciò il mondo deve conoscere. La mancanza di sentimento degli stati esteri porta la colpa della nostra miseria!”

Il Ministro continua esponendo tutto quello che il Governo ha fatto finora per soccorrere i poveri e quello che si propone di fare con sollecitudine e conclude:

“In riguardo al contrasto fra la miseria e gli stravizii io devo dare completamente ragione al Nunzio Apostolico. La vita di piaceri nella più stretta vicinanza con la più squallida miseria è rivoltante ed è un fatto che centinaia di migliaia di corone sono gettate in frivoli divertimenti in una casa, mentre forse nelle cantine della medesima casa gemono gli orfani dei soldati caduti eroicamente in guerra. Ciò non dobbiamo tollerare e non tollereremo! Se i ricchi tante volte pregati a soccorrere i poveri sono ancora sordi ai nostri richiami, noi ve li costringeremo con mano durissima (Approvazioni in tutta la Camera). Nel corso della discussione del bilancio provvisorio, il Governo [*f. 117*] pensa di aggiungere un breve paragrafo con cui venga autorizzato ad affidare ai Municipii l’opera di aiutare i poveri. Che se ciò non riesce e la società non risponde all’appello, troveremo tutti i mezzi per costringerla, con tasse, alla beneficenza.”

Nel riferire a Vostra Eminenza Reverendissima quanto sopra, mi chino ecc.

1922

27

**UN'ALTRA DIFESA DEL GOVERNO UNGHERESE
SULLA QUESTIONE DEL RE**

Rapporto N. 1427 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 5 gennaio 1921⁹⁸

N. Prot. Segreteria di Stato 316

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria pos. 1483, fasc. 611, fol. 69r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 164r

Acc[usato] ricev[imento] col N. 324

Ho l'onore d'inviare qui unite a Vostra Eminenza Reverendissima due copie del testo ufficiale della risposta del Signor Conte Banffy, Ministro degli Esteri Ungherese, ad alcune dichiarazioni fatte dal Signor Benes, Ministro degli Esteri della Ceco-Slovacchia, sulla politica del Governo di Budapest, specialmente circa la questione di Re Carlo IV.

Chinato ecc.

Allegato: Extrait du journal officiel de l'Assemblée Nationale du 20 décembre. Réponse du comte Nicolas Bánffy, ministre royal des affaires étrangères de Hongrie à l'interprétation du M. le député Etienne Friedrich concernant les déclarations contenues dans l'exposé du 16 novembre et dans le discours du 15 décembre faits par M. Benes ministre des affaires étrangères de Tchecoslovaquie.⁹⁹

28

IL MINISTERO BETHLEN VERSO SINISTRA

Rapporto No. 1433 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 7 gennaio 1922

N. Prot. Segreteria di Stato 315

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Periodo III, pos. 1, fasc. 1, foll. 12r-14v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.3, foll. 244r-246rv

Acc. ric. col N. 345

Come a Vostra Eminenza Reverendissima è ben noto, tutti i Ministeri che si sono qui succeduti, dalla caduta del Bolscevismo in poi, sono stati Ministeri di coalizione (Rapp.

98 Originale dell'accusa ricevimento del Rapporto: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 1, fasc. 4.12, fol. 569r.

99 Foll. 70rv-71rv-72rv, stampato. Altre due copie in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fasc. 1.2, foll. 129 ss, 130ss.

N. 57 del 27 ottobre 1920).¹⁰⁰ L'attuale secondo Gabinetto Bethlen aveva la stessa fisionomia politica (Rap. 1345 del 5 decem. 1921).¹⁰¹ L'Assemblea Nazionale, eletta dopo la Rivoluzione rossa, era risultata composta principalmente da due partiti che si contrabalanziavano nelle loro forze: il Partito Cristiano Nazionale e quello dei piccoli agricoltori (Rapp. N. 47 del 24 ott. 1920).¹⁰² In questi due partiti qualunque Ministero era costretto a cercare la sua base di Governo.

Però questi due partiti, nati ambedue come opposizione alla rivoluzione, al dimani della sua caduta, si tenevano insieme per combattere il comune nemico bolscevico ed i giudei, divenuti ai loro occhi peggiori dei seguaci di Bela Kun; ma i principi programmatici dell'uno e dell'altro erano del tutto opposti, sicché al più leggero urto si accendevano delle lotte accanite fra di loro. Si as- [f. 12v] sisteva allo spettacolo strano – per non dire altro – di due partiti di governo che si combattevano a vicenda ed una volta l'uno, una volta l'altro combattevano il Governo medesimo che si appoggiava su di loro. Si è veduto perfino questo anacronismo, che nel gabinetto sedeva il Ministro dell'Agricoltura (Rappresentante del partito dei Piccoli Agricoltori), il quale in molte questioni si dichiarava apertamente contrario ai suoi colleghi di Governo.

Il Conte Bethlen, fin dal tempo del suo primo Ministero, aveva in mente di porre fine a questa strana situazione, la quale qualche volta paralizzava qualunque attività del Governo. Infatti nel Discorso politico di Pécs annunciò la sua idea di formare un partito unico di governo. Ma questo tentativo purtroppo fallì per l'irriducibilità dell'uno e dell'altro partito su questioni fondamentali di principii (Rapp. N. 1213 del 22 ott. 1921).¹⁰³

Dopo il recente tentativo di Re Carlo e le conseguenze politiche di esso, specialmente la detronizzazione degli Absburgo, votata quasi esclusivamente dai piccoli agricoltori (Rapp. N. 1262 del 7 Nov. 1921),¹⁰⁴ la divisione fra i due partiti divenne più marcata; anzi un abisso si scavò fra l'uno e l'altro: da una sponda gran parte dei cristiani nazionali, legittimisti e Carlisti, e dall'altra sponda i piccoli agricoltori, gonfi del loro trionfo di aver finalmente votata la legge per la libera elezione del Re, antico caposaldo del loro programma politico.

[f. 13r] È evidente che il Governo non poteva reggersi più su questa piattaforma così vacillante. Doveva scegliere fra due. O appoggiarsi ai cristiani nazionali o ai piccoli agricoltori.

Quando si pensa all'atteggiamento del Ministero Bethlen nella questione del Re, si vede facilmente che la scelta non poteva essere dubbia. I cristiani nazionali rappresentavano, come ho detto, i legittimisti, almeno nella loro maggioranza; i piccoli agricoltori rappresentavano gli antilegittimisti. Il Ministero Bethlen, che aveva detronizzato il Re, doveva per conseguenza essere per e con questi ultimi.

Il crollo della bilancia arrivò finalmente verso la fine della discussione, movimentatissima, fatta all'Assemblea Nazionale sull'esercizio provvisorio di sei mesi chiesto dal Governo. In quella occasione gli attacchi dei cristiani nazionali legittimisti contro il Ministero Bethlen non ebbero più limiti e tutte le accuse possibili ed immaginabili,

100 Vedi sopra, pagg. 215ss.

101 Vedi sopra, pagg. 264ss.

102 Vedi sopra, pagg. 212ss.

103 Vedi sopra, pagg. 248ss.

104 Vedi sopra, pagg. 255ss.

provocate dallo spirito di parte, si scagliarono contro Bethlen ed il suo gabinetto. Quasi non si contano i duelli a cui fu sfidato il Bethlen durante quella discussione! Quando poi i deputati, imputati per l'affare del Re, ebbero la libertà provvisoria, la guerra contro il Ministero arrivò al parossismo nei violentissimi discorsi di questi ultimi. Era tempo di decidersi ed il Conte Bethlen prese la sua decisione.

Infatti la sera del 5 corrente, il Ministro Presidente si presentò al Club dei piccoli agricoltori affollatissimo e fra gli *[f. 13v]* applausi scroscianti, interminabili dell'assemblea pronunziò un lungo discorso. In esso cercò di scagionarsi da tutte le accuse che gli erano state mosse dai Cristiani nazionali specialmente per la questione del Re; disse che l'atteggiamento di questi ultimi rappresentava una sfida al governo; che egli accettava la sfida e dichiarava apertamente la guerra. Concluse affermando che egli oramai aveva scelto e voleva l'unione coi piccoli agricoltori. "Questo partito, esclamò il Conte Bethlen, è la rupe su cui si può fondare l'avvenire dell'Ungheria ed io e i miei amici vogliamo unirvi a questo partito."

Tali parole furono accolte con un uragano di applausi e lo stesso Stefano Szabó-Nagy-átád [sic! – corrige: Nagyatád – Ndr], fondatore a capo dei piccoli agricoltori, si levò per acclamare al Conte Bethlen, come al nuovo duce del partito!

Questo piegarsi del Governo verso Sinistra s'imponeva anche per un'altra ragione. Come riferii a Vostra Eminenza col mio rispettoso rapporto N. 1223 del 25 ott. scorso,¹⁰⁵ dopo gli avvenimenti che seguirono l'ultima venuta del Re, tanto il Governatore, quanto il Ministero Bethlen fecero non solo degli elogi, ma anche delle promesse alla classe operaia, la quale fino a quel momento era stata tenuta lontana dalla vita politica. Più tardi il Ministro Presidente entrò addirittura in trattative coi dirigenti del socialismo e questi posero delle condizioni per appoggiare il Governo, condizioni che esso accettò. Così fu abrogata la Censura della stampa, fu permesso il diritto di riunione e di associazione *[f. 14r]* ai socialisti medesimi ecc. Ciò posto, era chiaro che il Governo non potesse, anche per questa ragione, appoggiarsi più ai cristiani nazionali che rappresentano il principio conservatore, ma doveva inclinare verso i piccoli agricoltori che rappresentano il principio democratico.

Non si possono ancora prevedere le conseguenze di questo piegarsi del Governo ungherese verso sinistra. Se il Gabinetto Bethlen vuol essere coerente al suo nuovo atteggiamento, la sua politica futura deve essere una politica democratica, socialista, e, nelle questioni religiose, più benevole verso i protestanti, giacché il partito dei piccoli agricoltori è formato in gran parte da protestanti.

La situazione si potrà chiarire quando si faranno in primavera od in estate le elezioni per la Camera dei deputati; ma è la presente Assemblea Nazionale, la quale dovrà discutere e creare la nuova legge elettorale, e probabilmente sarà l'attuale Governo che maneggerà le elezioni stesse. Questo dunque si può prevedere con qualche probabilità che le elezioni porteranno alla prima Camera dei Deputati dell'Ungheria indipendente una maggioranza democratica ed un buon numero di socialisti.

Non credo di errare asserendo che l'Ungheria comincia ora a battere quella via di politica democratica che le altre nazioni hanno già percorso per un buon tratto. Tranne l'imprevisto che in questo paese è la cosa più prevedibile.

Chinato umilmente al bacio della Sacra Porpora, con sensi ecc. *[f. 14v]*

¹⁰⁵ Vedi sopra, pagg. 251ss.

29

**LA NUOVA ORDINANZA MINISTERIALE SULLE PROSSIME
ELEZIONI POLITICHE**

Rapporto No. 1570 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 8 marzo 1922¹⁰⁶

N. Prot. Segreteria di Stato 707

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 1, foll. 8r-12r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 2, foll. 183rv-186rv

Accusato ricevimento col n. 2533

La Gazzetta ufficiale d'Ungheria, il giorno 3 del corrente mese, pubblicò la così detta *Ordinanza per le elezioni*. La questione, che con tale Ordinanza è stata definita, cioè l'elezione dei membri del Parlamento Nazionale per il corrente anno 1922, ha formato nelle ultime settimane il punto centrale della vita politica di questo Paese.

L'Assemblea Nazionale, sciolta il 16 febbraio p. p., era stata eletta secondo un'ordinanza dell'allora Presidente dei Ministri Friedrich, nel 1920, ed aveva la durata di due anni.

La lotta per una legge elettorale ha in Ungheria una storia abbastanza lunga e complicata. Nel 1848, al tempo della guerra per l'indipendenza, fu stabilito il censo come base del diritto elettorale. Tale base presentava però un colore troppo conservativo, sicché nel 1874 fu creata una nuova legge elettorale, la quale estendeva di più il diritto elettorale. In questo tempo tuttavia la massa popolare quasi non era rappresentata nella vita parlamentare. Appena perciò cominciò in Ungheria il movimento socialista, la questione elettorale si fece sempre più viva. La lotta per il voto universale si iniziò nel 1903, quando il partito indipendente propose l'abolizione del censo per aiutare il proletariato sul terreno elettorale. Nel 1904 fu fatta un'inchiesta sull'argomento, ma senza risultato. Nell'anno seguente la lotta arrivò al suo culmine. L'allora Ministro degli interni Kristoffy, per spezzare l'opposizione, propose il voto universale segreto. L'opposizione, guidata dal Conte Giulio Andrassy, era contraria; i Socialisti favorevoli. In parlamento si verificarono scene movimentatissime. Andrassy si opponeva a questa riforma elettorale dicendosi convinto che il voto segreto avrebbe danneggiato il paese. Negli anni seguenti fu continuata la lotta per la legge elettorale. Nel 1911 il Conte Khuen Hedewary [sic! – corregge: Khuen-Héderváry – NdR] preparò una proposta, che fu poi presentata dal suo successore, Ministro Presidente Lukas,¹⁰⁷ nella commissione parlamentare. In conformità di tale proposta, nel 1914, fu accettata una legge (XIV), con la quale si concedeva il diritto elettorale a quelli che avevano compiuto le quattro classi elementari. Ma questa legge non fu ampliata,

106 Accusa ricevimento del Rapporto in data 23 aprile 1922, N. Prot. 2533. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 14r (minuta). L'originale vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 2 foll. 187r. "Molto è da rammaricarsi che i cattolici, nonostante s'avvedano della posizione alquanto sfavorevole in cui dovranno partecipare alla futura lotta, siano divisi. Ho fiducia però che l'alto senso di responsabilità di cui sono certamente dotati i capi dei cattolici, farà prevalere sopra i particolari dissensi e sopra gli opposti criteri, l'interesse generale della causa cattolica. La ringrazio intanto delle Sue sollecitudini e delle informazioni opportune fornitemi su tale argomento..."

107 Cioè László Lukács.

perché la Camera dei Deputati era già stata eletta nel 1910, e dopo quel tempo, anche durante la guerra, fino alla rivoluzione di Karoly, non fu sciolta. Nel terzo anno della guerra, quando l'opposizione cercava di rovesciare il Ministro Presidente Tisza, fu di nuovo ventilata la questione della legge elettorale. Come mezzo di agitazione la opposizione chiedeva una riforma più ampia e il diritto per tutti quelli che al fronte si [f. 9r] erano distinti pel loro valore. Re Carlo IV si dichiarò pronto ad appoggiare tale riforma. A Pasqua del 1917 fu così pubblicato il famoso manoscritto reale di Pasqua, col quale si chiedeva al Conte Tisza l'allargamento del diritto elettorale. Un primo progetto del Conte non fu accettato dal Re; parimenti non fu accettato un secondo, come troppo conservatore, e il Tisza si dimise. Succedette il Conte Eszterhasy, come ministro Presidente, che formò un gabinetto di cui faceva parte il Vazsonyi. Costui, nel ministero successivo presieduto da Wekerle, propose, nel 1918, un'altra legge elettorale (XVII) che è conosciuta col nome di *Legge Wekerle*. Anche questa legge però non potette essere applicata perché alla caduta del Ministero Wekerle succedette la rivoluzione Karoly e poi, nel Marzo 1919, il Comunismo.

Dopo la caduta del bolscevismo, allorchè l'Intesa pretese un governo più democratico per l'Ungheria, bisognò anche riformare la vita parlamentare. Non si volle allora riaprire la Camera dei Deputati e quella dei Magnati e ciò per due ragioni: 1) si voleva governare secondo principi cristiani e il parlamento non aveva in generale sentimenti cristiani; 2) l'Intesa affacciava pretensioni troppo democratiche per le nuove elezioni. Fu così che il Ministro Presidente Friedrich emanò un decreto, il quale doveva servire *soltanto* per le elezioni dell'Assemblea Nazionale ed essere la *piattaforma per una nuova legge elettorale*. L'Assemblea Nazionale fu eletta in base di questo *Decreto Friedrich* e cominciò i suoi lavori il 16 febbraio 1920. Con questo Decreto si era in generale contenti. La base democratica di esso risultava del numero degli elet- [f. 9v] tori. Infatti per la legge Wekerle gli elettori erano 1.498.000 mentre pel Decreto Friedrich più di 3.500.000.

L'Assemblea Nazionale non potette però portare in porto la legge elettorale. Il Governo per evidenti ragioni si dovette occupare di leggi economiche e finanziarie. Poi dopo i due falliti tentativi di Re Carlo, la lotta fra legittimisti e governativi si è talmente accentuata e si è protratta per lunghi mesi, sicché è mancato il tempo di pensare alla legge elettorale, tanto più che il Governo l'aveva presentata all'ultima ora di vita dell'Assemblea nazionale. Su questo terreno pertanto fu impossibile un'intesa fra il governo e l'opposizione. Ma è più strano che negli ultimi giorni dell'Assemblea Nazionale non l'opposizione, ma i partigiani del governo, con un mondo di questioni personali (malattia cronaca della vita politica ungherese) hanno impedito la discussione della legge elettorale.

In questa penosa situazione il Governo ha radunata, il 21 febbraio p. p., (in conformità della Costituzione) una Conferenza, la quale, sotto la presidenza del Governatore stesso, doveva dare il voto sulla seguente questione: se cioè il Governo avesse il diritto di applicare per le nuove elezioni il Decreto Friedrich e modificarlo o no; ovvero se dovesse indire le elezioni sulla base della legge Wekerle; ed in generale se avesse il diritto di convocare un'assemblea nazionale. Alla Conferenza presero parte sedici competenti in diritto pubblico, fra i quali due soprintendenti protestanti. Le autorità ecclesiastiche cattoliche invitate si scusaro- [f. 10r] no con vari pretesti, ciò che fra i legittimisti ed i buoni cattolici ha fatto ottima impressione, perché essi ritenevano che i Vescovi non dovevano assumere una così grandi responsabilità in una questione tanto grave. Quattordici membri della Conferenza si sono pronunziati in favore del diritto del Governo ad indire le elezioni secondo il Decreto Friedrich ed a modificarlo; due sono stati contrarii. Bisogna notare che

il Governo dichiarò che il voto della Conferenza sarebbe stato soltanto consultivo e che esso Governo intendeva prendere su di sé tutte le responsabilità del caso.

Quando la decisione della Conferenza fu nota ed il Governo dichiarò che avrebbe fatte le elezioni in base al Decreto Friedrich, modificandolo, l'opposizione, e particolarmente il capo di essa Conte Giulio Andrassy, hanno violentemente attaccato il Governo sulla stampa e hanno dichiarato incostituzionale una tale decisione.

=====

Il nuovo Decreto ministeriale pubblicato, come ho detto, il 3 corrente, sta sulla base del voto segreto e palese. Nella Capitale e dintorni il voto sarà segreto col sistema della rappresentanza proporzionale, a scrutinio di lista; nelle altre contrade municipali sarà anche segreto ma col sistema della maggioranza assoluta; nei rimanenti paesi anche con la maggioranza assoluta, ma con voto palese. Il punto difficile della questione sta nel voto palese. I membri del Governo, una gran parte del partito governativo ed i piccoli agricoltori si sono pronunziati per il voto palese. Il Mi- [f. 10v] nistro Presidente Bethlen ha dichiarato in proposito che in Ungheria esiste sempre una grande agitazione dei partiti estremi: comunisti, radicali ecc. ed è da prevedersi che tutti i malcontenti voterebbero per candidati non desiderabili nel parlamento. Egli non ha parlato dei legittimisti, ma questi asseriscono che il voto palese è stabilito anche contro di loro. In generale l'opposizione afferma che il Governo ha voluto il voto palese nelle campagne per potere manipolare a proprio arbitrio le elezioni ed assicurarsi una grande maggioranza. Certo nell'anno di grazia 1922 non si comprende troppo chiaramente una elezione politica con voto palese! Il voto segreto parziale e lo scrutinio di lista sono concessioni che il Governo ha fatto all'opposizione ed ai socialisti. Nella campagna le cose vanno bene per il Governo. In considerazione della riforma agraria i piccoli agricoltori devono seriamente pensare se convenga loro votare contro il Governo. E questo è anche il caso degli impiegati, commercianti ecc. Bisogna aver presente in fine che il movimento elettorale del partito governativo è stato organizzato e centralizzato. Il capo di tale organizzazione è Giulio Gömbös, uomo energico e cosciente che combatte accanitamente contro i legittimisti e che è pars magna di quel governo *a latere*, che si rimprovera a Horthy.

=====

Le prossime elezioni, a mio parere, rappresentano un pericolo pei cattolici ungheresi. Il citato Gömbös, forza centrale nella ma- [f. 11r] nipolazione delle nuove elezioni è ritenuto come una delle principali colonne del protestantesimo e non una volta si è schierato contro i cattolici. Questo è dunque un primo punto che dovrebbe inquietare i cattolici. Ma ve n'è un altro ancora.

La nuova ordinanza elettorale restringe non poco il diritto delle donne alle elezioni medesime. Secondo l'Ordinanza Friedrich avevano il diritto al voto 1.433.000 donne; secondo la nuova ordinanza soltanto 950.000. Ognuno può ben comprendere che tale diminuzione di voti di donne potrà riuscire dannoso pei cattolici.

Ed una terza preoccupazione pei cattolici sta nella situazione dei partiti alla vigilia delle elezioni. Negli ultimi giorni sono entrati nel partito governativo molti membri del Partito nazionale del lavoro. Costoro sono apertamente liberali ed hanno poco o nessuno interesse per la Chiesa. Lo stesso Bethlen era membro di questo partito e perciò ha inco-

raggiato i suoi antichi commilitoni a partecipare più da vicino con lui alla vita pubblica. Fra questi sta nominando i nuovi prefetti, che dovranno in provincia dirigere le elezioni. Non mancano poi pratiche per attirare anche gli abborriti ebrei nell'orbita del partito governativo. Gömbös, il Deus ex Machina delle prossime elezioni, è, come ho accennato, protestante, e cerca ora di identificare i legittimisti coi cattolici per rendere questi ultimi antipatici. Si comprende che egli come capo del movimento elettorale e della famosa organizzazione nazionalista "Move" farà di tutto per avere una clamorosa vittoria. Il di lui motto d'ordine per le elezioni è *l'unione delle forze [f. 11v] cristiane*, ciò che praticamente potrebbe indurre all'indifferentismo religioso già abbastanza vivo fra questa popolazione, ma che certo può essere una facile attrattiva pel grosso pubblico.

Una vittoria parziale dell'opposizione legittimista neppure potrebbe giovare molto gli interessi cattolici, giacché i capi di essa sono o liberali o cristiani all'acqua di rose.

Infine il partito nazionale cristiano, l'unico su cui i cattolici potevano contare, è in crisi acutissima. Ieri sera esso ha tenuto un'adunanza tumultuosissima per decidere del proprio atteggiamento di fronte al Governo in riguardo della questione elettorale. Un ordine del giorno, il quale con le debite riserve dichiarava che il partito avrebbe appoggiato il Governo in tutte le questioni armonizzanti col suo programma, è stato accettato dalla maggioranza, capitanata dal Prelato Ernst e dall'ex Ministro Presidente Carlo Hussar. La minoranza guidata dal bollente ex Ministro dei Culti Stefano Haller ha votato contro il detto ordine del giorno ed ha dichiarato lo schisma del partito. Sicché viene ad indebolirsi notevolmente la forza di questo partito per tale intestina discordia e viene a vacillare la sola forza su cui potevano contare i cattolici. Un qualche affidamento è dato dal fatto che i tre Ministri appartenenti al menzionato partito, fra cui Mgr. Vass ai Culti, restano fedeli al Governo e quindi in carica durante il periodo elettorale, e si deve presumere che essi sappiano e vogliano tutelare gli interessi cattolici.

Chinato ecc.

30

LA CANDIDATURA POLITICA DI MGR. VASS

Rapporto No. 1583 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 13 marzo 1922¹⁰⁸

N. Prot. Segreteria di Stato 1449

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 2. P.O, fasc. 2, foll. 3r-3v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 5, fasc. 7.11, foll. 652rv

Ho l'onore d'inviare qui unita¹⁰⁹ a Vostra Eminenza Reverendissima copia di una lettera fattami tenere da Mgr. Vescovo di Sabaria, con la quale egli mi partecipa di avere negato il suo gradimento alla richiesta fattagli da Mgr. Vass, Ministro dei Culti, di poter

¹⁰⁸ Accusa ricevimento del Rapporto con cifra N. 15 in data 31 marzo 1922. Con lo stesso telegramma il Cardinale Segretario di Stato Pietro Gasparri ha chiesto delle informazioni sulle qualità di Mons. Vass.

Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 2. P.O, fasc. 2, fol. 7r.

¹⁰⁹ Vedi: Ibidem, fol. 4r.

ripresentare la sua candidatura politica nel collegio della detta Diocesi, in occasione delle prossime elezioni. Mgr. Mikes aggiunge aver saputo che il Vass, avrebbe intenzione di ricorrere alla Santa Sede contro la decisione di lui e chiede che in tal caso la Santa Sede medesima risponda essere riservata al Vescovo locale la decisione su tale affare.

Già questo Sig. Ministro degli Esteri mi aveva parlato della vertenza fra i due Prelati e mi aveva chiesto d'intervenire in favore di Mgr. Vass. Io però mi rifiutai cortesemente, facendogli notare che la cosa non era di mia competenza e che preferivo tenermi estraneo in questioni che toccano la politica interna del Paese.

Devo aggiungere, per spiegare a Vostra Eminenza il dietroscena del dissidio, che il Vescovo di Sabaria è un accanito Carlista, la cui attività politica in questo senso è deplorata non soltanto dal Gover- [f. 3v] no, ma anche da parecchi membri dell'Episcopato e della Società. È perciò comprensibile che egli non possa gradire che un membro del Governo che ha scacciato e detronizzato Re Carlo, presenti la propria candidatura politica nella sua Diocesi.

Chinato ecc.

31

L'EPISCOPATO UNGHERESE CONTRO IL DUELLO

Rapporto No. 1610 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 23 marzo 1922¹¹⁰

N. Prot. Segreteria di Stato 2536

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 15r-15v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 1.2, fol. 60r

In seguito all'impressionante aumentarsi dei casi di duello, specialmente negli ultimi tempi, a causa dei dissidi politici, che dividono questo Paese, i Vescovi Ungheresi, nella conferenza tenutasi ieri, hanno pubblicato la seguente energica dichiarazione:

“L'Episcopato Ungherese vede con dolore che, mentre tutte le speranze per la risurrezione della Patria non possono trovarsi se non nella vittoria delle idee cristiane, il duello invece di disparire aumenta sempre più. Sebbene bisogna riprovare le sconsiderate offese di onore che sono la causa dei duelli, si deve però maggiormente riprovare il duello stesso, il quale è contrario a tutti i diritti divini ed umani e rende i duellanti indegni del nome cristiano. È dovere della società cristiana di sollecitare leggi che difendano l'onore ma che vietino il duello, che è una vergogna della stessa società cristiana. Esso deve essere assolutamente eliminato.”

110 Accusa ricevimento del Rapporto in data 27 aprile 1922, N. Prot. 2536. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 17r (minuta) e ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 1.2, fol. 70r. “Nell'esprimere la mia ferma fiducia che i buoni cattolici ungheresi seconderanno con l'esempio e con ogni mezzo di propaganda tale santa iniziativa dell'episcopato, auguro alla medesima impresa il più completo successo.”

I Vescovi Ungheresi si propongono inoltre di indirizzare una petizione al Governo di Budapest perché presenti e faccia ap- [f. 15v] provare dal Parlamento una Legge che proibisca il duello.

Nel riferire a Vostra Eminenza Reverendissima quanto sopra, mi chino ecc.

32

INFORMAZIONI SU MGR. VASS

Rapporto No. 1648 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 3 aprile 1922¹¹¹

N. Prot. Segreteria di Stato 2519

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 2. P.O, fasc. 3, foll. 8r-8v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 5, fasc. 7.11, fol. 654r

Ho ricevuto il venerato cifrato di Vostra Eminenza Reverendissima N. 15 in data del 31 marzo p. p. in cui si compiaceva chiedermi informazioni sulle qualità personali di Mgr. Vass, attuale Ministro dell'Istruzione e dei Culti.

Già ebbi l'onore d'inviare all'Eminenza Vostra tali notizie sul detto Prelato col mio rispettoso rapporto N. 57 in data del 28 ottobre 1920,¹¹² riferendo sui membri del Governo di allora, di cui il Vass faceva parte.

Ripeto qui, per maggiore comodo di Vostra Eminenza, quelle notizie: "Mgr. Giuseppe Vass fu alunno del Collegio Germanico, è un ecclesiastico ottimo e colto, e Professore dell'Università di Budapest. Al suo nome Vass, che in lingua ungherese significa ferro, risponde completamente il di lui carattere, che è davvero ferreo, come la sua energia ed attività sono instancabili. Parlatore apprezzatissimo, ma senza talento politico, si è sempre occupato di questo- [f. 8v] ni sociali. Disgraziatamente ha coscienza esagerata del suo valore, si sente qualche cosa, ed è guastato da una grande ambizione."

Non posso che qui confermare le informazioni di allora, anche perché, avendole ora fatte sentire all'Eminentissimo Cardinale Csernoch, egli ha esplicitamente dichiarato che esse corrispondono completamente alla verità.

Chinato ecc.

111 Accusa ricevimento del Rapporto in data 27 aprile 1922, N. Prot. 2536. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 17r (minuta) e ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 1.2, fol. 70r. "L'avverto per altro che niun passo è stato fin qui fatto presso la Segreteria di Stato in merito alla candidatura del sullodato Monsignore..."

112 Vedi sopra, pagg. 215ss.

33

PER LA MORTE DI RE CARLO IV

Rapporto N. 1656 del Nunzio Apostolico Mons. Lorenzo Schioppa

al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 5 Aprile 1922¹¹³

N. Prot. Segreteria di Stato 3439

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Periodo IV, pos. 837¹¹⁴ P. O, fasc. 18, foll. 57r-60v¹¹⁵

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 3, fol. 233rv-236r

*N. Prot. 3439**con 2 inserti*

La notizia della morte di Re Carlo IV giunse qui la sera del 1° corrente aprile. Immediatamente si riunì un Consiglio di Ministri, sotto la presidenza dello stesso Governatore, e furono prese le disposizioni del caso.

La Gazzetta Ufficiale pubblicò un'edizione speciale nella forma medesima che fu redatta il 21 Novembre 1916 in occasione della morte dell'Imperatore Francesco Giuseppe. Il giornale annunciava così la notizia della morte di Carlo IV: "Sua Maestà Imperiale e reale Apostolica Carlo IV oggi, 1° aprile 1922, in Funchal, si è placidamente addormentato nel Signore."

Tanto il Governatore Horthy, come il Presidente del Consiglio Conte Bethlen, il primo in nome proprio, il secondo anche in nome del Governo, spedirono caldi telegrammi di condoglianza a Sua Maestà l'*Imperatrice e Regina Zita* a Funchal.

Inoltre lo stesso Consiglio dei Ministri ordinò il lutto nazionale; la chiusura di tutti i teatri e locali di divertimenti per il giorno 2 e per quello dei Funerali; la esposizione della bandiera [f. 57v] abbrunata a tutti gli edifici pubblici militari e civili; ed infine fu deciso di celebrare con tutta la pompa dovuta all'altissimo rango del defunto un solenne Funerale. Insomma il Governo Ungherese ha decretato per Carlo IV più o meno gli onori funebri che gli avrebbe concesso se ancora fosse stato effettivamente Re d'Ungheria.

Omaggio postumo al povero Sovrano, quattro mesi fa cacciato via a colpi di cannone dall'Ungheria, consegnato senza rimpianto nelle mani dei suoi nemici, esiliato e detronizzato insieme a tutta la sua dinastia, ovvero sintomo che il Governo Ungherese alla

113 Accusa ricevimento in data 17 maggio 1922 del N. SegStato 3439 vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 3, fol. 224r. "Le notizie fornitemi da V. S. mettendo in evidenza la situazione politica di costea nobile nazione, danno motivo a serie apprensioni; ma faccio fervidi voti, che con l'aiuto del Signore l'Ungheria possa risolvere senza turbamenti la crisi che la travaglia e che la comune aspirazione di tutti i cittadini d'ogni tendenza, per il bene della patria conduca efficacemente alla concordia degli animi."

114 Nuova numerazione della Posizione del Periodo IV.

115 Il fascicolo contiene ulteriori documenti: Rapporti dei Nunzi Apostolici in Wien e Budapest; Appelli della S. Sede presso la Francia e della Principessa Stéphanie presso il Papa, in favore dell'Imperatrice-regina e dei suoi figli. Interessamento del Governo Belga; ed un Rapporto dello stesso Mons. Schioppa, Internunzio nei Paesi Bassi e già Nunzio in Budapest, nel quale riferisce su un articolo dei contatti avuti con il Re Carlo IV (1928), Vedi: Austria-Ungheria. Periodo IV, pos. 837. P.O, fasc. 18, foll. 74rv-75rv. Il Numero Protocollo AA. EE. SS. segue già il modello nuovo: 1789/28.

prima occasione è pronto a considerare la legge della detronizzazione come *un chiffon de papier?* ...

I legittimisti pensano la prima cosa e considerano come lagrime di cocodrillo questo onore postumo reso allo sventurato Sovrano. L'Intesa, e particolarmente la Piccola Intesa, pensa la seconda cosa ed è molto preoccupata dell'atteggiamento del Governo di Budapest in questa occasione ed ha fatto anche dei passi presso questo Governo per avere opportune spiegazioni. Sicché Bethlen non è riuscito ad accontentare nessuno, ed è stato accolto dal grido "ecco l'assassino del Re" quando ieri è uscito dalla Chiesa, dopo i funerali mentre i legittimisti erano calorosamente applauditi.

Si è fatta questione sull'atteggiamento di questo Corpo Diplomatico nella luttuosa circostanza. I Rappresentanti dell'Intesa hanno deciso di non esporre la Bandiera abbrunata, affermando che essi non potevano considerare il defunto Sovrano come Re d'Ungheria, e perciò non credevano doversi associare al lutto Nazionale. I Diplomatici della Piccola Intesa si sono associati a questa decisione. I Ministri di Spagna, di Germania, di Olanda, degli Stati Uniti ed io abbiamo esposta la bandiera come rappresentanti di Potenze neutrali nella questione Absburgese ed io l'ho fatto anche perché non mi pareva di poter dimenticare che il defunto Sovrano si fregiava del titolo di Re Apostolico.

Il medesimo dubbio è sorto circa l'assistenza ai Funerali. Il Governo edotto dell'affare delle bandiere, per evitarsi rifiuti spiacevoli, ha deciso di non invitare il Corpo Diplomatico. Io ebbi un invito personale dal Ministro degli Esteri, che credetti opportuno accettare per le ragioni sopra esposte, recandomi però alla Cerimonia in forma non solenne. Al servizio funebre intervennero pure i Ministri di Germania e degli Stati Uniti.

Oltre ciò ho inviato un telegramma di condoglianza a Sua Maestà la Regina Zita e ho presentate le mie parti alle loro Altezze Reali l'Arciduca Giuseppe e l'Arciduchessa Isabella, che perdettero in Carlo IV il Capo della loro famiglia.

Il Funerale decretato dal Governo, e di cui ho parlato, ebbe luogo ieri in seguito ad un telegramma inviatomi dal Vescovo di Funchal, il quale oltre ad annunciarmi la morte del Re, aggiungeva che i funerali a Funchal avrebbero avuto luogo appunto ieri, notizia che mi affrettai a comunicare a questo Governo, il quale fino a quel momento non aveva avuta alcuna comunicazione diretta ed ufficiale della morte del Re. [f. 58v]

La Cerimonia funebre, celebrata pontificalmente dal Cardinale Principe Primate, con assistenza di parecchi Vescovi e di tutti gli alti Prelati di Budapest, riuscì imponente, solennissima, lugubre quanto mai. Tutti erano compresi della sorte tragica del disgraziato Sovrano, morto a soli 35 anni, in esilio, povero, detronizzato, espulso con le armi della sua Patria e consegnato nelle mani dei nemici dai suoi stessi sudditi. E tutta questa tragedia si rifletteva sinistramente, tristemente nella Chiesa oscura e tetra, quella chiesa medesima che appena quattro anni fa, luminosa e gaia, accoglieva lo stesso Sovrano per coronarlo solennemente, con la sacra Corona di Santo Stefano, Re d'Ungheria! Quella tragedia si rifletteva nell'urto dei più contrari e violenti sentimenti di cui era animata la folla di Carlisti e anticarlisti adunata intorno all'imponente catafalco, sormontato da ben quattro Corone Reali; quella d'Imperatore quella di Re d'Ungheria, quella di Re di Boemia e quella di Casa d'Absburgo. Vi erano anche due corone di fiori l'una del Governatore Horthy e l'altra del Governo! ...

E che quadro quella folla! ... Sul Trono il Governatore Horthy rappresentante di un Re che, secondo la legge, non esiste! Intorno alla Bara Ufficiali e soldati in posizione d'attenti, Ufficiali e soldati di quello stesso Esercito il quale quattro mesi fa aveva sparato

il cannone contro il Re; a destra una folta schiera di legittimisti fra i quali Andrassy, Rakowsky, Gratz, ieri arrestati sotto l'accusa di alto tradimento e domani forse condannati all'ergastolo per aver preso parte al tentativo del Re. A sinistra [f. 59r] Bethlen, Banffy, tutto il Governo che in Novembre fece approvare dal Parlamento la legge che detronizzava gli Absburgo ed in fine uno di questi detronizzati Absburgo, l'Arciduca Giuseppe, in grande uniforme di Maresciallo, in tribuna separata, accolto e circondato da tutti gli onori di un Principe Reale!

Vostra Eminenza Reverendissima mi perdonerà se mi sono fermato troppo su questi dettagli, ma a me pare che essi escono dai limiti della cronaca minuta per assumere un significato che potrà facilmente mostrare la paradossale situazione politica di questo Paese.

Né è facile dire se dopo il luttuoso avvenimento tale situazione migliorerà. Certamente i legittimisti con la morte del Re hanno perduto due basi fortissime in favore della loro tesi sulla *continuità*. Oggi essi non possono più parlare del *Re coronato* con la Corona di Santo Stefano, né del *giuramento* a Lui prestato. Questi due fatti sono scomparsi collo scomparire della persona del Sovrano. Forse la loro tesi potrebbe guadagnare dal punto di vista sentimentale, giacché essi, i legittimisti, non mancheranno di commuovere l'ansia popolare, sfruttando l'avvenimento della penosissima morte del *Re vittima*, del *Re martire* ecc. e della povera vedova, miserabile, con sette figli e l'ottavo prossimo a nascere! In ogni modo essi si sono riuniti ed hanno emanata in data del 2 corrente la seguente proclamazione: "L'Assemblea dei Realisti di tutti i partiti constatata ad unanimità che, in seguito alla morte di Re Carlo IV, suo figlio primogenito Ottone II è Re di Ungheria; solo la forza maggiore impedisce la sua coronazione. [f. 59v] L'Assemblea chiede all'unanimità che le spoglie mortali del defunto Re abbiano la loro sepoltura in Ungheria e che la Regina vedova e gli Orfani Reali possano soggiornare in Ungheria. L'onore della nazione Ungherese e la coscienza e l'umanità delle Nazioni civili esige che tale soggiorno sia reso loro possibile.

L'Assemblea constatata inoltre che nelle attuali circostanze in conformità di un diritto consuetudinario ungherese, stabilito per una serie di precedenti più volte secolari, è la Regina vedova che è chiamata a rappresentare i diritti e gli interessi del Re minorenni."

Questo proclama fu immediatamente stampato e cominciato a distribuire nelle strade. Ma lunedì mattina 3 corrente le Redazioni dei giornali ricevettero l'avviso ufficiale di non pubblicare la proclamazione medesima, pena la confisca dei giornali che avessero mancate a tale divieto. Ed anche la distribuzione per le strade fu impedita, e nei circoli politici si dice che il Governo intende procedere contro i firmatarii della proclamazione stessa per ribellione.

Il Governo ed i liberi elettori del Re ancora non si sono concretamente pronunziati, né hanno fatto conoscere che cosa intendono fare in seguito alla morte del Re. Alcuni fra di loro hanno però affermato che essi ora si sentono tanto più liberi e padroni della situazione, in quanto i due argomenti legittimisti del *Re coronato* e del *giuramento* sono venuti a cessare con la morte del Re.

Le prossime elezioni forse chiariranno questo punto, ma la scom- [f. 60r] parsa del Sovrano ha reso anche più critico il periodo elettorale per la maggiore agitazione degli animi, per la più intensa violenza con la quale i partiti si combattono, per la più grave confusione che si è prodotta dopo la scomparsa di colui che, malgrado tutto, portava ancora sul capo la Corona di Santo Stefano.

Si è cercato in questi giorni di commozione generale di tentare se non una conciliazione almeno una tregua fra le due parti in lotta; ma è tale la diffidenza, tale l'odio degli

uni contro gli altri, che per ora ogni speranza è perduta e questo povero paese continuerà ad essere agitato da gravi lotte politiche le quali paralizzarono anche la sua attività commerciale e finanziaria e produrranno una catastrofe incalcolabile. Intanto la sera stessa dei funerali del Re un attentato politico contro un Circolo elettorale ha costato la vita e ben sette persone ed ha ferito gravemente parecchie decine di presenti.

Non si conosce ancora quale sarà l'atteggiamento della Regina Zita. Il Conte Hunyady, Primo Gran Maestro della Corte, mi ha assicurato che avrebbe fatto pervenire alla Regina un telegramma pregandola a non fare alcun passo, né pubblicare il testamento del defunto, prima del di lui arrivo a Funchal, intendendo egli dare a Sua Maestà consigli di prudenza. Frattanto, mentre a tutti è stata data partecipazione ufficiale della morte del Re per mezzo della circolare, che ho qui l'onore di compiegare (All. I) a S. E. Rakowsky, autore del disgraziato tentativo del passato ottobre, la Regina ha fatto inviare un telegramma speciale firmato per suo incarico personale dal Conte [f. 60v] Giuseppe Karoly, che è presso di Lei in Funchal, per partecipargli la morte del Sovrano "nostro Signore e Re" dice il telegramma.

Una voce che è accreditata anche in questi ambienti diplomatici vuole che l'Arciduca Adalberto,¹¹⁶ stia profondendo milioni di corone perché dalle prossime elezioni risulti una maggioranza favorevole alla di lui candidatura al Trono Ungherese. Anche lui è un Absburgo ed anche contro di lui perciò vi è il veto delle due Intese: ma egli spera molto, perché, dicesi, è appoggiato dal Ministro Conte Bethlen. Ai Funerali del Re non è comparso, avendo poi fatto pubblicare che trovavasi indisposto, mentre il giorno dopo è stato visto a far visita ad una sua amica!

Concludo questo triste rapporto coll'inviare a Vostra Eminenza (All. II) copia dell'elogio pubblicato dall'Eminentissimo Signor Cardinale Csernoch per la morte del Re, mentre chinato ecc.

[f. 61r stampato/

Allegato N. 1

Vedi anche: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 3, foll. 227rv, 228rv.

Defuncti Regis Caroli IV. elogium.

Carolus IV. Rex noster Apostolicus die 1. mensis currentis in longinquam regionem hostili vi relegatus obdormivit in Domino totius gentis nostrae moeror ac dolor. Dum corpus eius exanime alieno solo reconditur, devotam facimus defuncti Regis memoriam.

Natus a piissima matre in spem succrescebat utriusque reipublicae, amoris patriae et in Ecclesiam pietatis eximia praebens documenta, ita ut omnes qui eum, furente bello, sacro Regni diademate redimitum vidimus, spem conceperimus felicissimi principatus, qui populum bello afflictum ad prosperitatem revectorus sit priorum temporum.

Revera inde ab initio sui principatus in eo erat, ut maximum prosperitatis impedimentum removeret gentemque nostra e nefando bello extricatum ad pacem humanitatis, religionis et prosperitatis fecundam reduceret. Compertum iam omnibus est, si votis eius

116 Sic! – Corrige: Arciduca Alberto.

humanae cupiditates non obstitissent. Regnum S. Stephani periculum exitiale fuisse evitaturum.

At providentissimus Deus, cuius investigabiles sunt viae impenetrabiliaque consilia, aliter de nobis decrevit et pietissimus Rex de bono reipublicae continuo sollicitus vota sua videre debuit irrita, ruinam totius Regni, potestatem publicam a faece populi adeptam, adeo ut moesto corde a regimine recedere coactus fuerit. In exilio vicissitudines temporum exspectabat, quae sibi populum redderent, quem nunquam non prosecutus est nobilissimi cordis affectu.

Mira animi constantia et tenaci in Deo fiducia adversa pertulit. Immota firmitate ferebat vitae suae calamitates, vir in adversis magis quam in prosperis admirandus.

Cuius fortitudinis fons erat fides et religio, qua inde a tenerima aetate praecelluit. Quotidie sacro assistebat seque s. Synaxi muniebat. Quidquid aggressus sit, se divinae Providentiae commendavit veluti christiani principis exemplar. Aegritudo eius vix ingravescere coeperat, aeternitatis memor cupiit, ut sacramentis Ecclesiae confirmaretur.

Parum vixit, explevit tamen tempora multa. Placuit Deo auferre eum de medio iniquitatum et tantis, brevi tempore, laboribus defunctum munere consolari sempiternae felicitatis. Humanae vitae acerbitate oppressus decessit serenissimus Rex relinquens nobis desiderium sui quod nunquam videtur dolere posse diuturnitas.

Vale pia anima, Martyr Regni et Coronae Sti Stephani, vive aeternum in pace Christi. *[f. 61v stampato cont.]* Quod spectat ad lugubra pietatis officia pro refrigerio animae defuncti Regis celebranda, sequentia disponimus:

1. In omni ecclesia parochiali Nostrae archidioecesis sollemnis missa de Requiem cantetur et quidem die, qui spectatis circumstantiis localibus, aptissimus videatur. Optamus tamen, ut haec missa, quantum fieri potest, die tumulationis defuncti Regis fiat, qui sine dubio per ephemerides opportuno tempore divulgabitur. Omnes magistratus locales rite invitentur. In scholis fiat feriatio et iuventus scholaris ducatur ad officia pietatis in ecclesiam.

2. Campanae sonent mane, meridie et vespere diei tumulationis per quadrantem horae, insuper vespere missam de Requiem praecedente et durante absolutione, quae dabitur missa celebrata.

3. Ecclesiae vexillis, si quae praesto sint, neris ornentur.

4. Pietati singulorum sacerdotum committimus, ut in missa quotidiana et orationibus suis defuncti Regis memoriam faciant.

Strigonii, die 2. Aprilis 1922.

Joannes m. p.

Cardinalis Archiepiscopus.

[f. 62r stampato/

Allegato N. 2

J'ai honneur d'annoncer que Sa Majesté impériale et Royal Apostolique l'Empereur et Roi

CHARLES

est religieusement décédé le 1 avril 1922 à Funchal.

Je prie de vouloir bien prendre connaissance de cette communication et le faire parvenir au lieu compétent.

Veillez agréer l'expression de ma haute considération.

Le premier Grand-Maître de la Cour:
Hunyady

34

LA SECONDA ASSEMBLEA NAZIONALE UNGHERESE

Rapporto No. 1824 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 14 giugno 1922

N. Prot. Segreteria di Stato 4906

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 18r-20r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 2, foll. 189rv-190rv

Acc. ric. col N. 4957

Soltanto oggi si è conosciuto il risultato finale delle elezioni politiche per la seconda Assemblée Nazionale Ungherese. Esso è il seguente:

Del partito governativo	139
Di altri partit[i] simpatizzanti . .maggioranza Gov.	167
col Governo	28
Dei partiti di opposizione	77
Ancora incerto	1

Sicché dovrebbe dirsi che il Governo Bethlen abbia riportata una notevole vittoria in questa fantastica lotta in cui erano scesi in campo nientemeno che venti fra partiti e frazioni di partiti.

È da fare però varie riflessioni per pesare esattamente questa vittoria del Governo e giudicare nel suo giusto valore la nuova Assemblée Nazionale.

Innanzitutto è molto dubbio che il partito governativo, creato dal Conte Bethlen con molti stenti, si terrà unito nella nuova [f. 18v] Assemblée Nazionale. Esso è formato dai più disparati elementi politici, tenuti insieme durante il periodo elettorale soltanto dal programma comune antilegittimistico. Liberali, piccoli agricoltori, cristiani nazionali, conservatori, compongono il mosaico che si è chiamato partito governativo. Non è difficile prevedere che, ad elezioni compiute, questa massa amorfa si sgretolerà da sé ed in un tempo non lungo. Inoltre i ventotto deputati dei vari partiti simpatizzanti col governo troveranno ben presto l'occasione di barricarsi dietro le non poche riserve fatte prima di dichiararsi favorevoli al Bethlen. Dunque per ciò che riguarda il risultato, direi così positivo, della vittoria governativa, esso è molto discutibile. Quando poi si riflette che, malgrado l'esistenza di questo partito governativo, le elezioni hanno presentato il fenomeno paradossale che ben quattro ministri, dei sette del gabinetto Bethlen, sono miseramente caduti e fra gli altri il ministro degli Interni cioè colui che aveva manipolato le elezioni, si deve concludere che è ben fittizia e precaria la vittoria del Governo.

Se in fine si grada l'opposizione, il trionfo governativo impallidisce ancora di più. Non parlo dei legittimisti, i quali, se entrano alla Camera in numero minore, avranno ivi i loro uomini più rappresentativi e combattivi, da Andrassy ed Apponyi (il quale ultimo

mi ha confidenzialmente partecipato giorni fa essere stato pregato dalla Regina Zita a voler essere il di Lei rappresentante politico in Ungheria) al Rakovscki [sic! – corregge: Rakovszky – NdR], l'organizzatore dell'avventura carlista di Ottobre. Mi fermo piuttosto a parlare dei [f. 19r] socialisti, i quali sono i veri e maggiori trionfatori delle elezioni. Essi per la prima volta entrano nella Camera Ungherese ed in numero di ben venticinque, tra cui anche una donna. (Nella passata Assemblea Nazionale l'unica donna Deputata era invece una religiosa della Missione Sociale.) Devo qui notare che legittimisti e socialisti sarebbero stati eletti in numero molto superiore se le elezioni, fatte in conformità dell'ordinanza Ministeriale, di cui riferii a Vostra Eminenza Reverendissima col mio rapporto N. 1578 dell'8 p. p.,¹¹⁷ e con un supplemento di indicibili violazioni alla libertà del voto, avessero potuto esprimere la vera volontà del Paese. Malgrado ciò, i socialisti hanno avuto un successo che sorpassa anche le mie previsioni, esposte a Vostra Eminenza fin dall'ottobre 1920 col rapporto N. 47 e ripetute nel rapporto N. 1223 del 25 ottobre 1921.¹¹⁸ I socialisti rappresenteranno in Parlamento il partito più forte dell'opposizione. E ciò che è particolarmente rilevante è che il partito socialista ha avuto un successo non soltanto nella capitale, ma anche nelle piccole città di provincia. A Sopron per esempio, il candidato socialista ha battuto lo stesso Ministro degli Interni! Anche i contadini Ungheresi, per i quali la proprietà è come un sacramento, in parecchi collegi hanno parteggiato per socialista. Nella sola Budapest i socialisti hanno ricevuto 167.618 voti, cioè il 43,4% dei voti complessivi validi! Quale sia il valore di questo successo si comprende facilmente se si pensa fra l'altro che in Germania dopo la introduzione del suffragio universale, diretto e segreto, nel 1871 i socialisti ebbero in tutto il Reich soltanto 102.000 e le elezioni del primo Reichstag dopo la guerra (1920) dettero ai socialisti il 42,1% contro il 45,50% che essi avevano raggiunto nelle elezioni del 1919. Il partito socialista in Ungheria ha dunque battuto un Record il cui significato è purtroppo immenso e che non è permesso di trascurare, se si vuole giudicare quale sarà la seconda Assemblea Nazionale Ungherese. Ottimamente organizzati, avidi di libertà dopo aver tanto tempo morso il freno che impediva loro qualunque attività politica; pronti a sfruttare il malcontento generale contro il sistema feudale che qui imperversa, malgrado le tragiche esperienze del bolscevismo, e contro la mancanza di sentimenti umanitari verso la miseria che è grandissima (v. Rappor. 1416 del 30 dec. 1921),¹¹⁹ i socialisti non si faranno sfuggire l'occasione propizia per potere attaccare ed il Governo e l'ordine sociale attuale, iniziando anche qui quella lotta di classe che non difficilmente potrà degenerare in una nuova forma di Comunismo, forse non quello brutale e violento di Bela Khun [sic! – fino a 1916 Kuhn, poi Kun – NdR], ma quell'altro più pericoloso, perché velato dalle apparenze legali. Insomma il pericolo socialistico è qui grande assai, e non è difficile prevedere che nuove crisi politiche turberanno questo disgraziato Paese.

Questa la fisionomia politica della nuova Assemblea Nazionale. La sua fisionomia religiosa non ancora può essere precisata. Soltanto nella prima seduta (che avrà luogo il 19) i deputati [f. 20r] sono tenuti a dare le loro generalità e fra le altre anche la loro confessione religiosa. Tuttavia non è azzardato presumere che da una tale Assemblea il cattolicesimo ha poco da sperare e forse molto da temere. Le mie preoccupazioni in proposito,

117 Il numero del Rapporto è correttamente 1570, vedi sopra pagg. 278ss.

118 Vedi sopra, pagg. 212ss. e 251ss.

119 Vedi sopra, pagg. 272ss.

esposte a Vostra Eminenza col rapporto N. 1570 dell'8 Marzo,¹²⁰ sono ora giustificate. L'unico partito, il nazionale cristiano, che poteva tutelare gli interessi cattolici, si è miseramente scisso, come ho su menzionato, sicché non si sa da quale parte verrà un valido appoggio politico ai cattolici nella difesa dei loro diritti. Qui si continuerà a gridare ai quattro venti che la politica ungherese segue il "CORSO CRISTIANO"; ma oramai si sa purtroppo che cosa valgono queste parole se si toglie loro il significato di lotta agli ebrei ed ora di lotta ai legittimisti.

L'assemblea Nazionale ha un mandato di cinque anni, ma se riesce prima a trarre in porto la legge per la riapertura della Camera dei Magnati, allora, quasi automaticamente, si trasformerà in Parlamento.

Chinato ecc.

35

RIMPASTO DEL GABINETTO BETHLEN

Rapporto No. 1828 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 18 giugno 1922

N. Prot. Segreteria di Stato 4905

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 21r-22v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 2, foll. 191rv-192r

Acc. ric. col N. 4957

Il Conte Bethlen, Presidente del Consiglio, si è deciso, in seguito alle elezioni, il cui risultato ho esposto a Vostra Eminenza Reverendissima col mio rispettoso rapporto N. 1824 del 14 corrente,¹²¹ ad un rimpasto del suo gabinetto. Ciò gli si imponeva per ragioni sia politiche che parlamentari, dato l'insuccesso di parecchi dei suoi antichi colleghi nella lotta elettorale, come ho accennato nel predetto rapporto, e dato il cambiamento della fisionomia politica della nuova Assemblea Nazionale. La composizione del Ministero infatti era finora l'esponente della maggioranza della passata Assemblea Nazionale, e questa maggioranza risultava da una coalizione di due partiti quasi uguali per forza numerica: il partito dei piccoli agricoltori e quello dei Nazionali cristiani associati. Invece nella Nuova Assemblea Nazionale è il partito unico di governo che rappresenta la maggioranza. Esso immediatamente dopo lo scioglimento dell'Assemblea Nazionale assorbì in sé l'intero partito dei piccoli agricoltori, mentre il partito dei [f. 21v] Nazionali cristiani associati si divise in due gruppi: quello Ernst-Hussár, il quale, senza entrare nel partito del Governo, promise il suo appoggio al gabinetto Bethlen, e l'altro di Haller, che dichiarò aperta opposizione al Governo.

Ciò posto, il nuovo gabinetto Bethlen risulta così ricomposto:

Ministro Presidente: Conte Stefano Bethlen,

¹²⁰ Vedi sopra, pagg. 278ss.

¹²¹ Vedi il Rapporto precedente.

Ministro degli Esteri: Conte Nicola Bánffy (dell'antico gabinetto),
 Ministro degli Interni: Iwan von Rakowsky (nuovo; non quello dell'avventura carlista)
 Ministro delle Finanze: Tibor von Kállay (dell'antico gabinetto),
 Ministro del Commercio: Ludovico von Valkó (nuovo),
 Ministro dell'Istruzione e dei Culti: Conte Kuno Klebelsberg (ministro degli Interni dell'antico gabinetto),
 Ministro della Giustizia: Géza von Daruváry (nuovo),
 Ministro dell'Agricoltura: Stefano Szabó Nagyatád (già ministro all'agricoltura nel 1° Gabinetto Bethlen),
 Ministro della difesa nazionale: Alessandro Belitska (dell'antico gabinetto),
 Ministro dell'assistenza sociale: Msgr. Giuseppe Vass (ministro dei Culti nell'antico gabinetto).
 Ministro dell'alimentazione: Béla Térffy (dell'antico Gabinetto).

Gli uomini nuovi nell'attuale gabinetto sono il Ministro degli Interni, quello del Commercio e l'altro della Giustizia. Il Ministro dell'agricoltura ritorna al dicastero che occupava nel primo Gabinetto Bethlen, e ciò per necessità parlamentare, essendo [f. 22r] egli il capo dei piccoli agricoltori entrati a far parte del partito governativo. Il Klebelsberg ed il Vass rimangono (malgrado l'insuccesso nelle elezioni) ma cambiano dicastero. Ed a proposito di Mgr. Vass, il quale dal Ministero dei Culti, che dirigeva finora, passa a quello dell'assistenza sociale, mi è stato riferito da ottima fonte, avere il Ministro Presidente Conte Bethlen dichiarato che mai più nominerà un sacerdote al Dicastero dei Culti, perché i sacerdoti devono dipendere dai Vescovi e a lui tale dipendenza non conviene. Certamente questa determinazione del Conte Bethlen è avvenuta in seguito all'esito della lotta fra Mgr. Vass ed il Vescovo di Sabaria (V. Rapp. N. 1583 del 13 Marzo p. p.)¹²² il quale non voleva il Vass deputato nel suo collegio, come infatti è accaduto. (Il Conte Bethlen dice che ciò sia stato per le manovre del Vescovo Mikes.)

Senza fermarmi a parlare dei Ministri tecnici, né del ministro degli esteri, del quale riferirò a Vostra Eminenza nel Rapp. N. 545 del 16 aprile 1921,¹²³ e neppure del Vass, di cui ho già scritto nel mio rapp. N. 1648 del 3 Aprile scorso,¹²⁴ dirò del nuovo Ministro dei Culti, Conte Klebelsberg, che è cattolico ed uomo di molta cultura. Antico partigiano della politica di Tisza, ha conservato sempre spiccate simpatie per il liberalismo. Molti però asseriscono che si potrà sperare da lui, come Ministro dei Culti, forse più che da Mgr. Vass, il quale viene accusato di aver fatto ben poco per i cattolici per la paura degli attacchi da parte dei protestanti: la solita paura che paralizza qui tutte le attività cattoliche speci- [f. 22v] almente nella vita pubblica.

Degli undici Ministri, sei sono cattolici, ma tutti liberali, ad eccezione di Vass.
 Chinato ecc.

¹²² Vedi sopra, pagg. 281s.

¹²³ Vedi sopra, pagg. 237ss.

¹²⁴ Vedi sopra, pag. 283.

36

IN MATERIA DI DUELLO

Rapporto No. 1925 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 4 agosto 1922

N. Prot. Segreteria di Stato 6953

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 23r-24v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 1.2, foll. 61rv-64rv

Malgrado l'energica circolare dell'Episcopato Ungherese contro il duello, della quale ebbi l'onore di riferire a Vostra Eminenza Reverendissima col mio rispettoso rapporto N. 1610 del 23 Marzo di quest'anno,¹²⁵ i casi di duelli, specialmente per motivi politici, si moltiplicano qui in modo inquietante. Lo stesso Ministro dei Culti Conte Klebersberg [sic! corregge: Klebelsberg – NdR], che si atteggia ad ottimo cattolico, si è poco tempo fa battuto in duello.

Il 2 di questo mese poi un duello alla pistola fra il Maggiore Leidensberger ed il Capitano di Corvetta Kankovszky, ha avuto un tragico esito, giacché quest'ultimo è rimasto morto sul terreno. Due giorni dopo un altro duello alla sciabola ha ugualmente portato alla morte uno dei duellanti. E la macabra lotta non accenna a terminare.

Dopo il primo di questi duelli mortali si presentarono a me due signori – di cui uno era il genero dell'ucciso Capitano Kankovszky – ed a nome della famiglia del morto (dichiaravano che era una famiglia cattolicissima) mi chiesero il permesso per la sepoltura ecclesiastica e la benedizione della salma del defunto. Aggiunsero che erano stati all'Ufficio del Vescovo Castren- [f. 23v] se, di cui la cosa, secondo loro, dipendeva, essendo il morto un militare, ma che ivi avevano loro risposto che il suddetto Vescovo era assente da Budapest e che nessuno dei subalterni poteva assumere la responsabilità di concedere il richiesto permesso, anche per paura del Nunzio! “Se il Vescovo fosse stato presente – mi fecero rilevare i due – certamente avremmo avuto il permesso.”

Risposi che non si trattava della paura del Nunzio, ma della categorica proibizione del Diritto Canonico; che la cosa non era di mia competenza, riguardando un affare di giurisdizione Ordinaria; ma che in ogni modo io riputavo che il Vescovo Castrense avrebbe dovuto rifiutare il permesso, anche per essere coerente alla Circolare emanata recentemente dall'Episcopato Ungherese – lui compreso – contro il duello. Intanto sentissero in proposito anche il Vicariato Primaziale. Non mancai, concludendo, di fare una carica contro il duello.

Appena partiti i due, telefonai al predetto Vicariato Primaziale avvertendolo della cosa, per metterlo al corrente della mia risposta, onde evitare equivoci, e feci prudentemente allusione oltre alla prescrizione del Codice, anche alla menzionata Circolare dei Vescovi.

Ora vengo a conoscere che dall'Ufficio del Vescovo Castrense fu telefonato più tardi a Mgr. Zdravetz [sic! – corregge: Zdravec – NdR], il quale trovasi a Hévíz – non lontano da Budapest – e che il predetto Vescovo Castrense ordinò al Sacerdote Dr. Alessandro Moser, Cappellano militare, addetto all'ospedale della Guarnigione N. 17, di recarsi ai

125 Vedi sopra, pagg. 282s.

funerali del Sig. Kankovszky, morto in duello. Infatti il Sac. Moser, quantunque riluttante, vi si recò ed *in piviale* prese parte alla sepoltura avvenuta [f. 24r] ta in modo solennissimo, celebrando l'ufficio religioso come per qualunque buon cattolico morto con i santi Sacramenti della Chiesa.

Ciò posto, mi sento obbligato in coscienza a pregare Vostra Eminenza Reverendissima di provocare, nel modo che nel Suo illuminato giudizio crederà più opportuno e qualora lo crederà, un severissimo Monito della Santa Sede a Mgr. Stefano Zadravec, Vescovo Castrense dell'Esercito Ungherese, per aver concesso il permesso dell'ufficio funebre religioso alla salma di un individuo morto in duello, con aperta violazione degli art. 1240 §. I. n. 4 e 1241, e con grave scandalo dei fedeli, specialmente in un momento dove l'uso del duello è così frequente in Ungheria.

Subordinatamente crederei opportuno che la Santa Sede allarghi il Monito a Mgr. Zadravec, richiamandolo alla più stretta osservanza dei suoi doveri come Ordinario e delle prescrizioni ecclesiastiche, giacché, come pel caso delle feste inaugurali di Fódh, di cui riferii a Vostra Eminenza col mio rapporto N. 1783 del 1° Giugno p. p.,¹²⁶ Mgr. Zadravec è diventato purtroppo la riconosciuta autorità competente per tutte le transazioni, concessioni e violazioni delle leggi ecclesiastiche.

Forse sarebbe anche opportuno – per riparare in qualche modo allo scandalo avvenuto, ed evitare il ripetersi di simili casi – trovare un mezzo di far conoscere pubblicamente qui la riprovazione della Santa Sede circa l'ufficio funebre concesso alla salma del morto in duello.

Intanto mi propongo di parlare contro la sanguinosa viva [f. 24v] piaga del duello con questo Ministro degli Esteri e di provocare possibilmente, per mezzo di un Deputato sacerdote sicuro, la presentazione al Parlamento di un progetto di legge che proibisca severamente il duello. Ho potuto ottenere già in qualche giornale dei buoni articoli contro questo uso barbaro, anticristiano ed antiumano.

Chinato ecc.

126 Non pubblicato in questo volume. Vedi la minuta in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 1.3, foll. 90rv-91, 92rv. Altri documenti sono stati sottomessi in data 13 giugno 1922, vedi il Rapporto N. 1800 in: *ibid.*, foll. 94rv.

37

IN MATERIA DI DUELLO

Rapporto No. 1928 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 10 agosto 1922¹²⁷

N. Prot. Segreteria di Stato 6953

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 26r-27r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 1.2, foll. 66rv-67rv

Faccio seguito al mio rispettoso rapporto N. 1925 del 5 corrente¹²⁸ circa la sepoltura ecclesiastica concessa alla salma di un ufficiale ungherese morto in duello e spiego il mio telegramma dell'8 dello stesso mese.¹²⁹

In questo giorno si presentò a me Mgr. Zadravec, Vescovo Castrense, e mi espose che, essendo arrivata a lui la notizia di rimostranze da me fatta contro la sepoltura ecclesiastica accordata al Capitano di Corvetta Sig. Kankovszky, morto in duello, egli teneva a dichiarare che era completamente estraneo alla concessione: che il telegramma spedito al Rev. Moser, il quale benedisse la salma, era stato redatto ad insaputa di lui, quantunque in quel telegramma si parlasse di permesso da lui accordato; che egli aveva aperta un'inchiesta in proposito e che in fine avrebbe chiesto al Governatore la punizione di chiunque aveva abusato del suo nome.

Risposi al Vescovo Castrense che accettavo la versione da lui data dell'avvenimento, non potendo mettere in dubbio la sua parola, ma che dovevo fargli considerare come l'opinione pubblica, ignara dell'ignobile retroscena da lui narratomi, certamente, cre- *[f. 26v]* deva che era stato lui a concedere il permesso della sepoltura ecclesiastica, e questo aveva prodotto uno scandalo che richiedeva una riparazione. In seguito a ciò mi pareva – gli soggiunsi – che egli, per garantire la sua dignità di Vescovo, avrebbe dovuto rendere di pubblica ragione quanto mi aveva esposto.

Mgr. Zadravec riprese che volentieri avrebbe seguito il mio consiglio, ma che, essendo egli stesso soggetto alla disciplina militare, non poteva di propria iniziativa fare una simile dichiarazione pubblica.

127 Accusa di ricevimento del Rapporto in data 23 agosto 1922, N. Prot. 6953. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 28rv. Originale in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 1.2, foll. 68r.

128 Vedi il Rapporto precedente. La data originale fu il 4 agosto.

129 Il testo del telegramma: "Prego sospendere eventuale provvedimento concernente Rapporto 1925 segue lettera. Schioppa". Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 25r. Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 1.2, foll. 65r. – "Giunse in buon punto il telegramma della S. V. Ill.ma in data 8 corr. mese, mentre era già pronta una lettera per Mons. Zadravec con una forte riprensione per il caso Kankovszky. Ora poi che apprendo, dal suo Rapporto n. 1928 del 10 corrente come si sono svolte effettivamente le cose, e come Mons. Zadravec abbia seguito i suggerimenti di V. S. reputo opportuno non insistere sul triste episodio. Debbo però una particolare lode a V. S. per lo zelo con cui, prendendo occasione dall'incidente in parola, si è adoperata presso le autorità governative, perché siano presi i necessari provvedimenti contro il barbaro uso del duello." Dall'accusa ricevimento del Telegramma e del Rapporto, in data 23 agosto 1922, N. Prot. 6953. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 28rv. Originale in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 1.2, foll. 68r.

Gli risposi, allora, di farla per via indiretta, facendosi cioè intervistare al riguardo da un giornalista cattolico, tanto più che la nostra stampa si era occupata del caso deplorandolo vivamente.

Mgr. Zadaveczech accettò la mia proposta, ed infatti parecchi giornali pubblicano oggi la seguente nota: “L’agenzia Magyar Kurir pubblica: Nei circoli cattolici, ecclesiastici e laici, si parla molto in questi ultimi giorni intorno ai funerali del Capitano di Corvetta che è morto in duello. Sebbene la Chiesa Cattolica in simili casi proibisce rigorosamente la sepoltura ecclesiastica, il Capitano di Corvetta è stato nondimeno sepolto col rito ecclesiastico. Per chiarire questo affare ci siamo indirizzati all’autorità ecclesiastica competente il Vescovo Castrense Zadaveczech, il quale al nostro redattore ha fatto la seguente dichiarazione: In questo affare io non ho dato alcun permesso pel funerale. Di tutta la cosa io non ho saputo niente fino a che Domenica sera, dopo tre settimane di assenza, dalla Provincia sono tornato qui. Il Cappellano militare, che ha celebrato il funerale, si è comportato correttamente perché qualcuno lo ha ingannato usando [f. 27r] del mio nome. Contro costui che ha ingannato il detto Cappellano ho iniziato già un’inchiesta legale.” (Va. Allegato)¹³⁰

Dopo ciò, qualora l’Eminenza Vostra crede sufficiente la suddetta pubblica dichiarazione di Mgr. Zadaveczech come riparazione dello scandalo avvenuto, io ritirerei la preghiera dataLe di fare pervenire a Mgr. Vescovo Castrense un monito della Santa Sede in proposito.

Intanto ho parlato con Sua Altezza Reale l’Arciduca Giuseppe Feldmaresciallo dell’Esercito ungherese e col Ministro dell’Assistenza pubblica Mgr. Vass, pregandoli di interporre i loro buoni uffici per impedire il ripetersi di casi di duello. Il primo mi ha promesso che tratterebbe con le autorità militari; il secondo mi ha assicurato che quanto prima sarà dal Ministro della Giustizia presentato all’approvazione del Parlamento un progetto di legge per proibire il duello sotto pene rigorosissime.

Chinato ecc.

38

PREOCCUPAZIONI UNGHERESI PER UN AVVICINAMENTO DELL’AUSTRIA ALLA CZECHOSLOVACCHIA

Rapporto No. 1949 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 26 agosto 1922¹³¹

N. Prot. Segreteria di Stato 7540

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 7. P.O, fasc. 5, foll. 42r-43v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 2, foll. 195rv-197rv

Non credo inutile segnalare a Vostra Eminenza Reverendissima le gravi preoccupazioni che incombono su questi Circoli politici e specialmente sul Governo, in vista di un possibile avvicinamento dell’Austria alla Cecoslovacchia.

¹³⁰ Ritaglio stampa del “Uj Nemzedék” di Budapest, in lingua ungherese, vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 27v.

¹³¹ Accusa ricevimento del Rapporto in data 11 settembre 1922, N. Prot. 7540, vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 7. P.O, fasc. 5, fol. 44r.

L'origine di tali preoccupazioni deve ricercarsi nella recente visita del Cancelliere Austriaco a Praga e nei colloqui da lui avuti con quel Presidente del Consiglio e Ministro degli Esteri Dr. Benes.

Qui si ritiene che le colossali difficoltà finanziarie ed economiche fra cui agonizza l'Austria abbiano indotto quel Governo a studiare se non gli sia più utile e vantaggioso avvicinarsi economicamente a qualcuno degli Stati limitrofi ovvero a qualche speciale gruppo di Potenze. Si suppone inoltre che tale avvicinamento porterebbe come conseguenza la rinuncia da parte dell'Austria alla propria indipendenza politica. Ciò posto, si pensa che il viaggio del Cancelliere Austriaco abbia avuto appunto questo scopo di tentare cioè un avvicinamento economico con la Boemia, con la probabile rinuncia dell'autonomia politica austriaca.

[f. 42v] Questa ipotesi è avvalorata dal fatto che l'ex-Gabinetto Austriaco di Renner stipulò a suo tempo un trattato con la Boemia contro l'Ungheria, il quale trattato (come ho saputo confidenzialmente) non è stato finora ratificato per i buoni uffici dell'Italia, ma ora si vorrebbe debitamente ratificare. Ed inoltre dal fatto che il Convegno di Lana senza dubbio concede ai Czechi una certa influenza nella politica austriaca, malgrado tutta l'azione spiegata dall'ex-Cancelliere Schöber per paralizzarla.

Date tali ipotesi e tali precedenti, il Governo Ungherese vede con preoccupazione, in un eventuale avvicinamento della Austria alla Cecoslovacchia, la minaccia di questi due pericoli: 1. Il *corridoio slavo* attraverso l'Ungheria occidentale, antico e ben noto sogno dei Czechi e dei Serbi, il quale sogno, se la politica austriaca passasse sotto il protettorato del Dr. Benes, potrebbe essere realizzato non difficilmente in forma, per esempio, di una linea ferroviaria verso Zagabria: 2. La chiusura dell'unica via che l'Ungheria ha verso l'occidente, la quale via attualmente è appunto quella attraverso l'Austria, sì che se l'Austria chiudesse quella via, l'Ungheria rimarrebbe completamente isolata dall'est ed accerchiata da nemici.

Tutte queste preoccupanti riflessioni ebbero la loro eco in una seduta straordinaria tenuta il 22 corrente dalla Commissione parlamentare per gli affari Esteri. Il Ministro degli Esteri Conte Bánffy, provocato da vari Deputati, fece loro in quella seduta le seguenti dichiarazioni *confidenziali*. Egli confessò che appariscono sull'orizzonte della politica ungherese gravi [f. 43r] complicazioni, ma che l'Ungheria guarda con tranquillità gli avvenimenti. Aggiunse che il Governo di Budapest aveva chiesto chiarimenti al Governo di Vienna circa il Viaggio di quel Cancelliere e che egli, il Conte Bánffy, poteva assicurare che presentemente il pericolo del *corridoio* non esiste: ma che in ogni modo il Governo Ungherese aveva fatti i passi necessari in riguardo di tale questione.

Le dichiarazioni del Ministro hanno abbastanza tranquillizzato gli animi, sebbene non manchino degli uomini politici i quali ritengono che il Cancelliere Austriaco abbia fatto col Benes degli accordi segreti che lascierebbero mano libera alla Cecoslovacchia nella politica interna dell'Austria.

Intanto da buona fonte sono informato che questo Ministro di Rumenia ritiene come cosa sicura che appena, verso i primi del prossimo Settembre, la Commissione interalleata di controllo lascerà l'Ungheria, vi sarà qui un inquietante risveglio militare.

Intorno a questa previsione del prelodato Ministro ho voluto prudentemente interrogare qualche personalità di questo Ministero degli Esteri. Il mio interlocutore fra molti sì e molti no mi ha lasciato capire che dopo tutto se l'Austria fosse in una maniera qualunque assorbita da un altro Stato vicino, l'Ungheria si crederebbe in diritto di difendere,

eventualmente anche a mano armata, quei territori (il *Burgerland*)¹³² già suoi e che dal Trattato del Trianon sono stati attribuiti all'Austria *e non ad altro Stato* il quale s'impadronisse dell'Austria.

In somma l'orizzonte politico ungherese è oggi abbastanza nuvoloso e l'atmosfera satura di elettricità. Non è escluso che in [f. 43v] un prossimo avvenire scoppi un altro temporale a turbare la pace di questo povero paese. Com'è mio dovere, terrò informata Vostra Eminenza dello svolgersi degli avvenimenti, se ne è il caso.

Chinato ecc.

39

L'UNGHERIA DI FRONTE AD UN'AVVICINAMENTO DELL'AUSTRIA ALL'ITALIA

Rapporto No. 1964¹³³ del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 31 agosto 1922

N. Prot. Segreteria di Stato 7579

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 7. P.O, fasc. 5, foll. 45r-45v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 2, foll. 198rv-199r

Se l'Ungheria (come ho riferito a Vostra Eminenza Reverendissima col mio Rapporto N. 1949 del 26 corr.¹³⁴) vede con grande preoccupazione la possibilità di un avvicinamento fra l'Austria e la Cecoslovacchia, guarda invece con simpatia e soddisfazione la possibilità di un avvicinamento dell'Austria all'Italia.

Se ed in qual forma questa seconda possibilità possa realizzarsi l'Eminenza Vostra Reverendissima conoscerà certamente meglio che io non possa. A me consta, per informazioni avute da ottima fonte diplomatica, che l'Italia è riuscita a far riconoscere dalle altre Potenze non solo la prevalenza dei suoi interessi in Austria ma anche il suo diritto di intervento nella politica austriaca.

In ogni modo mi è stato assicurato che qualora l'Austria riuscisse ad un accordo economico e finanziario con l'Italia, il Governo ungherese non soltanto non farebbe opposizione alcuna; ma si è vivamente raccomandato a questo Ministro d'Italia affinché preghi il suo Governo di avere presente, even- [f. 45v] tualmente, anche gli interessi ungheresi, dichiarandosi pronto a non creare alcuna difficoltà in proposito ed anzi a rinunciare a qualunque diritto prevalente.

Tale pensiero del Governo di Budapest trova la sua espressione nella stampa ungherese, la quale in questi giorni è ricca di articoli di simpatia per l'Italia, tendenti soprattutto a dimostrare che l'unica via di salvezza per l'Austria non può essere altro che un avvicinamento all'Italia.

¹³² Correttamente: "Burgenland".

¹³³ Nella copia bella sbagliatamente N. 1946. Vedi anche accusa ricevimento, dove il numero fu ulteriormente corretto a mano: Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 2, fol. 201r.

¹³⁴ Vedi il documento precedente.

Profitto di questa occasione per riferire a Vostra Eminenza che ieri questo Ministro degli Esteri Conte Bánffy, è partito per Ginevra, dove si reca ad appoggiare presso il Consiglio della Lega delle Nazioni la domanda di ammissione dell'Ungheria. Nel caso l'ammissione sia concessa, il Conte Bánffy rappresenterebbe l'Ungheria in qualità di primo Delegato alle sedute della Lega delle Nazioni. Da buona fonte sono poi informato che il medesimo Conte Bánffy a breve scadenza lascerebbe il portafoglio degli Esteri per essere nominato Ministro d'Ungheria a Parigi.

Chinato ecc.

40

MINACCIE DI KULTURKAMPF DA PARTE DEI PROTESTANTI

Rapporto No. 2044 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 18 ottobre 1922¹³⁵

N. Prot. Segreteria di Stato 9158

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 7. P.O, fasc. 5, foll. 47a¹³⁶r-48r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 1.2, foll. 103rv-104rv

Malgrado le condiscendenze, qualche volta eccessive e riprovevoli di questi Cattolici verso i protestanti (Rapp. 1783 – 1 Giugno = 1989 16 Settembre, 2001 – 18 Sett.)¹³⁷ costoro non lasciano occasione alcuna per rimproverare ai Cattolici quella che essi chiamano la loro intransigenza e la loro smania di espansione a spese del protestantismo.

All'indomani del Congresso Cattolico tenutosi qui a Budapest dal 7 al 10 corrente, riuscito un'imponente manifestazione di fede, come ho riferito nell'Osservatore Romano, i protestanti, piuttosto gelosi di un tale rilevante successo cattolico, che provocati da qualsiasi atto o discorso del Congresso medesimo, hanno tenuto il giorno 13 corr. un'assemblea dell'*Unione Generale evangelica*, che è stata una vera insolente sfida contro i cattolici.

Nella detta Assemblea l'Ispettore generale della Chiesa evangelica ha energicamente protestato contro il discorso che il deputato Haller ha tenuto al menzionato Congresso e nel quale sosteneva, insomma, che essendo i cattolici in maggioranza in Ungheria pretendono avere e tutelare tutti i diritti che spettano al maggior numero. L'Ispettore evangelico ha detto sperare [f. 47av] che non tutti i cattolici dividano le idee dell'Haller in proposito. Se non fosse così i protestanti sarebbero pronti ad iniziare un Kulturkampf, si terrebbero onorati di condurre le lotte e sarebbero sicuri del successo. L'Ispettore inoltre ha menzionato il rifiuto del Vescovo Castrense a prendere parte alle feste dell'Associazione "Árpád" a Pustasser,¹³⁸ perché al servizio religioso cattolico avrebbe dovuto seguire subito dopo un servizio protestante (Rapp. 1989 del Sett. p. p.),¹³⁹ ha stigmatizzato l'atteggia-

135 Accusa ricevimento del Rapporto in data 31 ottobre 1922, N. Prot. 9158, vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 7. P.O, fasc. 5, fol. 48ar.

136 Errore di numerazione: manca il numero sul foglio.

137 Non pubblicati in questo volume.

138 Correttamente: Pusztaszer.

139 Non pubblicato in questo volume.

mento del Vescovo e dei Cattolici ed ha protestato contro il discorso del Ministro Mgr. Vass, il quale in Parlamento aveva esposto egregiamente la dottrina cattolica in proposito (V. Rapp. ult. cit.).

Dopo l'Ispezzore ha parlato un consulente legale della Unione evangelica. A costui non è sembrato vero di poter avere un pretesto per fare una carica a fondo contro la richiesta delle *cauzioni* da parte delle Autorità ecclesiastiche cattoliche in occasione dei matrimoni misti. Il Consulente rivela che vi è stato un Decreto segreto del Papa (?) che proibisce ai sacerdoti cattolici di benedire i matrimoni misti senza le *cauzioni*; che l'Episcopato ungherese avrebbe chiesto al Vaticano la non applicazione del Decreto suddetto all'Ungheria; ma che il Papa si sarebbe rifiutato di concedere la richiesta eccezione. Il Consulente dopo ciò afferma che questo Decreto è contro la legge dello Stato e perciò in Ungheria non può avere alcun valore legale. Egli infine conchiude proponendo all'Assemblea di presentare al Governo un indirizzo chiedendo l'abolizione del Decreto che è in danno dei protestanti.

Altri oratori, eccitati dai discorsi precedenti, propongono rappsaggi del clero protestante contro quello cattolico [f. 48r] circa le materie matrimoniali, e che il Governatore debba fare uso del diritto di *Placet* contro il Decreto papale in questione. L'Ispezzore, dichiarando chiusa la discussione, promette che presenterà al Governo il voto dell'Assemblea col quale essa chiede che venga dichiarato nullo il Decreto pontificio in parola.

L'Emo Cardinale Csernoch, con cui mi sono intrattenuto della cosa, non vi da molta importanza e guarda con ottimismo la situazione. Altre persone serie e competenti non sono del medesimo parere e si preoccupano di questo risveglio protestantico, che trova il suo naturale e forte appoggio nel Governatore e nel Presidente del Consiglio, ambedue calvinisti.

Io ho creduto mio dovere segnalare la cosa a Vostra Eminenza Reverendissima, mentre ora chinato ecc.

41

INTORNO AL FASCISMO UNGHERESE

Rapporto No. 2051 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 25 ottobre 1922

N. Prot. Segreteria di Stato 9812

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 7. P.O, fasc. 5, foll. 49r-51v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 2, foll. 202rv-205rv

Acc. ric. col N. 9848

In questi ultimi giorni la stampa, specialmente italiana, ha pubblicata la notizia della comparsa del Fascismo anche in Ungheria. La informazione è stata presentata come un semplice fatto di cronaca più o meno sensazionale. Ed in verità, guardato da lontano ed alla superficie, il movimento fascista ungherese, come è prospettato dai giornali, potrebbe sembrare tutt'al più un movimento di interesse locale limitato alla competizioni parla-

mentari. Ma invece il Fascismo ungherese ha un programma più vasto e, direi così, più radicale di quello italiano.

Se esso potrà essere realizzato avrà delle importanti ripercussioni tanto nella politica interna quanto in quella estera dell'Ungheria ed anche nella Religione cattolica.

Perciò credo mio dovere riferirne di proposito a Vostra Eminenza Reverendissima.

Da fonte, che devo tenere bene informata, mi sono state date *segretamente* le seguenti notizie: 1°, circa il programma generale di politica interna ed estera del fascismo ungherese; 2°, circa il suo programma particolare riguardante la questione del Trono in Ungheria.

[f. 49v] Il programma generale si può riassumere nei seguenti capisaldi: Per la *politica interna*: 1°, Rovesciare il Governo attuale e costituire un Governo di Fascisti a cui dovrebbero partecipare fra gli altri Giulio Gömbös, Stefano Friedrich, Carlo Wolff, Stefano Haller etc. – 2°, ridurre al silenzio i liberali e i socialisti eseguendo il programma cristiano sotto tutti i punti di vista, specialmente per quanto concerne gli affari economici, gli Istituti di credito, le misure contro il commercio proibito, il bagarinaggio, l'usura ecc. – 3°, soppressione della stampa liberale ed ebraica – 4°, scioglimento del partito socialista; controllo e sorveglianza dei teatri, società per azioni, alberghi, ristoranti ecc. proprietà degli ebrei; controllo dei Clubs liberali e democratici dove attualmente sono penetrati i frammassoni; – 5°, limitazione della carta moneta; confiscazione delle fortune fatte durante la guerra; confiscazione del danaro estero; fortissime imposte; esecuzione della riforma agraria; costruzione di case per le quali le grandi Banche devono fornire il danaro, e sotto tutti i punti una politica rigorosamente di economia; – 6°, scioglimento immediato dell'Assemblea Nazionale e proclamazione di una *Dittatura militare* fino a che la situazione politica interna ed estera renderanno possibili le elezioni.

Perciò che riguarda la *politica estera*: 1°, Reintegrazione del territorio; 2°, avvicinamento alla Germania; 3°, Stipulazione di un'Alleanza con l'Italia, la Germania, l'Austria ed anche la Rumenia; 4°, Unione dell'Austria con la Germania e restituzione della Ungheria occidentale; – 5°, Appoggio al Principe Giorgio per ciò che riguarda la sua pretesa al Trono Jugoslavo; la Croazia provincia autonoma riunita a l'Ungheria per mezzo di un'Alleanza. – 6°, *opposizione energica alla politica francese*. 7°, Cambiamento di tutte le missioni diplomatiche ungheresi allo Estero. – 8°, Regolamento della situazione e forse un'Alleanza con [f. 50r] la Polonia. – 9°, Misure militari per la riconquista della Slovacchia e della Transilvania. – 10°, Autonomia parziale per la Slovacchia ma non per la Transilvania. – 11°, Cambiamento di relazioni con l'Inghilterra. – 12°, Alleanza politica ed economica con la Germania allo scopo di combattere insieme il pericolo slavo. – 13°, Aperte misure contro i Trattati del Trianon, di S. Germano e Versailles. –

La Questione del Trono

La maggioranza dei Fascisti vuole avere un Re nazionale. Questo è il desiderio degli "Ungheresi che si svegliano" dell'Associazione *Move*, di gran numero di militari, di associazioni universitarie ecc. Il candidato di questi signori sarebbe il Governatore Horthy. Molte persone influenti sono convinte che il trono reale è più che sicuro per Horthy, giacché questo piano sarebbe favorito dall'Italia, dall'Inghilterra ed anche da altre Potenze. La Germania lo vedrebbe oggi con maggiori simpatie che per l'addietro. Quelli che temono di perdere – nell'ipotesi dell'attuazione di questo progetto – l'appoggio militare della Rumenia ed anche di vederla schierata fra i nemici, si consolano pensando

all'attitudine dell'Italia. Questa Potenza immobilizzerebbe le forze jugoslave e l'Ungheria potrebbe non difficilmente far fronte alla Rumenia ed alla Czecho-Slovacchia, tanto più che la Rumenia e la Czecho-Slovacchia dovrebbero occuparsi contro rivolte interne e sarebbero impossibilitate ad un'azione contro l'Ungheria. – Tutti gli ufficiali favorevoli agli Absburgo sono stati allontanati. Lo stesso Ministro della Difesa Nazionale sarebbe favorevole a questo piano. Horthy farebbe una grande propaganda al riguardo. Il Vescovo di Albareale Mgr. Prohászka, che un tempo fa era pei legitimisti, si sarebbe ora deciso per la Monarchia Nazionale e per Horthy: (forse per questo si spiegherebbe il vivo desiderio del [f. 50v] Governatore di farlo promuovere ad Arcivescovo di Colocsa: vd. Rapp. N. 2001 del 18 Sett. p. p.¹⁴⁰). Delle trattative non soltanto politiche ma anche militari sarebbero in corso coll'Italia, la quale, sotto certe condizioni militari ed economiche, sarebbe disposta ad armare l'Ungheria ed a fornirle principalmente fucili e mitragliatrici ed anche dei cannoni presi dai quantitativi non distrutti, tolti dall'Italia medesima ai prigionieri o nei combattimenti. Questi invii sarebbero fatti sotto l'apparenza di trasporti di frutta del mezzogiorno o di prodotti industriali, attraverso l'Austria. Il lato commerciale dell'affare sarebbe trattato a Vienna da agenti ungheresi. Il Rettore del Pazmanyem [sic! – corregge: Pazmaneum – NdR] a Vienna avrebbe in ciò reso dei grandi servizi ai suoi connazionali ungheresi. Per concludere devo aggiungere che, secondo le medesime informazioni, il movimento legitimista è molto rallentato dopo la morte di Carlo IV. Oramai si riduce più ad azioni personali che collettive dei legitimisti. Si parla perfino del desiderio del Conte Andrassy di avvicinarsi al Governo.

Al movimento dei Fascisti e specialmente alla proclamazione di Horthy sul Trono ungherese si oppone l'atteggiamento del Presidente del Consiglio, Conte Bethlen. Egli (come riferii a Vostra Eminenza nel mio Rapp. N. 1295 del 16 Nov. 1921)¹⁴¹ è per un'unione personale col Re di Rumenia. Le cattive lingue dicono che il Conte Bethlen desidera questa soluzione nella speranza che possano così essere salvate le sue proprietà e quelle di altri Magnati suoi amici le quali si trovano in Transilvania. Il Conte Teleki, designato dal Bethlen a succedere al Bánffy al Ministero degli Esteri, è stato poco tempo fa a Bucarest e, si dice, per negoziare con quel Sovrano e [f. 51r] col suo entourage l'affare dell'unione. La missione del Teleki non avrebbe avuto felice risultato. Il Re di Rumenia, legato dal trattato militare che si dice stipulato il 31 Agosto di questo anno a Marienbad e col quale la Rumenia insieme alla Serbia, alla Czecho-Slovacchia ed alla Polonia si impegnava ad un reciproco aiuto militare per 25 anni contro l'Ungheria, il Re di Rumenia non avrebbe potuto sottrarre la sua politica ufficiale all'influenza di Benes, ispiratore di quel trattato, e perciò l'unione personale con l'Ungheria sarebbe andata in fumo.

Intanto, giacché il movimento fascista ha guadagnato gran parte dei soldati, della polizia, della studentesca e degli uomini politici, il Conte Bethlen si è trovato per dir così dinanzi ad un fatto compiuto ed ha – almeno nelle apparenze – aderito al movimento stesso. Dicono che lo abbia fatto per tattica politica, in modo da potere manovrare il movimento stesso e, data l'opportunità, farlo fallire. Ma i capi del fascismo guardano Bethlen

¹⁴⁰ I testo non viene pubblicato in questo volume.

¹⁴¹ Vedi sopra, pagg. 261s.

con riserva e diffidenza e sono pronti all'ora opportuna di eliminarlo. Tutto ciò mi è stato riferito confidenzialmente – come ho accennato – da persona degna di fede. È certo però che Friedrich e Gömbös sono degli avventurieri, capacissimi di organizzare e tentare imprese come quelle sopramenzionate per soddisfare la loro ambizione politica. Del primo ho accennato nel mio Rapp. N. 47 del 24 Ott. 1920 e del secondo nel Rapp. 1570 dell'8 Marzo 1922.¹⁴² Se la loro impresa potesse riuscire non so quanto se ne potrebbe giovare il cattolicesimo in Ungheria. A parte il fatto che un Re Calvinista come Horthy favorirebbe senza dubbio la preponderanza protestantica, i [f. 51v] capi del fascismo trionfatore darebbero al certo poco affidamento pei cattolici. Friedrich è stato il più arrabbiato frammassone delle loggie ungheresi ed è un voltabandiera sul tipo Talleyrand, in miniatura. Gömbös è un protestante fanatico. Se essi parlano di cristianesimo, di politica cristiana, di corso cristiano, queste parole non hanno che un solo significato, cioè la guerra spietata, crudele, implacabile contro gli ebrei: quell'antisemitismo che rappresenta qui la bandiera che per comodo di tutti i politicanti spiega la sua ombra per farvi passare la merce avariata di tutti i partiti. Basta dichiarare di essere antisemiti per farsi credere cristiani, anche se si è ... ebrei!

Il programma dei fascisti non può essere di esecuzione immediata. I fascisti pensano d'agire verso la primavera del 1923 o forse anche a Natale prossimo; ma il programma intero non può essere realizzato che nel 1923.

42

INTORNO AL FASCISMO UNGHERESE

Rapporto No. 2081 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 20 novembre 1922¹⁴³

N. Prot. Segreteria di Stato 11717

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 7. P.O, fasc. 5, foll. 53r-55r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 2, foll. 206rv-209rv

Acc. ric. col N. 11742

Per dovere di esatto informatore ed anche per obbedire ai venerati ordini impartitimi da Vostra Eminenza Reverendissima col suo ossequiato Dispaccio N. 9848 del 10 corr., ho l'onore di darLe ulteriori informazioni intorno al Fascismo Ungherese.

È venuto a mia conoscenza che questo Governo, dietro analoga domanda, ha telegrafato al suo Ministro presso la Santa Sede comunicandogli che il Governo medesimo non tiene in gran conto il movimento Fascista Ungherese.

Ora non mi è difficile di provare che questo telegramma, il quale potrebbe sembrare in contraddizione con le informazioni date al riguardo col mio rispettoso rapporto N. 2051

¹⁴² Vedi sopra, pagg. 212ss. e 278ss.

¹⁴³ Accusa ricevimento del Rapporto in data 4 gennaio 1923, N. Prot. 11742. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 30r.

del 25 ottobre p. p.,¹⁴⁴ ha potuto essere stato fatto ad usum Delphini e per tranquillizzare l'opinione della Santa Sede, ma non corrisponde alla realtà dei fatti; tanto più che esso (e lo so con certezza) fu redatto da Mgr. Czis[z]árik, il quale mi aveva confessato di essere fascista, sebbene più tardi, dopo la redazione del te- [f. 53v] legramma, mi avesse detto, con una trasformazione alla Fregoli, di non esserlo più.

Due avvenimenti infatti stanno a dimostrare che questo Governo si è molto preoccupato del movimento fascista, appunto perché esso è serio quanto mai ed ha un programma minaccioso pel Governo stesso, quale ho segnalato a Vostra Eminenza nel mio citato rapporto.

Il giorno 8 corrente i giornali pubblicarono il seguente programma fascista, che nei punti *confessabili concorda* con quello fornitomi *segretamente* dal mio informatore e da me trasmesso all'Eminenza Vostra:

1 – Stabilire il prestigio politico, morale ed economico dello Stato e difenderlo contro ogni indirizzo distruttivo;

2 – Emancipare lo Stato dall'influenza dei fattori economici stranieri;

3 – Collaborare perché lo Stato risolva l'attuale grave situazione economica con una politica cristiana ed intransigente e perché renda possibile una degna esistenza a tutti i suoi cittadini che lavorano:

4 – Non tollerare la distruzione dei beni statali e comuni ed opporsi contro ogni istituzione diretta a tali distruzioni;

5 – Opporsi ad ogni azione diretta ad impedire la produzione nazionale ed ad attaccare nelle radici la vita economica del paese;

6 – Impedire ai proprietari di sostanze *acquistate* in via illegittima di sprecare pazientemente in maniera che leda le morale pubblica, perché questo spreco esacerba le masse che si trovano in miseria;

7 – Siccome non tollererà nel proprio seno le così dette azioni personali irresponsabili, così mira ad impedirle anche fuori del proprio grembo;

8 – Combattere per la formazione di una società economica cristiana [f. 54r] unita;

9 – Volere che la società torni su basi morali profondamente cristiane;

10 – Per raggiungere questo scopo il Fascismo Ungherese, entro i limiti delle leggi in vigore, si varrà di ogni mezzo che potrà avere a disposizione.

Quando questo programma, che è stato chiamato *il Decalogo del Fascismo Ungherese*, venne pubblicato, il Governo non potette mantenere più la sua riserva ed il Ministro degli Interni (ecco il primo avvenimento a cui ho sopra accennato) in una conferenza del Partito Unico, pronunciò un violento discorso contro il Fascismo ed i suoi capi.

Dopo aver fatto un elogio del Fascismo Italiano e dei suoi dirigenti, il Ministro disse:

“In base a quello che pel mio ufficio ho appreso del movimento Ungherese così detto Fascista devo dichiarare che questo non mira affatto a saldare la disciplina dello Stato. Il Fascismo Ungherese lavora con falso linguaggio... Da parte mia saluto volentieri ogni organizzazione patriottica che assicuri la disciplina e l'ordine. Ma quando vedo che la direzione di un movimento si trova nelle mani di gente la quale forse inconsideratamente e forse obbedendo a fini ideali provocò

144 Vedi il Rapporto precedente.

già disordini e colpi di mano e che questa gente comincia ad organizzarsi col nome di Fascismo, io devo credere che questa gente non aspiri che al potere e ad immischiarsi delle funzioni dello Stato. Un tale movimento io ritengo ormai pericoloso per lo Stato.”

Mi pare che questo discorso dica eloquentemente quanto il Governo Ungherese si preoccupi del Fascismo locale. Ma ciò non basta.

[f. 54v] Il Ministro non si è limitato a platoniche staffilate contro il Fascismo. Pochi giorni dopo, e precisamente il giorno 11 corrente, (è il secondo avvenimento da me sopra accennato), lo stesso ministro degli Interni ha diretto una nota al Sig. Sindaco di Budapest, ordinandogli di impedire ogni attività del Fascismo, sciogliere qualunque associazione fascista, e fare arrestare i membri riluttanti di questo partito. Infatti vari Fascisti più noti sono stati tradotti dinanzi la polizia e lo stesso deputato Friedrich, ritenuto capo del movimento, è stato invitato a dare spiegazioni dinanzi alle autorità di pubblica sicurezza.

Ciò posto, si può avere una prova più lampante che – contrariamente al telegramma inviato al Sig. Conte Somssich – questo Governo si preoccupa e non poco del movimento fascista, e che ciò significa che esso ha un contenuto reale, serio e minaccioso pel Governo stesso.

Dopo questi atti di repressione del Governo, il Fascismo è entrato in un periodo – almeno apparente – di stasi e di silenzio; ma – come suole avvenire – queste stasi e questi silenzi possono essere forieri prossimi delle tempeste. Secondo mie informazioni, se il putsch fascista non si attua ora in Ungheria più che alle minacce del Governo, ciò è dovuto: 1) perché la stagione invernale non è favorevole ad un movimento militare, e 2) perché la questione del finanziamento necessario non è stata completamente risolta. Del resto, come dissi nel rapporto 2051, è soltanto per la primavera 1923 che si progetta di attuare la rivoluzione fascista in Ungheria. Mentre scrivo questo rapporto, mi arrivano i giornali i quali pubblicano un importante discorso politico tenuto ieri da questo Ministro Presidente Conte Bethlen. In tale discorso anche il capo del Governo si occupa e preoccupa del Fascismo e lo condanna energicamente dicendo: [f. 55r] “Il Fascismo è completamente inutile per L’Ungheria. Esso è un’istituzione straniera la quale può essere necessaria in un altro paese, ma non fra noi. Noi vogliamo essere e rimanere Ungheresi ed a noi sono necessarie soltanto organizzazioni ungheresi con spirito ungherese”. Così è confermata fino all’evidenza la preoccupazione del Governo di fronte al Fascismo.

Assicurando Vostra Eminenza che non mancherò di tenerLa informata sull’ulteriore sviluppo della cosa, mi chino ecc.

43

VIAGGIO DEL DEPUTATO FRIEDRICH A ROMA

Rapporto No. 2100 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 8 dicembre 1922¹⁴⁵

N. Prot. Segreteria di Stato 15039

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 42r-43r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 2, foll. 219rv

I giornali di qui hanno pubblicato, come una notizia sensazionale, quella di un prossimo viaggio a Roma del Deputato Stefano Friedrich, ex presidente del Consiglio dei Ministri ungheresi. Infatti egli ha confermato la notizia, pur dichiarando che si recherebbe a Roma *soltanto* per seguire un consiglio dei medici. Tutto però fa credere che il suo viaggio abbia uno scopo politico, tanto più che – secondo mie informazioni – il Friedrich intenderebbe recarsi anche ad Angora.

Intanto mi è riuscito a sapere che il deputato suddetto avrebbe l'intenzione di chiedere un'udienza privata dal Santo Padre, ma che è ancora indeciso per quale via inoltrare la domanda. Essendo il Friedrich acerrimo nemico del Governo di Bethlen, non vorrebbe compromettere il Conte Somsich [sic! – corregge: Somssich – Ndr], rivolgendosi a lui, che pure fu Ministro degli Esteri nel suo Gabinetto.

Di Sua Eccellenza Stefano Friedrich ho riferito ripetute volte a Vostra Eminenza Reverendissima, ed in modo particolare, ultimamente, nel Rapp. 2051 del 25 ottobre p. p.,¹⁴⁶ indicandolo *come* uno dei capi [f. 42v] del Fascismo Ungherese, quantunque egli lo neghi con insistenza. Il Friedrich ha una carriera politica avventurosa quanto mai e tinta di tutti i colori possibili in politica. Di condizione industriale e uno degli alti dignitari della Massoneria ungherese, iniziò la sua vita pubblica nel 1918 cooperando come Segretario di Stato al Dicastero della Guerra nel Gabinetto del famigerato Conte Michele Karoly. Essendo il Friedrich diventato più moderato alla fine di questo catastrofico governo, e scoppiato il Bolscevismo di Bela Kun, egli fu incarcerato e poi liberato quando i rossi caddero. Succeduto al governo comunistico un Gabinetto di socialisti, al principio dell'agosto 1919, il Friedrich, insieme a pochi altri, con la violenza lo rovesciò e si nominò ministro Presidente di un Gabinetto così detto conservativo-cristiano, di cui fu, come ho detto – Ministro degli Esteri il Conte Somsich [sic!], attuale Rappresentante dell'Ungheria presso la Santa Sede. Dopo cinque o sei mesi di Governo il Friedrich fu costretto dall'Intesa a dimettersi per la violenta aggressività contro gli Alleati ed anche perché si era dichiarato troppo favorevole agli Absburgo, avendo insediato S.A.R. l'Arciduca Giuseppe come Governatore dell'Ungheria; il quale però dopo appena una settimana fu deposto dall'Intesa medesima. Dopo di ciò il Friedrich è rimasto una delle stelle più brillanti delle numerose costellazioni politiche dell'Ungheria, ma cambiando fin troppo spesso le sue traiettorie. Non potendo più schierarsi per l'Arciduca Giuseppe, fu per il Governatore

145 Accusa ricevimento del Rapporto in data 8 marzo 1923, N. Prot. 15039. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 44r (Minuta). L'originale vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 2, foll. 220r.

146 Vedi sopra, pagg. 300ss.

Horthy, poi per il Re Carlo, più tardi per un regno del medesimo Arciduca Giuseppe, in seguito pel piccolo Re Otto ed ora è il capo dei fascisti, ed un violento oppositore del Governo di Bethlen. Ultimamente ha fatto varie affermazioni in senso cristiano ed anche cat- [f. 43r] tolico ed ostentatamente ha preso parte ad una processione Eucaristica nel luglio scorso.

Dopo ciò Vostra Eminenza con la Sua illuminata prudenza giudicherà se è opportuno di concedere, eventualmente, l'udienza pontificia al Friedrich. Da una parte io temo che il Governo ungherese potrebbe essere non soddisfatto della concessione di questa grazia ad un suo avversario così accanito: dall'altra parte sono sicuro che il Friedrich ha tutta la buona intenzione di sfruttare l'avvenimento a profitto suo e della sua politica.

Chinato ecc.

44

IL NUOVO MINISTRO DEGLI ESTERI DR. VON DARUVÁRY

Rapporto No. 2117 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 20 dicembre 1922¹⁴⁷

N. Prot. Segreteria di Stato 11742

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 29r-30r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 2, foll. 216rv

Le dimissioni del Conte Bánffy da Ministro degli Esteri erano prevedute da molto tempo. Ne accennai a Vostra Eminenza Reverendissima fin dal 31 Agosto scorso nel mio rispettoso rapporto N. 1964.¹⁴⁸ Finora esse non si erano avverate a causa di una malattia piuttosto grave del Conte.

Ieri la Gazzetta ufficiale del Regno pubblicava due lettere del Governatore: con una delle quali egli accetta le dimissioni del Conte Bánffy dalla carica di Ministro degli Esteri e con l'altra nomina a questo dicastero il Dr. Géza Daruváry von Daruvár, già Ministro di Giustizia.

I cattolici si possono rallegrare di questa nomina. Mentre il Conte Bánffy era calvinista, il nuovo Ministro degli Esteri appartiene alla nostra Santa Religione.

Il Dr. Géza Daruváry nacque il 12 Gennaio 1866 in Budapest. Compi i suoi studi medi in Besztercebánya, i ginnasiali in Budapest e si addottorò in diritto nelle Università di Lipsia e di Budapest. Nel 1890 entrò in magistratura, e nell'anno seguente fu applicato al Ministero di Giustizia dove rimase fino al 1893. In quest'anno cambiò carriera e prestò servizio ai Consolati di Geno- [f. 29v] va, Marsiglia, Odessa, Sofia, Scutari, Belgrado, Salonico, Kiew, Amsterdam e Francoforte a. M. Nel 1905 S. M. l'Imperatore Francesco Giuseppe lo incaricò della direzione della Sezione Ungherese del suo Gabinetto, ufficio che disimpegnò fino al 1916. Fu nominato Consigliere aulico e più tardi Consigliere inti-

147 Accusa ricevimento del Rapporto in data 4 gennaio 1923, N. Prot. 6953. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 30r.

148 Vedi sopra, pagg. 298s.

mo. Nel corrente anno, nel secondo Ministero Bethlen, ebbe il Portafoglio della Giustizia, che tenne fino a ieri.

La stampa ungherese crede che l'incarico degli Esteri dato al Daruváry sia provvisorio ed anche a me risulta che il Ministro degli Esteri definitivo sarebbe il Conte Paolo Teleky [sic!] (cattolico), il quale però non ha potuto essere nominato ora, perché appena entrato in convalescenza in seguito ad una gravissima operazione chirurgica subita pochi giorni or sono.

Chinato ecc.

1923

45

IL CANCELLIERE AUSTRIACO IN UNGHERIA

Rapporto No. 2163 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 9 gennaio 1923¹⁴⁹

N. Prot. Segreteria di Stato 12826

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 34r-35r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, foll. 104rv-105r

Come all'Eminenza Vostra Reverendissima sarà certamente noto il Sgr. Cancelliere della Repubblica Austriaca Mgr. Seipel il giorno dell'Epifania è arrivato in visita ufficiale a Budapest accompagnato dal Ministro degli Esteri della menzionata Repubblica e da altri personaggi politici e si è trattenuto nella Capitale ungherese sino a ieri.

Da mie private informazioni ho potuto sapere che questo Governo aveva pregata la stampa locale di non dare alla visita del Dr. Seipel a Budapest altro significato che quello di una restituzione di cortesia per la visita che recentemente il Conte Bethlen, Presidente del Consiglio dei Ministri ungherese, fece a Vienna, temendosi sempre che un avvicinamento dell'Ungheria all'Austria possa suscitare i malumori della Piccola Intesa. I giornali poco o niente però si sono attenuti a questo desiderio del Governo ed il carattere politico della visita del Cancelliere austriaco è venuto fuori nei moltissimi articoli pubblicati in questi giorni nonché da interviste che il Dr. Seipel stesso ha concesso a parecchi giornalisti.

[f. 34v] A me è riuscito di apprendere lo scopo della visita in questione dallo stesso Cancelliere, il quale nei due giorni in cui si è trattenuto qui è venuto a celebrare la S. Messa nella Cappella di questa Nunziatura con molta pietà e devozione.

Non è stato infatti soltanto uno scambio di cortesia che ha spinto Mgr. Seipel a venire a Budapest, ma il desiderio vivissimo di raggiungere un riavvicinamento soprattutto nel campo economico e commerciale fra i due Paesi. Si sono abbozzate le linee fondamentali di future convenzioni in proposito. Soprattutto si è discusso sulla istituzione di un tribunale arbitrale destinato a dirimere le questioni fra i due stati. Dall'una e dall'altra parte si è manifestato la ferma volontà di vivere in pace e di concorrere a ristabilire la pace mondiale.

Per ciò che riguarda la spinosa questione del Burgenland, il Cancelliere mi ha detto precisamente così: Noi non l'abbiamo chiesto, ma giacché ce lo hanno dato, lo dobbiamo ritenere, quantunque non abbia una rilevante importanza per l'Austria. A questo punto Mgr. Seipel si è dichiarato molto soddisfatto del provvedimento preso dalla Santa Sede relativamente all'amministrazione spirituale del Burgenland affidata all'Emo Sig. Cardinale Arcivescovo di Vienna. Ha notato soltanto che avrebbe desiderato che tale prov-

149 Accusa ricevimento del Rapporto in data 24 gennaio 1923, N. Prot. 12826AE. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 36r (minuta). L'originale vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, fol. 106r.

vedimento fosse stato preso più presto. Al che gli ho fatto rilevare la difficile situazione della Santa Sede posta fra due Governi, con cui si trova in ottime relazioni, e dei quali uno avrebbe voluto che il provvedimento in [f. 35r] parola fosse preso e presto, l'altro non lo avrebbe voluto per niente o almeno al più tardi possibile. Del resto – ho aggiunto – la Santa Sede ha deciso nel momento giusto, quando cioè la delimitazione della frontiera austro-ungarica in quel territorio era diventata definitiva.

Nel riferire quanto sopra a Vostra Eminenza mi chino ecc.

46

UNO STRANO ATTACCO AL NUNZIO NEL PARLAMENTO UNGHERESE

Rapporto No. 2191 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 26 gennaio 1923¹⁵⁰

N. Prot. Segreteria di Stato 13633

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 37r-38v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, foll. 84rv-85rv

Non segnalerei a Vostra Eminenza Reverendissima questo insignificante incidente se non mi sembrasse un argomento di più per dimostrarLe fino a che punto trascinano le lotte politiche in questo Paese.

In varii miei rapporti ho riferito a Vostra Eminenza circa gli odi e le ire dei legittimisti e degli altri partiti di opposizione contro il Governatore, al quale, fra le altre cose fanno colpa di essere un protestante, senza riflettere che se vi è una colpa in ciò, essa è della Nazione stessa, la quale, sebbene in maggioranza cattolica, ha eletto a suo Governatore un Protestante.

Ora nella seduta parlamentare del 24 corr., discutendosi l'esercizio provvisorio, un deputato d'opposizione, l'onorevole Stefano Strausz, dopo aver lamentato, e giustamente, l'influenza sempre crescente che guadagnano i protestanti nella vita pubblica, non avendo il coraggio di attaccare di fronte il Governato- [f. 37v] re a motivo della sua confessione protestantica, uscì a dire che nei circoli cattolici aveva fatto cattiva impressione che il Nunzio Apostolico avesse presentato gli auguri del Corpo diplomatico al Governatore in occasione del Capo d'anno, e ciò sia perché non è questo, secondo lui, il momento opportuno per un maggiore avvicinamento della Chiesa cattolica al Governo ungherese, sia perché non è ancora definitivamente regolata in Ungheria la questione circa la suprema Autorità dello Stato. Inoltre – soggiunse – ha parimenti male impressionato gli ambienti cattolici il fatto che il Nunzio Apostolico abbia accettata una Onorificenza dalle mani del Governatore protestante. (Rapporto N. 2180 del 19 corr.)¹⁵¹ Il discorso dello Strausz è

150 Accusa ricevimento del Rapporto in data 9 febbraio 1923, N. Prot. 13633AE. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 39r (minuta). L'originale vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, fol. 102r.

151 Non pubblicato in questo volume.

stato interrotto dal Presidente del Parlamento il quale ha fatto osservare all'oratore che egli non ha il diritto di attaccare il Rappresentante di una Potenza estera.

È evidente che non ho bisogno di difendermi, talmente sono idiote ambedue le accuse. Nel primo caso ho adempiuto ad un mio dovere come Decano del Corpo diplomatico. Nel secondo caso ho adempiuto ad un mio dovere come gentiluomo, accettando un atto di estrema cortesia tanto più apprezzabile in quanto veniva dal Capo dello Stato, protestante ed era diretta, a traverso la mia umile persona, all'altissima Persona del Capo della Chiesa cattolica. Devo aggiungere, per quanto riguarda il Discorso d'auguri di Capo d'anno, che – come l'Eminenza Vostra avrà potuto rilevare (Rapport. N. 2141 del 2 corr.)¹⁵² in questo discorso non dissi neppure una semplice parola d'elogio all'indirizzo del Governatore e lo feci consideratamente, avendo presente la di lui confessione religiosa ed il dovere da parte mia di rispettare le giuste esigenze dei catto- *[f. 38r]* lici in proposito.

Del resto le due accuse sono anche false perché non soltanto i due fatti non hanno prodotta alcuna cattiva impressione fra i cattolici, ma invece tanto pel discorso quanto per la Onorificenza ho ricevuto non poche congratulazioni da parte cattolica, comprese quelle dei Vescovi Ungheresi e prima di tutto dell'Emo Card. Arcivescovo di Strigonia.

Mi propongo di avere un colloquio al riguardo col suddetto Deputato, che dicono un buon cattolico, per dimostrargli proprio il contrario, che cioè egli non è un buon cattolico, perché se fosse tale non avrebbe dovuto attaccare in pubblico Parlamento il Nunzio del Santo Padre, a Cui in fin dei conti si rivolgerebbe l'accusa di avere accreditato un suo Rappresentante diplomatico presso un Capo di Stato, protestante e per spiegargli come in tutti e due i casi io non ho fatto che lo stretto dovere.

Intanto la stampa cattolica ha già protestato contro l'attacco dell'on. Strausz. Il principale giornale di parte nostra, "Uj Nemzedék" (N. 996 del 26, oggi) scrive:

"Ieri il Deputato Stefano Strausz in occasione della discussione dell'esercizio provvisorio ha tenuto un lungo discorso. Il profondo ed interessante discorso trattava di molte questioni di attualità con serenità e senza urtare la pace confessionale, sulle quali noi stessi dobbiamo convenire. Nel suo discorso però Stefano Strausz ha commesso due deplorabili errori: l'uno di avere criticato che il Nunzio Apostolico Lorenzo Schioppa abbia il primo giorno dell'anno felicitato il Governatore. Il Nunzio non ha salutato il Capo dello Stato in nome *[f. 38v]* della Chiesa cattolica o rispettivamente in nome dei cattolici ungheresi, ma come Decano del Corpo diplomatico residente a Budapest. Doppiamente ci dobbiamo rallegrare che quando i Diplomatici di Budapest sono andati per la prima volta dal Capo dello Stato dell'Ungheria cristiana, appunto il Nunzio Apostolico salutò il Capo della Ungheria cristiana. Anche sotto questo punto di vista non può essere criticato che il Nunzio Pontificio ha accettata la distinzione dal Governatore. In questo sono d'accordo i cattolici e i protestanti che appunto il Papa fu quello che tante volte si rivolse con compassione verso i poveri dell'Ungheria e di ciò dovremmo piuttosto rallegrarci che criticare, che l'Ungheria cristiana in questo modo esprima la sua riconoscenza all'Ambasciatore del Capo del mondo cattolico."

Nel riferire a Vostra Eminenza quanto sopra mi chino ecc.

¹⁵² Non pubblicato in questo volume.

47

**RICHIESTA DELL'INTERVENTO DELLA SANTA SEDE
NELLA QUESTIONE DELLE RIPARAZIONI UNGHERESI**

Rapporto No. 2294 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 21 febbraio 1923¹⁵³

N. Prot. Segreteria di Stato 15040

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 47r-47v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, fol. 111r

Ho l'onore di trasmettere all'Eminenza Vostra Reverendissima una richiesta dell'Emo Sig. Cardinale Arcivescovo di Strigonia affinché la Santa Sede si degni intervenire presso il Governo Italiano nella questione delle Riparazioni ungheresi.

Questa richiesta, contenuta in una lettera che il prelodato Sig. Cardinale si è compiaciuto indirizzarmi in data del 19 corrente, è del seguente tenore:¹⁵⁴

“Perbene scit Excellentia Vostra quantum premat Hungariam sic dicta questio Reparationis bellicae. Impossibile est, ut Regnum, quod duas tertias incolarum, territorii amiserat, quod fertilissimis agris, quod sylvis, metallis, immo sale privaverant, quod binas subiverat revolutiones, quod expoliaverant Rumeni, cuius pecuniam omnem fere amiserat valorem, quod quodve ipsum nulla causa belli fuerat, titulo reparationis adhuc aliquid solvat. Quodve tamen stringeretur, ego timeo, prout jam una vice Excellentiae Vestrae dixeram, ne manus suas in bona Ecclesiae extendat. Modernum Gubernium hoc non faciet, sed prout mihi comes Bethlen fassus est, poterit abdicare. Sed quis scit, qualenam Gu- [f. 47v] bernium postea venturum sit? Quare Excellentiam Vestram, pro amore suo, quo erga Hungariam fertur, rogo, dignetur attentionem Eminentissimi Domini Cardinalis Secretarii Status ad causam hanc provocare ipsumque rogare, ut influxu suo apud Gubernium Italicum in favorem Hungariae agere velit. Alioquin Gubernium Italicum in hac causa maximas habet partes, quum reparationes principaliter ab Hungaria expectet. Ligna portarem in sylvam, si coram Excellentia Vestra pluribus tingerem tristem ac miseram Hungariae sortem. Lynceis oculis aspicit res nostras nihilque attentionem Ejusdem effugit certeque vides, ab Hungaria mutilata, ad incitas redacta, reparationes deposcere tantum esset, ac auferre a mendico peram, inque mendicatos crumena panes collectos.”

Chinato ecc.

153 “Non è d'uopo ch'io ricordi con quanto interesse e benevolenza la Santa Sede abbia sempre cercato di contribuire, secondo il suo potere, al sollievo di cotesta nobile nazione, così duramente provata in questi ultimi anni. Tuttavia, nel caso proposto, non vedo come potrebbe efficacemente intervenire la Santa Sede.” Estratto dall'accusa ricevimento del Rapporto in data 20 marzo 1923, N. Prot. 15040AE. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 49r (minuta). L'originale vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, fol. 112r.

154 L'originale vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, fol. 109rv-110rv.

48

**DICHIARAZIONE DEL DEPUTATO STRAUSS NEL PARLAMENTO
UNGHERESE**

Rapporto No. 2304 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 24 febbraio 1923

N. Prot. Segreteria di Stato 15006

Originale manoscritto, ma di un'altra mano, firmato

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 40r-41r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, foll. 99rv

Acc. ric. col N. 15040

Facendo seguito al mio rispettoso rapporto N° 2191 del 26 Gennaio p. p.¹⁵⁵ col quale riferivo all'Eminenza Vostra Reverendissima di un'accusa messami dal deputato Strauss nell'Assemblea Nazionale di Budapest, ho l'onore di qui appresso trascrivere tradotta, una dichiarazione in proposito fatto dal medesimo Deputato nella Sessione parlamentare di ieri:

“Onorevole Assemblea nell'Accorto della discussione dell'esercizio provvisorio, trattandosi della direzione delle scuole elementari, ho fatto anche il nome del Signor Nunzio Pontificio. Con mio profondo rincrescimento [f. 40v] ho osservato che l'opinione pubblica aveva interpretato quelle parole come se io avessi voluto muovere un'accusa contro il Rappresentante della Santa Sede. Mi sento in dovere di dichiarare che ciò era del tutto lontano dalla mia intenzione. (Approvazioni in tutta la Camera). È ben noto che il Signor Nunzio Schioppa conosce perfettamente la situazione dei cattolici ungheresi e che egli in tutte le occasioni ha agito in conformità dei doveri che gli sono imposti dalla sua missione religiosa e politica in mezzo a noi. (Da tutte le parti della Camera si è gridato: così è, così è.) Io sono profondamente convinto che il Signor Nunzio è il vincolo che tiene stretti fra loro i cattolici ungheresi e perciò tanto meno poteva essere mia intenzione di scuotere tale unione in quanto io con tutte le mie forze desidero servire alla causa [f. 41r] della pace fra le varie Confessioni. (Approvazioni in tutta la Camera)”

Profitto intanto di quest'occasione per ringraziare vivamente l'Eminenza Vostra per le cortesi felicitazioni che si è degnate inviarmi con il venerato Dispaccio N° 14224 del 17 corr.¹⁵⁶ per la conferitami onorificenza ungherese mentre chinato ecc.

¹⁵⁵ Vedi sopra, pagg. 310s.

¹⁵⁶ Non pubblicato in questo volume.

49

**VOTI DEI CATTOLICI UNGHERESI PEI LORO CORRELIGIONARI
NEI TERRITORI OCCUPATI**

Rapporto No. 2360 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 19 aprile 1923

N. Prot. Segreteria di Stato 15896

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 50r-50v¹⁵⁷

*a Mons. Ottaviani*¹⁵⁸

L'Assemblea Generale dei Cattolici Ungheresi riunita il 2 del corr. mese ha adottato una serie di risoluzioni, per mezzo delle quali intende di protestare contro gli abusi che afferma vengano commessi dai Governi Czecho-Slovacco, Rumeno e Yugoslavo contro i cattolici che si trovano nei territori già ungheresi ed ora passati rispettivamente ai tre suddetti Governi. L'Assemblea sostiene che tali abusi costituiscono delle flagranti violazioni contro i trattati relativi alle minoranze, conclusi a St. Germain nel 1919, ed hanno provocato delle condizioni intollerabili pei cattolici i quali vivono in quei territori.

L'Assemblea infine mi ha pregato di trasmettere all'Eminenza Vostra Reverendissima le risoluzioni prese nella menzionata riunione, invocando l'altissimo interessamento del Santo Padre per la gravissima questione.

Essa infine desidererebbe che tali Risoluzioni vengano pubblica- [*f. 50v*] te nell'“Osservatore Romano.”

Nell'adempire a tale incarico ho l'onore di qui unire il testo delle risoluzioni in parola, mentre chinato ecc.

R È S O L U T I O N S

adoptées par l'Assemblée Générale des Catholiques Hongrois

le 2 Avril 1923

Dattiloscritto, copia della Nunziatura

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 52rv-52bis

Considérant que l'Église Catholique, fondatrice de la culture des territoires enlevés à la Hongrie et annexés par les Tchèques, Roumains et Yougoslaves et les minorités magyares de religion catholique ont été depuis l'occupation de ces territoires, assujetties a des persécutions vexatoires permanentes;

Considérant que le 5^me Evêque hongrois des dits territoires occupés a déjà été forcé de quitter sa résidence, que le clergé catholique et les membres de l'Église ont été séparés de leurs évêques et que les fonctionnaires de l'Église Catholique sont souvent exposés à des insultes de la part des fonctionnaires tchèques, roumains et yougoslaves, ainsi que des populations respectives;

¹⁵⁷ La minuta non fu da noi ritrovata.

¹⁵⁸ Nota manoscritta che potrà significare che la pratica fu assegnata al Minutante Ottaviani.

Considérant que les écoles catholiques ont été fermées et aliénées et les ordres ecclésiastiques s'occupant de l'enseignement de la jeunesse ont été expulsés par les gouvernements des trois nations précitées;

Considérant que les propriétés séculaires de l'Église Catholique situées dans lesdits territoires ont été tendencieusement confisqués;

Considérant que des restrictions ont été édictées contre le libre usage de la langue magyare en matière de religion, que le texte des chansons ecclésiastiques traditionnelles a été changé et que l'Église, ainsi [f. 52v] que les minorités catholiques ont été privées de leur droit, garanti par les traités minoritaires à créer, diriger et contrôler à leur frais des institutions religieuses des écoles et autres établissements d'éducation;

Considérant que la liberté dans la pratique de leur religion est entravée aux minorités magyares catholiques dans les dits territoires occupés et qu'en somme l'autorité de l'Église Catholique y est attaquée sous autres points de vue:

l'Assemblée Générale des Catholiques Hongrois, réunis à Budapest le 2 Avril 1923 a adopté les résolutions suivantes:

1. l'Assemblée Générale au nom de 5 millions Catholiques Hongrois présente aux Catholiques de l'Univers et aux Gouvernements Chrétiens du monde les protestations les plus vives contre ces violations des traités minoritaires signés par la Tchéco-Slovaquie, la Roumanie et la Yougoslavie avec les Grandes Puissances à St. Germain-en-Laye:
2. l'Assemblée Générale estime que le Conseil de la Société des Nations devrait avoir pour mission de vérifier, si les obligations imposées par les traités sont observées par les Etats précités et que tout cas de non-observation soit condamné et de strictes mesures soient prises en vue d'assurer l'observation des traités:
3. l'Assemblée Générale adresse aux Gouvernements des Grandes Puissances une demande respectueuse tendant à ce qu'une Commission soit déléguée pour faire au besoin [f. 52bis/ sur place des enquêtes sur les plaintes des minorités catholiques dans les territoires occupés et que le Délégué de Sa Sainteté soit adjoint à ladite Commission.

Les résolutions précitées ont été communiquées:

1. à S.E. le Nonce Apostolique de Budapest avec la prière respectueuse que Sa Sainteté veuille nous accorder Sa Haute Protection en vue de sauver nos institutions et établissements catholiques dans lesdits territoires;
2. à L.L.E.E. les Envoyés Extraordinaires et Ministres Plénipotentiaires de la Grande Bretagne, de France, d'Italie, d'Espagne et des Etats Unis d'Amérique avec prière de les faire parvenir à Leurs Gouvernements respectifs;
3. au Secrétariat Général de la Société des Nations à Genève avec prière de faire appel à tous les Etats, membres du Conseil pour qu'ils agissent dans le sens indiqué.

Budapest, le 2 Avril 1923.

Pour l'Assemblée Générale:
signé. Étienne Haller [senza firma]
ancien Ministre de Culte et d'Education Publique,
Membre de l'Assemblée Nationale,
Président du Parti Chrétien Socialiste de Hongrie.

50

**NOTIZIE POLITICHE. PROSSIMO VIAGGIO DEL PRESIDENTE DEL
CONSIGLIO A LONDRA, PARIGI E ROMA**

Rapporto No. 2374 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 23 aprile 1923¹⁵⁹

N. Prot. Segreteria di Stato 17191

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 54r-55v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, foll. 118rv-119rv

Una lotta vivace e pericolosa è ingaggiata attualmente in Ungheria sul terreno politico. Da una parte il radicalismo ad oltranza e l'antisemitismo militante; dall'altra parte il governo liberale conservatore del Conte Bethlen.

Nel mio rispettoso rapporto N. 1824 del 14 Giugno dell'anno scorso,¹⁶⁰ riferendo sui risultati delle elezioni e sulla fisionomia della nuova Assemblea Nazionale, accennai alla impossibilità che il partito unito governativo si tenesse lungamente insieme. Troppi elementi eterogenei ne formavano l'insieme. Quello però che era più difficile a prevedere è quanto è avvenuto, che cioè, proprio colui che era stato chiamato il Dittatore delle elezioni, il braccio destro del Conte Bethelen [sic! – corregge: Bethlen – NdR] il creatore del partito unico governativo, voglio dire il deputato Giulio Gömbös, fosse colui che doveva aprire la breccia più larga nel medesimo partito del governo. Dell'on. Gömbös ho parlato in [f. 54v] vari miei rapporti. Protestante accanito, antisemita ad oltranza, uomo di una instancabile energia, di una sconfinata ambizione, di una forza mirabile di organizzazione, il Gömbös ha rappresentato sempre una delle prime parti nel giuoco della politica ungherese del dopoguerra. Uomini politici italiani che hanno avuto occasione di trattarsi con lui lo somigliano a Benito Mussolini per il coraggio, l'energia, l'ascendenza che ha sulle masse, lo spirito di organizzazione.

Giulio Gömbös dunque in questi ultimi tempi ha cercato di formare una concentrazione delle forze cristiane per opporle al Governo di Bethelen [sic!] che, secondo lui, non era né troppo forte, né troppo cristiano. Vostra Eminenza Reverendissima già sa che qui in politica sotto il nome e la bandiera cristiana si recluta tutto ciò che è antisemitismo. Perciò, in fondo, la concentrazione tentata dal Gömbös ha nel suo programma di opporre all'antisemitismo moderato di Bethlen un antisemitismo che vada fino al pogrom; a parte, naturalmente, l'ambizione personale di Gömbös di arrivare al potere.

Non si può dire che il Gömbös non sia riuscito nella sua impresa. Oggi dei centocinquanta Deputati appartenenti al partito unico governativo, ventidue si sono schierati apertamente per Gömbös, fra i quali anche un segretario di Stato; ma in realtà la frazione di Gömbös rappresenta una forza molto più rilevante.

Per raggiungere il suo scopo il Gömbös ha usata una tattica molto astuta. Ha cercato cioè di guadagnare a sé il partito agrario, al quale, scontento per la quasi fallita riforma

¹⁵⁹ Accusa ricevimento del Rapporto in data 15 maggio 1923, N. Prot. 17191AE. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 58r (minuta). L'originale vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, fol. 122r.

¹⁶⁰ Vedi sopra, pagg. 289ss.

agraria, [f. 55r] proposta da Bethlen, ha promesso l'applicazione sollecita, energica e rigorosa della medesima riforma. Uguali simpatie ha ottenuto dai cristiani intransigenti ai quali ha fatto arridere la speranza di un programma democratico, nonché dai radicali che nel Gömbös vedono il loro uomo. Si dice che abbia guadagnato alla sua causa anche il Governatore al quale avrebbe esposto il pericolo del liberalismo moderato e la necessità del radicalismo antisemita.

Dinanzi alla crescente agitazione il Conte Bethlen avrebbe già in parte capitolato ed in un colloquio col Gömbös gli avrebbe sacrificato il Ministro dei Culti, quello del Commercio e l'altro delle Finanze, col patto però che quest'ultimo, prima di uscire dal Gabinetto, accompagni il Bethlen a Londra, Parigi e Roma, dove il Presidente del Consiglio nei prossimi giorni si recherà, per ottenere un prestito onde salvare la catastrofica situazione economica ungherese, della quale mi propongo di riferire a Vostra Eminenza in un apposito rapporto.¹⁶¹

Dal successo di questo viaggio del Conte Bethlen, cioè dal fatto se egli riuscirà ad ottenere o no dall'estero un prestito, dipenderà il risultato finale della lotta fra il Gömbös e il Bethlen stesso.

Lotta molto pericolosa anche nei riguardi del cattolicesimo, perché qualora il Gömbös trionfasse, vi sarebbe molto a temere per gli interessi dei cattolici in Ungheria.

Assicurando Vostra Eminenza che non mancherò di tenerLa informata sullo svolgimento ulteriore di questo affare, [f. 55v] mi chino ...

51

VIAGGIO A ROMA DEL CONTE STEFANO BETHLEN PRESIDENTE DEL CONSIGLIO DEI MINISTRI IN UNGHERIA

Rapporto No. 2385 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 28 aprile 1923¹⁶²

N. Prot. Segreteria di Stato 17191

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 56r-57v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, foll. 120rv-121rv

Col mio rispettoso rapporto N. 2374 in data del 23 corr.¹⁶³ annunciiai a Vostra Eminenza Reverendissima la notizia di un viaggio che questo Presidente del Consiglio Sign. Conte Stefano Bethlen avrebbe intrapreso prossimamente, recandosi a Parigi, a Londra e a Roma per esporre ivi la catastrofica situazione in cui si trova attualmente l'Ungheria ed invocare qualche provvedimento.

In un colloquio avuto l'altro ieri col menzionato Presidente dei Ministri egli mi ha confermato il proposito di detto viaggio e mi ha comunicato come, recandosi a Roma, avrebbe anche l'intenzione di chiedere un'udienza dal Santo Padre.

¹⁶¹ Vedi il Rapporto N. 2405 del 5 maggio 1923, il documento nostro sotto, N. 54, pp. 330s.

¹⁶² Accusa ricevimento del Rapporto in data 15 maggio 1923, N. Prot. 17191AE. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 58r (minuta). L'originale vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, fol. 122r.

¹⁶³ Vedi il Rapporto precedente.

Credo pertanto mio dovere prevenire della cosa l'Eminenza Vostra, e nel tempo stesso tracciarLe brevemente uno schizzo del Sig. Conte Bethlen, del quale del resto ho già riferito in vari rapporti, specialmente in quello distinto dal N. 545 del 16 Aprile 1921.¹⁶⁴

[f. 56v] Il conte Stefano Bethlen è Presidente del Consiglio dal 1921. È discendente della famiglia Bethlen della Transilvania. Fra i suoi antenati è Gabriele Bethlen, re d'Ungheria, Principe di Transilvania, *difensore del Protestantesimo*. Anche il Conte Presidente è protestante e sebbene apertamente non osteggi il cattolicesimo, è molto attaccato alla religione tradizionale della sua famiglia.

Nel 1901 fu eletto deputato con programma liberale. La personalità politica di lui, la quale si sviluppò precipuamente nell'era la controrivoluzione, viene espressa nel suo sentimento fortemente conservatore e profondamente nazionalista, pure essendo passato attraverso vari partiti, da quello dell'indipendenza del 48 a quello di Francesco Kossutz [sic! – corrige: Kossuth – Ndr].

Fu a Vienna rappresentante del Governo antirivoluzionario, alla formazione del quale contribuì attivamente a Szegedino.¹⁶⁵ Col Conte Apponyi fece parte della commissione per il Trattato di pace. Come Presidente del Consiglio all'epoca del secondo tentativo del Re Carlo di ricuperare il Trono d'Ungheria, il Conte Bethlen fu l'agente principale dell'esilio e della detronizzazione del Sovrano. Si è detto spesso che il Conte Bethlen, circa la questione monarchica, fosse fautore di un'unione personale col Re di Rumenia e si è aggiunto, maliziosamente, che tale suo progetto fosse ispirato dal desiderio di salvare così le sue proprietà in Transilvania. (Rapp. N. 1295 del 16 Nov. 1921).¹⁶⁶

Oggi il Bethlen, per la sua intelligenza, onestà, tatto ed energia [f. 57r] possiede una posizione politica ancora forte ed è universalmente stimato e ritenuto, anche dai legittimisti, come l'unico uomo di Stato che possa reggere con mano ferma il timone di questa nave che fa acqua da tutte le parti. Anche i Rappresentanti diplomatici dell'Intesa lo apprezzano molto. Il tentativo dell'on. Gömbös di sbalzarlo dal potere, si deve più al fanatismo di questo avventuriero che a mancanza di fiducia verso il Bethlen (Rapp. cit. N. 2374).¹⁶⁷ Certo però se il Bethlen non riesce a ritornare in Patria, dopo questo suo viaggio, con qualche tangibile successo a favore delle finanze ungheresi, i suoi nemici avrebbero buon giuoco per intensificare la guerra contro di lui e potrebbero sperare forse un felice risultato.

Anche perciò io credo, subordinatamente, che una deferente accoglienza al Ministro Presidente da parte del Santo Padre e di Vostra Eminenza potrebbe giovare molto al rafforzamento della situazione politica del di lui governo il quale se non è pei cattolici tutto quello che si potrebbe desiderare, è il minor male che si può temere, tanto più che una successione dell'attuale Governo potrebbe portare una forte inclinazione verso sinistra.

Chinato ecc.

164 Vedi sopra, pagg. 237ss.

165 Szeged.

166 Vedi sopra, pagg. 261s.

167 Vedi il Rapporto precedente.

52

I PROTESTANTI UNGHERESI ED I BENI ECCLSIASTICI

Rapporto No. 2399 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 3 maggio 1923

N. Prot. Segreteria di Stato 18923

Originale, manoscritto di un'altra mano, firmato

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 73r-75r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 6, foll. 220r-222r-223rv-224r-225r

Il 13 Aprile p. p. una deputazione di capi protestanti si presentò al primo Ministro Conte Bethlen per esporre i desideri delle loro chiese (calviniste, luterane ed unitarie). Condensarono tutto in tre punti: 1° Per i loro collegii: dotazione “*conveniente*” in beni immobili. 2° Per “ogni Vescovato protestante” (il termine viene usato per la prima volta), 500 (cinquecento) rubbie (ogni rubbia ungh. corrisponde a 4.800 mq [metri quadrati] circa). 3° Ad ogni parrocchia protestante povera 50 (cinquanta) rubbie. Tutti questi terreni sarebbero da attribuirsi alle chiese protestanti dai beni che toccano allo Stato, per la così detta “redenzione dei beni”, o, più chiaramente, *imposta sul capitale*, la quale attribuisce il 20% dei latifondi allo Stato. Questo poi lo darebbe ai protestanti.

Si dice officiosamente che il Consiglio dei Ministri abbia risoluto di accordare tutto ciò ai protestanti. Sarebbe dunque, un regalo di circa 50-55.000 rubbie che lo Stato darebbe alle Chiese protestanti nell’Ungheria attuale.

Il principio fondamentale su cui appoggia la richiesta [f. 73v] dei protestanti è l’ipotesi secondo la quale i beni della Chiesa Cattolica sono, nella loro origine “*beni di Stato*”, i quali furono attribuiti alla Chiesa da S. Stefano, S. Ladislao ecc. Dal secolo XVI in poi – lo Stato, essendo abitato da cittadini di diverse religioni, i beni ecclesiastici, secondo i protestanti, sono da dividersi fra le differenti religioni ed almeno una certa quota si deve rimettere al protestantesimo. (È da notarsi che gli stessi protestanti non pensano a dare terre agli Ebrei, benché anche questi ultimi siano adesso numerosi e formino il 6% della popolazione dell’Ungheria mutilata; 4-5% dell’Ungheria intera.)

Ora l’ipotesi suddetta è storicamente falsa. Le ricerche storiche hanno dimostrato che S. Stefano e S. Ladislao fondarono e dotarono le diocesi coi beni della loro famiglia, la quale, essendo la casa regnante, possedeva larghissimi latifondi, allora inabitati. Molti altri beni di chiesa furono donati da persone private; per es. il capitolo di Wesprimia, l’ordine di S. Benedetto ecc. hanno molte terre ricevute così. La prepositura di Rátót è fondazione della famiglia Esterhazy, quella di Felső-őr della famiglia Batthyány e via discorrendo.

Tutti i beni poi furono donati collo scopo ben determinato di servire la causa del cattolicesimo di propagarla, e di mantenere la fede e il culto cattolico. È dunque solamente una violazione della volontà dei fondatori, lo Stato che riceve adesso una parte di questi beni, a titolo di tasse, cioè come l’adempimento di un dovere verso la patria [f. 74r] non li usa per il bene pubblico, ma invece li attribuisce a una società religiosa in opposizione colla Chiesa, alla quale furono dati.

Se poi lo Stato vuole dotare il protestantesimo di terreni prima posseduti dai cattolici, (od Ebrei) urta gravemente la libertà di coscienza e dei culti, principi sempre tanto encomiati dai politici liberali. Oltre a ciò è da rivelearsi [sic! – rilevarsi – NdR] l’inferiorità su cui si troverebbero le parrocchie cattoliche di fronte a quelle protestanti, qualora queste

fossero dotate come sopra. Della mancanza di parrocchie cattoliche ho già riferito nei miei rispettosissimi rapporti N.N. 155 del 23 Nov. 1920.¹⁶⁸ e 1834 del 24 Giugno 1922.¹⁶⁹ Ma non sarà mai troppo ritornare in questo doloroso argomento ora che specialmente la situazione minaccia di aggravarsi.

Non è da rogarci, devo ripeterlo, che i diversi beneficiati cattolici sono gravemente colpevoli per la loro trascuranza. Nell'ultimo secolo non si fece niente per sviluppare l'organizzazione ecclesiastica in modo parallelo all'aumento della popolazione. Quest'ultima è adesso il doppio (od anche più) di quanto fu all'inizio del secolo scorso, ma nuove parrocchie a sufficienza non furono erette. La cagione di questa situazione è che i beneficiati (vescovi, capitoli ecc.) non pensano a distaccare 90-60-80 rubbie per fondare le parrocchie necessarie ai 1000-1900 cattolici del luogo. I protestanti si misero un predicatore per 200-300 anime, ed ora è imminente il pericolo che quest'ultimo venga dotato dallo Stato, mentre i 2000 cattolici¹⁷⁰ resteranno ancora senza parroco, i grandi [f. 74v] beneficiati essendo troppo avari per dotare.

È pure strano che quando i cattolici pensano ad una nuova parrocchia, lo Stato concede la "congrua" soltanto in caso vi siano 800 cattolici per il nuovo beneficio. Mentre pare che sia di utilità pubblica che i protestanti abbiano un predicatore per 290-300 anime! Il protestantesimo minato dal Malthusianismo – va scendendo e diminuendo in molti distretti. Perché dunque dotarlo adesso?

Ma intanto come rimediare? Non mi pare né prudente, né efficace fare qualche passo presso il Governo per impedire che conceda quanto i protestanti hanno chiesto. Il Governo risponderrebbe – come già mi sono sentito dire in seguito ad un cauto sondaggio al riguardo –: noi Governo prendiamo i beni sotto forma di tassa indistintamente da cattolici, protestanti, ebrei ecc. questi beni diventano così cumulativamente beni di Stato; dunque non si può pretendere che vengano negati beni di Stato ad una categoria di cittadini solo perché, protestanti. Inoltre vi è una legge (N° XX del 1848) la quale decreta che tutte le religioni riconosciute devono essere sussidiate dallo Stato, e che perciò darebbe un punto d'appoggio al Governo per soddisfare ai postulati dei Protestanti, e rifiutare eventuali proteste dei cattolici.

Si potrebbe interessare i Vescovi a fare pratiche presso il Governo in proposito: ma temo che il Governo potrebbe dire ai Vescovi: "medice cura te ipsum"; pensate voi Vescovi a fondare le parrocchie della vostra religione con le immense ricchezze che possedete e che amministrare male, e le vostre parrocchie [f. 75r] non si troveranno in istato di inferiorità di fronte a quelle protestanti. Malgrado però queste difficoltà, per impedire che il Governo acconsenta ai postulati dei protestanti, ho interessato buoni scrittori e zelanti giornalisti a fare una campagna a questo scopo nella stampa e spero a poter riuscire, indirettamente, a provocare anche un'interpellanza a riguardo in Parlamento.

Per raggiungere però sicuramente lo scopo urgentissimo di provvedere i cattolici di sufficienti parrocchie, a mio subordinato giudizio, non vi sarebbe altro mezzo se non che la Santa Sede imponga ad ogni gran beneficiato. (Vescovo, Capitolo, Prepositura, Abazia)

168 Vedi sopra, pagg. 223ss.

169 Non pubblicato in questo volume. Vedi la minuta in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fasc. 1.6 foll. 159rv-169rv. L'oggetto del Rapporto è: "Si propongono alcuni provvedimenti per migliorare la situazione religiosa in Ungheria". – Vedi anche situazione più avanti, Rapporto N. 3385 del 12 gennaio 1925, ultimo in questa raccolta.

170 Cioè parrocchie cattoliche che numerano 2000 anime.

l'obbligo di fondare una parrocchia nel luogo ove i suoi beni rispettivi sono situati, se vi sono almeno 500, 1000 cattolici nel territorio del comune politico, questi ultimi essendo spesso molto estesi. In questo modo parecchie dozzine di parrocchie, necessarie da molto tempo, saranno finalmente erette. Anche i Magnati cattolici, vedendo il buon esempio, penseranno a fare fondazioni analoghe; (è tanto tempo che non hanno vedute il buon esempio!) e così sufficienti parrocchie cattoliche potranno sorgere, anche se non si potrà impedire che quelle dei Protestanti siano ora sussidiate dallo Stato.

Chinato ecc.¹⁷¹

53

LA SITUAZIONE ECONOMICA E FINANZIARIA DELL'UNGHERIA

Rapporto No. 2405 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 5 maggio 1923¹⁷²

N. Prot. Segreteria di Stato 17172

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 59r-60r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, foll. 113rv-114r

Allo scopo di informare esattamente la Eminenza Vostra Reverendissima sulla situazione economica e finanziaria dell'Ungheria ed anche perché Vostra Eminenza con la Sua alta autorità possa, se lo crede, con cognizione di causa, influire presso le Potenze

171 Il ricevimento di tale Rapporto fu accusato con Dispaccio N. 18923 del 14 giugno 1923, comunicando che il Rapporto fu trasmesso al Card. De Lai, Segretario della S. Congregazione Concistoriale.

«Il prelodato E.mo sottoposto la cosa al Santo Padre, il Quale ha stabilito che si provveda iuxta mentem, ossia:

«1° Che Mons. Nunzio sia per sé, sia con l'aiuto dei Vescovi e di altre persone influenti si adoperi per ottenere che i cattolici siano trattati almeno alla pari coi protestanti, e che se a questi si concede per ogni gruppo di due o trecento persone un assegno pel loro ministro di 50 rubbie di terra, non meno sia concesso ai cattolici;

2° senza procedere al presente a prescrizioni coercitive, il Nunzio faccia riflettere ai Vescovi, abbatì e capitoli il dovere che hanno di assegnare alle parrocchie che da loro dipendono una rendita, o meglio una porzione di beni stabili che dia ai parroci ed alle loro chiese il mezzo per una decorosa sustentazione. Ed a tal fine si dà al Nunzio la facoltà per sanzionare in linea ecclesiastica questo stralcio di beni. E faccia riflettere ai grandi proprietari ecclesiastici essere questo il mezzo forse unico per provvedere non solo al bene delle parrocchie, ma anche per salvare il pingue patrimonio ecclesiastico.»

Il Dispaccio al Nunzio riprende il testo del riscontro dal Foglio del Card. De Lai, Segretario della S. C. Consistoriale, dato al Cardinale Segretario di Stato Gasparri, in data 4 giugno 1923, N. Prot. 454/23, circa le decisioni del S. Padre sulla costituzione di parrocchie in Ungheria prospettata dal Nunzio (vedi copia originale: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 78rv). – Vedi ancora una relazione in lingua latina con titolo: “Protestantes Hungarici et bona ecclesiastica”, N. Prot. 18923. S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 76r-77r.

172 Accusa ricevimento del Rapporto in data 15 maggio 1923, N. Prot. 17191AE. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 58r (minuta). L'originale vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4 fol. 122r. “Riservatamente Le comunico che la Santa Sede ha già fatto, in merito al problema economico ungherese, il passo che dietro interessamento dell'E.mo Cardinale Csernoch e di V. S., fu da essa richiesta. Quanto poi al sopracitato Rapporto mi reco a premure di avvertirla che la copia del discorso che doveva essere ivi allegato, non è pervenuta alla Segreteria di Stato.”

rappresentate nella Commissione delle riparazioni affinché essa si mostri generosa verso questo disgraziato Paese, ho cercato di procurarmi il testo del Discorso che il Presidente del Consiglio Ungherese ha pronunciato ieri dinanzi alla medesima Commissione delle riparazioni a Parigi.

Lo scopo prossimo del passo del primo Ministro dell'Ungheria, come risulta dal detto Documento, è stato quello di ottenere la soppressione del diritto ipotecario che gode la Commissione delle riparazioni sui beni dell'Ungheria, in virtù del trattato di Trianon, lo scopo remoto quello di ottenere un prestito dall'estero, allorché i beni nazionali saranno liberati dalla detta ipoteca e potranno servire di garanzia al prestito medesimo.

[f. 59v] Per raggiungere questo scopo il Conte Bethlen ha esposto in modo esauriente alla citata Commissione lo stato catastrofico dell'economia e della finanza ungherese nel Discorso che ho l'onore di qui inviare in copia, aggiungendovi un riassunto in cifre della situazione finanziaria dell'Ungheria.

Mi risulta poi da informazioni private, che devo ritenere esatte, che l'Italia – maggiore interessata nella questione delle riparazioni ungheresi – sarebbe disposta a fissare la somma delle riparazioni medesime in 3 miliardi e a concedere una moratoria di venti anni.

Chinato ecc.¹⁷³

**Discorso del Presidente del Consiglio d'Ungheria
dinanzi della Commissione delle Riparazioni¹⁷⁴**

4 Maggio 1923., N. Prot. 2405., 16 pp.

Coppia dattiloscritta

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 1, foll. 61r-68v

*Discorso del Presidente del
Consiglio d'Ungheria dinanzi
della Commissione delle Ripa-
razioni, il 4 Maggio 1923.*

Avant tout, j'ai l'honneur de remercier la Commission de la courtoisie et de la complaisance avec laquelle Elle a bien voulu me permettre d'exposer ma demande. L'attitude généreuse, l'humanité et la modération réfléchie dont la Commission a fait preuve vis-à-vis de l'Autriche, a convaincu tout le monde que la Commission des Réparations se laisse guider uniquement par les principes énoncés dans les traités de paix de Paris: la justice, l'équité et la bonne foi.

Ce n'est pas pour demander la même générosité avec laquelle l'Autriche a été traitée que je suis ici, mais pour motiver ma demande, laquelle se borne – comme la Commission des Réparations a certainement eu occasion de constater de la note présentée par le Ministre Plénipotentiaire de Hongrie à Paris – à ce que le privilège établi par l'article 180 du Traité de Trianon, soit suspendu pour un certain laps de temps relativement à de tels biens

173 Al margine una nota manoscritta: E' stato presentato un Pro Memoria al Barone Monti, v. n. 15848. – Dal Numero Protocollo che è proprio del Dicastero, cioè della Segreteria di Stato, risulta che la nota è propria di quell'Ufficio, non della Nunziatura a Budapest.

174 Nota manoscritta: Bpest, All. I al N. 2405.

et revenus de la Hongrie qui sont indispensables à la garantie d'un emprunt. La nécessité d'obtenir même un emprunt modeste est tellement urgente et les conséquences d'un insuccès sont tellement graves que le Conseil des ministres hongrois a jugé nécessaire que M. le Ministre des Finances et moi demandions qu'occasion nous soit donnée de Vous soumettre personnellement les faits. [*f. 61v*]

Permettez-moi d'exposer en grandes lignes et sommairement, avant de traiter la question des emprunts, quels étaient les événements qui ont entraîné la Hongrie dans sa situation financière économique actuelle.

Jusqu'à la conclusion de l'Armistice, la Hongrie représentait du point de vue économique une unité organique, son territoire était plus grand que celui de l'Italie, de la Norvège ou celui de Grande-Bretagne et de l'Irlande. Par suite du Traité de Paix le territoire de la Hongrie a été réduit à une étendue égale à celle du territoire du Portugal en perdant 72% de son territoire et 64% de sa population.

La réduction d'une unité économique avec une population de 21 millions à une unité ne possédant que 7 à 8 millions d'habitants entraîne naturellement un déplacement économique tellement considérable – même si elle s'effectue dans les conditions les plus favorables et même si ceux qui sont touchés par le démembrement, montrent la meilleure volonté que les conséquences n'en peuvent être applanies que pendant une longue période. Le démembrement de la Hongrie a eu lieu dans les circonstances les plus défavorables. La production agricole et industrielle du pays a souffert extrêmement par les conséquences d'une longue guerre perdue, l'inquiétude sociale s'est emparée de toute la population. La révolution à peine éclatée, est morte pour donner place au bolchévisme, régime d'horreurs et de crimes qui fut heureusement épargné aux autres États de l'Europe. Puis, [*f. 62r*] à son malheur, la Hongrie a été occupée pendant une période de six mois par des troupes étrangères. A peine celles-ci étaient-elles retournées à leur propre pays, que la Hongrie est devenue sujet d'un blocus économique et de communication arrangé par l'organisation internationale des ouvriers. Cela durait jusqu'à 1920, de sorte que ce n'est que deux ans après la guerre que la Hongrie réduite était en mesure de commencer sa grave lutte pour son existence. Entretemps le pays a perdu ses terrains agricoles les plus fertiles et presque toutes ses forêts, la plus grande partie de son territoire, lequel lui a fourni le sel, le fer, les métaux et autres matières premières indispensables à son industrie; il a perdu plusieurs de ses grandes fabriques textiles et toutes ses papeteries. A part de cela, il a dû souffrir de toutes les vexations imaginables tendant à augmenter les déplacements naturels causés par la réduction économique et par le démembrement.

J'ai tenté de Vous donner une image de la situation dans laquelle la Hongrie actuelle a commencé sa vie économique, non pas pour me plaindre de nos malheurs et calamités, mais dans l'espoir de pouvoir faire ressortir les difficultés économiques fondamentales avec lesquelles nous avons dû lutter pendant les dernières deux ou trois années et avec lesquelles nous devons lutter aujourd'hui encore, dans une mesure considérable. Si Vous aviez l'obligeance de les prendre en considération en examinant la situation financière actuelle de la Hongrie laquelle Vous a été exposée sommairement [*f. 62v*] par la note présentée antérieurement. Vous admettrez certainement que, vu les circonstances, nous avons exécuté un travail assez considérable – dans notre lutte tendant au relèvement du pays. Au moment où la première occasion se présenta pour la réorganisation économique de la Hongrie, c'est-à-dire en 1920, la valeur de la couronne hongroise avait déjà fléchi à deux et un quart centimes suisses, – en comparaison de sa valeur de 105 centimes suisses

d'avant-guerre. Dès lors, pendant quelques mois de l'année 1920 et au courant du mois de mai 1921, le change de la couronne était aussi plus élevé que celui au commencement de l'année 1920, mais la dépréciation épidémique des valeurs de certains États de l'Europe centrale a rendu impossible d'empêcher la chute de la couronne. Dans la note présentée, le Gouvernement hongrois a fait mention de ses efforts tendant à arrêter la débacle de la monnaie hongroise. Je voudrais souligner ces mots. Nous avons supporté tous les sacrifices en vue de maintenir le pouvoir d'achat de la couronne. Personne ne pourrait dire, même penser que nous avons tâché de nous soustraire aux charges qu'on nous a imposées en avançant la dépréciation de notre monnaie. Il est possible que nous sommes allés trop loin dans la direction justement contraire.

La Hongrie d'avant-guerre, en tant qu'État agricole, était contrainte d'importer des capitaux et elle a tâché d'égaliser de son surplus en exportations résultant de son commerce extérieur [f. 63r] et du surplus financier résultant du mouvement migratoire, les charges qui lui incombaient par suite de ses dettes envers l'étranger. Par la perte des comitats situées au nord du pays, le solde financier du mouvement migratoire vers l'Amérique a baissé en 1922 à 24 millions de couronnes or, pas même un sixième de la somme que ce mouvement fournissait au pays avant la guerre. Les 224 millions de couronnes or, solde de notre commerce extérieur en 1922, constituent un passif tellement considérable, qu'ils font plus que quatre cinquièmes du déficit de notre bilan de paiements. Nous ne pouvons nous attendre à l'amélioration de notre bilan de commerce que si nous sommes à même d'augmenter la production interne du pays. L'augmentation de la production, en premier lieu de la production agricole est le seul moyen pour arriver à ce que nous puissions donner à l'étranger des produits d'une valeur appropriée en échange des marchandises de première nécessité indispensables que nous sommes contraints de nous procurer de l'étranger. La Hongrie, en tant qu'État agricole est en mesure, il est vrai, de s'approvisionner de sa propre production, tout de même, pour le maintien de l'existence, on a besoin hors des vivres d'autres articles aussi et nous sommes contraints d'importer de l'étranger nombre de tels articles de première nécessité que nous a fourni autrefois notre propre production. Il y a des articles d'autre part, concernant lesquels nous dépendons des marchés étrangers aujourd'hui dans une mesure beaucoup plus [f. 63v] large qu'avant la guerre. Nous ne pouvons renoncer à ces articles indispensables – comme par exemple le bois, le charbon, le fer, le sel, le papier, les étoffes – sans risquer notre production et pour couvrir les besoins de notre population, aussi bien qu'un État industriel ne peut se priver de l'importation de produits alimentaires. Pendant la guerre la réduction de la production industrielle du monde a haussé continuellement les prix et la population du pays a ajourné spécialement l'achat d'articles vestimentaires. Aujourd'hui, notre population ne peut déjà plus ajourner l'acquisition de ces articles, puis-qu'il y a à craindre que nos ouvriers, manque de vêtements, ne purront plus aller au travail en hiver. Un tiers de la valeur de notre importation font les produits de l'industrie textile et on peut dire que les autres articles importés sont également sans exception en première ligne tels qui sont indispensables à notre existence et à la continuation de notre production, et en second lieu tels, la renonciation auxquels signifierait la destruction de la culture du pays. On ne pourrait donc guère s'attendre à la restriction ultérieure de notre importation.

Le bilan de notre commerce extérieur se solde en 1921 par un excédant en importations s'élevant à 306 millions de couronnes or. En comparaison au solde final de l'année précédente, le bilan de notre commerce s'est amélioré par conséquent de 92 millions de

couronnes or. Nous avons pris des mesures énergiques en vue de remédier [f. 64r] à la situation, comme il est à voir de la réduction successive du déficit. Nous avons prohibé ou restreint l'importation des articles qui ne sont pas absolument indispensables et les valeurs étrangères nécessaires à l'importation ou à d'autres buts ne peuvent être légalement procurées que par la voie de la Centrale des Devises contrôlée par le Gouvernement.

Nous avons fait tout notre possible dans l'intérêt du relèvement de l'industrie textile et du cuir et de la production d'autres articles de première nécessité qui ont pu être autrefois produits en Hongrie et que nous sommes contraints d'importer aujourd'hui. Toutefois nous ne pouvons pas nous attendre à des résultats rapides, vu qu'en 1921 la production industrielle sur le territoire actuel de la Hongrie a été évaluée à 53% moins qu'elle ne l'était avant la guerre sur le même territoire. La production dans les quatre principales sortes de céréales est également moins de 35% comparée à celle d'avant la guerre sur le même territoire. Ni l'industrie ni l'agriculture n'avaient encore le temps de se relever des conséquences de la guerre et des ébranlements causés par les événements qui ont succédé à la réduction économique du pays. La réduction de la production agricole est à attribuer dans une certaine mesure au manque de capitaux nécessaires à l'acquisition de machines et d'engrais naturels. Je dois peut-être faire remarquer que l'exportation actuelle des bêtes à cornes de la Hongrie n'est à attribuer non pas à un excédant pouvant être expor- [f. 64v] té, mais au manque sérieux en fourrages rendant impossible l'alimentation du bétail. La cherté des valeurs étrangères contraint également le Gouvernement d'encourager l'exportation de tout produit dont qu'on peut se priver, en vue d'importer des précieuses valeurs "saines". Tout de même, l'augmentation de la production n'a pas été négligée, partout où cela était possible. Cela est prouvé par le fait que la production de la Hongrie en sucre n'est aujourd'hui pas seulement suffisante à la couverture des besoins de la consommation intérieure réduite, mais elle fournit un excédant pouvant être exporté, bien qu'en 1921 la Hongrie fut contrainte d'importer 2854 tonnes de sucre. La production en houilles montre également en Hongrie un développement, étant donné que la production de 5 millions et demi de tonnes en 1921 est montée en 1922 à 6 millions et quatre dixièmes de tonnes.

Le peuple hongrois ne persiste pas à se tordre les mains dans un accablement inerte et à pleurer son sort malheureux. Je peux Vous assurer que le déficit de notre bilan de commerce de 1922 n'est causé ni par le manque d'énergie, ni par les excès de la consommation intérieure. Je voudrais spécialement attirer l'attention de la Commission des Réparations sur le fait que l'exportation de la production actuelle de la Hongrie est rendue possible par les sacrifices journaliers de son peuple, la consommation en céréales de la population étant diminuée de 188 kilogrammes en temps de paix à 173 kilogrammes par tête. Tout de même, malgré ces sacrifices et ces efforts, nous aurons de nouveau un bilan de commerce passif à la fin de cette année. Et si la situation financière ne sera pas allégé [f. 65r] je crains fort que le bilan de commerce de cette année ne soit encore bien plus triste que celui de l'année passée.

La note distribuée entre les membres de la Commission a exposé sommairement la situation financière actuelle de la Hongrie et ses causes. S'il est désiré par la Commission, M. le Ministre des Finances les expliquera encore plus détaillément et fera connaître les détails du projet de réorganisation financière dont l'exécution le Gouvernement hongrois se propose de demander au parlement simultanément avec l'autorisation de contracter des emprunts à l'étranger que nous avons l'espoir d'obtenir. Je peux assurer la Commission

que notre situation financière me cause les plus graves craintes. Nous nous trouvons entre la Scylla de notre monnaie baissante et le Charybde de notre production étranglée. Les restrictions et autres mesures artificielles que nous étions contraints d'employer pour empêcher la course de la couronne après les autres valeurs déclinantes ont eu naturellement une répercussion déplorable sur la production et sur le commerce. Vu la passivité de notre bilan de paiements, nous ne sommes aujourd'hui pas en mesure de pourvoir nos industriels et nos autres importeurs des monnaies étrangères qu'ils revendiquent, nous le savons bien, à juste titre. Nous ne pouvons pas les donner tout simplement parce que nous n'en avons pas. Nous ne pouvons pas permettre l'exportation de la couronne, parce que cela aurait pour conséquence sa débauche complète. M. le Ministre des Finances démontrera je crois, à Votre satisfaction que l'imposition est aujourd'hui sous tous les rapport tellement élevée en Hongrie qu'elle peut l'être en re- [f. 65v] lation au revenu national considérablement diminué, avec l'espoir d'un recouvrement satisfaisant. La diminution de la valeur de la couronne à un neuf-centième impose à elle seule une contribution tragique à une grande partie de la population.

Vous demanderez certainement, pourquoi nous ne restreignons pas les dépenses d'Etat? Nous le faisons mais Vous connaissez aussi bien que moi les difficultés qui s'y opposent. Pour la plupart des Gouvernements, si non pour tous, "dépenser" est chose humaine, "épargner" est chose divine. Nous tâchons d'atteindre la chose divine aussi assidûment que nous le pouvons. En 1922, nous avons diminuée le nombre des employés d'État de plus de 11.000 têtes. Plus de 4200 en revenaient aux employés des exploitations d'État (surtout des employés des chemins de fer et des postes) que nous avons congédiés ou mis en retraite. M. le Ministre des Finances a élaboré un plan conformément auquel nous diminuerons le nombre des employés de l'administration publique encore de 20% jusqu'au mois d'octobre de l'année courante. En outre, des mesures sont en cours tendant à diminuer dans une mesure considérable l'approvisionnement en nature des employés d'État et de leurs familles. Nous aimons aussi peu le complètement des salaires par l'approvisionnement en nature que toute autorité financière qui le condamne. Mais c'est un de ces expédients que nous étions contraints d'adopter provisoirement pour éviter la majoration continue des salaires d'après l'index du coût de la vie dont nous sommes enclins à croire qu'il signifie un danger encore plus grand. [f. 66r] Supposant que Vous auriez l'impression que les salaires sont excessivement élevés en Hongrie, je pourrais peut-être mentionner qu'en calculant les appointements pour le mois d'avril 1923 sur la base du change de la couronne actuel de onze centièmes centimes suisses, la dotation annuelle du Gouverneur de Hongrie s'élève à 15.200 francs suisses et celle des hauts fonctionnaires gouvernementaux occupant des postes de responsabilité est moins que 1000 francs pour un an. Un directeur des chemins de fer d'État (marié et ayant un enfant) reçoit hors de son indemnité de logement 916 francs suisses en comparaison à son salaire de 12.610 francs d'avant-guerre; un ouvrier du chemin de fer reçoit 514 franc en comparaison aux 2280 francs d'avant-guerre.

Les difficultés normales de la recherche d'un emploi pour les employés congédiés sont augmentées par des considérations de sentiment contre lesquelles – comme tout homme d'État le sait bien – il est encore plus difficile de faire face que contre les obstacles de nature économique. Plus de 322 milles réfugiés se trouvent parmi nous qui ont vécu sur des territoires se trouvant actuellement sous la souveraineté des États successeurs. Une grande partie en étaient des employés d'État hongrois et ce n'est qu'un pourcentage mi-

nime de tous les réfugiés qui a pu trouver un emploi. Je ne veux pas entrer en discussion devant la Commission sûr la question de savoir pourquoi ces gens ont cherché un asyle sur le territoire resté à la Hongrie. Mais, pour expliquer notre situation financière, je dois faire mention de leur présence et j'en suis sur que la Commission voudra comprendre – sans que je touche [f. 66v] des questions politiques ou de nature controversée – comment il serait difficile pour le Gouvernement hongrois de traiter ces pauvres gens, sans patrie, en employés d'État absolument superflus ou de les laisser mourir de faim puisqu'ils ne peuvent être employés à présent. Tout de même, nous nous occupons de plans, en base desquels on pourrait trouver le moyen pour que ces réfugiés ne soient plus directement ou indirectement à la charge de l'État. Mais même à l'aide de toutes les économies projetées il est extrêmement difficile de mettre en exécution quoique ce soit jusqu'à ce que le déficit de notre budget et toute notre situation financière et économique dépendent dans une aussi large mesure de la valeur internationale de la couronne.

En connexion avec cette question, je voudrais faire ressortir qu'en raison de nos dettes très considérables envers l'étranger, l'article du budget qui pourvoit aux intérêts et à l'amortissement des emprunts étrangers – augmentant dans la même proportion dans laquelle la monnaie hongroise se déprécie – est un facteur d'une importance beaucoup plus grande que dans le cas p. e. de l'Autriche. La Hongrie a jusqu'ici lutté désespérément pour pouvoir payer ses dettes. Nous avons rempli nos obligations concernant les dettes d'avant-guerre d'État et privées par la voie des Offices de vérification et de compensation et autrement dans les limites et même au delà de notre capacité. Nous avons payé les intérêts des crédits de relèvement que nous ont généreusement [f. 67r] accordés différentes Puissances en 1920 et 1921.

Aujourd'hui où nous sommes contraints de contracter des emprunts afin que nous puissions vivre, nous serons obligés à demander à tous nos créanciers d'établir avec nous des arrangements équitables en vue de la consolidation de nos dettes. Nous avons l'intention de payer chaque centime dont nous sommes redevables, mais nous avons besoin de temps pour le faire. Il serait une inconséquence ridicule de ma part de venir ici pour Vous demander, Messieurs, de suspendre certains privilèges que Vos Gouvernements possèdent en vertu du traité de paix au titre des réparations, dans le seul but de rendre possible par cette mesure que les revendications des créanciers privés dans Vos propres pays et dans plusieurs autres États soient satisfaites *pleinement*, ce qui laisserait la Hongrie dans la même situation économique et financière désespérée. Je fais remarquer incidemment que la valeur des prestations en nature à effectuer à la Commission des Réparations est prévue au budget de l'année 1922/23 avec dix et trois dixièmes (10.3) millions de couronnes or et les frais des missions alliées avec un et neuf dixièmes (1.9) millions de couronnes or.

J'espère que ce que j'ai dit en connexion avec la note que nous avons présentée, nous aidera à faire comprendre notre dilemme. Si nous faisons cesser les restrictions imposées aux transaction de monnaies étrangères et autres, la débacle de la couronne surviendrait indubitablement et la situation financière du Gouvernement deviendrait désespérée. Si nous maintenions ces restrictions, la vie économique de la Hon- [f. 67v] grie étoufferait lentement, mais sûrement. Nous avons constaté que le seul chemin qui peut nous sauver de cette impasse, est de tâcher d'obtenir une assistance financière à l'étranger. Par conséquent, nous sommes venus ici pour Vous demander de vouloir bien accorder la permission qui y est nécessaire.

Le Gouvernement hongrois est prêt à remplir et capable de mettre en exécution toute obligation qu'il assume dans l'intérêt de la nation. Un État qui n'a subi que récemment le bolchévisme, est sauvegardé contre une récidive par le vif souvenir de ses amertumes. La lutte pour la reconstruction de la vie économique en dépit de tout obstacle, faisant des progrès continuels depuis l'extirpation du bolchévisme, prouve la volonté inébranlable du peuple hongrois de vivre.

Tout de même, les charges qu'on peut imposer même à un peuple viril, ont leurs limites. La capacité d'une nation de supporter des sacrifices et de s'aider soi-même dépend en grand partie de sa confiance en son propre avenir. Je suis convaincu que le peuple hongrois sera prêt à supporter tout sacrifice dans l'intérêt de son avenir, pourvu que je puisse lui donner de l'espoir. Je suis convaincu qu'il peut se constituer en une unité économique pouvant subsister soi-même dans la société des nations. Mais si je ne pouvais *que* lui dire qu'il faut accélérer le travail de la presse des billets de banque dans la mesure de la chute de la couronne, il perdra même cet espoir qu'il s'est conservé encore. Et je crains fort qu'il le fera à juste titre. Le recours à la presse des billets de banque a pour conséquence naturelle l'impossibilité d'obtenir la couverture nécessaire des frais de l'administrations publique. Si nous arrivons à ce point, le chemin est libre pour le [f. 68r] renversement de la loi et de l'ordre. Chaque charlatan aura l'occasion de s'emparer alors du pays en lui faisant espérer des remèdes spéciaux contre la misère du chaos.

Ce tableau est sombre, mais je ne le trouve pas exagéré. Je crois sincèrement que la Commission voudra bien me mettre à même de retourner dans mon pays et de dire au peuple hongrois *qu'il y a espoir* – espoir de pouvoir vivre une vie digne d'une nation civilisée. Espoir que la misère ne sera pas la seule récompense de nos sacrifices et de nos efforts. La Hongrie glisse rapidement sur la pente sur laquelle l'Autriche est tombée. Notre lutte a des chances pour le succès, des bonnes chances, je crois, pour arrêter cette chute, si la Hongrie peut dans le proche avenir obtenir l'assistance financière de l'étranger qui est nécessaire pour rendre efficace son aide à elle même. Sûrement, c'est le propre intérêt des États créanciers aussi et avant tout, c'est le bien-être économique et politique de toute l'Europe qui exige que la Hongrie reçoive l'assistance dont elle a besoin.

Par conséquent, j'ai l'honneur de prier la Commission des Réparations au nom de mon Gouvernement et au nom du peuple hongrois aussi de vouloir bien accorder les suspensions demandées par notre note et nous permettre d'utiliser nos ressources. Quant à l'emprunt à court terme, la proposition ne rend en fait nécessaire qu'un tout bref délai et l'emprunt à long terme n'a besoin que d'une approbation en principe, n'étant pas obligatoire jusqu'à ce que la [f. 68v] Commission n'ait pas approuvé en détail les propositions que le Gouvernement hongrois est obligé à Lui soumettre à une date postérieure.

Je dois solliciter l'indulgence de la Commission d'avoir usé si longtemps de son temps. Mon excuse est la gravité et l'urgence de la crise financière et économique de la Hongrie et ma conviction aussi, basée sur les expériences faites dans le cas de l'Autriche – que la Commission désire pleinement entendre et traiter avec équité les nations dont Elle contrôle les destinées dans une mesure tellement importante.

[senza firma]

Annexe A: Situation financière de la Hongrie, N. 2405, 1922/23., 1 p.

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P. O, fasc. 1, fol. 69r

Bpest. all. 2 al N. 2405.

Annexe A

SITUATION FINANCIÈRE DE LA HONGRIE.

(Toutes les données sont en millions de couronnes or. Les données du budget sont calculées sur la base du taux de change de la couronne hongroise coté à Zurich à raison de 0.23 centimes suisses.)

Principaux postes des dépenses au budget de 1922/23.

Administration gouvernementale

(y compris les investitions de 14.1) 233.5

Exploitations de l'État (y compris les investitions de 39.4) . . . 164.4

Intérêts de la dette publique 25.9

Total des dépenses. 423.8

Principales sources de revenus au budget de 1922/23.

Recettes des impôts directs 43.8

Recettes des impôts indirects 122.9

Exploitations de l'État 109.-

Revenus d'autres sources 59.-

Total des revenus. 334.7

Déficit du budget de l'exercice

(prenant fin le 30 juin 1923 89.1

Passif du bilan de commerce pour l'an prenant fin le 31 décembre 1922.

(au taux de change moyen durant l'année)

Importations 556 millions. Exportations 332 millions 224

Dette flottante au 31 mars 1923 (au taux de change

de 0.11 ½ centimes suisses). 60.3

Circulation fiduciaire au 31 mars 1923.

(au taux de change de 0.11 ½ centimes suisses. 90.0

(Au mois de mars 1922, la valeur en or de la circulation était de 164.8 millions au taux de 0.59 centimes suisses.)

54

**COMMENTI DELLA STAMPA UNGHERESE DELLA VISITA DEL
CONTE BETHLEN AL S. PADRE**

Rapporto No. 2428 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 24 maggio 1923¹⁷⁵

N. Prot. Segreteria di Stato 18265

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 70r-71r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, foll. 130rv-131r, 132rv

I giornali ungheresi hanno commentato con parole di viva simpatia e di cordiale riconoscenza la benevola accoglienza che questo Sig. Ministro Presidente Conte Bethlen ha trovato presso il Santo Padre nella sua recente visita in Roma.

Il tono generale di tali commenti (non escluso il giudaico liberale Pester Lloyd) è stato che la visita del Conte Bethlen al Papa va al di là di un semplice atto di cortesia. “L’udienza del Capo del Governo ungherese presso Sua Santità – scrive il detto giornale – è considerata in questi circoli politici come il segno di un rinnovato consolidamento di quelle strette tradizionali relazioni che esistono da quasi un millennio fra la Santa Sede in Roma ed il Regno di Santo Stefano.”

In un articolo di fondo intitolato: “Bethlen presso il Papa: Bethlen a pápánál” l’organo principale della stampa cristiana “l’Új Nemzedék” scrive: “Ieri il Papa ha ricevuto in udienza privata il Ministro Presidente Conte Bethlen. Noi rileviamo con gioia e fiducia questo avvenimento di straordinaria importanza, giacché questa udienza privata non rappresenta soltanto l’omaggio del Regno Ma- [f. 70v] riano – come nota il Corriere d’Italia – ma perché esso senza dubbio è il passo più importante nella via che porterà alla risurrezione dell’Ungheria. L’Ungheria cristiana ha già avuto mille e mille occasioni di provare la benevolenza, il cosciente amore e la generosità fattiva della Santa Sede. Il Nunzio Apostolico di Budapest ha più di una volta dimostrato che egli divide nell’intimo del suo cuore il nostro dolore nazionale, che egli non solo conforta le vittime della miseria e delle pene dell’Ungheria, ma che è sempre pronto a stendere la mano per porgere aiuto. Il Santo Padre guarda – come il menzionato giornale italiano assicura – con pietosa cura i nostri fratelli strappati dai territori ungheresi e si dà premura di migliorare la loro situazione in tutti i modi possibili. Sì, ieri la sofferente, mutilata, ma nondimeno sperante Nazione di Maria ha venerato il Santo Padre. Le parole di devozione che il Ministro Presidente ha detto, trovano un’eco nel cuore di ogni ungherese, non solo dei cattolici ma anche di tutti i cristiani che non hanno pregiudizi e pensano serenamente. Dal nostro cuore esce non soltanto l’omaggio ma anche la speranza nel Rappresentante di Cristo.

“Noi sappiamo e siamo convinti che la Santa Sede, colla sua immensa potenza spirituale e colle relazioni mondiali, farà tutto, per quanto è possibile nelle attuali circostanze, per aiutare l’Ungheria cristiana. Noi sappiamo che se dipendesse

175 Accusa ricevimento del Rapporto in data 3 giugno 1923, N. Prot. 18265AE. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 72r (minuta). L’originale vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, fol. 128r.

solamente dalla Santa Sede, sarebbero subito asciugate le lagrime della storia del Regno Mariano. Perciò noi tutti con sentimento di venerazione pie- [f. 71r] ghiamo le ginocchia al Trono di Sua Santità, pregando e sperando.”

Il “Nemzeti Újság” – altro giornale del Trust cristiano – scrive:

“Il Ministro Presidente dell’Ungheria durante la sua permanenza in Roma è stato ricevuto dal Santo Padre. L’udienza del Presidente del Governo Ungherese è un avvenimento che ha molteplice significato; perché nella persona del Conte Bethlen per la prima volta il più alto funzionario ungherese si presenta al Papa e perché questa udienza si svolge con tali formalità che onorano la persona di lui e il Paese. Il Papa Pio XI, che fin dal principio del Suo Pontificato molte volte e con cuore caldo ha manifestato il Suo amore per l’Ungheria, non ha trascurata questa occasione per pensare a questa Nazione la quale anche nell’ora della sua decadenza si mantiene fiera e fiduciosa, e lo ha fatto con tale affetto da consolare tutti gli Ungheresi. Gli onori che il Conte Bethlen ha ricevuto in Vaticano rappresentano il riconoscimento dei servizi, della costanza nella fede, della tradizione millenaria dell’Ungheria cristiana e del Paese di Santo Stefano.”

Nel riferire quanto sopra all’Eminenza Vostra Reverendissima, mi chino ecc.

55

DEL DIVORZIO E DEL DUELLO IN UNGHERIA

Rapporto No. 2572 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 18 luglio 1923¹⁷⁶

N. Prot. Segreteria di Stato 20377

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, foll. 80rv

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 2, foll. 27rv

Mi è grato trasmettere a Vostra Eminenza Reverendissima la seguente comunicazione pervenutami dall’Emo. Sig. Cardinale Arcivescovo di Strigonia, al quale avevo fatto ripetute e calde istanze affinché l’Episcopato ungherese facesse opportuni ed energichi [sic!] passi per opporre un argine alla diffusione sempre più crescente dei divorzi e dei duelli in Ungheria, come riferii a Vostra Eminenza coi miei Rapporti N. N. 1610 (23 Marzo corr. anno)¹⁷⁷ 1925 (5 Agosto s. a.) 1928 (10 Agosto m. a.).¹⁷⁸

¹⁷⁶ Accusa ricevimento del Rapporto in data 30 luglio 1923, N. Prot. 20377AE. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 1, fol. 82r (minuta). L’originale vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 2, fol. 24r. Con il medesimo Dispaccio fu inviata una lettera indirizzata al Card. Csernoch, tramite la Nunziatura in Budapest, vedi ibidem foll. 83rv-84r.

¹⁷⁷ Sic! – Corrigere: scorso anno.

¹⁷⁸ Anche scorso anno. – Il testo di questi tre Rapporti vedi sopra, pagg. 282s. e 295s..

La Comunicazione (n. 2178 del 12 corr.) dice:

“Honori mihi duco ad notitiam Excellentiae Vestrae perferendi, quod Episcopi Hungariae in ultima conferentia 16 Maii 1923. habita de opportunis medelis ad extirpandum duellum et ad restringenda divortia civilia agebant et inter varia media adhibenda necessarium putabant etiam gubernium Hungariae provocare, [f. 80v] ut ferendis severioribus legibus et mandatis administrative duplicem militiam debellare conetur.”

Stimerei intanto opportuno che Vostra Eminenza – se lo crede – cogliendo occasione da questa comunicazione indirizzi una lettera al prelodato Eminentissimo nella quale mentre Lo felicita del menzionato atto di zelo pastorale dell’Episcopato ungherese, Lo incoraggi a continuare questa lotta contro il divorzio ed il duello, con tutti i mezzi, finché essa sia coronata da un felice successo.

Chinato ecc.

56

DICHIARAZIONE GOVERNATIVA IN FAVORE DEL DUELLO

Rapporto No. 2601 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 1 agosto 1923¹⁷⁹

N. Prot. Segreteria di Stato 21128

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, foll. 3rv

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 2, fol. 31rv-32r

Facendo seguito al mio rispettoso rapporto N. 2572 in data del 18 p.p.¹⁸⁰ con mio sommo rincrescimento devo portare a conoscenza di Vostra Eminenza Reverendissima la seguente dichiarazione fatta ieri da questo Ministro della Giustizia al Parlamento in risposta ad una interpellanza presentata dal deputato Mgr. Giesswein contro il duello.

Il resoconto parlamentare dei giornali dunque riferisce:

“Il Ministro della Giustizia dr. Nagy si dichiarò contro la proposta fatta dall’On. Giesswein di proibire il duello. Egli motivò la sua dichiarazione col fatto che l’onore personale non è abbastanza tutelato in Ungheria, e perciò egli stesso come Ministro della Giustizia è costretto a dichiarare che se lo si offende si batterà. Egli vagheggia il proposito di creare un tribunale per la difesa dell’onore e quando esso funzionerà e si troveranno disposizioni legislative per la difesa dell’onore, si potrà pensare alla proibizione del duello.

179 Accusa ricevimento del Rapporto in data 13 agosto 1923, N. Prot. 21128AE. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, fol. 5r (minuta). L’originale vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 2, fol. 29r. “Tale deplorabile dichiarazione potrà prestare a cotesto episcopato occasione a promuovere un’energica azione contro il barbaro costume del duello, come si esortava a fare nella lettera che di recente ho indirizzata al Cardinale Csernoch.”

180 Vedi il Rapporto precedente.

La maggioranza votò in favore della dichiarazione del [f. 3v] Ministro della Giustizia e contro la proposta dell'On. Giesswein.”

Non mancherò d'informare Vostra Eminenza sull'atteggiamento dell'Episcopato ungherese di fronte a questa deplorabile dichiarazione del detto Ministro il quale per di più è cattolico. Sono sicuro che i Vescovi di Ungheria risponderanno al Governo colla medesima energia con cui hanno iniziata la loro lodevole azione in proposito, di cui riferii nel menzionato rapporto. Non trascurerò di incitarli a tale scopo, ma non posso ora non far riflettere a Vostra Eminenza che questo è il Governo che per riguardo delle sue pretese buone disposizioni verso il cattolicesimo esigerebbe della Santa Sede un trattamento *speciale* in riguardo alla nomina dei Vescovi!

Chinato ecc.

57

PRESUNTA INTERVISTA COL NUNZIO SULLA QUESTIONE DI FIUME

Rapporto No. 2697 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 18 ottobre 1923

N. Prot. Segreteria di Stato 23004

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, foll. 6v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fasc. 4, foll. 192rv

Acc. ric. col N. 23047

Il *Pester Lloyd* (N. 234 del 17 Ott. ed. del mattino) ha pubblicato il seguente telegramma da Milano:

“*Il Secolo* riceve da Belgrado: Il Ministro italiano Summonte* ha avuto con Nincsics* un lungo colloquio, il cui oggetto furono alcune correzioni della linea di frontiera di Fiume, che l'Italia vuole accordare. Si dichiara che queste trattative si avvicinano già allo stadio finale. In contrario pervengono notizie da Budapest secondo le quali si devono prevedere ulteriori complicazioni nella questione di Fiume. Il deputato Stefano Friedrich ed altri uomini politici ungheresi hanno avuto un colloquio col Nunzio Apostolico, nel quale il Nunzio avrebbe dichiarato che l'Italia a nessun prezzo restituirebbe Fiume, tanto più che ha promesso all'Ungheria nel porto di Fiume una zona di dogana franca.”

Siccome tale notizia è completamente falsa e tendenziosa ho creduto opportuno far diramare alla stampa [f. 6v] per mezzo dell'Agenzia telegrafica ungherese *Magyar Kurir* la seguente smentita:

“Un giornale ha oggi nella sua edizione del mattino pubblicato un telegramma da Milano, secondo cui il Nunzio Apostolico Mgr. Lorenzo Schioppa avrebbe avuto un colloquio col deputato Friedrich e con altri uomini politici a proposito

della questione di Fiume. Da fonte competente siamo autorizzati a dichiarare che la notizia è completamente inventata. Il Nunzio non conosce il deputato Friedrich neppure di vista.”

Reputo mio dovere informare di tutto ciò Vostra Eminenza Reverendissima, mentre chinato ecc.

1924

58

COME SI GIUDICA IN UNGHERIA L'ACCORDO ITALO-JUGOSLAVO

Rapporto No. 2832 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 17 gennaio 1924¹⁸¹

N. Prot. Segreteria di Stato 26279

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, foll. 15r-16v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 2.1, foll. 118rv-119rv

La notizia impreveduta di un accordo fra l'Italia e la Jugoslavia non poteva non produrre profonda impressione e suscitare larghi commenti, più che altrove, qui in Ungheria.

Credo pertanto non inutile riferire a Vostra Eminenza Reverendissima queste impressioni e questi commenti, riassunti nel giudizio dei giornali più importanti che si pubblicano nella capitale magiara.

Vi è qualche giornale il quale considera l'avvenimento come una disillusione delle speranze nutrite dal popolo ungherese verso l'Italia, speranze che vi erano state avvalorate dalla Conferenza di Venezia nella quale Sopron veniva retrocesso all'Ungheria.

Così il *Pesti Hírlap* – giornale liberale nazionale, in generale – sempre favorevole all'Italia – scrive:

“Da parte nostra assistiamo con dolore a questa svolta dell'Italia, perché vediamo dirigersi verso altre acque un amico nostro, nel quale, circondati come siamo da tanti nemici, avevamo una grande fiducia. E per evitare qualsiasi malinteso diciamo che ci addolora l'avvicinamento dell'Italia alla Jugos- [f. 15v] lavia non perché crediamo che in tal maniera debbano venire frustrati chi sa quali nostri sogni e chi sa quali nostre aspirazioni pericolose per la pace mondiale, ma semplicemente perché Roma colla sua recente mossa dà nuova esca contro di noi ai nostri vicini animati già di per sé stessi di sentimenti tanto ostili a nostro riguardo. Il nostro Governo avrebbe dovuto prevedere tutto ciò e non avrebbe dovuto lasciarsi assorbire completamente dalla questione del prestito e tralasciare la situazione politica internazionale. Facendo altrimenti il nostro Governo avrebbe forse potuto evitare ed impedire che l'amico nostro, nel quale avevamo posto le migliori speranze, si metta ora con una mossa repentina, dalla parte dei nostri nemici.”

Però in generale la stampa o almeno la parte più seria della stampa locale non sembra condividere quest'opinione allarmistica e piuttosto considera l'accordo italo-jugoslavo come un guadagno ed un vantaggio per l'Ungheria, giacché, secondo questi commenti, la Jugoslavia non potrà sottrarsi all'influsso moderatore dell'Italia, e quindi dovrà certa-

181 Accusa ricevimento del Rapporto in data 28 gennaio 1924, N. Prot. 26279AE. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, fol. 17r (minuta). L'originale vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 2.1, fol. 117r.

mente attenuare l'atteggiamento ostile che ha assunto finora nei riguardi dell'Ungheria. Tale è per esempio il pensiero del *Pesti Naplo*, giornale liberale democratico, molto letto e bene informato, nonché del *Pester Lloyd*, organo dell'alta finanza e del commercio molto letto all'estero, serio e anch'esso bene informato.

Né mancano giornali i quali si rallegrano addirittura dell'avvenimento, considerandolo come uno scacco di Benes e della Francia, contro la quale, a causa della recente alleanza con la Czecho-Slovacchia, erano aumentate le antipatie in Ungheria. "Benes, dice il *Szózat* [f. 16r] – foglio dei cristiani intransigenti – credeva di poter dirigere a suo piacimento la politica della Piccola Intesa, credeva di essere il dittatore incontrastato della Piccola Intesa ed ora assiste al tramonto dei suoi sogni." Ed il *Budapesti Hirlap*, nazionale moderato, molto letto e molto apprezzato e però organo dell'opinione pubblica scrive:

"La mossa della diplomazia italiana significa un colpo grave e ben dato alla politica continentale francese. Dal nuovo orientamento politico l'Ungheria non può sperare altro che la politica inglese-italiana, la quale avrà d'ora innanzi una parte certamente più attiva nell'Europa centrale e potrà rendere meno opprimente l'atteggiamento che verso l'Ungheria seguono gli Stati suoi vicini."

Finalmente il *Nemzeti Ujság*, organo della borghesia cattolica, bene informato e favorevole all'Italia, si appiglia alla via più prudente, quella della vigile attesa.

"Questo importante cambiamento – dice il giornale – non può essere indifferente per noi. Dobbiamo esaminare come impostare il problema ungherese nella nuova prospettiva internazionale. Crediamo che il nostro atteggiamento a questo riguardo non può essere che un atteggiamento di vigile osservazione. Noi non siamo una grande Potenza, e quindi non possiamo fare una politica mondiale. Data la nostra triste situazione economica, coi confini mutilati che abbiamo, non possiamo fare altro che assumere questo atteggiamento di vigile attesa. L'alleanza franco-czecho slovacca e quella italo-jugoslava sono in procinto di divenire due fattori positivi di forza nell'Europa centrale. Data la no- [f. 16v] stra situazione non potrà essere decisivo per noi che questo: quale delle due alleanze potrà darci più vantaggi, garantirci maggiori utili e maggiori possibilità di vita. Noi ci avvicineremo all'alleanza che mostrerà maggiore benevolenza per noi, ma fino a quel momento dobbiamo accogliere a sangue freddo tutti gli avvenimenti, anche quelli più spaventosi di questo."

Quale sia poi il pensiero del Governo al riguardo non è possibile conoscere ora con esattezza. Il Presidente del Consiglio è a Londra per il prestito. Il Ministro degli Esteri è ancora ammalato.

Chinato ecc.

59

**UNA LETTERA PASTORALE DELL'EPISCOPATO UNGHERESE
CONTRO IL DIVORZIO**

Rapporto No. 2866 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 30 gennaio 1924

N. Prot. Segreteria di Stato 27248

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, foll. 20rv

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 1.3, foll. 64rv

Considerando il dilagarsi sempre maggiore del divorzio in questo Paese credetti opportuno stigmatizzarlo energicamente nel discorso da me tenuto al Congresso cattolico dell'Ottobre 1923, il cui testo ebbi l'onore di inviare a Vostra Eminenza Reverendissima col mio rispettoso rapporto N. 2783 del 18 dec., p. p.¹⁸²

Sembrandomi però non ancora abbastanza la mia parola, pregai l'Emo Sig. Cardinale Arcivescovo di Strigonia perché l'Episcopato ungherese collettivamente levasse la sua autorevole voce contro il divorzio. Cosa che Egli promise ben volentieri di eseguire.

Ed ora mi è grato inviare a Vostra Eminenza una copia della menzionata lettera (All. 1.)¹⁸³ che, a mio parere, è stupenda e che, se Vostra Eminenza non crede altri- [f. 20v] menti, reputerei degna di essere pubblicata nell'Osservatore Romano, per bene di tutti, nel riassunto che qui ho l'onore di compiegare (All. 2.).¹⁸⁴

Augurandomi di potere riuscire a provocare anche in Parlamento un'azione contro il divorzio, mi chino ecc.

60

RISENTIMENTI PROTESTANTI

Rapporto No. 2865 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 31 gennaio 1924

N. Prot. Segreteria di Stato 27205

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, foll. 18r-19r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 1.6, foll. 88rv-89r

Acc. ric. col N. 27248

Il soprintendente della Chiesa Evangelica in Ungheria, Alessandro Raffay, pubblica nella "Protestáns Szemle" (Rivista protestante) un notevole articolo nel quale si lamenta

182 Non pubblicato in questo volume.

183 "A Magyar Püspöki Kar közös főpásztori körlevele a házassági elválások ellen", 8 pagine stampate in lingua ungherese. Segnatura: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2. 21r-24v. Vedi ancora: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 1.3, foll. 60ss.

184 Sunto della Lettera Pastorale dell'Episcopato Ungherese sul Divorzio, 4 pagine dattilografate. Segnatura: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2. 25r-26v. Cfr. minuta in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 1.3, foll. 65rv.

che la Chiesa protestante in Ungheria è sempre posposta alla Chiesa cattolica; in che egli vede il pericolo di un Kulturkampf.

“Presentemente – scrive il Raffay – le relazioni fra Stato e Chiesa in Ungheria sono delineate dalla crescente onnipotenza dello stato da una parte e dal predominio assoluto della Chiesa cattolica all'altra.

A questo predominio cattolico serve la creazione della Nunziatura Apostolica e l'influenza che essa sempre più guadagna nelle sfere dello stato, ed inoltre l'unilaterale applicazione del Codice del Diritto canonico che non solo è pregiudiziale per i Protestanti, ma per alcuni capi, invalido secondo [f. 18v] le leggi ungheresi. È deplorabile che il nostro Paese, oppresso da tutte le parti, si indebolisca anche da se stesso per mezzo di sciagurati rancori religiosi. È deplorabile che oggi l'Ungheria non possa e non voglia prendere parte fraternamente ai servizi religiosi dei suoi fratelli ungheresi ed è più deplorabile che lo stato ungherese, conculcando le antiche venerande tradizioni, non lavori con energia e con vigilanza per la pacificazione delle confessioni religiose e lascia prendere direzioni le quali non soltanto sono contrarie alla legge scritta, ma portano allo sgretolamento delle forze nazionali. Sono questi tristi avvenimenti. Tuttavia speriamo che questa malattia spirituale venga guarita dalla rinascita delle energie interne antiche dell'anima ungherese.”

Da questo articolo risulta per esplicita confessione di un capo della Chiesa protestante, che questa Nunziatura Apostolica acquista sempre più maggiore influenza in Ungheria, che l'osservanza del Codice del Diritto canonico dà fastidio ai signori protestanti e che finalmente è cessata la deplorabilissima comunanza fra cattolici e protestanti nelle cose religiose.

Siccome queste costatazioni *ex inimicis nostris* non possono non rallegrare il cuore paterno di Sua Santità, così ho creduto mio dovere segnalare a Vostra Eminenza Reverendissima, che ne sarà anche soddisfatta, l'articolo del Raffay.

Chinato ecc.

61

**RAPPORTO CONFIDENZIALE SENZA OGGETTO NO. 2978 DEL NUNZIO
LORENZO SCHIOPPA A MONS. BORGONGINI DUCA,¹⁸⁵ SEGRETARIO
DELLA S. C. DEGLI AFFARI ECCLESIASTICI STRAORDINARI**

Budapest, 21 aprile 1924¹⁸⁶

N. Prot. Segreteria di Stato 29977

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, foll. 28r-29r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 1.7, foll. 91rv-92rv

Confidenziale

Eccellenza Reverendissima,

Nel prossimo mese di maggio giungerà a Roma un pellegrinaggio ungherese guidato dall'Emin.mo Sig. Cardinale Csernoch, Arcivescovo di Strigonia.

A quanto io so, il prelodato Eminentissimo ha intenzione di tenere un discorso al Santo Padre, quando presenterà i pellegrini a Sua Santità.

Nell'ipotesi che il Santo Padre si degni rispondere a tale discorso, io oserei pregare la Santità Sua – per mezzo di Lei – a volersi benignare, nell'eventuale discorso, di raccomandare vivamente al Clero ungherese la cura delle anime, la quale non deve restringersi all'insegnamento ufficiale del catechismo, ma deve estendersi a quella che qui chiamano *pastorazione* (confessione, predicazione, assistenza agli ammalati e moribondi – completamente trascurati qui ecc.); raccomandare pure al clero di tenersi il più che sia possibile lontano dalla politica (non è possibile *una proibizione assoluta*, perché i contadini in generale hanno fiducia solo nel sacerdote come deputato); raccomandare le organizzazioni *cattoliche*, sconosciute qui, dove non vi sono che organizzazioni inter- [f. 28v] confessionali (toccare questo punto con prudenza trattandosi di un Paese dove un terzo della popolazione è di acattolici).

Subordinatamente crederei opportuno che il Santo Padre si degni accennare anche al divorzio, che qui si propaga ogni giorno di più, ed al dovere che hanno i cattolici di combatterlo con tutte le loro forze, come i Vescovi ungheresi hanno lodevolmente inculcato nella loro recente lettera pastorale contro il divorzio. Potrebbe giovare anche ai non pochi italiani che vengono qui per divorziare, dopo aver presa la cittadinanza ungherese. Non sarebbe inutile, a mio umile giudizio, che Sua Santità parli in questa occasione anche del dovere che hanno i ricchi di essere generosi nelle opere di pietà, di culto e di carità. Sarebbe una opportuna lezione anche pei Vescovi. In Ungheria mancano le Chiese e vi è un'abbondanza di poveri straordinaria. Si fa del bene, ma più dalla piccola borghesia e dal popolo che dai ricchi. – Vescovi compresi. – Il Santo Padre è stato sovraneamente

185 Francesco Borgongini Duca (1884-1954), Pro-Segretario della Congregazione per gli Affari Ecclesiastici Straordinari dal 1921, Segretario dal 1922, il primo Nunzio Apostolico per l'Italia, cardinale dal 1953.

186 Accusa ricevimento del Rapporto in data 3 maggio 1924, N. Prot. AA. EE. SS. 29977. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, fol. 30r (minuta). L'Originale vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 1.7, fol. 98r.

generoso verso i poveri anche in Ungheria. Ha il diritto di essere aiutato in quest'opera di carità anche dagli ungheresi ricchi che non mancano.

Queste sono le cose che, a mio modesto giudizio, sarebbe molto utile che Sua Santità si degni accennare, nel caso che avrà la bontà di rivolgere la Sua Sovrana Parola ai pellegrini ungheresi.

Io non conosco il testo del discorso del Signor Cardinale Csernoch: egli mi ha detto che lo manderà anticipatamente così per farlo sottomettere al Santo Padre.

Se V. E. lo crede potrebbe umiliare a Sua Santità quanto sopra Le ho esposto.

Intanto con sensi di ben distinta stima mi ripeto

dell'Eccellenza Vostra Rev.ma

62

VIAGGIO DELL'ARCIDUCA ALBRECHT A ROMA

Rapporto No. 3012 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 3 maggio 1924

N. Prot. Segreteria di Stato 30702

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, foll. 31rv¹⁸⁷

Acc. ric. col N. 30724

È venuto a vedermi Sua Altezza Imperiale e Reale l'Arciduca Albrecht per comunicarmi la sua intenzione di recarsi a Roma col Pellegrinaggio Ungherese che, guidato dall'Eminentissimo Cardinale Arcivescovo di Strigonia, giungerà nell'eterna Città verso il 20 del corrente Maggio, e per domandarmi qualche consiglio in proposito. Egli viaggerà sotto il nome di Conte Alberto Friedek.

Gli ho chiesto se in questa occasione avesse intenzione di visitare anche i Reali di Savoia. Mi ha risposto che non aveva ancora presa alcuna decisione al riguardo. Allora gli ho delicatamente insinuato che, recandosi in pellegrinaggio, avrebbe dovuto innanzi tutto visitare il Santo Padre. Infine gli ho suggerito di mettersi senza indugio in relazione col Ministro d'Ungheria presso la Santa Sede per regolare le modalità della visita a Sua Santità.

L'Arciduca Albrecht è figlio dell'Arciduca Federico e della Principessa Isabella de Croy. Prima della guerra [f. 31v] la famiglia Arciducale dimorava a Presburgo con un lusso più che reale. Dopo, si sono venuti a stabilire a Budapest, dove si tengono con sufficiente decoro. L'Arciduca Federico è quasi sempre in campagna presso la capitale ungherese. È una famiglia molto pia e si occupa con generosità di opere caritatevoli. Anche il giovane Albrecht spende la sua attività in opere di religione e di carità ed ultimamente è stato eletto Presidente di parecchie associazioni di beneficenza. Non so se sia praticante

187 La minuta non fu da noi ritrovata. Cfr. TUSOR Péter – TÓTH Krisztina: *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939) (Collectanea Vaticana Hungariae, vol. 14.)* Budapest–Roma, 2016 pag. 70. che lo colloca in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 6.10. Varie, foll. 368–438. nn. prot. 2938–3402, ma ivi non fu ritrovata.

assiduamente, ma qualche volta ha fatto la Santa Comunione in pubblico con edificante pietà.

Corrono delle voci – forse maligne – che la di lui attività caritativa non sia esente dallo scopo politico di cattivarsi le simpatie dei cattolici, nel caso di una elezione pel Trono Ungherese. Recentemente ha dichiarato che se la Nazione Ungherese gli offrisse la Corona di Santo Stefano l'accetterebbe. So da buona fonte che questo Presidente del Consiglio predilige in una maniera tutta particolare come un eventuale candidato al Trono Magiario. Ultimamente si è sparsa la notizia che il Governatore Horthy – gli oppositori del quale aumentano sempre di giorno in giorno – avesse l'intenzione di dimettersi e che il Governo pensasse a nominare l'Arciduca Albrecht Capo dello Stato, col titolo di Palatino.

In ogni modo raccomando vivamente a Vostra Eminenza Reverendissima il giovane Principe, affinché possa trovare presso il Santo Padre e Vostra Eminenza una benevole accoglienza.

Chinato ecc.

63

L'ELEZIONE DELL'ABATE DI ZIRCZ

Rapporto No. 3099 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 14 giugno 1924¹⁸⁸

N. Prot. Segreteria di Stato 31931

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, foll. 33rv

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 3, fol. 211r

Come a Vostra Eminenza Reverendissima sarà certamente noto, il giorno 27 dello scorso maggio morì l'Abate dei Cistercensi di Zircz Rev.mo Remigio Békefi.

Fino alla caduta dell'Impero Austro-Ungarico, anche nella elezione degli Abati il Re Apostolico esercitava un diritto di Patronato. Un delegato governativo assisteva alla elezione. Gli elettori dovevano scegliere tre candidati i quali, dal suddetto delegato, venivano presentati al Re, che decideva quale dei tre dovesse essere l'Abate.

Per l'attuale elezione di Zircz il Governo Ungherese ha lasciato ai Religiosi la libera scelta del loro Abate secondo le leggi canoniche, pur facendo la riserva che questo modo di elezione non debba pregiudicare i privilegi di patronato regio che il Governo medesimo asserisce spettare al Re Apostolico, anche nella elezione del menzionato Abate.

[f. 33v] Tutto ciò è stato consacrato in una lettera del Ministro dei Culti al Priore di Zircz, la quale mi è riuscito di avere in copia, e che tradotta ho l'onore di qui accludere.

Nel riferire all'Eminenza Vostra quanto sopra, mi chino ecc.¹⁸⁹

188 Accusa ricevimento del Rapporto in data 10 luglio 1924, N. Prot. 31931AE. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, fol. 35r (minuta). L'originale vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 3, fol. 214r.

189 In Allegato copia della lettera del Ministro Klebelsberg al Dott. Anselmo Szentes, Priore-Amministratore dell'Abbazia di Zirc, in data 2 giugno 1924, N. 53740/1924 I.ü.c., in traduzione italiana, nella quale informa il Priore che "nelle presenti circostanze [...] entra in possesso dei beni delle riunite abazie che secondo le leggi della nomina canonica acquista a ciò diritto. Mi permetto con ossequio di fare osservare

64

**RITIRO DEL CONTE SOMSSICH E NOMINA DEL NUOVO MINISTRO
UNGHERESE PRESSO LA SANTA SEDE**

Rapporto No. 3194 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 26 agosto 1924

N. Prot. Segreteria di Stato 35110

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, foll. 37rv-37arv¹⁹⁰

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 2.2, foll. 182rv-132r

al S. Padre.

Acc. ric. col N. 35140

Ieri è venuto a vedermi il Conte Somssich e mi ha annunciato che ha deciso di ritirarsi dal suo posto di Ministro d'Ungheria presso la Santa Sede. Avrebbe voluto rimanere a Roma sino alla fine dell'anno corrente, ma, avendo espresso tale desiderio, questo Ministro degli Esteri gli ha fatto capire che preferiva che già in Ottobre presentasse le sue lettere di richiamo: cosa che il Somssich farà senz'altro.

Come ho accennato a Vostra Eminenza Reverendissima in una mia lettera confidenziale,¹⁹¹ la situazione del Conte Somssich era ormai diventata insostenibile. Il Governo Ungherese non aveva più alcuna fiducia in lui e gli addebitava tutti i cosiddetti insuccessi delle richieste ungheresi presso la Santa Sede. Specialmente da qualcuno che avrebbe dovuto per il suo ufficio presso questo Ministero degli Esteri assumersi parte della responsabilità dell'andamento degli affari si è molto lavorato e subdolamente alle spalle del [f. 37v] povero Conte, per scaricargli addosso l'intera responsabilità. Si è detto che il Somssich era troppo ligio al Vaticano, troppo cedevole alla Segreteria di Stato, e troppo amico di Vostra Eminenza. Lo si chiamava negli ambienti del Ministero degli Esteri "Il Nunzio Ungherese a Roma". Lo hanno accusato di non avere accompagnato questo Ministro Presidente presso Sua Santità quando due anni fa si recò a Roma, avendolo lasciato andare all'Udienza pontificia in compagnia del solo Segretario della Legazione. Lo hanno accusato che non conosceva abbastanza Cardinali e Prelati, specialmente quelli che stupidamente si pretende stiano all'opposizione. In fine si è aggiunta la questione finanziaria, di cui parlai a Vostra Eminenza nella citata lettera, di modo che era assolutamente impossibile al Conte Somssich di rimanere più oltre nel suo ufficio senza scapito della sua dignità e del buon andamento degli affari. Io stesso, che pure in conformità degli ordini di Vostra Eminenza, avevo impiegato tutti i mezzi per evitare o almeno ritardare questo richiamo, ho creduto compiere un dovere di amicizia verso del Somssich e di premura per

che questo modo della nomina non tocca gli esistenti privilegi di patronato regio di fronte alle suddette abazie riunite. Mentre prego V. S. di volere a suo tempo farmi subito sapere l'esito del capitolo unito per la nomina dell'Abate per prenderne nota, permetto in paritempo che, se l'elezione dell'abate esigesse la chiusura delle scuole dell'Ordine prima del tempo prefisso dalla legge il più presto può ciò realizzarsi il 22 Giugno.", vedi N. Prot. 31931AE, S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, foll. 34rv (traduzione). L'originale ungherese vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 3, fol. 212r.

190 Manca numero foglio sull'originale. Dopo viene il fol. 38.

191 Non pubblicato in questo volume.

le relazioni fra la Santa Sede e l'Ungheria, consigliandogli delicatamente, in una visita da lui fattami tempo fa, di prevenire per suo decoro il passo oramai certo del Governo e presentare da sé le sue dimissioni. Il Conte ha molto apprezzato questo mio consiglio, che ha chiamato l'unico giusto e affettuoso, e me ne ha profusamente ringraziato.

[f. 37ar] È incomprendibile questo modo di pensare e di agire del Governo Ungherese. Qualunque altro Governo sarebbe fiero che il suo rappresentante diplomatico venga circondato di tanta stima ed affetto negli ambienti del Governo presso cui è accreditato. Invece la posizione privilegiata di stima e di amicizia che gode il Somssich in Vaticano è rivolta contro di lui dal proprio Governo e gli vale un capo di accusa ed un motivo di richiamo. Purtroppo non è sorpassata la vecchia mentalità governativa austro-ungarica di prima della guerra!

Sebbene, come lo stesso Somssich mi ha detto, il Ministro degli Esteri lo abbia pregato di non rivelare a me il nome del suo successore, pure il Conte, quando ha capito che [io] lo avevo indovinato, mi ha confermato che infatti il Governo Ungherese pensa di nominare al posto di Ministro presso la Santa Sede il Signor Barone BORNEMISSZA,¹⁹² attuale Ministro d'Ungheria a Stoccolma.

Non conosco questo diplomatico, né posso per ora darne informazioni precise. Mi premeva inviare senza indugio a Vostra Eminenza la notizia del ritiro del Conte Somssich, e perciò non ho avuto tempo di raccogliere informazioni in proposito. A parecchie persone a cui ho già domandato il Bornemissza è sconosciuto. Il Ministro di Svezia presso l'Ungheria, a cui mi sarei potuto rivolgere, risiede a Vienna. Il Conte Somssich però mi ha parlato del suo successore come di una persona molto perbene ma anche molto mondana, "un bon vivant", come lo ha definito.

Con questa nomina il Governo ungherese avrebbe rag- [f. 37av] giunto lo scopo di inviare presso la Santa Sede una persona di sua piena fiducia, giacché il Bornemissza sta nelle migliori grazie governative, anche perché è intimo parente del Presidente del Consiglio Conte Bethlen, essendo una Bethlen la moglie di lui.

Quanto all'altro scopo del medesimo Governo di farsi rappresentare presso la Santa Sede da una persona che possa imporsi e magari intimidire la stessa Santa Sede, si avvererà certamente quanto ho fatto prevedere al Governo che cioè se il Conte Somssich, secondo lo stesso Governo, aveva ottenuto niente, il suo successore, qualunque esso sia, otterrebbe meno che niente!

Chinato ecc.

¹⁹² Il Signor Barone Gyula Bornemissza fu infatti nominato in data 23 novembre 1924, ma per ragioni di salute si dimise il 27 febbraio 1925.

65

**SI INVIA UN OPUSCOLO DEL P. TOMCSÁNYI S. J. SUI BENI
ECCLESIASTICI IN UNGHERIA**

Rapporto No. 3252 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 6 ottobre 1924¹⁹³

N. Prot. Segreteria di Stato 35169

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, foll. 50r-51r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 1.8, foll. 107rv

Del Rmo P. Ludovico Tomcsányi S.J. ho già avuto l'onore di inviare a Vostra Eminenza Reverendissima due Opuscoli. L'uno intitolato "La parte del Diritto del Patronato nella nomina dei Vescovi" (Rapporto 2078 del 19 Nov 1922) e l'altro "Discussione sull'alto Diritto di Patronato" (Rapp. 2391 del 30 Aprile 1923).¹⁹⁴

Ora il dotto Gesuita pubblica un terzo Opuscolo dal titolo: "Az egyházi vagyon a püspökök joghatósága alatt".¹⁹⁵

In questo scritto il P. Tomcsányi vuol dimostrare l'origine e destinazione esclusivamente ecclesiastica e cattolica dei Beni, che appartengono specialmente ai Vescovati e ai Capitoli in Ungheria, ma che sono in mano del Governo.

Comincia per affermare che secondo la legislazione ungherese i Beni ecclesiastici hanno lo stesso carattere giuridico che quelli dei nobili e degli antichi Signori dell'Ungheria. Dimostra che tali Beni provengono da donazioni fatte dai Re della stirpe degli Arpadi e presi dalle loro proprietà familiari come [f. 50v] *legati* con chiarissime parole assegnati alla sola Chiesa Cattolica Romana (pagg. 8-13).

Continuando combatte che si possa, come vogliono alcuni, parlare di feudo. Questa parola "Feudo" si trova nella legislazione ungherese soltanto nel secolo decimo quinto; dunque in epoca posteriore alle donazioni degli Arpadi. E neppure, a quanto scrive il P. Tomcsányi, si può ammettere che i Beni fossero dati affinché i Vescovi potessero mantenere soldati per la difesa della Nazione. L'uso del "militis banderialis" fu introdotto, sempre secondo l'autore, nel decimo quarto secolo. Sicché conchiude, quei Beni furono donati – come stabili anche la Legge del 1548 – "ut Praelati omnes officio suo possint ex parte satisfacere".

Nel Capitolo 2. (pagg. 13-16) dichiara infondati gli argomenti di quelli che affermano essere stati i Beni ecclesiastici presi dai Beni di tutto il Regno e perciò doversi considerare i Beni dello Stato, dati alla Chiesa per uso provvisorio.

Il Capitolo 3. (pagg. 16-20) confuta la pretesione dei Protestanti i quali si lagnano di non partecipare ai Beni ecclesiastici, ostinandosi a considerarli come Beni statali; mentre nel Capitolo 4. (pagg. 20-22) ritorna ad una dimostrazione più ampia contro la tesi che i Beni in questione siano beni feudatarii.

193 Accusa ricevimento del Rapporto in data 29 ottobre 1924, N. Prot. AA. EE. SS. 35169. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, fol. 53r (minuta). L'originale vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 1.8, fol. 108r.

194 Questi due Rapporti non vengono qui pubblicati.

195 "I Beni ecclesiastici sotto la giurisdizione dei Vescovi". Copia stampata anche in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 1.8, foll. 101ss.

Nel Capitolo 5. e nel seguente (pagg. 23-34) espone la dottrina della Chiesa cattolica circa la natura giuridica dei Beni ecclesiastici in generale.

Passa poi nel Capitolo 7 (pagg. 35-47) alla dolorosa storia dei tempi di Maria Teresa fino al Concordato del 1855,¹⁹⁶ e rimprovera anche ai Vescovi di non essersi opposti al “Jus majestaticum” che [f. 51r] dominava persino sulle cose sacre. Finalmente nell’ultimo Capitolo (pagg. 47-51) espone che quanto l’attuale Governo ungherese dona per gli Istituti cattolici viene preso non dalla Cassa dello Stato ma dai Fondi cattolici, e perciò se il Governo da questi medesimi Fondi concede qualche cosa ai Protestanti od ad istituzioni che non sono cattoliche, commette una usurpazione in danno della Chiesa cattolica.

Questo l’Opuscolo del P. Tomcsányi. Sarei molto grato a Vostra Eminenza se volesse compiacersi, come l’Autore desidera, di umiliarlo al Trono Augusto del Santo Padre, implorandogli una speciale Benedizione Apostolica da inviarsi con lettera d’incoraggiamento diretta all’ottimo Religioso, il quale, pure essendo in età avanzata, lavora con instancabile zelo per la difesa dei diritti della Chiesa, mentre è occupatissimo nella cura delle anime.¹⁹⁷

Chinato ecc.

66

DIMISSIONI DEL MINISTRO DEGLI ESTERI

Rapporto No. 3257 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 7 ottobre 1924

N. Prot. Segreteria di Stato 35143

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, foll. 40r-41r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 2.1, foll. 165rv-166r

Acc. ric. col N. 35143

Ho l’onore d’informare l’Eminenza Vostra Reverendissima che questo Ministro degli Esteri Sig. Dr. Daruváry ha presentato ieri le sue dimissioni che sono state accettate dal Governatore. La direzione del Ministero degli Esteri sarà assunta da S. E. il Ministro Presidente del Consiglio Sig. Conte Bethlen, che la terrà a tempo indeterminato.

Dal punto di vista politico è da salutare con soddisfazione questo cambiamento nella direzione della politica estera ungherese. L’intelligenza, la cultura, il tatto, il prestigio che gode all’estero il Conte Bethlen si ripercuoterà certamente sulla politica estera di questo Regno. Era in verità desiderio generale anche di questo Corpo diplomatico che Egli assumesse la direzione del Dicastero suddetto. Ma dal punto di vista religioso si perde nel Gabinetto un cattolico – qual’era il Daruváry, sebbene all’acqua di rosa – e viene ceduto il posto ad un Calvinista quale è Bethlen, non nemico dei cattolici, ma amico dei suoi correligionari.

¹⁹⁶ Nel testo originale si trova la data di 1655, che è certamente uno sbaglio di battitura.

¹⁹⁷ L’opuscolo in parola è annessa cfr. S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2. 52rv ecc, la minuta del riscontro al Rev.mo P. Tomcsányi S. J. ibid., 54rv.

[f. 40v] In un'intervista che il Daruváry ha dato ieri sera al "Pester Lloyd", ha dichiarato che esclusivamente ragioni personali lo hanno determinato a lasciare il Ministero degli Esteri: "le mie dimissioni – ha affermato – non sono in maniera alcuna in relazione colla situazione politica interna sia con quella estera". Vi è però qualcuno che crede tali dimissioni gli siano state imposte dal Governatore per essersi il Daruváry spinto troppo oltre nella questione della ripresa delle relazioni fra l'Ungheria e la Russia. (Vedi Rapp. 3244 del 1 corr.¹⁹⁸)

Nella menzionata intervista l'uscente Ministro degli Esteri fa un'esposizione dettagliata specialmente della politica estera ungherese nell'ora presente. Vale la pena di riassumerla. Circa le relazioni dell'Ungheria con la Rumania il Daruváry dice che mentre appena due anni fa (quando egli assunse la direzione degli Esteri) per un incidente di frontiera fra la Rumania e l'Ungheria, il Governo rumeno aveva ordinato una mobilitazione; oggi l'atmosfera politica fra le due Nazioni è completamente pacifica. "L'Europa politica sa – dice il Daruváry – che il Governo Ungherese vuol raggiungere il suo scopo con mezzi pacifici e rifiuta qualunque pensiero di avventure". Con la Jugoslavia vi sono trattative commerciali come con gli altri Stati della Piccola Intesa. Con le Grandi Potenze l'Ungheria si trova in ottime relazioni, giacché i Governi d'Inghilterra, d'Italia e di Francia, in vista della loro politica europea, hanno riconosciuto l'importanza dell'Ungheria ed hanno compreso il rilevante posto [f. 41r] che le spetta nella ricostruzione politica e commerciale della Europa centrale.

Chinato ecc.

67

RIPRESA DELLE RELAZIONI FRA L'UNGHERIA E LA RUSSIA

Rapporto No. 3265 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, li 9 ottobre 1924¹⁹⁹

N. Prot. Segreteria di Stato 35166

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, foll. 42r-45r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 2.1, foll. 150rv-151rv

Mi è pervenuto il cifrato N. 47 del 7 corrente, col quale Vostra Eminenza Reverendissima, deplorando la eventuale ripresa delle relazioni fra l'Ungheria e la Russia, giustamente trova enorme che si siano potute intavolare trattative fra i due Governi all'insaputa del Capo dello Stato Ungherese – come accennai nel mio rispettoso rapporto N. 3244 del 1 corrente²⁰⁰ – e mi ordina di far comprendere, come cosa mia e con prudenza, a questo Governo e la deplorablezza e la enormità della cosa.

198 Non pubblicato in questo volume. Minuta del Rapporto vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 2.1, foll. 131rv-132rv.

199 Accusa ricevimento del Rapporto in data 29 ottobre 1924, N. Prot. 35166AE. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, fol. 49r (minuta). L'originale vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 2.1 fol. 154r. vedi ancora Cifra N. 47: ibid, fol. 145r.

200 Tale Rapporto abbiamo trovato in minuta nell'ASV, Fondo Arch. Nunz. Ungheria. Non pubblicato in questo volume.

Prevenendo quasi il desiderio di Vostra Eminenza ho creduto opportuno ispirare giorni fa al giornale cattolico “Uj Nemzedék” – il cui redattore-capo, persona fidatissima ed ottimo cattolico, mi è molto devoto – un articolo conforme alla idea espressami da Vostra Eminenza, servendomi specialmente della sensazionale notizia che il governatore non era stato informato delle trattative in questione e cercando perciò di far rivolgere un caldo pubblico appello a lui allo scopo di evitare all'Ungheria questo altro disastro. L'articolo che, a quanto mi è stato affermato, ha fatto moltissima impressione, porta il titolo: [f. 42v] “Da Szeged a Mosca” (Szeged è la città in cui fu organizzato il Governo contro-rivoluzionario di Horthy) e dice:

“Appena cinque anni dopo la controrivoluzione il Governo, che deve la sua esistenza appunto a questa rivoluzione, ha concluso una convenzione con quel Governo di ladri e di assassini, che durante quattro mesi ha imperversato nella nostra addolorata ed agitata Patria. Dobbiamo constatare questo avvenimento anche se la convenzione coi Soviets non abbia un risultato. L'impedimento publicae honestatis, la opposizione dell'opinione pubblica deve avere la sua forza contro qualunque sistema che vorrebbe combattere quello che gli emigranti all'Estero chiamano il sistema Horthy e che rappresentò in Szeged una viva protesta contro le pazzie portate da Mosca a Budapest. Ma può questa convenzione avere tali conseguenze che importino il suicidio del pensiero antirivoluzionario? No. Innanzi tutto perché la Russia Sovietistica non poggia su di alcuna base morale; ha elevata la menzogna a sistema politico e ritiene qualunque mezzo buono pure di bolscevizzare l'Europa e con l'Europa l'Ungheria. Se mai una volta la propaganda bolscevista avrà il diritto di estraterritorialità, quello di corrieri ed altre immunità, si può bene immaginare come esso lavorerà sistematicamente e tranquillamente contro quella contro-rivoluzione che per cinque anni essa ha combattuto con una instancabile energia. Ragioni economiche? Non ci lasciamo illudere. Si dovrebbe parlare piuttosto della difesa della nostra economia agraria contro il grano russo, invece di aprire la concorrenza russa... L'industria? Ma chi può credere che l'industria della piccola [f. 43r] Ungheria possa avere un'importanza sul mercato mondiale per la Russia? Ovvero si spera un aiuto militare? Il Governo dei Soviets sarebbe così sempliciotto da aspettare dalla disarmata contro-rivoluzionaria Ungheria un effettivo aiuto militare? o l'Ungheria dovrebbe essere così in buona fede da poter contare su di un aiuto armato della Russia contro la piccola intesa? ...

Noi aspettiamo all'Assemblea Nazionale che essa si pronunzi contro questa assurda ed inutile convenzione. Noi speriamo con fiducia che il Governatore – negazione vivente del pensiero sovietistico – il quale ha aperta la strada della contro-rivoluzione da Szeged a Budapest, impedirà che il sistema della controrivoluzione di Szeged faccia alleanza coi rossi di Mosca. Perché una convenzione che non ha nessuna ragione d'essere e non fa che di nuovo umiliarci? Noi dovemmo ratificare il Trattato del Trianon. Ma in nessun caso deve essere ratificato la Convenzione con Mosca.”

Intanto la notizia della ripresa delle relazioni coi Soviets continua ad avere qui ripercussioni sempre più larghe. Non solo si pubblica da parecchi giornali che le dimissioni del Ministro degli Esteri Daruváry si devono al Governatore irritatissimo che il Daruváry

sia stato uno degli iniziatori delle trattative col Governo di Mosca, come accennai a Vostra Eminenza col mio rapporto 3257 del 7 corr.,²⁰¹ ma la questione è stata portata ieri all'Assemblea Nazionale, dove ha suscitato un vero putiferio. Un Deputato del partito dei "protettori della razza" ha chiamata la convenzione in parola: *una vergogna che offende la santità della famiglia, [f. 43v] del pensiero nazionale, della Religione cristiana e Dio stesso*, e contro la quale egli ha protestato in nome dell'opinione pubblica nazionale e cristiana, invocando che la convenzione sia portata alla ratifica dell'Assemblea Nazionale.

Il Presidente del Consiglio, Conte Bethlen, che, come ho esposto nel citato rapporto, è stato col Daruváry uno dei propugnatori delle trattative, ha risposto con un discorso che lascia chiaramente intravedere la volontà del governo di andare innanzi. Si potrebbe forse supporre che il Governo, per contentare il Capo dello Stato e per disimpegnarsi coi Soviets decorosamente, voglia portare la Convenzione all'Assemblea Nazionale, la quale – a quanto pare – difficilmente la ratificherebbe. Ma da tutte le parti mi si assicura la ferma volontà di Bethlen in favore della convenzione.

Il Ministro Presidente dunque ha detto (secondo il resoconto parlamentare della stampa):

“Io non so quale convenzione il Sig. Deputato vuole che sia trattata in quest’aula dell’Assemblea Nazionale. Il Governo fino ad oggi non ha presentato alla Camera nessuna convenzione, e perciò la Camera non si trova in grado di occuparsi di quest’affare. Io credo che sarebbe meglio che l’Assemblea Nazionale aspetti che la convenzione riesca ed allora il Sig. Deputato ed i suoi amici avranno l’occasione, sia nella Commissione per gli affari esteri, sia in seduta plenaria, di occuparsi della questione. Allora la Camera avrà opportunità di approvare o di respingere la Convenzione. Questa volta prendo personalmente impegno che una tale convenzione, nel caso che sarà conclusa, verrà portata al Parlamento per la ratifica... [f. 44r] Il Sig. Deputato dice che noi precediamo tutto il resto del mondo; ciò non è vero. Noi seguiamo dei grandi esempi. È dappertutto noto che, fino ad oggi, ventotto Stati hanno ripreso le relazioni diplomatiche con la Repubblica dei Soviets, fra i quali la Germania, che fu la prima e l’Italia, quella Italia fascista, che è nazionalista, almeno quanto questo nostro Paese. Io credo che il Signor Deputato non voglia azzardarsi a dire che l’attuale Capo del Governo italiano abbia tradita l’idea nazionale. L’Inghilterra ha riconosciuto incondizionatamente la Repubblica dei Soviets ed ha conclusa con essa una convenzione. Che poi tale convenzione abbia dato luogo a discussioni ciò non toglie che essa sia stata conclusa... Il Sig. Deputato ha descritto la situazione attuale della Russia. Non so perché l’abbia voluto fare. Giacché anche se noi riconosciamo il Governo dei Soviets, ciò non significherebbe che approviamo la sua politica interna. Il riconoscimento del Governo dei Soviets non significa, naturalmente, che noi vogliamo approvare e quanto meno seguire i metodi politici sovietistici. Se questo fosse, lo avrebbero fatto anche i ventotto Stati che hanno riconosciuto il Governo di Mosca. Nelle questioni di politica estera qualunque sentimento è fuori di posto. Se in politica si facesse del sentimentalismo sarebbe stato impossibile una alleanza fra la Russia czaristica e la Francia Repubblicana.”

201 Vedi il Rapporto precedente.

All'interruzione di un altro Deputato che esclamò: "noi non tolleremo qui un rappresentante dei Soviets", il Conte Bethlen riprese:

"L'Assemblea Nazionale avrà l'occasione di esprimere tutti [f. 44v] i suoi desideri in proposito. Solamente non posso accettare che per una questione di sentimentalità si dica un non possumus. Sarei indegno di questo posto se mi lasciassi guidare dal sentimento. Devo chiedere ai Signori Deputati di non volere aizzare le passioni della Nazione. Ancora una parola circa la propaganda. Lo stesso Deputato ha detto che il Governo russo fa maggiore propaganda nei paesi dove non ha rappresentanza diplomatica, che dove l'ha. Si comprende che bisogna provvedere affinché la rappresentanza diplomatica non faccia propaganda. Ma i Sigg. Deputati mostrerebbero di aver una miserabile idea della nostra Nazione se prevedessero che una rappresentanza diplomatica composta di ristretto personale potesse in Ungheria stata già immunizzata, avere un efficace successo. Il nostro Paese è meglio di ogni altro armato contro il bolscevismo. In fine respingo energicamente quello che ha detto un Deputato che cioè questa convenzione sia stata fatta per intervento delle Borse."

Tale è stato il discorso del Ministro Presidente. Gli avvenimenti che si succederanno e che io seguirò colla debita attenzione, allo scopo di riferirne a Vostra Eminenza, ci diranno se tale discorso fu una manovra politica per sciogliersi con onore dagli impegni già presi coi Soviets e soddisfare al Governatore, ovvero – cosa più probabile data l'intonazione del discorso diretto a sgombrare il terreno da tutte le obiezioni – se il Governo Ungherese vorrà veramente slanciarsi in questa pericolosissima avventura contro la volontà del Capo dello Stato, la quale – tutto lascierebbe credere – dovrebbe essere irremovibile –. Ma povero Ammiraglio Horthy non sarebbe alla sua prima sconfitta politica! Gli hanno offerto ora in olocausto il Ministro degli Esteri, e, forse, pacato così il Nume, il Governo continuerà ad imporgli la sua volontà, facendogli ingoiare la pillola dopo [f. 45r] averla indorata con la necessità economica, finanziaria e politica soprattutto, consistente nel non poter l'Ungheria continuare ad essere considerata all'estero, e particolarmente nella laburistica Inghilterra e nella radicale Francia nonché nella democratissima Cecoslovacchia, come un Governo reazionario.

Per una delle varie strane disposizioni della nuova Costituzione Ungherese il Governatore avrebbe il diritto *una sola volta* di impedire col suo voto una legge votata dall'Assemblea Nazionale; ma se la seconda volta l'Assemblea vota la stessa legge, il Capo dello Stato è impotente a poterla respingere, anche se essa sia contraria alle sue idee. Cosìché da questa parte vi è poca speranza che egli possa agire contro l'eventuale ratifica della convenzione con la Russia.

D'altra parte la stella del Governatore va sempre più verso il tramonto. Ad ogni momento si potrebbe assistere alla scomparsa di quest'astro, veramente poco luminoso, ma che pure, a causa delle condizioni anormali riguardanti la suprema direzione di questo Regno senza Re e della meschina politica personale che si fa qui, rappresenta quanto di meglio si possa desiderare per la tranquillità del Paese.

Assicurando infine Vostra Eminenza che non mancherò di eseguire gli ordini che Ella mi ha impartiti col suddetto cifrato, mi chino ecc.

68

UN COLLOQUIO COL GOVERNATORE CIRCA LA RIPRESA DELLE RELAZIONI CON LA RUSSIA

Rapporto No. 3272 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 13 ottobre 1924²⁰²

N. Prot. Segreteria di Stato 35166

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, foll. 46r-48r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 2.1, foll. 152rv-153rv

Mi si è data l'occasione di un colloquio privato col Governatore e non ho mancato di profittarne per intrattenerlo sull'importante argomento della progettata ripresa delle relazioni fra l'Ungheria e la Russia. Come da me e con la massima prudenza gli ho insinuato come sia deplorabile questa eventualità e quali pericoli possano da essa derivare alla Nazione. Purtroppo devo confermare a Vostra Eminenza Reverendissima quanto ho preveduto nel mio rispettoso rapporto N. 3265 del 9 corrente,²⁰³ cioè che, malgrado la ripugnanza personale che il Governatore sente contro la ripresa delle relazioni, finirà per cedere alla volontà del suo Governo.

L'Ammiraglio Horthy pur tacendo per una comprensibile ragione di amor proprio, che la cosa era stata fatta a sua insaputa, mi ha detto approssimativamente così: sono in lotta [f. 46v] con il mio Governo a causa della progettata ripresa delle relazioni con la Russia. Le mie convinzioni, il mio temperamento ed i miei precedenti mi obbligherebbero a rifiutare a qualunque costo il consenso ad una convenzione con la Russia. Pensare che io debba stringere la mano ad un rappresentante di quel Governo di assassini (Räuber)²⁰⁴ che ho così fieramente combattuto mi ripugna profondamente. Vedo tutti i pericoli a cui potrebbe andare incontro il Paese, se una Legazione sovietistica dovesse risiedere qui a Budapest. Niente è stato ancora deciso; ma il Ministro Presidente ed il Sig. Kánya, che è stato a Berlino e che ha trattato col rappresentante russo, oltrepassando però i limiti dei suoi poteri, mi hanno espone tali ragioni in favore della ripresa delle relazioni, che mi lasciano seriamente pensare se non sia costretto a sacrificare le mie vedute personali al bene della Nazione. Se l'Ungheria ripiglia ora le relazioni con la Russia la cosa si presenta per noi in condizioni favorevoli. Se più tardi saremo costretti a farlo, avremo tutti gli svantaggi che provengono da una imposizione e da un eventuale rifiuto d' adesso. E più tardi saremo certamente costretti a riprendere le relazioni con la Russia. Dopo che quasi tutti i Paesi d'Europa hanno riprese queste relazioni e la Russia probabilmente fra non molto tempo entrerà a far parte della Società delle Nazioni, ci si porrà il dilemma o di metterci in relazione con la Russia o di uscire dalla Società delle Nazioni. Certamente se si farà una convenzione col Governo di Mosca si prenderanno tutte le garanzie possibili per impedire qualunque propaganda bolscevistica in Ungheria. Non posso negare che ora

202 Accusa ricevimento del Rapporto in data 29 ottobre 1924, N. Prot. 35166AE. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, fol. 49r (minuta). L'originale vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 2.1, fol. 154r.

203 Vedi il Rapporto precedente.

204 La parola tedesca usata ha un'altro significato: ladro, rapinatore. – La discussione con il Governatore fu tenuta in lingua tedesca.

mi sento meno [f. 47r] fermo a negare il mio consenso, di come lo fui al primo momento. Soprattutto rifletto che una ripresa delle nostre relazioni con la Russia darebbe immense preoccupazioni alla Rumania e noi potremmo profittare di tali preoccupazioni a nostro vantaggio. La decisione ancora non è stata presa. Io devo scegliere fra il mio sentimento personale ed il bene del Paese.

A questo discorso del Governatore, riassunto fedelmente, ho risposto: che se pure tutti i Paesi hanno riconosciuto i Soviets è a temere che tutti faranno perciò delle pessime esperienze, ma nessun paese si è trovato nelle condizioni dell'Ungheria, che per quattro mesi ha sofferto dal regime sovietistico un martirio di cui anche oggi porta le ferite; che nessun paese, come l'Ungheria, può temere di una violenta reazione contro la persecuzione fatta fino ad oggi ai comunisti, dopo la caduta di Béla Kuhn, specialmente per opera del Governatore Horthy; che se in Italia fascista e nazionalista – a cui si appella di preferenza – si è avuto il riconoscimento dei Soviets, non bisogna dimenticare che l'Italia può difendere il suo nazionalismo con una milizia volontaria la quale è stata creata precisamente per combattere il bolscevismo e che si trova sempre in armi a qualunque levata di scudi da parte comunista; che in Ungheria, dove il comunismo è stato vinto ma non è morto, anzi cova sotterra particolarmente fra gli emigranti, il solo fatto di vedere sventolare la bandiera rossa dei Soviets al balcone della Legazione, sarebbe una cosa pericolosissima; che, malgrado tutte le garanzie, a traverso il diritto [f. 47v] di extraterritorialità, a traverso i corrieri diplomatici e le altre immunità, una infiltrazione di propaganda bolscevistica riesce la cosa più facile e più incontrollabile.

Il colloquio è finito così. Per me non vi è dubbio che la pietosa lotta che si combatte nel debole animo del Governatore finirà col trionfo del Governo, cioè col consenso da parte del Capo dello Stato per la ripresa delle relazioni con la Russia.

Vi potrebbe essere la speranza che l'opinione pubblica, che si mostra contraria ad una convenzione con Mosca, incalzi il Governo, obbligandolo a fare macchina indietro; ma purtroppo l'opinione pubblica, qui più che altrove, è guidata ma non guida la vita politica, e nell'Assemblea Nazionale, che dovrebbe rappresentare questa opinione pubblica, il governo ha una maggioranza di ascari fedeli che lo seguirà – io temo – anche contro la propria opinione e quella del pubblico.

Mi sono trattenuto sullo stesso argomento col Ministro Mgr. Vass. Mi ha detto esservi stato una conferenza in proposito presso il Presidente del Consiglio, alla quale, oltre i Ministri, sono stati invitati molti altri uomini politici dei vari partiti, nella quale però non si è presa decisione alcuna.

Anche da questo colloquio ho potuto capire che la decisione sarà probabilmente in favore della ripresa. L'argomento principale che mi esponeva il Vass come me lo aveva accennato il Governatore, è sempre la speranza di poter fare delle pressio- [f. 48r] ni sulla Rumania per mezzo di questo spauracchio di una convenzione con la Russia. La Rumania – mi dicevano – potrebbe supporre che sotto la convenzione economica vi sia una convenzione militare, e, data la minaccia russa a causa della Bessarabia, il giuoco dell'Ungheria potrebbe ben riuscire. Il guaio è – aggiungeva Mgr. Vass – che tutto questo, e principalmente questo, non si può dire in pubblico, ed il pubblico perciò si ferma a pesare gli svantaggi che deriverebbero dalla ripresa delle relazioni, senza poter pesarne i vantaggi.

Anche al Vass ho ripetuto quanto avevo esposto al Governatore, ed a lui, che è buon sacerdote, ho fatto prudentemente intravedere che forse la Santa Sede potrebbe preoccuparsi

parsi del danno che molto probabilmente verrebbe al cattolicesimo ungherese in seguito ad una ripresa di relazioni con la Russia. Ma qui anche la più tenue speranza di un ricupero di qualcuno dei territori perduti od anche di una semplice umiliazione o preoccupazione da poter infliggere ai loro nemici rumeni, serbi o cecoslovacchi, rende questi uomini politici completamente ciechi e sordi sul resto. Sono persuaso che se questa convenzione con la Russia si farà, non lo sarà per altro che principalmente per mettere paura ai rumeni, importa poco se poi la tranquillità interna del Paese e la serietà del Governatore ne abbiano a soffrire.

Chinato ecc.

69

ACCUSA DI UN COLPO DI STATO IN UNGHERIA. PRESUNTA CONFERENZA IN NUNZIATURA

Rapporto No. 3203 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri
Budapest, 30 ottobre 1924²⁰⁵

N. Prot. Segreteria di Stato 35579

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 7. P.O, fasc. 6, foll. 19r-22v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 2.1, foll. 169rv-170rv, 172rv

Il 26 corrente il "Pester Lloyd" (N. 227) pubblicò una lettera aperta del deputato del partito governativo, Giuseppe Wild, al capo del partito dei "difensori della razza", deputato Giulio Gömbös. In questa lettera il Gömbös veniva accusato di aver organizzato un colpo di Stato per rovesciare a mano armata il Governo di Horthy e mettere sul trono ungherese un Principe reale. Non veniva fatto il nome del Principe, ma un altro giornale pubblicò che si trattasse dell'Arciduca Albrecht.

Per maggiore intelligenza della cosa credo opportuno spiegare che il detto partito dei "difensori della razza" vuol essere qualche cosa come il fascismo in Italia. Gli stessi mezzi violenti, lo stesso spirito supernazionale, la stessa virulenza di linguaggio, specialmente fra quelli della sinistra del partito, ma con una tendenza spiccatissima contro gli ebrei. Recentemente [f. 19v] il Gömbös dichiarò, nei corridori della Camera, che se nelle prossime elezioni comunali gli ebrei avessero avuta la vittoria, egli *con qualunque mezzo* li avrebbe cacciati via dal Municipio. Questo partito ha abbastanza seguito fra gli ufficiali e fra gli studenti. È stato specialmente questo partito che fornì ad Horthy la forza armata per tirare contro il povero Re Carlo quando si avventurò a ritornare in Ungheria per riprendere il Trono, due anni fa. Allora il Gömbös era intimo di Horthy e di Bethlen, che lo creò Dittatore per le elezioni politiche. Più tardi è diventato nemico acerrimo dell'uno e dell'altro, perché essi non volevano e non potevano seguirlo nei suoi avventurosi piani di violenza.

Dall'accusa mossagli dal Wild, il Capo dei "difensori della razza" si è difeso pubblicamente nella seduta parlamentare del 28; all'Assemblea Nazionale. L'attesa nel suo

205 Accusa ricevimento del Rapporto in data 13 novembre 1924, N. Prot. 35579. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 7. P.O, fasc. 6, fol. 23r.

discorso era acuta. Mentre il partito governativo (Einheitspartei) aveva presa la cosa poco al tragico e la considerava come una controversia privata fra Gömbös e Wild, il partito di opposizione la riguardava come un affare di Stato. Da una parte il Wild è ritenuto uomo incapace di lanciare al pubblico una tale notizia senza avere qualche fondamento. Dall'altra parte il Gömbös è ritenuto un carattere forte, capace di qualunque rischio pure di afferrare il potere. La difesa del Gömbös, come era da aspettarsi, fu una pura e semplice negativa dell'accusa fattagli; ma troppo pura e troppo semplice! Egli disse insomma: se il Wild ha delle prove che le porti dinanzi al Parlamento. Due fatti però proiettano una nube su le dichiarazioni negative del Gömbös. [f. 20r] La prima che la Polizia ha preso dei provvedimenti energici di sorveglianza contro tutti i membri del partito dei "difensori della razza"; la seconda che nessuna smentita è stata pubblicata dall'Arciduca Albrecht e non sarà pubblicata, a quanto mi è stato affermato dalla Madre di Lui, Arciduchessa Isabella, donna intelligentissima ed ambiziosissima, la quale, pur negando l'accusa del Wild, mi ha dichiarato confidenzialmente, che credeva opportuno che da parte del figlio la cosa venisse lasciata cadere in oblio.

Della candidatura di questo Arciduca, per ora alla successione di Horthy come Governatore, e più tardi al Trono reale (di cui ho riferito parecchie volte a Vostra Eminenza ed ultimamente nel mio rapporto N. 3012 del 3 Maggio p.p.²⁰⁶, quando egli venne a Roma in pellegrinaggio), si è parlato e si parla molto, attribuendo particolarmente alla Madre di Lui ed il pio desiderio di vedere il figlio far carriera e le relative manovre *anche finanziarie* per ottenere lo scopo. In estate l'Arciduchessa, che è nata belga, (Principessa de Croy), ha fatto un lungo viaggio nel Belgio ed in Francia e si dice che ad esso non sia stato estraneo il sogno regale pel Figlio. So che l'onorevole Mussolini a questo Ministro d'Italia che gli chiedeva che cosa pensasse di una candidatura dell'Arciduca Albrecht rispose: "se la Nazione ungherese lo vuole...", e qui una crollata di spalle, che evidentemente significava che il Governo italiano non si opporrebbe. E quando il Ministro replicò: "ma vi sono i trattati che lo vietano" l'on. Mussolini soggiunse: "i trattati non sono eterni." So anche da fonte diplomatica che la Piccola Intesa, e particolarmente la Cecoslovacchia, non farebbero un'opposizione insuperabile a [f. 20v] questa candidatura di un Absburgo, avuto riguardo alle ottime qualità del candidato, al fatto che sua Madre è belga, e che egli non si sia compromesso mai con dichiarazioni troppo accentuate contro la medesima Piccola Intesa. Per completare il quadro devo aggiungere che ora l'Arciduchessa Isabella si da molto da fare per cercare una moglie al suo figlio. Gli sguardi sarebbero principalmente diretti su di una delle Principesse della Casa Reale d'Italia. È evidente che lo scopo principale sarebbe di accaparrarsi l'appoggio dell'Italia per l'aspirazione al Trono Ungherese.

Infine l'Arciduca Albrecht è il candidato preferito di questo Presidente del Consiglio Conte Bethlen. E forse ciò potrebbe spiegare tutta questa imbrogliata matassa. Il Bethlen vorrebbe *lui* portare l'Arciduca alla successione di Horthy e poi al Trono. Avendo saputo però che il Gömbös, suo avversario, aveva la stessa intenzione e si avviava a realizzarla, si sarebbe accordato col Wild, di cui è intimo, per far scoppiare la bomba che impedisse a Gömbös il suo piano. L'Arciduca portato in alto da Bethlen sarebbe nelle mani sue, nonché dei conservatori liberali, mentre portato in alto da Gömbös sarebbe nelle mani di fanatici avventurieri, antisemiti, ultranazionalisti. Ciò il Governo avrà forse voluto

206 Vedi sopra, pagg. 340s.

evitare con la pubblicazione della lettera del Wild sul "Pester Lloyd", la quale altrimenti non avrebbe altra spiegazione.

Nella seduta di ieri all'Assemblea Nazionale il deputato Wild rispose al Gömbös. Si tenne sulle generali ed in verità non portò prova alcuna delle sue affermazioni circa il tentato colpo [f. 21r] di Stato da parte del Gömbös. Si trincerò dietro la dichiarazione che per dovere patriottico era costretto a non dire di più in pubblico su questo affare. Tale dichiarazione ha prodotto un'enorme impressione. La stampa chiede che il Wild parli apertamente, ed eventualmente si ordini una severa inchiesta. Alla fine dalla seduta il Ministro della Guerra si levò e fra l'attenzione dell'Assemblea disse che l'esercito rimaneva fedele al Governo ed estraneo alla politica; che poteva garantire che soltanto l'esercito, la gendarmeria e la pubblica Sicurezza poteva disporre di armi; e che in fine, qualora vi fosse stato un tentativo di turbare l'ordine da parte destra o sinistra, il Governo si trovava in grado di reprimerlo e lo avrebbe fatto colla massima energia. Queste dichiarazioni tranquillizarono i deputati ed anche la stampa se ne mostra soddisfatta.

È ben difficile determinare l'entità di tutto questo affare. Può essere, come esclamò un deputato alla fine della seduta, *il sogno di un riservista*, e può essere anche qualche cosa di serio. Certo è che la vita politica ungherese attraversa un'ora agitativissima e si possono avere delle sorprese ogni momento. A quanto pare, il Governo di Bethlen ha ancora molto seguito ed è da augurarsi che sia così, altrimenti si andrebbe verso una pericolosa incognita, per lo meno; ma purtroppo si comincia a susurrare di un suo ritiro. [f. 21v]

Intanto in tutta questa faccenda è stato tirato in ballo il Nunzio ed il Corpo Diplomatico qui residente.

Il "*Pesti Hirlap*" – giornale liberale nazionale, molto diffuso specialmente negli ambienti della borghesia ebrea – ha ieri pubblicato di avere appreso da fonte del partito governativo bene informata (!) che il Corpo Diplomatico, sotto la presidenza del Nunzio Apostolico Schioppa, aveva tenuta una conferenza in vista degli avvenimenti, ed aveva pregato il Nunzio stesso a fare i passi opportuni relativi all'organizzazione del Putsch ed ai preparativi per un cambiamento del Capo di Stato. Nella detta conferenza, sempre secondo il giornale, si sarebbe parlato anche del fatto che la Cecoslovacchia non farebbe opposizione all'Arciduca Albrecht.

In seguito alla pubblicazione di questo canard, il Ministro cecoslovacco si è precipitato da me per sapere se fosse vero quanto il PESTI HÍRLAP aveva annunciato. L'ho assicurato della inesistenza della conferenza, aggiungendo che qualora essa avesse avuto luogo, non avrei mancata di invitare lui pure. Anche dal Ministero degli Esteri mi si è fatto dimandare informazioni sulla notizia del predetto giornale.

Allora ho creduto necessario ed opportuno di far pubblicare una smentita che ho comunicata all'Agenzia telegrafica governativa, che tutti i giornali hanno accolta e che suona così:

"Un giornale del mattino ha pubblicata la notizia di una conferenza che il Corpo Diplomatico qui residente avrebbe avuta sotto la presidenza del Nunzio Apostolico relativamente a recenti avvenimenti di cui si occupa l'opinione pubblica. La Nunziatura Apostolica dichiara nella [f. 22r] maniera più formale che la suddetta notizia è completamente falsa."

Ma il PESTI HÍRLAP – manco a dirlo – non è stato soddisfatto. Nel suo numero odierno infatti ha pubblicato:

“Il Comunicato semiufficiale della Nunziatura mette in dubbio solo una parte del nostro articolo, cioè l’avvenuta conferenza, ma non si occupa di smentire le altre dichiarazioni in merito, che riguardano la sostanza dell’affare. È anche da notarsi che la Nunziatura si è affrettata a pubblicare la dichiarazione, mentre le altre legazioni estere non hanno fatto alcun passo. Contro la smentita della Nunziatura noi manteniamo il nostro articolo, l’autenticità del quale è oggi accreditata da autorevoli fattori competenti.”

Non ho creduto continuare la polemica col detto Giornale, tanto mi è sembrata idiota la suddetta dichiarazione. Se ho smentito recisamente – altro che messo in dubbio, come dice il giornale – che la conferenza abbia avuto luogo, cadeva da sé tutto ciò che in essa si supponeva trattato e detto. Se il Nunzio, decano del Corpo Diplomatico e Presidente presunto della fantastica conferenza, l’aveva smentita, era per lo meno superfluo aspettare una smentita anche dalle altre Rappresentanze diplomatiche. Se il giornale si vuole ostinare a credere esistente la conferenza, che mai ha avuto luogo, tutte le ulteriori mie smentite non l’avrebbero persuaso del contrario. Del resto è comprensibile l’atteggiamento del PESTI HÍRLAP il quale in seguito alla mia smentita si trova di aver fatta una ben magra figura, mentre era fiero di aver data una notizia sensazionale, pubblicata a caratteri cubitali, e che infatti aveva pro- [f. 22v] dotta immensa impressione nel pubblico.

Intanto questa operetta tragicomica è finita, per ora, come finiscono qui tutti gli avvenimenti politici, cioè con un duello fra il Wild ed il Gömbös.

Lusingandomi che Vostra Eminenza si degnerà di approvare la mia condotta in questa circostanza, mi chino ecc.

70

UN NUOVO MINISTRO DEGLI ESTERI SIG. TIBURZIO SCITOVSZKY

Rapporto No. 3308 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 3 novembre 1924²⁰⁷

N. Prot. Segreteria di Stato 36004

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, foll. 55r-56r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 2.1, foll. 167rv

Accus. ricev. col 36067

Mentre si credeva qui generalmente che l’interimato del Ministro degli Esteri, assunto dal Presidente del Consiglio ai primi dello scorso mese, in seguito alle dimissioni del Dr. Daruváry, fosse durato molto a lungo, ed in verità tutti se ne rallegravano (vd. Rapp. N.

²⁰⁷ Accusa ricevimento del Rapporto in data 21 novembre 1924, N. Prot. AA. EE. SS. 36067. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, fol. 61r.

3257 del 7 Ottobre p. p.²⁰⁸); viene data oggi la notizia della nomina del nuovo Ministro degli Esteri nella persona del Dr. TIBURZIO SCITOVSKY.

La ragione che ha determinato il Conte Bethlen a disfarsi presto del portafoglio degli Esteri deve cercarsi principalmente nelle condizioni della politica interna, quasi sempre molto torbida, lo è diventata anche di più dopo l'accusa del Deputato Wild al Deputato Gömbös di aver organizzato un colpo di Stato contro il Governatore (vd. Rapp. N. 3303²⁰⁹ del 30 Ott. p. p.), accusa che ha prodotto un'immensa emozione nel Paese. Particolarmente negli ambienti politici, i quali ordinariamente si dilacerano nel pettegolezzo dei partiti, una circostanza come questa dell'accusa ad un Depu- [f. 55v] tato di aver preparato un colpo di Stato ha trovato il terreno adatto a far moltiplicare e trascinare all'infinito le beghe personali. Il Conte Bethlen perciò, che non può reggersi senza l'appoggio della maggioranza parlamentare, la quale risulta da una coalizione abbastanza male in gambe, è costretto a dedicare tutta la sua attività principalmente a guidare la barca della politica interna fra gli innumerevoli scogli della marea parlamentare.

Bisogna aggiungere che il Conte Bethlen si trova attualmente impegnato a fondo all'Assemblea Nazionale per menare a porto un progetto governativo di *riforma del regolamento delle sedute parlamentari*, riforma resasi indispensabile in seguito alle scenate ignobili e disgustose, che, specialmente negli ultimi tempi, hanno avuto luogo alla Camera quasi sempre su questioni di carattere personale, impedendo le discussioni serie a vantaggio del Paese.

Il neo Ministro degli Esteri è un uomo affatto nuovo alla politica ed alla diplomazia. Ha compiuto la sua carriera amministrativa al Ministero del Commercio, dove è arrivato fino al posto di Segretario di Stato, posto tecnico non politico. Dopo la guerra il Sig. Scitovsky fu addetto presso questo Ministero degli Esteri al dipartimento commerciale, ma vi restò poco tempo. Fu capo della Commissione ungherese alla Conferenza di Porto Rose.²¹⁰ Ragioni di interesse personale lo spinsero in seguito a cercare un'occupazione più lucrativa e gli riuscì di essere nominato Direttore della Banca ungherese di Credito a Budapest, che oggi lascia per assumere il portafoglio degli Esteri di questo Regno.

Il Sig. Scitovsky, fratello del Presidente dell'Assemblea Nazionale, è nato nel 1875, di religione cattolica, fu alunno dei Gesuiti [f. 56r] ed è uomo molto colto ed affabile, amicissimo del Presidente del Consiglio.

Non essendo stato né in politica né in diplomazia, come ho detto, non si sa quale sia la sua tendenza in politica estera, ma senza dubbio seguirà le direttive del Bethlen che sono molto equilibrate e prudenti, fino al giorno, da prevedersi non lontano, in cui cederà il posto ad un altro. In quattro anni, da che mi trovo in Ungheria, è questo l'*ottavo* Ministro degli Esteri con cui ho dovuto trattare.

Chinato ecc.

208 Vedi sopra, pagg. 345s.

209 Errore di battitura. Il Numero Protocollo corretto è 3203. Vedi il documento precedente.

210 Portoroz (Slovenia).

71

CONTRO IL DIVORZIO

Rapporto No. 3311 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 5 novembre 1924²¹¹

N. Prot. Segreteria di Stato 36068

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, foll. 62r-65v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 1.3, foll. 53rv-54rv

In parecchi miei rapporti ho accennato alla piaga religiosa e sociale che tormenta questo paese e che sventuratamente sempre più si allarga e sanguina: cioè al divorzio. Esso è qui permesso da una Legge, la quale facilita nel modo più largo e semplice la rottura del vincolo familiare. Bastano – per esempio – sei mesi di assenza ingiustificata di uno dei coniugi dal tetto domestico per dare all'altra parte la facoltà di chiedere il divorzio. A causa di tale facilità concessa dalla Legge, non sono pochi anche i forestieri, specialmente italiani, i quali, non potendo divorziare nella loro patria, vengono qui, prendono la cittadinanza ungherese, che si concede con pari facilità, e comodamente ottengono il divorzio.

Dinanzi a tale deplorabile stato di cose ho creduto mio stretto dovere di mettere in opera tutta la mia attività allo scopo di trovare un argine da opporre all'indebolimento familiare e sociale prodotto dalla Legge del divorzio.

[f. 62v] Nell'Ottobre del 1923, nel discorso tenuto al XVI Congresso Cattolico in Budapest, con vibranti parole stigmatizzai il Divorzio ed invitai i cattolici ad agitarsi contro di esso (vd. rapporto 2783 del 18 Dicembre 1923²¹²). Non sembrandomi sufficiente la mia parola, pregai rispettosamente i Vescovi ungheresi ad unirsi a me pubblicamente nella campagna contro il Divorzio. Ed essi infatti emanarono una stupenda Lettera Pastorale, che fu accolta con molta soddisfazione dai buoni cattolici, ed il cui testo inviai a Vostra Eminenza Reverendissima col mio rapporto N. 2866 del 30 Gennaio di quest'anno.²¹³

Ma, convinto come sono, che se si vuol ottenere un effetto pratico per impedire i divorzi, bisogna attaccare direttamente la Legge che li favorisce; che ciò non sarebbe impossibile in un paese come questo dove il Governo non è antireligioso, la maggioranza della popolazione è attaccata alla fede, ed in Parlamento siedono ben *quattordici sacerdoti*, oltre ad un numero assai rilevante di buoni cattolici; e che finalmente spetta ai Vescovi l'iniziativa per una energica azione contro la Legge del Divorzio, mi sono rivolto all'Emo Sig. Cardinale Arcivescovo di Strigonia con una proposta pratica contenuta nella seguente lettera *confidenziale* del 6 Ottobre p.p.:

“Eminenza Reverendissima – La lettera pastorale, che l'Episcopato Ungherese pubblicò il 10 Ottobre dell'anno scorso contro il Divorzio, rappresenta uno dei più

211 L'accusa ricevimento del Rapporto in data 21 novembre 1924, N. Prot. AA. EE. SS. 36068 scrive sbagliatamente del 3 novembre, non del 5 novembre. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, foll. 66rv.

212 Non pubblicato in questo volume.

213 Vedi sopra, pag. 337.

ammirevoli documenti del Suo zelo illuminato e della Sua instancabile premura per il bene delle anime.

Questa lettera meritava di raccogliere un frutto abbon- [f. 63r] dantissimo ed avrebbe dovuto vedere notevolmente diminuire il numero dei divorzi in Ungheria. Sventuratamente però ciò non si è avverato. Ciò posto, mi permetto di pregare rispettosamente Vostra Eminenza Reverendissima a volersi compiacere di sottoporre alla sapiente e prudente considerazione dell'Episcopato Ungherese, raccolto prossimamente in Conferenza, se non creda necessario ed opportuno di intraprendere una azione più pratica e più energica contro il moltiplicarsi dei Divorzi. Ciò rappresenta uno scandalo anche più deplorabile in questa Nazione che si gloria di chiamarsi Regnum Marianum, Regnum Apostolicum, ma dove – purtroppo – per la facilità offerta dalla Legge in favore del Divorzio, si rifugiano anche molti forestieri desiderosi di sciogliersi dai vincoli familiari e che non trovano nel loro Paese la Legge che glielo permetta.

In concreto io proporrei una energica petizione scritta di tutti i cattolici Ungheresi d'ambo i sessi ed in età legale, diretta all'Assemblea Nazionale per ottenere l'abolizione della Legge del Divorzio. A tale scopo si potrebbe creare una Commissione centrale in Budapest, coadiuvata da Commissioni Diocesane e Parrocchiali, le quali dovrebbero avere il compito di raccogliere le firme e di farlo legalmente autenticare, dopo che esse saranno apposte alla petizione da redigersi da persona autorevole e competente scelta dall'Episcopato. Dopo ciò la petizione potrebbe essere presentata dallo stesso Venerando Episcopato ufficialmente al Sig. Ministro della Giustizia, colla preghiera di trasmetterla [f. 63v] all'Assemblea Nazionale. In questa Assemblea, dove risiedono quattordici Sacerdoti e tanti laici che si professano cattolici, la petizione dovrebbe essere calorosamente appoggiata e difesa, avendo per oggetto una materia strettamente religiosa e che perciò non potrebbe trovare un ostacolo nella differenza dei partiti politici, tra cui si dividono i Sacerdoti Deputati e gli altri cattolici rappresentanti del popolo.

Quanto ai Protestanti, giacché sono in minoranza sia nella Nazione sia nel Parlamento, essi si dovrebbero rassegnare alla volontà della maggioranza, se questa si mostra cosciente dei suoi diritti e decisa a volerli tutelare.

Questa mia proposta non rappresenta una novità, Essa è stata già sperimentata in Italia e con tale successo, che, malgrado ivi vi fossero stati spesso Governi antireligiosi e frammassoni, non è stato mai possibile introdurre la Legge del Divorzio.

Perché non potrebbe la detta proposta avere lo stesso successo in Ungheria? Qui non vi è un Governo antireligioso e massonico, ma un Governo che si professa religiosissimo ed attaccato all'Episcopato ed al Clero; qui vi è una popolazione in grandissima parte religiosa e buona; qui vi è un Parlamento dove siedono in rilevante numero Sacerdoti e buoni cattolici, come in nessun Parlamento del mondo. Sarebbe inconcepibile che in tali favorevoli condizioni, la volontà dei cattolici per salvare l'unità della famiglia, cioè quanto havvi di più importante ed utile per la società e per la patria, potesse essere non secondata. Che se pure si opponesse qualche ragione politica, a me pare, che l'energia compatta dell'episcopato e del laicato cattolico [f. 64r] dovrebbe affrontarla e vincerla per uno scopo così altamente religioso, sociale e morale.

Affido pertanto la esposta proposta ai zelantissimi Vescovi ungheresi, sicuro che vorranno farla propria ed eseguirla con la speranza di un felice risultato. Chinato ecc.”

Dopo circa un mese ho finalmente, il 1° corrente, ricevuta dall’Emo Csernoch la seguente risposta:

“Excellentissime Domine, – Cum expeditione actorum ultimae Conferentiae episcopalis hucusque non sumus parati. Haec unice causa est, quod Excellentia Vestra hucusque non acceperit responsum ad Suam repraesentationem in causa divortiorum ad chorum Episcoporum directam. Caeterum Episcopi propositioni Excellentiae Vestrae ob circumstantias politicas ex integro adstipulari non potuerunt, quia ob conflagrationes, quae talem agitationem consequerentur, onus responsionis ferre non potuerunt. Mitiozem itaque elegerunt agitationis formam et quidem statuerunt, ut in Congregationibus catholicorum deinceps habendis, haec quoque quaestio pertractetur et ita paretur via ad ulteriores motiones. Caeterum officiosum responsum accipiet, quamprimum possibile erit E. V., quia ante omnia causae urgentiores expedire debemus. Multas curas habemus nunc cum variis publicis tributis, quae potestas civilis a nobis, praesertim titulo sic dictae sanationis, exigit. Videtur esse medicina pejor morbo. Talia debemus supportare onera, quae praecipua ob pessimam hujus anni procreationem instituta nostra ad incitas redigunt. Annus hic a tempore belli pessimus certe est. Sed ideo minime despondemus animum, Divina Providentia certe nos non derelinquet, si nos illa non deseruerimus. Caeterum etc.”

[f. 64v] Devo dire francamente che questa risposta dilatoria non mi soddisfa e non la trovo giustificata. Non la trovo giustificata per le ragioni che ho esposto nella lettera al prelodato Sig. Cardinale e che egli stesso mi dichiarò esattissimo, le quali mostrano come l’ambiente e le circostanze non sarebbero sfavorevoli ad attuare la mia proposta; non la trovo giustificata, perché, per quanto mi sforzi a cercarle, non trovo le circostanze politiche, a cui accenna il Cardinale, le quali potrebbero ostacolare la mia proposta; non la trovo giustificata, perché non credo che l’azione da me progettata susciterebbe quella conflagrazione che teme il Cardinale Csernoch. Certamente un passo, come quello da me proposto produrrebbe una certa agitazione da parte dei Protestanti; ma bisogna ricordare che quando essi hanno provocata nel 1859²¹⁴ la Legge pel Divorzio, non si sono preoccupati dell’agitazione o conflagrazione che avrebbe suscitato fra i cattolici; ma bisogna ricordare che qui i Protestanti sono in notevole minoranza; e dunque si dovrebbero sottemettere alla volontà della maggioranza cattolica, tanto più in questo caso essa non si opporrebbe ad una Legge di indole politica ma di carattere prevalentemente religioso. Tutto ciò ho fatto notare a parecchi Vescovi prima della Conferenza in cui si doveva trattare della mia proposta. Ma purtroppo in queste Conferenze i Vescovi subiscono la volontà del Cardinale Primate, il quale si presenta alla Conferenza con le sue decisioni già belle e prese, ed i Vescovi non hanno altro da fare che approvare supinamente, come essi stessi mi hanno confessato. Ciò spiega come queste Conferenze, che trattano di affari gravissi-

214 Correttamente: 1895.

mi e che perciò avrebbero bisogno di settimane intere per essere esaurite, si sbrigano in uno od al massimo due giorni con sedute di due o tre ore ciascuna.

[f. 65r] La risposta del Cardinale Csernoch ha per me un duplice significato. Essa significa in primo luogo la continuazione di quel dannosissimo metodo di *lasciar correre*, che ha prodotto tanto male nella vita religiosa di questo Paese, sempre per la vigliacca paura di non suscitare conflagrazioni e forse più di non esporsi al pericolo di una minaccia da parte del Governo – di cui i Vescovi si reputano stipendiati – di una sospensione o riduzione delle favolose rendite che essi percepiscono. Ed in secondo luogo quella lettera mi conferma che la preoccupazione principale, che sorpassa, che vince tutte le altre, è sempre la preoccupazione dei beni materiali, anche se a danno degli interessi spirituali e religiosi delle anime. Infatti il Cardinale non sa fare a meno di dichiararmi che “Ante omnia causas urgentiores expedire debemus. Multas curas habemus nunc cum variis publicis tributis, quae potestas civilis a nobis, praesertim titulo sic dictae sanationis, exigit”.

Infine la controproposta che il Cardinale Csernoch fa di trattare la questione nei prossimi Congressi cattolici, come preparativo ad ulteriori azioni, è di quelle che rappresentano soltanto l'intenzione di voler mandare la cosa alle calende greche. Si sa purtroppo quale sia il valore pratico dei Congressi in generale. Tanto più qui, dove non vi sono discussioni sui vari temi proposti al Congresso, non vi sono ordini del giorno e voti riassuntivi dei postulati dell'assemblea, ma delle semplici e, se si vuole, stupende, giostre oratorie, le quali provocano interminabili applausi, ma non producono alcun effetto pratico, se non fanno qualche vol- [f. 65v] ta più male che bene, come quest'anno, quando Mgr. Prohászka, Vescovo di Albareale, ha discorso contro la decadenza dei costumi con tanto sfacciato verismo da fare arrossire anche le mura fra cui parlava, mentre fra queste mura si trovavano anche fanciulle e religiose in gran numero.

Io ho coscienza di avere esaurito il mio dovere su questo punto. Rimetto rispettosamente alla prudente ed illuminata sapienza di Vostra Eminenza giudicare se l'ho bene adempiuto o se mi resta a fare altro in proposito.

Chinato ecc.

72

SI TRASMETTE UN'ISTANZA DEL VESCOVO DI SCEPUSIO

Rapporto No. 3340 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 9 dicembre 1924²¹⁵

N. Prot. Segreteria di Stato 40172

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, foll. 69r-69v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 13, fasc. 12, foll. 240rv

acc. ric. con 39656

Mgr. Vescovo di Scepusio mi ha inviato la lettera qui acclusa con la quale mi prega di intervenire presso il Governo ungherese perché questo gli rimetta i beni della sua mensa vescovile che si trovano in territorio magiaro e che il Governo di Budapest ha sequestrati.

Prima di soddisfare al desiderio di Mgr. Vojtassák, credo mio dovere informare della cosa Vostra Eminenza Reverendissima e chiederLe eventualmente delle istruzioni in proposito. D'altronde sono convinto che un intervento diretto di Vostra Eminenza, per mezzo di codesta Legazione ungherese, riuscirebbe più efficace ed opportuno di quello del Nunzio, tanto più che questo caso particolare potrebbe attingere la questione di principio della situazione dei beni, circa la quale ignoro le intenzioni della Santa Sede. Infatti è da prevedersi che il Governo ungherese risponderà dichiarandosi pronto a rimettere i beni della mensa vescovile a Mgr. Vojtassák, ma soltanto qualora il Governo Cecoslovacco rimetta i beni che si trovano nel territorio della repubblica ai [f. 69v] vari Vescovi ungheresi e specialmente all'Arcivescovo di Strigonia.

Come accennai a Vostra Eminenza nel mio rispettoso Rapporto N. 3121 del 14 Settembre p. p.²¹⁶ (che spero sia arrivato), in territorio cecoslovacco, sequestrati dal Governo di Praga, si trovano 54.000 jugeri di terra di proprietà dell'Arcivescovado di Strigonia, oltre tutti i beni del Seminario della stessa Sede Metropolitana (10.000 jugeri), senza contare le possessioni del Capitolo di Strigonia stesso (almeno 30.000 jugeri).

Chinato ecc.

215 "Poiché circa la sistemazione dei beni ecclesiastici degli enti situati oltre confine, non si son potute ancora iniziar concrete trattative col Governo di Praga e, rispettivamente, col Governo di Budapest, niuna istruzione ho a darle circa il passo che Ella può fare per ottenere quanto chiede Mons. Vojtassak. Le rimetto pertanto l'istanza del prelodato Vescovo, al quale V. S. risponderà direttamente." Dall'accusa ricevimento del Rapporto in data 27 marzo 1925, N. Prot. AA. EE. SS. 40172. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, fol. 70r (minuta). L'originale vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 13, fasc. 12 foll. 243r.

216 Non pubblicato in questo volume.

1925

73

I BENI ECCLESIASTICI IN UNGHERIA

Rapporto No. 3385 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, li 12 gennaio 1925

N. Prot. Segreteria di Stato 41654

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 27. P.O, fasc. 29, foll. 61rv-65rv

Una delle più gravi preoccupazioni fin dal principio della mia missione in Ungheria è stata per me quella di trovare il modo di persuadere o costringere questi Vescovi e Capitoli ad amministrare meglio ed impiegare con cristiana generosità le immense ricchezze di cui dispongono.

Che queste ricchezze siano davvero immense anche oggi, dopo la mutilazione dell'Ungheria, le dimostra il seguente elenco dei soli beni immobili dei Vescovati e Capitoli Ungheresi che mi son procurato, non senza molte difficoltà, ma che devo ritenere esatto.

L'Arcivescovato di Colocza possiede 68.387 jugeri di terra. (Un jugero corrisponde a 5.754 mq.)

Il Vescovato di Vesprimia ne possiede	54.333
L' Arcivescovato di Agria	40.546
L'Arcivescovato di Strigonia	37.488
Il Vescovato di Cinque Chiese	26.590
Il Vescovato di Vacz	24.627
Il Vescovato di Giavarino	17.024
Il Vescovato di Alba Reale	7.437
Il Vescovato di Sabaria	4.750

Di uguali ricchezze se non maggiori sono forniti i Capitoli:

Il Capitolo di Agria possiede jugeri	105.184
“ Strigonia	22.182
“ Colocza	20.592
“ Cinque Chiese	20.592
“ Alba Reale	11.837
“ Giavarino	11.302
“ Sabaria	6.590
“ Vacz	3.365

Oltre questi beni immobili vi sono degli ingenti Capitali, innumerevole bestiame ecc. Ho visto e nelle scuderie dell'Arcivescovo di Colocza 28 cavalli. Voglio qui aggiungere un solo esempio delle rendite di queste proprietà. Il Capitolo di Agria, composto di soli 12 Canonici, ha introitato l'anno passato 30 miliardi (dico trenta miliardi) di corona ungheresi, pari a lire italiane 9 milioni! esclusivamente dalla vendita della lana delle pecore di sua proprietà, e tutto fa prevedere che altrettanti ne incasserà l'anno corrente!

Per essere esatto non tacerò che per la così detta “riforma agraria”, i suddetti benefici hanno dovuto cedere al Governo il 18% e lo hanno fatto, a quanto io sappia, senza il consen-

so della Santa Sede, sebbene io abbia ripetutamente fatto presente al Cardinal Csernoch il dovere di chiedere al Santo Padre la necessaria facoltà, conforme ai Canonici 1531. 1532. come ho riferito a Vostra Eminenza Reverendissima fin dal 1° Dicembre 1920, Rapp. N. 177.²¹⁷

Quando si pensa a tali enormi ricchezze – complessivamente 531.876 jugeri di terra, uguali ad una superficie di 306.041 ettari – le quali forse non trovano riscontro in nessuna nazione del mondo, si dovrebbe concludere che la Chiesa Ungherese non dovrebbe sentire alcuna mancanza di opere destinate al culto ed alla beneficenza. Invece, disgraziatamente, è proprio il contrario.

A Budapest la periferia della città, la quale va sviluppandosi di anno in anno in modo fantastico è completamente sprovvista di Chiese, e quelle dell'interno non corrispondono al numero dei cattolici. Qua e là si aprono delle piccole cappelle, ma insufficienti al bisogno e colla contribuzione non dei vescovi e dei capitoli, ma della povera gente. In quasi tutte le diocesi vi sono villaggi senza chiesa cattolica. In alcuni di essi i cattolici frequentano il tempio protestante. Lo stesso è dire delle scuole.

I seguenti dati statistici possono dare a Vostra Eminenza una prova documentata di quanto ho affermato.

Nell'Archidiocesi di Strigonia si contano 110 villaggi maggiori, di quali 73 si trovano senza parrocchia e 14 senza neppure la Chiesa.

Nella diocesi di Cinque Chiese vi sono 293 villaggi maggiori, dei quali 145 non hanno parrocchia e 86 mancano di Chiesa.

Nella diocesi di Vesprimia i villaggi maggiori sono 523 i cui 286 non hanno parrocchia e 154 neppure la chiesa.

Nella diocesi di Sabaria vi sono 268 villaggi maggiori dei quali 157 senza parrocchia e 84 mancano anche di chiesa.

Nella diocesi di Giavarino 203 villaggi maggiori di cui 66 senza parrocchia e 23 senza neppure chiesa.

Nella diocesi di Alba Reale su 49 villaggi maggiori 18 [interrogativo a matita] sono senza parrocchia e 31 senza chiesa.

Nella diocesi di Vacz 26 villaggi maggiori sono senza parroco e 200 [interrogativo a matita] anche senza chiesa.

Nell'Archidiocesi di Agria sono senza parrocchia 82 [interrogativo a matita] villaggi e 154 senza Chiesa.

Potrei aggiungere anche i nomi dei singoli villaggi senza parrocchia e senza chiesa, perché ne ho una statistica completa e sicura. Potrei aggiungere che questi villaggi senza parrocchia e senza chiesa distano fino a 12 chilometri dal villaggio più prossimo dove si trova un parroco o una chiesa. Potrei aggiungere che al contrario, villaggi in cui sono soltanto qualche centinaio di protestanti hanno il loro pastore, il loro tempio e la loro scuola. Potrei aggiungere che ho rilevato soltanto la mancanza di parrocchie e di chiese nei villaggi maggiori, ma che vi sono ancora centinaia e centinaia di villaggi minori senza chiesa e senza sacerdote. Ma anche senza questi dati supplementari, la statistica che ho sopra esposto è di per sé stessa abbastanza eloquente per dimostrare la gravità della situazione. Qualche Vescovo, a cui rispettosamente ho accennato a questo deplorabile stato di cose, mi ha risposto con la più fredda indifferenza che i Vescovi non sono giuridicamente

217 Vedi sopra, pagg. 227ss.

tenuti alla costruzione di nuove chiese, ma vi debbono provvedere i fedeli e le municipalità!... Ed in verità, in qualche luogo, i fedeli – sempre i più poveri – e le municipalità vi provvedono ad eterna onta dei vescovi e dei capitoli straricchi.

Ed è ancora peggio per ciò che riguarda le opere di beneficenza. E un lamento che si leva tutti i giorni da tutte le parti contro l'avarizia dei Vescovi e – lo dico con sincero rincrescimento – specialmente contro del Cardinale Csernoch, il cui attaccamento al denaro è diventata la favola dell'Ungheria e gli ha fatto perdere in gran parte la stima e il prestigio che dovrebbe godere per le sue eminenti qualità e per la sua altissima autorità particolarmente come Primate. Non dico che i Vescovi non diano affatto. Essi parlano di milioni da loro elargiti pel culto e per la beneficenza e affermano il vero. Ma non dicono quanto minimo margine questi milioni rappresentino in confronto ai miliardi che essi introitano.

Contro questo stato di cose deplorabile, dannosissimo per gli interessi cattolici, e che da un giorno dall'altro può portare a delle conseguenze gravissime per la Chiesa in Ungheria, la Santa Sede non può non cercare a trovare un rimedio energico e sollecito.

In principale e più efficace, lo so, è quello di nominare Vescovi secondo il Cuore di Dio: ma ciò non si può fare che per un tempo che è noto solo alla Provvidenza e che può essere anche lungo mentre il rimedio deve essere urgente.

Nel mio Rapporto N. 1834 del 24 Giugno 1922,²¹⁸ nel proporre alla Santa Sede alcuni rimedi per migliorare la situazione religiosa di questa Nazione, mi occupavo fin d'allora della stessa grave questione e, dopo aver eliminati altri progetti, scrivevo: "il mio subordinato parere sarebbe che la Santa Sede, almeno all'occasione della visita da limina dei Vescovi Ungheresi, col massimo rigore e con tutto il peso della sua autorità morale, esiga da ciascuno di essi Vescovi un Rendiconto dettagliato delle entrate e delle spese della propria Mensa Vescovile, chiedendo insomma se essi hanno eseguito ed in qual maniera quanto prescritto nel Canone 1473: "Beneficiarius obligatione tenetur impendendi superfluo pro pauperibus aut piis causis". Alla sua volta il Vescovo dovrebbe essere investito di un mandato speciale – se occorre – per controllare l'adempimento della stessa obbligazione da parte dei Signori Canonici".

Ignoro se la S. Congregazione Concistoriale, a cui quel mio Rapporto fu trasmesso (Dispaccio 6349 del 31 Luglio 1922),²¹⁹ abbia accolta e messa in esecuzione la mia proposta all'occasione della recente visita ad Limina dell'Episcopato Ungherese. E certo però che la deplorata situazione non è cambiata. Forse bisognerà pensare a qualche altro rimedio. Discorrendo l'anno scorso di questo argomento col Santo Padre, Quale fu impressionatissimo di quanto Gli riferivo in proposito, Sua Santità mi accennava se non fosse possibile imporre delle tasse ai Vescovi ed ai Beneficiati, tasse da destinarsi in parte alla costruzione di nuove chiese, in parte alle scuole ed alle opere di beneficenza. Parlando qui con qualcuno del grave problema mi è stato esposto come tempo fa, o precisamente essendo Ministro die Culti il Conte Apponyi, era stato ventilato qualche cosa di simile all'idea del Santo Padre. Era stato cioè proposto ai Vescovi che, sottratta una congrua somma per il loro sostentamento e naturalmente per le spese di amministrazione, il resto fosse destinato a scopi pii, in parti proporzionate alle singole necessità. Lo stesso Conte Apponyi mi assicurò che la proposta non fu presa male dai Vescovi, ma essi de-

²¹⁸ Non pubblicato in questo volume.

²¹⁹ Non pubblicato in questo volume.

siderarono che la cosa si effettuasse come di loro propria iniziativa, senza che apparisse come imposta da Governo. Ma poi ... non se ne fece niente! Forse si potrebbe riprendere questo progetto e realizzarlo dopo un accurato studio da parte della Santa Sede di accordo con l'Episcopato Ungherese e col Governo.

Il Governo accetterebbe, a quanto io so, tale soluzione. Il Ministro dei Culti varie volte me l'ha accennata come di suo gradimento. Ma il Governo intenderebbe realizzare questo piano nel senso che esso stesso dia ai Vescovi la congrua somma per il mantenimento, esso stesso amministri tutti i beni della chiesa, esso stesso distribuisca il rimanente a scopi pii da destinare. Non credo – subordinatamente – che tale progetto governativo, in questa forma, potrebbe accettarsi dalla Santa Sede. Rappresenterebbe un larvato e legalizzato incameramento dei beni ecclesiastici, un'umiliante e pericolosa soggezione degli istituti pii al Governo ed una minaccia grave e continua che un brutto giorno l'incameramento larvato divenga reale ed effettivo.

Intanto nelle mie non rare riflessioni e studi su questo problema, a cui vedo legate le sorti della Chiesa cattolica in Ungheria, mi si è prospettata un'altra idea che mi permetto esporre a Vostra Eminenza.

Nel Canone 1520 § I,2 è imposto ai Vescovi l'obbligo d'istituire un Consiglio nella città episcopale per la retta amministrazione dei beni ecclesiastici. Il Canone parla dell'amministrazione e non della destinazione dei beni. Ma la Santa Sede non potrebbe: 1) chiedere ai Vescovi ungheresi se hanno istituito nella loro Diocesi questo Consiglio amministrativo? Non credo che lo abbiano fatto, se non si voglia sotto questo nome di Consiglio intendere gli Amministratori e come qui li chiamano i Direttori dei beni cioè persone tecniche le quali si occupano del mantenimento e dello sviluppo tecnico delle proprietà, arricchendosi in generale alle spalle del Clero, il che – mi pare – non è quello che il Canone prescrive; 2) obbligarli eventualmente a creare questo Consiglio nei termini indicati nel detto Canone, con l'attribuzione però più larga, cioè che questo Consiglio che potrebbe avere anche un numero maggiore di membri, vegli non soltanto alla retta amministrazione dei beni ecclesiastici in ciascuna Diocesi, ma anche alla *loro destinazione*?

L'attuazione di questa proposta – a mio umile parere – non solamente servirebbe di controllo, almeno morale, ai Vescovi nell'impiego delle loro entrate e quindi di stimolo ad erogare in modo più generoso, ma darebbe anche una soddisfazione all'opinione pubblica, non ingiustamente allarmata contro la poca larghezza dei Vescovi e da molto tempo implorante quella così detta autonomia che la Santa Sede giustamente non ha potuto concedere, perché chiesta in una forma contraria ai principi del Diritto Canonico, ma che potrebbe, nella maniera su esposta, essere accordata come quella che si inquadra nelle prescrizioni stesse del Codice.

O io mi inganno o questo sarebbe un mezzo efficace per risolvere, almeno finché non sarà possibile di nominare Vescovi più generosi, il grave problema.

I Vescovi ungheresi non potrebbero essere offesi da questo provvedimento, che è generale per l'Episcopato di tutto il mondo. Di particolare non avrebbe che il maggior numero di membri del Consiglio e la loro più larga attribuzione di vegliare cioè anche sulla retta distribuzione dei beni; ma questo carattere particolare sarebbe giustificato dalla particolare ricchezza della Chiesa Ungherese che non trova confronto in nessun altro Paese.

D'altra parte anche dal lato amministrativo non mancano accuse contro questi Vescovi i quali malamente curerebbero le sorti delle loro ricchezze, che potrebbero rendere il

doppio se fossero meglio amministrate. Quindi il Consiglio di cui sopra anche per la parte della sola amministrazione potrebbe arrecare molto utile alla Chiesa.

Quello che ho detto dei Vescovi intendo dire e forse con maggior ragione anche dei Capitoli pei quali la Santa Sede dovrebbe anche imporre un Consiglio di Amministrazione e di controllo, in tutti i casi prendere qualche disposizione per liquidare finalmente l'indegno stato di cose su esposto. Nella Chiesa Cattedrale di Agria dove – come ho detto – i dodici Canonici l'anno scorso hanno introitato 30 miliardi dalla vendita della lana, per lungo tempo e fino a qualche mese fa è stata accesa, durante la celebrazione della Messa, una sola candela perché i ... poveri Canonici trovavano che la seconda candela costava troppo! E questi stessi Signori Canonici contro i fedeli che ritardano il pagamento delle tasse ecclesiastiche osano impiegare i gendarmi e la forza!...

Io non mi stancherò di ripetere che il problema delle ricchezze dell'Episcopato e dei Capitoli ungheresi è fondamentale pel cattolicesimo di questo Paese: che una soluzione s'impone e presto ed energica: e che la Santa Sede dovrà una buona volta affrontare e risolvere questo problema nella maniera che Essa nella Sua illuminata sapienza crederà meglio. Un santo religioso mi diceva recentemenete che il più grande benefattore dell'Ungheria sarebbe colui che risolvesse la questione dei beni ecclesiastici. Io son sicuro che la Santa Sede agli altri titoli di benemeranza verso l'Ungheria vorrà aggiungere anche questo, e sarà il più glorioso ed il più importante.

Chinato...

74

UN DISCORSO DEL MINISTRO DEGLI ESTERI

Rapporto No. 3440 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, 7 febbraio 1925²²⁰

N. Prot. Segreteria di Stato 38902

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, foll. 67r-68r

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 13, fasc. 17, foll. 347rv-348r

acc. ric. con 38954

Ieri questo nuovo Ministro degli Esteri S. E. il Sig. Dr. Scitovszky ha tenuto all'Assemblea Nazionale il suo Discorso programmatico, in occasione della discussione del Bilancio degli Esteri.

Era la prima volta della costituzione all'Assemblea nazionale ungherese che si portava all'approvazione di quel consesso il budget del Ministero degli Esteri. Anche perciò il discorso del Sig. Scitovszky rivestiva un'importanza speciale ed è stato ascoltato colla massima attenzione anche fuori dell'aula parlamentare.

Ne riassumo i punti più rilevanti. Per ciò che riguarda la politica generale estera l'oratore ha detto che, siccome tutta l'Europa è ancora attualmente divisa in due, da una parte gli Stati vincitori e da una parte i vinti, di fronte a tale situazione non rimane all'Ungheria,

²²⁰ Accusa ricevimento del Rapporto in data 11 maggio 1925, N. Prot. 41654AE.

cosciente della sua ferma volontà di pace, che deplorare tale fatto e rimanere tranquilla in mezzo al contrasto delle offensive e difensive, ben lontane dal sentimento del popolo ungherese.

[f. 67v] Continuando ha accennato alla *Lega delle Nazioni*, alla quale ha espresso la sua riconoscenza per l'opera prestata in favore del risanamento economico dell'Ungheria mentre le ha ricordato il dovere che ha la Lega per la protezione delle minoranze.

Sulla questione della ripresa delle relazioni con la Russia ha detto precisamente così: "Con la questione russa, che ha provocato molta agitazione nel paese, non voglio ora occuparmi. Ne troverò l'occasione quando il trattato con la Russia sarà portato dinanzi all'Assemblea." (grande movimento nell'Aula). Un deputato ha interrotto gridando: "Non ne abbiamo bisogno. Meglio qualche commissario del popolo alla forza!" Il Ministro ha continuato esponendo *le buone relazioni dell'Ungheria con le grandi Potenze*, ma ammonendo anche che se l'Ungheria ha la buona volontà di eseguire i pesanti obblighi che le vengono dal Trattato di Pace, ha pure il diritto di pretendere quei vantaggi che le sono stati assicurati dai patti internazionali. Con *la Piccola Intesa* si va benino, ha detto su per giù il Ministro, ma si potrebbe andare meglio, se i vicini fossero più condiscendenti, specialmente nella questione delle minoranze.

Il Ministro ha concluso con le seguenti parole: "*Non posso omettere in questa occasione di accennare alle buone relazioni che noi abbiamo con la Santa Sede (approvazioni a destra) ed alla benevolenza che il Santo Padre, per mezzo del suo Rappresentante qui, ci mostra ogni giorno con le sue opere di carità.*" (grida di evviva).

Mentre ho l'onore di riferire quanto sopra a Vostra Eminenza Reverendissima, mi chino ecc. [f. 68r]

75

NAUFRAGIO DELLA CONVENZIONE TRA L'UNGHERIA E I SOVIETS

Rapporto No. 3509 del Nunzio Lorenzo Schioppa al Card. Pietro Gasparri

Budapest, li 25 aprile 1925²²¹

N. Prot. Segreteria di Stato 41654

Copia originale, dattiloscritta, firmata

S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, foll. 71r-71v

Minuta: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 13, fasc. 17, foll. 351rv-352r

Nel mese di Settembre 1924 il Governo ungherese stipulò secretamente una convenzione con la Repubblica dei Soviets. (Rapporti N. 3244. 3265. 3272. 3307 del 1.9,13. Ott. e 3 Nov. 1924²²²). Tale convenzione trattava non solo della ripresa dei rapporti economici fra i due paesi, ma di altre differenti questioni di ordine politico e diplomatico.

221 Accusa ricevimento del Rapporto in data 11 maggio 1925, N. Prot. 41654AE. Vedi: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 1. P.O, fasc. 2, fol. 73r (minuta). L'originale vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 13, fasc. 17 fol. 352r.

222 I testi dei Rapporti NN. 3265 e 3272 vedi sopra, gli altri non vengono qui pubblicati. Minuta di alcuni Rapporti vedi in: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fasc. 2.1 foll. 150rv-151rv (N. 3265); *ibid*, foll. 152rv-153rv (N. 3272); *ibid*, foll. 156rv-157rv (N. 3307).

Grande fu l'emozione prodotta nel pubblico ungherese quando cominciarono a trape-
lare le prime notizie circa la convenzione con il Governo bolscevista: vivissima e quasi
generale ne fu la riprovazione.

D'allora i partiti dell'ordine non hanno cessato, per mezzo della stampa e di confe-
renze, di condurre una campagna serrata e ardente contro un trattato che avrebbe riaperto
le porte allo spettro del bolscevismo e avrebbe forse rinnovato nelle piane dell'Ungheria
le sinistre giornate rosse di Béla Kun. Di fronte a una tale rivolta il Governo un- [f. 71v]
gherese si è reso conto che gli sarebbe stato impossibile far ratificare gli accordi presi col
Governo dei Soviets per il termine fissato al 12 del corrente Aprile. Ha creduto quindi
opportuno dilazionare la ratifica del trattato, e a tale scopo ha domandato a Mosca una
proroga di sei mesi.

Il Governo dei Soviets non ha creduto conveniente accedere ai desideri del Gabinetto
di Budapest, se non alla condizione che venga soppressa dalla convenzione stipulata la
clausola con la quale i Soviets s'impegnavano a trattar sempre e in ogni emergenza l'Un-
gheria come la nazione più favorita.

Dinanzi a tale pretesa che toglieva ogni valore al trattato, o almeno lo privava dell'e-
lemento più importante, il Governo ungherese ha dichiarato di non essere più in grado di
poterlo presentare alla ratifica della Camera e quindi di volerlo totalmente abbandonare.

Non dubito che tale lieta notizia sarà per arrecare al cuore del Santo Padre, che tanto
si è adoperato nella sua paterna bontà, per allontanare dall'Ungheria un sì grave disastro,
la più viva gioia e la più profonda consolazione.

Prostrato al bacio della S. Porpora ecc.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK – FONTI CONSULTATE

Archivio Storico della Sezione per i Rapporti con gli Stati, Fondo S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinarii: S.RR.SS. AA.EE.SS.

Austria-Ungheria, Periodo III. 1920–1921

Austria-Ungheria. pos. 1466-1467. fasc. 594

Austria-Ungheria pos. 1483. fasc. 610

Austria-Ungheria pos. 1483. fasc. 611

Austria-Ungheria, Periodo IV. 1922

Austria-Ungheria. Periodo IV. pos. 837. P.O. fasc. 18

Ungheria, Periodo III. 1921–1922

Ungheria. Periodo III. pos. 1. fasc. 1

Ungheria, Periodo IV. 1922–1925

Ungheria. pos. 1. P.O. fasc. 1

Ungheria. pos. 1. P.O. fasc. 2

Ungheria. pos. 2. P.O. fasc. 2

Ungheria. pos. 7. P.O. fasc. 5

Ungheria. pos. 7. P.O. fasc. 6

Archivio Segreto Vaticano, Fondo Nunziatura Apostolica in Ungheria: ASV, Nunz. Ap. Ungh.

ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 1, fascc. 4.12

ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 2, fascc. 15; 17

ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 3, fascc. 1.1; 1.2; 1.3

ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 5, fascc. 7.11

ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 6, fascc. 1.2; 1.3; 1.6; 2; 3

ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 9, fascc. 2; 4; 6

ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 12, fascc. 1.3; 1.6; 1.7; 1.8; 2.1; 2.2; 3, 6.10

ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 13, fascc. 12; 17

Nota: Con la Lettera apostolica “motu proprio” di Papa Francesco del 22 ottobre 2019 veniva mutata l’antica denominazione dell’ “Archivio Segreto Vaticano” in “Archivio Apostolico Vaticano”, per cui la sigla ASV è da intendersi AAV anche per quanto concerne la presente opera.

NÉVMUTATÓ – INDICE DEI NOMI

- Absburghese 237
 Absburgo 222, 236, 245, 246, 255, 256, 258, 259, 266, 276, 286, 287, 302, 306, 352; Absburgo, Casa d' 257, 285; Absburgo, Casa degli 244; Absburgo, Casa di 216, 221; Absburgo, Dinastia 260, 261 – *lásd még*: Habsburg
 Absburgo, Adalberto [sic!] 287; Absburgo, Alberto 287; Absburgo, Albrecht 222, 340, 341, 352–354
 Absburgo, Asburgo 216j
 Absburgo, Augusta 253
 Absburgo, Federico 222, 340
 Absburgo, Giuseppe 219, 222, 244–246, 253, 260, 285, 286, 296, 306, 307
 Absburgo, Giuseppe Francesco 253
 Absburgo, Isabella 285, 353; Absburgo, Isabella de Croy 340
 Adalbert főherceg 125j (Adalberto, Arciduca 125j) = Albert főherceg
 Albert főherceg, Habsburg 24, 61, 125, 170, 171, 182–184; Albrecht 185j; Albert/Albrecht Ferenc József főherceg, Habsburg-Tescheni 199
 Alberto Francesco 222j
 Alexy András 110j
 Andrassy Gyula 61, 88, 91, 94, 108, 110, 110j, 116, 118, 124, 126, 139, 302; Andrassy, Giulio 222, 248, 249, 251, 254, 269, 272, 278, 280, 286, 289; Andrassy, Julius 212j
 Andrassy Gyula, ifj. 199
 Andrea II. Regis Hungariae 271
 Appony [sic!] 249, 257j; Apponyi Albert 22, 31, 51, 53, 61, 65, 75–77, 86, 88, 96, 97, 105, 126, 154, 195, 199; 213, 215, 222, 236, 246, 249, 257, 257j, 258, 266, 289, , 318, 364; Apponyi, Albert 235; Apponyi, Alberto 226
 Archimédész 51j
 Árpád-ház 183j; Árpád-házi 174; Árpádok 174; Arpadi 344
 Asburgo, lásd: Absburgo
 Augusztia Főhercegnő, Habsburg 31, 92
 Badoglio-terv 103j
 Baján Gyula 116j
 Bajcsy-Zsilinszky Endre 102, 102j (Andrea Szilinsky 102j), 199, 263j
 Bánffy Miklós 22, 78, 79, 79j, 94, 101, 106, 107, 113, 124, 128, 134, 135, 139, 144, 199, 302, 307; Bánffy, Nicolas 113j; Banffy, Nicola 238, 239, 254, 262, 267, 275, 286, 292, 297, 299; Banffy, Nicolas 275
 Barankovics István 201
 Bardos Remigi 44
 Barluzzi, Giuseppe 28
 Bartoloni, Riccardo 36j
 Batthyány-család 155; Batthyány, famiglia 319
 Beke Margit 121j, 162j
 Békefi Remig 171
 Belitska Sándor 79, 106, 107, 129, 138, 199; Belitska, Alessandro 238, 267, 292
 Bencsik Gábor 19j
 Benedek, XV., polgári nevén Giacomo Giambattista della Chiesa 14, 16, 17, 28, 30, 48j, 199; Benedetto XV, Papa 264j
 Benedetto, S. 319
 Beneš [Benes], Eduard [Edvard] 76, 97, 113j, 133, 134, 134j, 139, 166, 166j, 199, 236, 258, 275, 297, 302, 336
 Beni 344, 345
 Beniczky Ödön 108, 110j
 Berhelot, Henri Mathias 200
 Berinkey-kormány 203
 Bernolák Nándor 78, 107, 126j, 199

- Bernolak, Ferdinando 238, 267
 Berthelot, Philippe 76, 199, 236
 Bethel[em] 152j, 316 = Bethlen
 Bethlen Gábor 154, 200; Bethlen, Gabriele 318
 Bethlen István 16, 20, 22, 24, 25, 31, 79, 87, 88, 88j, 93, 94, 97, 99, 103, 104, 104j, 105–107, 114, 115, 118, 119, 122–125, 128, 139, 142–145, 148, 152–155, 158, 160, 161, 173, 175, 177, 178, 179j, 182–184, 186, 200, 202; Bethlen, Stefano 237–240, 248, 249, 254, 255, 257, 259, 264–268, 275–277, 280, 284–287, 289, 291, 292, 302, 305–309, 312, 316–319, 322, 330, 331, 343, 345, 348, 349, 352–354, 356
 Bethlen-család 154
 Bethlen-kormány 80, 113, 126, 128, 199, 203; Bethlen-kormány, első 129; Bethlen-kormány, új 78, 103
 Bolile, Cornel 43
 Borgongini Duca, Francesco 169, 200, 339, 339j
 Bornemissza Gyula 24, 173, 173j, 200, 343, 343j
 Borovicsenyi [sic!] 272; Boroviczény 272; Boroviczény Aladár 110, 110j
 Brehm Lorine 44
 Breveté, le Colonel, R. N. 82
 Breyer Istvan 44
 Briand, Aristide 76, 200, 236
 Bucarelli, Massimo 24j
 Camilli Giammei, Silvia 36j
 Cantacuzene, Principe Rumeno 262; Cantacuzeno román herceg 101
 Cantacuzeno (Cantacuzino) család 200
 Caracciolo, Gaetano 200, 211, 211j
 Cardinale, Igino 29j, 31j
 Carlita 282; Carlita, partito 251; Carliti 260
 Carlo IV 254, 257, 285, 302; Carolum IV Regem 271; Carolus IV. Rex 287; Caroli IV 125j – *lásd még:* Károly, IV. Károly
 Castagneto herceg 85, 246
 Chappin, Marcel 27j
 Charles 288
 Charmant Oszkár 16
 Charybde 326
 Christi 288; Cristo 330 – *lásd még:* Gesù Cristo, Krisztus
 Clerk, George 49j, 200
 Coco, Giovanni 27j
 Croy-család 183j; Croy-ház 183
 Csáky Albin 48j
 Csáky gróf 49
 Csáky Imre 48, 55, 200
 Csáky Károly 184j, 200
 Csáky, Emerico 210, 211, 216
 Csernoch János 14, 15, 16, 16j, 61, 61j, 69, 100, 108, 122, 125, 137, 148, 158j, 161j, 162j, 167j, 169, 170, 189, 190, 193, 194, 200, 222, 229, 260, 283, 300, 321j, 331j, 332j, 339, 340, 359, 360, 363, 364
 Csiszár Imre 23j
 Csiszár János 16
 Csiszárík János 141, 141j, 200; Czis[z]árik 304
 Cszimadia Sándor 21
 da Castello, Alberto Bottari 7, 8
 daruvári dr. Daruváry Géza 22, 144, 129, 175, 177, 185, 200; Daruváry von Daruvár, Géza, Dr. 292, 307, 308, 345–348, 355
 de Bárczy, Mons. 31
 De Lai 157j, 321j
 de Marchi, Giuseppe 36j
 de Valk, Hans 37j
 di Castegnato, Caracciolo, herceg 50
 di Monza, Castagnetót Ercole Durini 86j
 di Trabia, Lanza, márkí 50, 211
 Dieguez, Alejandro Mario 27j
 Dissegna, Mara 28j, 47j, 209j
 Döbör András 139j
 Döbrentei Gábor 100j
 Dósa Rudolfné 19j
 Duca, Francesco Borgongini 34, 34j, 35, 35j, 47j
 Dulcet, Jean 86j, 200, 247j
 Durini di Monza, Ercole 201
 Eördögh István 9j
 Ernst-Hussár 291; Ernszt-Huszár 128
 Ernst, Prelato 281; Ernszt prelátus 119
 Érszegi Márk Aurél 11, 15j, 16j, 17j, 28j, 29j
 Esterházy Móric 117, 117j, 201
 Esterházy-család 155; Esterhazy, famiglia 319
 Eszterhazy, Conte 279
 Faidutti 36j

- Fattorini, Emma 28j, 47j, 209j
 Fazekas Csaba 25j
 Federico d'Absburgo Teschen 222
 Fejérdy András 9j, 14j, 15j, 17j, 24j, 28j, 29j, 47j, 209j
 Ferch Magda 19j
 Ferdinánd román király 85j
 Ferdinánd trónörökös 103; Ferdinando, principe ereditario 263
 Ferdinánd, I. = Ferdinand Viktor Albert Meinrad von Hohenzollern-Sigmaringen 201
 Ferenc József császár 122, , 144, 202 – *lásd még*: Francesco Giuseppe, Imperatore
 Fioretti, Federico 29, 29j, 31, 38, 38j, 44
 Fouchet, Maurice 49, 49j, 201, 211
 Fraknoi Vilmos 14j
 Francesco Giuseppe, Imperatore 284, 307 – *lásd még*: Ferenc József császár
 Fregoli, Leopoldo 144j; 304
 Friedek Albert, Gr. 170; Friedek, Alberto 340 – *lásd* Albert főherceg
 Friederich [sic!] 219; Friedrich István 21, 22, 52, 58, 60, 85, 86, 116–119, 138–140, 140j, 142–144, 161, 164, 201; Friedrich-kormány 203; Friedrich-párt 96; Friedrich, Etienne 113j, 275; Friedrich, Stefano 214, 220, 246, 257, 278–280, 301, 303, 305–307, 333, 334
 Frigyes, Habsburg-Tescheni főherceg 61, 170, 199, 201
 Fuster Cancio, Mónica 28j
- Garbai Sándor** 79j, 201
 Gasparri, Pietro 10, 13j, 16–18, 21, 23, 25, 32j, 33, 33j, 34, 34j, 35j, 36, 36j, 47, 47j, 120j, 155j, 201, 209, 209j, 212, 215, 217, 220, 221, 223, 227, 232, 234, 235, 237, 240, 242, 244, 245, 247, 248, 251, 255, 261, 262, 264, 269, 271, 272, 275, 278, 281, 281j, 282–284, 289, 291, 293, 295, 296, 298–300, 303, 306, 307, 309, 310, 312–314, 316, 319, 321, 321j, 330–333, 335, 337, 340–342, 344–346, 350, 352, 355, 357, 361, 362, 366, 367
 Gábor magyar király, I. 200 – *lásd* Bethlen Gábor
 Gergely Jenő 16j, 20j , 167j
 Gerlach von Schickenburg, Rudolf 28, 28j
 Gesù Christo 42 – *lásd még*: Christo; Krisztus
- Geyer bárónó 28
 Giers 86, 87, 247
 Giesswein Sándor 162, 201, 333
 Giorgio, Principe 301
 Giammei, Silvia 27j
 Glattfelder Gyula 44
 Glatz Ferenc 20j
 Gömbös Gyula 22, 94, 118, 119, 138–140, 152–154, 182, 183, 185, 186, 201; Gömbös, Giulio 255, 280, 281, 301, 303, 316, 317, 352–356
 Gottsmann, Andreas 27j
 Governo di Károly[i] 231
 Gratz Gusztáv, dr. 22, 74, 75, 79, 91, 94, 110j, 124, 201; Gratz, Gustavo 234, 235, 238, 251, 254, 286
 Grecsák Károly 59, 201; Grecsák, Carlo 220
 Gregorio Magno, S. 247
 Grünberger, Alfred 145
 Gulyás László 139j
- Gyáni Gábor** 25j
 György herceg 138
 Gyula pápa, III. 56j
 Gyurgyák János 19j
- Habsburg** 125, 183; Habsburg-család 199; Habsburg-dinasztia 23, 95, 100; Habsburg-ház 22, 55, 61, 76, 84, 85, 95, 96, 99, 124; Habsburg-kérdés 123; Habsburg-párti 26, 138; Habsburg-restauráció 24, 78, 97, 133, 134j; Habsburgok 84, 98, 101, 105, 114, 143 – *lásd még*: Absburgo
 Habsburg-Lotaringiai József Ágost, József nádor 202
 Haller István 55, 106, 119, 128, 136, 138, 150, 151, 201; Haller, Stefano 266, 281, 291, 299, 301
 Hamelin tábornok 62, 222
 Hamerli Petra 11, 13, 13j, 16j, 23j, 139j
 Hegedüs Lóránt dr. 74, 75, 79, 201, 234, 238, 251, 253, 254
 Hegedüs Pál tábornok 91, 91j, 93
 Hegyeshalmy Lajos 79, 106, 107, 201; Hegyeshalmy, Ludovico 238, 267
 Hohler, Thomas Baumont 86j, 201, 247j
 Horatius 148j
 Horel, Catherine 19j
 Hornyák Árpád 23j, 24j

- Horthy Miklós, vitéz nagybányai 19, 19j, 22, 24, 25, 30, 31, 32j, 48j, 55, 57, 61, 72, 78, 79, 82, 85, 90, 92–96, 99, 101, 102, 118, 122, 123, 138–140, 143, 146, 154j, 171, 176, 176j, 179, 180, 180j, 181–183, 202, 218, 222, 232, 238, 242, 246, 250, 252–255, 260–262, 280, 284, 285, 301–303, 307, 341, 347, 349–353, Horthy, Nicola 237; Horthy, Nicolai 271; Horthy-korszak 13, 18j, 20, 20j, 21, 22j, 25j, 26
- Horthy-Bethlen-Bánffy, Governo 255, 260; Horthy–Bethlen–Bánffy-kormányzat 100
- Horvath de Petrisevich, Emilio 262
- Hunyady József, gr. 125, 125j, 202; Hunyady, Conte 287, 289
- Hussar, Carlo 273, 281; Huszár Károly 119, 111; Huszár-kormány 203
- Ickx, Johan 14j, 27, 27j, 28j
- Isabella főhercegnő 183; Isabella von Croy-Dulmen 170j = Croy Isabella főhercegné, 170; *lásd még:* Principessa de Croy
- István király 30 – *lásd még:* Szent István
- Izabella Főhercegnő, Habsburg 31; Izabella főhercegné 123
- Joannes, Cardinalis Archiepiscopus Csernoch 288
- József Ferenc főherceg, Habsburg 92
- József főherceg, Habsburg 16, 31, 58, 61, 62, 84, 86, 92, 100, 123, 124, 132, 143, 202
- Kállay Tibor 106, 107, 128, 202; Kállay, Tibor 267, 292
- Kankovszky Ede 130, 132, 293, 294, 295, 295j
- Kantakuzénosz család 200
- Kánya Kálmán 180, 202, 350
- Kardos József 22j
- Károly 279
- Károly Ferdinánd főherceg 201
- Károly osztrák császár, I. – *lásd* IV. Károly magyar király
- Károly király 30, 58, 61, 62, 78, 79, 83–86, 90–93, 102, 104j, 109, 110, 114, 122j, 125j, 128j, 143, 182; Károly király, IV., teljes nevén Habsburg-Lotharingiai Károly Ferenc József 202; Károly-párti 79, 91, 99, 120; IV. Károly király 20, 22, 23, 26, 76, 85j, 94–96, 108, 113, 117, 122–124, 139, 154, 199 – *lásd még:* Carlo, IV.
- Károly, Giuseppe 287
- Károly[i] 239
- Károlyi 117
- Károlyi Gyula 154j, 176j
- Károlyi József, gr. 125
- Károlyi Mihály 14, 15, 16, 16j, 71, 79, 125j, 143
- Katus László 63j
- Kerekes Lajos 23j
- Khuen Hederwary [sic!] 278; Khuen-Hédervary 117, 278
- Kleblsberg Kunó 31, 106, 107, 126j, 129, 130, 171j, 202; Kleblsberg, Kuno 267, 267j, 292, 293, 341j; Kleblsberg [sic!] 293; Kleblsberg 267j
- Kolb SJ. 32j
- Kollanyi Ferenc 44
- Kollonich Lipót 100j
- Kolontári Attila 24j
- Körmives Péter Miklós 23j
- Korányi Frigyes 75j
- Korányi Frigyes báró, ifj. 202
- Korompai Eszter 11
- Kossuth 318
- Kossuth Ferenc 154; Kossutz [sic!], Francesco 318
- Kossuth Párt 53j; Kossuth-párti 79; Kossuth, partito 239
- Kovács István képviselő 60, 79; Kovács, Stefano 221, 240
- Kray István, br. ifj. 110j
- Kristóffy József 116; Kristoffy 278
- Krisztus 28, 32, 160 – *lásd még:* Cristo; Gesù Christo
- Kuhn [sic!], Bela 290, 351; Kuhn Béla 30, 181; Kun (Kohn) Béla 202; Kun Béla 16, 79, 79j, 114, 127, 143, 198; Kun, Béla 239, 276, 290, 306, 368
- Ladislao, S. 319 – *lásd még:* Szent László
- Lampé, Alessio von 240
- Lányi püspök 32j
- le Colonel Breveté R. N. 242
- Lehár Antal 84, 202, 245
- Lehár Ferenc 202
- Leidensberger János 130, 293
- Lejhanc, Václav 74j
- Leó, XIII., Giacchino Pecci 52, 52j, 202; Leone XIII 213
- Levillain, Philippe 33j

- Litván György 15j
 Lloyd George 236; Lloyd George, David 77, 202
 Lórenz József 110, 110j; Lorenz, capitano 272
 Lukács miniszterelnök 117; Lukas, Presidente 278; Lukács, László 278j
- Mac** Cormick 82, 243
 Majláth, Mons. 35, 36, 36j
 Malthus, Thomas 156
 Mária 160, 188
 Maria Teresa 345; Mária Terézia 174
 Massone 219
 Mayer János 78, 107, 126j, 202; Mayer, Giovanni 238, 267
 Mester János 56j
 Mészáros János 44
 Mészáros, Mons., helynök 31
 Mikes Janos 44; Mikes János gróf 120, 129, 203
 Mikes, Vescovo 282, 292
 Millerand, Alexandre 18, 19, 49, 49j, 51, 72j, 73, 75, 76, 203, 211, 212, 233, 235, 236
 Milojević, Milan D. 102j
 Mombelli, Ernesto 62, 203, 223
 Monti, Edoardo, báró 158j, 322j
 Monza, Ercole Durini di 247j
 Moser, Alessandro 293, 294, 295
 Mosonyi (Moser) Sándor, dr. 130, 132, 203
 Mrkonić, Tomislav 9j, 10j, 29j, 32j, 47j, 209j
 Mussolini, Benito 13j, 152, 183, 183j, 316, 353
- Nagy Emil 162, 162j, 203
 Nagy Pál, báró 91; Nagy, Paolo 252
 Nagy Szent Gergely 87
 Nagy tábornok 94; Nagy, generale 255
 Nagyatádi Szabó István 20, 55, 55j, 68, 68j, 78, 79, 107, 114j, 115, 129, 203 – *lásd még:* von Nagyatád, Stefano Szabó; Szabó Nagyatádi, Stefano
 Nincić 163; Nincsics 333
- Ormos** Mária 19j, 23j, 49j
 Orsenigo, Cesare 7, 8, 13, 36j
 Ostenburg őrnagy 91; Ostenburg, Maggiore 251
 Ottaviani 150, 150j, 314, 314j
 Ottó király 143; Ottó, II. 124; Ottone II 286
- Pacelli, Eugenio 28, 28j, 36j
 Pagano, Sergio 27j
 Paksa Rudolf 19j
 Paléologue, Maurice 48j, 76, 203, 236
 Pallavicini György 106, 106j, 203; Pallavicini, Margravio 266
 Paloscia, Annibale 28j
 Pásztor, Lajos 47j
 Peidl Gyula 117j; Peidl-kormány 143j, 201
 Pennesco, Demetrio C. 33, 33j, 34, 34j, 35, 35j, 36, 36j, 39; Pennesco, Dimitru 36
 Persián Ádám 16
 Persich 211
 Persico gróf 50
 Petofi, Alessandro 42; Petőfi, Alessandro 42
 Petrichevich-Horváth Emil 101, 203
 Piffel, Friedrich 145, 203
 Pio XI 29j, 36j, 264j, 272j, 331; Piusz pápa, XI. 29, 30, 110j, 146j, 147j, 160, 161
 Pizzardo, Giuseppe 28j, 37j, 38j
 Platania, Gaetano 9j, 29j, 47j
 plátói 142
 Platti, Pierantonio 27j
 Podtcherkoff 82, 240, 242
 Pölöskei Ferenc 20j
 Principessa de Croy 353 – *lásd még:* Isabella főhercegnő
 Prohászka Ottokár 70j, 138, 190, 203, 302, 360
 Publilius Syrus 100j
 Püski Levente 18j
- Ráday** Gedeon 78, 203; Ráday, Gedeone 238
 Radnay Farkas 44
 Raffay Sándor 168, 168j, 169, 203; Raffay, Alessandro 337, 338
 Rákóczi Ferenc, II. 100j
 Rakovsky, Stefano 269; Rakovszki [sic!] 290; Rakovszki 222; Rakovszky 290; Rakovszky István 61, 91, 93, 94, 99, 108, 110j, 124, 125, 127, 128j, 203; Rakowski, Stefano 254; Rakowsky [sic!] 222, 260, 286, 287; Rakowsky, Stefano 251, 253
 Rakovszky Iván 128, 204; Rakowsky, Iwan von 292
 Re Carlo 219, 222, 223, 236–238, 244–246, 250, 252, 253, 262, 271, 272, 276, 282, 307, 318; Re Carlo IV 251, 256, 269, 270, 275, 279, 284, 286 – *lásd még:* Károly király, IV. Károly

- Re Otto 307
 Rehberg, Andreas E. 27j
 Renner, Karl 133, 297
 Restrepo, G. M. 37j
 Rezza, Dario 29j
 Riemer Gyula 32, 32j
 Rosen, Baron 82; Rosen, Capitaine Baron 240;
 Rosen, Capitaine Baron 242
 Rossi 227
 Rott Nándor 66, 66j, 71, 204, 226, 231
 Rotta, Angelo 7, 8, 13
 Rubinek Gyula 55, 55j, 105, 105j, 106, 110,
 204; Rubinek, Giulio 216, 266, 272
 Ruysen, Georges-Henri 27j
- Sanfilippo, Matteo 9j, 29j, 47j, 209j
 Santo Padre 210, 232, 245, 273, 212, 258, 269,
 285, 286, 306, 311, 314, 317, 318, 321,
 331, 339, 341, 345, 363, 364, 367, 368
 – *lásd még:* S. Padre; Sua Santità il Papa;
 Szentatyta
 Santo Stefano 330, 331, 341 – *lásd még:* S.
 Stefano; Szent István
 Savoia-család 170
 Schioppa, Lorenzo 7–9, 13, 13j, 14, 17, 17j,
 18–28, 28j, 29–32, 32j, 33, 33j, 34, 34j,
 35, 35j, 36, 36j, 37, 37j, 38, 39, 44, 47,
 47j, 49j, 50, 50j, 52j, 54, 54j, 56, 58j, 59,
 59j, 60, 62, 63j, 66, 72, 74, 75, 78, 80,
 82–84, 86, 87, 90, 95, 101–103, 108–110,
 113, 116, 120–122, 122j, 126, 126j, 128,
 130, 131, 133, 135–137, 140, 143–146,
 146j, 147–150, 152, 153, 154j, 155, 155j,
 157, 160–163, 165, 167–169, 171–173,
 175, 176, 176j, 179j, 180, 182, 184, 184j,
 185, 185j, 187, 191, 192, 197, 198, 209,
 211, 212, 215, 217, 220, 221, 223, 227,
 232, 234, 235, 237, 240, 242, 244, 245,
 247, 248, 251, 255, 261, 262, 264, 264j,
 269, 271, 272, 275, 278, 281–284, 289,
 291, 293, 295, 296, 298–300, 303, 306,
 307, 309–314, 316, 319, 321, 330–333,
 335, 337, 339–342, 344–346, 350, 352,
 354, 355, 357, 361, 362, 366, 367
- Schober, Johann 133; Schöber 297
 Schutzler Ágoston 110j
 Scitovszky Tibor 22, 179j, 185, 186, 197, 204;
 Scitovszky, Tiburzio 355, 356, 366
 Scylla 326
 Seipel, Ignaz 133, 145, 145j, 204, 309
- Sigray Antal 108, 110j
 Sigray e Beniczky 269
 Simonyi-Semadam-kormány 203
 Sindaco 305
 Slachta Margit 127
 Soltra József 57j
 Somorjai Ádám 10j, 11, 17j, 27j,
 Somorjai Gabi 11
 Somscich [sic!] 306; Somssich József 9j, 17,
 24, 142, 142j, 143, 172, 173, 204, 305,
 306, 342, 343
 Soós Katalin 91j
 SS. Pietro e Paolo 7
 Stefano, S. 221, 233, 236, 255, 319 – *lásd*
még: Santo Stefano; Szent István
 Stefánia hercegnő 122j
 Stephan 288
 Stírcea (Stárcea) Trajan 134
 Stocchi, Mirko 29j
 Strausz István 146, 147, 149, 149j; Strausz,
 Stefano 310, 311, 313
 Sua Santità il Papa 232, 331, 338, 340 – *lásd*
még: Santo Padre; Szentatyta
 Summonte 163, 333
- Szabó Nagyatádi, Stefano 292; Szabó-Nagy-
 atád 239; Szabó-Nagyatád, Stefano
 238, 277 – *lásd még:* Nagyatádi Szabó
 István; von Nagyatád, Stephano
 Szabó, Ministro 267
 Széchenyi István 100j
 Szent István 14, 15, 51, 61, 73, 76, 95, 109,
 123–125, 155, 160, 171 – *lásd még:* S.
 Stafano, Santo Stefano
 Szent László 155 – *lásd még:* S. Ladislao
 Szent Péter 28
 Szent Péter és Pál 8
 Szentatyta 48, 85, 109, 111, 143, 147, 150,
 154, 157j, 160, 161, 169, 170–172, 174,
 193, 195, 197, 198 – *lásd még:* Santo
 Padre; Sua Santità il Papa
 Szentes Anzelm, dr. 171j; Szentes, Anselmo
 341j
 Szilinsky, Andrea; Szilinszky, Andrea 263 –
lásd Bajcsy-Zsilinszky Endre
 Szilveszter pápa, II. 29, 30
 Szmrecsanyi Lajos 44
 sztálini 202
- Talleyrand 140, 303

- Tedeschini, Federico 29
- Teleki Pál 22, 55, 59, 61, 71, 72j, 73, 74, 75j, 139, 144, 176j, 204; Teleki Pál-kormány 20, 57j, 58j, 78, 79, 219–221, 231, 233–235, 237–239, 302; Teleki-kormány 203; Teleki-kormány, első 75; Teleki, Paolo 216; Teleky [sic!] 231; Teleky [sic!], Paolo 308
- Tengely Adrienn 15j
- Térffy (Térfi) Béla 204; Térffy Béla 107, 129; Terffy, Bela 267, 292
- Tisza István 79, 85, 117, 129, 204, 239, 246, 279, 292
- Tolomeo, Rita 27j, 36j
- Tomcsányi 238, 270
- Tomcsányi Lajos S.J. 109, 173, 174, 174j; Tomcsányi S. J. 344, 345, 345j; Tomcsányi, Ludovico, S. J. 344
- Tomcsányi Pál Vilmos 126j; Tomcsányi Vilmos Pál 107, 204; Tomcsanyi, Paolo Guglielmo 267
- Tóth Béla 100j
- Tóth Krisztina 9j, 10j, 17j, 47j; Tóth, Krisztina 209j, 340j
- Tóth Tamás 11, 15j, 56j
- Turbucz Dávid 19j
- Tusor Péter 9j, 10j, 29j, 47j, 56j; Tusor, Péter 209j, 340j
- Ungváry Krisztina 20j
- Valfré di Bonzo, Teodoro 14, 15, 16
- Valkó, Ludovico von 292
- van Nispen tot Sevenaer, Octaaf 37, 37j
- Várady Lipót Árpád 70j, 204
- Vass József 22, 56, 56j, 79, 93, 100, 107, 108, 119, 120, 120j, 121, 126j, 129, 132, 136, 181, 204; Vass, Giuseppe 217, 238, 239, 253, 260, 267–269, 281, 281j, 282, 283, 292, 296, 300, 351
- Vazsonyi 279
- Venditti, Gianni 27j
- VI. Kantakuzénosz János 200
- Vidor Gyula 52j
- Viktor Emmánuel olasz király, III. 183j, 203
- Vojtaššák, Jan 191, 191j, 204; Vojtassák 361, 361j
- Volkonszkij, Piotr P., herceg 86, 87
- von Klimó, Árpád 37j
- von Lampé, Alessio 80
- von Nagyatád, Stefano Szabó, 229 – *lásd még:* Nagyatádi Szabó István; Szabó Nagyatádi, Stefano
- Vonyó József 19j
- Vrangel, Pjotr Nyikolajevics 80, 80j
- Walkó 31; Walko Lajos 129, 204
- Wekerle Sándor 204, 279; Wekerle-kormány 117; Wekerle-törvény 118
- Wild József 182–186; Wild, Giuseppe 352–356
- Wilson, Woodrow 135
- Wolf, Hubert 27j
- Wolff Károly 138, 204; Wolff, Carlo 301
- Wolkonsky, Pietro P. 247
- Wrangel, général 82, 242, 240
- Zachar Péter 16j, 23j
- Zadravecz (Uzdóczy-Zadravecz) István 204; Zadravecz Istvan 44, 61j, 130, 131, 132, 293, 294, 295, 295j, 296; Zadravetz [sic!] 293
- Zedler, Jörg 37j
- Zeman Ferenc 139j
- Zichy Aladár 204
- Zichy János 204
- Zichy Nándor 64, 64j, 65, 204
- Zichy, Ferdinando 225
- Zinner Tibor 11, 19j, 57j, 58j, 59j, 91j, 110j, 125j, 140j
- Zita császár- és királyné 122; Zita királyné 123, 125, 127; Zita királynő 122j; Zita, Imperatrice e Regina 284; Zita, Regina 285, 287, 290
- Zombori István 17j

HELYNÉVMUTATÓ – INDICE DEI NOMI GEOGRAFICI

- Abaújszina (Sena, Szlovákia) 60, 220j;
Abaújszin 60j, 220; abaújszínai 60
Abbadia di Tihany 269 – *lásd még:* tihanyi
apátság
Agria 362, 363, 366 – *lásd még:* Eger
Alba Reale 231, 362, 363; Albareale 302, 360
= Székesfehérvár
Albánia 144j
amerikai 82, 123
Amerikai Egyesült Államok 123, 135j, 151
Amérique 324
Amsterdam 307; Amszterdam 36j, 144
Anglia 49, 54, 77, 79, 109, 138, 175, 178, 179
– *lásd még:* Inghilterra
Angora 306
Ankara 143
Aosta 261, 262; aostai 101, 102
Apostoli Szentszék 8, 13, 13j, 14, 15, 17, 24,
24j, 26, 27, 30–32, 32j, 36, 37, 37j, 48j,
50j, 86, 87, 92, 93, 122j, 131, 132, 141,
143, 145, 146j, 148, 157, 158j, 160, 163,
173, 181, 193–196 – *lásd még:* Santa Sede
Arad 154j, 176j
Archivescovato di Colocza 362 – *lásd még:*
Kalocsai érsekség
Arcivescovato di Agria 362 – *lásd még:* Egri
érsekség
Austria 222, 222j, 232, 233, 251, 251j, 263,
268, 296–298, 301, 302, 309; Ausztria
61, 73, 76, 91, 91j, 103, 108, 133, 133j,
134, 134j, 135, 138, 139, 145, 183j,
204; Autriche 322, 327, 328; Ausztriai Ház
(Domus Austriaca) 95
Austria-Ungheria 47, 50, 54, 56, 59, 60, 62,
66, 72, 74, 75, 77, 80, 82–84, 86, 87, 87j,
90, 90j, 95, 95j, 98j, 101, 102, 108, 109,
113, 122, 122j, 125j, 209, 212, 215, 217,
220, 221, 223, 227, 232, 234, 235, 237,
240, 242, 244, 244j, 245, 245j, 247, 248,
248j, 251, 251j, 255, 255j, 256j, 258j, 261,
262, 264j, 269, 271, 275, 284; Ausztria–
Magyarország 8
Baden 37j
Badia 254
Bajorország 37j; bajorországi 28, 36j
Balaton 93, 254
Balti-tenger 36
Bánát 57j
Bari 24j
Bécs 75, 79, 139, 154, 173, 200; bécsi 14, 16,
90, 122j, 134, 139, 145, 203 – *lásd még:*
Vienna
Béke Szálló 58j
Belgio 353; Belgium 183, 202
Belgrád 144, 163; Belgrado 307, 333
Berlin 36j, 180, 199; Berlino 350; berlini 36j,
202
Berlin Szálló 58j
Berna (Svizzera) 251j
Bessarabia 351, Besszarábia 181
Besztercebánya 144, 307
bizánci 200
Boemia 285, 297; Bohemia 133j – *lásd még:*
Csehország
Bolívia 201
bolognai 199
Bolzano autonóm megye, Olaszország 133j
Bpest 241 – *lásd még:* Budapest
Brésil 81, 241
Britannia Szálló 58, 58j
brüsszeli 29j, 200; Bruxelles 36j
Bucarest 302 – *lásd még:* Bukarest
Buda 252, 271; budai 92
Budaörs 22
Budapest 7, 14j, 16, 16j, 18j, 19j, 20j, 22j, 23j,
24j, 25j, 27, 28, 28j, 29–32, 32j, 34, 35j,
36, 36j, 38, 38j, 39, 47–50, 52j, 54, 56,

- 56j, 57, 57j, 59, 60, 62, 66, 72, 74, 74j,
75–77, 80, 82–84, 86, 86j, 87, 87j, 88j, 90,
91, 91j–93, 95, 100j, 101–103, 108–111,
113, 116, 116j, 120–123, 126–128,
130, 131, 133, 135–137, 140, 142–146,
148–153, 155, 157, 158, 158j, 160–162,
162j, 163, 165, 167, 168, 168j, 169–173,
174j, 175–177, 180, 182, 185, 187, 188,
191–193, 197, 198, 200–202, 209–211,
211j, 212, 215, 217, 218, 220–223, 227,
232–237, 240, 242, 244–247, 247j, 248,
250, 251, 251j, 252–255, 261, 262,
264, 269, 271–273, 275, 278, 281–285,
289–293, 295, 296, 296j, 297–299, 300,
303, 305–307, 309–315, 317, 319, 321,
322j, 330, 331, 331j, 332, 333, 335, 337,
339–342, 344–347, 350, 352, 355–358,
361, 361j, 363, 366–368; Budapesta
44; budapesti 8, 13, 14, 16, 17, 21j, 22,
24, 25, 29j, 30–32, 32j, 33j, 34, 35, 35j,
36, 36j, 47, 50, 54, 56, 57, 58j, 59, 62, 66,
72–75, 77, 80, 82–86, 86j, 87, 90, 90j, 94,
95, 101–103, 108–110, 113, 116, 120–122,
122j, 123, 126, 128, 130, 131, 133–137,
140, 143, 144–153, 155, 157, 160–163,
165, 167–173, 175, 176, 180, 182, 183,
184j, 185–187, 191, 191j, 192, 197, 198,
200, 201
Budapest-Roma 209j, 340j; Budapest–Róma
9j, 10j, 14j, 15j, 17j, 29j, 47j, 56j
Budapest, VI. Teréz krt. 43. 58j
Bukarest 35, 262, 101, 139 – *lásd még:*
Bucarest
Bukovina 57j
Burgenland 134, 138j, 145, 165j, 251j, 298j,
309; burgenlandi 146j; Burgerland 134j, 298
- Calocsa 230 – *lásd még:* Kalocsa
Casa d' Austria (Domus Austriaca) 256
Castagneto 200, 211; Castanego 211j
Castrense 222, 223, 293–296, 299
Ceco-Slovacchia 275; Cecoslovacchia
353 – *lásd még:* Csehszlovákia, Czeco-
Slovacchia, Tchecoslovaquie
Cezarea 201
Cinque Chiese 362, 363
Città del Vaticano 27j, 29j, 32j, 36j, 209j
Colocza 302, 362
comitato Baranya 248j
Constantinople 80, 241
Crimée 80, 81, 241, 242
Croazia 224, 245, 301 – *lásd még:* Horvátország
- csanádi 200
Csehország 133, 133j
Csehszlovákia 14, 19, 35, 37j, 49, 74, 76,
85, 91, 133, 133j, 134, 135, 138, 139,
151, 166, 179, 183, 184, 199 – *lásd még:*
Ceco-Slovacchia, Czeco-Slovacchia,
Tchécoslovaquie
Csonka-Magyarország 102
Czabad 44
Czeco-Slovacchia 233, 236, 246, 252, 258,
302, 336; Czecoslovacchia 211, 296–298,
349 – *lásd még:* Ceco-Slovacchia, Czeco-
Slovacchia, Tchecoslovaquie
- Dalmácia 102j
Danubio 269
Deák Ferenc Szálló 58j
Debrecen 23j
Dél-Tirol 133j
Den Haag 37j
Duna 30, 148, 148j
duna-balkáni 49j
dunai 109
Dunai Monarchia 48
- eckartsai 22
Ecuador 201
Eger 15j, 44; egri 196; egri érsekség 192; egri
főgyházmegye 193; egri káptalan 192 –
lásd még: Agria
Egyesült Királyság 202
Ehmann-telep 58j
Erdély 57j, 101, 138, 139; erdélyi 35, 154, 200
– *lásd még:* Transilvania
Erzsébetváros 125j
Espagne 315 – *lásd még:* Spagna; Spanyolor-
szág
Esztergom 125j, 170; esztergomi 69, 108,
125j, 147, 148, 161, 167, 187, 191, 200;
esztergomi érsekség 192; esztergomi
főgyházmegye 193; esztergomi káptalan
192 – *lásd még:* Strigonia
etat de San Paulo 241
Etats Unis d'Amérique 315
Európa 49, 80, 177, 180, 197; Europa 211,
240, 336, 346, 347, 350; Europe 81, 241,
323, 324, 328; európai 32, 153, 166, 175

Europa centrale 239, 336, 346 – *lásd még:*
Közép-Európa

Fejér vármegye 125j

Felső-őr 319; felsőőri 155

Fiume 23, 73j, 102j, 163, 164, 165j, 333, 334;
Fiume Szabadállam 73j, 163j

Fóth 294; fóti 131

France 80, 81, 241, 242, 315; Francia 210,
211, 222, 223, 236, 247, 336, 346, 349,
353; Francia Köztársaság 178; Francia
Repubblicana 348; Franciaország 19j, 37j,
48, 48j, 49, 62, 76, 122j, 151, 166, 166j,
175, 179, 183, 203

Frankfurt 144; Francoforte 307

Funchal 122, 123, 125, 125j, 284, 285, 287, 288

Genève 315; Genf 135, 144 – *lásd még:*

Genevra

Genova 307

Germania 210, 285, 290, 301, 348 – *lásd még:*
Németország

Giavarino 252, 252j, 362, 363 – *lásd még:*

Győr

Genevra 299 – *lásd még:* Genève

Justinianopoli 29 – *lásd még:* justinianopolisi

Governi Czecho-Slovacco, Rumeno e

Yugoslavo 314

Governo Czechoslovacco 361

Grande-Bretagne 315, 323 – *lásd még:* Nagy-
Britannia

Graz 32j

Győr 91, 252j; Gyor 44; győri 204; győri egy-
házmegye 193; győri egyházmegyes 201;
győri káptalan 192; győri püspökség 192
– *lásd még:* Giavarino

Gyula 44

hágai 36j

haiti 29j

herakleai 200

Hévíz 130, 293

hirtenbergi 139j

Hollandia 31, 36, 37j, 123, 200, 212j, 275;
hollandiai 37j, 122j – *lásd még:* Olanda

Hongrie 34, 113j, 314, 315, 322–329, 332
– *lásd még:* Hungaria; Magyarország,
Ungheria

Horvátország 63, 84, 138; horvátországi 63j
– *lásd még:* Croazia

Hungaria 161j, 271; Hungarian 312 – *lásd
még:* Hongrie; Magyarország; Ungheria

Impero Austro-Ungarico 7, 341 – *lásd még:*
Osztrák–Magyar Monarchia

Inghilterra 210, 215, 236, 239, 247, 254, 269,
301, 346, 348, 349 – *lásd még:* Anglia

Irlande 323

Isztria 102j

Italia 210, 211, 222, 233, 246, 247, 262, 263,
297, 298, 301, 302, 330, 333, 335, 336,
339j, 346, 348, 351, 353; Italie 315, 323
– *lásd még:* Olaszország

Jaak 44

Jugoslavia 14, 15j, 23, 35, 49, 49j, 73j, 74, 91,
102, 102j, 103j, 133j, 151, 165, 165j, 166,
175, 138, 211, 234, 252, 262, 335, 346 –
lásd még: Yougoslavie

justinianopolisi 9, 13, 17, 146j;

justinianopoliszi 50 – *lásd még:*

Giustinianopoli

Kalocsa 230j; kalocsai 70, 139, 200, 204; ka-
locsai érsekség 192; kalocsai káptalan 192
kalocsa-bácsi 70, 204

kassai 200; kassai egyházmegyes 200

Kaunas 36j

Kecskemét 140j

Kelet-India 37j

keszféhervár 44 – *lásd még:* Székesfehérvár

Kiew 307; Kijev 144

kisantant 22, 23, 23j, 24, 62, 77, 84–86,
91–95, 97–100, 109, 123, 125, 133j, 145,
166, 166j, 175, 177, 183, 197 – *lásd még:*
Piccola Intesa

Komárom 91, 252j; Kómaron 252, 252j

Közép-Európa 48j, 166, 175; közép-európai
48j, 79 – *lásd még:* Europa central

Lana 133j, 297; lanai 133, 133j

lateráni 13j, 50j

Lengyelország 37j, 138, 139, 200 – *lásd még:*
Polonia

Lettország 37j

Ligues des Nations 242 – *lásd még:* Nemzetek
Szövetsége

Lipese 144; Lipsia 307

Lipótvárosi Kaszinó 58j

Litvánia 36j; litvániai 36j

- London 102j, 152, 153, 166; Londra 239, 316, 317, 336; londoni 79
- Macedónia** 203
- Madeira 23, 202
- Magyar Királyság 50, 202 – *lásd még:* Regno d'Ungheria
- Magyar Népköztársaság 16
- magyar–szentszéki 15
- Magyarország 8, 9, 14, 15, 16j, 17–19, 19j, 20–22, 22j, 23, 23j, 24, 24j, 25, 25j, 26, 29–31, 34j, 35, 35j, 37j, 47, 48, 48j, 49, 49j, 50, 51, 53, 54, 56, 57, 59–69, 71, 73–79, 79j, 80, 82–87, 89–94, 96, 97, 99–103, 103j, 111, 115, 116, 118, 122–124, 125j, 127, 131, 133, 134, 134j, 135, 135j, 136–139, 139j, 140, 142, 143, 146–150, 152, 153, 155, 157, 158, 160–162, 162j, 163, 165, 165j, 166, 168–170, 175–182, 183j, 185, 186, 188, 192, 194, 196–198, 203; magyarországi 9, 13, 14, 16j, 18, 19, 19j, 22, 23, 27, 28, 28j, 29, 54, 57j, 62, 77, 78, 84, 91, 108, 111, 119, 137, 140, 143, 145, 146j, 149, 163, 173, 174, 181, 192, 194–196, 203 – *lásd még:* Hongrie, Ungheria
- Máriabesnyő 139j
- Marienbad 139, 302
- Marseille 144; Marsiglia 307
- Merán 133j
- Milánó 163; milánói 163, 163j
- Miskolc 25j
- Mocisso 29
- Moldavia 200
- Monarchia 14
- Monarchia Danubiana 210
- Mosca 347, 348, 350, 351, 368; Moszkva 176, 177, 181, 198, 202; moszkvai 177, 178, 180
- München 37j; müncheni 133j
- München–Budapest 121j, 162j
- Nagy-Ausztria** 103
- Nagy-Britannia 48j, 151 – *lásd még:* Grande-Bretagne
- Nagy-Magyarország 103
- Napoli 211j
- Német–Római Császárság 56j
- Németország 37j, 48, 123, 127, 133j, 138, 178, 200, 202 – *lásd még:* Germánia
- Nemzetek Szövetsége 135j; Népszövetség 97, 135, 135j, 151, 180, 197 – *lásd még:* Ligues des Nations
- Norvég 323; norvégiai 200
- nyitrai egyházmegye** 203
- Nyugat-Magyarország 76, 87, 91, 138; nyugat-magyarországi 73, 134
- Oderzo** 7; oderziói 8
- Odessa 307; Odessza 144
- Olanda 285 – *lásd még:* Hollandia
- Olaszország 13j, 16, 23, 24, 26, 37j, 49, 50j, 62, 73, 73j, 85, 101, 102, 102j, 103, 103j, 133, 133j, 135, 138, 139, 151, 158, 163, 163j, 165, 165j, 166, 170j, 175, 178, 181, 183, 183j, 188, 200; olaszországi 92j, 182 – *lásd még:* Italia
- Oroszország 37j, 67, 80j, 175–178, 180–182, 197; oroszországi 87 – *lásd még:* Russia
- Osztrák Császárság 202
- Osztrák–Magyar Monarchia 9, 48j, 150j, 171, 201 – *lásd még:* Impero Austro-Ungarico
- palesztinai** 201
- Pannonhalma 44
- Parigi 222, 233, 235, 236, 247, 299, 316, 317; Paris 29j, 31j, 322; Párizs 62, 73, 75, 76, 86, 152, 153, 158; párizsi 19, 75, 102j, 134j, 135, 199
- Pécs 19j, 23j, 63j, 87, 87j, 88j, 114, 248, 248j, 249, 259, 264, 276; pécsi 87, 88, 99, 104; pécsi egyházmegye 193; pécsi káptalan 192; pécsi püspökség 192
- Peru 201
- perugiai 202
- Piccola Intesa 223, 236, 237, 245, 246, 252–255, 257–259, 261, 285, 309, 336, 346, 353, 367 – *lásd még:* kisantant
- Polonia 301, 302 – *lásd még:* Lengyelország
- Poroszország 37j
- Porto Rose 356; Portoroz (Slovenia) 356j; portorozi 186
- Portugal 323; Portugália 37j
- Pozsony 170
- Praga 236, 297, 361, 361j; Prága 74j, 76; prágai 133, 191, 191j
- Presburgo 340 = Pozsony
- Pustasser 299; Pusztaszer 136, 299j

- Raddison Blue Béke Hotel 58j
 Rapallo 233; rapallói 73, 163j
 Rátót 319; rátóti 155
 Regno d'Ungheria 234 – *lásd még:* Magyar Királyság
 Regno Serbo-Croato-Sloveno 262 – *lásd még:* Szerb–Horvát–Szlovén Királyság
 Repubblica dei Soviets 348, 367
 Repubblica di Baranya 248j
 Róma 16, 24j, 27j, 28, 28j, 29j, 37j, 47j, 143, 152, 153, 165, 169, 170, 172, 183, 200, 204; Roma 209j, 263, 306, 316, 317, 330, 331, 335, 339, 340, 342, 353; római 8, 16, 23, 27j, 32, 32j, 35j, 36j, 73j, 143, 153, 160, 161, 163j, 165j, 170, 203, 204
 Román Királyság 33, 33j, 34, 37, 38 – *lásd még:* Royaume de Roumanie
 Románia 9, 14, 19, 34, 34j, 37j, 38, 57j, 74, 85, 101, 133j, 138, 139, 151, 154, 175, 181, 201; romániai 35, 200; Roumanie 34, 315; Rumania 262, 346, 351; Rumenia 234, 246, 297, 301, 302, 318
 Romano 29j
 Royaume de Roumanie 33 – *lásd még:* Román Királyság
 Russia 227, 247, 241, 242, 346, 348–352, 367; Russie 81, 82 – *lásd még:* Oroszország
 Russia Sovietistica 347; Russie Sovietiste 81, 241

 S. Germano 301
 Sabaria 281, 282, 292, 362, 363 – *lásd még:* Szombathely
 Saint-Germain 150; saint-germain-i 138
 Salonicó 307
 San Paulo, etat de 81
 Santa Sede 7, 231, 247, 253, 282, 294, 296, 303, 304, 306, 309, 310, 312, 312j, 313, 321j, 330, 331, 333, 342, 343, 351, 363–367 – *lásd még:* Szentszék
 Savoia 340
 Savoy Szálló 58
 Scepusio 361
 Scutari 307
 segesdi 141j, 200
 selimbriai 203
 Serbia 211, 246, 302 – *lásd még:* Szerbia
 Shkodra 144
 skandináv 32
 Slovacchia 233, 301 – *lásd még:* Szlovákia
 Sofia 307
 Sopron 90, 91, 91j, 127, 165, 165j, 250, 251, 251j, 252, 290, 335; soproni 91
 Soviets 236, 347–349, 351, 367, 368 – *lásd még:* Szovjetunió
 Spagna 285; Spanyolország 123, 125j, 151 – *lásd még:* Espagne
 St. Germain-en-Laye 151, 315
 Stati Uniti 285 – *lásd még:* USA
 Stato Ungherese 256, 257
 Stoccolma 343; stockholmi 173
 Strigonia 229, 288, 311, 312, 331, 337, 339, 340, 357, 361–363 – *lásd még:* Esztergom
 Stuhlweissenburg 221
 Svájc 76, 82; svájci 82, 90j; Svezia 343; Svizzera 236, 242, 251j
 Svédország 173

 Szaloniki 144
 Szeged 139j, 154, 176, 176j, 177, 239, 318j, 347; szegedi 16, 79, 154j, 177; Szegedino 318
 Székesfehérvár 61, 231j; székesfehérvári 70, 70j, 138, 162j, 190, 203, 204; székesfehérvári egyházmegye 193; székesfehérvári káptalan 192; székesfehérvári püspökség 192 – *lásd még:* Alba Reale
 Szent István-bazilika (Budapest) 97j; Szent István-templom (Budapest) 97
 szentgotthárdi 139j
 Szentszék 16, 18, 19, 22, 24, 25, 71, 120, 146, 148j, 149, 167j, 172; szentszéki 14, 17, 19, 21j, 22, 24, 25, 33, 140, 142j, 170, 172, 173, 200; *lásd még:* Santa Sede
 szepesi 191, 204
 Szerb–Horvát–Szlovén Királyság 14, 15j, 19, 23, 49j, 101 – *lásd még:* Regno Serbo-Croato-Sloveno
 Szerbia 37j, 49, 49j, 85, 139 – *lásd még:* Serbia
 Szkutari 144j
 Szlovákia 74, 138 – *lásd még:* Slovacchia
 szlovéniai 186
 Szófia 144
 Szombathely 84, 245; szombathelyi 120, 129, 203; szombathelyi egyházmegye 193; szombathelyi káptalan 192; szombathelyi püspökség 192; Szombathely 44 – *lásd még:* Sabaria

- Szovjet Köztársaság 178; Szovjet-Oroszország 177; Szovjetunió 24, 80j, 197, 198 – *lásd még*: Soviets
- Szudéta-vidék 133j
- Tata 254; tatái 93
- Tchécoslovaquie 113j, 275 – *lásd még*: Csehszlovákia
- Termopoli 43
- Tielt 28j
- Tihany 109, 254, 269; tihanyi 93, 108; tihanyi apátság 22 – *lásd még*: Abbadia di Tihany
- Transilvania 301, 302, 318; Transylvania 262 – *lásd még*: Erdély
- Trianon 18, 19, 22, 30, 49, 211, 212, 215, 218, 224, 233, 235, 239, 246, 248j, 249, 250, 256, 257, 265, 298, 301, 322, 347; trianoni 9, 13, 14, 17, 18, 26, 29, 49j, 51, 54, 57, 57j, 63, 73, 75, 76, 78, 86, 88, 89, 96, 97, 103j, 105, 134, 138, 158, 177
- Tschéco-Slovaquie 315 – *lásd még*: Csehszlovákia
- Újvidék 24j
- Ungheria 7, 9, 10, 33j, 35j, 39, 41, 42, 43, 47, 50, 54, 54j, 56, 59, 59j, 60, 62, 62j, 63j, 72, 74, 75, 77, 77j, 80j, 82–84, 87, 90, 90j, 95, 95j, 98j, 101, 101j, 102j, 103, 107j, 108, 109, 109j, 110, 110j, 113, 113j, 116, 116j, 120, 120j, 121, 122, 125j, 126, 128, 130, 131, 131j, 132j, 133, 133j, 135, 136, 136j, 137, 140, 140j, 143, 143j, 144, 144j, 145, 146, 145j, 146j, 148, 148j, 150, 152, 152j, 153, 155, 153j, 156j, 157, 157j, 158j, 160, 160j, 161, 161j, 162, 162j, 163, 165, 165j, 167, 167j, 168, 169j, 171, 171j, 172, 173, 173j, 174j, 175, 175j, 176, 176j, 180, 180j, 182, 182j, 185, 185j, 187, 187j, 191, 191j, 192, 197, 197j, 198, 198j, 209j, 210–212, 212j, 213–215, 215j, 216–220, 220j, 221, 222, 222j, 223, 223j, 224, 225, 227, 229, 231j, 232–234, 234j, 235–237, 237j, 238, 239, 239j, 240, 242, 242j, 243, 244, 244j, 245, 245j, 246, 248, 248j, 249–251, 251j, 252–255, 255j, 256j, 257, 258, 258j, 259, 261, 261j, 262, 262j, 263, 264, 264j, 265, 268j, 269–271, 271j, 272, 272j, 273, 275, 275j, 277, 278, 278j, 279–281, 281j, 282, 282j, 283, 283j, 284, 284j, 285–287, 289–291, 293, 294, 294j, 295, 295j, 296, 296j, 297, 298, 298j, 299, 299j, 300–303, 303j, 305, 306, 306j, 307, 307j, 309, 309j, 310, 310j, 311, 312, 312j, 313, 314, 316j, 317j, 318, 319, 320j, 321, 321j, 322, 330, 330j, 331, 331j, 332, 332j, 333, 335, 335j, 336, 337, 337j, 338, 339, 339j, 340, 340j, 341, 341j, 342, 342j, 343, 344, 344j, 345, 345j, 346, 346j, 347, 349, 350, 350j, 351, 352, 352j, 355, 355j, 356, 357, 357j, 358, 361, 361j, 362, 364–367, 367j, 368 – *lásd még*: Hongrie; Hungaria; Magyarország
- USA 200 – *lásd még*: Stati Uniti
- Vac 362, 363; váci egyházmegye 193; váci káptalan 192; váci püspökség 192
- Valachia 200
- Vaticano 300, 331, 342, 343; Vatikán 9, 16, 137, 158, 161, 172, 173; vatikáni 8, 9j, 10, 10j, 33, 34, 36, 38, 47j, 50j, 54j, 59j, 158, 176j, 200, 204; Vatikán városállam 13j; Vatikánváros 27j, 158j
- velencei 91, 91j, 165, 165j; Venezia 251, 251j, 335
- Venezuela 200
- Versailles 301; versailles-i 138, 202; Versailles-körményeki 9
- Vescovato di Alba Reale 362
- Vescovato di Cinque Chiese 362
- Vescovato di Giavarino 362
- Vescovato di Sabaria 362
- Vescovato di Vac 362
- Vescovato di Vesprimia 362
- Vesprimia 231, 363; Wesprimia 319; Veszprém 44, 231j; veszprémi 66j, 71, 155, 200, 204; veszprémi egyházmegye 193; veszprémi püspökség 192
- Vienna (Austria) 251j, 234, 239, 297, 302, 309, 318, 343 – *lásd még*: Bécs
- Vilnius 27j, 36j
- Wesprimia 319 – *lásd még*: Vesprimia
- Yougoslavie 315 – *lásd még*: Jugoslavia
- zabolai 203
- Zábráb 133; Zagabria 297
- Zalaapáti 11
- Zirc 171, 171j, 341j; Zircz 341; zirci 171
- Zürich 158; Zurich 329